

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

MAZHAR TUNÇ

ÇAĞDAŞ SELEFİYE VE HADİS
(SUÛDİ ARABİSTAN ÖRNEĞİ)

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
PROF. DR. SELÇUK COŞKUN

BAYBURT 2015

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I-II
ÖNSÖZ	IIII-IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI	1
B. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE YÖNTEMİ.....	2
C. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	5
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. SELEFİYE’NİN TARİHÇESİ.....	6
1.1. Selefiye Kavramının Anlam Alanı	6
1.1.1. Selef Kavramının Lügat Anlamı.....	6
1.1.2. Selef Kelimesinin Istılâh Anlamı	8
1.1.3. Selef Kelimesinin Mukâbili: Halef Kavramı	15
1.2. Selefî ve Selefiye Kavramlarının Ortaya Çıkışı.....	17
1.3.Tarih Boyunca Selefî Hareketler	22
1.3.1. İlk Dönem Selefiyesi.....	23
1.3.1.1. Sahâbe’nin Yoğun Olarak Yaşadığı İlk Dönem	24
1.3.1.2. Ehlü’s- Sünneti ve’l-Cemâ’a	25
1.3.2. Ahmed b. Hanbel ve Selefiye	28
1.3.3. İbn Teymiyye ve Selefiye	31
1.3.4. 20.Yüzyılda Selefî Hareketler	43
1.3.4.1. Arap Ülkelerindeki Selefî Hareketler	47
1.3.4.2. Hint Pakistan Bölgesindeki Selefî Hareketler	67
İKİNCİ BÖLÜM	
2. SUÛDİ ARABİSTAN SELEFİLİĞİ.....	73
2.1. Fikri Temelleri	73
2.1.1. Klasik Selefiye.....	73
2.1.2. Ehl-i Hadîs	76
2.1.3. Hanbelîlik.....	84
2.1.4. İbn Teymiyyecilik	88
2.1.5. Vehhâbîlik.....	90
2.2. Fikrî Özellikler.....	99
2.2.1. Kur’an ve Sünnet’e İttiba’	99
2.2.2. İlk Dönem Selef-i Salihîn’e ittib’a’	104
2.2.3. Naklin Akla Tercih Edilmesi	106
2.2.4. Kelâmî Tartışmalardan Uzak Durmak	112

2.2.5. Bid'atlarla Mücadele	116
2.2.6. Siyasî Otoriteye İtaat	120
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3. SUÛDÎ ARABİSTAN SELEFİLİĞİ VE HADİS	129
3.1. Hadîs'in Hüccet Değeri.....	129
3.1.1. Hadîs ve Vahiy	134
3.1.2. Hadîs'le (Âhâd Haberle) Amel:	139
3.2. Hadîs'in Sübûtu	143
3.2.1. Sened Tenkîd:	145
3.2.2. Metin Tenkîdi	171
3.2.2.1. Hadîs ve Kur'an.....	177
3.2.2.2. Hadîs ve Akıl.....	182
3.2.2.3. Hadîs ve Te'vîl	185
3.3. Selefîyye'nin Hadîs İlmine Katkıları	191
3.3.1. Hadîs Öğretim Kurumları	191
3.3.1.1. Dâru'l-Hadîsler	191
3.3.1.1.1. Mekke'deki Dâru'l-Hadîs el-Hayriyye.....	191
3.3.1.1.2. Dâru'l-Hadîs el-Mekkiyye	193
3.3.1.1.3. Dâru'l-Hadîs el-Medeniyye.....	194
3.3.1.2. Hadîs Fakültesi ve Hadîs Bölümleri	194
3.3.1.2.1. Medine İslâm Üniversitesi	196
3.3.1.2.2. Mekke'deki Ümmü'l-Kura Üniversitesi	198
3.3.1.2.3. Riyad Muhammed b. Suûd Üniversitesi.....	199
3.3.1.3. Hadîs Halkaları.....	200
3.3.1.3.1. Abdülazîz b. Bâz'ın hadîs halkası.....	200
3.3.1.3.2. Hammâd el-Ensârî'nin hadîs halkası	201
3.3.1.3.3. Muhammed b. Ali Âdem el-Etyobî.....	201
3.3.1.3.4. Sa'd b. Abuddullah el-Humeyyid	203
3.3.1.3.2. Kabe'deki (Mescîd-i Haram) Hadîs halkaları.....	204
3.3.1.3.3. Mescîd-i Nebvî'deki Hadîs Halkaları.....	206
3.3.1.3.4. Mekke ve Medine Dışındaki Hadîs Halkaları	207
3.3.2. Neşir (Yayın) Faaliyetleri.....	208
3.3.2.1. Merkezü Hidmeti's-Sünne ve's-Sîreti'n-Nebeviyye	209
3.3.2.2. Krallık Mensuplarının Hadîs Neşir Faaliyetleri.....	211
3.3.2.3. Mülteka Ehli'l-Hadîs	212
3.3.3. Suûd Âlimlerinin Hadîs Çalışmaları ve Meşhur Selefî Âlimler	214
3.3.3.1. Abdurrahman el-Muallimî	216
3.3.3.2. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî	220
3.3.3.3. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz	227
3.3.3.4. İsmail el-Ensârî	230
3.3.3.5. Abdülmuhsin b. Hamed b. Abdülmuhsin Abbâd el-Bedr	232
3.3.3.6. Rebi' b. Hadî el-Medhalî.....	235
SONUÇ	239
KAYNAKLAR	244

ÖNSÖZ

Selefilik İslâm düşünce tarihinin önemli hareketlerinden biridir. Bugünkü tezahürleri itibariyle daha çok bid'at ve hurafelerle mücadele eden radikal bir hareket görünümü veriyorsa da mezhep tarihçileri hicri dördüncü asırdan sonraki selefliği itikadi bir mezhep olarak değerlendirirler. Tarihî kökenleri değişmemekle beraber günümüzde Selefiyye içerisinde siyasî, fikrî veya ideolojik yönü ön plana çıkan farklı yönelişler ortaya çıkmıştır. Ancak çıkışı itibariyle ehl-i hadîs geleneğine dayanan Selefiyye'nin hadîs ve sünnete verdiği önem geçmişte olduğu gibi bugün de devam etmektedir.

Bu araştırmamızda Suûdi Arabistan devletinin kurucu ideolojisi olan Vehhâbilikle birlikte, bu devletin adeta resmî mezhebi durumundaki Selefiyye'nin hadîs anlayışını inceledik. Genelde selefiyye özelde de Suûdi Arabistan Selefiyyesi'nin devletten aldığı destekle de hadîs öğretimi, hadîs literatürünün neşri gibi önemli faaliyetlerinin yanı sıra el-Elbânî örneğinde görüldüğü üzere hadîs değerlendirme kriterlerinde de klasik anlayıştan farklı anlayışlar ortaya koymuştur. Selefiyye bugün sadece hadîs anlayışıyla değil, fikirleri, siyasî faaliyetleriyle de bölgemizi yakından ilgilendiren ve her açıdan çalışmayı hak eden bir hareket haline gelmiştir. Ancak ülkemizi de hem ilmî açıdan hem de siyasî açıdan yakından ilgilendiren bu mezhep ya da hareket hakkında yeterli araştırmaların olduğunu söylemek zordur. Selefiyye'nin tefsir ve kelâmî görüşleri hakkında bazı çalışmalar yapılmışsa da hadîs görüşleri ile ilgili olarak herhangi bir araştırma bulunmamaktadır. Bu gerekçelerle başladığımız araştırmamızda Suûdi Arabistan hadîs âlimlerinin hadîs ve sünnete bakışlarını, senet ve metin tenkidine yönelik çalışmaları ile hadîs öğretim ve neşir faaliyetlerine katkılarını incelemeye çalıştık. Selefiyye'nin kökenlerine inmeden Çağdaş Selefiyye'yi tam anlamıyla anlamak mümkün olmadığı için mezhebin tarihî gelişimini ve fikrî arka planına da değinmeyi uygun bulduk.

Bu çalışmamızın birinci bölümünde genel anlamda Selefiyye, Selefiyye'nin ortaya çıkışı ve geçirdiği evreler incelenmiştir.

İkinci bölümde Suûdi Arabistan selefliğinin fikrî temelleri ve fikrî özellikleri incelenmiştir. Suûdi Arabistan selefliğinin fikrî arka planında nelerin olduğu ve bu arka planın temel düşüncelerinin neler olduğu bu bölümde ele alınmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise Suûdi Arabistan selefliğinin hadîs anlayışı incelenmiştir. Suûdi Arabistan Selefîyyesi'nin hadîse ve sünnete bakışı, senet ve metin tenkidine yaklaşımları ve hadîse dair yaptıkları çalışmalar ve hizmetler bu bölümde ele alınmıştır.

Bu araştırmam sırasında Öncelikle tezimi yönetme lütfunda bulunan ve araştırmam boyunca değerli fikir ve görüşleriyle tezin doğru bir istikamette ilerlemesini sağlayan danışman muhterem hocam Prof. Dr. Selçuk Coşkun'a çok teşekkür ederim. Aynı şekilde kıymetli vakitlerini ayırarak önerilerde ve katkıda bulunan çok kıymetli hocalarım Prof. Dr. Nihat Yatkın, Prof. Dr. Fazlı Polat, Prof. Dr. Nasrullah Hacımüftüoğlu beylere teşekkür ediyorum. Bilhassa tezimi iki sefer baştan sona okuma zahmetinde bulunan ve kıymetli görüşleriyle katkıda bulunan Yrd. Doç. Dr. Nevzat Aydın'a teşekkür ediyorum. Tezin ilk aşamasında tezimi baştan sona okuyup katkıda bulunan Yrd. Doç. Dr. Mehmet Keskin ve Yrd. Doç. Dr. Atik Aydın'a teşekkür ediyorum.

Bayburt-2015

Mazhar Tunç

ÖZET

DOKTORA TEZİ

ÇAĞDAŞ SELEFİYYE VE HADİS (SUÛDİ ARABİSTAN ÖRNEĞİ)

Mazhar TUNÇ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Selçuk COŞKUN

2015, VIII+274 Sayfa

Juri: Prof. Dr. Selçuk COŞKUN

Prof. Dr. Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU

Prof. Dr. Nihat YATKIN

Prof Dr. Fazlı POLAT

Yrd. Doç. Dr. Nevzat AYDIN

Selefilik İslâm düşünce tarihinin önemli fırkalarından biridir. Tarihî kökenleri değişmemekle beraber günümüzde Selefiyye içerisinde siyasi, fikri veya ideolojik yönü ön plana çıkan farklı yönelişler ortaya çıkmıştır. Ancak çıkışı itibariyle ehl-i hadîs geleneğine dayanan Selefiyye'nin hadîs ve sünnete verdiği önem geçmişte olduğu gibi bugün de devam etmektedir. Bu araştırmamızda Suûdi Arabistan devletinin kurucu ideolojisi olan Vehhâbilikle birlikte bu devletin adeta resmî mezhebi durumundaki Selefiyye'nin hadîs anlayışını inceledik.

Bu çalışmanın birinci bölümünde genel anlamda Selefiyye, Selefiyye'nin ortaya çıkışı ve geçirdiği evreler incelenmiştir. İkinci bölümde Suûdi Arabistan selefliğinin fikri temelleri ve özelliklerinin yanı sıra, Suûdi Arabistan Selefliğinin fikrî arka planında nelerin olduğu ve bu arka planın temel düşüncelerinin neler olduğu ele alınmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise Suûdi Arabistan Selefiyyesi'nin hadîse ve sünnete bakışı, sened ve metin tenkidine yaklaşımları ve hadîse dair yaptıkları çalışmalar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Selefiyye, Ehl-i Hadîs, Ashâb-ı Hadîs, Çağdaş Selefiyye, Vehhâbilik, Hadîs, Sünnet, Hadîs Anlayışı.

ABSTRACT
DOCTORATE THESIS

Contemporary Salafism And Hadith (Suudi Arabia Example)

Mazhar TUNÇ

Supervisor: Prof. Dr. Selçuk COŞKUN

2015, VIII+274 Page book

Jury: Prof. Dr. Selçuk COŞKUN

Prof. Dr. Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU

Prof. Dr. Nihat YATKIN

Prof Dr. Fazlı POLAT

Yrd. Doç. Dr. Nevzat AYDIN

Salafism is one of the most prominent sects in the history of Islamic thought. Salafiyya has undergone changes due to various political crosscurrents prevailing throughout various periods; with its historical roots, intellectual or ideological underpinnings coaxed with different approaches towards this movement have also emerged making its presence felt. However, the Ahl al Hadith tradition is concerned by Selefiyye, the importance given to hadith and sunnah continues today as was the case in the past. In this study we examined Salafiyyah within the context of our understanding of the tradition which is grounded in the founding ideology of the state in the case of Saudi Arabia, a country which has official denomination of Wahhâbism espoused on the state level.

In the first part of this study, a general overview of Salafiyya, together with its emergence and stages were investigated. In the second section, the intellectual foundations and intellectual properties of Salafism in Saudi Arabia together with the idea of Salafism which has historical underpinnings have been discussed within the context of the basic ideas proping up its background. In the third and last part of the study, we tried to reach an adequate understanding of the traditions such as Salafism in Saudi Arabia in order for it to be examined in a scholarly perspective. Saudi Arabia type Salafiyyah view of the incident and Sunnah, deeds and their work on approaches to textual criticism, services and events are discussed in this section.

Keywords: Salafiyyah, Ahl al Hadith, Ashab al Hadith, Contemporary Salafiyya, Wahhabism, Hadith, Sunnah, Hadith Conception.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
b.	: Bin, İbn
Bkz	: Bakınız
böl.	: Bölüm
bs.	: Baskı
c.	: Cilt
(c.c.)	: Celle Celaluhu
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Derl.	: Derleyen
Hız.	: Hazret
Haz:	: Hazırlayan
h.	: Hicri
Mad.	: Maddesi
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
(S.A.S)	: Sallallahu Aleyhi ve Selleme
Tsz.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
Yay.	: Yayınları, Yayınevi

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Selefilik İslâm düşünce tarihinin önemli fırkalarından biridir. Bugünkü tezahürleri itibariyle daha çok bid'at ve hurâfelerle mücadele eden radikal bir hareket görünümü veriyorsa da mezhep tarihçileri hicrî dördüncü asırdan sonraki selefliği itikadî bir mezhep olarak değerlendirirler.¹ Günümüzde gelinen noktada Selefilik içerisinde elbette farklı yönelişlerden söz etmek mümkündür. Tarihî kökenleri değişmemekle beraber hâkim olduğu bölgeye göre bir mezhepten çok bir hareketi andıran Selefi anlayışlardan söz etmek mümkündür. Hindistan'daki Hadîs merkezli selefilikle Suûdi Arabistan'daki siyasî karakteri ağır basan selefilik gibi.

Bu araştırmamızda hadîs anlayışını incelemeyi konu edindiğimiz Selefilik, Suûdi Arabistan'ın kurucu felsefesi olan Vehhâbîlikle içiçe geçmiştir. Hadîs merkezli İslâm anlayışı kadar siyasî ve ideolojik yönü de ön plandadır. Selefliğin Suûdi devletinin kuruluş felsefesi olduğu bizzat bu ülkeyi yöneten siyaset adamları tarafından açıkça ifade edilmektedir. Mesela Suûdi Arabistan'ın en önemli krallarından Kral Abdülazîz “Ben selefiyim ve Muhammedîyim. Selefilik benim ve atalarımın yoludur ve biz bu yoldan asla vazgeçmeyeceğiz. Bu dava uğruna ya Allah'tan muvaffakiyet ya da hayırlı bir ölüm diliyorum”² demiştir. Yine son dönemin veliaht prenslerinden Prens Nâif b. Abdülazîz'in “Selefilik bizim için şer'î bir metot ve millî bir davadır.”³ sözü de selefliğin devletin milli bir politikası olduğunu göstermektedir.

Suûdi Arabistan'ın ideolojisi olan Vehhâbîlik, Selefiyye'nin bütün görüşlerini kabul etmiştir. Zaten onlar da kendilerini Selefi olarak isimlendirmektedirler. Bu çalışmada da Selefilik ile Vehhâbîlik aynı kategoride değerlendirilecektir.

Selefiyyenin bir ekol olarak ne zaman ortaya çıktığı konusunda farklı görüşler olmasına karşın, genel kanaat Selefiyye ekolünün Ahmed b. Hanbel ile başladığıdır.

¹ Ebû Zehrâ, Muhammed, *Tarihu'l-Mezahibi'l-islamiyye*, Daru'l-Fikr, Kahire 2009, s. 197.

² Bkz: Komisyon, *Muhtaratun Mine'l-Hutebi'l-Melekiyye*, Dâretü'l-Melik Abdülazîz, Riyad 1998, I. 77-78.

³ Bkz: “*es-Selefiyyetu Menhecün Şer'iiyun ve Matlebün Vataniyyun*” Sempozyumu açılış konuşması, Riyad 2012.

Ahmed b. Hanbel Selefiyye'nin müessisi sayılmaktadır.⁴ Selefiyye'nin tarihinde Takiyuddin İbn Teymiyye'nin de önemli bir yeri vardır. Ahmed b. Hanbel her ne kadar selefiyyenin müessisi sayılsa da Selefiyye'nin prensiplerini ve metodunu sistematik hale getiren ve Selefiyyenin bir ekol haline gelmesinde önemli katkısı olan en önemli şahsiyet şüphesiz İbn Teymiyye'dir.⁵ Esasen Selefiyye, Kur'an'ın yanında hadîsi de çok önemsemektedir. Peygamberimizin uygulamaları, söz ve davranışları Selefiyye'nin üzerinde önemle durduğu konulardır. Zaten İslâm düşünce tarihi kaynaklarına bakıldığında Selefiyye, Ehl-i Hadîs, Ashâbu'l-Hadîs, Hanbelîlik ve Vehhâbilik âdetâ iç içe geçmiş kavramlardır. Bununla birlikte Selefiyye ekolüne mensup âlimlerin çoğunun muhaddislerden olması dikkat çekicidir.

Suûdi Arabistan âlimleri hadîsin anlaşılması, uygulanması ve aktarılması konusunda İslâm kültür mirasına önemli sayılabilecek eserler kazandırmışlardır. İslâm dünyasında ilk hadîs fakültesinin Medine-i Münevvere'de açılması, hemen hemen bütün Suûdi Arabistan üniversitelerinde ayrı bir bölüm olarak hadîs ve sünnet bölümlerinin bulunması, birçok önemli hadîs kaynağının bir devlet politikası şeklinde basılarak dağıtılması ve Dâru'l-Hadîslerin kurulması hadîse verilen önemin bir göstergesidir. Günümüzde İslâmî araştırmalar yapan araştırmacıların müstağni olamayacakları Waqfeya, el-Mektebetü's-Şamile ve Mülteka Ehli'l-Hadîs gibi internet sitelerinin Suûdi Arabistan merkezli olması hadîs ve sünnet açısından dikkat çekicidir. Ayrıca Suûdi Arabistan'da çok yaygın bir şekilde bulunan hadîs halkaları da üzerinde durulması gereken bir diğer konudur.

B. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmada, genel olarak veri toplamaya ve toplanan bu verilerin anlam çerçevesini çizmeye, tarihsel ve kültürel yapıyla olan bağlantısını belirlemeye, içinde bulunduğu bağlamı ortaya koyarak anlamlandırmaya çalışılmış ve bunu temellendirmek için de konular eleştirel ve analizci bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

⁴ el-Ukberi, Ebû Abdillâh Ubeydullah b. Muhammed b. Batta, *el-İbâne 'an Şerîati'l-Fırakati'n-Naciye ve Mucanebeti'l-Fıraki'l-Mezmûme*, Tahkik: Muhammed Abdullah Adem el-Etyobi, Dâru'r-Râye, Riyad 1415, I, 221-225

⁵ Bkz: İşcan, Mehmet Zeki, *Selefilik- İslâmî Köktencilik'in Tarihi Temelleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s, 28-29.

Araştırmamızda, her tarihsel ortamın kendi şartlarının bulunduğundan hareketle doğrulama ve yanlışlamaya gidilmeyecek ve tarafgirlik yapılmayacaktır. Selefiyye'nin önder kabul ettiği Ahmed b. Hanbel ve İbn Teymiyye gibi şahısların görüşlerine yer verilecektir. Suûdi Arabistan Selefiyyesi'nin hadîs anlayışını incelerken bu hareketin en önemli muhaddisleri olan Abdurrahman el-Muallimî, Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, Abdulazîz b. Bâz, Muhammed b. Sâlih el-Useymîn, Rebî' b. Hâdî el-Medhalî ve diğer bazı muhaddislerin görüş ve fikirleri esas alınacaktır. Bu açıdan bakıldığında temel metodumuz, kimi şahıslar üzerinde yoğunlaşarak söylediklerini tarihsel ortam içerisinde belirleyip, buna göre bazı yorumlar yapmak şeklinde olacaktır. Yine kimi görüş ve iddiaların arka planında sosyo-politik öğelerin var olduğu gerçeği de çalışma boyunca göz önünde bulundurulacaktır. Dolayısıyla bu yöntem bize, Selefiyye'nin ortaya çıkışında etkili olan sosyo-politik, dînî ve diğer birtakım öğeleri tespit etmede yardımcı olacaktır.

Sözünü ettiğimiz hususlarda bize yardımcı olacak esas malzeme de, geleneğin temel kaynakları ile Suûdî ilim adamlarının ve muhaddislerinin son zamanlarda ortaya koyduğu çalışmalarıdır.

Çalışmanın birinci bölümünü oluşturan Selefiyye'nin tarihçesi kısmında Selef, Selefiyye, Selefî ve Selefiyyûn kavramları incelenirken klasik Arapça sözlüklerden yararlanılmıştır. Cevherî'nin "*es-Sihâh*", Fîrûzâbâdî'nin "*el-Kâmûs*", İbn Manzûr'un "*Lisânu'l-Arab*" ve İbnu'l-Esîr'in "*en-Nihâye*" adlı eserleri bunlardan bazılarıdır. Ayrıca Selefiyye kavramının içeriği ve tam olarak ne anlama geldiği ile ilgili olarak Mustafa Hilmî'nin "*Kavâidu'l-Menheci's-Selefî*" ve ona benzer çalışmalardan faydalanılmıştır.

Selefiyye kavramının ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili olarak klasik kelâm ve fırak kitaplarından faydalanılmıştır. el-Eş'arî'nin "*Makâlâtü'l-İslamiyyîn*", Ebû Osman es-Sâbûnî'nin "*Akîdetü's-Selef ve Ashâbu'l-Hadîs*" el-Ukberî'nin "*el-İbâne*"si bunların bazılarıdır. İbn Teymiyye'nin "*Mecmûu'l-Fetâvâ*", "*Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye*" ve risaleleri bu çalışma için Selefiyye'nin görüşlerinde vazgeçilmez eserler olmuşlardır.

Çalışmanın ikinci bölümünde daha çok geleneğin temel eserlerinden faydalanılmıştır. Bu bölümün son başlığında Vehhâbîlik ile ilgili olarak hiç kuşkusuz çağdaş çalışmalardan yararlanılmıştır. Muhammed b. Abdülvehhâb'ın kitapları, eş-Şevkânî, Muhammed Reşîd Rıza, M. Sait Özervarlı, Ethem Ruhi Fıglalı, Zeki İşcan ve Mehmet Ali Büyükkara'nın eserleri bu çalışmada başvurulan kaynaklar arasındadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise daha çok çağdaş çalışmalardan faydalanılmıştır. Abdurrahmân el-Muallimî'nin çalışmaları, özellikle son yarım asırdır Suûdi Arabistan'da yapılan çalışmalar içinde Abdülazîz b. Bâz, Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, Muhammed b. Sâlih el-Useymîn ve Rebî' b. Hâdî el-Medhalî'nin çalışmaları bize yol göstermiştir. Kuşkusuz Suûdi Arabistan'da son dönemde hadîs ve sünnet üzerine önemli sayılabilecek çalışmalar yapılmıştır. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî'nin hadîs çalışmaları bütün İslâm dünyasında büyük yankı uyandırmıştır. el-Elbânî'nin, neredeyse bütün hadîsleri tek tek ele alarak onlar hakkında sahih, hasen, zayıf ve mevzu gibi hükümler vermesi, hadîs çalışmalarına yeni bir heyecan katmıştır. Suûdi Arabistan Selefiyyesinde hadîs konusunda Abdurrahmân el-Muallimî, el-Elbânî, İbn Bâz ve el-Medhalî önemli şahsiyetlerdir. Bu muhaddislerin hadîs konusundaki görüşleri Selefiyye nezdinde hüccet sayılır. Bu nedenle çalışmanın üçüncü bölümünde sık sık bu muhaddislerin eserlerine ve ilgili internet sitelerine başvurulmuştur. Bu bölümde el-Muallimî'nin "*et-Tenkîl*", "*el-Envâru'l-Kâşife*" isimli eserleri, el-Elbânî'nin "*Silsiletu'l-Ehâdîsi's-Sahîha*", "*Silsiletu'l-Ehâdîsi'd-Daîfa ve'l-Mevzû'a*", İbn Bâz'ın "*Mecmûu Fetâvâ ve Mesâilî'l-Mutenevvia li Abdilazîz b. Bâz*", Abdullah b. İbrahim b. Abdurrahman Alu Ma'dî'nin "*el-Cuhûdu'l- Hadîsiyye li Semâheti's-Şehy Abdilazîz b. Bâz*", el-Medhalî'nin "*Beyne'l-İmâmeyn Müslim ve'd-Dârekutnî*", "*Hucciyetu Haberi'l-Âhâd fi'l-Akâidi ve'l-Ahkâm*" el-Useymîn'in "*Şerhu Riyâzi's-Salihîn*", "*Mustalahu'l-Hadîs*" isimli kitapları ve bu âlimlerin resmi internet siteleri başvurulmuş kaynaklar arasındadır. Burada bilinmesi gereken bir husus da Ahmed b. Hanbel'den başlayarak günümüze kadar bütün Selefi ekollerin hadîs ve sünneti aynı anlamda kullandığı gerçeğidir. Bu çalışmada da sünnet ve hadîs aynı anlamda kullanılmıştır. Metinde geçen âlimlerin biyografilerinin verilmesinde genellikle Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nden (DİA) faydalanılmıştır.

Suûdi Arabistan merkezli internet siteleri, günümüzde İslâmî araştırmalar sahasında çalışma yapan araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Bu internet siteleri hemen hemen bütün İslâmî kaynakları internet aracılığıyla araştırmacılara sunmaktadırlar. eş-Şâmile (shamela.ws.), Mülteka Ehli Hadîs (ahlalheeth.com), eş-Şâmile'ye bağlı olan el-Vakfiyye (waqfeya.com), el-Elûka (alukah.net) hadîslerin tahricinde çok faydalı siteler olan ed-Düreru's-Sünniyye (dorar.net) ve el-Hadîs (hdith.com) vb. siteler bunlardan bazılarıdır. Bu çalışmada adı geçen sitelerden çokça faydalanılmıştır. Ayrıca Suûdi

Arabistan’da selefilik ve hadîs alanında yapılan sempozyumlar konusunda da bu sitelerden faydalanılmıştır.

C. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

İslam’ın temel kaynaklarının Kur’an ve sünnet olduğu üzerinde herhangi bir ihtilâf söz konusu değildir. Nasslara yaklaşım meselesinde ise fırkalar arasında iki farklı yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Bunlardan birincisi; nasslara yüklenilen anlamlar olduğu gibi kabul edilerek nassların ele alınmasıdır. İkincisi ise; gelişen durumlar karşısında nassların yeniden ele alınması ve farklı anlamlar çıkarmaya uygun bir biçimde değerlendirilmesidir. İşte bu ve benzeri noktalarda kimi âlimler akıl yürütmeyi uygun bulmakta, hakkında nass bulunmayan bir meseleyi, aralarında varolan bir benzerlikten dolayı kıyas yapmakta, neden ve illete göre hüküm vermektedir. Kimi âlimler ise mümkün mertebe Kur’an ve hadîslerde varolan hükümleri olduğu gibi uygulamakla yetinmişlerdir. Ancak bu âlimler dinde akıl yürütme yöntemine çok fazla başvurmasalar da, akli önemsemişlerdir.

Bu araştırma Selefiyye’nin rolünü, etkisini ve yapısını anlamak için önemlidir. Selefiyye, İslâmı anlama algılama ve uygulamada Kur’an ve sünneti esas alan, Sahâbe, Tabiîn ve Etbâ-ı tâbiîn ile selef âlimlerinin metodlarını önemseyen ve benimseyen, onların izinden giden, tartışma konularında selefî metodunu esas alan ve nass karşısında akli öteleyen ekolün adıdır. İslâm düşünce tarihinde önemli bir fırka olan Selefiyye’nin konumu ve rolünü araştırmak bu açılardan önemli olmakla birlikte, mezhebin veya Selefî hareketlerin günümüzde geldiği nokta, yeni imkânlar ışığında hadîs ilimlerine yaptıkları katkılar, hadîs değerlendirme ve yorumlama yöntemleri ilmî ve akademik açıdan incelenmeyi hak eden hususlardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SELEFİYYE’NİN TARİHÇESİ

1.1. Selefiyye Kavramının Anlam Alanı

1.1.1. Selef Kavramının Lugat Anlamı

Selefiyye’nin tarihçesine girmeden önce, “Selef” kelimesinin Arapça nüans ve iştikâkları ile, bunların Türkçedeki karşılıkları üzerinde durulması gerekmektedir. Selef kelimesi İslâm’ın ilk dönemlerinde zuhur eden ve etrafında uzun tartışmaların çıktığı bir kavramdır.

Arapça “s-l-f” harflerinden oluşan “*Selef*” kelimesi öne geçme ve geçmiş anlamlarına gelmektedir. Yani öncekiler veya önden gidenler demektir.⁶

“Selef” kavramı, yukarıdaki anlamının yanı sıra başka anlamlara da gelmektedir. “*Sâlif*” mütekaddim demektir. “*Selef*”, “*Selîf*” ve “*Sülfe*” ise önden gidenler demektir. “فجعلناهم سلفاً ومثلاً للآخرين”⁷ âyetinde geçen “Selef” ise “*Onları, sonradan gelenlerin geçmişi ve bir ibret örneği kıldık.*” anlamında kullanılmıştır.⁸

“Selef” aynı zamanda “önce gelen ve fazîlet bakımından önde olan babalar ve akrabalar” anlamında da kullanılmaktadır.⁹

“سلاف العسكر” “*Süllâfü’l-asker*” askerin önde gideni demektir. “سلفُ القوم” topluluğun önüne geçtim anlamında kullanılır. “السلاف” “*essüllâfu*” kelimesi ise toplanan üzümün henüz sıkılmadan önce akan suyu demektir.¹⁰

مَضَوْا سَلْفًا قَصْدُ السَّبِيلِ عَلَيْهِمْ وَصَرَفَ الْمَنَایَا بِالرَّجَالِ تَقْلَبُ

Şiirindeki “Selef”in anlamı “Onlar bizden önce gittiler, bizim de yolumuz onların yoludur. (Onlar bizim selefimiz idiler) ecelleri geldi ve öldüler, biz de bizden sonrakilerin

⁶ el-Ezheri, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzibu’l-Luğa*, Tahkîk: Ahmed Abdulhâlim el-Berdûnî, Mısır Tsz., XII, s. 431-432.

⁷ Bkz: Zühurf: 56/43.

⁸ İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrem Ebu’l-Fadl Cemaluddin, *Lisânü’l-Arab*, Dâru’s-Sadr, Beyrut Tsz., VI, 330-331.

⁹ el-Cevheri, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tacü’l-Luğa ve Sihâhu’l-Arabiyye*, Beyrut 1984, IV, 1376.

¹⁰ el-Ezheri, a.g.e, XII, 431-432.

selefiyiz.” ‘Sâlif ümmetler’ veya ‘sâlif kavim’ ise geçmiş ümmet ve kavim demektir. Selef yürürken önde giden topluluk anlamına da gelmektedir.¹¹

Selef aynı zamanda bir alışveriş çeşidi anlamında da kullanılmaktadır. “Nitelikleri belirlenen vadeli bir malın peşin bedelle satılması”¹² anlamına gelen bu alışveriş çeşidinde para peşin alınmakta ancak mal belli bir süre sonra teslim edilmektedir.¹³

İbnu’l-Esîr (ö.630/1233) de Selef maddesinde el-Ezherî’ye yakın bir görüş belirttikten sonra Tabiîn’in öncülerine de Selef-i Sâlihîn dendiğini belirtmektedir.”¹⁴

Bütün bu kullanımlardan anlıyoruz ki Selef kavramı ve türevleri; geçmiş, önden giden, önceden gönderilen ve öncekiler anlamında kullanılmaktadır. Zaman açısından ise önceki dönemlere delalet etmektedir.¹⁵

Selef kavramı, Kur’an-ı Kerim’de lugat manasında olduğu gibi “öncekiler”¹⁶ ve “önden gidenler”¹⁷ anlamında kullanılmakta olup yedi yerde geçmektedir.¹⁸

Peygamberimiz (S.A.S.) bir hadîsinde “Selef” kelimesini lugat manasında kullanarak Hz. Fâtıma’ya şöyle hitâb etmiştir:

“فانه نعم السَّلفُ انا لك” “*ben senin ne güzel bir selefinim*”¹⁹ yani “Ben senden önce gidiciyim, sen bana kavuşacaksın”.²⁰ Başka bir hadîste de Peygamberimiz şöyle buyurmaktadır:

“انما بقاؤكم فيما سَلَفَ قبلكم من الامم كما بين صلاة العصر الي صلاة المغرب”

¹¹ Bkz: İbn Manzûr, a.g.e, VI, 331; el-Cevherî, a.g.e, IV, 1376-1377.

¹² Aybakan, Bilal, “*Selem*”, DİA, İstanbul 2009, XXXVI, 402-405.

¹³ Feyrûzâbâdi, Ebû Tahir Mecdüddîn Muhammed b. Yakup, *el-Kamûsu 'l-Muhit*, el-Müessetü'l-Arabiyye, Beyrut Tsz. III, 158-159; Buhârî, Selem, I, (IV, 728); Müslim, Müsakat ve Müzarâa, 25 (XI, 41-42).

¹⁴ Bkz: el-Cezerî, Mecdüddîn Ebu's-Saâdât İbnu'l-Esir, *en-Nihâye fî Ğarîbi 'l-Hadîs*, Dâru İbn Cevzi, Riyad 1421, II, 390.

¹⁵ Bkz: el-Kavsî, Müferrih b. Süleyman, *el-Mevkifu 'l-Mu'asır Mine 'l-Menheci's-Selefi fî 'l-Biladi 'l-Arabiyye*, Daru'l-Fazîle, Riyad 2002, s. 118-119.

¹⁶ Bkz: Bakara: 2/275; Nisâ: 7/22-24; Enfâl: 8/38.

¹⁷ Bkz: Zührûf: 56/43.

¹⁸ Bkz: Bakara: 2/275; Nisa: 4/22, 24; Mâide: 5/95; Enfâl: 8/38; Yunus: 10/30, 50; Zühruf: 43/24.

¹⁹ el-Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah, *el-Câmiu 's-Sahih* (Fethu'l-Bâri ile birlikte), Dâru'l-M'arife, Beyrut Tsz., İsti'zan, 43 (XI,79-80); Müslim, b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu 's-sahih*, Dâru Taybe, Riyad 2007, Fedâilu's-Sahâbe, 15, (XVI, 4-7).

²⁰ Bkz: Nevevî, Muhiddin Ebû Zekerîya Yahya b. Şeref, *Şerhu Sahih-i Müslim*, Mısır Tsz., VIII, 225.

“Sizin geçmiş ümmetlere göre bu dünyada kalma süreniz, ikindi namazından akşam güneş batıncaya kadar ki zaman dilimi kadardır.”²¹

Bunun dışında hadîslerde selef kelimesi bazen borç anlamında da kullanılmaktadır.²²

Netice itibariyle, selef kelimesinin değişik birçok anlamı olmasına rağmen en çok kullanılanı “geçmiş, öncekiler ve zaman bakımından önden gidenlerdir.”²³

1.1.2. Selef Kelimesinin Istılâh Anlamı

Selef kavramının İslâm’ın ilk dönemlerinden itibaren kullanılmaya başlandığı görülmektedir. et-Tehânevî (ö.1158/1745) “Selef” maddesi ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “İslâm’da Selef; Ebû Hanîfe ve ashâbı gibi dinde, mezhebi taklit edilen ve insanların peşlerinden gittikleri kimselere denir ki onlar, bizim seleflerimizdir. Sahâbe ve Tabiîn de seleften olup, Ebû Hanîfe ve arkadaşlarının selefidirler.”²⁴ Buna göre önde giden selef, ardından gelen halef, halefin ardından gelen olursa halef de selef olur.

Selef olarak bilinenlerin kimler olduğu ve hangi tabakayı temsîl ettikleri konusundaki görüşlere bakıldığında, dört farklı görüşün ortaya atıldığı görülmektedir.

1. Selef sadece Sahâbe’dir. Bu görüşü benimseyenler genellikle Mâlikî âlimlerdir. Bunlar arasında Ebu’l-Fazl Kâsım b. İsâ İbn Nâcî el-Kayravânî (ö.837/1433), Ebu’l-Abbâs el-Kalşânî (ö.863/1459) ve Ebu’l-Hasan Ali b. Halef el-Misrî (ö.939/1535) gibi âlimler bulunmaktadır.²⁵

2. Selef’ten kasıt sahâbe ve tabiîn neslidir. Bu görüş Gazzâlî’nin (ö.505/1111) görüşüdür.²⁶

²¹ Buhârî, Mevakîtu’s-Salât, 17, (II, 38).

²² Buhârî, Şurût, 16, (V, 352-353).

²³ el-Kavsî, a.g.e, s. 26.

²⁴ Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu Istilahati’l-Fünûn*, Matbaatu İkdâm, Beyrut 1317, I, 748.

²⁵ Bkz: el-Meğrâvî, Muhammed b. Abdurrahman, *el-Mufessirûn beyne’t-Te’vil ve’l-İsbât fi Âyâti’s-Sıfat*, Muessetu’r-Risâle, Beyrut 1999, I, 18; el-Kalşânî, Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Kâdî, *Tahriru’l-Makâle fi Şerhi Risâleti’l-Kayravânî*, Tahkik: el-Habîb b. Tahir el-Medenî, Muessetu’l-Maârif, Beyrut 2008, s. 207-208; el-Misrî, Ebu’l-Hasan Ali b. Halef, *Kifâyetu’t-Talibi’r-Rabbânî alâ Risâleti İbn Ebi Zeyd el-Kayravânî*, Tahkik: Ahmed Hamdi İmam, Matbaatu’l-Medenî, Kahire 1987, I, 227-228.

²⁶ Bkz: Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed et-Tûsî Ebû Hâmid, *İlcâmu’l-Avâm an İlmi’l-Kelâm*, Beyrut 1985, s. 53-54.

3. Selef sahâbe, tabiîn ve etbâ-ı tabiîn'den oluşan İslâm'ın ilk üç asrında yaşayan kimselerdir. İbn Teymiyye (ö.728/1328), İbn Receb el-Hanbelî (ö.1335/1393), Hanbelî âlimlerden es-Seffârîni (ö.1181/1774), eş-Şevkânî (ö.1255/1839) ve Abdullah Aydınî gibi âlimler bu görüşü benimsemişlerdir.²⁷ Bu âlimlere göre Peygamberimiz de bir hadîsinde buna işaret etmiştir.²⁸ Ancak İbn Teymiyye bazen Ahmed b. Hanbel ve onun gibilerini de Selef kapsamına alırken²⁹ İbn Receb el-Hanbelî de İbn Teymiyye'ye benzer bir tutum sergileyerek Selef'in kapsamını biraz daha geniş tutmaktadır.³⁰ es-Seffârîni yukarıdaki görüşüne rağmen Selef'in kapsamını biraz daha geniş tutarak, dört mezhep imamının yanı sıra, Süfyân-ı Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Leys b. Sâ'd, Abdullah b. Mübârek, İbrahim en-Nehâî, Buhârî, Müslim ve Sünen sahipleri gibi âlimleri Selef'ten sayması dikkat çekicidir. es-Seffârîni'ye göre bunun nedeni bu âlimlerin hiçbirisinin Hâricî, Râfizî, Cehmî, Mutezilî, Cebrî vb. gibi Ehl-i Sünnet dışı lakaplarla anılmamalarıdır.³¹

4. Selef, İslâm'ın ilk beş asrında yaşayanlardan oluşanlardır. Bu görüş ise Şafîi fukahâsından el-Beycûrî'ye (ö.825/1472) aittir.³² Öyle anlaşıyor ki el-Beycûrî Selef kapsamını daha geniş tutmakla Eş'arî âlimlerinin çoğunu bu kapsama almayı amaçlamıştır.

İslâm âlimlerinin çoğu Selef'in; İslâm'ın ilk üç asrında yaşayanlar olduğu konusunda hemfikirdirler.³³ Yani Selef; Peygamberimizin de fazîletlerine işaret ettiği sahâbe, tâbiîn ve etbâ-ı tâbiîn'in oluşturduğu nesillerdir. Peygamberimiz'in "*Asırların en hayırlısı benim asrımdır. Sonra onları takip edenler, sonra onları takip edenler*"³⁴ sözü de

²⁷ Abdullah Aydınî'nin tespitine göre Selef kavramı için âlimler iki görüş ortaya atmışlardır. Birinci görüşe göre Selef Sahâbe, Tabiîn ve Etba-ı Tâbiîn'den oluşan İslâm'ın ilk üç asrında yaşayanlara denir. İkinci görüşe göre Selef hicri 500 yılından evvel yaşayan kimselerdir. Bkz: Aydınî, Abdullah, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, İFAV, İstanbul, 2009.

²⁸ Bkz: İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdüsselam, *Der'u Teâruzi'l-Akl ve'n-Nakl*, Tahkîk: Muhammed Reşâd Sâlim, Riyad 1991, VII, 134; İbn Receb el-Hanbelî, *Fadlu'l-İlmi's-Selef alâ'l-İlmi'l-Halef*, s. 60; es-Seffârîni, Muhammed Ahmed el-Eserî el-Hanbelî, *Levamiu'l-Envari'l-Behiyye ve Sevâtiu'l-Esrâri'l-Eseriyye*, Muessetu'l-Hafikin, Dımaşk 1982, I, 20; eş-Şevkânî, *et-Tuhef fi Mezâhibi's-Selef*, s. 7

²⁹ Bkz: İbn Teymiyye, a.g.e., I, 207.

³⁰ İbn Receb, a.g.e., s. 60.

³¹ Bkz: es-Seffârîni, a.g.e., I, 20; Âlû Bûtâmî, Ahmed b. Hacer, *el-Akâidu's-Selefiyye bi Edilletihe'l-Akliyye ve'n-Nakliyye*, Beyrut 1970, s.11.

³² el-Beycûrî, Burhanedin İbrahim el-Cîzâvî, *Cevheretu't-Tevhid*, Tahkîk: Ali Cum'a, Dâru's-Selam, Mısır Tsz., s. 156.

³³ Bkz: İbn Teymiyye, Takiyuddin Ahmed b. Abdisselam, *er-Risâletü'd-Tedmuriyye*, İmam Muhammed b. Suûd Üniversitesi Yay., Riyad 1396, s. 145 vd.; İbn Ebi'l-İzz el-Hanefî, *Şerhu'l-Akideti't-Tahaviyye*, Tahkîk: Şuayb el-Arnâvûtut, Muessetu'r-Risale, Beyrut 1990, s.19; es-Sefârîni, I, 20; el-Bûti, Muhammed Said Ramazan, *es-Selefiyyetu Merheletün Zemeniyyetün Mübareketün lâ Mezhebün İslâmiyyun*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1998, s. 9.

³⁴ Buhârî, Şehadat, 9 (V,259); Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 52, (1178); Tirmizî, Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-Sahih*, Tahkîk: Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1987, Menâkıb, 58, (V,652); İbn Mâce, Ebû Abdullah, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *es-Sünen*, Tahkîk: Muhammed Fuad

ilk üç asırdaki insanların fazîletine dair güçlü bir delildir. Böylece ilk üç asırda yaşayan Müslümanlar, Peygamber'den sonra ümmetin en faziletli kesimini oluşturmaktadırlar.³⁵

İbn Teymiyye, Selef kavramına denk gelen başka kavramların da varlığına temas ederek Selef'in; hak üzerine birleşmeleri, ayrılık ve tefrikadan uzak durmaları, bid'atlardan kaçınmaları, rivâyet ve dirâyet yönünden hadîsleri toplamaları ve hadîse hizmet eden sahâbenin izinden giden kimseler olmaları hasebiyle Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, Ashâbu'l-Hadîs, Ehlu'l-Eser, Ehlu'l-İttibâ' olarak anıldıklarını belirtmektedir.³⁶ İbn Teymiyye'ye göre bütün bu nedenlerden dolayı onlar Peygamberimizin "Benim ve benden sonraki Râşit Halifelerin sünnetine uyunuz. Onlara sıkı sıkıya sarılınız. Bid'at ve dinde ihdâstan (yeniliklerden) kaçınınız, çünkü her bid'at dalâlet ve her dalâlet sapıklıktır"³⁷ hadîsini kendilerine şîâr edinmişlerdir.³⁸ Ona göre yukarıdaki nitelendirmelerin yanı sıra Selef ehline Peygamberimizin "*Ümetimden öyle bir grup vardır ki bunlar kıyamete kadar hak üzerinde kalmaya devam edeceklerdir. Onlara muhalefet edenler onlara ne bir zarar verebilirler ve ne de bir kötülük yapabilirler.*"³⁹ hadîsinden dolayı onlara "*et-Tâifetü'l-Mansûrâ*" nitelendirilmesi de yapılmıştır.⁴⁰

İbn Ebi'l-İzz el-Hanefî'ye (ö.792/1390) göre bazı âyet⁴¹ ve hadîslerden yola çıkılarak İslâm'ın ilk üç asrında yaşayan insanlara "Selefü's-Salihîn" veya "Ehlü's-Sünne ve'l-Cema'a" lakapları verilmiştir. Ümmet de bunu bu şekilde kabul etmiştir. Bu nedenle bütün dînî konularda onları takib edenler de onlardan sayılmışlardır.⁴²

Selef'in tarihsel bir değerlendirmesini yapan İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1448), Etbâu't-Tâbiîn'den güvenilir ve sözü geçenlerin hicri 220 civarına kadar yaşadıklarını belirterek, bu tarihten sonra bid'atların açıkça yayılmaya başladığını, Mutezile'nin de

Abdulkaki, Beyrut Tsz., Ahkâm ,27, (II, 791); Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed eş-Şeybânî, *el-Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, I, 378, II, 228, IV, 267, V, 350.

³⁵ Bkz: İbn Teymiyye, Takiyuddin Ahmed b. Abdülhalim, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, er-Riyâsetü'l-'Amme li Şuûni'l-Haremeyn, Riyad 1404, III, 126-159.

³⁶ Bkz: İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, III, 157.

³⁷ Tirmizi, İlim,15 (V, 43); Ebû Dâvud, Süleyman b. Eşa's es-Sicistânî, *es-Sünen*, (el-Hattabi'nin şerhi *Meâlimu's-Sünen* ile birlikte), Dâru'l-Hadîs, Beyrut 1974, (V, 13-14); İbn Mace, Mukaddime, 6 (I, 15-16); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (IV.126-127); ed-Dârimi, Abdullah b. Abdurrahman es-Semerikandi, *es-Sünen*, Tahkik: Fevvaz Ahmed Zemerli -Halit es-Seb', Dâru'r-Reyyân li't-Turas, Kahire 1987 (I, 56)

³⁸ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, III, 157.

³⁹ Buhârî, Menâkıb: 27 (VI, 632); Müslim, İmâre, 53, (925).

⁴⁰ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, XXVIII, 532.

⁴¹ Bkz: Tevbe: 9/100.

⁴² Bkz: İbn Ebi'l-İzz el-Hanefî, a.g.e, s. 336; el-Useymin, Muhammed b. Salih, *Resâilün fi'l-Akide*, Dâru Taybe, Riyad 1409, s. 53.

sahnedeki yerini aldığını söylemiştir. Ona göre bu tarihten sonra felsefeciler ön plana çıkarak ilim ehli kimseleri “*Kur’an mahlûktur*” fikrini benimsemeye zorladılar. İbn Hacer’e göre bu kötü durum kendi dönemine kadar da devam etmiştir. Nitekim yukarıda verilen hadîsin devamında “*Sonra yalan yayılmaya başlayacak*”⁴³ sözünü doğrular mahiyette insanlar itikat, söz ve uygulamalarında yalanı çokça kullanmaya başlamışlardır.”⁴⁴

Selef’e, Hz. Peygamber’in ve Ashâbı’nın yolunu takip ettikleri için “el-Fırkatü’n-Nâciye” de denmiştir.⁴⁵ İbn Teymiyye’ye göre el-Fırkâtü’n-Nâciye, Ehlü’s-Sünne ve’l-Cemâa fırkası olup, orta yol üzerinde olan bir fırkadır. İslâm ümmeti de diğer ümmetler içinde orta bir ümmettir.”⁴⁶ “*Bu ümmetiniz yetmiş üç fırkaya bölünecektir. Bunların birisi hariç hepsi cehennemliktir. Sahâbe, kurtuluşa eren fırkanın kim olduğunu sorunca, Peygamberimiz ‘benim ve ashabımın (dinin temel/usulu’d-dîn konularında) üzerinde bulundukları yoldur.*”⁴⁷ hadîsi de İbn Teymiyye’ye göre meşhur bir hadîs olup buna işaret etmektedir.”⁴⁸

Hanbelî âlimi es-Seffârîni de Selefin Allah’ın yardımını hak eden, hadîs ve eser ehli olduğunu söyledikten sonra, Selefin kurtuluşa eren ve bütün hayırları içinde barındıran fırka olduğunu, şefâat, havuz ve Allah’ı görme şerefine başta onların nâil olacağını belirtir.⁴⁹

⁴³ Tirmizi, el-Menakib, 58, (V,652); Ahmed b. Hanbel, *el- Müsned*, I, 18.

⁴⁴ Bkz: el-Askalâni, Şihabuddin Ahmed b. Ali Ebu’l-Fadl İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî bi Şerhi Sahihi’l-Buhârî*, Mektebetu’s-Safâ, Kahire 2003, VII, 6

⁴⁵ Bkz: eş-Şînkîfî, Ahmed Muhammed, “*Mustalahu’s-Selefiyyeti Hakikatuhu ve Sılatuhu bi’l-İslâmi’s-Sahih*”, (es-Selefiyyetu Menhecün Şer’iyyun ve Matlebün Vataniyyun) Sempozyumu, Riyad 2012, I, s. 28. Sudan’lı âlim Usâm el-Beşir bu konuda şunları söylemektedir: “Fırka-ı Naciye hadîsi Buhari ve Müslim’de geçmeyen ancak diğer hadîs kaynaklarında vârid bir hadîs olup İbn Hazm gibi âlimlerin tavakkuf ettiği bir hadîstir. “birisi hariç hepsi cehennemliktir” lafzını İbnu’l-Vezîr reddetmiştir. Ancak İbn Teymiyye, Nevevi, İbn Kayyim ve İbn Hacer el-Askalâni gibi âlimler hadîsi toplam rivâyetleriyle tashih etmişlerdir. Ancak Fırka-ı Naciye hadîsini belli bir gruba hasretmek muhakkik âlimlerce isabetli görülmemiştir.” Bkz: [⁴⁶ İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdülhalim, *Akidetu Ehli’s-Sünne ve’l-Firkati’n-Nâciye*, Tahkik: Abdurrezzak Afîfî, Matbaatu Ensari’s-Sünneti’l-Muhammediyye, Mısır 1358, s. 10-11.](http://www.aljazeera.net/programs/religionandlife/2009/8/13(eş-Şeria ve’l-hayat-es-Selefu’s-Sâlih Mezhebün em Menhecün) erişim tarihi: 02.03.2015.</p></div><div data-bbox=)

⁴⁷ Ebû Davud, es-Sünne:1 (IV.197-198), Tirmizi, İman: 18, (V, 25), el-Hakim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbürrî, *el-Müstedrek ale’s-Sahihayn*, Darü’l-Haremeyn, Kahire 1997, I, 207.

⁴⁸ İbn Teymiyye, Mecmûu’l-Fetâvâ, III, 345; Muhaddis el-Elbânî bu hadîsin hasen bir hadîs olduğunu belirtmiştir. Bkz: el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddin, *Silsiletu’l-Ehadîsi’s-Sahihah*, Mektebetu’l-Maârif, Riyad Tsz., I, 362.

⁴⁹ Bkz: es-Seffârîni, a.g.e, I,25.

Günümüz Suûd selefî âlimlerinden Abdülazîz b. Bâz'ın Selefin kapsamını daha geniş tuttuğu görülmektedir. Ona göre Selef veya Selefî's-Sâlihîn; Sahâbe, Tabiîn, Etbâ-ı Tabiîn'in yanı sıra onların yolundan giden Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî âlimler zümresidir. Onlar hak yolda olmalarının yanısıra tevhiid, Allah'ın isim ve sıfatları ve diğer bütün konularda kitap ve sünneti takip etmişlerdir.”⁵⁰

Abdülaziz b. Bâz'ın yanısıra bazı çağdaş âlimlerin de selef kavramının kapsamını bir hayli geniş tuttuğu görülmektedir. Âdem Apak'a göre Eş'ariyye ve Mâturidiyye mezhepleri ortaya çıkıp kelâm mezhebi niteliğine bürünmeden evvel İslâm geleneğine bağlı bulunan ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat olarak isimlendirilen mezhebe mensup olan bütün Müslümanlar esasında, Selef mezhebi üzerinde bulunuyorlardı. Kaldı ki, hem imam Eş'arî ve hem de imam Mâturîdî kendilerinin selef mezhebinden olduklarını söylemişlerdir. Bu durumda genel anlamda selef mezhebi tabiri, Mâturîdilik ve Eş'arîlik de dâhil olmak üzere bütün Ehl-i Sünnet'i özel anlamda ise sözü edilen iki mezhep daha teşekkül etmeden önceki Müslümanlar ile daha sonra ise Selef veya Ehl-i Hadîs adı altında varlıklarını bugüne kadar devam ettiren, bununla birlikte hiçbir zaman kendilerini Eş'arî veya Mâturîdî saymayan zümreleri de içine alır.⁵¹

Çağdaş Selefî âlimlerden Mufferrih b. Süleymân el-Kavsî, Selef kavramının ihtiva ettiği anlam için şunları söylemektedir: “Bir kimsenin Selef'ten sayılması için, “ilk asırlar” veya “önceki asırlar”da yaşamış olması şartı yeterli değildir. Buna ilâveten Kitap ve sünnet'e uyması ve onları esas alması da gerekmektedir. Kitap ve sünnet'i esas almayan ve onlara muhalefet eden kimse hangi asırda olursa olsun Selefî sayılmaz.”⁵² Bekr Ebû Zeyd de el-Kavsî'ye benzer bir görüşü savunarak, Selef kavramının sahih hadîslerde geçtiğine dikkat çekmiş ve Selef'in en belirgin özelliğinin bid'attan kaçınmak ve sünneti takip etmek olduğunu vurgulamıştır.⁵³

Gerek yukarıdaki alıntılardan ve gerekse Selef kavramının içeriği ile ilgili yapılan araştırmadan ortaya çıkan sonuç şudur ki Selef lafzı, benimsedikleri metot ve izledikleri

⁵⁰ İbn Bâz, Abdülazîz b. Abdullah, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, Yayına Haz: Mahammed b. Saîd eş-Şuvey'ir, Riyad 1990, IX, 238.

⁵¹ Bkz: Apak Âdem, “İslâm Tarihi Boyunca Selef ve Selefîlik Kavramlarının Anlam Serüveni”, (Tarihte ve Günümüzde Selefîlik Sempozyumu 8-10 Kasım 2013), Ensâr Neşriyat, İstanbul 2014, s. 41.

⁵² Bkz: el-Kavsî, *el-Mevkîfu'l-Muasır*, s. 27-28; İdris, Abdülfettah Menduh, *Hakikatu's-Selefiyyeti ve Siletuha bi'l-İslâmî's-Sahih*, (es-Selefiyyetu Menhecün Şeriyyun ve Matlebün Vataniyyun) Sempozyumu, Riyad 2012, s. 92.

⁵³ Ebû Zeyd, Bekr b. Abdullah, *Hükmü'l-İntimâ ile'l-Fırak ve'l-Ahzab ve'l-Cemaati'l-İslâmiye*, Dâru İbn Cevzi, Riyad 1413, s. 42.

yol göz önüne alındığında daha çok İslâm'ın ilk üç asrında yaşayanlar için kullanılmıştır. el-Elbânî'ye göre yukarıda zikdedilen “en hayırlı asır benim asrımdır” hadîsi de buna işaret etmektedir.⁵⁴

Selefiyye üzerine bazı çalışmaları bulunan el-Kavsî'ye göre her kim Kur'an ve Sünnetin izinden gider, Sahâbe ve Tabiîn'in Kur'an ve Sünnet'i anlamadaki metodunu takip ederse, hangi asırda yaşadığına bakılmaksızın Selef kavramı içinde değerlendirilir ve ona Selefî denir.⁵⁵

“Selefiyyûn” ise; ister fukâha, ister müfessir ve isterse muhaddislerden olsun ilk üç asır ehlinin metodunu benimseyenler ve onların izinden gidenlerdir. Selefîlik ise, sahâbe ve tabiîn'de olduğu gibi Kur'an ve sünneti ön plana çıkaran, Kur'an ve sünnete göre amel eden ve hiçbir şeyi onlara tercih etmeyen gruba verilen isimdir. Yukarıda verilen hadîsler de bunu desteklemektedir. Bu nedenle, Selef asırlarından ne kadar uzak olursa olsun, itikatta ve amelde Selef'e tabi olanlar Selefî sayılırlar.⁵⁶

Çağdaş âlimlerden Mısırlı Muhammed Gazâlî (ö.1416/1996) Selefiyye'yi şöyle tarif etmektedir: “Selefiyye, herhangi bir bölgede veya adada tek başına yaşayan sosyal bir grup değildir. Selefiyye, duygu dünyasında İslâm'ın hayırla yad edilen asırlarına intisâb eden, Kitap ve sünnete çağrıda bulunan, Müslümanların maddî ve edebî çabalarını ırk ve renk farkı gözetmeden i'lâ-i kelimetullah için seferber eden bir yöneliş hareketidir.”⁵⁷

Suûdi Arabistan'ın önde gelen âlimlerinden Muhammed b. Sâlih el-Useymîn'e (ö.1421/2001) göre Selefiyye, Peygamberimizin ve Ashâbının metodunu benimseyenler ve o metoda göre davranan kimselerin oluşturduğu fırkadır.⁵⁸

Yine günümüz Suûd âlimlerinden Sâlih b. Fevzân el-Fevzân da Selefiyye'yi şöyle tarif eder: “Akâid başta olmak üzere diğer bütün dînî konularda sahâbe, tabiîn ve etbâ-ı

⁵⁴ Bkz: <http://www.alalbany.net/4070> , erişim tarihi: 23.06.2014.

⁵⁵ el-Kavsi, Mufrih b. Süleyman, *el-Menhecu's-Selefî*, Dâru'l-Fazile, Riyad 2002 s. 28.

⁵⁶ el-Abûd, Salih b. Abdillâh, *Akidetü's-Şeyh Muhammed b. Abdulvehhab es-Selefiyye ve Eseruha fi'l-Alemi'l-İslâmi*, İslâm Üniversitesi Yay. Medine 1408, s. 159-160.

⁵⁷ Gazâlî, Muhammed, *Dusturu'l-Vahdeti's-Sakaifiyye beyne'l-Müslimin*, Dâru'l-Ensâr, Kahire 1981, s. 120-121.

⁵⁸ Bkz: Şahin, Adil Muhammed, “*el-Mukarrerâtu's-Şer'iyye fi'l-Me'âhidi'l-İlmiyye ve Siletuha bi'l-Menheci'Selefi*”, (*es-Selefiyyetu Menhecün Şer'iyyun Ve Matlebün Vataniyyun*) Sempozyumu, Riyad 2012, VI, 204.

tabiîn'den oluşan selef-i sâlihîn'e uymak ve onların yolundan gitmektir.”⁵⁹ Muhammed Emân el-Camî de Fevzân'a benzer bir tarifile Selefiyye'yi tanımlayarak, Selefiyye'nin sadece Selef'e nisbet edilen basit bir nitelendirme olmadığını bilakis kıyamete kadar sürecek bir mezhep ve metot olduğunu ve Selefiyye'nin özünün Kur'an ve Sünnete ittiba' olduğunu belirtmektedir.⁶⁰

Suûdi Arabistan'ın fetva makamı konumunda bulunan “*el-Lecnetü'd-Dâime li İdârâtı'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ*”⁶¹ da kendisine havale edilen sorularda Selefiyye'yi şöyle tanımlamıştır: “Selefiyye, Selef'e nisbetle Sahâbe'ye ve ilk üç asırda yaşayan Selef-i Salihîn'e ittib'a metodudur. Peygamberimiz de onları hayırla yad etmiştir. Selefiyye Kitap ve Sünnet'i kendilerine rehber edinen Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın adıdır.”⁶²

Şimdiki Suûdi Arabistan kralı Selmân b. Abdülazîz, Medine İslâm Üniversitesi'nde düzenlenen bir konferansta Selefilik-Vehhâbîlik ile ilgili olarak şunları söylemiştir: “Eğer Vehhâbîlik Kur'an'a, Sünnete ve Selef-i Salihîn'e uymak ise biz bu vehhâbîliğimizle gurur duyuyoruz. Aksi takdirde eğer vehhâbîlikle bize töhmet ve iftiralar atılıp insanların bizden uzaklaştırılması isteniyorsa biz bu vehhâbîliği reddediyoruz. Çünkü bizim devletimiz İslâm Dini esasları üzerine kurulmuş ve Müslümanların âlî menfaatlerini korumakla kendini mükellef görmektedir. Suûdi Arabistan devleti bütün kurum ve kuruluşlarıyla Selefî bir devlettir. Devletin kuruluş felsefesi Muhammed b. Abdülvehhâb'ın benimsediği ıslah ve tecdid hareketidir. Bu hareket de Selef-i Sâlihîn olan Sahâbe, Tabiîn ve Etbâ-ı Tabiîn'in benimsediği, bid'at ve hurafelerden arındırılmış İslâmî metottur. Kur'an ve Sünnet'e dönüş metodudur. O halde Selefilik bazılarının zannettiği gibi gericilik değildir. Selefilik akıllı yok sayan ve taklide dayanan bir hareket de değildir. Bilakis Selefilik prensipleri ve ilkeleri olan İslâmî bir mezhep ve tecdid hareketidir.”⁶³

⁵⁹ el-Fevzân, Salih Fevzân el-Fevzân, *el-Ecvibetu'l-Müfide 'an Es'ileti'l-Menâhici'l-Cedide*, Cem ve Tahkik: Fuleyhan el-Harisi, Dâru'l-Minhâc, Kahire 1424, s. 157

⁶⁰ Bkz: el-Camî, Muhammed Emân b. Ali, *es-Sifatu'l-İlahiyye fi'l-Kitabı ve's-Sünne*, Dâru'l-İman, Riyad Tsz., s. 58-61

⁶¹ Suûdi Arabistan'ın Diyanet İşleri Başkanlığı konumunda bulunan “er-Riasetu'l- 'Âmme li İdarati'l-Buhusi'l-İlmiyye ve'l-İftâ” ya bağlı bulunan fetva kuruludur. Türkiye'deki Din İşleri Yüksek Kurulu gibidir. 17 üyeden oluşan bu kurul fetva makamı konumundadır. Üyeler belli bir süreliğine kiral tarafından atanır. Geniş Bilgi için Bkz: <http://www.alifta.net/Fatawa/Scientists.aspx?language=ar>, erişim tarihi: 17.03.2014

⁶² Bkz: *Fetâvâ el-Lecneti'd-Daime li'l-Buhusi'l-İlmiyye ve'l-İftâ*, Cem ve Tahkik: Ahmed b. Abdürrezzak ed-Düveyş, Riyad 2004, Fetva No:1361, I, 165.

⁶³ Bkz: el-Cibrîn, Nebîl b. Abdurrahman, “*Hakikatu's-Selefiyye*”, (*es-Selefiyyetu Menhecün Şer'iyyun ve Matlebün Vataniyyun Sempozyumu*), Riyad 2012, s. 223.

Kanaatimizce Selefilik; selevu's sâlihîn'in İslâm'ı algılamada, anlamada ve pratikte, takip ettiği metot ve izlediği yol anlamına gelmektedir. Bu metodu takip edenlere de Selefî denir.⁶⁴

1.1.3. Selef Kelimesinin Mukâbili: Halef Kavramı

Halef kelimesi Arapça (خ ل ف) harflerinden oluşan kök bir kelimedir. Sözlükte sonradan gelen, öncekilerden sonra gelip de onların yerine geçen, kendinden önceki birine vekâlet eden, selevin karşıtı, sonraki nesil veya kişi⁶⁵, alınan bir şeyin yerine verilen ve kişiden geriye kalan salih evlat anlamına gelmektedir.⁶⁶

İbnu'l-Esîr "Halef" terimi ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "Halef kavramı öncekilerden sonra gelen herkes demektir. Ancak eğer lam harfî harekeli ve üstün olursa hayır anlamında kullanılmaktadır. Bilakis lam harfî sakin olursa şer anlamında kullanılmaktadır. "خَلَفُ صدقِ Halefu sıdkın" hayırlı asır, "خَلَفُ شرِّ Halefu şerrin" ise kötü asır anlamındadır. Peygamberimizin "Bu ilmi (yani Kur'an ve Sünnet ilmini) halef ehlinde ancak adil ve güvenilir olanlar taşırlar. Onlar bu ilmi dinde aşırı gidenlerin aşırılıklarından, bâtil ehlinin aşırımlarından ve cahillerin saptırmalarından korurlar."⁶⁷ hadîsinde geçen halef kelimesi hayır anlamında kullanılmıştır.⁶⁸

"Halef" sonradan gelen herkes⁶⁹ ve birinden sonra gelip de onun yerine geçen kişi anlamında da kullanıldığı⁷⁰ gibi vekîl, bedel ve nesil anlamında da kullanılmıştır.⁷¹ Bununla beraber Halef bir İslâm hukuk terimi olarak da aslın karşıtı anlamına da gelmektedir.⁷²

⁶⁴el-Kavsi, *el-Menhecû's-selevî*, s. 28.

⁶⁵ Yaran, Rahmi, "Halef" DİA, İstanbul: 1997, XV, 233.

⁶⁶ İbn Manzûr, a.g.e, s. 1235-1245.

⁶⁷ el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenu'l-Kübra*, Dairetu'l-Maarifi'l-Osmaniyye, Haydarabad 1350, X, 209; el-Bağdadi, Hatip, *Şerefu Ashabi'l-Hadîs*, Mektebetu İbn Teymiyye, Riyad 1998, I, 39; el-Heysemi, Nureddin b. Ali b. Ebi Bekr, *Mecmeu'z-Zevaid ve Menbeu'l-Fevâid*, Darü'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1982, X, 140; Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî de hadîsin mürsel olduğunu ancak şevahid ve etraflarıyla beraber hadîsin hasen derecesine yükselebileceğini belirtmektedir. Bkz: et-Tebrîzî, Muhammed b. Abdullah el-Hatib, *Mişkatu'l-Mesâbih*, Tahkik: Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1985, I, 82-83.

⁶⁸ İbnul Esir, a.g.e, II, 65-66.

⁶⁹ İbn Manzûr, a.g.e, s. 1235.

⁷⁰ Komisyon, *el-Mücemu'l-Vasît*, el-Mektebetu'l-İslâmî, İstanbul: Tsz., s. 250-251.

⁷¹ Vecdi, Muhammed Ferid, *Dairetu Maarifi'l-Karni'l-İşrîn*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1971, V. 229

⁷² Yaran, a.g.m, XV, 233.

İstılahta ise “Halef” Seleften sonra gelen kimselerdir.⁷³

İbn Teymiyye “Halef” kavramını lugat manasından çok ideolojik anlamda kullanmıştır. Ona göre halef kavramı kelâmcılar, felsefeciler ve onların metotlarını benimseyenler ile selef mezhebinden uzaklaşanlar ve halef metodunun selef metodundan daha iyi olduğunu savunanlar için kullanılmıştır. O halde bu metodu benimseyenler haleften sayılırlar.⁷⁴ İbn Teymiyye’ye göre halef, selefin metodunu yanlış yorumlamış ve nassları hakîkî bağlamlarından koparıp başka bağlamlara taşımıştır.⁷⁵ Buna ilâveten halef kavramının sadece son zamanlar veya son asırlar için kullanılmaması gerektiğini söyleyen İbn Teymiyye, selef metodundan uzaklaşp kelâm ve felsefecilerin metodunu takip eden herkesin halef olduğunu iddia etmiştir.⁷⁶

Yukarıda zikredilen alıntılardan halef kelimesinin, bünyesinde iki anlamı barındırdığı anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi Peygamberimizin hayırla yâd ettiği ilk üç asırdan sonra gelenler. Yani Etbâ-ı Tabiîn’den sonra gelenler ile günümüze kadar olan herkes. İkincisi ise metot bakımından halef olanlar ki bunlar, istidlâlde aklı nakle tercih edenlerdir. Bu tanımlamaya göre selef asrında olup da selef metodunu takip etmeyenler de haleften sayılırlar. Aynı şekilde Selef döneminde yaşamayıp da Selef metodunu takip edenler de metot bakımından Selefî sayılırlar.⁷⁷

Abdullah Aydınli’ya göre halef, İslâm âlimleri arasında iki şekilde değerlendirilmiştir. Birincisi: Sahâbe, Tabiîn ve Etbâ-ı Tâbiîn’den oluşan Selef’ten sonra gelenler. İkincisi: Hicri 500 yılından sonra yaşayan kimseler.⁷⁸

⁷³ et-Tuveyciri’ye göre selef âlimleri halef diye bir ıstılah kullanmamışlardır. Ancak Beycûri “*et-Tuhfe*” adlı kitabında halef kelimesini hicri 300 veya 500 den sonra gelenler için kullanmıştır. Tuveyciriye göre âlimlerin selef tarifinden yola çıkarak halefe bir tanımlama geliştirilebilir. Bundan da anlaşılıyor ki halef; Peygamberimizin de hadisinde bahsettiği gibi fazîlet bakımından en hayırlı asırlar olan ilk üç asırdan sonra gelenler için kullanılan bir terimdir. Tabi ki bu, selef asırlarından sonraki asırların kötü asırlar olduğu anlamına gelmez. Abdülazîz b. Bâz da selef ıstılahını hayırlı asırlar olan ilk üç asır insanları için kullanmıştır. Bununla beraber selefin metodunu takip edenler de Selefî sayılırlar. Bunun dışına çıkanlar ise haleften sayılırlar. Bkz: İbn Teymiyye, *el-Fetvâ el-Hameviyyeti’l-Kübra*, Tahkîk: Hamed b. Abdülmuhsin et-Tuveyciri, Dâru’s-Sumeyy’i, Riyad 2004, s. 185-186.

⁷⁴ Bkz: İbn Teymiyye, *Mecmûu’l-Fetâvâ*, V, 9.

⁷⁵ İbn Teymiyye, *el-Fetvâ el-Hameviyye*, s. 4.

⁷⁶ İbn Teymiyye, *el-Fetvâ el-Hameviyye*, s. 185-192.

⁷⁷ Bkz: es-Silî, Seyyid Abdülazîz, *el-Akidetusselefiyye Beyne’l- İmâm Ahmed İbn Hanbel ve’l- İmâm İbn Teymiyye*, Dâru’l-Menâr, Kahire 1993, s. 28-29.

⁷⁸ Bkz: Aydınli, a.g.e, s. 109

1.2. Selefî ve Selefiyye Kavramlarının Ortaya Çıkışı

Sem'ânî'ye (ö.562/1166) göre Selefî, Selef kelimesine nisbetle Selef mezhebini takib eden kimseye denir.⁷⁹ Sem'ânî'nin sözüne atıf yapan İbnu'l-Esir Selefî diye bir grubun varlığından söz etmektedir.⁸⁰

“*el-Menhecu's-Selefî*” isimli doktora çalışmasında Muferrih b. Süleymân el-Kavsi Selefiyye'yi doğuran nedenleri sayarken; İslâm'ın geniş bir coğrafyaya yayılmasıyla birlikte fırkaların ortaya çıkması, İslâm'la tanışan bu geniş coğrafya insanların Arapça'nın inceliklerine vâkıf olamamaları, yabancı kültürlerle ait kitapların Arapça'ya tercüme edilmesi, Mutezile'nin ortaya çıkıp devletin resmi mezhebi haline gelmesi ve Halku'l-Kur'an meselesi şeklinde sıralamıştır.⁸¹

Bilindiği üzere genel anlamda Ehl-i Hadîs ile Mutezile arasında, dinin anlaşılması noktasında derin ihtilâflar ortaya çıkmıştır. Ehl-i Hadîs naklî delilleri ön plana çıkarırken, Mutezile akli ön plana çıkarıp Kur'an âyetlerini akla göre te'vil etti ve Hz. Peygamber'in bir takım hadîslerini kendi görüşleri doğrultusunda reddetti.⁸² Ehl-i Hadîs âlimleri, Ahmed b. Hanbel'den sonra dini, akıllarına göre değil de nassa göre anlamaya ve yorumlamaya devam ettiler. Ancak daha sonra Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (ö.324/936) ortaya çıkarak Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın metodunu teyid için kelâm ilmini de kullanmaya başladı. Eş'arî'yi daha sonra Ebû Bekr el-Bakillânî (ö.402/1013), Abdulkâdir el-Bağdâdî (ö.429/1037), Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî (ö.478/1085), Ebû Hâmid el-Gazzâlî (ö.505/1111), Fahrettin er-Râzî (ö.606/1210) ve el-Îcî (ö.756/1355) gibi Eş'arî kelâmcıları izledi. Bu âlimler; Kelâm ilminin Kur'an ve Sünnet'e uygun olma koşuluyla, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat metodunu teyid etmek için kullanılması durumunda şer'î ilim sayılabileceğini savundular.⁸³ Taşköprüzâde (ö.968/1561) ise kelâm ilminin kabulü için iki şartın öne sürüldüğünü, bunlardan birincisinin şeriatı teyid etmesi, ikincisinin ise ele aldığı konuların Kitap ve

⁷⁹ es-Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkadir b. Muhammed b. Mansur et-Temîmî, *el-Ensâb*, Tahkik: Muhammed Avvâme, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire 1396/1976, VII. 168.

⁸⁰ İbnu'l-Esir, Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed İzzeddin el-Cezeri, *el-Lubâb fî Tehzîbi'l-Ensâb*, Dâru Sadr, Beyrut Tsz. II, 126.

⁸¹ Bkmz: el-Kavsi, *el-Menhecü's-Selefî*, s.48-62.

⁸² Carullah, Zühdi, *el-Mutezile*, el-Muessesetu'l-Arabiyya li'd-Dirasat ve'n-Neşr, Kahire 1366, s. 253.

⁸³ Bkz: Hilmi, Mustafa, *Kavaidu'l-Menheci's-Selefî fi'l-Fikri'l-İslâmi*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, s. 12-132.

Sünnet'te delilinin olması, aksi takdirde kelâm ilminin kâmil ilim olarak nitelendirilemeyeceğini ileri sürmüştür.⁸⁴

Selefiyye üzerine bir kitap yazan M. Zeki İşcan'a göre Selefiyye kavramının ilk dönemlerde kullanıldığına dair herhangi bir ize rastlanmamaktadır. Ona göre Selefiyye kavramına İbn Teymiyye ve ve İbn Kayyim'in eserlerinde sıkça raslanıldığı için ilk kullanımın İbn Teymiyye ile başladığı söylenebilir.⁸⁵ İşcana'a göre en azından Selefiyye kavramsal içeriğe ilk olarak İbn Teymiyye ile kavuşmuştur, denilebilir.⁸⁶

Selefiyye'nin ortaya çıkışıyla ilgili olarak ez-Züneydî Selefilîğin, Abbasi'ler dönemindeki kelâmcılar ve felsefecilerin geliştirdiği aklî düşünce metoduna karşı koymak için ortaya çıkan bir akım olduğu ve sahâbe'nin anlayışını aynen benimseme ve benimsetme amacı taşıdığı görüşünün⁸⁷ gerçeği yansıtmadığını söylemektedir. Ona göre Selefilîğin Abbâsi Devleti'nin gölgesinde, birbirine karşıt akımların etkisiz hale getirilmesi amacıyla ortaya çıkarıldığı görüşü de doğru değildir. Bilakis Selefilik; sahâbe arasında uygulandığı şekliyle İslâm'ı, Kur'an ve sünnete göre anlama ve uygulama metodudur.⁸⁸

Ehl-i Hadîs'in ve Selefiyye'nin temel yaklaşımı Müslümanların, ilk nesil Müslümanlarına benzemeleri ve Hz. Peygamber dönemindeki İslâm'a yeniden sırlmalarıydı. Bu düşüncenin önde gelen iki imamından Şafî (ö.204/820) ve Ahmed b. Hanbel'e (ö.241/855) göre gerçek İslâm, Allah'ın davetine şartsız teslimiyet ve ilk Müslüman Hz. Peygamber'e ittibâdan ibarettir. Bu her iki imam da Selefiyye'nin belirleyici özelliklerinden biri olan 'hadîse karşı gösterilen belirgin özen ve ihtimam' ilkesine bağlılıklarının yanında Allah'ın kelâmı Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in söz ve

⁸⁴ Taş Köprüzâde, Ahmed b. Mustafa, *Miftâhu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevzuati'l-Ulûm*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1985, II, 133-134.

⁸⁵ Bkz: İşcan, a.g.e, s. 28-29.

⁸⁶ Bkz: İşcan, a.g.e, s. 29

⁸⁷ Bu görüşün sahibi Muhammed Umâre'dir. Muhammed Umâre 1931 yılında Mısırda doğdu. İlk orta ve lise öğrenimini doğduğu şehirde üniversiteyi de Kahire'de Dâru'l-Ulum Fakültesi Arap dilinde tamamladı. Masterini İslâm felsefesi alanında aynı üniversitede doktorasını da aynı dalda ve aynı üniversitede tamamladı. Muhammed Umara bir dönem Marksizmi savunmuş, daha sonra Mutezile ve selefilîğe meyletmiştir. Umâre'ye göre İslâm akılcılığı akılla naklin bir arada kullanılmasıyla mümkündür. Muhammed Umâre İslâm'da hak ve adaletten oluşan orta yolu savunmaktadır. Özgün İslâm birliğini savunmakla tanınan Muhammed Umâre'nin 200'e yakın eseri bulunmaktadır. Eserlerinden bazıları şunlardır. “*el-Mu'tezile ve Müşkiletu'l-Hürriyyeti'l-İnsaniyye*”, “*Meâlimu'l-Menheci'l-İslâmî*”, “*el-Camietu'l-İslâmiyye ve'l-Fikretü'l-Kavmiyye*”, “*es-Sünnetu'n-Nebeviyye ve'l-Marife el-İnsaniyye*”, “*el-İslâm ve's-Siyase*” vb. eserler. Bkz: <http://www.dr-emara.com>, erişim tarihi: 09.04.2014

⁸⁸ Bkz: ez-Züneydî, a.g.e, s. 15

fiillerini ihtivâ eden hadîse karşı derin teslimiyet inancına sahiptiler.⁸⁹ Ahmed b. Hanbel daha önce de var olan Selefi düşüncenin prensiplerini ortaya koyan kişi konumundadır. Onun yaşadığı hicri III. yüzyılda Buhârî (ö.256/870), İbn Kuteybe (ö.276/889) ve Osman b. Saîd ed-Dârimî (280/894) gibi âlimler, eserlerinde muhaliflerle mücadele etmişler ve kelâm ile ilgili konularda reddiyeler yazmışlardır.⁹⁰

Daha sonra Ehl-i Hadîs çizgisinin III. ve IV. yüzyıllarda Bağdat'taki önemli temsilcileri olan Hanbelî imamlarından Ebû Bekr el-Hallâl (ö.311/923), Hasan b. Ali el-Berbehârî (ö.329/941) ve İbn Batta el-Ukberî (ö.387/997), Ehl-i Sünnet'in düşüncesini savunmak için eserler yazmışlardır. el-Hallâl "*Kitabu's-Sünne*" adlı eseriyle itikadî konularda selef metodunun yerleşmesi yönünde önemli çabalar sarfetmiş, Berbehârî ise "*Şerhu Kitâbi's-Sünne*" isimli eserinde bütün kelâmî mezheplerle mücadele etmiştir. İbn Battâ ise "*el-İbâne*" adlı kitabında, kelâmcıların felsefî konularla meşgul olup bunları dînî esaslar haline getirdiklerini, ihtilâf ve çelişkiye düştüklerini ve bu yüzden dinde problem çıkardıklarını iddia etmiştir.⁹¹

Ehl-i Hadîs ve Selefiyye hareketi İran ve Horasan bölgesinde de güçlenmiş ve buralarda kelâm ekolüne muhâlif âlimler yetişmiştir. Bunlar arasında el-Hattâbî (388/988), İbn Mende (395/1005) ve Hâce Abdullah el-Herevî (481/1089) gibi âlimler önemli Selefi şahsiyetlerdir. el-Hattâbî "*el-Ğünnye ani'l-Kelâm ve Ehlihi ve Şiâru'd-Dîn fî Usûli'd-Dîn*" adlı eserinde teşbîh ve tecsîme yol açmamak için haberî sıfatların te'vîlî konusunda yumuşak bir tavır sergilemişse de kelâmî tartışmaları hedef almış, İbn Mende "*Kitabu'l-Îmân*", "*Kitâbu't-Tevhîd*" ve "*er-Reddu 'Ale'l-Cehmiyye*" isimli eserlerinde insanların, Allah'ın varlığını kelâmî ve felsefî delillerle değil, fitrî kabiliyet ve istidlâlleriyle kabul etmekle mükellef bulunduklarını söylemiştir. Kelâm ve kelâmcılara karşı en sert muhâlefeti yapan Hanbelî mutasavvıfı el-Herevî ise meşhur "*Zemmü'l-Kelâm*"ında Mutezilenin yanısıra Eş'arileri de şiddetle eleştirerek müteşâbih âyetlerin ve haberî sıfatların⁹² te'vîl edilmesine karşı çıkmış, itikadî konular üzerinde tartışma

⁸⁹ Makdisi, George, "*Şafî'nin Hukukî Teoloji Anlayışı: Usul-i Fıkhın Kökenleri ve Önemi*", Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şafî'nin Rolü içinde, KitabiyatYay., Ankara 2003, s. 44

⁹⁰ Bkz: el-Bureykan, İbrahim b. Muhammed b. Abdullah, *Ta'rifu'l-Halef bi Menheci's-Selef*, Dâru İbni'l-Cevzi, Riyad 1997, s. 26.

⁹¹ el-Ukberî, a.g.e, I, 221-225; İbnu Ebi Y'ala, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed, *el-İ'tikâd*, Tahkîk: Muhammed b. Abdurrahman el-Hamîs, Dâru'l-Atlasî'l-Hadrâ, Riyad 2002, II,18-45.

⁹² Sözlük anlamları bakımından yaratılmışlara ait özellikler taşıyan, bu açıdan selbî sıfatlar içinde mütala edilmesi gereken, fakat naslarda Allah'a nisbet edildikleri için ilâhî sıfatlar içinde yer alan kelime veya kavramlardır. Bunlardan bir kısmı âyetlerde bir kısmı ahâd hadislerde yer almıştır. Yed, vech, ayn, istivâ,

yapılamayacağını savunmuştur. Aynı zamanda bu dönemde Hanbelî olmayan ve farklı mezheplerden birçok âlim de itikâdî konularda selefî çizgide kitaplar telif etmişlerdir. Ebû Cafer et-Tahâvî (321/933) “*el-Akîde*”, Acurrî (360/970) “*et-Tasdik bi’n-Nazar ile’l-Lahî Teâlâ fil-Âhire*” ve el-Beyhaki’nin (458/1066) “*Şuabu’l-Îman*” ve “*el-Esmâ ve’s-Sıfat*” adlı eserleri bunlara örnek olarak gösterilebilir.⁹³

V. ve VI. Yüzyıllarda Ehl-i Hadîs’in, dolayısıyla Selefî geleneğinin başlıca temsilcileri arasında kelâm metodunu kısmen benimseyip, te’vili bazı konularda uygulayan ılımlı bir akım gelişmiştir. Kadı Ebû Ya’la el-Ferrâ (ö.458/1066) ile başlayan bu hareket Ebu’l-Vefâ İbn Akîl (ö.769/1367) ve İbnu’l-Cevzî (ö.597/1201) ile belirgin hale gelmiştir. Nitekim bu âlimler, kendi mezhep mensupları tarafından selefin yolundan ayrıldıkları ve yanlış görüşlere mensup oldukları iddiası ile eleştirilmişlerdir. Ahlâkî meziyetleriyle tanınan Ebû Ya’la el-Ferrâ, selef metodunu nazar ve istidlâle dayalı kelâm yöntemiyle uzlaştıran ve bazı kelâm terimlerini kullanmaya başlayan âlimlerin ilki sayılır. Cedel ilmiyle de meşgul olan ve bunu Hanbelî fıkıh usulüne uygulamaya çalışan Ebû Ya’la, ayrıca Mutezile kelâmının ana planını oluşturan Usûl-u Hamse’nin⁹⁴ muhtevasını “*el-Mu’temed fi Usûli’d-Dîn*” adlı kitabında selef görüşüne göre yeniden yorumlamasıyla dikkat çekmiştir.⁹⁵ Ebû Ya’la’nın akli istidlâle yer veren öğrencisi İbn Akîl “*Kitabu’l-Cedel*”inde bu çizgiyi daha da belirginleştirmiş, eserlerinde akli yaklaşımlar çerçevesinde te’vile başvurmak suretiyle bir selefî-kelâmî model geliştirmiştir. Onun çizgisini, İbnu’l-Cevzî özellikle “*Def’u Şübheti’t-Teşbîh*” isimli eseriyle devam ettirmiş, ancak daha sonra sert muhalifler tarafından etkinliği azaltılmıştır. VI. yüzyılda belirgin hale gelen ve temelleri daha eskilere dayanan Dımaşk Ehl-i Hadîs çevresi Bağdat âlimlerinin aksine daha sert bir eğilimi temsil etmiştir. Bağdat ve Mekke’de Hanbelî ulemasının yanında tahsîl gören Muvaffakuddîn İbn Kudâme, tahsil hayatının ardından Dımaşk’a yerleşmiş “*Tahrîmu’n-Nazar fi Kutubi Ehli’l-Kelâm*” gibi reddiyelerinin yanı sıra münazaracı kişiliği

nüzul, ityân, isb’a, kadem, dıhk (gülme) gibi kavramlar bunların başında gelir. Bkz: Çelebi, İlyas, “*Sıfat*”, DİA, İstanbul 2009, XXXVII, 105.

⁹³ Özervarlı, M. Sait, “*Selefiyye*” DİA, İstanbul 2009, XXXVI, 400-401.

⁹⁴ Mutezile mezhebinin beş inanç esasını ifade eden tabir. Bu esaslar tevhîd, adl, va’d ve vaîd, menzile beyne’l-menzileteyn ve emir bi’l-ma’rûf nehiy ani’l-münkerden oluşan beş prensiptir. Bkz: Çelebi, İlyas, “*Usûl-i Hamse*”, DİA, İstanbul 2012, XXXII, 211

⁹⁵ Bkz: Kadı Ebû Y’alâ, Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed b. Halef el-Bağdâdî, *el-M’utemed fi Usûli’d-Dîn*, Tahkîk: Ved’i Zeydân Haddâd, Dâru’l-Maşrik, Beyrut Tsz., s. 210-218.

ile Ehl-i Hadîs hareketinin bölgede kök salmasına ve güçlü âlimlerin yetişmesine zemin hazırlamıştır.⁹⁶

Selefiyye ile ilgili bir diğer tartışma Selefiyye'nin bir mezhep olup olmadığı tartışmasıdır. Çok fazla detaya inmeden burada bazı bilgilerin verilmesi faydalı olacaktır. İslâm âlimlerinin bazıları Selefiyye'nin mezhep olduğunu söylerken bazıları da Selefiyye'nin bir mezhepten çok bir metot olduğunu savunmuşlardır.

Selefiyye'nin bir mezhep olduğunu söyleyen âlimler arasında İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye, Sâlih b. Fevzân el-Fevzân, İzmirli İsmail Hakkı, Neşet Çağatay, Sönmez Kutlu, İbn Cibrîn, Mehmet Kubat vb. şahsiyetler bulunmaktadır.

Selefiyye'nin bir mezhep olmadığı, sadece belli bir zamanda yaşamış Müslümanların bir metodu olduğunu söyleyen âlimler arasında ise Muhammed Saîd Ramazan el-Bûtî⁹⁷, Mufferih b. Süleymân el-Kavsî⁹⁸, M. Sait Özervarlı⁹⁹, Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî¹⁰⁰, Abdülaziz b. Bâz ve Hasan Onat vb. şahsiyetler bulunmaktadır.¹⁰¹

Bizce de Selefiyye, mezhep olmaktan çok bir metottur. Konu ile ilgili olarak bizim de katıldığımız Hasan Onat'ın tesbiti şöyledir: “Selefiyye hiçbir zaman bir mezhep hüviyeti kazanamamıştır. Bu tespitimizin en açık kanıtı, bugün kendilerinin Selefi olduğunu söyleyen el-Kâide gibi örgütlerdir. Bu tür modern yapılanmalarda, “hilafet” ve “İslâm devleti” gibi ideolojik hedefler ön planda olmakta; şiddet amaca ulaşmak için bir araç olarak kullanılmaktadır. Selefiyye'nin çekirdeğini, özellikle çöküş sürecine giren toplumlarda belirgin hale gelen, geçmişe yönelik özlem oluşturur. Buna bir tür yaşlılık psikolojisi demek de mümkündür. Çünkü insanın yaratıcı yetileri dumura uğramaya başlayınca, yaratıcılığın yüksek olduğu evreleri hatırlayarak hayata tutunmaya çalışır. Selefi zihniyetin benzerlerini hem İslâm toplumlarının geçmişinde, hem de farklı dinlere mensup toplumlarda görmek mümkündür. Her mezhebin kendine göre bir zihniyeti vardır;

⁹⁶ Özervarlı, DİA, XXXVI, 401.

⁹⁷ Bkz: el-Bûtî, Muhemmed Said Ramazan, “*es-Selefiyyetu Merheletün Zemenilletün Mübareke la Mezhebün İslâmiyyun*” Dâru'l-Fikr, Dimaşk 1988.

⁹⁸ el-Kavsî, “el-Menhecu's-Selefi” isimli bir doktora çalışması yapmıştır. Bis de bu çalışmada kendisinden birkaç yerde alıntı yaptık.

⁹⁹ DİA için yazdığı “Selefiyye” isimli maddede Selefiyye'den mezhep değil de ilk üç asırda yaşayan Müslümanların metodu olarak bahsetmiştir. Bkz: Özervarlı, M. Sait, “Selefiyye”, DİA, İstanbul 2009, XXXVI, 399-402.

¹⁰⁰ Bkz: Selim, Ömer Abdülmün'im, *el-Menhecu's-Selefi inde'l-Elbâni*, Riyad Tsz., s. 13-21.

¹⁰¹ Wikipedia isimli organizasyonda da Selefilik bir metotolarak sunulmuştur. Bkz: <http://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%B3%D9%84%D9%81%D9%8A%D8%A9>, erişim tarihi: 30.03.2015

ancak her zihniyet mezhep değildir. Herhangi bir toplumsal oluşumun mezhep olabilmesi için, özgün fikirleri olması ve bunların toplumda ma'kes bulması gerekir. Bu sebepten biz mezhepleri, “din anlayışındaki farklılaşmanın kurumsallaşması sonucu ortaya çıkan beşeri oluşumlar” şeklinde tanımlamaya çalıştık. Her mezhep, kendine has bir zihniyet inşa eder. Bazen de herhangi bir mezhebe ait olmaksızın, sosyal hayatın akışı içinde, kendiliğinden oluşan zihniyetler ortaya çıkar. Bu tür zihniyet oluşumuna, daha çok kontrolü pek mümkün olmayan eğilimler ve arayışlar yol açar. Zamanla, esas itibarıyla mezhep çerçevesine sahip olmayan zihniyetler, bazı kimseler tarafından mezhep gibi algılanabilmektedir. Ele avuca sığmayan, tanımlaması pek kolay olmayan zihniyetler, olumlu ve olumsuz yönde kullanılmaya müsait olurlar. Bu söylediklerimize en uygun örnek mistik eğilimlerden beslenen Bâtînî zihniyettir. Hemen her mezhebin içinde bâtinî eğilimli kimselere rastlayabileceğimiz gibi, bu zihniyetin hiç tahmin edilemeyecek kılıklar ve kavramlar içinde, umulmayacak yerlerde ortaya çıktığına da şahit olunabilir. Bazı bâtinî fikirler Karmatilikte ortaya çıkınca sapkın addedilir, Sünni Tasavvuf geleneğinde mevcut ise, onun İslâm'a uygun olduğu ile ilgili deliller bile üretilebilir. Bazı zihniyetler de, farklı zamanlarda, farklı mekânlarda, farklı kimliklerin içinde varlığını sürdürürken, uygun temsilciler bulduğu zaman toplumda ma'kes bularak, tarihteki yerini alabilir. İşte Selefilik böyle bir oluşumdur.”¹⁰²

1.3. Tarih Boyunca Selefi Hareketler

Tarih içerisinde, dini anlamaya çalışan değişik düşünce biçimleri ve algılama şekilleri ortaya çıkmıştır. Bu algılama biçimlerinin çoğu genellikle toplumsal sebeplere bağlı olarak ortaya çıkmış ve aslında çoğu iyi niyetlidir. Bu algılamalar bazen popülerleşirken bazen de sahne gerisinde kalmıştır. Daha sonra bu algılamalar çeşitli süreçlerden geçerek kavramsallaşmış, yöntemleri belirlenmiş ve adeta sınırları çizilmiştir. Bu algılama biçimlerinden Selefilik, İslâm düşünce fırkalarından önemli bir cenâhı temsil etmektedir. Selefilik bazen Ehl-i Hadîs diye tabir edilen kesimin niteliğini belirtmek amacıyla, bazen Hanbelî gelenekle bağlantılı olarak bazen de bu yaklaşımın en belirgin temsilcisi kabul edilen İbn Teymiyye veya Muhammed b. Abdülvehhâb gibi şahsiyetler çerçevesinde dile getirilmiştir.

¹⁰² Bkz: Onat, Hasan, “İslâm Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şî'i-Selefi Kutuplaşması” (Tarihte ve Günümüzde Selefilik Sempozyumu İSAV, İstanbul 2013), Ensâr Neşriyat, İstanbul 2014, s. 536-538.

Selefilik hareketi, tarih içerisinde müslümanların sergilediği diğer birçok hareket gibi oldukça etkili olmuş ve epeyce taraftar toplamıştır. Bunun birçok nedeni vardır. Bilindiği gibi İslâm tarihinde, Peygamberimizin vefatının hemen ardından ve sonrasında ortaya çıkan fikri tartışmalar mütedeyyin kimi insanları telaşlandırmıştır. Bu kesimler o tartışmaları olağan kabul etmeyerek kaynaklara sıkı sıkıya bağlanmayı ve ayrılıkların temel nedeni olarak gördükleri nasslar üzerinde akıl yürütmeyi bazen kontrol altında tutarak bazen de tamamen terkederek nassların zahirine bağlı kalmayı, te'vil ve yorum gibi girişimlerden uzak durmayı, nassları te'vilsiz olarak olduğu gibi kabul etmeyi en sağlıklı ve güvenli yol olarak görmüşlerdir. İşte Selefiyye olarak isimlendirilen bu hareketin ortaya çıkışı, geçirdiği evreler ve Selefi metodun oluşmasında etkili olan şahsiyetler aşağıda ele alınmıştır.

1.3.1. İlk Dönem Selefiyyesi

İslâm'ın ilk döneminde Müslümanlar inançta, teşride, sosyal ilişkilerinde ve davranışlarında Kur'an ve Sünnet'i esas alan bir metot takip etmişlerdir. Böylece bu dönemde İslâm dünyasında hâkim olan inancın Selef inancı olduğu söylenebilir. Bu dönemde Müslümanlar arasında ciddi sayılabilecek bir ihtilâftan söz etmek pek mümkün değildir. Ancak bu durum, İslâm'ın geniş bir coğrafyaya yayılması, değişik kültür ve medeniyetlerle tanışması sonucunda, yerini problem ve çalkantılara bırakmıştır. Ümmet arasında itikada dair ilk ayrışma Hâricîlerin¹⁰³ eliyle kendini göstermiştir. Hâricîlerden sonra Müslümanlar ikinci ayrışmayı Şîa ile yaşamışlardır.¹⁰⁴ Bunun neticesinde de inançta ve amelde gevşeme ve sarsıntılar meydana geldi. Fikir ve düşünce hayatında yalpalanmalar oluştu.¹⁰⁵ Bütün bu olumsuz gelişmelerden sonra bazı âlimler İslâm'ı, ilk asrındaki görünümüne döndürmek, sahâbe ve tabiînin metodunu yeniden hâkim kılmak için gayret gösterdiler. Selefiyye metodu denilen bu akım bu şekilde ortaya çıkmış oldu.¹⁰⁶

¹⁰³ İslâm âlimlerinin çoğu Haricileri tekfir etmemiştir. Bkz: eş-Şâtibi, *el-İ'tisâm*, II, 185; İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye*, V, 247. Ancak Ahmed b. Hanbel, Gazzâlî, İmamı'l-Haremeyn ve el-Bakillânî gibi âlimler ise bu konuda tavakkuf ederek herhangi bir görüş belirtmemişlerdir. Bkz: el-Askalânî, *Fethu'l-Bâri*, XII, 314. Suûdî Arabistan Selefiyyesinden Abdülaziz b. Bâz Haricileri tekfir ederken diğer âlimler cumhurun görüşünü benimsemişlerdir. Ancak Sahâbeyi tekfir eden haricilerin dinden çıktıklarına dair Suûdî âlimlerin ittifakı vardır. Bkz: <http://www.binbaz.org.sa/mat/20688>, erişim tarihi: 22.04.2014

¹⁰⁴ Bkz: el-Mısrî, Muhammed Abdulhadi, *Meâlimu'l-İntilaketi'l-Kübra*, Dâru'l-İlam ed-Düveli, Kahire 1992, s. 126.

¹⁰⁵ Bkz: 'İyd Abbas, *ed-D'avetu's-Selefiyye ve Mevkifuha mine'l-Harekat'l-Uhrâ*, Dâru'l-İman, el-İskenderiyye 2002, s. 9.

¹⁰⁶ Bkz: Bekr, Ebû Zeyd, *Hukmu'l-İntimâ ile'l-Firak ve'l-Ahzab ve'l-Cemaati'l-İslâmiyye*, Dâru İbni'l-Cevzi, Dammam 1413, s.27-28.

Hicri 1. asrın sonlarına doğru İslâm âleminde idârî, siyâsî ve itikâdî bir takım ayrılıklar ortaya çıktı. Zira İslâm coğrafyası genişlemiş, nüfus artmış, farklı örf, adet ve kültürlerle mensub insanlar bir arada yaşamak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle itikadi konular başta olmak üzere Kur'an âyetlerinin yorumlanmasında farklı görüşler ve hükümlerle karşılaşmıştır. Diğer taraftan farklı medeniyetlere mensup felsefe ağırlıklı eserler tercüme edilmiştir. Böylece iç ve dış sebeplerin bir araya gelmesiyle îman, kader, kazâ, irâde, büyük günah, imâmet, kulun hürriyeti ve fiili ile sem'îyyâta ilişkin meselelerin yorum ve açıklamalarında bazı görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır.¹⁰⁷

İzmirli İsmail Hakkı, İslâm toplumunda fırkaların ortaya çıkış sebeplerini biri genel, diğeri özel olmak üzere iki nedene bağlamaktadır. Genel sebep İslâm'daki düşünce hürriyeti. Çünkü İslâm, inanan insanları başlangıçtan itibaren serbest düşünmeye, kitap ve sünnetin manalarını yorumlamaya, taklit yerine akıllarını kullanarak muhâkeme kabiliyetlerini geliştirmeye sevk etmektedir. Özel sebep ise; İslâm'ın sosyal amaçlı bir din olması.¹⁰⁸

1.3.1.1. Sahâbe'nin Yoğun Olarak Yaşadığı İlk Dönem

Sahâbe nesli İslâm'ı, Allah tarafından indirildiği gibi koruma ve muhafaza etme konusunda titiz davranmıştır. Onlar mümkün mertebe itikâdî konularda tartışmalara girmemişler ve ihtilâfa düşmemişlerdir.¹⁰⁹

Ridde savaşları ve zekât vermeyenlerle mücadele, sahâbenin karşılaştığı ilk ciddi olaylardır. Ancak; zekât vermeyenlerin tekrar itaat altına alınması ve dinden çıkanlara karşı sert tedbirler sayesinde durum kontrol altına alınmış ve işler rayına girmiştir. Böylece ümmetin birliği sağlanmış ve gücü toparlanmıştır.¹¹⁰

Bütün sahâbîler dini ikâme etmek, onu her tarafa yaymak ve temellerini sağlamlaştırmak için ortak hareket etmişlerdir. Böylece İslâm inancıyla bağdaşmayan

¹⁰⁷ Hilmi, *Kavâidu'l-Menheci's-Selefî*, s. 64-69.

¹⁰⁸ Bkz: İzmirli, a.g.e, s. 107.

¹⁰⁹ Bkz: Sad, Kasım Ali, "*Neş'etu'l-İsnad*", Meccelletu'l-Camiatu'l-İslâmiyye, Y ıl:42, sayı:148, Medine 1430, s. 4-8; Bekr, a.g.e, s. 23-24.

¹¹⁰ Bekr, a.g.e, s.23.

fikirler bu dönemde pek ortaya çıkmamıştır. Bundan dolayı da fitne peşinde koşanlar ile ümmetin birliğini zedelemek isteyenler hep perde arkasında kalmışlardır.¹¹¹

Sahâbe arasında çıkan bazı tartışmalar¹¹² da İslâm'ın inanç esaslarına dair olmayıp güncel dini konularla ilgiliydi. Hz. Osman'ın şehadetiyle başlayan ve sonraki dönemlerde devam eden tartışmalar da daha çok siyasî ve idarî meseleleri kapsıyordu.¹¹³

H. Peygamberin vefatından sonra sahâbe, İslâmî geleneği muhafaza etmiştir. Bu nedenle ilk iki halife döneminde herhangi bir tefrika çıkmadığı gibi itikadî meselelerde aralarında çok fazla tartışma yaşanmamıştır.¹¹⁴ Hz. Osman döneminden başlayarak daha sonraki yıllara sirâyet eden tartışmalar ise daha çok, siyâsî ve idarî konularla sınırlı kalmıştır.

1.3.1.2. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâ'a

H. Peygamber ile ashâbının dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler anlamında kullanılan bir tabir olan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat¹¹⁵ kavramı; çığır açma, yol, Hz. Peygamberin yaşama biçimi, onun düşünce ve davranışlarına uygun olan yol, ilk Müslümanların Resulullah'tan tevârüs ederek takip ettikleri anlayış ve çizgi anlamlarına gelen "sünnet" kelimesi ile bu yola mensub olan anlamına gelen "ehl" sözcüğünden oluşan bir terkiptir.¹¹⁶

İmam Mâlik, Ehl-i Sünnet'in tarifini soran birine şöyle cevap vermiştir: "Onların özel bir ismi yoktur. Onlar ne cehmî, ne râfizî ve ne de kaderîdirler."¹¹⁷ Ebu'l-Hasan el-Eş'arî Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ı "dinde derinliğine araştırma, tartışma ve cedelden kaçınmak, ilk nesillerin bıraktıkları esere tabi olmak, niçin, neden ve nasıl sorularına bel bağlamamak"¹¹⁸ diye tanımlamıştır.

¹¹¹ Hilmi, Mustafa, *Nizâmu'l-Hilâfe fi'l-Fikri'l-İslâmî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2004, s.287-288.

¹¹² Cemal ve Sıffin vak'aları bunlara örnek verilebilir.

¹¹³ Bkz: Bekr, a.g.e, s. 24.

¹¹⁴ Hilmi, *Nizâmu'l-Hilâfe*, s. 289-290.

¹¹⁵ el-Mısırî, a.g.e, s. 57.

¹¹⁶ Çelebi, İlyas, "Geleneksel Ehl-i Sünnet Anlayışının Günümüzde Yeniden Değerlendirilmesi", İSAV, İstanbul 2006, s. 4.

¹¹⁷ Ebû Zehrâ, Muhammed, *el-İmam Malik*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, Tsz., s.179.

¹¹⁸ el-Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, *Makâlâtü'l-İslâmiyyin*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Tahkik: Muhammed Muhyiddin Abdulhamit, Kahire 1990, II, 126.

Ehl-i Sünnet kavramının İslâm kültür tarihi içerisinde kim tarafından ve ne zaman kullanıldığı tam olarak bilinmemekle beraber ilk defa sahâbe tarafından kullanıldığı sanılmaktadır. Bununla birlikte kaynaklarda bu tabirin Hz. Peygamber tarafından kullanıldığına dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Sahâbe arasında ilk kullanımının ise Abdullah b. Abbâs'la (ö.68/687) başladığı sanılmaktadır.¹¹⁹ Sahâbe'den sonra ise bu tabirin ilk defa Hasan-ı Basrî (ö.110/728) tarafından kullanıldığı iddia edilmektedir.¹²⁰ Müslim tarafından nakledilen ve İbn Sîrîn'e (ö.110/729) ait "İsnaddan sormazlardı, fitne ortaya çıkınca '(hadîsleri işittiğiniz) kişilerin isimlerini zikredin' denilmeye başlandı. Bu kişiler Ehl-i Sünnet'ten iseler hadîsleri alınır, Ehl-i Bid'attan iseler hadîsleri alınmazdı."¹²¹ İfadesi de bu kavramın çok erken dönemlerde kullanıldığını göstermektedir.¹²² Bu kavramı kullananlardan birisi de Amr b. Kays el-Melâî'dir (ö.147/766). O bir sözünde şunları söylemiştir: "Eğer bir genç Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat taifesi ile beraber yetişmişse onu diğerlerine tercih et."¹²³

İbn Teymiyye Ehl-i Sünnet Mezhebi'nin kadim olduğunu, Ebû Hanîfe, Malik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel daha doğmadan bu mezhebin var olduğunu, çünkü bu mezhebin Sahâbe ve Tabiîn'in mezhebi olduğunu belirtmektedir.¹²⁴

Ehl-i Sünnet kavramının hicri 1. asrın ortalarından itibaren Hz. Peygamberin sünnetine uyan, yaşamını ve ibadetlerini onu esas alarak gerçekleştiren insanlar için kullanıldığını söyleyen Kamil Çakın, sünneti terk eden, dini sünnet esasına göre yaşamayan kimselerin genel olarak Ehl-i Bid'at şeklinde adlandırıldıklarını, ancak her iki kavramın da belli bir gruba delâlet edecek şekilde kullanılmadığını belirtmektedir. Ona göre Ehl-i Sünnet kavramı hicri II. asırda ideolojik anlamda kullanılmaya başlamıştır. Çünkü Malik b. Enes, rey ehlini eleştirirken onlardan uzak durulmasını onların Ehl-i Sünnet düşmanı olduklarını söylemiştir. Çakın'a göre İslâm'ın ilk asrından bugüne kadar,

¹¹⁹ Konu ile ilgili olarak İbn Kesir'in tefsirinde, "Nice yüzlerin ağardığı, nice yüzlerin karardığı günü (düşünün)" (Ali İmran: 3/106) âyeti ile ilgili olarak İbn Abbas şöyle demektedir: " Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın yüzü ağarır, bid'at ve tefrika ehlinin yüzü ise kararır" Bkz: İbn Kesir, İmaduddin Ebu'l-Fida İsmail, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Muessesetu Kurtuba, Beyrut Tsz., III.139.

¹²⁰ Bkz: ed-Dârimî, Mukaddime, 23, (I. 83).

¹²¹ Müslim, Mukaddime, 4, (I, 13).

¹²² Ehl-i Sünnet kavramının ilk kullanımı, daha sonra yaygınlaştığı şekliyle değil de Kur'an ve Sünnet'e bağlılığı ifade etme anlamında olduğu izlenimi vermektedir.

¹²³ el-Ukberî, e.g.e, s. 133.

¹²⁴ Bkz: İbn Teymiyye, *Minhacu's-Sünneti'n-Nebeviyye fî Nakdi Kelâmi's-Şia el-Kaderiyye*, Tahkik: Muhammed Reşat Sâlim, Kahire 1989, II,482. 369, 479, 517. İbn Teymiyye burada açıkça Ehl-i Sünnet'e mezhep tanımlaması yapmaktadır. Bkz: a.g.e, II, 369, 479, 517

siyasî ve ideolojik içeriği değişmelere uğramış olsa da, Ehl-i Sünnet kavramı genel müslüman halk kitlesini ve onlara dini önderlik eden ulemâyı ifade edegelmıştır.¹²⁵

Suûd âlimlerinden Muhammed b. Sâlih el-Useymin, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ı şöyle tarif etmektedir: “Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat sünnete tabi olan, sünnet etrafında birleşen, hem teoride hem de pratikte sünnetten başkasına uymayan tâifenin adıdır. Sünnete tabi olduklarından dolayı onlara ehl-i sünnet, sünnet etrafında toplandıklarından dolayı da onlara ehl-i cemaat denmiştir.”¹²⁶

Konunun daha iyi anlaşılması bakımından Yûsuf Şevki Yavuz'un tesbitini aynen sunmayı faydalı görmekteyiz: “Hicri I. yüzyılın sonunda ortaya çıkmaya başlayan ve IV. yüzyılda teşekkülünü tamamlayan Ehl-i Sünnet, Kur'an ve Sünnet'e uyulması gerektiğini kabul edip akli nakle tabi kılmakla diğer mezheplere göre isâbetli yolu tercih eden ana mezheptir. Zira dinde ana prensip vahye uymaktır. Mutlak ve mükemmel bir bilgi kaynağı olmayan aklın, nakle hâkim olması veya naklin akla tabi kılınması halinde bazı düşünürlerin de söylediği gibi vahye ihtiyaç kalmayacağı gibi ilahî emirler de bir anlam taşımayacaktır. İnsan bilgisi için vazgeçilmez bir kaynak olmasına rağmen sınırlı, dış tesirlere açık ve geleceği keşfetmekten yoksun bulunan akıl vahyin desteğine muhtaçtır. Ehl-i Sünnet, akli vahye tabi kılıp vahiyle akıl arasında bir denge kurmak, ayrıca kitap, sünnet, icmâ ve kıyas gibi bütün şer'i usullere başvurmak suretiyle doğruya ulaşma ihtimalini yükseltmiş ve hemen hemen her konuda mutedil bir çizgide yer alıp aşırı uçlardan uzak kalmayı başarmıştır. Dünya Müslümanlarının % 90'ından fazlasını oluşturan Ehl-i Sünnetin İslâm ilimlerinin kuruluş ve gelişmesine yaptığı katkılar da önemlidir. Nitekim Tefsir, Hadîs, Fıkıh, Kelâm, Siyer gibi temel İslâm ilimleri alanındaki kaynak eserler genellikle Ehl-i Sünnet-Sünni âlimler tarafından kaleme alınmıştır. III. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Mutezilenin Abbâsîlerin himayesinde parlak bir döneme girmesinin ardından, Ehl-i Sünnet'i iki zümre temsîl etmeye başlamıştır. Bunlardan biri, mihneye maruz kalmasına rağmen akidesini Kur'an'a, Sünnet'e ve Ashâb'tan itibaren gelen esaslara dayandırıldığını söyleyip bid'at ehli'ni şiddetle eleştiren Ahmed b. Hanbel'in öncülüğünü yaptığı gruptur. Selefiyye, Eseriyye, Ehl-i hadîs gibi isimlerle de anılan bu gruba daha çok hadîsleri derleyip toplayan âlimler dâhildir. Ahmed b. Hanbel, genel olarak

¹²⁵ Çakın, Kamil, “*Ashâbu'l-Hadîs Perspektifinden Ehl-i Sünnet*” Dini araştırmalar Dergisi, C. 8, S. 24, s. 14-15.

¹²⁶ İbn Useymin, Muhammed b. Sâlih, *Mecmûu Fetava ve Resâilu İbn Useymin*, Tahkik: Fahd b. Nâsır b. İbrahim es-Süleymân, Riyad 1413, I, 37.

ilahi sıfatların ispatı ve haberî olanlarının te'vile tabi tutulmaması, Kur'an'ın ezeli oluşu ve Ru'yetullah gibi konular üzerinde durmuş, inanç esaslarının nasslardan hareketle belirlenmesi gerektiğini savunmuş, böylece akâid konularında nakli akla hâkim kılmaya çalışmıştır. İkincisi ise Eş'ari ve Mâturidilerdir. Günümüzde Selefiyye, Maturidiyye ve Eş'ariye'den oluşan Ehl-i Sünnet, % 90'ın üstünde Müslüman çoğunluğunun mezhebi durumundadır.¹²⁷

Ehl-i hadîsin temsîl ettiği Sünnî anlayış “Ehlü's-Sünneti'l-Hâssâ” diye anılmıştır. Mâturidiyye ile Eş'ariyenin temsîl ettiği Sünnî akideyi benimseyenlere, Selefiyye'nin alternatifi olarak “Ehlü's-Sünneti'l-Âmme” de denilmiştir.¹²⁸

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat kavramının köklerini Hz. Peygambere kadar götüren Muhammed Abdülhâdi el-Mısırî, Ehli Sünnet'e dair telif ettiği kitabında uzun uzun Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın özelliklerinden ve prensiplerinden bahsetmektedir. Ona göre Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebi; Kur'an ve Sünnet'in yolundan giden, Sahâbe ve Tabiin'in uygulamalarını benimseyen, hiçbir şeyi Kur'an ve Sünnet'e öncelemeyen, dini parçacı yaklaşımlarla değil de bütüncül bir bakışla değerlendiren¹²⁹, amellerin de iman kapsamı içinde olduğunu ve imanın artıp eksilebileceğini savunan¹³⁰, Allah'ın sıfatlarını olduğu gibi kabul edip te'vile başvurmeyen, Kur'an'ın mahlûk olmadığını, günahlarından dolayı kimsenin tekfir edilmemesi gerektiğini savunan bir mezheptir.¹³¹

1.3.2. Ahmed b. Hanbel ve Selefiyye

Hadîs ilmindeki tartışılmaz konumunun yanı sıra Selefiyye'nin tarihinde Ahmed b. Hanbel'in önemli bir rolü vardır. Çünkü Ahmed b. Hanbel Selefiyye'nin öncülerinden

¹²⁷ Yavuz, Yusuf Şevki, “*Ehl-i Sünnet*”, DİA, İstanbul 1994, X, 526.

¹²⁸ İsmail Hakkı, İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, Ankara 1981, s.75.

¹²⁹ Çağdaş Selefiyye'den bazı âlimlere göre Selefiyye'nin esaslarından birisi de “eş-Şumuliyye” denilen, İslâm'ı bütüncül bir bakışla ele almak düşüncesidir. Bu düşünceye göre bugün Müslümanların içinde bulunduğu kötü durumun sebeplerinden birisi de İslâm'a parçacı yaklaşımlardır. Halbuki Selef İslâm'ı bir bütün halinde ele almıştır. Günümüzdeki Müslümanlar ise cemaat ve mezhep adı altında her biri İslâm'ın bir tarafını öne çıkararak onu değerlendirmişlerdir. Bu da İslâm'ın gücünü zayıflatmıştır. Geniş bilgi için Bkz: Hilmi Mustafa, *Kavâidu'l-Menheci's-Selefi*, s. 176-179; Bekr, Melâmi, s. 219-346.

¹³⁰ Burada Hanefî ve Matûridî'lerden ismen söz etmeyen el-Mısırî öyle anlaşıyor ki onları Ehl-i Sünnet kavramının dışında tutmaktadır. Çünkü Hanefîlere ve Maturidîlere göre iman artıp eksilmez.

¹³¹ el-Mısırî, a.g.e, s. 83-96; Burada el-Mısırî'nin Ehl-i Sünnet'i Selefiyye perspektifi ile ele aldığı anlaşılmaktadır. Çünkü Ehl-i Sünnet'in en büyük kollarından olan Maturidi ve Eşarilerin bazı sıfatları te'vil ettiği bilinmektedir. Ayrıca Mâturidilerin amellerin imandan bir parça olmadığı ve imanın artıp eksilmeyeceği görüşü de el-Mısırî'nin tesbit ettiği çerçeveyi tam olarak yansıtmamaktadır. Geniş bilgi için Bkz: Işık, Kemal, *Maturidin Kelâm Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı*, Fütüvvet Yay., Ankara 1980, s. 37-80.

sayılmış, hatta İbn Teymiyye gibi âlimlere göre Selefiyye'nin ilk imamı kabul edilmiştir.¹³² Kendisinden sonra her asırda görüşlerini savunan taraftarları var olagelmıştır. Ayrıca o, Selefiyye dışında Sünnî kelâm âlimlerine de etki etmiştir. Bizzat el-Eş'arî (ö.324/935), kendi üzerindeki tesirini eserlerinde açıkça ifade etmektedir.¹³³ Tâcüddin es-Sübkî (ö.771/1370) de Eş'arî'nin Ahmed b. Hanbel'den etkilendiğini çeşitli nakillerle teyit etmektedir.¹³⁴

Ahmed b. Hanbel Arap asıllı bir ailenin çocuğu olarak (164/780)'de Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. Dedesi Hanbel b. Hilâl, Serahs valiliği yapmış, Emevilere karşı mücadelede Abbasilerin safında aktif rol almıştır. Babası da orduda görev yapmış ancak genç yaşta vefat etmiştir.¹³⁵

Ailesi Merv'den gelerek Bağdat'a yerleşen Ahmed b. Hanbel, küçük yaştan itibaren ilim tahsiline başlamış, önemli bir ilim merkezi olan Bağdat'ta birçok âlimden lugat, hadîs, fıkıh, tefsir ve kıraat ilimlerini tahsil etmiştir. Sahâbe ve Tabiîn'den gelen rivâyetlere ilgi göstermesi onu, sonraki hayatında hadîs rivâyetine sevketmede önemli rol oynamıştır. 15-16 yaşlarındayken akranları arasında ciddiyeti, çalışkanlığı, haramlardan uzak durması, sabrı ve güzel ahlakı ile temâyüz etmiştir.¹³⁶

İmam-ı A'zam'ın talebesi Ebû Yusuf'tan (ö.183/798) fıkıh ve hadîs ilimlerini öğrenen Ahmed b. Hanbel üç sene boyunca, zamanın büyük âlimlerinden biri olan Huşeym'in (ö.183/799) derslerine devam etmiştir. Basra, Kûfe, Mekke, Medine, Şam ve el-Cezire'ye giderek birçok âlimden hadîs dersleri almıştır. Hadîs ravilerini bizzat görerek kendilerinden hadîs dinledi. Mekke ve Bağdat'ta Şafi'i'den (ö.204/820) ilim tahsil etti.¹³⁷ Abdürrezzâk b. Hemmâm'dan (ö.211/827) hadîs öğrenmek için Yemen'in San'a şehrine giderek, iki sene müddetle orada kaldı ve ondan hadîs dinledi. Yezîd b. Hârûn (ö.206/821), Cerir b. Abdülhamid (ö.188/804), Velid b. Müslim (ö.195/810), Vek'i b. Cerrah

¹³² Bkz: ez-Zuneydi, a.g.e, s. 20-22.

¹³³ el-Eş'arî, Ali b. İsmail Ebu'l-Hasan, *el-İbâne an Usuli'd-Diyâne*, Dâru İbn Zeydin, Beyrut Tsz., s. 20.

¹³⁴ es-Subki, Tacuddin Abdulvehhab b. Ali, Ebû Nasr, *et-Tabakatu's-Şafi'iyeti'l-Kübra*, Tahkik: Mahmut et-Tenâhi- Abdulfettah Muhammed el-Hulv, , Beyrut Tsz., IV, 236.

¹³⁵ el-Bağdâdî, Hatib, Ebubekir Ahmed b. Ali, *Tarihu Bağdad*, Beyrut, Tsz., IV, 414-415.

¹³⁶ Zehebi, Ebû Abdullah Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lamî'n-Nübelâ*, Tahkik. Şuayb el-Arnâvûtut-H. Esed, Beyrut 1990, XII, 32.

¹³⁷ el-Bağdâdî, a.g.e, XIV, 85.

(ö.197/812), Yahya b. Sa'id el-Kattân (ö.198/813) ve Süfyan b. 'Uyeyne (ö.198/814) gibi âlimlerden de şer'î ilimler tahsil etti.¹³⁸

Kırk yaşına geldiğinde, ders okutmaya ve fetva vermeye başladı. Hadîs ilminde ve fıkıhta başvurulacak kaynak oldu ve birçok talebe yetiştirdi. Ondan ders alıp yetişen âlimlerin sayısı 900 civarındadır. Hadîs ilminde zamanının en büyük âlimlerinden biri olan Ahmed b. Hanbel'in, üç yüz binden fazla hadîs-i şerifi, ravileriyle birlikte ezberden bildiği söylenmiştir.¹³⁹

Ahmed b. Hanbel'in en meşhur talebelerinden olan oğlu Salih b. Ahmed (ö.266/879), yazdığı mektuplarla babasının içtihadlarını yaydı. Diğer oğlu Abdullah b. Ahmed (ö.290/903), babasının içtihadlarını nakletti.¹⁴⁰ Ahmed b. Hanbel'in ilmi ve ahlaki üstünlüğü pekçok âlim tarafından övülmüştür. Hocası İmam Şafîi, "Bağdat'tan ayrıldığım zaman, orada Ahmed b. Hanbel'den daha âlim ve fakih, haramlardan ve şüpheli şeylerden ondan daha çok sakınan bir kimse bırakmadım." demiştir. Ebû Dâvud es-Sicistânî, "İki yüz meşhur âlimle karşılaştım, Ahmed b. Hanbel gibisini görmedim. O, hiç bir zaman dünya işlerini önemsemez, ancak ilimden bahis açılınca konuşurdu." demiştir. Ebû Zür'a da, "İlmin her dalında Ahmed b. Hanbel'in bir benzerini görmedim. Onun ilimde ulaştığı dereceye kimse ulaşamamıştır."¹⁴¹

Ahmed b. Hanbel zamanında Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı tartışması yaşanmış ve bu tartışma İslâm fikir dünyasında derin izler bırakmıştır. Bu tartışma neticesinde Müslümanlar arasında keskin kutuplaşmalar meydana gelmiştir. İlk olarak Ca'd b. Dirhem (ö.105/724) ve daha sonra Cehm b. Safvân (ö.128/746) Kur'an'ın mahlûk olduğu fikrini ortaya atmışlardır. Mutezile bunu mezhep görüşü haline getirerek, halife Me'mun (ö.218/833) döneminde bu görüşü benimsemeyenler şiddetli baskılarla karşıya karşıya kalmışlardır.¹⁴²

Mihne olayı denen bu tartışmalarda birçok âlim ruhsatı öne sürerek şeklen de olsa bu görüşü benimser gibi görünmüşlerdir. Ancak Ahmed b. Hanbel asla geri adım atmamış, adeta direnişin sembolü haline gelmiş ve bunun neticesinde de şiddetli baskılara maruz

¹³⁸ Ferid, Ahmed, *min A'lamî's-Selef*, Dâru'l-İman, İskenderiye Tsz., s. 222-223.

¹³⁹ Ferid, a.g.e, s. 223.

¹⁴⁰ Bkz: Ebû Zehrâ, Muhammed, *İbn Hanbel Hayatuhu ve Asruhu ve Arauhu ve Fıkhuhi*, Dâru'l-Fikri'l-Arabi, Mısır Tsz., s. 206-207.

¹⁴¹ Zehebi, *Siyer*, XX, 32.

¹⁴² Bkz: Ferid, a.g.e, s. 235-244.

kalmıştır.¹⁴³ Ahmed b. Hanbel bu duruşuyla Kur'an, Sünnet ve Sahâbe uygulamalarını delil göstererek bu fikre mukâvemet etmiştir. Bu nedenle de bazı çevreler tarafından da Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebinin imamı olarak anılmıştır. Kendisine yapılan bütün baskılara rağmen söylediği şey hep şu olmuştur: "Kur'an, Sünnet, Sahâbe ve Tabîûn'un söylemediğini söylemek ve yorum yapmak bana düşmez."¹⁴⁴

Selefi hareketin en etkili imamlarından biri sayılan Ahmed b. Hanbel, kelâmi ekollere karşı selef metodunu savunup Mutezile'ye cevap vermek zorunda kalınca, Ehl-i Sünnet-Selefiyye ekolünün öncüsü, başı ve sembol ismi haline gelmiştir. Öyle ki Eş'ariyye ekolünün imamı Ebu'l-Hasan el-Eş'ari bile Ahmed b. Hanbel'i kendisine önder kabul etmiş ve onun akidesini aynen benimsediğini itiraf etmiştir.¹⁴⁵

Mehmet Zeki İşcan Selefiyye'nin ekolleşme döneminden bahsederken, Ashabu'l-Hadis'le hicri III. yüzyıl arasında kurulan bağlantının, bu ekolün Ahmed b. Hanbel'le özdeşleştirilmesinin bir yansıması olabileceğini ifade etmektedir. Ona göre çoğunlukla, Ahmed b. Hanbel ve onun izinden gidenlerle hadis ehli, aynı grup olarak görülmüştür. Çünkü Ahmed b. Hanbel'in kendisi de bir hadisçidir. Hicri III. yüzyılın tarihçisi sayılabilecek olan Taberî, onu bir fakih olarak tanımak istememekte, sadece bir hadisçi olduğu üzerinde ısrar etmektedir. Eş'ari de yazdığı son eser olarak zikredilen ve "*Ehlü'l-hak ve's-Sünen*"in yöntemini işlediği el-İbane'sinde, Ahmed b. Hanbel'e çok büyük bir önem vermektedir. Eş'ariye göre "*Ehlü'l-hak ve's-Sünen*"in metodu, Allah'ın Kitabına, Resulullah'ın sünnetine, sahâbe, tabîûn ve hadis imamlarından gelen rivâyetlere uymak ve Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine bağlanmadır. İşcan'a göre Ahmed b. Hanbel ismi, "*Ehl-i Sünnet-i Hâssa*" anlamında itikadi bir yöneliş olarak addedilen "Selefiyye'nin" ilk imamı olarak görülmektedir.¹⁴⁶

1.3.3. İbn Teymiyye ve Selefiyye

Ebü'l-Abbas Takiyuddin Ahmed b. Abdülhâlim b. Mecduddîn Abdusselâm İbn Teymiyye (661/1263) tarihinde Harran'da doğdu.¹⁴⁷ Babası Abdülhalîm bir Hanbelî

¹⁴³ Bkz: el-Bağdâdî, *Târih*, IV, 418.

¹⁴⁴ Ebû Zehrâ, Ahmed b. Hanbel, s. 47-50.

¹⁴⁵ Bkz: Hilmi, Mustafa, *Menhecu Ulemai'l-Hadis ve's-Sünne fi Usuli'd-Din*, Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, s.109.

¹⁴⁶ Bkz: İşcan, a.g.e, s. 119-120.

¹⁴⁷ Bkz: İbn Kesir, İmaduddin Ebü'l-fida İsmail b. Ömer el-Basri, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Tahkîk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Dâru Hacr, Riyad 1998, XIII, 241; ez-Zehebi, Şemsuddin Muhammed Ebû

âlimiydi. İlk eğitimine Dımaşk'ta babasının müderrislik yaptığı Sükkeriyye Darü'l-Hadîsi'nde başlayan İbn Teymiyye, başta bu medresenin hocaları olmak üzere bölgenin önde gelen âlimlerinden ders aldı. Ders aldığı hocalarının sayısı 200'ü geçmektedir. Hocaları arasında Mecdüddîn İbn Asâkir, İbn Ebi'l-Yüsr et-Tenûhî, Kasım el-Erbîli, Ebu'l-Ferec İbn Kudâme el-Makdisî, Şemsüddîn İbn Atâ, Zeynüddin İbnü'l-Müneccâ, İbn Abdüddâim, Zeynep binti Mekki gibi âlimler bulunmaktadır.¹⁴⁸

İbn Teymiyye babasının vefatından sonra, ondan boşalan Sükkeriyye Dâru'l-Hadîs'inde hocalığa başladı. Bunun yanı sıra Emeviyye Camii'nde tefsir dersleri verdi ve (691/1292) tarihinde hacca gitti. Daha sonra, Zeynüddin İbnü'l-Müneccâ'nın yerine Dımaşk'ta Hanbeliyye Medresesinde dersler vermeye başladı.¹⁴⁹

İbn Teymiyye'nin; gitgide geniş halk kitleleri ve yöneticiler nezdinde itibarı ve saygınlığı artmakla birlikte, hicri VIII. yüzyılın başlarından itibaren çeşitli dînî ve siyasî tartışmalar içine girdiği görülmektedir.¹⁵⁰

İbn Teymiyye'nin bu tartışmalarına örnek olarak bir hadîseyi burada zikretmek faydalı olacaktır. (698/1299) yılında Hama halkının İbn Teymiyye'ye Allah'ın sıfatları, istivâ ve benzer konular hakkında bazı sorular sorması üzerine o, akâide dair önemli kitabı “*el-Akîdetü'l-Hameviyye*”yi kaleme aldı. İbn Teymiyye'nin bu kitabından rahatsız olanlar onu, Hanefî kadısı Celalüddîn el-Hanefî'ye şikâyet ettiler. Kadı onu huzuruna çağırdıysa da o gitmedi. Daha sonra ilgili kitap dönemin Şafi'i kadısı Ömer el-Kazvî'nin huzurunda özel bir toplantıda tartışıldı. İbn Teymiyye'nin tatmin edici cevapları onları ikna edince sorun çözülmüş oldu.¹⁵¹

Moğollar'ın (699/1300) yılındaki Dımaşk saldırısında, halkın ve pek çok âlimin şehri terk etmesine karşın İbn Teymiyye şehirden ayrılmadı ve bir grup âlimle birlikte Moğol Hükümdarı Kazan Han'ın karargâhına giderek halk için emân diledi. O, böylece büyük bir katliamı önlemiş oldu. (700/1301) yılında yeni bir Moğol saldırısı üzerine halkı

Abdullah, *Tezkiretü'l-Huffaz*, Darü'l-kütübu'l-ilmiyye, Beyrut Tsz., IV, 1496; es-Safedi, Halil b. Ahmed b. Aybek, *el-Vaḥî bi'l-Vefeyat*, Tahkik: Ahmed Arnavut- Türki Mustafa, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut 2000, VII, 16; İbn Receb, Abdurrahman b. Ahmed el-Hanbeli, *ez-Zeyl alâ Tabakti'l-Hanâbile*, Tahkik: Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin, Mektebetu Ubeykan, Riyad 1425, II, 387.

¹⁴⁸ İbn Receb, *ez-Zeyl*, II, 388, İbn Kesir, a.g.e, XIII, 303.

¹⁴⁹ İbn Abdî'l-hadi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed ed-Dımaşki es-Salihi, *Tabakatü Ulemai'l-Hadîs*, Tahkik: Ekrem el-Buşi-İbrahim, Beyrut 1996 IV, 283.

¹⁵⁰ İbn Kesir, a.g.e., XIV, 4.

¹⁵¹ İbn Kesir, a.g.e, XIV, 4.

cihada teşvik etti ve aynı yıl Memlûk Sultanı Muhammed b. Kalavun'dan (ö.741/1341) Moğollarla savaşmasını istemek üzere Kahire'ye gitti. Kendisi de Moğollar'a karşı cephede savaşa katıldı ve (702/1302) tarihinde Dımaşk civarındaki Şakhab bölgesinde Moğollar büyük bir yenilgiye uğratıldı. Bu hadîseden sonra Takiyuddin İbn Teymiyye'nin halk nezdindeki itibarı arttı.¹⁵² İbn Teymiyye, (728/1304) yılında Moğollarla işbirliği yaptığı bilinen Şii fırkalarından Cebel-i Kesverân halkına karşı düzenlenen orduya katılarak onların ağır bir yenilgiye uğratılmasında önemli rol aldı.¹⁵³

İbn Teymiyye'nin, daha önce Vâsıt Kâdılarından Radiyuddîn el-Vasitî'nin isteği üzerine kaleme aldığı "*el-Akidetü'l-Vâsitiyye*" adlı risalesindeki görüşleri etrafında çeşitli dedikodular yayılmaya başladı. Bu sebeple 8 ve 12 Receb (705/1305) tarihlerinde Şam nâibi Cemâluddîn el-Efrem başkanlığında iki toplantı yapıldı ve ikinci toplantıda Safiyyuddîn el-Hindî, *el-Vasitiyye*'nin Kur'an ve sünnet esaslarına uygun olduğunu açıkladı. Ancak Şafi'i kadısı Necmuddîn İbn Sasrâ, konuyu yeniden gündeme getirerek İbn Teymiyye'yi ve pek çok öğrencisiyle birlikte hadîsçi el-Mizzî'yi (ö.742/1342) dövdürdü ve hapse attırdı. Bunun üzerine (705/1305)'te sultanın emriyle valinin başkanlığında üçüncü bir toplantı daha yapıldı. Bu toplantıda da *el-Vasitiyye*'nin dinin esaslarına aykırı olmadığı kararı çıktı. Bu olaydan dolayı kadı İbn Sasrâ görevinden istifa etti ve bu iki âlim Kahire'ye gönderildi. İbn Teymiyye, Kahire'ye varışından kısa bir süre sonra, dört Kadi'l-Kudat ve çeşitli devlet adamlarının yer aldığı bir toplantıda kitaplarındaki fikirlerinden dolayı muhâkeme edildi. Burada Allah'ı insan suretinde kabul etmekle (teşbih) suçlanarak iki kardeşi ile birlikte Kahire kalesinde hapsedilmesine karar verildi. İbn Teymiyye on sekiz ay hapis yattıktan sonra Emir Mühennâ b. İsa tarafından hapisten çıkarıldı. Çıktıktan sonra Salihyye Medresesinde dersler verdi.¹⁵⁴

Mısır'da Sûfilerin güçlü bir otorite kurmuş olduklarını gören İbn Teymiyye, bid'at ve hurâfe olarak gördüğü bazı görüş ve davranışlarından dolayı onlara karşı koymaya başladı. İbn Teymiyye'ye düşmanlığıyla bilinen Nasr el-Menbîcî'nin şikâyeti üzerine o tekrar hapse atıldı. Hapisteyken dileyenler onun yanına rahatlıkla girip çıkabildiği için bu hapis gerçek anlamda bir hapis değildi. Bu arada onu seven sultan Nasr b. Kalavun, üzerindeki siyasi baskılardan bıktığı için saltanattan vazgeçti ve yerine Baybars Caşnigir

¹⁵² İbn Kesir, a.g.e, XIV,5-16, İbn Receb, *Zeyl*, II, 396.

¹⁵³ İbn Kesir, a.g.e, XIV, 35.

¹⁵⁴ Bkz: İbn Kesir, a.g.e, XIV, 36.

(ö.709/1310) getirildi. Akabinde de Şeyh Nasr el-Menbîci'nin kışkırtması ile İbn Teymiyye (709/1309)'da İskenderiye'ye sürüldü ve orada doğu hapishanesine konuldu. İbn Teymiyye yarı sürgün olarak günlerini geçirdiği İskenderiye'de İbn Arabî ve İbn Sebîn'in öğrencileriyle temas imkânı buldu. Bu arada da Yunan felsefesi'ne ve İbn Tümtar'ın fikirlerine cevap verdi. Yedi ay sonra Sultan Nâsır tekrar idareyi ele alınca ilk isteği İbn Teymiyye'yi İskenderiye'den getirtmek oldu. Doğruca Kal'atu'l-Cebel'e yönelerek, İbn Teymiyye'yi Kahire'ye getirtti ve ona ikramda bulundu. İbn Teymiyye'nin Mısır'da Meşhed-i Hüseyin'de bir müddet daha kalmayı istemesinin nedeni, İbn Arabî gibi bir takım sufilerin fikirleriyle mücadele etmektir. İbn Teymiyye (711/1311) de Kahire'de iken, Hz. Peygamber'e tevessül tartışmasında kendisine kin tutanlardan biri olan fakih Bekrî'nin saldırısına uğradı. Kargaşa çıkması üzerine Bekrî geri çekilmek zorunda kaldı.¹⁵⁵

(712/1312) yılında İbn Teymiyye sultan Nâsır ile birlikte Şam'a döndü. İbn Teymiyye burada derslerine geri dönerek Sükkəriyye ve Hanbeliyye medreselerinde hocalık yaptı. Daha önce epeyce uğraştığı usul konularıyla bu dönemde de uğraşarak özellikle fıkha ağırlık verdi. Fetvalarında doğrudan nasslardan hareket ettiği için fetvaları bazen dört imamın fetvalarına uyarken bazen de uymuyordu.¹⁵⁶

(718/1318) yılında dört mezhep imamına muhalif olarak yemin ile boşanmanın vak'î olmayacağına dair fetva verince fakihler bu fetvayı hoş karşılamadılar. (719/1319) da sultan Nâsır'dan, fetvadan vazgeçmesi için emir gelince, İbn Teymiyye "ilmi gizleyemem" diyerek reddetti. Bunun üzerine (720/1320) de Nâsır'ın emriyle hapsedilen İbn Teymiyye beş ay gibi bir zaman sonra tekrar sultanın emriyle hapisten çıkarıldı.¹⁵⁷

İbn Teymiyye hapisten çıktıktan sonra derslerine geri döndü. Fakat çok önceleri vermiş olduğu bir fetva bahane edilerek tekrar hapse atıldı. Kendisi ile beraber tutuklananlardan bazıları, gelen tepki üzerine serbest bırakıldılar. Fakat seçkin öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1350) de onunla birlikte hapsedildi. Bu durum İbn Teymiyye'nin azmini kırmadı ve hapsedilmesine neden olan konu başta olmak üzere özellikle tefsir ve diğer konularda yazmaya devam etti. Kadı el-İhnai'ye kabir ziyareti konusunda cevap yazıp onu cahillikle suçlayınca, el-İhnâî onu sultana tekrar şikâyet etti.

¹⁵⁵ Bkz: Zehebi, *Tezkiretu'l-Huffaz*, IV, 14978-1499.

¹⁵⁶ Bkz: Koca, Ferhat, "*İbn Teymiyye*", DİA, İstanbul: 1999, XX, s. 403.

¹⁵⁷ Bkz: Koca, a.g.m, XX, s. 392-393.

Bunun üzerine sultanın emriyle yazı malzemeleri de ellerinden alındı. İbn Teymiyye kısa bir süre sonra (728/1328) de hapisteyken vefat etti.¹⁵⁸

Eserleri:

Ansiklopedik bir kişiliğe sahip olan İbn Teymiyye hemen hemen her konuda eser yazmıştır. Hayatı mücadele, hareket ve hapislerde geçmesine rağmen çok velûd bir âlim olarak tarihteki yerini almıştır. Eserleri genellikle pratik sorunlarla ilgili olup onlarla, ya kendisinin fark ettiği sorunlara cevap vermiş, ya da kendisine yöneltilen eleştirileri yanıtlamıştır. Bu kitapları yazarken de genellikle, hafızasındaki bilgilere dayanmıştır.¹⁵⁹ Aklî ve naklî ilimlerde kuvvetli hafızası, derin incelemesi, kıvrak zekâsı ve tenkitçi kişiliğiyle İslâm âlimleri arasında hak ettiği üne kavuşmuştur. Eserlerinde ele aldığı konuları çok detaylı bir şekilde incelediği için, eserlerinde bir dağınıklık meydana gelmiştir. Konunun hem lehinde hem de aleyhinde olan görüşler görülebilmekte ve aktarılan görüşleri de bizzat kendi kitaplarından izlenebilmektedir. Kendi görüşlerini aktardığı bölümlerde oldukça akıcı bir dil kullanmış, Arapçanın beyan ve üslûbunu en güzel şekilde yansıtmıştır.¹⁶⁰

İbn Receb el-Hanbelî; İbn Teymiyye'nin eserlerinin sayılamayacak kadar çok olduğunu belirtmiştir.¹⁶¹ İbn Hacer el-Askalânî, Zehebi'den İbn Teymiyye'nin dört bin kadar risalesinin olduğunu nakletmiştir.¹⁶²

İbn Teymiyye'nin hapis ve sürgün dönemlerinde eserlerinin yağma edildiği ve kitaplarını yanlarında bulunduranların tehdit edildiği haberi doğru ise kaybolan birçok eseri olmalıdır.¹⁶³ Keza eserlerini çok hızlı yazması da, eserlerinin çokluğunun nedenlerindendir. İbn Kayyim el-Cevziyye, İbn Teymiyye'nin eserlerinin bir listesini “*Esmâu Müellefatı Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*” adlı kitabında vermiş, bazı çağdaş araştırmacılar da onun kaynaklarda adı geçen 702 eserinin isimlerini zikretmişlerdir.¹⁶⁴

¹⁵⁸ Bkz: Koca, a.g.m, XX, s.393.

¹⁵⁹ Özervarlı, M. Sait, “*İbn Teymiyye*”, DİA, XX, s. 412.

¹⁶⁰ Bkz: Arpa, Enver, *İbn Teymiyyenin Kur'an Anlayışı*, Fecr Yay., Ankara 2002, s. 67.

¹⁶¹ İbn Receb, Zeyl, II.403.

¹⁶² İbn Hacer, Şihabuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalani, *ed-Dureru'l-Kâmine*, Beyrut, Tsz., I, 158.

¹⁶³ İbn Abdülhadi, Muhammed b. Ahmed Ebû Abdullah ed-Dımaşki es-Salihi, *el-Ukudu'd-Dürriyye fi Menakibi Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*, Tahkik: Talat b. Fuat el-Hulvani, Matbaatu'l-Farûk el-Hadîse, Kahire: 2002, s. 64-65

¹⁶⁴ el-Hulvani, Muhammed b. Abdullah b. Ömer- eş-Şevderi, Muhammed Kebir Ahmed, *es-Sarimu'l-Meslul Ala Şatimi'r-Resul (Mukaddime)*, Dâru'r-Ramadi li'n-Neşr, Dammam 1997, I, 71 vd.

İbn Teymiyye'nin en önemli eserleri şunlardır: “*el-Akidetü'l-Vasitiyye*”¹⁶⁵, “*Minhacü's-Sünneti'n-Nebeviyye*”¹⁶⁶, “*Der'ü Tearuzi'l-Akl ve'n-Nakl*”¹⁶⁷, “*İktidâu's-Sirâti'l-Müstakim li Muhâlefeti Ashâbi'l-Cahîm*”¹⁶⁸, “*es-Sârimu'l-Meslûl alâ Şâtimi'r-Resûl*”¹⁶⁹, “*el-Akâdetü'l-Hameviyye*”¹⁷⁰ “*er-Risâletü't-Tedmuriyye*”¹⁷¹, “*Kitâbu'l-Îman*”¹⁷², “*el-Furkân beyne Evliya'r-Rahmân ve Evliyâi's-Şeytan*”¹⁷³, “*Kitâbu Kâidetün Celiletün fi't-Tevessül ve'l-Vesîle*”¹⁷⁴, “*Fezâilu'l-Kur'an*”¹⁷⁵, “*et-Tibyân fi Nuzûli'l-Kur'an*”¹⁷⁶, “*Şerhu'l-Umde fi'l-Fıkh*”¹⁷⁷ “*es-Siyâsetü's-Şer'iyye fi İslahi'r-Râi ve'r-Raiyye*”¹⁷⁸ “*Risâletün fi Menâsiki'l-Hac*”¹⁷⁹ “*Ziyâretü'l-Kubûr ve'l-İstincâd bi'l-Makbûr*”¹⁸⁰, “*el-Kavâidu'n-Nûraniyye*” “*Ref'ul-Melâm ani'l-Eimmeti'l-Âlâm*”¹⁸¹, “*el-Cevâbu's-Sahîh li men Beddele Dine'l-Mesîh*”¹⁸², “*er-Reddu ale'l-Mantikiyyîn*”¹⁸³, “*Nakdu'l-Mantık*”¹⁸⁴, “*Menâkibu's-Şam ve Ehlihi*”¹⁸⁵

¹⁶⁵Bkz: İbn Teymiyye, *el-Akidetu'l-Vasitiyye*, Tahkîk: Alevi b. Abdülkadir es-Sakkâf, Müessesetü'd-Dureru's-Sünniyye, Zahran (Suûdi Arabistan) 1433.

¹⁶⁶ Kitap defalarca basılmıştır. Geniş bilgi için Bkz: İbn Abdilhadi, a.g.e, s. 26.

¹⁶⁷ İbn Teymiyye, *Der'ü Tearuzi'l-Akli ve'n-Nakl*, Tahkîk: Muhammed Reşad Sâlim, İmam Muhammed b. Suûd Üniveritesi yay., Riyad 1991.

¹⁶⁸ İbn Abdilhadi, a.g.e., s. 32.

¹⁶⁹ İbn Abdilhadi, a.g.e, 32.

¹⁷⁰ İbn Kayyim, Muhammed b. Ebi Bekr Eyyub el-Cevziyye, *Esmâu Muellefa Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*, Dâru'l-Kitab el-Cedid, Beyrut 1983, s. 20.

¹⁷¹ İbn Kayyim, a.g.e., s. 20.

¹⁷² İbn Abdilhadi, a.g.e, s. 28.

¹⁷³ İbn Abdilhadi, a.g.e, s.34.

¹⁷⁴ İbn Teymiyye, *Kâidetün Celiletün Fi't-Tevessül ve'l-Vesile*, Tahkîk, Abdülkadir el-Arnâvûtut, Riyad 1999.

¹⁷⁵ İbn Abdilhadi, a.g.e, s. 34.

¹⁷⁶ Koca, a.g.m, XX, 396.

¹⁷⁷ İbn Abdilhadi, a.g.e, s. 38

¹⁷⁸ İbn Teymiyye, *es-Siyasetu's-Şer'iyye Fi İslahi'r-Rai ve'r-Raiyye*, Tahkîk: Ali b. Muhammed el-Umrân, Dâru Alemu'l-Fevaid, Cidde Tsz.

¹⁷⁹ Bkz: İbn Teymiyye, *Menâsiku'l-Hac ve'l-Umre*, Tahkîk: Hüseyin b. Muhammed b. Abdullah Alu's-Şeyh, Riyad 1415.

¹⁸⁰ İbn Abdilhadi, a.g.e, s. 40.

¹⁸¹ İbn Abdilhadi, a.g.e, s. 33.

¹⁸² İbn Abdilhadi, a.g.e, 27.

¹⁸³ İbn Teymiyye, *er-Reddu Ala'l-Mantikiyyin*, İdaretu Tercümani's-Sünne, Lahor 1976.

¹⁸⁴ İbn Teymiyye, *Nakdu'l-Mantık*, Tahkîk: Muhammed Hamid el-Faki- Abdullah Mahmut Ömer, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1999.

¹⁸⁵ İbn Teymiyye'nin yukarıda saydığımız eserlerinden başka birçok eseri daha mevcuttur. Eserlerinin çoğu birden fazla baskıyla basılmıştır. İbn Teymiyye'nin eserleri hakkında geniş bilgi için Bkz: Bkz: Koca, a.g.m, XX, s. 394-400; <http://shamela.ws/index.php/category/142>, erişim tarihi: 24.05.2014; İbn Kayyim, Muhammed b. Ebi Bekr Eyyub el-Cevziyye, *Esmâu Muellefa Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*, Dâru'l-Kitab el-Cedid, Beyrut 1983

İbn Teymiyye'nin Selefi Metodu

Daha önce işaret edildiği üzere İbn Teymiyye'nin metoduna bakıldığında kendisinin, Selefi metodu aynen benimsediği ve takip ettiği görülecektir. O, Ahmed b. Hanbel'den sonra Selefiyye metodunun en güçlü temsilcisi ve toparlayıcısıdır. Bu metodu sistematik hale getiren de ondan başkası değildir.¹⁸⁶

M. Zeki İşcan'a göre her ne kadar selef ve selef metodu kavramları İslâm'ın ilk yıllarında kullanılmışsa da Selefiyye kavramsal bir içerik olarak İbn Teymiyye ile yaygınlık kazanmıştır. Selefiyye metodu da İbn Teymiyye'den sonra literatürdeki yerini almıştır. Selefiyye metodunun prensipleri daha önce dağınık olarak kitaplarda yer almıştır ancak İbn Teymiyye bunu sistematik hale getirerek Selefiyye metodunun temellerini oluşturmuştur.¹⁸⁷

İbn Teymiyye'nin davetinin temel perspektifi Kur'an ve sünnet'e çağrıdır. O, mezheplere ve şahıslara bağlanmaktan çok, Kur'an sünnet ve selef'in izinden gitmeyi tavsiye etmektedir. Nitekim bir defasında şunları söylemiştir: "Ben hayatım boyunca dinin temel prensiplerinde ne Hanbelî Mezhebine ne de başka bir mezhebe çağrıda bulunmadım. Amacım Hanbelî mezhebi'nin zaferi de değildir. Benim tek amacım selef imamlarının ve âlimlerinin ittifak ettikleri görüşleri ortaya koymaktır. Her zaman söylediğim şey şudur. Muhaliflerime üç sene süre tanıyorum. Eğer bu süre zarfında ilk üç asır imamlarından birine veya birkaçına ait bir görüş veya güvenilir bir nakille bir delil getirirlerse ben kesinlikle görüşümden vazgeçerim."¹⁸⁸

İbn Teymiyye, Hanbelî gelenekten gelen bir aileye mensub olmasına rağmen Hanbelî mezhebine taassub derecesinde bağlı kalmamıştır. O içtihatlarında genellikle Hanbelî Mezhebinin metodunu benimsemesine rağmen güçlü zekâsı ve engin ilmiyle çoğu zaman hiçbir mezhebe kayıtlı kalmadan özgün hükümler verebilmiştir. Bazen içtihadları dört mezhepten farklı olabilmektedir. Bu da onun çoğu zaman delile göre hüküm verdiğinin

¹⁸⁶ Bkz: Apak, a.g.m., s. 43.

¹⁸⁷ Bkz: İşcan, a.g.e, s. 29.

¹⁸⁸ Bkz: Abdul'azim, Saîd, *Menhecü Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye et-Tecdidi es-Selefi ve Davetuhu el-İslahiyye*, Draru'l-İman, İskenderiyye Tsz., s. 34.

bir göstergesidir. Muhammed Ebû Zehrâ onu, Hanbelî Mezhebinin müçtehidleri arasında saymıştır. Bazı âlimler de onu mutlak müçtehidler arasında saymışlardır.¹⁸⁹

Selefî düşüncenin prensipleri ve esasları hakkında bir kitap yazan ‘Alâ Bekr, İbn Teymiyye’nin yetiştiği çevrenin içinde bulunduğu şartlar hakkında şu tespitleri yapmaktadır: “İbn Teymiyye; müslümanlar arasında bölünmelerin meydana geldiği ve Selef asırlarının bir hayli gerilerde kaldığı bir zamanda ortaya çıkmıştır. Selefî metot neredeyse unutulmuş, felsefî ve kelâmî metodlar ön plana çıkmış ve tasavvufî eğilimlerin sapkınlıkları müslüman çoğunluğu etkisi altına almıştır. İbn Teymiyye böyle bir zamanda ortaya çıkmıştır. Ona göre Müslümanlar, saf ve nezih miraslarına sarılmak yerine, İslâm’ın ruhuna uzak ve ters olan itticahtara yöneldikleri için birçok problemle karşı karşıya kalmışlardır. Yönetenlerin bozulması yönetilenlerin de bozulmasına neden olmuştur. İbn Teymiyye bu durum karşısında harekete geçerek birçok sahada, İslâm’a iliştirilen yafta ve sapkınlıklara karşı amansız bir mücadele vermiştir. O, bütün bunlarla mücadele etmek için gerekli donanıma da sahip birisiydi. Neredeyse bütün İslâmî ilimlere vâkıftı. Hatta diğer ilimlerde de söz sahibiydi. Bu engin birikiminden dolayı birçok sahada muhalifleriyle mücadele edebilmiştir. Muhaliflerinin çok olması da, onun verdiği mücadelenin ne kadar geniş ve çetin olduğunu göstermektedir.¹⁹⁰

Bekr’e göre İbn Teymiyye’nin eserlerinde hararetli tartışmaların ve muhaliflerine karşı sert üslubunun nedeni, felsefe, kelâm ve tasavvufî yönelişler ve sapkınlıklar karşısında Selefî ve sünni yönelişin bir hayli gerilemiş olmasıydı. Bu nedenle mutaassıb fukaha onun dilinden kurtulmuş değillerdir. Ona göre İbn Teymiyye; İslâm’a iliştirilen yanlış yönelişlerden ve bid’atlardan sakındırmak ve Selefî mezhebi yeniden diriltmek için birçok sahada mücadele vermiş; akaid ve ibadetleri birlikte ele alan sağlam bir metot geliştirmiştir. Bu nedenle de birçok kimseyi kızdırmış ve birçok kimse ona düşman kesilmiştir. Hasımlarının ilmi tartışmalarda onunla baş edemediklerinden dolayı onu defalarca zindana attırdıklarını söyleyen Bekr’e göre, muhaliflerinin kendisine karşı takındığı acımasız tavır ve ölçüsüz husumetin bir nedeni de İbn Teymiyye’nin dilindeki sertlik ve Selefî mezhebini savunmadaki ısrarıdır.¹⁹¹

¹⁸⁹ Bkz: Ebû Zehrâ, s. 351-353.

¹⁹⁰ Bekr, a.g.e, s. 51-52, Hilmi; *Nizâmu’l-Hilâfe*, s. 480-481.

¹⁹¹ Bkz: Bekr, a.g.e, s. 53-55.

İbn Teymiyye; Müslümanların Kitap ve Sünnet'ten uzaklaşmalarından çok kaygı duymuş bir âlimdir. O; fırkaların İslâm'a ilâştirdiği bozuk fikirlere karşı selefî metodu tek çare olarak görmüş ve onu güçlü bir şekilde savunmuştur. Onun en büyük özelliklerinden birisi eserlerinde tam bir nass hâkimiyetine sahip olmasıdır.¹⁹²

İbn Teymiyye Müslümanların içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için Kitap ve Sünnet'e dönmeyi tek çare olarak görmekteydi. Bu nedenle o, fukahâ ve mütekellimîn'in görüşlerini Kur'an ve Sünnet süzgecinden geçirerek, üstün bir zekâyla sentezlemesini bilmiş ve yeni bir ruhla Müslümanların istifadesine sunmuştur.¹⁹³

İbn Teymiyye sem'î delillerde (nass) aradığı her şeyi bulmuştur. Ona göre nakli delillerde ihtilâf az olduğundan¹⁹⁴, bu delillere uymak gerekir. Zira nakle başvurmayan eninde sonunda hataya düşer. Nakil aynı zamanda Peygamberlerin mîrasıdır. Nitekim İbn Teymiyye Kur'an ve Sünnet'i mihenk taşı yaparak bütün görüşlerini ve fikirlerini bu çerçevede oluşturmuştur. Siyasi görüşlerinde de bu metodu izlemiştir.¹⁹⁵

İbn Teymiyye Kitap ve Sünnete son derece vakıf bir âlimdi.¹⁹⁶ es-Safedî onun hadîs ve Sünnet'e vükûfiyeti hakkında "Sanki hadîs ve Sünnet onun dilinin ucundaydı, yani dilinden dökülüyordu." demiştir.¹⁹⁷ İsteddiği zaman istediği konuda, Kur'an-ı Kerim'den delil getirme kabiliyeti takdire şayandı. İbn Teymiyye'nin metodunun sağlamlığı Kur'an ve Sünnet nasslarına bağlı kalmasıdır.¹⁹⁸

Salih Özer'in İbn Teymiyye hakkındaki şu tesbiti dikkate değerdir "...Dolayısıyla kendisi her ne kadar Selefî düşüncenin en seçkin temsilcisi veya formüle edicisi olarak kabul edilse de o, bu tarz kategorik değerlendirmeler içine sığmayacak kadar engin bir birikime ve velûdiyete sahiptir. Bu da kendisine İslâm düşünce tarihinde her zaman özgün bir çığlık ve güçlü bir ses olarak varlığını sürdürme imkânı tanımaktadır. Dolayısıyla İbn

¹⁹² Bkz: Hilmi, *Kavaid*, s. 478-479.

¹⁹³ Bkz: Şeleş, Adnan b. Muhammed b. Abdullah, *Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye Muhaddisen*, Dâru'n-Nefâis, Ürdün 2005, s. 53.

¹⁹⁴ İbn Teymiyye'nin burada kasdettiği şey; aklî metotlar veya delillere nazaran naklî delillerde ihtilâfın daha az olduğudur.

¹⁹⁵ Bkz: es-Silî, a.g.e, s. 272.

¹⁹⁶ Zehabi'den nakille Bkz: İbn Abdilhadi, Muhammed b. Ahmed es-Sâlihi, *el-Ukudu'd-Durriyye min Menâkibi İbn Teymiyye*, Tahkik: Tal'at b. Fuad el-Hulvânî, Matbaatu'l-Fârûk el-Hadîse, Kahire: 2002, s. 40.

¹⁹⁷ Bkz: es-Safedî, Ebu's-Safâ Salahaddin Halil, *A'yanu'l-Asr ve A'vamu'n-Nasr*, Tahkik: Ali Ebû Zeyd, Dimaşk 1998, I, 234-235.

¹⁹⁸ Bkz: Hilmi, *Nizamu'l-Hilafe*, s. 457.

Teymiyye'nin İslâm düşünce tarihi araştırmalarında orijinal fikirler bakımından bir hazine niteliği taşımaya her zaman devam edeceği kanaatindeyiz.”¹⁹⁹

İbn Teymiyye'ye göre hak Hz. Peygamberin getirdiklerindedir. O, hayatı boyunca “*Muvâfakatu Sarîhi'l-m'akûl li Sahîhi'l-menkûl*” (Sahih nakiller akli selîm ile uygunluk arzeder) prensibinden ayrılmamıştır.²⁰⁰ Bu prensip, aynı zamanda hakikat ve bid'atın ayrılma noktasıdır. İbn Teymiyye; zan ve nefislerine uyararak rey ve kıyas doğrultusunda hüküm verenleri şiddetle eleştirmektedir.²⁰¹

İbn Teymiyye elbette ki akli bir kenara koymamıştır. O, vahiy merkezli akli anlayışı geliştirerek akli naklin hizmetine vermiştir. Aklîlikten ziyade kesinliğe dikkat çekerken, sahih nakli reddeden aklın güvenilirliğini yitireceğini söyleyen İbn Teymiyye'ye göre akli deliller arasında bir bütünlükten söz etmek mümkün değildir. Ona göre akli deliller kendi içlerinde çelişkili oldukları halde sahih nakli delillerde böyle bir durum söz konusu değildir. Nitekim Müslümanların ihtiyaç duyduğu her şey nasslarda mevcuttur. İbn Teymiyye bu metodunu da Hz. Peygamber'in dinin esaslarını açıklamasına ve bid'attan sakındırmasına dayandırmıştır. Ona göre aklın fonksiyonu nakli anlamak ve delil yönünü ortaya koymaktır. İbn Teymiyye'nin bu metoduyla Ahmed b. Hanbel'in metodu birbirine uygunluk arzettiğidir.²⁰²

Mutezile'nin; akli ön planda tutan ve nasslar karşısında ona öncelik veren metodunu yanlış bulan İbn Teymiyye, onların nakli delillere vakıf olma acizliğine dikkat çekmektedir. Çünkü Mutezile âlimleri Sened, İlel ve Rical ilimlerinde yeterince uzman değillerdir. Mevcut hadîsler içerisinde kendi görüşlerine uygun bir hadîs bulduklarında, rivâyet ve dirâyet yönünden herhangi bir incelemeye tabi tutmadan onu hemen delil olarak kullanmaktadırlar. İbn Teymiyye'ye göre aklın şer'î delillere takdim edilmesi uygun olmadığı gibi, sahih nakle uygun olmayan her şey sarîh akla da uygun değildir. Ona göre; Kur'an ve sünnette dinin bütün prensipleri; tevhid, sıfatlar, nübüvvet, kader ve ahiret

¹⁹⁹ Özer, Salih, *Selefi Düşüncede Nakil/Rivâyet Algısı: İbn Teymiyye Örneği*, İslâmiyat, C:10,S:1, İstanbul 2007, s. 96.

²⁰⁰ Bkz: es-Silî, a.g.e, s. 181-282.

²⁰¹ Bkz: Hilmi, *Nizamu'l-Hilafe*, s.458.

²⁰² Bkz: el-Ferivaî, Abdurrahman, *Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye ve Mevkifuhi Mine'l-Felsefeti ve'l-Mantık, (Buhusu'n- Nedveti'l-Alemiyye li Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye ve Cuhuduhu'l-Halide)*, Dâru's-Sumeyyi', Riyad 1997 s. 376-380.

halleri gibi konuların tümü izaha kavuşturulmuştur. Bunun yanı sıra sem'î ve aklî delillerinin hepsi birbirleriyle uyum içerisinde dirler.²⁰³

İbn Teymiyye; kelâmcıların kendi aralarındaki ihtilâfına da kuşku ile bakmaktadır. Çünkü ona göre bu ihtilâf, şeriatın caiz görmediği bir ihtilâf olup hakikate ulaşmayı amaçlamamaktadır. Onlar böyle davranmakla Kur'an ve Sünnetten de uzaklaşmışlardır. Ona göre hakikat birdir ve o hakikat Peygamberin bize bildirdiği nasslardır. Bu hakikat açık akla ve fitrata uygun düşmektedir. İbn Teymiyye'ye göre bazı Eş'arî kelâm âlimlerinin son zamanlarında, kelâmdan duydukları pişmanlık da, bu metodun pek sağlam olmadığını göstermektedir.²⁰⁴

İbn Teymiyye ele aldığı konularda, nasslarla temellendirmelerde bulunurken akla, istidlala, içtihada önemli bir yer vermektedir. Kelâm ekollerinin ilke ve istidlallarını Kur'an'a uymadığı gerekçesiyle tenkid ederken, kendisini bağlı addettiği Selefi, Hanbeli ilkeleri aynı açıdan kritik etmemiştir. Onun düşünce sisteminde kelâmî akılcılık yerine nassların salt literal anlamına dayalı bir akılcılık ağır basmaktadır. Açık aklî delilleri, sahih nassın kapsamına almak ve aralarında uyumluluk olduğunu ıspat etmek için dînî düşüncenin çerçevesinin genişletilmesine önemli katkısı olmuştur. Bu bağlamda onun görüşleri ve kelâmcılara yönelttiği tenkidler İslâm düşüncesinin genişlemesine katkıda bulunmuş, itikadi fırkaları ve fıkıh ekollerini etkilemiştir.²⁰⁵

İbn Teymiyye'nin siyasi görüşlerinin oluşmasında hem Ehl-i Sünnetin siyaset anlayışı, hem de döneminin olumsuz siyasi şartları büyük rol oynamıştır. Ondaki itaat kavramı, bunun en bariz örneğidir. Dolayısıyla onun itaat ile ilgili rivâyetlere bakışı, düşüncesinin arkaplanındaki bu felsefeden etkilenmektedir. Müslümanların düşünsel ve toplumsal bölünmüşlüklerini, dış düşmanlar için bir fırsat olarak değerlendiren İbn Teymiyye, siyasi otoriteye bağlılığın altını çizmektedir.²⁰⁶ Müslümanların siyasal olarak bölünmüşlükleri, bir takım devletçiklere ayrılmışlıkları, kültürel olarak oturmuş bir yapıya sahip olmamaları, onda güçlü bir otorite fikrini de doğurmuştur. O, içinde yaşadığı

²⁰³ Bkz: İbn Teymiyye, *Der'u Tearuzi'l-Akl ve'n-Nakl*, I, 91 vd.

²⁰⁴ Hilmi, *Nizamu'l-Hilâfe*, s. 485.

²⁰⁵ Bulut, Zübeyir, "Selefilğin Kelâm İlmine Getirdiği Eleştiriler- İbn Teymiyye Örneği" (Tarihte ve Günümüzde Selefilik Sempozyumu İSAV 2013), İstanbul 2014, s. 333.

²⁰⁶ İbn Teymiyye'nin siyasi otoriteye bağlılık ilkesi Selefiyye metoduna uygunluk arz etmektedir. Elbette ki İbn Teymiyye kayıtsız şartsız olarak siyasi otoriteye bağlılığı savunmuş değildir. Ona göre burada ölçü Kur'an ve Sünnet'e bağlılıktır. Dine aykırı durumlarda siyasi otoriteye itaat etmemek gerekir. Ancak bu durumda da siyasi otoriteye isyan edip savaş açmamak selefin metodudur. Bkz: İbn Teymiyye, *Minhacu's-Sünneti'n-Nebeviyye*, II, 87.

topluma İslâm'ı tatbik etmeye çalışmaktadır. Bu husus onu, bazen düşünce olarak esnekletmiştir.²⁰⁷

İbn Teymiyye'nin kitaplarındaki Selefi metodunun özeti 'naklî deliller ile akli delillerin birbirleriyle uyum içinde olduğu' gerçeğidir. Ona göre kelâmcıların ve felsefecilerin te'vil metodu reddedilmeli veya bu metot Kur'an ve sünnetin daha iyi anlaşılması için ıslah edilmelidir. Bununla birlikte şer'î delillerde mantık teorilerinden de uzak durulmalıdır.²⁰⁸

İbn Teymiyye'den sonra talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1349), Selefiyye'nin bayraktarlığını ele almış ve telif ettiği önemli eserlerle muhaliflerine cevap vermiştir. On altı yıl boyunca İbn Teymiyye ile birlikte kalmış, ona öğrencilik yapmış ve çoğu zaman onunla birlikte hapiste kalmıştır. Ayrıca "*İctimâu'l-Cuyûşi'l-İslâmiyye alâ Ğazvi'l-Muattıla ve'l-Cehmiyye*"²⁰⁹, "*el-Kâfiyetu's-Şâfiye lil Firkati'n-Nâciye*"²¹⁰, "*es-Sevâiku'l-Mursele alâ'l-Muattıla ve'l-Cehmiyye*"²¹¹ gibi eserlerle de kelâmcılara reddiyeler yazmıştır.²¹²

İbn Kayyim el-Cevziyye'den sonra Yemenli âlim İbnu'l-Vezîr (ö.822/1429)²¹³ ve Necidli Muhammed b. Abdulvehhâb (ö.1206/1791) Ehl-i hadîs-selefi geleneğini

²⁰⁷ Özer, Salih, "*İbn Teymiyye'nin Minhacu's-Sünne Kapsamında Rivâyetleri Kabul ve Red Kriterleri*", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Ankara 1998, s. 7.

²⁰⁸ Bkz: Hilmi, *Menhecu Ulemai'l-Hadîs*, s. 172.

²⁰⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İctimau'l-Cuyûşi'l-İslâmiyye Ala Ğazvi'l-Muattıla ve'l-Cehmiyye*, Tahkîk: Avad Abdullah el-Mu'tik, Beyrut 1988.

²¹⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Kâfiyetu's-Şâfiye fi'l-İntisar li'l-Fikati'n-Nâciye*, Tahkîk: Muhammed Abdurrahman el-Arifî-Nâsir Yahya el-Huneyni, Dâru Alemlü'l-Fevaid, Riyad 1428.

²¹¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *es-Sevâiku'l-Mursele Ale'l-Cehmiyye Ve'l-Muattıla*, Dâru'l-'Asime, Riyad Tsz.

²¹² Bkz: Özervarlı, XXXVI, 400.

²¹³ Ebû Abdillâh Muhammed Muhammed b. İbrahim b. Ali el-Kâsimî el-Yemenî (775/1375) yılında Yemen'in Zahrâveyn bölgesinde dünyaya gelmiştir. İlimle şöhret bulmuş bir aile çevresinde yetişen İbnu'l-Vezîr birçok hocadan kelâm, fıkıh usulü ve akli ilimleri tahsil etti. Yemen'in birçok bölgesinde ilim tahsil ettikten sonra Mekke'ye geçerek başta Muhammad b. Abdullah b. Zuheyre eş-Şafii olmak üzere Mekke'nin diğer meşhur hocalarıyla görüştü ve ilmi münakaşalara katıldı. Bu görüşmeler düşünce dünyası için bir dönüm noktasını teşkil etti ve Zeydiyye mezhebinden ayrılarak selef anlayışını benimsedi. Ömrünün son zamanlarında Mekke'den ayrılp Yemen'e döndü. Ancak burada mutaassıp Zeydilerin sert tenkitlerine maruz kaldığı gibi çeşitli merciler nezdinde hakkında iftiralarda bulunuldu. Bu sırada birkaç defa inzivaya çekilerek ücra yerlerde ve mağaralarda yaşamaya büşladı. Daha sonra yakalandığı ber veba salgınında hayatını kaybetti. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in eserleriyle tanışması onun selef çizgisine yönelmesinde önemli rol oynamıştır. Yemen'deki Zeydilerin arasında İbnu'l-Vezîr ile başlayan Selefi çizgi etkisini sürdürerek Şevkani'nin vefatına kadar devam emiştir. Eserleri arasında *İsâru'l-Hak ale'l-Halk fi Reddi'l-Hilâfât alâ Mezâhibi'l-Hak min Usûli't-Tevhîd* (Beyrut 1987), *el-Burhânu'l-Kâti' fi İsbâti Marifeti's-Sâni'* (Dımaşk 1988), *el-Avâsim mine'l-Kavâsim fi'z-Zebbi an Sünneti Ebi'l-Kâsim* (Beyrut 1992), *Tenkîhu'l-Anzâr fi Ulûmi'l-Âsâr* (Kahire 1366) vb. eserler bulunmaktadır. Bkz: Özervarlı, M. Sait, "İbnu'l-Vezîr", DİA, İstanbul, XXI, 240-241;

sürdürmüşlerdir. Muhammed b. Abdülvehhâb Selefi geleneğinin özellikle Suûdi Arabistan ve Arap yarımadasında gelişmesine katkıda bulunmuştur. Muhammed b. Ali eş-Şevkânî (ö.1255/1839) de Selefi yaklaşımı savunan ve modern döneme intikal etmesine katkıda bulunan önemli şahsiyetlerden biridir.²¹⁴

1.3.4. 20.Yüzyılda Selefi Hareketler

Selefi hareketler hemen hemen her çağda varlığını sürdürmüş ancak, bazı asırlarda kendisinden bir hayli söz ettirirken bazı asırlarda biraz daha sönük kalmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ıslah ve tecdîd faaliyetlerini yoğunlaştıran İslâm âlimlerinin Kur'an ve Sünnet'e dönmeyi savunarak taklitten uzaklaşmayı öne çıkarmaları Selefilğin bu dönemde daha çok tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle İslâm dünyasının büyük bir kısmı batılı ülkeler tarafından işgal edilip sömürgeleştirilince bu durumun sebepleri ve çıkış yolları hakkında sorgulamalar ve fikir arayışları başlamıştır.

Bu bağlamda birçok ilim adamı ilk asırlardan sonra dine çeşitli hurafe ve yanlış anlayışların girdiğini, ulema arasında taklidin yaygınlaştığını, nassların ve diğer ilk kaynakların yerine fukahânın, kelâmcıların ve müfessirlerin şahsi görüşlerinin önem kazandığını, tasavvuf ve tarikatların halkı miskinleştirdiğini, dolayısıyla yeniden İslâm'ın özüne dönülmesi gerektiğini ısrarla belirtmişlerdir.

Bu düşünceler kısmen İbn Teymiyye tarafından savunulan görüşlerle örtüştüğü için ıslahatçı âlimler Selefilikle de ilişkilendirilmiştir. Sıddîk Hasan Han²¹⁵, Muhammed

Yazıcı, Elif, “Zeydi-Selefi Âlim İbnu'l-Vezîr'in Hayatı, Eserleri ve Görüşleri”, Pamukkale Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Eylül 2014, Yıl:1, Sayı: 2, s. 76-93.

²¹⁴ Bkz. Özervarlı, XXXVI, 401.

²¹⁵ (1248/1832) yılında Hindistan'ın Uttar Pradeş eyaletinde doğdu. Hindistan ve Hac yolculuğu sırasında birçok âlimden nakli ve akli ilimlerde ders okudu. Resmi devlet işlerinde bir müddet çalıştıysa da daha sonra kendisini tamamen ilme verdi. Hindistan Ehl-i Hadis ekolünün kurucularındandır. Yazdığı birçok eser ve kurduğu matbaalarla bu ekolün dünyanın her tarafında yayılıp bilinmesinde büyük etkisi olmuştur. Zamanın Osmanlı padişahı Abdülhamit Han ile çok iyi ilişkiler kurmuş, Osmanlının içinde bulunduğu malî sıkıntıdan kurtulabilmesi için maddi yardımlarda bulunmuştur. Önce Bopal ve ardından Mekke ve Yemen'de görüştüğü Yemen'li âlimlerin yanı sıra elde ettiği kitaplar sayesinde Şevkânî, Muhammed b. Abdülvehhâb ve İbn Teymiyye'nin fikirlerini öğrendikten sonra Selefi-Hanbelî geleneğini, hatta Zahirîliğe daha yakın bir anlayışı benimsemiştir. İbn Kayyim el-Cevziyye, Şah Velîyullah ed-Dehlevî etkilendiği diğer âlimlerdir. Eserlerinde daha çok şirk, bid'at ve taklit üzerinde yoğunlaşmıştır. Nakle çok vurgu yapmış ve Müslümanların fikri plandaki parçalanmalarını re'ye bağlamıştır. Telif, Tahkik ve derleme olma üzere birçok eser kaleme almıştır. “Fethu'l-Beyan fî Mekasidi'l-Kur'an”, “Tercümanu'l-Kur'an”, “Avnu'l-Bâri li Halli Edilleti'l-Buhârî”, “es-Siracu'l-Vehhâc min Keşfi Metalibi Sahih-i Müslim b. Haccac”, “Fethu'l-'Allâm li Şerhi Buluği'l-Merâm”, “Katfu's-Semer fî Beyani Akideti Ehli'l-Eser” ve “Husulu'l-Me'mul Min İlmi'l-Usul” çok sayıdaki eserlerinden bazılarıdır. Sıddîk Hasan Han (1307/1890) yılında Bopal'da vefat etmiştir. Geniş bilgi için Bkz: Abdülhamit Birışık-A.Cüneyt Eren, “Sıddîk Hasan Han”, DİA, İstanbul 2009, XXXVII, 92-95.

Abduh²¹⁶, Cemaleddin el-Kâsimî²¹⁷ ve Mahmud Şükri el-Âlûsî²¹⁸ bunlardan bazılarıdır. Bu âlimler, dini taklit zincirinden kurtarmayı ve dini Selef'in anladığı yolla anlamayı ana hedefleri haline getirmişlerdir.

20. yüzyıldaki Selefiyye hareketleri ile ilgili olarak Muhtar eş-Şinkitî şu tesbitte bulunmaktadır: “20. asır boyunca Selefî hareketler çok değişik biçimlerde ortaya çıkmıştır. Allâl el-Fâsî'nin²¹⁹ liberal Selefiliği, Muhammed Abduh'un akılcı Selefiliği, Abdulhamit

²¹⁶ Muhammed Abduh İbn Hasan Hayrullah et-Türkmanî, Mısırlı İslâm düşünürü ve yenilik hareketinin öncülerinden birisidir. (1265/1849) yılında Mısır'ın Bahire bölgesinde doğmuştur. Okuma yazmayı doğduğu şehrinde öğrendikten sonra Tanta'ya giderek medrese öğrenimine başladı. Daha sonra el-Ezher Üniversitesi'nde okumaya başladı. Ezher'den sonra 1871 yılından itibaren Mısır'a gelen Cemaluddin el-Efgani ile tanıştı ve ondan dersler almaya başladı. Efgani'den çok etkilendi. 1899 yılında Mısır müftülüğüne getirildi. Abduh; düşüncenin taklit zincirinden kurtarılması ve dinin henüz ihtilâfların çıkmadığı dönemde Selef'in anladığı metotla ve ilk kaynaklarından hareketle anlaşılması gerektiğini savundu. İctihadi savunmuş ve Selef metodunu benimsemiştir. İskenderiye'de 1905'te vefat etmiştir. Birçok kitap yazmıştır. *Risaletü't-Tevhid, el-İslâm ve'n-Nasraniyye, Şerhu Nehci'l-Belağa* bunların bazılarıdır. Bkz: Özervarlı M.Sait, DİA, İstanbul 2005, XXX, 482-487.

²¹⁷ Muhammed Cemaluddin b. Muhammed ed-Dımaşkî 1866 yılında Dımaşk'ta doğdu. Dedesinden dolayı el-Kasimi lakabıyla anıldı. İlköğreniminden sonra Zahirîye Medresesine girdi. Burada akaid, sarf, nahiv ve diğer dersleri okudu. Tefsir, hadis, fıkıh gibi dersleri de değişik hocalardan alarak icazetler aldı. Sâlim Attâr'ın derslerine devam etti. Babasının vefatı üzerine onun yerine geçerek irşad ve vaz dersleri verdi. Mısır, Mekke ve Medine gibi merkezleri ziyaret etti. İctihadın önemine vurgu yapan el-Kasimi İbni Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin yolunu benimseyerek Selefiliği savundu. Kitaplarındaki ilimi, edebi ve yumuşak üslubu herkes tarafından takdir edilmiştir. 100'ye yakın eserini olduğu belirtilen el-Kasimi'nin önemli bazı eserleri şunlardır: “*Mehasinu't-Te'vil*” (17 ciltlik tefsir kitabı), “*Kavaidu't-Tahdis Min Fununi Mustalahi'l-Hadis*”, “*Delâilu't-Tevhid*”, “*el-Fetva fi'l-İslâm*”, “*Tarihu'l-Cehmiyye*” vb. Geniş bilgi için Bkz: el-Kasimi, Muhammed Cemaluddin, *Kavaidu't-Tahdis min Fununi Mustalahi'l-Hadis*, Dârü'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1979, s.20-32.

²¹⁸ Ebu'l-Meâlî Cemaluddin Mahmut Şükri b. Abdillâh b. Mahmud el-Âlûsî (1857/1924), Meşhur Müfessir Şihabü'd-din mahmud el-Alusi'nin torunudur. 1857 de Bağdat'ta doğdu. İlk tahsilini Bağdat'ta dönemin hocalarından aldı. Türkçe ve Farsçayı öğrendi. Kısa zamanda Bağdat'ın en meşhur âlimleri arasında yer aldı. İbni Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin kitaplarından etkilenecek Selefiyye akidesini benimsedi ve bu akımın Irak'ta yayılmasında rol oynadı. Adile Hatun, Davut Paşa, Haydarhane, Seyyid Sultan Ali ve Mercan Medreselerinde ömrünün sonuna kadar aralıksız ders vermeye devam etti. Derslerinde tasavvufçulara dokunduğu için Bağdat valisi vasıtasıyla II. Abdülhamit'e şikâyet edildi. 1901 yılında bazı akrabaları ve dostlarıyla sürgüne gönderildi. Ancak Musul'a vardıklarında Musul'un bazı ileri gelenleri Padişaha işin iç yüzünü yazmaları üzerine sürgün cezası kaldırıldı ve törenle Bağdat'a uğurlandı. Bağdat'ta büyük bir coşkuyla karşılandı. İngilizlerin Bağdat'ı işgalleri sırasında kendisine bazı yüksek mevkiiler önerilmesine rağmen o, hiçbirini kabul etmemiştir. Edebiyat alanındaki dirâyeti yanında akli ve nakli ilimlerdeki yetişmişliği ile Irak'ın en güçlü ilmi şahsiyetlerinden birisi olan Mahmut Şükri hür düşünceli, Selefiyyeye bağlı ıslahatçı bir âlim olup İbni Teymiyye'nin ateşli savunucuları arasında yer almıştır. O, Muhammed Abduh'un Mısırdaki yaymaya çalıştığı Selefiyye hareketinin bir benzerini Irak'ta gerçekleştirmeyi başarmıştır. Fikirlerini ictihadın lüzümü, taklide savaş, bid'at ve hurafeleri terk etme gibi esaslara dayandırarak İslâm dünyasında dini düşüncenin yeniden canlandırılmasına önemli katkısı olmuştur. Birçok eser yazmıştır. *Tarihu Necid, Buluğu'l-Ereb fi Ma'rifeti Ahvali'l-Arab, Fethu'l-Mennan* ve daha nice eserleri basılmıştır. Bkz: Yavuz, Yüsf Şevki, DİA, İstanbul 1989, II, 548-549.

²¹⁹ Allâl el-Fâsî; 1910 yılında Fas'ta doğmuş ve 1970 yılında yine Fas'ta vefat etmiş Mağrib Selefî hareketinin en önemli şahsiyetlerinden birisidir. Fransız sömürge yönetimine karşı baş gösteren siyasi mücadelelere katıldı. Aynı zamanda siyasi kişiliği ile de ön plana çıkmıştır. İlimli liberal bir Selefîlik anlayışını savunmaktadır. “İstiklal” adında bir parti kurmuş ve bu parti hala Fas'ta siyasete yön veren bir parti konumundadır. Selefî olmasına rağmen Batı kültürü ve Medeniyeti konusunda katı davranmamış, onlardan da istifade edilebileceğini savunmuştur. 1957 yılında çıkarmaya başladığı Le Sahara Marocain

İbn Bâdis'in²²⁰ Cihadî Selefiliği, Muhibbuddin el-Hatib'in²²¹ eserci Selefiliği bunlardan bazılarıdır. Fakat bütün bu hareketlerden, köklü bir Hanbelî geleneği olan Necid Selefiyyesi ayakta kalabilmiş²²² ve Selefiyye geleneğini güçlü bir şekilde sürdürmüştür.²²³

gazetenin yayımını sürdürdü. 1962'de aylık el-Beyyine dergisini çıkardı. Bu yayın organlarında, savunduğu Pan-İslâmizm hareketi hakkındaki görüşlerini ortaya koydu. *Makasidu's-Şeria, Difa' ani's-Şeria* ve başka eserleri de vardır. Bkz: Ğallab, Abdülkerim, *Melamihun an Şahsiyyeti Allal el-Fasi*, Matbaatü'r-Risale, Rabat, 1974; "Allal el-Fasi" Bilge, Mustafa L., DİA, İstanbul 1989, II, 504.

²²⁰ Ebu'l-Futuh Abdülhamid b. Muhammed el-Mustafa b. Bâdis, Cezayirli Selefî âlim ve ıslahatçı. 1889 yılında Cezayir'in Kostantine kentinde doğdu. Berberi asıllı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. 13 yaşında hıfzını tamamlayarak medreselerde ilim tahsiline başladı. Meşhur tefsirci İbn Aşur'dan da dersler almıştır. Daha sonra camilerde dersler verdi ve Hacca gitti. Cezayir'in bağımsızlık mücadelesinde önemli görevler üstlendi. Gazete ve dergiler çıkararak bağımsızlık mücadelesinde rol aldı. Cezayir'in kurtuluş sürecinde önemli rol oynayan *Cem'iyyetü'l-Ulemai'l-Müslimine'l-Cazairiyyin* teşkilatının kuruluşunda önemli rol üstlenerek ilk başkanı oldu. İbn Badis sömürgecilerle ancak cihad ile baş edilebileceğini savunarak bir nevi Cihadî Selefiyye'yi temsil etmektedir. Kur'an ve Sünnete dönmek gerektiğini savunarak doğudaki ıslah hareketlerinden etkilmiştir. 1940 yılında vefat etmiştir. *Tefsiru İbn Badis, el-Akide'tü'l-İslâmiyye Mine'l-Ayati'l-Kur'aniyye ve'l-Ehadisi'n-Nebeviyye, Ricalü's-Selefi ve Nisauha* eserleri arasındadır. Bkz: et-Talibi, Ammar, İbn Badis Hayatuhu ve Asaruhu, Beyrut 1403.

²²¹ Muhibbu'd-Din b. Ebi'l-Feth Muhammed b. Abdulkadir el-Hatib, 1886 yılında şam'da doğdu. İlk öğrenimini doğduğu yerde yaptı. Babasının vefatı üzerine Tahir el-Cezairi'nin de yardımıyla öğrenimine devam etti. Liseyi Beyrut'ta takamladı. Daha sonra İstanbul'a gidip hukuk öğrenimi yaptı. Mısır'da Tahir el-Cezairi, Muhammed Kürd Ali, Abdullah Cevdet ve M. Reşid Rıza ile görüştü. Birçok gazete ve dergi çıkararak bunların birçoğunun bizzat başında bulundu. Mekke'de Mektebetü'l-Emiriyeyi kurarak başına geçti. Kahirede el-Mektebetü's-Selefiyye'yi kurarak bizzat başında bulundu. İslâm dünyasının çalkantılı bir dönemine denk gelen hayatı birçok maceralarla doludur. Akidede Selefiyye görüşünü benimsemiş ve ilmi faaliyetlere öncelik vermiştir. *Takvimuna eş-Şemsi, Tarihu Medineti'z-Zehra, el-Ezher Mazihî ve Haziruhu ve'l-Hacetu ila İslahihi* eserleri arasındadır. Eserlerinin yanı sıra birçok önemli kitabın da Tahkikini yapmıştır. Gazete ve dergilerde 1500'den fazla makalesi yayımlanmıştır. Bkz: Burc, M. Abdurrahman, *Muhibbuddin el-Hatib ve Devruhu fi'l-Hareketi'l-Arabiyye*, Kahire: 1990.

²²² Bu hareketler içinde Suûd Selefiyye'sinin ayakta kalmasının nedeni öyle görülüyor ki Suûdi Arabistan Devleti'nin desteğini almış olmasıdır. Tezin daha sonraki bölümlerinde de görüleceği üzere Suûdi Arabistan Devleti Ulema (Muhammed b. Abdülvehhâb) ve Ümerâ (Muhammed b. Suuûd) işbirliği sayesinde kurulmuş bir devlettir. Selefilik bu devletin mayasında olduğu için günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.

²²³ eş-Şinkitî, Muhammed b. Muhtar, *Mehâdû'l-Fikri's-Selefi*, Riyad 1422, s. 2. Bütün bu Selefî hareketler içinde Suûd Selefiyyesi'nin ayakta kalma nedenleri hakkında Abdurrahman b. Yûsûf er-Rahme şunları söylemektedir: "Necid diyarından çıkıp dünyanın dört bir tarafına ismini duyuran ve kısa sürede Arabistan'da kök salan bu hareketin başarılı olma nedenleri hakkında birçok kişi fikir beyan etmiştir. Bana göre bu hareketin başarılı olmasının nedenleri arasında; bid'at ve hurafelerle mücadele, İslâm'ı bir bütün olarak ele alması, ifrat ve tefrite düşmeden ümmetin âlimlerini sahiplenmesi, mezhepçilik ve hizipçilikten uzak durması, selef âlimlerine tam bir bağlılık, müslümanların dinî ve dünyevî olarak çok kötü bir devirde ortaya çıkmış olması, ilmi yönden çok da parlak olmayan bir yöreden çıkmış olması ve ecnebi kültürlerden etkilenmemesi gibi nedenler gelmektedir." Bkz: er-Rahme, Ebû Yûsûf Abdurrahman b. Yûsûf, *el-Müstatâb fi Esbâbı Necahi Da'veti'l-İmâm Muhammed b. Abdülvehhâb*, Riyad 1423, s. 8-9. Biz bu görüşün bazı noktalarına katılmamakla birlikte diğer bazı yönlerini haklı buluyoruz. Bize göre ise bu hareketin ayakta kalması, M. Ali Büyükkara'nın işaret ettiği gibi ümerâ-ulemâ (Muhammed b. Suûd-Muhammed b. Abdülvehhâb) işbirliği sayesinde Necid civarındaki küçük emirlikler bir araya getirilerek oluşturulan devlet kısa sürede bölgede hâkimiyetini sağlamlaştırdı. Selefilik-Vehhâbilik artık bir devletin himayesi altında kendine sağlam bir zemin bulduğu için bölgede kısa sürede yayılma başarı göstermiştir. Bölgenin ilmi bakımdan çok zayıf olması ve güçlü âlimlerin yokluğu, diğer mezhep ve oluşumların bu bölgede hemen hemen hiç etkili olamamaları ve Osmanlı'nın âdeta bu bölgeyi kendi kaderine terketmesi gibi sebeplerden dolayı bu hareket bu bölgede kök salmıştır. Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girmesiyle birlikte Hicaz'ı da kontrolü altına alan hareket artık bütün Arabistan'da hâkimiyetini sağlamlaştıracak günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir.

I. Dünya Savaşından sonra İslâm âleminde ekonomik ve sosyal şartların giderek ağırlaşması, batıya bağımlılığın daha da artması, din ve inanç özgürlüğü üzerinde baskıların görülmesi ile Selefilik hareketi sertleşme eğilimine girmiş ve çeşitli siyasal örgütler halinde kendini göstermeye başlamıştır. Mısır'daki İhvân-i Müslimin ve Pakistan'daki Cemaat-ı İslâmî ile başlayan bu süreç Selefiliği bir dînî ideoloji haline getirmiş ve 1970'lerden itibaren politik yönü ağır basan aksiyoner gruplar ortaya çıkmıştır. Geleneksel İslâm yorumlarına olduğu kadar Batıdan gelen her şeye karşı çıkan söz konusu hareket birçok yönüyle dışa kapalı bir tavır geliştirmiş, bu yöndeki din anlayışının yerleşmesi ve güçlenmesi için farklı yöntemleri kullanmakta sakınca görmemiştir.²²⁴ Ancak metod farklılıklarından dolayı bu hareketlerin Selefî olarak nitelendirilmeleri pek isabetli görülmemektedir.²²⁵

Suûdi Arabistan'da ortaya çıkan ve Muhammed b. Abdulvehhâb'ın yolundan gitmeyi amaç edindiği için Vehhâbi diye anılan, ancak kendini daha çok Selefî olarak tanıtan hareket 20. yüzyılın en büyük Selefî hareketlerinden biridir.²²⁶ Bu sebeple Çağdaş Selefî hareketi sadece radikalizme veya siyasi anlayışa indirgemek suretiyle tek bir yönelişten söz etmek mümkün değildir. Öte yandan Selçuklu ve Osmanlıdan gelen hoşgörü kültürü ve çoğulcu anlayış Anadolu ve Balkanlarda radikal Selefiliğin yayılmasına izin vermemiştir. Osmanlı tarihinde Kadızadeliler hareketi²²⁷ gibi bazı istisnai hareketler ortaya çıkmışsa da bunlar taraftar bulmamış ve kısa sürede etkilerini kaybetmişlerdir.²²⁸

²²⁴ Özervarlı, M. Sait, “*Selefîyye*”, DİA, İstanbul 2009, XXXVI, 401-402.

²²⁵ Bu hareketlerin kimileri tarafından Selefî hareketler olarak nitelendirilmiş olmaları bunun böyle olduğu anlamına gelmez. Herşeyden önce bu hareketlerin takip ettikleri metod Selefîyye metodundan bir hayli farklıdır. Selefîyye metodunda nassın hakimiyeti söz konusu iken bu hareketlerde akıl da bir hayli önemsenmektedir. Ayrıca Selefîyye metodunda siyasi otoriteye itaat söz konusu iken bu hareketlerde durum tam tersidir. Belki bu hareketler ile Selefîyye metodundaki tek benzerlik içtihat ile taklit konusunda aynı görüşte olmalarıdır.

²²⁶ Büyükkara, M. Ali, “*Vehhâbîlik*”, DİA, İstanbul: 2012, XXXXII, 611-613.

²²⁷ XVII. Yüzyılda Osmanlı'larda dini ve ictimai hareket başlatan vaizler zümresi ve bu harekete verilen isim olan Kadızadeliler hareketi, adımı IV. Murad dönemi vaizlerinden Kadızade Mehmet Efendi'den (1045/1635) almıştır. Kadızade Mehmet Efendi ve onun takipçileri, Hz. Peygamber döneminden sonra ortaya çıkan birtakım bid'atlara şiddetle karşı çıkmış ve İslâm'ı Kur'an ve sünnet ekseninde eski saflığına tekrar kavuşturmayı hedeflemişlerdir. Kadızadelilerin fikri seviyedeki lideri İbn Teymiyye'den etkilenen Birgivi Mehmet Efendidir (981/1573). Kadızadeliler onun Risale-i Birgivi ve Tarikat-ı Muhammediye isimli kitaplarından etkilenecek başlattıkları bu hareket daha sonra nitelik değiştirerek özellikle tarikat ehli ve devlete karşı tavır almaya kadar varmıştır. Kadızade Mehmet Efendi ile zamanın meşhur mutasavvıfı Abdülmecid Sivasi arasında cereyan eden tartışmaların konuları Kadızadeliler hareketinin odak noktasını teşkil eder. Kadızadeliler, İbn Teymiyye'nin ve onun mektebine mensup olan Birgivi'nin fikirlerinden etkilenecek birliktelikte tartıştıkları konular genellikle düzenli ve sistemli bir programa dayanmayıp halk arasında yaygın olan inanç ve düşüncelere tepki mahiyetindedir. Zaman zaman bazı padişah ve sadrazamların desteğini alan Kadızadeliler Osmanlıda kendilerinden söz ettirmişlerdir. Ancak iş düzeni bozmaya varınca da kendilerine müdahale edilmiştir. Semiramis Çavuşoğlu'na göre bu selefîyeci hareketin benzerlerine Osmanlı

Günümüzde Türkiye’de etkin bir Selefi hareketten söz etmek pek mümkün gözükmemektedir. Ancak Türkiye’deki Selefi hareketi daha çok Guraba yayınları çevresinde kendisini konumlandırmıştır. Son yıllarda Guraba yayınları tarafından hazırlanan kitaplar ve dergiler dikkat çekicidir. Bu yayınlarda daha çok tevhit, bid’at ve hurâfeler, iman ve şirk meseleleri gibi konuların işlendiği görülmektedir.²²⁹ Ancak son dönemde İşid gibi örgütlerin Selefilik kisvesi altında ülkemizde zemin kazanmaya çalıştığı gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir.

1.3.4.1. Arap Ülkelerindeki Selefi Hareketler

20. Yüzyıl daha çok, modernist ve selefi akımların İslâm dünyasında iyice revaçta olduğu ve tüm uzantılarıyla birlikte İslâm âlemini kapladığı bir yüzyıl olmuştur. Modernizmi öngören İslâmcı akımların, modernleşmenin gelişimi ve hızlı yayılması ile birlikte gelişim göstermesi bu tür akımların İslâm dünyasında ivme kazanarak, geleneksel yapıları büyük oranda kolayca çözümünü sağladı. Bunun yanı sıra, Selefi ekolün, Suûdî Arabistan’ın da desteğiyle, İslâm Dünyasında, özellikle Arap âleminde tüm geleneksel yapıları tasfiye edecek şekilde yaygınlık kazanması söz konusu oldu. Bununla beraber modernist ekolün, tarihi dayanaklar arama çabasıyla, selefi anlayışın kökenlerine vurgu yaparak bunları referans göstermesi, selefi ekolün daha da güçlenmesine yol açtı. Hicaz’ın (Mekke ve Medine) Selefiliğin en uç örneklerinden olan Vahhabî-Suûdî idaresi altında olması; Suûdî Arabistan’ın Suriye, Mısır ve Irak gibi acımasız diktatörlüklerle yönetilen ülkeleri terke zorlanan ulemaya kucak açmış olması, selefi ekolün İslâm âleminde daha da yaygınlık kazanmasını sağladı. Özellikle, radikal/siyasal İslâmcı akımlar ciddi bir şekilde Selefiliğin etki alanına girdi. Büyükkara’ya göre Kral Faysal’ın (ö.1393/1975) anti-Amerikancı ve İslâmcı politikaları, onun döneminde İslâm Konferansı Örgütü ve İslâmî

Devleti’nin diğer bölgelerinde değişik zamanlarda rastlamak mümkündür. Geniş bilgi için Bkz: Çavuşoğlu, Semiramis “*Kadızedeliler*”, DİA, İstanbul 2001, XXIV, 100-102.

²²⁸ Bkz: Özervarlı, a.g.m. XXXVI, 401-402; Büyükkara, Mehmet Ali; “*11 Eylül’le derinleşen Ayrılık: Suûdî Selefîyye ve Cihadi Selefîyye*”, Dini Araştırmalar, C.7, s:20, Ankara 2004, s. 205-234. Günümüz Türkiye’sinde ise Selefi yönelişin son zamanlarda özellikle gençler arasında yaygınlık kazandığı görülmektedir. Ancak bu konuda elimizde sağlıklı veriler olmadığı için bu aşamada konu ile ilgili değerlendirme yapmak zor görünmektedir. Fakat şunu söylemeliyiz ki Ortadoğudaki durum bize göstermektedir ki, Selefi yönelişler hakkında Türkiye’de ciddi bir çalışmanın yapılmasına ihtiyaç vardır.

²²⁹ Bkz: <http://www.guraba.com.tr/vitrin/anasayfa.html>, erişim tarihi: 24.10.2015

poropagandaya yönelik Rabitatu'l-Alemi'l-İslâmî'nin kurulup, yaygınlaşması, radikal/siyasal İslâmcı akımların üzerindeki Selefi tekelin güçlenmesine yol açtı.²³⁰

20. yüzyılda Arap ülkelerindeki Selefi hareketlerin hemen hemen hepsinin, Suûdi Arabistan asıllı Muhammed b. Abdülvahhab'ın başlattığı Selefi hareketten etkilenecek ortaya çıktığı söylenebilir.²³¹ İstisnasız olarak Arap ülkelerindeki Selefi hareketlerin tümü Muhammed b. Abdülvehhâb'dan övgüyle söz etmektedir. Bu da bu hareketlerin onun başlattığı hareketten etkilendiklerinin bir kanıtıdır.

Cezâyir'in en önemli ıslahatçı âlimlerinden Abdülhamit İbn Bâdis, Muhammed b. Abdülvehhâb ve onun başlattığı hareket hakkında şunları söylemektedir: “Muhammed b. Abdülvehhâb ve ona uyanların başlattığı dînî hareket daha sonra başkaları tarafından Vehhâbiyye hareketi diye anılmıştır. Bu hareketin sahipleri yeni bir fikhî mezhebe ve yeni bir itikadî mezhebe çağrıda bulunmamışlardır. Onlar Hanbeli geleneğinden gelen Selefi ekolüne mensuptular. Onlar isbat ve tenzih ehli, kadere inanan, kesb ve ihtiyarı, ru'yet ve şefaati kabul eden, bütün Selef âlimlerine saygı duyan, kerâmeti kabul eden ve günahlardan dolayı Müslümanları tekfir etmeyen kimselerdir. Muhammed b. Abdülvehhâb'ın gayesi, dini bid'at ve hurafelerden temizlemektir. Bu da bütün ıslahatçı âlimlerin gayesidir. Bu tavırlarıyla onlar ne itikatta ne de fıkhîta bid'atçı değillerdir. Hataları sadece usulundaki sertlik ve bazı cahillerinin yaptıkları şiddettir.”²³²

Selefi hareketin Mısır'daki en etkin ismi Muhammed Reşid Rıza, Menâr matbaasında Selefi âlimlerin kitaplarını yayımlamakla kalmamış, el-Menâr dergisinde Muhammed b. Abdülvehhâb ve onun başlattığı hareketten her zaman övgüyle söz etmiştir. O, bir değerlendirmesinde Vehhâbiliği şöyle tarif etmiştir: “Vehhâbiler hakka davet etmektedirler. Onlar tevhidi şirkten arındırmak için uğraşan muvahhidlerdir. Onlardan önce bu davayı İbn Teymiyye savunmuştur. Bununla birlikte onlar sadece kendilerinin tevhid üzere olduklarını ve diğer Müslümanların şirk üzerinde olduklarını iddia

²³⁰ Bkz: Yüksel, Müfid, *Modernleşme Sürecinde 20. yüzyıl İslâmcılığının Serencamı*, <http://mufidyuksel.com/modernlesme-surecinde-20-yuzyil-islamiciliginin-serencami.html>, erişim tarihi: 28.03.2014

²³¹Bkz: Osman Muhammed Fethi, *es-Selefiyyetu fi'l-Müctemeati'l-Muasira*, Dâru'l-Kalem, Kuveyt 1981, s. 73-118.

²³² Bkz: İbn Bâdis, Abdülhamit, *Âsâru Abdülhamit b. Bâdis*, Derl: Ammâr et-Tâlibî, eş-Şeriketu'l-Cezâiriyye, Cezayir 1997 V, 23-32.

etmemişlerdir. Onlar yeni bir fırka ve mezhep kurduklarını da iddia etmemişlerdir. Zaten bütün İslâm âlimlerinin de hedefi tevhid inancına insanları davet etmektir.”²³³

Öyle görülüyor ki bazıları Muhammed b. Abdülvehhab’ın başlattığı Selefi hareketin bütün Arap ülkelerindeki İslâmî hareketlerin ilham kaynağı olduğunu söyleyecek kadar işi ileri götürmüşlerdir.²³⁴ Bunlardan birisi de İbrahim eş Şuraykî’dir O, “*Advâun ale’l-Halici’l-Arabî*” adlı kitabında bu iddiasını şöyle dile getirmektedir: “Hakkaniyetle söylememiz gerekir ki büyük ıslahatçı Muhammed b. Abdülvehhab’ın başlattığı hareket müslüman Doğu Arap ülkelerini uyandırmıştır. Bu hareket 18, 19 ve 20. yüzyıldaki bütün İslâmî hareketlere ilham kaynağı olmuştur.”²³⁵ Vehhâbî hareketinden sonra İslâm dünyasında ortaya çıkan hareketlerin çoğunun bu hareketten etkilendiklerini iddia eden bir diğer araştırmacı da Muhammed b. Abdullah es-Selmân’dır. Ona göre İslâm dünyasında ortaya çıkan ıslah ve tecdid hareketlerinin çoğu Muhammed b. Abdülvehhâb’dan etkilenmişlerdir.²³⁶

Bize göre İslâm ülkelerindeki bütün İslâmî hareketlerin Muhammed b. Abdülvehhâb’dan etkilendiği iddiası çok abartılı bir iddiadır. Örneğin Mısır’da Hasan el-Benna’nın başlattığı hareket olan “İhvân-ı Müslimîn” hareketi Vehhâbî hareketinden etkilenen bir hareket değildir. Ayni şekilde Libya’daki Senûsi hareketi, Hindistan’daki Ebu’l-Â’la el-Mevdûdi’nin Cemaat-ı İslâmî hareketi, Sûdan’daki Mehdî hareketi, Cezayir’deki İbn Bâdis hareketi vb. hareketlerin Muhammed b. Abdülvehhab’dan etkilendiklerini söylemek oldukça zordur.²³⁷

Burada bazı Arap ülkelerindeki Selefi hareketleri kısa başlıklar halinde sunmak faydalı olacaktır.

²³³ Reşid Rıza, Muhammed, *el-Vehhâbiyyune ve’l-Hicaz*, Matbaatu’l-Menâr, Mısır 1344, s. 11-12

²³⁴ Arabistan dışındaki Müslümanlar üzerinde Muhammed b. Abdülvehhâb tesirinin XIX. yüzyılda ortaya çıkmış bazı halk direniş hareketlerinde görüldüğü iddiası yaygın bir tez olmasına rağmen güçlü kanıtlara dayanmamaktadır. Hint alt kıtasında Ahmet Birilvî’nin Mucâhidûn hareketi, Bengal’deki Hacı Şeriatullah’ın Ferâizî hareketi Endonezya’da Paduri hareketi, Batı Afrika’da Osman b. Fûdi’nin hareketi ve Libya’da Senûsi cemaati birçok Batı kaynağında Vehhâbî diye nitelendirilmişse de bunların hiçbirisi bazı fıkri ve ameli benzerlikler bir yana Vehhâbiliğin uzantısı çerçevesinde görülecek yapılara sahip değildir. Ortak özellikleri bulundukları ülkelerde sömürgelere karşı sert bir silahlı direnişi temsil etmeleridir. Bkz: Büyükkara, M. Ali, “*Vehhâbîlik*”, DİA, İstanbul: 2012, XXXXII, 613.

²³⁵ eş-Şureyki, İbrahim, *Advâun ala’l-Halici’l-Arabî*, Metâbiu Şeriketi’l-Medine, Cidde 1968, s. 30.

²³⁶ es-Selmân, Muhammed b. Abdullah, “*Hakikatu Da’veti’s-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb ve Eseruha fi’l-âlemi’l-İslâmî*” (Mecelletu’l-Buhûsi’l-İslâmiyye), Riyad 1408, s. 140-144.

²³⁷ Bkz: <http://www.ahlalhdeth.com/vb/showthread.php?t=330959>, erişim tarihi: 20.08.2015

YEMEN

Yemen ve çevresinde ilk önce bazı âlimler Selefi hareketin anlatılması ve yayılması için çaba harcamışlardır. Bu âlimlerin büyük oranda Muhammed İbn Abdulvahhab'tan etkilendiği söylenebilir. Zaman içinde bu âlimler bu hareket çerçevesinde birçok taraftar toplamış ve muhalifleriyle uzun tartışmalar sonucunda bu davayı yayma imkânı bulmuşlardır.²³⁸

Yemen'deki Selefi âlimlerin başında Muhammed b. İsmail el-Emir es-San'ânî (ö.1182/1764)²³⁹ gelmektedir. es-San'ânî Yemenlileri tevhid akidesi, salih kimselerin kabirleriyle tevessül etmeme ve taklitten uzak durma gibi konularda görüş birliğine davet etmiştir. Ancak kendisi bunun için çok eleştirilmiş ve hatta bu uğurda hapse atılmıştır.²⁴⁰

es-San'ânî'den sonra Yemen'de Selefilik hareketinin bayraktarlığını imam Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî (ö.1250/1834)²⁴¹ üstlenmiştir. Şevkânî de İmam es-San'ânî gibi tevhid ve içtihad davet etmiş ve insanları taklid ve bid'atlardan sakındırmayı amaçlamıştır. “*el-Kavlü'l-Müfid fi't-Taklîd*”²⁴² adında bir kitap yazarak taklide karşı çıkmıştır. İbn Teymiyye'den çok etkilenmiş hatta İbn Teymiyye'nin dedesi olan Mecdu'd-Din'in İbn Teymiyye'nin “*el-Müntekâ*” adlı kitabına “*Neylu'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr min Ahâdisi Seyyidi'l-Ahyâr*” isminde meşhur şerhini yazmıştır. Muhammed b. Abdulvahhab vefat ettiğinde çok üzülmüş ve ona bir mersiye yazmıştır.²⁴³

20. yüzyılda Yemen'de Selefi hareketin içinde yer alan ve Selefiliğin yayılması için çalışan bazı şahsiyetler şunlardır: Abdülmecîd ez-Zindânî, Muhammed es-Sadık Mağles el-

²³⁸ Emin, Ahmed, *Zu'ama'ü'l-İslâh fi'l-Asri'l-Hadîs*, Mektebetü'l-Kelimat, Mısır Tsz., s. 21-22.

²³⁹ Hayat tarihçesi hak. Bkz: Baktır, Mustafa, DİA, İstanbul 1995, XI, 144-145

²⁴⁰ Bkz: el-Abûd, Salih b. Abdullah b. Abdurrahman, *Akidetu's-Şeyh Muhammed b. Abdulvehhab es-Selefiyye ve Eseruha fi'l-Alemi'l-İslâmi*, İslâm Üniversitesi Yay., Medine 1408, s. 639-641; <http://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=229547>, erişim tarihi: 20.08.2015. Tevhîd konusunda yazdığı eser olan “*Tathîru'l-İ'tikâd an Adrâni'l-İlhâd*” isimli kitabı onun, Selefiakidesini aynen benimsediğini ortaya koymaktadır. Bkz: es-San'ânî, el-Emir Muhammed b. İsmail, *Tathîru'l-İ'tikâd an Adrâni'l-İlhâd*, Mektebetü'l-İmam el-Vadiî, Yemen 2009

²⁴¹ Şevkani hakkında geniş bilgi için Bkz: eş-Şerci, Abdulğani Kasım Ğalib, *eş-Şevkani Hayatuhu ve Fikruhu*, Muessesetu'r-Risale, Beyrut Tsz.

²⁴² Kitap Abdurrahman Abdülhalk'ın Tahkikiyle Kuveyt 1396 yılında Dâru'l-Kalem yayınları tarafından yayımlanmıştır.

²⁴³ es-Selmân, Muhammed b. Abdullah, *Hakikatu Da'veti's-Şeyh Muhammed b. Abdulvahhab ve Eseruha fi'l-Alemi'l-İslâmi*, Riyad 1408, s. 142; <http://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=10124>, erişim tarihi: 21.08.2015

Merrâni, Mukbil b. Hâdi el-Vâdi‘i, Yahya b. Ali el-Hâcûrî, Muhammed b. İsmail el-İmrâni ve Murad el-Kudsi.²⁴⁴

Çağdaş Selefiyye’nin Yemen’deki en meşhur temsilcisi Mukbil b. Hâdi el-Vadi‘î’dir. İlk, orta ve lise öğrenimini Yemen’de tamamlayan Mukbil, daha sonra Medine’de bulunan İslâm Üniversitesinde İslâmî ilimler sahasında tahsil hayatını sürdürdü. Burada master eğitimini de tamamladıktan sonra Cuheyman el-Uteybî’nin meşhur Ka’be baskını²⁴⁵ sırasında onun mektuplarını yazmakla itham edilerek Suûdi Arabistan’dan

²⁴⁴ Bkz: es-Selman, a.g.e, s. 143.

²⁴⁵ Cuheyman b. Muhammed el-Uteybî ve kalabalık bir grup arkadaşı tarafından, 20 Kasım 1979 tarihinde gerçekleştirilen ve yaklaşık 15 gün süren bir baskındır. 1936 yılında Riyad ile Mekke arasında kalan elArcâ bölgesinde dünyaya gelen el-Uteybî’nin dedesi, 1929 yılındaki Sebile savaşlarında Suud İhvanı saflarında Kral Abdülaziz’e karşı savaşmıştır. el-Uteybî 19 yaşında girdiği Milli Muhafızlar Birliği’nde, 18 yıl asker olarak çalıştıktan sonra buradan ayrıldı. Ayrılma sebebini, daha sonra kendi risalelerinde izleri görülen, gayri meşru devletin kurumlarında vazife almama ilkesine bağlayanlar çoğunluktadır. Buradan ayrıldıktan sonra Medine İslâm Üniversitesi’ne kayıt yaptıran Cuheyman, aynı zamanda üniversitenin de rektörlüğünü yürüten tanınmış Suud âlimi Şeyh Abdülaziz b. Bâz’ın Mescid-i Nebevi’deki ders halkasına dahil oldu. Ancak Cuheyman ve bir grup arkadaşının üniversitedeki derslerden çok, etrafındaki arkadaşlarıyla Kur’an ve Hadîs konularında birbirlerini eğittikleri derslere önem verdikleri anlaşılmaktadır. Bir müddet sonra Cuheyman gerek risalelerinde ve gerekse derslerinde Suud devletinin gayri İslâmî bir rejim olduğunu söylemeye başladı. Bu arada Medine’deki yönetime yakın âlimlerle ateşli münazaralara girdiği gözlerden kaçmamıştır. Devlet karşıtı fikirleriyle sivrilen Cuheyman’ın bu aşamadan sonra gizlenmeye başladığı belirtilmektedir. İlk önce Kasım’e daha sonra Riyad’a gittiği sanılmaktadır. Kendisine bundan sonra İhvan ismini veren Cuheyman ve grubu, bazı zengin Suudluların desteğiyle risalelerini yurt dışında bastırdılar. Gruptan 98 kişi, 1978 yılında siyasi faaliyetlerinden dolayı tutuklandı. Grubu Medine’den tanıyan Şeyh b. Bâz’ın devreye girmesi ve bir daha böyle bir faaliyetin içine girmeyeceklerine dair kendilerinden alınan sözden sonra tutuklanmalarından yaklaşık 45 gün sonra serbest bırakıldılar. 1400. hicri yılın ilk günü olan 20 Kasım 1979 Salı günü, sabah namazından hemen sonra cemaatin tavafa başlayacağı sırada grup, tekbir sesleriyle eyleme geçti. Havaya birkaç el silah sesi sıkıldı. Mescid-i Haram’ın mikrofon sistemini ele geçiren gruptan ilk konuşan Cuheyman el-Uteybî oldu ve hemen yanında duran Muhammed b. Abdullah el-Kahtani’yi, Mehdi olarak cemaate takdim etti. Daha sonra Suud devletinin meşru bir devlet olmadığını ve ona itaatın gerekli olmadığını savundu. Konuşmalar bittikten sonra, Kabe’nin önünde el-Kahtani’ye musafaha edilmek suretiyle bey’atın sunulduğu küçük bir tören yapıldı. Bu arada, mescidin mahzenlerine daha önceden nakledilmiş olan silahlar yukarı katlara çıkartıldı ve grup üyelerin dağıtıldı. Kabe’nin kapıları kapatılarak dışarıyla irtibat kesildi. Namaz kılan ve o sırada Kabe’de bulunan cemaatin dışarı çıkmasına izin verildi. Çıkanlar arasında bulunan imam Muhammed b. Subeyl’in bildirmesiyle güvenlik güçlerinin ve yetkililerin olaydan haberi oldu. Mescid-i Haram’ı yaklaşık iki hafta kontrollerinde tutan eylemlerin üzerine ilk günlerde etkin bir şekilde gidilememesi, içeride çok sayıda hacının ve cemaatin bulunduğu düşünülmesinden kaynaklanmaktaydı. Ayrıca petrol bakanı Zeki Yamanî’nin ve bazı kraliyet ailesi mensuplarının da içeride olduğu sanılıyordu. Olaydan dört gün sonra, Suudi Arabistan devletinin en üst düzey dini kurumlarından Hey’etü Kibârî’l-Ulemâ İbn Bâz’ın başkanlığında, bir fetva yayınlarak böyle bir eylemin dinen meşru olmadığı ve eylemcilerin derhal teslim olması gerektiği belirtilerek bu eylemin Selefilikle bir alakasının olmadığı bilakis bir harici eylemi olduğu belirtildi. 25 Kasım 1979 tarihinde Suudi yetkililer Mescid-i Haram’a operasyon düzenlediler. Mescid’in kapıları zırhlı araçlarla tahrip edilerek içeri girildi. Göğüs göğüse gerçekleşen çarpışmalarda her iki taraftan çok sayıda kişi yaşamını yitirdi. Mescid’in girişi ve üst katlar eylemcilerden temizlerken, sağ kalan diğer eylemciler, Mescid’in mahzen katına sığınarak günlerce burada direndiler. Daha önceden buraya taşıdıkları erzak sayesinde direnişlerine devam ettiler. Suudi Arabistan güvenlik birimleri ve kimilerine göre Fransız özel kuvvetlerinden bir ekibin de yardımıyla 5 Aralık günü, Kabe tamamen işgalcilerden temizlendi. Olayın başında 200-250 kişi kadar oldukları tahmin edilen eylemci grup, arkalarında çok sayıda ölü ve yaralı bırakarak teslim oldu. Suud resmi kaynaklarında, Suud kuvvetlerinin 127, eylemcilerin ise 117 kayıp verdikleri bilgisi yer almaktadır. Farklı kaynaklarda, her iki taraftan toplam kayıp sayısının iki bini geçtiğine dair bilgiler abartılı görünmektedir. Ölenler arasında el-Kahtani de bulunmaktaydı. Sağ olarak yakalanan

çıkartıldı. Ancak o, bu ithamı hiçbir zaman kabul etmemiştir. Ülkesine döndükten sonra Dâru'l-Hadîs adında bir medrese kuran Mukbil b. Hâdi, bu medreseye Yemen, diğer Arap ülkeleri ve Avrupa'dan birçok öğrenci kabul etmiştir. Daha sonra bazı talebeleri, ondan ayrılarak “*Cem'iyetü'l-Hikme el-Yemâniyyeti'l-Hayriyye*” adında bir dernek kurdular. Mukbil, 2001 yılında Mekke'de vefat ettikten sonra bir grup talebesi “*Cem'iyetü'l-İhsan el-Hayriyye*” isimli bir dernek daha kurdular. Öyle anlaşıyor ki Mukbil el-Vâdiî vefat ettikten sonra talebeleri kendi aralarında anlaşamadılar ve Yemen Selefiyyesi birkaç parçaya bölündü.²⁴⁶

SURİYE

Suriye'de ise Selefiyye hareketi, 19. Yüzyılın sonlarından itibaren Dımaşk ve Halep bölgelerinde bazı gelişmeler kaydetmiştir. Suriye'deki Selefiyye hareketi, Mısır'da Muhammed Abduh'un başlattığı ıslah hareketi gibi ortaya çıkmıştır. Bu ıslah hareketini yönetenlerin başında Abdurrahman el-Kevakibî (ö.1320/1902), Cemaluddin el-Kasimî (ö.1332/1914) ve Muhammed Reşid Rıza (ö.1354/1935) gelmektedir. Bu hareket siyâsî alanda Mısır'daki Selefî ıslah hareketiyle aynı siyaseti yürütmekteydi. Özellikle Cemaluddin el-Kasimî'nin ıslah çabaları dikkate değerdir. el-Kasimî'nin yürüttüğü ilmi çalışmalar ve kurduğu dernek sayesinde birçok âlim ve fikir adamı bu Selefîlik hareketinin içinde yer almış ve ıslah çalışmalarını yürütmüşlerdir. Muhammed Kürd Ali, Selim el-Cezâiri, Abdulhamit ez-Zehrâvî ve Lütî el-Haffâr bunlardan bazılarıdır. Suriye'deki Selefî ıslah hareketi bazı dernek ve cemiyetlerle de Suriye'deki siyasi atmosferin içinde de yer almıştır. Abdulğani ed-Dakr, 1924 yılında “*el-Cem'iyetü'l-Ğarra*” isimli cemiyeti kurmuştur. Ahmet Mazhar el-'Azeme ise 1930 yılında “*Cem'iyetü't-Temeddün el-İslâmî*” adında Selefî bir cemiyet tesis etmiş ve seçimlere katılarak bakanlığa kadar yükselmiştir. el-Kasimî'nin öğrencilerinden olan Behçet Baytar ise Selefîlik hareketinin en önemli vesikalarından biri olan ve 1946 yılında yayın hayatına başlayan “*Mecelletü't-Temeddün el-İslâmî*” isimli dergiyi neşretmeye başlamıştır. Bu dergi, uzun yıllar yayın hayatını sürdürmüş ve 1982 meşhur Hama katliamında yasaklanmıştır.²⁴⁷

Cuheyman el-Uteybî ve 62 arkadaşı idam edildiler. Geniş bilgi için Bkz: Büyükkara, Mehmet Ali, *İhvandan Cuheyman'a Suûdi Arabistan ve Vehhâbilik*, Rağbet Yay., İstanbul 2010, s. 196-234.

²⁴⁶ Bkz: ed-Dağsi, Ahmed Muhammed, “*es-Selefiyyetu fi'l-Yemen Mine'd-Da'veti İle'l-Hizb*”, (Makale) <http://marebpress.net/articles.php?lng=arabic&id=18500> erişim tarihi: 23.07.2014

²⁴⁷ Bkz: Osman, Muhammed Fethi, *es-Selefiyyetu fi'l-Muctemeati'l-Mu'asire*, Dâru'l-kalem, Kuveyt 1981, 73-110; <http://marebpress.net/articles.php?lng=arabic&id=18500> erişim tarihi: 23.07.2014

Suriye'deki Selefi hareketi, 1963'te Ba's²⁴⁸ devriminden sonra çeşitli baskılara maruz kalmış ve bu tarihten sonra ıslah faaliyetlerden çok ilmi faaliyetlere yönelmiştir. Selefi hareketinin devamı niteliğinde olan Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî ve onun ilmi çalışmaları dikkate değerdir. Suriyeli meşhur âlim Muhammed Said Ramazan el-Butî ve Nâsiruddin el-Elbânî'nin tartışmaları ve reddiyeleri bilinmektedir. Suriye'deki Selefi hareketinin bu aşamadan sonra, çeşitli siyasî ve bölgesel nedenlerle ilmî faaliyetlerden çok cihadi alana kaydığı anlaşılmaktadır.²⁴⁹

IRAK

Irak bölgesinde ise Selefilik hareketi olarak sadece Mahmut Şükri el-Alûsî'nin çabalarından söz edilebilir. Suûd kökenli İhvan hareketinin Irak'ın Kerbela bölgesinde gerçekleştirdikleri katliamdan²⁵⁰ dolayı Selefilik hareketi, burada, halk nezdinde değil de şahıslar bazında varlığını sürdürmüştür. Bu şahıslardan bazıları şunlardır: Muhammed Emîn el-Vâiz, Abdusselam Muhammed eş-Şevvâf, Numan el-A'zamî, Abdülkerim es-Sâike, Muhammed Takiyuddin el-Hilâlî, Muhammed Behçet el-Eseri, Hamdi Abdülmecid es-Selefi²⁵¹, Suphî es-Sâmerrâî...²⁵²

ÜRDÜN

Ürdün'de geleneksel Selefiyye hareketi, diğer ülkelerdeki Selefiyye hareketleri gibi hiyerarşik ve klasik anlamda bir cemaat olmaktan çok toplumsal dini bir yöneliş arz etmektedir. Bu dinî yönelişte bazı âlimler, düzenledikleri ilmî halkalarla talebelerine ve halka dini bilgiler vererek onlara dinlerini öğretmektedirler. Bu yapı, bir cemaat veya örgüt

²⁴⁸ Diriliş anlamına gelen ba's (بعث) kelimesinden oluşan Ba's Irak ve Suriye'de kurulan bir partinin adıdır. Arap Ulusunun tek bir sosyalist devlette birleşmesini amaçlayan siyasal, milliyetçi, sol bir partidir. Suriye'de 1953'te Michel Eflak tarafından kurulan parti, Arap dünyasında birlik, özgürlük ve sosyalizm sloganıyla yola çıkmış ve çok geçmeden Suriye ve Irak'ta yönetimi ele geçirmiştir. Ancak yönetime geldikten sonra bu sloganlardan uzak kalan parti kendi halkına baskı ve zulümden başka bir şey verememiştir. Suriye'de hala yönetimi elinde bulunduran parti, Irak'ta ise Saddam Hüseyin'in 2006 yılında öldürülmesiyle tarihe karıştı. Bkz: Galip Çağ- Sami Eker, "Ortadoğu'da Baas Rejimleri Irak ve Suriye", Çankırı Karatekin Üniversitesi Avrasya Strateji Dergisi, Kasım 2013, s.73-100 http://ar.wikipedia.org/wiki/العراق_البعث_العربي_الاشتراكي, erişim tarihi: 06.03.2015

²⁴⁹Bkz: Merkezu'l-Cezireliddirasat, <http://studies.aljazeera.net/reports/2013/05/2013520105748485639.htm>, erişim tarihi: 15.06.2014

²⁵⁰ Bkz: Büyükkara, a.g.e., s.75-114

²⁵¹ Taberani'nin "el-Mucemü'l-Kebir"ini Tahkik etmiştir.

²⁵² Bkz: Hattab, Mahmut Şit, el-İmam Muhammed b. Abdulvahhab fî Medineti'l-Mevsil, Muhammed b. Suûd Üniversitesi yay. Riyad 1994.

olduğunu reddetmektedir.²⁵³ Çünkü böyle bir şeyin kendi metotlarına ters düştüğünü düşünmektedirler. Ürdün'deki Selefiyye hareketi ilk olarak, 1980'li yılların başlarında Suriye'den Ürdün'e yerleşen meşhur muhaddis Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (ö.1420/1999) ile ortaya çıkmıştır. O Ürdün'de yerleştikten sonra verdiği derslerle ve hadîs alanında yaptığı çalışmalarla Selefilik alanında önemli sayılabilecek hizmetlerde bulunmuştur. Buradaki Selefilik hareketi daha çok Filistin asıllı Ürdünlüler arasında yaygınlaşmıştır. el-Elbânî'nin vefatından sonra onun talebeleri arasında hareketin liderliği konusunda sert tartışmalar yaşanmış ve bu tartışmalar neticesinde kopmalar olmuştur. el-Elbânî'den sonra Ürdün'deki Selefi hareketini, Muhammed İbrahim Şakra, Ali el-Halebî, Selim el-Hilâlî, Murad Şükri, Musa Nasr ve Hüseyin el-'Avâyişe gibi isimler temsil etmişlerdir. Daha sonra, iç tartışmalar neticesinde Selim el-Hilali ve Murad Şükri hareketten kopmuşlardır. Günümüzde, Ürdün Selefi hareketi daha çok Ammân, ez-Zerkâ', er-Resîfa ve diğer kentlerde faaliyetlerine devam etmektedir. Merkezi'l-Elbânî li'd-Dirâsât Selefilik adına "el-Asâle" adında bir dergi ve düzenli fetvalarla çalışmalarına devam etmektedir. Bu merkezin başında bulunan Ali el-Halebî'nin yanı sıra Meşhûr Hasan ve Ziyâd ez-Za'bi ve arkadaşları Ürdün Selefi hareketini temsil etmektedirler.²⁵⁴

MISIR

Mısır'da Selefilik hareketinin bilinen, en etkin simalarından biri Muhammed Abduh'tur. Abduh dinin, henüz ihtilâfların çıkmadığı dönemde selevin anladığı metotla ve ilk kaynaklarından hareketle anlaşılması gerektiğini savunmakla selev geleneğini devam ettirmiştir. Taklide karşı çıkmış ve içtihadı savunmuştur. Abduh selev metoduna uygun bir akideye öncelik verse de onun birçok konuda yaptığı yorumlar ve akılcı yaklaşımları dikkate alındığında, klasik anlamda bir Selefi olarak nitelendirilmesi pek isabetli görülmemiştir. Nitekim bazı konularda klasik Selefi-Hanbelî yorumlara bazı eleştiriler de getirmiştir.²⁵⁵ Bu nedenle Muhammed Abduh, klasik Selefi ekolünden çok akılcı Selefi ekolünü temsil etmektedir.²⁵⁶

²⁵³ Bkz: Ebû Rummân, Muhammed-Ebû Heniyye, Hasan, *es-Selefiyyetu 'l-Muhâfize-Straticiiyyetu Eslimetu 'l-Muctema' ve Sualu 'l-Alâkati 'l-Mültebise maa 'd-Devle, Muessetu 'l-Ğadi 'l-Ürdüniyye, Ammân 2011, s. 6*

²⁵⁴ Bkz: Ebû Rummân, a.g.e., s. 7-8; <http://İslâmtoday.net/nwafeth/artshow-99-144595.htm>, erişim tarihi: 07.11.2014; <http://studies.aljazeera.net/reports/2012/07/201272210582895119.htm>, erişim tarihi: 07.11.2014

²⁵⁵ Bkz: M. Reşid Rıza, *Tarihu 'l-Üstaz*, Kahire: 1344, s.50.

²⁵⁶ Bkz: Ebû Rummân, a.g.e., s. 8.

Selefilik üzerine bir doktora çalışması yapan Muferrih b. Süleyman el-Kavsî; Cemaleddin el-Afgani, Muhammed Abduh ve Sudan'daki Mehdîler hareketinin²⁵⁷ her ne kadar Selefi eğilimler taşıyalar da gerçek anlamda birer Selefi hareket olmadıklarını belirtmiştir. Çünkü ona göre Cemaleddin el-Afgânî ve Muhammed Abduh, İslâm dünyasında, her ne kadar tecdid ve ıslah anlamında büyük gayretler sarf etmişlerse de Selefi mezhebinden farklı olarak aklı yüceltmişler ve birçok konuda aklı nakle takdim etmişlerdir. Bu açıdan Selefi sayılmaları isabetli değildir. Bunun yanında birçok metafizik olayda maddeci bir yaklaşımla, Selefiyye mezhebinin kabul ettiği bazı gaybi olayları yanlış yorumlamışlar veya kabul etmemişlerdir. Bu anlamda muteber sayılan bazı siyer ve hadîs kaynaklarını da itibarsızlaştırmaya çalışmışlardır.²⁵⁸ el-Kavsi'ye göre Sudan'daki Mehdîler hareketinin de birçok yönden Selefiyye'ye benzemesine rağmen Muhammed Ahmed Mehdi'nin Mehdîlik iddiasında bulunması, rüya âleminde Hz. Peygamber ile irtibata geçtiğini söylemesi, Sudanlılara bir müddet hacı yasaklaması²⁵⁹, Kur'an ve Sünnet'i ikame etme bahanesiyle birçok fıkıh ve tefsir kitabını yakması, fikhî mezheplere bağlanmayı yasaklaması ve Mehdî olduğunu kabul etmeyenleri küfürle itham etmesi gibi sebeplerden Selefi bir hareket olarak nitelendirilmesi doğru değildir.²⁶⁰

Muhammed Abduh'tan sonra, onun öğrencisi M. Reşid Rıza onun bıraktığı yerdten devam etmiştir. Reşid Rıza, dînî düşüncede akılcı Selefilik olarak nitelenebilecek yönteminde; İslâmî ilimlerin yeniden ihyası, dinin mezhep bağımlılığından kurtarılması ve günün problemlerine cevap verecek şekilde yorumlanması gerektiğini savunmuştur. İctihadın her devir ve asır için gerekli olduğunu savunmuş ve taklitten uzak durmuştur. Hurafe ve bid'atlara savaş açmıştır. Reşid Rıza, ilmî hayatının ilk dönemlerinde Gazzâlî'den etkilenmiş ve özellikle Gazzâlî'nin *"İhyâu Ulumi'd-Dîn"* adlı kitabı üzerinde uzun bir süre çalışmıştır.²⁶¹ Daha sonraki dönemlerde İbn Teymiyye ve İbn Kayym el-Cevziyye'nin eserlerine ağırlık vermiş, onların Selefi metodunu büyük ölçüde

²⁵⁷ Sudan'da Muhammed Ahmed el-Mehdi'nin başlattığı, İslâmî ıslahı amaçlayan dini-siyasi bir harekettir. Geniş bilgi için bkz: Seyyid, Eymen Fuat, *"Muhammed Ahmed el-Mehdi"* DİA, Ankara 2013, XXVIII. 380-382.

²⁵⁸ el-Kavsi, Mufrih b. Süleyman, *el-Menhecu's-Selefi*, Dâru'l-Fazîle, Riyad 2002, s. 121.

²⁵⁹ Anlaşıldığı kadarıyla Ahmed Mehdi Sudanlıların dış dünyayla bağlantısını kopararak davasını uzun yıllar sürdürmeyi amaçlamıştır. Çünkü Sudanlılar Hac münasebetiyle diğer müslümanlarla iletişim kurmak suretiyle bu hareketin gerçek mahiyetini kavramış olacaklar ve belki de ondan uzaklaşacaklardı.

²⁶⁰ Bkz: el-Kavsi, *el-Menhecu's-Selefi*, s. 121-122.

²⁶¹ Bkz: Abdurrahman, Muhammed İbrahim, *"Medresetu'l-Menâr et-Tefsîriyye"* (Nedvetün Devliyyetün Havle Medreseti'l-Menâr ve Devruha fi'l-İslahi'l-İslâmiyyi'l-Hadîs), Kahire: 2002, s. 9.

benimsemiştir.²⁶² Çıkardığı el-Menâr adlı dergide bütün bu görüşlerini yıllarca savunmaya devam etmiştir.²⁶³

Mısır'daki Selefi hareketinin önemli şahsiyetlerinden biri de Muhammed Hâmid el-Fakî'dir (ö.1378/1959). el-Fakî, "*Cemâ'etu Ensâri's-Sünneti'l-Muhammediyye*" adında bir cemiyet kurarak Selefi faaliyetlerine devam etmiştir. Ezher'de ders verirken Allah'ın sıfatları konusunda Ezher âlimleriyle ters düşmüş ve Selefiliğe meyletmıştır. el-Fakî, itikadi konularda selef metodunu benimserken, kelâmî metodu reddetmiş, bid'at ve hurafelere şiddetle karşı çıkmıştır. Tasavvuf çevreleriyle hararetli tartışmalar yapmıştır. Düzenli olarak "Tevhîd" ve "el-Hedyu'n-Nebevî" adıyla iki dergi çıkarmıştır. Birçok kitap onun tahkîki ile yayımlanmıştır.²⁶⁴

LİBYA

Libya'da ise ilk Selefilik hareketi, Muhammed b. Ali es-Senûsî (ö.1276/1859) ile bilinmektedir. Cezayir'de doğan es-Senûsî, ilköğrenimini Mağrib diyarında yapmıştır. İlim tahsili için birçok İslâm merkezini ziyaret etmiş, buralarda müslümanların içinde bulundukları kötü durumu bizzat gözlemlemiştir. Hicaz'a yaptığı hac ziyareti sırasında, Selefi âlimlerle görüşüp Selefilik ile tanışmış, bundan sonra Selefi fikirleri savunmaya başlamıştır. Mezhep taassubu ile bid'at ve hurafelere karşı çıkmıştır. Libya'daki Selefilik hareketi iki özelliği ile Hicaz'daki Selefilikten ayrılmaktadır. Birincisi; tasavvufi yorumlar içermesi, ikincisi ise Suûd Selefîyyesi'nin sert ve dışlayıcı metodunun aksine ılımlı bir metodu benimsemesidir. Senûsî hareketi, Kuzey Afrika'nın hemen hemen her bölgesine yayılmış ve sömürge hareketlerine karşı takdire şayan mücadeleler vermiştir. Libya'nın bağımsızlığı için mücadele veren efsanevi lider Ömer Muhtar, bu hareketin içinden çıkmıştır.²⁶⁵

CEZAYİR

²⁶² Zirikli, Hayruddin, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, Beyrut 2002 VI, 238.

²⁶³ Bkz: Özervarlı, M.Sait, "*Reşid Rızâ*" DİA, İstanbul 2008, XXXV, 14-16.

²⁶⁴ el-Fakî, Muhammed Hamid, *Eseru'd-Da'veti'l-Vehhâbiyye fi'l-Islahiddini ve'l-İmrani fi Cezireti'l-Arab*, Kahire 1354; Ayrıca Bkz: <http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=57148>, erişim tarihi: 07.11.2014

²⁶⁵ Bkz: es-Selmân, Muhammed b. Abdullah b. Süleymân, *Da'vetu's-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb ve Eseruha fi'l-Âlemi'l-İslâmi*, Vuzaretu'Şuûni'l-İslâmiyye, Riyad 1422, s. 83-84; Hattab, Mahmut Şit, *Kadetu Fethi'l-Mağrib'il-Arabi*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1984, II, 243

Cezayir’de ise Selefilik hareketi; Abdulhamit İbn Bâdîs’in (1358/1940)²⁶⁶ çalışmaları ve kurduğu “*Cem’iyyetü’l-Ulemâi’l-Müslimine’l-Cezâiriyyîn*” ile bilinmektedir. İbn Bâdîs, ilmi ve aksiyoncu kişiliğinin yanı sıra sade hayat tarzı, ihlası ve ahlakıyla da manevi bir lider olarak Cezayirlilerin kalbinde taht kurmuştur. O, Kur’an ve sünnete çağrıda bulunmuş ve taklide karşı çıkarak içtihadı savunmuştur. Bid’at ve hurafelerle mücadele etmiş, Cezayir’in Fransız işgalinden kurtulmasında önemli rol almıştır. İbn Bâdîs’in asıl amacı, İslâm’ın temel kaynakları Kur’an ve sünnete yönelerek, toplumda ahlâki bir dönüşüm gerçekleştirmektir. Kendi döneminde toplumun dini, ahlâki ve ictimâî hayatı üzerinde son derece etkili olan tarikatlarla şiddetle karşı çıkmış, Kur’an ve sünnete aykırı görüş ve uygulamalarına dikkat çekmiştir. Kelâm ve cedelin kişiyi şekli ve lafzi ayrıntılara boğan metotlarına iltifat etmemiştir.²⁶⁷ İbn Bâdîs’ten sonra Cezayir’de Selefilik hareketi, Ali Belhac ile devam etmiştir. İbn Bâdis camisinde verdiği dersler ve ilim halkaları ile öğrencilerden ve halktan birçok kimseye ulaşan Ali Belhac Selefi fikirleriyle tanınan bir şahsiyet olmuştur. 1991 yılında yapılan seçimleri ezici bir çoğunlukla İslâmi Selamet Cephesi (FIS) kazandı. Ancak çok geçmeden Yüksek Devlet Konseyi darbe yaparak yönetime el koydu. Darbeden sonra neredeyse bütün İslâmî hareketler yasaklandı ve faaliyetlerine son verildi. Bu cemaatlerin bazıları faaliyetlerini yer altında sürdürürken bazıları da çok büyük baskılara maruz kaldılar. Bu tarihten sonra Cezayir’de Selefilik hareketi; ilmî Selefiyye, siyasî Selefiyye ve cihâdî Selefiyye olmak üzere üçe bölündü.²⁶⁸

Bu bölümün sonunda günümüzde çeşitli Arap ülkelerinde ortaya çıkan bazı Selefi örgütlerle ilgili bilgi verilmesi uygun görülmüştür. 1980’lerden günümüze kadar Arap ülkelerinde birçok Selefi örgüt ortaya çıkmıştır. Özellikle Suûdi Arabistan ve diğer Arap ülkelerindeki Selefi örgütler, Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgal etmesinin ardından ortaya çıkmış ve birçok Arap ülkesine yayılmıştır. Afganistan’a cihad için giden birçok Arap genci, yıllarca oralarda kalarak silahlı eğitim almış ve daha sonra kendi örgütlerini kurmuşlardır. Suûdi Arabistan ve zengin Körfez Ülkeleri başta olmak üzere bazı İslâm ülkeleri, Afganistan’da Sovyetler Birliği’nin işgaline karşı cihad eden gruplara destek vermişlerdir. Üsâme b. Ladin, Arabistan’da çok zengin bir aile olan Ladin ailesinin bir ferdi olarak, büyük bir sermaye ile Afganistan’a gitmiş, orada kendine özel bir cephe

²⁶⁶ İbn Badis hakkında geniş bilgi için Bkz: Zırıklı, Hayrettin, *el-Alam*, Dâru’l-İlim li’l-Melayîn, Beyrut 2002, IV, 60

²⁶⁷ Bkz: Mutabbakânî, Mâzin Salâh, “*İbn Bâdis Abdülhamit*”, DİA, İstanbul 1999, XIX, 354-355.

²⁶⁸ Bkz: es-Selmân, a.g.e., s. 84-86; İbnu’s-Şeyh Usam, “*Tecrubetu’l-Hareketi’s-Selefiyye fi’l-Cezayir*” <http://www.ahramdigital.org.eg/articles.aspx?Serial=400920&eid=5940>, erişim tarihi: 07.11.2014

açmıştır. Zengin Arap şeyhleri de paralarıyla onu desteklemişlerdir. Üsâme'nin Abdullah Azzâm'la birlikte açtığı bu cephede daha çok Arap ülkelerinden gelen gençler silah eğitimi almışlar sonra da cepheye gönderilmişlerdir.²⁶⁹ Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Afganistan'ı terk etmesinin ardından artık oralarda cihad etmenin pek bir cazibesi kalmadığından bu gençlerin bir kısmı ülkelere dönmüş, büyük çoğunluğu ise Çeçenistan ve Bosna Hersek gibi ülkelere giderek farklı örgütlere katılmışlardır. Amerikanın Irak işgali ve Körfez Savaşlarıyla ile bu gençlerin bir kısmı bölgeye geçiş yapmışlardır. Özellikle Irak bu Selefi gençlerin uğrak yeri olmuştur.²⁷⁰

el-KÂİDE (القاعدة)

Arapça bir kelime olan “kâide” “قاعدة” kelimesi “operasyon üssü”, “kuruluş” veya alternatif olarak “ilke” veya “yöntem” gibi anlamlara gelmektedir. el-Kâide ifadesi, 1980'lerin ortalarında Sovyetlere karşı Afgan mücahitlerle birlikte savaşmak için İslâm dünyasının farklı bölgelerinden Afganistan'a gelen gönüllüler tarafından kullanılmaya başlandı. Arapçada yaygın bir kelime olan “kâide”, bu gönüllü savaşçıların pek çoğu tarafından “operasyon üssü” anlamında kullanılıyordu. el-Kâide'nin fikri temellerini, el-Kâide'nin ideoloğu olarak nitelendirilen Abdullah Azzâm'ın²⁷¹ attığı söylenebilir. Azzâm,

²⁶⁹ Bkz: en-Nahvî, Adnan Ali Rıza, *el-Cihadu'l-Afgani*, Dâru'n-Nahvî li'n-Neşr, Riyad 1991, s. 71-72; <http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/119d2e8f-080d-47e1-ad8b-82098360c304>, erişim tarihi: 15.02.2014

²⁷⁰ Bkz: Çiçek, Nevzat, İşid, Timetürk, 11.06.2014 tarihli yazısı, <http://www.timeturk.com/tr/makale/nevzat-cicek/isid.html>, erişim tarihi: 11.06.2014

²⁷¹ Abdullah Azzâm, 1941 yılında Filistin'in Cenin kentinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Filistin'de tamamladı. 1966 yılında Şam'da Şeriat Fakültesini bitirdi. 1967 yılında Batı Şeria'nın düşmesinin ardından Filistin'e döndü ve cihad hareketlerine katıldı. 1970 yılında Ezher Üniversitesi'nde Usulu'l-Fıkh alanında master'ini tamamladı. Bir müddet Amman'da Şeriat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştıktan sonra Ezher'e dönerek doktora eğitimine başladı. 1973 yılında doktorasını tamamladı. Ürdün'de işine son verilince, Suûdi Arabistan'ın Cidde şehrindeki Kral Abdülaziz Üniversitesinde öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı. Burada bir yıl çalıştıktan sonra, Afganistan cihadına daha yakın olmak için kendi isteği ile Pakistan'ın İslâmâbâd şehrinde bulunan İslâm Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı. 1986 yılında Kral Abdülaziz Üniversitesi işine son verdi. Bundan sonra İslâmâbâd'daki görevini de bırakarak Rabîta ile çalışmaya başladı. Bu arada 1982 yılından itibaren Afganistan cihadi ile içli dışlı olmaya başladı ve 1984 yılında “Mektebu'l-Hadamât” (Hizmetler Ofisi) ni kurdu ve bütün dünya Müslümanlarını Afganistan cihadına destek vermeye davet etti. 1990 yılında Pakistan'ın Peşâver kentindeki bir camide Cuma hutbesini vermeye giderken o ve iki oğlu bir bombalı araç saldırısıyla hayatlarını kaybettiler. Afgan cihadına destek amacıyla birçok İslâm ülkesini gezerek destek istemiştir. Bizzat kendisi de Afgan mücahitlerle birlikte Sovyetler Birliği'ne karşı savaşmıştır. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı terk etmesinin ardından, Abdullah Azzâm ile daha sonra el-Kâide'yi kuracak olan Üsâme b. Lâdin ve Eymen ez-Zevâhiri arasında görüş ayrılığı ortaya çıktı. Abdullah Azzâm, işgalden sonra Afganistan'da cemaatler arasında başgösteren ihtilâflarda tarafsız kalınmasını savunurken Üsâme ve Eymen ez-Zevâhiri taraf tutulmasını istiyorlardı. Ayrıca Azzâm bundan sonra müslümanların bütün güçlerini Filistin'e yönlendirmelerini ve İsraile karşı Filistinlilerin yanında yer almaları gerektiğini savunurken, Üsâme ve Eymen ez-Zevâhiri, sıranın ABD ve Arap devletlerinde olduğunu ve onlarla savaşılması gerektiğini savunmuşlardır. Azzâm'ın öldürülme nedeni ve saldırıyı kimlerin gerçekleştirdiği hala gizemini korumaktadır. Abdullah Azzâm'ın yayınlanmış birçok eseri bulunmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal ettiği dönemde Cidde'de öğretim üyesiydi. 1980'de Körfez ülkelerinden yardım toplamak için gelen Afgan mücahit liderleri ile tanıştı ve kendisini onların davalarına adadı. Sovyetlere karşı mücadeleye katkı sağlamak için, Pakistan'ın İslâmâbâd şehrinde Suudi sermayesi ile kurulmuş olan Uluslararası İslâm Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak göreve başladı. 1984'te Peşaver'e yerleşen Abdullah Azzâm, Afgan cihadına katılmak üzere gelen gönüllülerle Ortadoğu'dan akan mali yardımın yönetimini ve organizmesini yürütmek amacıyla "Mektebül-Hadamat" "مكتب الخدمات" (Hizmet Ofisi) ni kurdu. Bu ofis aracılığıyla Azzâm, gelen yardımları koordine ediyor ve cihad için gelen gençleri eğiterek cepheye gönderiyordu. Azzâm, geleneksel İslâmi anlayışın aksine cihadın farz-ı ayn olduğu dönemde, devlet başkanının izninin gerekli olmadığını söyleyerek, el-Kâide'nin fikri temellerini oluşturabilecek görüşlerini ortaya koymuştur. Azzâm, 1988 Nisan'ında Cihad dergisinde yayınlanan bir makalesinde, "bağımsız hareket eden insanların İslâm dünyasının geri kalanı için örnek oluşturacağını; bu insanların, ümmeti kendisine zulmedenlere karşı harekete geçireceğini ve bu öncü insanların, hedeflenen topluma ulaşmak için bir "el-Kâidetu's-Sulba" "القاعدة الصلبة" (sağlam temel) fonksiyonu icra edeceklerini" savunmuştu. Bin Ladin, Azzâm'ın mükemmel İslâm topluluğunun oluşturulması için ihtiyaç duyulan "sağlam temel"e dair bu yazısından dört ay sonra, 1988 Ağustos'unda, Pakistan'ın batısında yer alan Peşaver şehrinde el-Kâide'yi kurdu. Suûdi Arabistanlı bir milyarder olan Usame b. Muhammed b. Avad b. Ladin, namı diğer Usame b. Ladin, Ortadoğu'nun en büyük müteahhitlerinden biri olan Muhammed Avad b. Ladin'in çocuklarından biri olarak, 1957 yılında Suûdi Arabistan'da dünyaya gelmiştir. Usame b. Ladin, İslâmi bir atmosferin hâkim olduğu Cidde'deki Kral Abdülaziz Üniversitesi'nde eğitim almış ve bu üniversitede tanıştığı hocası Abdullah Azzâm'dan ve Müslüman Kardeşler teşkilatının fikirlerinden çok etkilenmiştir. Özellikle, Azzâm'ın fikirleri, Usame b. Ladin üzerinde önemli bir etki bırakmıştır.²⁷² Üniversitede okuduğu yıllar, radikal İslâmi hareketlerin yükselişe geçtiği döneme rastlayan b. Ladin, 1981 yılında Kral Abdülaziz Üniversitesi Ekonomi ve Kamu Yönetimi bölümünden mezun olmuştur. 1980'li yılların başlarında Afganistan'a gelerek

Bkz: el-Akıl, Abdullah b. Süleyman, *Min Â'lami'd-Daveti ve'l-Hareketi'l-İslâmiyyeti'l-Muasara*, Daru'l-Beşir, Kahire: 1429, s. 541-552.

²⁷² Bkz: Atvân, Abdülbâri, *el-Kâide et-Tanzîmu's-Sirri*, Dârû's-Sâki, Beyrut 2007, s. 45-48; Fakat burada şunu belirtmek gerekir ki Abdullah Azzâm, müslüman toprakların gayrimüslim işgalcilerden kurtarılması gerektiğini düşünürken, müslüman yöneticilere karşı hiçbir zaman şiddetle ve silahla karşı çıkılmasını savunmamıştır. Ona göre Müslümanlar Afganistan'da olduğu gibi bütün güçleriyle İslâm topraklarını işgal eden emperyalist güçlere karşı kullanılmalıdır. Bkz: Atvân, a.g.e., s. 88

cihada katılan b. Ladin, Pakistan'dan gelen mücahitler için Peşaver'de, Beytul-Ensâr (Yardım Evi) adında bir misafirhane açmıştır. Azzâm'ın kurduğu Mektebu'l-Hadamât (Hizmet Ofisi) ile aynı zamanlarda kurulan ve askeri bir yapılanma olmayan Beytul- Ensâr, cihada katılmak için gelenleri karşılama ve askeri eğitim kamplarına ve akabinde cephelere götürülmesi görevlerini üstlenmiştir.²⁷³

2011 yılında el-Kâide lideri Üsâme b. Ladin'in, ABD'nin düzenlediği bir operasyonda²⁷⁴ öldürülmesinin ardından örgütün liderliğine Mısırlı Eymen ez-Zevâhiri getirildi. Şu anda ez-Zevahiri tarafından yönetilen el-Kâide, diğer örgütlerle iç içe geçmiş pek çok ağdan oluştuğundan, içinde iz sürmek kolay değildir. el-Kâide'nin küresel cihat doktrininin esası; Müslüman toprakları işgal eden yabancı güçlerinin çıkarılmasına yardımcı olmak, İsrail hedeflerine saldırmak, Müslümanların Avrupa'daki çıkarlarını savunmak ve Arap dünyasındaki baskıcı rejimlere karşı direniş olarak özetlenebilir.²⁷⁵

11 Eylül 2001 tarihinde meydana gelen intihar saldırıları, Batı desteğiyle kurulan ve her yaptığı yine bu ülkelerce desteklenen İsrail Devleti'ne karşı beslenen düşmanlığın, bir Arap-İsrail düşmanlığından, nasıl Arap-Batı düşmanlığına dönüştüğünü gözler önüne sermiştir. Saldırıların ardından ABD'nin Afganistan ve Irak'a müdahalede bulunması, yıllardır, askeri olarak çok yetersiz olan Filistin'de, Filistin halkının temel hak ve özgürlüklerinden yoksun bırakılması, Bosna Hersek'te azınlık durumundaki Müslümanların maruz kaldığı baskı ve şiddet, Çeçenler ve Rusya Federasyonu arasındaki çatışma, Müslüman toplumlarda ciddi bir rahatsızlık meydana getirmiştir. Bu rahatsızlık, dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunan radikal kesimlerin, Müslümanların haklarını kazanmak için terör eylemleri dâhil her yola başvurabileceğini kabul ederek bu doğrultuda hareket etmelerini sağlamıştır. Bu kesimlerce hedef Batı ve Batıyla işbirliği içinde faaliyet gösteren Müslüman ülkeler ve bu ülkelerin yöneticileridir.²⁷⁶

²⁷³ Erdem, Süleyman, “*el-Kâide'nin Kuruluşu*”, Stratejik Araştırma Merkezi (SASAM), 20 Kasım 2013; http://www.bbc.co.uk/arabic/middleeast/2014/12/141211_jihadi_groups_timeline , erişim tarihi: 17.03.2015

²⁷⁴ Bkz: <http://www.haberturk.com/dunya/haber/626434-usame-bin-ladin-oldu>, erişim tarihi: 20.08.2015

²⁷⁵ Bkz: Yılmaz, Sait, “Küresel Terörün Geldiği Aşamayı Nasıl Okumalıyız” 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 21 Ocak 2015 <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/terorizm-ve-terorizmle-mucadele/2015/01/21/7988/kuresel-terorun-geldigi-asamayi-nasil-okumaliyiz>, erişim tarihi: 18.03.2015

²⁷⁶ Öztürk, Özgür, “*el-Kâidenin Düşünsel Artyöresi ve Öznenin Radikal Söylem İçinde Sabitlenme Süreci*” (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 2008, s. 2

el-Kâide'nin "son derece katı bir İslâm yorumu üzerine inşa edilmiş Selefi-Vehhâbi ideolojinin bir düşünce sistemi olarak günümüzde yeniden üretimi"²⁷⁷ şeklindeki tesbite katılmak pek doğru görünmemektedir. Çünkü yukarıda belirtildiği gibi Üsame b. Lâdin fikri planda daha çok Filistin asıllı Abdullah Azzâm'dan etkilenmiştir.²⁷⁸ Azzâm ise, Mısır çıkışlı İhvan-i Müslimin'in bir sempatizanı ve savunucusudur. Seyyid Kutub, Azzâm için çok şey ifade etmektedir. Aynı Azzâm, üniversite yıllarında Üsame b. Ladin'in hocasıdır. Üsame b. Ladin üniversiteyi bitirdikten sonra, Suûdi Arabistan'ın gönderdiği yardımları koordine etmek için Afganistan'a gidip orada Abdullah Azzâm'la irtibata geçerek gönderilen yardımları birlikte mücahitlere ulaştırmışlardır. Böylelikle Azzâm'la b. Lâdin arasında bir yakınlaşma başlamıştır.²⁷⁹ Bu da göstermektedir ki Usame b. Ladin eylem planında Selefi-Vehhâbi doktrininden çok İhvan-ı Müslimin ve Seyyid Kutub'dan etkilenmiştir. Nitekim Seyyid Kutub'un İslâm devleti, Dâru'l-Harb ve Daru'l-İslâm gibi kavramlar ve cihad hakkındaki görüşleri birçok örgüt için ilham kaynağı olmuştur. Üsame b. Ladin'den sonra el-Kâide'nin başına geçen Eymen ez-Zevâhiri, Mısır el-Hayat kanalında yayınlanan bir videosunda Üsame b. Ladin'in Afganistan'a gitmeden önce İhvan-ı Müslimin'in bir ferdi olduğunu söylemiştir.²⁸⁰ Bazı kaynaklar ise Üsame b. Ladin'in Suud ailesinin İhvan'a olan mesafesinden dolayı İhvan'la olan bağıni hep gizlediğini iddia etmişlerdir.²⁸¹

Mahir Kaynak el-Kâide diye bir örgütün olmadığını, el-Kâide'nin CIA operasyonunun kod adı olduğunu, bu vesileyle Batı dünyasında bir İslâm aleyhtarlığının ve İslâm'ın terörle özdeşleştirilmesinin hedeflendiğini ve böylece İslâm karşıtı bir cephenin açılmak istendiğini söylemiştir.²⁸²

Suûdi Arabistan âlimlerinden bazılarının el-Kâide ile ilgili görüşleri ise şöyledir. İbn Bâz, Üsame b. Ladin ve onun gibilerinin izlemiş oldukları yolun İslâm'dan sapmış bir yol olduğunu, bu fikirlerle mücadele edilmesi gerektiğini çünkü bu fikirlerin İslâm'la ve Selefilikle bir alakasının olmadığını, onlara bu yoldan vazgeçmeleri ve tevbe etmeleri

²⁷⁷ Bkz: Özgür, a.g.m., s. 7

²⁷⁸ Bkz: Demirel, Emin, *Ölüm Arabaları*, İQ Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 26

²⁷⁹ Bkz: Atvân, a.g.e., s. 87-90

²⁸⁰ Bkz: <http://www.shorouknews.com/news/view.aspx?cdate=13092014&id=a7fdf369-9610-44b0-9511-afa28b6f56e5>, erişim tarihi: 18.03.2015

²⁸¹ Bkz: <http://www.el-balad.com/280116>, erişim tarihi: 18.03.2015

²⁸² Mit eski müsteşarı Mahir Kaynak'ın 1 Ağustos 2005 tarihinde Radikal Gazetesinden Neşe Düzel'e verdiği röportaj için Bkz: <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=160218>, erişim tarihi: 18.03.2015

gerektiğini tavsiye etmiş, aksi takdirde Müslümanların bunlarla savaşması gerektiğini özellikle vurgulamıştır.²⁸³

el-Kâide ve onun lideri ile ilgili Suûdi Arabistan Fetva makamı yayımladığı 06.04.1432 tarih ve 25041 sayılı fetvasında; Üsame b. Ladin'in İslâm'dan sapmış bir şahsiyet olduğu, onun ve örgütü el-Kâide'nin yaptığı katliamlar, yerleşim yerlerinde gerçekleştirdikleri ve sivil insanların öldürüldüğü eylemler, insanları korkutma, yerlerinden etme, yeryüzünde fitne ve fesat çıkarma gibi eylemlerin İslâm'la bir alakasının olmadığı, İslâm'a ve Müslümanlara zarar vermekten başka bir amaçlarının olmadığı beyan edilmiştir. Bununla birlikte böyle bir örgüte katılmanın dinen caiz olmadığı ve bu örgütle bağlı olanların himaye edilmesinin ve kollanmasının dinen haram olduğu da vurgulanmıştır.²⁸⁴ Bu fetvada Abdülaziz Âlu's-Şeyh, Ahmed b. Ali Sîr el-Mübarekî, Sâlih Fevzân el-Fevzân, Abdülkerim b. Abdullah el-Hudayr, Muhammed b. Hasan Âlu's-Şeyh, Abdullah b. Muhammed el-Mutlak gibi önde gelen Suûd âlimlerin imzaları mevcuttur. Muhammed b. Salih el-Useymîn de el-Kâide'nin Selefî olmaktan çok harici bir örgüt olduğunu belirtmiştir.²⁸⁵

DAİŞ (داعش) (İŞİD)

Irak Şam İslâm Devleti (Devletü'l-Irak ve's-Şâm) kısa adıyla (DÂİŞ), 2013 yılında Ebû Bekr el-Bağdâdî liderliğinde Irak'ta kuruldu. Batıda ISIS, ISIL ve IS kısaltmalarıyla bilinen örgüt, Arap dünyasında ise daha çok Arapça isminin baş harflerinin okunuşundan oluşan (DÂİŞ) kısaltmasıyla bilinmektedir. Örgüt Türkiyede "Irak ve Şam İslâm Devleti" isminin baş harflerinden oluşan (İŞİD) kısaltmasıyla meşhur olmuştur. Örgüt son olarak 2015 yılı Haziran ayında adını sadece "İslam Devleti" olarak revize etmiştir. DAİŞ'in kurulma aşamaları şu şekilde özetlenebilir: 2004 yılında, daha önce Afganistan'da savaşan Ebû Mus'ab ez-Zerkâvi, Irak'taki Cihad ve Tevhid Örgütü liderlerini toplayarak Üsame b. Ladin'e bağlılığını ilan etti. Böylece el-Kâidenin Irak kolu olan "Tanzîmu'l-Kâide fi Bilâdi'r-Râfideyn" "تنظيم القاعدة في بلاد الرافدين" (her iki nehir arası (Fırat ve Dicle) el-Kâidesi) Irak/Mezopotamya el-Kâidesi) isimli örgüt kurulmuş oldu.²⁸⁶ Örgüt, en önemli hedefini de işgal altındaki İslâm topraklarını yabancı işgalcilerden temizlemek olarak

²⁸³ Bkz: <http://www.binbaz.org.sa/mat/8647>, erişim tarihi: 18.03.2015

²⁸⁴ Bkz: <http://www.alifta.net/Fatawa/fatawaDetails.aspx?language=ar&BookID=3&View=Page&PageNo=1&PageID=14694>, erişim tarihi: 18.03.2015

²⁸⁵ Bkz: http://www.ibnothaimeen.com/all/khotab/article_632.shtml, erişim tarihi: 18.03.2015

²⁸⁶ Bkz: Can Acun, "Neo el-Kâide: Irak ve Şam İslâm Devleti", Seta Perspektif, Haziran 2014, Sayı: 53

belirledi. Başta ABD olmak üzere diğer Batılı devletlere karşı savaş ilan etti. İlk eylemini de ABD'nin 2004 yılında Irak'taki büyük operasyonlarını bitirmesinden sonra gerçekleştirmeye başladı. Ebû Mus'ab ez-Zerkâvi'nin 2006 yılındaki bir operasyonla öldürülmesinin ardından, yerine örgüt liderliğine Ebû Hamza el-Muhâcir getirildi. Örgüt daha sonra Irak İslâm Devleti olarak isim değiştirdi. Başına Ebû Ömer el-Bağdadi'yi getirdi ve savaş bakanı olarak da Ebû Hamza el-Muhacir'i tayin etti.²⁸⁷ Irak'ta oluşmaya başlayan hükümeti işbirlikçi olmakla suçlayarak ona savaş açan örgüt, kendi amacını da Irak'ta bir İslâm devleti kurmak olarak ilan etti. Bundan sonraki süreçte Irak'taki sivil Şiileri bile tekfir ederek onlara yönelik birçok eylem gerçekleştirdi. Irak İslâm Devrimi Yüksek Konseyi başkanı Muhammed Bakır el-Hekîm'in öldürülmesi ve 2004 yılındaki Aşure etkinliklerinde gerçekleştirilen ve 271 kişinin katledildiği bombalı saldırılar bunlardan bazılarıdır. 2010 yılında Ebû Ömer'in öldürülmesinin ardından örgüt liderliğine Ebû Bekr el-Bağdâdi getirildi. Suriye'de iç savaş ortaya çıkınca örgüt fırsattan yararlanarak orada 2011 yılında kendi kolu olan "Nusra Cephesi"ni kurarak başına da Ebû Muhammed el-Golanî'yi getirdi. Irak'taki İslâm Devleti örgütüyle ilişkilerinin ortaya çıkmasından sonra Nusra örgütü ABD tarafından terör örgütleri listesine alındı. 2013 yılında Ebû Bekr el-Bağdâdi'nin kendi sesiyle yayımlanan bir videoda, Suriye'de Nusra cephesinin da katılımıyla örgütün yeni isminin DAİŞ (Devletü'l-İrak ve's-Şam) olduğu açıklandı. Ancak daha sonra Nusra cephesi lideri el-Golanî'nin kendi sesinden yayımlanan bir videoda bu birleşme reddedildi ve el-Kâide lideri Eymen ez-Zevâhiri'ye olan bağlılık teyid edildi. Buna rağmen Dâiş kendi internet sitesinden en-Nusra ile birlikte Suriye'de bazı operasyonlar yaptıklarını iddia etti.²⁸⁸

İŞİD'in lider kadrosu Saddam dönemi Irak ordusundaki subaylardan oluşmaktadır. Ebû Hamza el-Muhâcir, Ebû Eymen el-İrakî, Ebû Ahmed el-Ulvani, Ebû Abdurrahman el-Bilâvî, Hacı Bekr ve Nimet Abd Nâif el-Cebûri bunlardan bazılarıdır. İŞİD halen Irak'ın Musul, Ambâr, Ninova, Diyala, Bâbil, Kerkük ve Selahaddin kentleri ile Suriye'nin Rakka, Idlib ve Halep kentlerinde varlık göstermektedir. Suriye İnsan Hakları Gözlemevi'ne göre örgütün Suriye'de 50 bin ve Irak'ta ise 30 bin savaşçısı mevcuttur. CIA'ya göre ise örgütün savaşçı sayısı 20 bin ile 32 bin arasında değişmektedir. Türkiye'den örgüte

²⁸⁷ Bkz: Ufuk Ulutaş- Halid Hoca, "Suriye Devrim mi bölünme mi?", Seta, analiz no: 95, (Mayıs 2014); <http://setav.org.tr/irak-ve-sam-İslâm-devleti-isid/yorum/16000>, erişim tarihi: 19.03.2015

²⁸⁸ Bkz: <https://akhbardawlatalİslâm.wordpress.com>, erişim tarihi: 19.03.2015; <http://www.assakina.com/center/parties/45091.html>, erişim tarihi: 19.03.2015

katılanlar hakkında bazı istihbarat kaynakları farklı sayılar vermişlerse de bu konuda net bir sayı vermek oldukça güçtür.²⁸⁹

Örgüt lideri olan Ebû Bekr el-Bağdâdi'nin 1971 yılında Irak'ın Samerra kentinde doğdu. Bağdat Üniversitesi'nde İslâmî ilimler alanında master, doktora yaptıktan sonra üniversitede dersler vererek ve profesörlüğe kadar yükselmiştir. el-Bağdadi'nin Kureyş kabilesine mensup olduğunu iddia ettiğini belirten Çiçek'e göre, o bu sayede halife olmayı hak ettiğini söyleyerek nüfuzunu daha da pekiştirmiştir. IŞİD, Iraklılardan oluşan 13 kişilik bir konsey tarafından idare edilmekte ve konseyin başında da eski Irak ondusunda albay olan Hacı Bekr bulunmaktadır. IŞİD ile Nusra cephesi arasındaki ihtilâf ve sonrasında da çıkan çatışmalarla ilgili olarak Çiçek, IŞİD'in Suriye'de yükselişe geçen Nusra cephesi ve onun lideri el-Golani'nin bu yükselişinden rahatsızlık duyduğunu, böyle bir gücün ileride kendileri için tehlike oluşturacağını düşünerek kendisine göre tedbir almaya başladı. Bağdadi bu amaçla Suriye'ye gitti ve Nusra cephesinin bazı komutanlarıyla görüştü. Onların birçoğunu ikna ederek IŞİD'in kurulduğunu bütün dünyaya ilan etti. Bu aşamadan sonra da Suriye'deki Nusra cephesi üçe bölündü. Nusra cephesi komutanı, el-Kâide lideri Zevahiri'ye durumu bildirerek el-Bağdadi'nin kendi sınırlarını aştığını, Suriye'ye girdiğini ve bu duruma müdahale edilmesi gerektiğini belirtti. Zevahiri ise el-Bağdadi'ye Irak'a dönmesini, Suriye'nin Nusra cephesine bırakılması gerektiğini tavsiye ettiyse de el-Bağdadi bu nasihatı dinlemedi. Daha sonraki süreçte IŞİD ile Nusra cephesi arasında çıkan çatışmalarda üç binden fazla savaşçı öldü. Bu süreçte IŞİD, el-Kâide ile olan bütün bağlarını kopardığını dünyaya ilan etti ve el-Kâideyi tekfir etti. Nevzat Çiçek'e göre Suriye lideri Esad, hiçbir zaman IŞİD'in kontrolündeki yerlere saldırmadı. Bu da perde arkasında rejimle IŞİD arasında bir işbirliğinin kanıtı olarak görülmüştür. Ayrıca Çiçek'e göre IŞİD'in elindeki bazı silahların İsrail yapımı olduğu, İran istihbaratı ve ordusundan 1200 civarında kişinin IŞİD'de üst düzey görev aldıkları iddiaları bazı çevrelerce tartışılmaktadır.²⁹⁰

²⁸⁹Bu konudaki farklı tahminler için Bkz: <https://akhbardawlatalıslâm.wordpress.com>, erişim tarihi: 19.03.2015; Bkz:<http://www.haberler.com/3-oglu-birden-isid-e-katildi-7096999-haberi/>, erişim tarihi: 19.03.2015;<http://www.timeturk.com/tr/2015/03/20/ogretim-uyesinin-uc-oglu-isid-e-kacti.html#.VQx9ouF8vOI>, erişim tarihi: 19.03.2015

²⁹⁰ Nevzat Çiçek'in IŞİD ile ilgili makalesi için Bkz: <http://www.timeturk.com/tr/2015/03/20/ogretim-uyesinin-uc-oglu-isid-e-kacti.html#.VQx9ouF8vOI>, erişim tarihi: 19.03.2015.; Işid hakkında geniş bilgi için Bkz: Yavuz, Celalettin, "İşid Terör Örgütü mü Devlet mi?" Devlet Dergisi, 14 Ekim 2014, http://www.devlet.com.tr/makaleler/y61-ISID_TEROR_ORGUTU_MU_DEVLET_MODELI_MI.html, erişim tarihi: 20.03.2015; Acar, Mubtafa, "İşid Belası Nereden Çıktı", Akademik Perspektif, 9 Ekim 2014,

Ümit Özdağ'a göre Irak ve Suriye'de el-Kâide dışında Selefi cihatçı örgütlerin doğmasının nedeni, büyük ölçüde ABD'nin Irak işgalidir. Özdağ'a göre, Irak Savaşı sırasında bugünkü IŞİD'in öncülü veya ilk hali olan örgütler ile Suriye istihbaratı arasında güçlü bağlar kurulmuş, ABD'nin Irak'tan sonra kendisine saldıracağına inanan Şam yönetimi, Amerikan ordusunu Irak'a bağlamak amacı ile Irak'taki Selefi direniş örgütlerine silah ve para aktarmıştır.²⁹¹

el-Kâide, DAİŞ (IŞİD) ve Nusra cephesi gibi örgütlerin Selefilik ile bağları konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Gerçekten bu örgütler Selefi midir? Yoksa bu örgütler Selefiligi, kendilerine taraftar bulmak için bir araç olarak mı kullanmaktadırlar? Suûd Selefiyyesi, bu örgütlerin Selefilik ile ilgileri konusunda ne düşünmektedir? Esasen Selefiyye'nin prensipleri ve metodu göz önünde bulundurulduğunda bu örgütlerin gerçek manada Selefi örgütler olduğunu kabul etmek oldukça zordur. İnanç bağlamında büyük oranda Selefiyye'nin prensiplerini benimseyen bu örgütler, hareket alanında daha çok harici örgütler olarak görülmelidir. Çünkü bu örgütlerin en büyük özelliklerinden biri kendilerinden olmayan geniş Müslüman kitleleri tekfir etmeleri ve öncelikli olarak onlarla savaşmayı tercih etmeleridir. Bu nedenle bu örgütler her ne kadar Selefi olduklarını iddia etseler de eylemlerinde Kur'an, sünnet ve Selefi felsefeye ters düşmektedirler. Selefiyye'nin prensiplerinden biri olan "siyasi otoriteye itaat ve onlara savaş açmamak" "طاعة ولي الامر" ilkesini bu örgütler kabul etmemiş, her tarafta Müslüman ülke yöneticilerine savaş açarak o ülkelerde iç savaşların çıkmasına neden olmuşlardır. Örneğin; şu anda Irak ve Suriye'de rejimlerden çok Müslüman gruplarla çatışan bu örgütler, binlerce masum sivilin ölümüne neden olmanın yanı sıra, insanların yurtlarını terk edip başka ülkelere göç etmelerine de neden olmuşlardır. Halbuki Selefiyye'nin prensiplerine göre zâlim sultana sabredilmeli, onlara isyan edip Müslüman kanı dökülmesine neden olunmamalıdır. Buna ilaveten Selefiyye'nin ilkelerinden birisi de fitne zamanında savaştan kaçınmaktır.²⁹²

DAİŞ'in Selefilikle ilişkisi meselesinde, Diyanet işleri Başkanlığının son zamanlarda yayınladığı raporda şu tespitlere yer verilmiştir: "DAİŞ'in düşünce çizgisi, bir

<http://akademikperspektif.com/2014/10/09/isid-belasi-nereden-cikti/>, erişim tarihi: 20.03.2015 Özdağ, Ümit, "IŞİD Gerçekten Nedir", 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 26 Eylül 2014
<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/terorizm-ve-terorizmle-mucadele/2014/09/26/7772/isid-gercekten-nedir>, erişim tarihi: 20.03.2015.

²⁹¹ Bkz: Özdağ, Ümit, "IŞİD Gerçekten Nedir", 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 26 Eylül 2014.

²⁹² Bkz: bn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâva*, II, 241, IV, 444; İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye*, III, 390; eş-Şinkiti, Muhammed el-Emîn b. Muhammed Muhtar, *Tefsiru'l-Kur'an bi'l-Kur'an min Advâi'l-Beyân*, Dâru'l-Fazile, Riyad 2005, I, 81-82; <http://www.binbaz.org.sa/mat/1933>, erişim tarihi: 20.03.2015

yönüyle tarihte ilmi Selefîlik olarak bilinen, İslâm'ı en sade ve otantik haliyle anlama ve yaşama çabası olarak nitelenebilecek akımdan ayrılarak şiddet ve tedhîşi esas alan politik bir “Selefizm”e dönüşmüştür. Zaman zaman medya ve akademyada hareketin bir yönüyle “Neo-Haricilik” olarak vasfedilebilecek bir İslâm yorumunu çağrıştırdığı iddia edilse de aslında İslâm dininin ve medeniyetinin tarihinde hiçbir yeri olmayan yepyeni bir vaka ile karşı karşıya olduğumuz muhakkaktır.”²⁹³ Raporda devamla şöyle denilmektedir: “Bugün DAİŞ markasıyla ortaya çıkan oluşum, kimilerine göre, İbn Teymiye'nin Moğol istilasına karşı o günün şartlarında geliştirdiği bir yaklaşımın el-Kaide tarafından güncellendikten sonra mutasyona uğramış bir hâli ve türevidir. İbn Teymiye'nin Moğol istilas döneminde verdiği bölgesel bir fetvanın, Afganistan'ın Rusya tarafından işgali üzerine el-Kaide tarafından evrenselleştirilerek güncellenmesi, bilahare Irak'ın Birleşik Devletler ve müttefikleri tarafından işgalinden sonra daha da sertleştirilerek yorumlanması ve bizatihi Müslüman halka karşı kullanılması tesadüf değildir. İbn Teymiye'nin “Fetava-i Mardiniye” diye bilinen bir dizi fetvası işgalcilere karşı bağımsızlık savaşının meşruiyetini ifade etmektedir. Bugünkü otantiklik iddiası taşıyan ve kendisine ayet ve hadîslerden mesnet arayan terör grupları ise modernite ile yüzleşmeksizin, modern hayatla hesaplaşmaksızın ama modernizmin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Aslında bu örgütler ne modernitenin alternatifidir ne de ona verilmiş bir cevaptır. Bilakis her fırsatta karşı çıktıklarını düşündükleri modernliğe cevap değil, bilakis modernizmin şiddete dayanan birer ürünüdür. Bugün “Selefîlik” maskesi ve markası adı altında türeyen binbir çeşit virüs, güya “öze dönüş” vehmiyle İslâm'ın özünü tahrip etmekte, Müslümanları dalalete sevk etmektedir.”²⁹⁴

Suûdi Arabistan Fetva makamı Dâru'l-İfta, el-Kâide ve İŞİD örgütlerinin İslâm'la bir alakalarının olmadığını, bunların daha çok harici örgütler olarak görülmesi gerektiğini söyleyerek, bu örgütlerin gerçekleştirdikleri sivil insanları öldürme, onları yerlerinden ve yurtlarından etme, korkutma ve kamplaştırma gibi eylemlerin İslâm dinine ters düştüğünü söylemektedir. Fetvada, Hz. Peygamber'in “Âhir zamanda; dînî birikimi olmayan (yaşları genç), sefih görüşlü, konuştuklarında Peygamberin söylediklerini söyleyen, okudukları Kur'an boğazlarından aşağı geçmeyen bir grup çıkacaktır ki bunlar, okun hedefini delip geçtiği gibi dinden çıkacaklardır. Onlarla nerede karşılaşırsanız onları öldürünüz, çünkü

²⁹³ DİB, *Dâiş'in Temel Felsefesi ve Dînî Referansları Raporu*, DİB Yay., Ankara 2015, s. 8

²⁹⁴ DİB, *Dâiş'in Temel Felsefesi ve Dînî Referansları Raporu*, s. 9-11

onları öldürene kıyamet günü ecir vardır.”²⁹⁵ hadîsinin de bu örgütleri tarif ettiği belirtilmiştir.²⁹⁶

İŞİD’in ilan ettiği hilafet devletinin dinen meşru olmadığı, böyle bir girişimin Irak ve Suriye devrimlerine zarar vermekten başka bir işe yaramayacağı, bilakis İslâm’ın ve Müslümanların bundan büyük zarar göreceği, örgütün gerçekleştirdiği sivil insanları öldürme, gayrimüslim de olsa insanların boğazını kesme, insanları korkutup yerlerinden ve yurtlarından etme gibi eylemlerin de dünyada İslâm’ın imajına büyük zarar verdiği ve bu sayede dünya insanlarının İslâm’dan soğutulduğu gerçeği dünyanın saygın âlim ve kuruluşları tarafından dile getirilmiştir. İŞİD’i şiddetle eleştiren bu âlim ve kuruluşlar, bu örgütü Haricilerin günümüzdeki temsilcileri olarak nitelendirmişlerdir.²⁹⁷

1.3.4.2. Hint Pakistan Bölgesindeki Selefi Hareketler

Hindistan bölgesinin İslâm’la ilk tanışması hicri 95. yılda olmuştur. Müslüman fatihler Hindistan’a iki yoldan ulaşmışlardır. Birincisi Sind yolu, ikincisi ise İran tarafı.²⁹⁸

Hindistan’a ulaşan ilk Müslümanlar, hicri 95’teki Muhammed b. Kasım komutasındaki askerlerdir. İkinci halka ise hicri 388’deki Gazneli Mahmut komutasındaki askerlerdir.

Emeviler Hindistan’ı fethettikten sonra, Hindistan’da Ehl-i Hadîs mezhebi yaygındı. Hindistan’da Müslümanlar Kur’an ve sünnet ile amel ediyorlardı; herhangi bir mezhebe bağlı değillerdi. Dini anlamda herhangi bir ayrılık söz konusu değildi. Bu arada Müslümanlar henüz Hint içlerine girmemişler sadece Sind bölgesinde varlıklarını sürdürüyorlardı. Arap denizciler de sadece Milibar ve çevresine ulaşmışlardı.²⁹⁹

²⁹⁵ Buhari, İstîtabetu’l-Mürteddîn, 5, (XII, 283) Ebû Dâvud, Sünne: 31, (V, 124-125); Tirmizi, Fiten, 24, (IV, 417-418); İbn Mâce, Mukaddime: 12, (I, 59-60); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 45, 177

²⁹⁶ Bkz: <http://www.alifta.net/Fatawa>, erişim tarihi: 20.03.2015

²⁹⁷Merkezi Birleşik Arap Emirlikleri’nde bulunan Dünya Müslüman Âlimler Birliği başkanı Yusuf el-Kardavi ve Ali el-Karadâği bir fetva yayınlarak İŞİD’i İslâma darbe vurmakla suçlamışlardır.

Bkz:<http://arabic.cnn.com/middleeast/2014/07/06/isis-qaradawi-statement>, erişim tarihi: 20.03.2015

<http://www.qaradawi.net/new/all-articles>, erişim tarihi: 20.03.2015; Kanada Yüksek İslâm Konseyi, 38 âlimin imzasıyla yayınladığı bir bildiride, İŞİD’in yaptıklarının İslâm’la bir alakasının olmadığını belirtmişlerdir. Bkz:

<http://www.haber7.com/amerika/haber/1318129-38-İslâm-âliminden-dunyaya-isis-fetvasi>, erişim tarihi: 20.03.2015

²⁹⁸ Halilurrahman, Abdulvahhab, *ed-Da’vetu’s-Selefiyye fi Şibhi’l-Karreti’l-Hindiyye ve Eseruha fi Mukavemeti’l-İnhirafati’d-Diniyye*, (Yayımlanmamış Doktora tezi), Umumi’l-Kura Üniversitesi Yay., Mekke 1407, s. 205.

²⁹⁹ Halilurrahman, a.g.e, s, 205.

Hindistan'ın İslâm'la tanışmasının ilk dört asrında, gözle görülür ilmi bir faaliyet ve özellikle hadîs faaliyeti göze çarpmaktadır. Buralara Sahâbe ve Tabiîn'den bazı kimseler ulaşmışlardır. Aynı şekilde Hindistan'dan da başka müslüman ülkelere çeşitli göçler olmuştur. Bütün bu göçlerde hadîs rivâyeti ve hadîs çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır.

Bütün bu aşamalarda Sind âlimleri Kur'an ve sünnet ile amel ediyorlar ve Ehl-i Hadîs mezhebini takip ediyorlardı. Taklit ve mezhepçilik buralara henüz ulaşmamıştı. Meşhur Arap gezgini, coğrafyacı ve tarihçi Ebu'l-Kasım el-Makdisi, hicri 375'te Sind bölgesini ziyaret ettiğinde dini durumu şöyle tarif etmiştir: "Onların mezhebi Ehl-i Hadîs'tir. Çok az da olsa Hanefî mezhebi görülmesine rağmen Mâlikî ve Mutezile mezhebi yoktur. Onlar, hak mezhep olan Selef mezhebi üzerinde bulunuyorlar. Hanbelî mezhebine de ihtiyaç duymamışlardır. Onlar sadece Kitap ve sünneti takip etmişlerdir. Böylece Allah onları aşırılık, mezhep taassubu ve fitneden korumuştur."³⁰⁰

Hindistan'a ikinci İslâm akınları Gazneli Mahmut (ö.421/1030) döneminde olmuştur. Hicri IV. asra denk gelen bu dönemde dört mezhebin Hindistan'da yayıldığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde bu bölgeye gelen fetihçilerin çoğu Hanefî olduklarından, Hanefî mezhebinin diğer mezheplerden daha çok yayıldığı görülmektedir. IV. asrın sonlarında ise İsmailiye fitnesi baş gösterince, Ehl-i Hadîs taifesi birçok sıkıntı yaşamıştır. Bu dönemde dînî canlılık ve ıslah hareketleri en zayıf noktasına ulaşmıştır. Bid'at ve hurafeler hızla yayılmış Tevhid dini, bazı şirk gelenekleri ve Brahma tasavvufçularının fikirleriyle darbe almıştır.³⁰¹

Hicri IV. asırdan sonra birçok muhaddis ve davetçi de Hint bölgesine ulaşmış ve selef metodunu yaymaya çalışmışlardır. Selefî hareketin Hindistan'daki ilk öncülerinden bazıları şunlardır: Musa b. Yakup es-Sakâtî, Yezîd b. Ebi Kebşe, Cibrîl b. Yesâr b. Hayy es-Seksekî ed-Dimaşki, İsmail b. Mûsa el-Basri el-Hindi, Hasan-i Basrî'nin arkadaşı muhaddis Ebû Hafs İsmail b. Abdurrahman b. Ahmed b. İsmail ve er-Rebi' b. Subhi el-Basrî.³⁰²

20. Yüzyılda Hint-Pakistan bölgesindeki Selefî hareketleri içerisinde Ehl-i Hadîs hareketinin çok önemli bir yeri vardır. Ehl-i Hadîs hareketi Ahmet es-Serhendi

³⁰⁰ el-Makdisi, Muhammed b. Abdullah, *Ahsenu't-Tekasim fî Ma'rifeti'l-Akâlim*, Beyrut Tsz., s.480.

³⁰¹ Halilurrahman, a.g.e, s.206-207.

³⁰² Halilurrahman, a.g.e, s.209-210.

(ö.1034/1625) döneminde ortaya çıkmıştır. Bu tarihten sonra hareket, çalışmalarını üç koldan sürdürmüştür. Birincisi: İngiliz sömürüsüne karşı cihad faaliyetleri ki bu sayede Keşmir dâhil Hindistan'ın kuzey sınırlarında birçok yer fethedilmiştir. İkincisi: Te'lif ve yayın çalışmaları. Ehl-i Hadîs hareketi içindeki âlimler birçok yayına imza atarak, selef akidesini yaymışlar, hurafe ve bid'atlarla mücadele etmişlerdir. Bu âlimlerin başında Seyyid Ahmed eş-Şehid gelmektedir. Bir süre Hicaz'da kalan Seyyid Ahmed orada Muhammed b. Abdülvehhâb'ın görüşlerinden etkilenmiştir. Hindistan'a dönünce dinin Kur'an ve sünnet ışığında ihya edilmesi gerektiğini savunarak dine sonradan girdiğini ileri sürdüğü bütün hurafeleri şiddetle eleştirmiştir.³⁰³ Bir diğer âlim meşhur muhaddis olan Sıddîk Hasan Han (ö.1307/1890) özellikle hadîs alanındaki çalışmalarıyla ön plana çıkmış birisidir. Neredeyse bütün servetini matbaa faaliyetlerine harcamış, Selefîyye inancı ve hadîs alanında 300'e yakın eser telif etmiştir. Üçüncüsü: Eğitim alanında bu hareketin kayda değer çalışmaları mevcuttur. Özellikle Muhaddis Nezîr Hüseyin ed-Dehlevî (ö.1320/1903) birçok medrese inşasının yanı sıra, İslâmî ilimlerde birçok öğrenci yetiştirmiş ve özellikle tevhid inancına ağırlık vermiştir. Yüz binlerce kişi onun sayesinde tevhidi benimsemiş, şirk ve cahiliyye adetlerinden arınmıştır. Onun yetiştirdiği öğrencilerinden bazıları İslâm dünyasında şöhret bulmuşlar ve özellikle hadîs sahasında kıymetli eserler vermişlerdir. Muhaddis Abdullah el-Gaznevî (ö.1298/1871), Şemsulhak el-Azîmâbâdî (ö.1329/1912)³⁰⁴, Abdurrahman el-Mubârekfûrî (ö.1353/1934)³⁰⁵, Muhammed Beşîr es-Sehsuvânî (ö.1326/1909)³⁰⁶ bunlardan bazılarıdır. Delhi'de bulunan bu medrese daha sonra üniversiteye dönüştürülerek ilmi faaliyetlerine devam etmektedir.³⁰⁷

1906 yılında Ehl-i Hadîs hareketi içindeki âlimler, Hindistan'ın meşhur âlimlerinden Ebu'l-Vefâ Senâullah Amristarî (ö.1367/1955) önderliğinde çalışmalarını birleştirmek, Kur'an ve sünnete dayanan selef akidesini yaymak ve asrın getirdiği zararlı akımlarla başa çıkmak için "*Cem'iyetu Ehli'l-Hadîs*" adında bir cemiyet kurdular. Bu cemiyet, Hindistan'da baş gösteren Kadiyanilik hareketinin karşısında durmuş, Budizm ve Hristiyanlık propagandasına karşı İslâm'ı korumak için ciddi hizmetlerde bulunmuştur. Bu

³⁰³ Bkz: Nizamî, K.A., "*Hindistan*", DİA, İstanbul 1998, XVIII, 87.

³⁰⁴ *Avnu'l-Ma'bud* adlı eseri Süneni Ebi Davud'un şerhleri arasında en önemlilerindendir.

³⁰⁵ Tirmizi'nin süneni üzerine yazdığı "*Tuhfetu'l-Ahvezi*" isimli şerhi meşhurdur.

³⁰⁶ "*Siyasetü'l-İnsan min Vesveseti's-Şeyh Dahlan*" kitabı meşhurdur.

³⁰⁷ Halîlu'r-Rahman, a.g.e, s, 228; Aydın, Abdullah, "*Ehl-i Hadîs*", DİA, İstanbul 1994, X, 508.

hizmetlerinin yanı sıra Hindistan siyasî ve ictimâî hayatı içerisinde de önemli faaliyetlerde bulunmuştur.³⁰⁸

1947 yılında Pakistan'ın Hindistan'dan bağımsızlığını kazanmasından sonra Ehl-i Hadîs cem'iyetinin çalışmaları ciddi şekilde sekteye uğramış, en büyük eğitim kurumları olan Delhi'deki "*Dâru'l-Hadîs er-Rahmaniyye*"yi kaybetmişlerdir. Ama çok geçmeden her iki devlette de bu eğitim kurumları tekrar faaliyete geçirilmiş ve Selefi hareketinin çalışmaları kaldığı yerden devam etmiştir. Bununla birlikte Hindistan ve Pakistan'da olmak üzere bazı eğitim kurumları ve birçok üniversiteler de açmışlardır.³⁰⁹

Ehl-i Hadîs hareketi 1963 yılında Hindistan'ın Benaris kentinde, o zamanın İslâm dünyası içerisindeki en büyük üniversitelerden biri olan "*el-Câmiatu's-Selefiyye*"yi açmıştır. Ayrıca Hindistan'ın değişik yerlerinde Rahmaniyye Üniversitesi, Selefi Ahmediyye Üniversitesi, Ömerâbâd'daki Dâru's-Selâm Üniversitesi, Bombay'daki İslâm Üniversitesi, Beyhaver'deki İbn Teymiyye ve İmam Buhârî Üniversiteleri bunlardan bazılarıdır.

Hindistan'ın son dönem bazı meşhur Selefi simaları şunlardır: Abdülvehhâb el-Erevî³¹⁰ Abdülcelil er-Rahmânî³¹¹, Abdulhâfız es-Selefi, Abdulhamit b. Abbulcebbâr er-Rahmânî, Abdulvâhid b. Abdulhak es-Selefi, Muhtar Ahmed en-Nedvî, Ubeydullah er-Rahmânî el-Mubârekfûrî³¹², Abdussamed Şerefuddin³¹³ ve Muktedi Hüseyin el-Ezherî.³¹⁴

Pakistan'da ise Ehl-i Hadîs cemiyeti birçok üniversite, medrese ve eğitim kurumu açmıştır. Bunların başında 1951 yılında Faysalâbâd'da kurulan Selefiyye Üniversitesi ile Karaçi'deki Ebû Bekr es-Sıddîk üniversitesi gelmektedir. Üniversitelerin yanı sıra kütüphaneler açılmış, Arapça ve Urdu dilinde gazete ve dergiler yayımlanmıştır. *Ehl-i Hadîs dergisi*, *Tercümanu'l-Hadîs*, *el-İ'tisam*, *er-Ribât* ve *Sırat-ı Mustakim* dergileri bunlardan sadece bir kaçıdır.³¹⁵ 1985 yılında Ehl-i hadîs cemiyeti "*Şubbanu Ehli'l-Hadîs*"

³⁰⁸ Halilu'r-Rahman, a.g.e, s. 228-229.

³⁰⁹ Bkz: <http://www.saaaid.net/feraq/mthabb/7.htm>, erişim tarihi: 23.06.2014

³¹⁰ Pakistan'ın Hindistan'dan ayrılmasından sonra yeniden yapılandırılan Ehl-i Hadîs cemiyetinin ilk kurucusudur.

³¹¹ Urdu'ca bir tefsir yazmıştır.

³¹² *Mişkatu'l-Mesabih* üzerine "*Mir'atu'l-Mefatih*" adında bir şerhi mevcuttur. Halen Benaris'teki Selefi Üniversitesinin rektörüdür.

³¹³ Muhaddis el-Mizzî'nin "*Tuhfetu'l-Eşraf*" isimli eseri onun tahkîki ile yayımlanmıştır.

³¹⁴ Halilu'r-Rahman, a.g.e, s.232-235.

³¹⁵ Bkz: <http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=213946>, erişim tarihi: 23.06.2015; Halilu'r-Rahman, a.g.e, s. 229.

ve “*Cem’iyyetu Talebeti Ehli’l-Hadîs*” isimleriyle iki cemiyet daha kurmuştur. Pakistan Ehl-i hadîs cemiyeti 1993 yılındaki seçimlere de iştirak ederek bazı sandalyeler elde etmiş ve bir üyesini de Senatoya göndermiştir.³¹⁶

Pakistan’ın bu tarihten sonraki meşhur Selefi simaları ise şunlardır:

1. Muhammed Davud el-Gaznevi (ö.1380/1963). Pakistan Ehl-i Hadîs cemiyetinin kurucularındandır. Pakistan’ın bazı üniversitelerinin kuruluşunda yer alan el-Gaznevi, Pakistan’da İslâm Şeriatının tatbikiyle görevlendirilen heyetin içinde yer almıştır. Kadiyanilik ve hadîsi inkâr edenlere karşı ilmi çalışmalarıyla tanınan el-Gaznevi Medine-i Münevvere’de İslâm Üniversitesinin kuruluşunda yer almış ve müfredatının hazırlanmasında katkıda bulunmuştur.³¹⁷

2. Muhammed İsmail es-Selefi (ö.1386/1968). Hindistan ve Pakistan Ehl-i hadîs cemiyetlerinin kurucuları arasında yer almıştır. İslâmi ilimler ve özellikle selef akidesinin yayılmasında önemli katkıları olmuştur. Kadiyanilik ve Hindulaştırma faaliyetlerine karşı önemli hizmetleri olmuştur. Pakistan’da sistemin İslâmileştirilmesi çalışmalarına katılmıştır. Yayımlanmış kitapları arasında Urduca yazdığı “*Mişkâtü’l-Mesâbih*” şerhi mevcuttur.³¹⁸

3. İhsan İlahi Zahîr (ö.1396/1987). Medine İslâm Üniversitesinden mezun olduktan sonra ülkesine dönerek özellikle Şîa’ya karşı yaptığı sert muhalefetle tanınmıştır. Bunun yanında Hristiyanlara karşı yazdığı eserler ve yaptığı tartışmalarla isminden çokça söz ettirmiştir. 1987 yılında bombalı bir araçla yapılan intihar saldırısında hayatını kaybetmiştir. Saldırının Şîa taraftarlarınca gerçekleştirildiği zannedilmektedir.³¹⁹

Keşmir’de Selefi hareketler yine Hindistan ve Pakistan’daki Ehl-i Hadîs cemiyetinin devamı niteliğindedir. Keşmir’de Selefi hareketin yayılmasında Mevlana Muhammed Hüseyin Şah’ın büyük katkıları olmuştur. Hint selefilerinin katkılarıyla Keşmir’de 1945 yılında “*Mu’temeru Ehl-i Keşmir*” ismiyle Hint Ehl-i Hadîs cemiyetinin bir kolu olarak yeni bir cemiyet kurulmuştur. Bu hareket daha sonra “Tevhid Hareketi”

³¹⁶ Bkz: Halilu’r-Rahman, a.g.e, s. 23; <http://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=213946>, erişim tarihi: 23.06.2015

³¹⁷ Bkz: Halilu’r-Rahman, a.g.e, s. 231-232

³¹⁸ Bkz: Halilu’r-Rahman, a.g.e, s. 231

³¹⁹ Bkz: Halilu’r-Rahman, s.232; <http://www.saaaid.net/feraq/mthahb/7.htm>, erişim tarihi: 23.06.2014; http://file.setav.org/Files/Pdf/20130521114911_pakistan-web.pdf, erişim tarihi: 23.06.2015

olarak bilinmiştir. 1946 yılında ise cemiyet isim değiştirerek “*Cammu-Keşmir Merkez Ehli Hadîs Cemiyeti*” ismini almıştır. Bu cemiyet yaklaşık 500 bin Keşmir Müslümanlarına hitab etmekte ve onların sorunlarıyla ilgilenmektedir. Keşmir Ehl-i Hadîs cemiyetinin çabalarıyla başkent Sirinagar’da eğitim dili Arapça olan bir İslâmi Fakülte kurulmuştur. Bununla birlikte, cemiyet başkentte büyük bir İslâmi kütüphane, birçok cami, medrese ve yardım dernekleri açmıştır. Bu şekilde Keşmir’de İslâm dininin ve selef akidesinin yayılmasına katkıda bulunmuştur. Cemiyetin yukarıdaki faaliyetlerinin yanı sıra, Keşmir’in bağımsızlığı için kurduğu 13 dernek ve yan kuruluşları bulunmaktadır.³²⁰

Bangladeş’te ise Selefilik hareketi yine Ehl-i Hadîs cemiyetinin çalışmalarıyla bilinmiştir. Nimetullah el-Berdevâni 1914 yılında Ehl-i Hadîs cemiyetini kurarak Selefi metodunu yaymak amacıyla te’lif ve davet çalışmalarına başlamıştır. 1946 yılında cemiyetin başına Muhammed Abdullah el-Kâfi el-Kureyşi geçerek cemiyetin ismini değiştirmiştir. Cemiyet “*Tercumanu’l-Hadîs*” ismiyle bir de dergi çıkarmaya başlamıştır. el-Kâfi, aynı zamanda Pakistan’da İslâmi bir yönetimin kurulması için birçok konferans ve toplantı düzenlemiş ve bu amaçla “*İslâmi Hükümetin Anayasası*” diye bir kitap da yayımlamıştır. 1960 yılında el-Kâfi’nin vefatından sonra cemiyetin başına Muhammed Abdülbâri geçmiştir. Bugün Bangladeş’te 5100’den fazla vakıf ve şubesiyle Ehl-i Hadîs cemiyeti varlığını sürdürmektedir.³²¹

Nepal’de ise Bangladeş’te olduğu gibi Selefilik faaliyetleri yine Ehl-i Hadîs cemiyetinin faaliyetleriyle bilinmiştir. Abdurrahim er-Rahmânî hem cemiyetin başkanı hem de Nepal’deki Selefi Siracu’l-Ulûm Üniversitesinin rektörlüğünü üstlenmiştir. Mekke’deki Rabîta’nın mütevelli heyetinde yer alan er-Rahmânî birçok eser yazmıştır. Bir diğer Selefi şahsiyet ise Nepal’deki Hatice-i Kübrâ Medresesi’nin kurucusu ve Selefilikle ilgili çalışmalarının yanı sıra, Nepal’de yayımlanan “*Nûru’t-Tevhid*” dergisinin de yayın yönetmeni olan Abdullah Abduettevvab el-Medenî’dir.³²²

³²⁰Bkz: <http://www.saaaid.net/feraq/mthahb/7.htm>, erişim tarihi: 23.06.2014

³²¹ Bkz: <http://www.saaaid.net/feraq/mthahb/7.htm>, 23.06.2014

³²² Bkz: <http://www.saaaid.net/feraq/mthahb/7.htm>, 23.06.2014

İKİNCİ BÖLÜM

2. SUÛDİ ARABİSTAN SELEFİLİĞİ

2.1. Fikri Temelleri

2.1.1. Klasik Selefiyye

Bu bölümde, giriş kısmında anlatılan Selefiyye ve Selefî hareketler yeniden anlatılmayacak sadece klasik Selefiyye'nin Suûd Selefiliği ile ilişkisi ve yakınlığı anlatılmaya çalışılacaktır.

Suûdi Arabistan'da yöneticiler ve âlimler her fırsatta Selefî olduklarını dile getirmişlerdir.³²³ Modern Suûdi Arabistan'ın kurucusu Kral Abdülazîz b. Suûd bazı hutbelerinde ve demeçlerinde selefî olduğunu, devlet olarak Selefiyye mezhebini benimsediklerini, atalarının da bu mezhep üzerinde olduklarını ve asla bu mezhepten vazgeçmeyeceklerini açıkça dile getirmiştir.³²⁴ O, bir konuşmasında şunları söylemektedir: “Ben selefiyim, Muhammediyim ve İbrahim milletindenim. Bununla da gurur duyuyorum. Benim düsturum Kur'an, kanunlarım ve şîârım Muhammed'in getirdiği şeriattır.”³²⁵

Hayreddin ez-Zirikli, Kral Abdülaziz ile ilgili çalışmasında onun Ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebine mensup bir selefî olduğunu belirttikten sonra, bid'at ve hurafelere karşı verdiği mücadeleden takdirle bahsetmektedir.³²⁶

Suudi Arabistan Selefiyyesinin de kabul ettiği klasik Selefiyyenin prensiplerini şu şekilde özetlemek mümkündür.

1. Tevhid: Allah'ın uluhiyyeti ve vahdâniyeti klasik Selefiyye'ye göre İslâm'ın temel prensibidir. Aslında Selefiyye tevhidi üç bölümde ele alır. Rubûbiyet tevhidi, uluhiyyet

³²³ Bkz: el-Useymin, *Şerhu'l-Akidetu'l-Vasitiyye*, I, 45.

³²⁴ Bkz: el-Kabisi, Muhiddin, *el-Mushaf ve's-Seyf Mecmuetun min Kelimati ve Ehadisi'l-Melik Abdülazîz, Dâru's-Sahve es-Suûdiyye li'n-Neşr*, Riyad 1997, s. 55 ; “*es-Selefiyyetu Menhecün Şer'iiyyun ve Matlebün Vataniiyyun*” Sempozyumu, İmam Muhammed b. Suûd Üniversitesi, Riyad 2012, I, 8.

³²⁵ Komisyon, *Muhtaratun Mine'l-Hutebi'l-Melekiyye*, Daretü'l-Melik Abdülazîz, Riyad 1998, I, 77-78.

³²⁶ Bkz: ez-Zirikli, Hayreddin, *Şibhi'l-Cezire el-Arabiyye fi Ahdi'l-Melik Abdülazîz*, Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, Beyrut 1977, I, 33.

tevhidi ve isim ve sıfatlar tevhidi. Özellikle Uluhiyyet tevhidi ile isim ve sıfatlar tevhidi klasik Selefiyyenin üzerinde önemle durduğu bir konudur.³²⁷

2. Şirkin bütün çeşitlerine karşı çıkmak. İster sözlü ister fiili olsun bütün şirk belirtileri ve çeşitleri Selefiyye'nin şiddetle karşı çıktığı ve mücadele ettiği bir konudur. Selefiyyeye göre iki çeşit şirk vardır. eş-Şirku'l-Ekber (büyük şirk). Bu şirkin anlamı; Allah'tan başkasına tapmak, Allah ile beraber başkalarına tapmak veya ibadet çeşitlerinden herhangi birisini Allah'tan başkasına sarfetmek demektir. Selefiyyeye göre bu şirki işleyenler ebediyyen cehennemde kalırlar. İkinci kısım ise eş-şirkul'aşgar (küçük şirk). Bu çeşit şirk riya ve gösteriş şirki demektir. Bu şirki işleyenler ebediyyen cehennemde kalmazlar ancak bu şirk onların imanlarına etki eder ve bir zayıflık meydana getirir.³²⁸

3. Selefiyyeye göre iman dil ile ikrar, kalp ile tasdik ve amelden ibarettir. İman salih amellerle artar ve günahlarla da eksilir.³²⁹

4. Bid'at ve hurafelere karşı Müslümanları uyarmak ve sakındırmak. Selefiyyeye göre bid'atların külli, cüz'i, hakiki veya mecâzi olması durumu değiştirmez. Hepsiyle mücadele etmek gerekir.³³⁰

5. Nafile, sünnet ve müstehab ibadetlere önem vermek.³³¹

6. Şer'i ilimlerin yanı sıra şer'i ilimler için gerekli olan diğer alet ilimleri de tahsil etmek.³³²

7. İbâdet ve muâmelatı içine alan ferdi fıkıhla daha çok ilgilenmek. Selefiyye siyaset ve toplumsal meselelerle ikinci derecede ilgilenmektedir.³³³

8. Selefiyye bütün dikkatini Kur'an, sünnet, sahâbe ve tabiinin söz ve uygulamaları üzerine yoğunlaştırırken diğer fer'i meseleleri ikinci planda ele almaktadır.³³⁴

³²⁷ Bkz: et-Tarîkî, Abdullah b. İbrahim, *el-Medârisu's-Selefiyyeti'l-Muasira*, Mektebetu Alukah, Riyad 1431, s. 9.

³²⁸ Bkz: et-Tariki, a.g.e, s.9.

³²⁹ Bkz: el-Bureykan, a.g.e, s.55.

³³⁰ Bkz: et-Tariki, a.g.e, s.53.

³³¹ Bkz: et-Tariki, a.g.e, s.10.

³³² Bkz: et-Tariki, a.g.e, s.10.

³³³ Bkz: et-Tariki, a.g.e, s.10.

³³⁴ Bkz: el-Bureykan, a.g.e, s. 52.

9. Halife veya devlet başkanına, namaz kıldıkları ve kıldırarak müddetçe itaat etmek ve onlara başkaldırmamak.³³⁵ Ahmed b. Hanbel; ister meşru yolla ister başka yollarla müslümanların başına geçmiş olsun, devlet başkanlarına itaatın şart olduğunu söylerken, onun yaptıklarına sabredilmesi gerektiğini, müslümanların birliğinin ve dirliğinin bu yolla korunması gerektiğinin önemine vurgu yapmaktadır. Ona göre bu durumda devlet başkanına karşı gelmek ve ona isyan edip fitne ve kargaşaya sebep olmak Peygamber ve selef metoduna aykırıdır. Bu durumda isyan edenin ölümü de her ne sebeple olursa olsun cahilî bir ölümdür.³³⁶

10. Bütün Sahâbeye ve Ehl-i Beyt'e saygı duymak ve hiçbirisini dışlamamak. Selefiyyeye göre Sahâbe'ye küfretmek veya saygısızlık yapmak münafıklığın alametidir.³³⁷

11. Selefiyyeye göre Ehl-i Kible den hiçkimse tekfir edilmemelidir. Müslüman birisinin söylediği bir söz veya yaptığı bir şey küfrü gerektirse bile ona sen kâfirsın demek doğru değildir. Ancak senin bu söylediğin veya yaptığın şey küfrü gerektirir denilebilir. Yani Selefiyye'ye göre delille sabit olmadan müslüman birisine kâfir denilmesi doğru değildir.³³⁸

12. Selefiyyeye göre akl-ı selim fıtratı gereği iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırt edebilir. Ancak iyi ve kötünün tafsilatı ve incelikleri sadece nass yani nakil ile bilinebilir.³³⁹

13. Selefiyye İslâm'a bütüncül bir bakış açısı ile bakmaktadır.³⁴⁰ Çünkü Selefiyyeye göre İslâm'a parçacı yaklaşımlar İslâmın değerini azalttığı gibi müslümanın şahsiyetini de tam olarak ortaya çıkarmamaktadır.³⁴¹

14. Selefiyye içtihat ve tecdide önem vermektedir. Zira İslâm'ın şaibelerden temizlenmesi için tecdide ihtiyaç vardır. İctihad ise her asırda İslâm'ın üstün özelliklerinin müslümanın şahsında tezahür edebilmesi için gereklidir.³⁴²

³³⁵ Bkz: el-Kavsi, *el-Menhecu's-Selefi*, s. 197.

³³⁶ Bkz: İbn Cevzî, Ebu'l-Ferec, *Menakibu'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, Tahkik: Abdullah et-Türki, Mektebetu'l-Hancı, Mısır 1979, s. 227.

³³⁷ Bkz: el-Kavsi, *el-Menhecu's-Selefi*, s.361-365.

³³⁸ el-Bureykan, a.g.e, s.55.

³³⁹ el-Lâlekaî, Hibetullah b. Hasan b. Mansur Ebu'l-Kasım, *Şerhu Usuli İtikadi Ehli's-Sünne ve'l-Cemaa*, Dâru Taybe, Riyad 1995, I, 10-12.

³⁴⁰ Herhalde Selefiyye'nin bu yaklaşımında, amelleri de imandan bir cüz olarak görmesi fikri etkili olmuştur. Çünkü Selefiyye akidesinde ameller imandan bir parçadır.

³⁴¹ el-Kavsi, *el-Menhecu's-Selefi*, s. 407-411.

2.1.2. Ehl-i Hadîs

Suûdi Arabistan Selefiyyesinin fikri arka planında Ehl-i Hadîs önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim Selefiyye ile ilgili yapılan ve bundan sonra yapılacak olan araştırmalarda Selef, Ehl-i Hadîs, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, Ashâbu'l-Hadîs ve Hanbeliyye gibi kavramların iç içe geçtiği görülecektir. Bununla birlikte bu kavramları kalın çizgilerle birbirinden ayırmak güç görünmektedir. Selefiyye ile ilgili yapılan çalışmalarda bu karışıklık belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Muhammed b. Abdülvehhâb'tan başlayarak günümüze kadar hemen hemen bütün Suûd âlimleri Selefiyyenin, Ehl-i Hadîs, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat ve Hanbeliyye ile olan bağlantılarını açıkça dile getirmektedirler. Ehl-i Hadîs ile ilgili yapılan tesbitlerden bazıları şöyledir:

Hatib el-Bağdadi Ehl-i Hadîs'i, Peygamberin metodunu benimseyen, sahâbe ve tabiînin eserlerini koruyan, akıl, görüş ve re'ye müracaat etmeyen ve böylece dinin aslını muhafaza etmeye çalışan "Allah'ın hizbi" olarak tanımlamaktadır. Ebû Osman es-Sâbûni (ö.449/1057)³⁴³ ve eş-Şehristani (ö.548/1153)³⁴⁴ Hatip el-Bağdadi'ye benzer bir tarifile Ehl-i Hadîsi'i tanımlamışlardır.

Hanbeli hadîs ve tefsir âlimlerinden İsmail el-İsbahâni'nin (ö.535/114) tarifi ise şöyledir: "Hz.Muhammed'in sünnetini ortaya koymak için çaba gösteren, Peygamberimizin hadîslerini cem' eden, hadîslerin doğrusunu yanlışından ayırt eden, hadîsleri öz kaynaklarından telakki eden, sahih hadîslerle amel eden, zayıf hadîslerden sakındıran, hadîslere karşı olumsuz tavır takınanları ayıplayan ve kısacası hadîsle yatıp hadîsle kalkanlara Ehl-i Hadîs denir."³⁴⁵

İbn Teymiyye'nin tarifi ise şöyledir: "Biz Ehl-i Hadîs derken sadece hadîsin semâi, rivâyeti ve kitabeti ile uğraşanları kasdetmiyoruz. Hadîsi rivâyet eden, ezberleyen, zahiri ve bâtinî anlamda hadîsle amel eden Kur'an ehline de hadîs ehli demektediriz. Bu kimseler Kur'an ve hadîse değer verirler, onları öğrenir ve onlarla amel ederler. Ehl-i Hadîs fukahâsı, Peygamber'i ve sünnetini diğer bütün fukahadan daha fazla bilirler. Hadîs sûfileri

³⁴² el-Kavsi, *el-Menhecu's-Selefi*, s. 411

³⁴³ el-Bağdadi, Hatib, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *er-Rihle fi talabi'l-Hadîs*, Tahkîk: Nuruddin İtr, Dımaşk 1975, s. 222.

³⁴⁴ eş-Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerim Ebu'l-Feth, *el-Milel ve'n-Nihal*, Tahkîk: Ali Hasan Faut- Emir Ali Mehna, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut Tsz. I. 243.

³⁴⁵ el-Esbehani, İsmail b. Muhammed b. Fadl, *el-Hucce fi Beyani'l-Mehacce (Şerhu Akideti Ehli's-Sünne)* Dâru'r-Raye, Riyad 1999, s.167.

diğer sûfilerden çok daha fazla Peygambere ittiba' ederler. Hadîs imamları herkesten çok Peygamberî siyaseti bilirler ve hadîse gönül verenler herkesten çok Peygambere bağlıdırlar.”³⁴⁶

Zehebî ise, Ehl-i Hadîs'in hem tanımı ve hem de kimler olduğu konusunda şunları söyler: “Ehlü'l-Hadîs, Ashâbu'l-Hadîs ve Sâhibu'l-Hadîs gibi tabirlerle, hadîs öğrenim ve öğretimiyle uğraşan, ravilerin durumlarını bilen ve hadîsi ilgilendiren bütün konularda söz sahibi olan kimseler kastedilmekteydi. Buna göre meşhur muhaddis Şu'be b. Haccac Sâhibu'l-Hadîs sayılırken hadîs rivâyetinde kuvvetli olmayan, fazla hadîs rivâyet etmeyen Ferkad es-Sabâhî Sahibu'l-Hadîs sayılmamıştır. Aynı şekilde Maliki fıkhında söz sahibi olan Abdullah b. Nâf'i hadîste derinleşmediği için sâhibu'l-hadîs olarak kabul edilmemiştir”.³⁴⁷

Abdullah Aydınli'nın tesbiti ise şöyledir: “Ehl-i Hadîs (Ehlü'l-Hadîs) veya aynı anlamdaki Ashâbü'l-Hadîs tabirleri sahabe zamanında kullanılmaya başlanmıştır. En çok hadîs rivâyet eden yedi sahabeden biri olan Ebû Said el-Hudrî'nin hadîs öğrenmeye çalışan gençlere, “siz bizim halefimiz ve bizden sonraki Ehl-i Hadîs'siniz”³⁴⁸ dediği nakledilir. Ehlü'l-Hadîs, Ashabu'l-Hadîs ve Sahibu'Hadîs gibi tabirlerle, hadîs öğrenim ve öğretimiyle uğraşan, ravilerin durumlarını bilen ve hadîsi ilgilendiren bütün konularda söz sahibi olan kimseler kastedilmekteydi.”³⁴⁹

Abdullah Aydınli, Ehl-i Hadîs kavramının zamanla “hadîse göre amel etmeye çalışan kimse” anlamına evrildiğini ve ehl-i hadîs teriminin bu anlamıyla ehl-i rey ile birlikte hadîs ile amel eden bütün müslümanları kapsamakla birlikte, hadîsle amel etme ve bunun için belli usulleri kullanma söz konusu olduğunda, ehl-i sünnetin bir kısmını teşkil eden ve nasslara yaklaşımları farklılık arzeden bir ashabu'l-hadîs kavramının ortaya çıktığını belirtmektedir.³⁵⁰

İsmail Hakkı Ünal Ehl-i hadîs ile Ehl-i re'y kavramlarının tanımları ve kapsamaları üzerinde birçok âlimden alıntı yaptıktan sonra bu konuda bir ittifakın olmadığını, Tabiîn döneminde, ashâb-ı re'y tabirinin ashâb-ı sünene karşı polemik konusu olarak sık sık

³⁴⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, IV. 85-95.

³⁴⁷ Zehebi, *Siyer*, X, 372-373.

³⁴⁸ el-Bağdadi, Hatib, *Şerefu Ashabi'l-Hadîs*, s. 22.

³⁴⁹ Aydınli, Abdullah, “*Ehl-i Hadîs*”, DİA, İstanbul 1994, X, 507.

³⁵⁰ Bkz: Aydınli, a.g.m, X 507-508.

kullanıldığını söylemektedir.³⁵¹ Ünal'a göre ilk dönemlerde re'y fıkıhla aynı anlamda kullanılmıştır. Nitekim Pezdevi, Usûlünün girişinde “geçmiş ashâbımız, ashâbu'l-hadîs ve'l-meâni idi” demektedir, “ulemânın meâniyi (fıkıh ve re'yi) onlar, yani Ebû Hanîfe ve ashabı için kullandıklarını, bu yüzden onları ashab-ı re'y diye isimlendirdiklerini, re'yin fıkıhın bir ismi olduğunu söylemiştir. Ünal'a göre tabiîn döneminde de, Hz. Peygamber ve sahâbe devrinde olduğu gibi, akıl yürütme, muhakeme yapma ve olayları birbiriyle kıyas etme şeklindeki rey kullanımı, hadîşçiler tarafından olsun, re'yci olarak bilinen kimseler tarafından olsun, kullanılmış olmasına rağmen karşılıklı hücumların muhtelif şekillerde devam ettiğini, bu hücumlarda odak merkezlerinin Hicaz ve Irak şeklinde tebellür ettiğini ve bunlardan Hicaz mektebinin “hadîşçi”, Irak mektebinin ‘re'yci’ olarak tanındığını, aslında bu ayırımın gerçekleri tam olarak yansıtmadığını söylemektedir. Ona göre aslında lûgat itibarıyla fıkıhla aynı manayı taşıyan “re'y”, en çok fakihlerin başvurduğu bir kaynak olduğu için, ehl-i re'y tabiri adeta fakihlerle özdeş hale gelmiştir.³⁵²

Ehl-i hadîs ve ehl-i re'y ekollerinin tayinindeki problemten bahseden Ünal, her iki ekolün re'y ve hadîse karşı tutumları konusunda yaygın olan yanlış bir anlayış olduğundan bahsetmektedir. Ona göre bu yanlış anlayıştan dolayı Ebû Hanîfe bazıları tarafından re'yi çokça kullandığından dolayı cerh edilmiştir. Ancak durum hiç de sanıldığı gibi değildir. Çünkü Hicaz'da Rebîa gibi re'ye çokça başvuran âlimler olduğu gibi A'meş gibi büyük muhaddisler de bulunmaktaydı. Daha sonra Irak medresesinin re'y ekolü olarak tanınmasının sebeplerine değinen Ünal aslında Hicaz ve Irak ekollerinin h. birinci ve ikinci asırlarda, fıkıh alanında hadîs ve re'ye verdikleri önem hemen hemen aynı seviyede olmakla beraber ilkinin hadîşçi, ikincisinin re'yci olarak şöhret bulmasının sebepleri sadedinde şunları söylemektedir: “Kanaatimizce bu sebeplerden birisi muasırlar arasında görülen ilmi rekabet, diğeri de Arap-Mevâlî çekişmesidir.”³⁵³ Ünal daha sonra bu konuda çeşitli alıntılar yaparak iddiasını desteklemeye çalışmıştır. Ünal'a göre Mevâlî'nin ilmî sahada ön sıraları işgal etmiş olması, Irak medresesine re'y ehli isnadının arka planındaki başlıca nedendir. Ona göre bu iki sebebin yanı sıra neseb unsuru ve bazı Mutezile ileri gelenlerinin Hanefî Mezhebine mensup olmaları da bu medresenin re'y ekolü olarak isimlendirilmesinde etkili olmuştur. Ünal, bununla birlikte bazı araştırmacıların bu

³⁵¹ Bkz: Ünal, İsmail Hakkı, *Ebû Hanîfe'nin Hadîs Anlayışı ve Hanefî Mezhebi'nin Hadîs Metodu*, DİB, Ankara 1994, s. 27-34.

³⁵² Bkz: Ünal, a.g.e., s. 36-37.

³⁵³ Ünal, a.g.e., s. 44.

isimlendirme yerine, Hicaz ve Irak medreseleri şeklinde alternatif bir isimlendirme önerdiklerini de söylemekten geri kalmamaktadır.³⁵⁴

Mehmet Görmez ise “ilim ve kültür tarihimizde bilgi kaynaklarını rivâyetlere teksîf eden, anlama yöntemi olarak da lafızların zahirine sarılan” kimseler şeklinde takdim ettiği Ehl-i Hadîs’in ortaya çıkış tarihini hicri II. asrın başı olarak vermektedir. O, Ehl-i Hadîsin oluşum safhasını ise sahabe dönemine kadar götürerek, İbn Ömer ve Ebû Hureyre gibi sahâbilerin, neşet edecek Ehl-i Hadîse rehberlik ettiklerini söyler. Ona göre bir ekol olarak Ehl-i Hadîsin zühuru daha sonradır. Görmez sözlerini şöyle sürdürmektedir: “Biz burada Ehl-i Hadîs derken, sadece hadîs ilmi ve rivâyeti ile uğraşan Muhaddisun’u kastetmiyoruz. Ehl-i hadîs ile yalnız hadîs rivâyet edenleri değil, hukuki ve itikadi tüm meseleleri hadîsler üzerine bina etmek isteyen, Hz. Peygamber döneminden gelen her uygulamaya sünnet, onun dışında her şeyi bid’at olarak değerlendiren kimseleri kastediyoruz.”³⁵⁵

Ehl-i Hadîs veya Ashâbu’l-Hadîs alanında Türkiye’de en kapsamlı çalışmayı yapanlardan biri olan M. Hayri Kırbasoğlu ise Ehl-i Hadîs terimini çağrıştıran yaklaşık kırk kadar isim zikrettikten sonra, Ashabu’l-Hadîs’i sadece bir fıkıh mezhebi olarak göstermeye çalışmanın hatalı bir tutum olacağını söyleyerek Ashâbu’l-Hadîsi, fıkha ilaveten başta akâid olmak üzere, bir müslümanın hayatı boyunca karşı karşıya gelebileceği çeşitli durumlarda, Kur’an’a ve hadîslere dayalı bir yol izleyebilmesini temin için, çeşitli alanlarda gerekli faaliyeti göstermiş bir mezhep olarak’ tarif etmiştir.³⁵⁶

Kırbasoğlu; Ehl-i Hadîsin en önde gelen imamının Ahmed b. Hanbel olduğunu vurguladıktan sonra, Mutezile’nin bütün Ehl-i Hadîs için Haşeviyye sıfatını yakıştırdığını söyler ve devamla şöyle der: “İlk devirlerde “Haşeviyye” nitelemesi Ashâbu’l-Hadîs’e muhaliflerince verilmiş iken daha sonraki devirlerde Sünni âlimlerin de Ashâbu’l-Hadîs’e bu sıfatı uygun gördükleri müşahade edilmektedir. Nitekim eş-Şehristânî Ashabu’l-Hadîs’in tamamına teşmîl etmemekle birlikte, sadece bir kısmına “haşviyye” sıfatını izafe etmiştir.”³⁵⁷

³⁵⁴ Bkz: Ünal, a.g.e., s. 47-48.

³⁵⁵ Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadîsin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara 1997, s. 57.

³⁵⁶ Bkz: Kırbasoğlu, M. Hayri, *Ashabu’l-Hadîse Göre Allah’ın Sıfatları Problemi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1983, s. 39-45.

³⁵⁷ Kırbasoğlu, *Allah’ın Sıfatları Problemi*, s. 32.

Oryantalist Watt ise Ehl-i Hadîs'i yalnızca hadîsleri rivâyet edenler değil, aynı zamanda hukûkî meselelerde hadîsin büyük önemine inanananlar şeklinde tarif etmektedir.³⁵⁸ Watt'ın tanımını eleştiren Kırbaçoğlu Watt'ın, sadece J. Schact'ın sözlerini tekrarlamaktan başka bir şey yapmadığını ve her ikisinin de bu konuda ciddi bir çalışmalarının olmadığını vurgulamaktadır.³⁵⁹

Sönmez Kutlu Ashâbu'l-Hadîs'i, Abbasi iktidarının ilk dönemlerinden itibaren, müslümanları içinde bulundakları parçalanmışlıktan kurtarmak; toplumsal hayatı, idealleştirilen Hz. Peygamber dönemine göre şekillendirmek; birlik ve bütünlük içerisinde yaşatmak için, çözümün Kitab'ın yanı sıra, Hz. Peygamber'in hadîsleri, Sahâbe ve Tâbiûn'un sözlerinde olduğuna inanan; bunları bir araya toplayıp, konularına göre tasnif eden; genelde görüşlerini hadîslere dayandıran; onlara bağlanmayı teşvik eden; Kitap ve Hadîs'ten bağımsız re'y kullanmaktan sakındıran ve onu kullananları eleştiren kimselerin müşterek adı olarak tarif etmiştir.”³⁶⁰

Kutlu bu kavramın, bazı konularda farklı eğilimlere sahip, ancak pek çok noktada ortak kanaatlerde birleşmiş insanları içinde barındırdığını, dini düşüncede daha sonra meydana gelen gelişmelerde önemli rol oynadığını ve her asırda yeni boyutlar kazanıp renklendiğini ifade ettikten sonra hadîs taraftarlarının, bu bünyeden beslenen ve gelişen fikri oluşumlardan biri olduğunu söylemektedir.”³⁶¹

Cabirî, genelde İslâmî fırkalar ve özelde de Ehl-i Hadîs hakkındaki tesbitinde, Arap-İslâm düşüncesinin iki ana akımdan meydana geldiğini söyleyerek, bunlardan birincisinin İslâmî mirasa sıkı sıkı sarılan ve eşyayı değerlendirmede yegâne ölçüt olarak ona dayanmaya çağıran akım olduğunu, İkincisinin ise görüşe (re'y) sarılan ve gerek İslâm mirasının anlaşılmasında gerekse yeni gelişmelerin değerlendirilmesinde ona yaslanmaya çağıran bir akım olduğunu iddia etmektedir. Câbiri'ye göre fıkıhta re'y ve görüşü savunanlar genelde Kûfe'de yaşarken, kıyası ön plana çıkaran Basra'da ise çok sayıda hadîsçi (Ehlü'l-Hadîs) yaşamaktaydı.”³⁶²

³⁵⁸ Wat, Montgomery, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, (Terc: Ethem Ruhi Fırlı), Umran yayınları, Ankara 1981, s. 80.

³⁵⁹ Kırbaçoğlu, a.g.e., s. 38.

³⁶⁰ Kutlu, Sönmez, *İslâm Kültüründe İlk Gelenekçiler*, Kitabiyat Yay., Ankara 2000, s. 49.

³⁶¹ Bkz: Kutlu, a.g.e., s. 50

³⁶² Bkz: el-Câbirî, Muhammed Abid, *Arap-İslâm Akınının Oluşumu*, (Terc: İbrahim Akbaba), Kitabevi yay, İstanbul 2000, s. 101-102.

Özafşar İslâm tarihinin ilk asırlarından itibaren hadîs ve onunla alakalı bütün disiplinlerde iki zihniyetin var olduğunu söyler. Ona göre bunlardan bir tanesi rivâyetlerin harfi ve lâfzî manasını esas alan, ondan da evvel şekli subûtunu ilmin yegâne mihenk ve ayarı gören bir anlayış ki bunlara sonradan “Ehlü’l-Hadîs” özel tabiri ıtlak olunmuştur. Ona göre bu akımın iki uzantısı ortaya çıkmıştır. Birincisi, hiçbir metodik temele sahip olmayan, sadece haberleri nakletmek ve ilk anlamlarını tatbik etmekle kendilerini yükümlü hissedenler ki kendilerine “Zâmilü’l-Esfâr” veya “Haşeviyye” isimleri ıtlak olunmuştur. Tek işleri isnad peşinde koşmak ve onu nakletmektir. Diğer, metodik bir asla sahiptir ve bilinçli olarak bunu tercih etmiştir. Bu akımın ilk ve ikinci asırda bazı mümessilleri olmakla beraber, esas sözcülüğünü ve teorisyenliğini İmam Şafi’i üstlenmiştir. Bu itibarla Bağdat’ta kendisine “Nâsiru’l-hadîs” ünvanı layık görülmüştür. Özafşar’a göre Ahmed b. Hanbel ve bağlıları da bu akımın kapsamında değerlendirilirken İbn Huzeyme, İbn Hibbân, Dârekutni, Beyhaki, İbn Salah, Nevevi, İbn Hacer, Suyuti ve benzeri âlimler bu zihniyetin temsilcileri olarak gözüktürler.”³⁶³

Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat ile ilgili bir kitap yazan el-Mısırî, Ehl-i Hadîs’i “rivâyet ve dirâyet bakımından Resulullah’ın hadîsleriyle iştigal eden, rivâyet edilen hadîslerde ittiba, ilim ve amel bakımından her türlü titizliği gösteren, sünnete ittiba edip bid’atlardan şiddetle sakınan, Kur’an ve Resulullah’ın hadîslerini kendi görüşlerine tercih eden kimseler” şeklinde tarif etmiştir.³⁶⁴

Talat Koçyiğit ise Ehl-i Hadîs’i “Hz. Muhammed’in din ile ilgili olarak ümmetine öğrettiği hususların tamamı demek olan sünnete sarılan ve onu din edinenler, kendinden öncekilerden devraldığı bu mirası muhafaza ve doğru bir şekilde sonraki nesillere aktarmadan başka hiçbir endişesi olmayanlar, hukuka ve inanca yönelik meseleleri hadîsler üzerinde bina etmek isteyenler, Hz. Peygamber döneminden gelen her uygulamaya sünnet gözüyle bakanlar, bilgi kaynaklarını rivâyetlere yoğunlaştıranlar, anlama yöntemi olarak rivâyetlerin zahirini kullananlar, hadîse sıkıca tutunanlar, sadece nasslarla amel edenler,

³⁶³ Bkz: Özafşar, M. Emin, “*Muhammed Zahid Kevseri: Hadîs Yönü*”, (Muhammed Zâhid el-Kevseri: Hayatı Eserleri-Tesirleri içinde), Haz: Necdet Yılmaz, İstanbul 1996, s. 87-89.

³⁶⁴ el-Misri, a.g.e, s. 49.

fıkhn tamamını Resulullah'a dayandıranlar, re'yi ve diğer metotları dışlayanlar ve eski geleneksel Medine ekolünün devamı olanlar" şeklinde tarif etmiştir."³⁶⁵

Ehl-i Hadîs'in aklı dışladığı yolundaki söylemlere karşı çıkan Ehl-i Hadîs ve Selefiyye geleneğinin önemli ismi İbn Teymiyye; kelâmcıların, Ehl-i Hadîs'i ve Ehl-i Sünnet'i taklitçilik, rey ve görüşü önemsemediklerini söyleyerek şunları söylemiştir: "Seleften bazı kimselerin bu iddiayı çağrıştıran bir takım nakilleri, onların aklı ve içtihadı önemsemedikleri anlamına gelmez. Selef, naklî ve aklî delilleri birlikte kullanmıştır. Nitekim Kur'an'daki tefekkür, tedebbür ve aklı kullanmayı tavsiye eden âyetler de bunu gerektirmektedir. Asıl problem Kitap ve sünnet nassları değil kelâmcıların aklî ve mantikî metodudur. Aklı ön plana çıkaran kelâmcılar, Allah'ın sıfatları ile ilgili bir hadîs akıllarıyla çeliştiği zaman hemen akıllarını hakem tayin edeler. Halbuki onlara düşen görev bu tür haberleri olduğu gibi kabul etmek ve çelişkiye düşmemektir."³⁶⁶

Ehl-i Hadîs'in kimler olduğu ve hangi âlimleri kapsadığı meselesi de İslâm âlimlerince karara bağlanmış değildir. Ancak genel olarak bazı isimler üzerinde durulmuştur. el-Hakim en-Neysâbüri yaptığı uzun Ehl-i Hadîs listesinde Süfyan-ı Sevri, Abdullah b. Mübarek, Şafi'i, Ahmed b. Hanbel, İshak, Evzâi, Buhârî, Osman ed-Dârimî ve İbn Huzeyme gibi isimleri zikretmiştir.³⁶⁷

Şah Velîyullah ed-Dehlevî ise genellikle hadîs kitapları te'lif eden âlimleri Ehl-i Hadîs'ten saymaktadır. Ona göre 1. nesil Ehl-i Hadîsçiler Abdurrahman b. Mehdî, Yezîd b. Hârûn, Abdurrezzak es-San'anî, Fadl b. Dukeyn, Musedded b. Muserhed, İshak b. Râhûye, Ali İbnu'l-Medînî, Ebû Bekr b. Ebi Şeybe, Hennâd b. Seriy ve Ahmed b. Hanbel gibi alimlerdir.³⁶⁸ Dehlevî, ikinci nesil Ehl-i hadîsin ise şu isimlerden oluştuğunu söyler: "Ebu Davud, Abd b. Humeyd, Dârimî, Buhârî, Müslim, İbn Mâce, Tirmizi, Ebû Ya'la, Dârekutni, el-Hâkim en-Neysâbüri, Beyhakî, Hatib el-Bağdâdî, İbn Abdilberr ve ed-Deylemî."³⁶⁹

³⁶⁵ Koçyiğit, Talat, *Hadîsçiler ile Kelâmcılar Arasındaki Münakaşalar*, Ankara 1988, s. 112, Görmez, a.g.e, s. 57, Kırbaoğlu M. Hayri, *Ehlü's-Sünne Kavramı üzerine Yeni Bazı Mülâhazalar*, İslâmî Araştırmalar, C.1, S.1, Ankara 1998, s. 73.

³⁶⁶ İbn Teymiyye, *Nakdu'l-Mantık*, s. 47-49.

³⁶⁷ en-Neysâbüri, el-Hâkim Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *Marifetu Ulumi'l-Hadîs*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1977, s. 11.

³⁶⁸ ed-Dehlevî, Şah Velîyullah, *el-İnsaf fî Beyani Sebebi'l-İhtilaf*, Tahkîk Ebu'l-Fettâh Ebû Ğudde, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1986, s. 74.

³⁶⁹ ed-Dehlevî, a.g.e, s. 79-80.

İslâm düşünce tarihi kaynaklarına bakıldığında çoğu zaman Ehl-i hadîs ve Selefiyye kavramlarının iç içe kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber daha sonraları kavramsallaşan Selefiyye, önceleri Ehl-i Hadîs, Ashâbu'l-Hadîs ve Ehlu'l-Eser kavramlarıyla bilinmekteydi. Selefiyye, bazen Ehl-i Hadîs diye tabir edilen kesimin niteliğini belirtmek, bazen Hanbelî gelenekle bağlantılı olanları ve bazen de bu yaklaşımın en belirgin temsilcisi kabul edilen İbn Teymiyye gibi belirli şahsiyetler etrafında dile getirilmiştir. Ehl-i Hadîs veya Selefiyye akımı, diğer bazı akımlar gibi tarih içerisinde çok etkili olmuş ve çok taraftar toplamıştır. Bunun birçok nedeni vardır. Bilindiği gibi İslâm tarihinde, Hz. Peygamberin vefatından hemen sonra ortaya çıkan düşünsel tartışmalar, mütedeyyin kimi çevreleri telaşlandırmış ve bunun neticesinde kaynaklara sıkı sıkıya bağlanmayı ve ayrılıklara temel gerekçe olarak gördükleri, nasslar üzerinde akıl kullanmayı bazen kontrol altında tutarak bazen de tamamen terk ederek nassların zahirine bağlı kalmayı, te'vil ve yorum gibi girişimlerden uzak durmayı en sağlıklı ve güvenli yol olarak görmüşlerdir.³⁷⁰

M. Zeki İşcan'a göre Selefiyye, Ehlu'l-Eserin ilk dönemlerde olmayan sonraki bir adlandırılmasına karşılık gelmektedir. Ona göre bu "rivâyete dayalı din anlayışı" dediğimiz tavrın bir yansımasıdır.³⁷¹

Selefiyye'nin Ehl-i Hadîs ile irtibatlandırılmasının bir nedeni de, hadîse karşı gösterilen derin saygı ve teslimiyettir. Selefiyye'nin bütün öncülerinin Ehl-i Hadîsten olması bunun en belirgin işaretidir. Nitekim bu ekolün en önemli ismi Ahmed b. Hanbel Ehl-i Hadîsin büyük muhaddislerinden birisidir. Ahmed b. Hanbel'in Mutezile kelâmcılarıyla olan mücadelesi ve mihne olayındaki duruşu onu Ehl-i Hadîs/Selef ekolünün sembol ismi haline getirmiştir. Her devirde değişik mezheplere bağlı bazı âlimler itikadi konularda Ehl-i Hadîs metodunu kendi eğilimlerine uygun biçimde temsil etmişlerse de bu çizgiyi hararetle benimseyen ve onunla özdeşleşmiş gibi görünenler daha çok Hanbelî âlimleri olmuşlardır. İbn Hanbel, kendisinden sonraki Ehl-i Hadîs literatürü için model olacak şekilde selef düşüncesinin temellerini ortaya koyan kişi konumundadır.³⁷²

³⁷⁰ el-Medhali, Reb'i b. Hâdi, *Ehlü'l-Hadîs Humu't-Taifetu'l-Mansura*, Riyad 1993, s. 38.

³⁷¹ İşcan, a.g.e, s. 29.

³⁷² Özervarlı, M.Sait, "Selefiyye" DİA, İstanbul 2009, XXXVI, 400.

M. Sait Özervarlı'nın, Ehl-i Hadîs ve Selefîyye kavramlarını aynı anlamda kullandığı görülmektedir. Özervarlı'nın şu tesbiti önemlidir: “Temelleri daha eskilere dayanmakla birlikte VI. yüzyılda belirgin hale gelen Dımaşk Ehl-i Hadîs çevreleri Bağdat âlimlerinin aksine daha sert bir eğilimi temsîl etmişlerdir. Bağdat ve Mekke’de Hanbeli ulemasının yanında tahsil gören Muvaffakuddin İbn Kudâme (ö.620/1223) öğreniminin ardından Dımaşk’a yerleşmiş “*Tahrîmu ’n-nazar fî Kutubi Ehlil-Kelâm*” gibi reddiyelerinin yanı sıra münazaracı kişiliğiyle Ehl-i Hadîs hareketinin bölgede kök salmasına ve güçlü âlimlerin yetişmesine zemin hazırlamıştır. Bunların başında VII. yüzyılın ikinci yarısında yetişip çok sayıda eser te’lif eden Takiyyuddin İbn Teymiyye ve onun en önemli öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye gelir. Bu ikisinin çalışmalarıyla Ehl-i Hadîs ekolü sistematik selefilîğe dönüşmüştür. Bu sebeple İbn Teymiyye hareketi bütün Ehl-i Hadîs geleneği içerisinde ayrı bir konuma sahiptir. Haçlı seferleri ve Moğol istilası etkilerinin görüldüğü bir dönemde İbn Teymiyye, Müslümanların inancını ve birliğini güçlendirmek amacıyla öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye ile birlikte katı lafızcı bir yaklaşımdan Kur’an ve sünnet çerçevesi içerisinde dînî bir akılcılığa yer veren bir anlayışa geçiş yapmıştır. Bu sırada Selef’in görüşlerine vurgu yapıp onlara bağlılıklarını ifade ettikleri için sonraları Ehl-i Hadîs yerine daha ziyade Selefî olarak anılmışlardır. Müteahhirûn döneminde İbn Teymiyye’nin yolundan gidenlerin Selefîlikle özdeşleşmesine yol açan hususlar, hem kendisinin hem öğrenci ve takipçilerinin İslâm ilimlerini felsefî düşüncelerden arındırma, ayrıca tasavvuf adı altında Müslüman toplumu şahıs veya nesnelere kutsiyet arz eden uygulamalardan ve yaygınlaşma temayülü gösteren hurafelerden uzaklaştırma çabaları olmuştur.³⁷³

2.1.3. Hanbelilik

Hanbelî mezhebi temelde nasslara bağlı kalınması ve nassların anlaşılmasına çalışılması fikri üzerine inşa edilmiştir. Başta Ahmed b. Hanbel olmak üzere diğer Hanbelî âlimleri İslâm hukuk tarihi içinde eser taraftarları yani Ehl-i Hadîs olarak tanınırlar. Buradaki eser, sırasıyla Kitap ve sünnet nasslarını ve kendilerine selef adını verdikleri sahâbe nesli başta olmak üzere tâbiîn ve tebe-i tâbiîn görüş ve uygulamalarını kapsamaktadır. Bu yaklaşımla beraber Hanbelî âlimleri hadîseler karşısında muhafazakâr bir tutum sergilemişler, yeni çıkan meselelerde bid’at nazariyesini geliştirmişlerdir. Eserci

³⁷³ Özervarlı, “*Selefîyye*”, XXXVI, 400-401.

ve Selefî olmanın, özellikle de akâid konularında te’vilden kaçınmanın tabii sonucu olarak Hanbelî âlimleri lafızlara ve onların zahirlerine daha fazla ağırlık vermişlerdir.³⁷⁴

Ahmed b. Hanbel’in Mutezile kelâmcılarıyla olan mücadelesi ve mihne olayındaki duruşu onu Ehl-i Hadîs/Selef ekolünün sembol ismi haline getirmiştir. Her devirde değişik mezheplere bağlı bazı âlimler itikadi konularda Ehl-i Hadîs metodunu kendi eğilimlerine uygun biçimde temsil etmişlerse de bu çizgiyi hararetle benimseyen ve onunla özdeşleşmiş gibi görünenler daha çok Hanbelî âlimleri olmuştur. Ahmed b. Hanbel’in takipçileri, imamlarını Selefî itikadi prensiplerini titizlikle koruyan ve onları Ehl-i Bid’at’e karşı savunan kişi konumuna çıkarmıştır.³⁷⁵

M. Emin Özaşar’a göre Ahmed b. Hanbel mihne ile bir simge, bir sembol haline geldi. Adeta o kendisi mihneleşti, bir ölçü haline geldi. Yani onu sevenler sünnet kampına mensup, ona ilişenler ise zındıklık veya fasıklıkla itham edildiler.³⁷⁶

Ahmed b. Hanbel hadîşçiliği ve fıkıhçılığının yanı sıra aynı zamanda Ehl-i Sünnet inancının yerleşmesine katkıda bulunan bir akâid âlimi olarak da anılmaktadır. İslâm dünyasının çeşitli yerlerinden birçok öğrenci Ahmed b. Hanbel’in ilim halkasına katılmak için Bağdat’a gelmiş ve böylece daha sağlığında iken bu öğrenciler vasıtasıyla görüş ve fetvaları İslâm dünyasının birçok bölgesine yayılmıştır. Bunun sonucu olarak akâid, hadîs ve fıkıhla ilgili ilmi tartışmalarda ve yazılan eserlerde Ahmed b. Hanbel’in görüş ve düşüncelerini temsil eden veya savunan kişiler için “Ashâb-ı Ahmed” ve “Hanâbile” gibi sıfatlar kullanılmaya başlanmış, bu arada çeşitli konulardaki sorulara verdiği cevaplar ve fetvalar “Mesâil” adıyla toplanmış, bu oluşum, daha sonra akaid ve fıkıhta adına “Hanbelî Mezhebi” veya “Selefiyye” denilen yeni bir ekolün temelini teşkil etmiştir.³⁷⁷

Ahmed b. Hanbel ve Hanbelilik ile ilgi bir kitap yazan Muhammed Ebû Zehrâ, Ahmed b. Hanbel’in hem fakih hem de muhaddis olduğunu söylemektedir. Ancak ona göre İbn Hanbel fıkıhtan çok hadîs alanında eserler yazmıştır. Sağlığında fikhî görüşlerinin yazılmasına pek fazla müsaade etmediğinden bazı âlimler tarafından fakih sayılmamıştır. Ebû Zehra’ya göre Ahmed b. Hanbel’in fikhî daha çok, hadîs eser ve sahâbenin söz ve uygulamalarına dayanmaktaydı. Bu nedenledir ki İbn Cerir et-Taberî onu muhaddislerden

³⁷⁴ Bkz: Koca, Ferhat “*Hanbelî Mezhebi*” DİA, İstanbul: XV, 526-546.

³⁷⁵ Bkz: Özervarlı, “*Selefiyye*”, XXXVI, 400.

³⁷⁶ Bkz: Özaşar, M. Emin, *İdeolojik Hadîşçiliğin Tarihi Arka Planı*, Ankara Okulu Yay., Ankara 1999, s.67.

³⁷⁷ Bkz: Koca, a.g.m, XV, s. 525-532.

saymıştır. Tahâvî, ed-Debbûsî, Nesefî, el-Asîlî el-Mâlikî, Gazzâlî ve İbn Kuteybe gibi mezhep araştırmacıları da aynı görüştedirler. el-Makdisî de onu Ashâb-ı Hadîsten saymıştır. Kadı İyâz da onun fakih olmadığını söylemiştir.³⁷⁸

Ahmed b. Hanbel'in fakih mi muhaddis mi olduğu konusu öteden beri âlimler arasında tartışılmıştır. Ulaşabildiğimiz kaynaklar içerisinde Muhammed Ebû Zehrâ bu konuyu objektif bir şekilde ele almış ve şu sonuca varmıştır: "Ahmed b. Hanbel fikhın tavan yaptığı ve fıkıhta birçok eserin yazıldığı bir dönemde yaşadığı halde fıkıh ile ilgili bir eser yazmamıştır. Hâlbuki Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî Irak fikhını toplamıştır. Ebû Yûsuf fıkha dair bir kitap yazmıştır. İmam Şafî'i fıkıh ve mezhebine dair görüş ve fetvalarını yazdırmıştır. Ahmed b. Hanbel'in ise böyle bir çalışması olmamıştır. Bundan onun fıkıh alanında yeteri kadar çabalarının olmadığı veya onun fıkıhtan çok hadîsle iştigal ettiği gibi bir sonuc çıktığını söyleyenler olmuşsa da, hiç şüphe yoktur ki Buhârî ve Müslim gibi bazı muhaddisler aynı zamanda fıkıhla da uğraşmışlardır Ancak bu, onları muhaddislikten çıkarıp fakih yapmaz. Burada önemli olan kişilerin uzmanlık alanları yani uğrunda ömürlerini harcadıkları ihtisas alanıdır. Hadîsle daha çok uğraşan muhaddis, fıkıhla daha çok uğraşan da fakihtir. Her ikisi ile de hemen hemen eşit şekilde uğraşan İmam Malik bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Ancak bize göre imam Ahmed b. Hanbel hem muhaddistir hem de fakihtir. Fakat hadîşçiliği fıkıhçılığına baskın gelmiştir. Çünkü fıkıh alanında herhangi bir eser telif etmemiştir. Hadîs sahasında ise muazzam bir eser olan el-Müsned adlı kitabı mevcuttur ki yazıldığı günden itibaren sahasının en önemli eserlerinden biri olmuştur. Ancak Ahmed b. Hanbel'in talebeleri ve çocukları kendisinden sonra fıkhi görüşlerini bir araya getirmişler ve gün yüzüne çıkarmışlardır. Böylece ona nisbet edilen fikhî bir kulliyat oluşturulmuştur. Her ne kadar kendisine atfedilen görüşlerin bazılarında ihtilâflar varid olsa da büyük çoğunluğunda ittifak vardır. Biz de ulemanın büyük ölçüde kabul ve takdir ettiği bu muazzam külliyyatı o muhaddistir diye bir kenara bırakacak değiliz. Ahmed b. Hanbel'e nisbet edilen fikhî görüşler onun aynı zamanda bir fakih olduğunun da kanıtıdır. Nitekim İbn Kayyim el-Cevziyye de Ahmed b. Hanbel'in hadîsler dışında fıkıh ve diğer ilimlerde eser yazmaya karşı çıktığı için fıkıhla ilgili bir eser

³⁷⁸ Bkz: Ebû Zehrâ, Muhammed, *İbn Hanbel Hayatuhu, Âsâruhu Ârâuhu ve Fikhuhu*, Dâru'l-Fikri'l-Arabi, Mısır Tsz., s. 6-7.

yazmadığını vurgulamaktadır. İbn Kayyım’a göre Allah, onun iyi niyetinden talebelerini onun fikhını, görüşlerini ve fetvalarını yazmaya muvaffak etmiştir.³⁷⁹

Ebû Zehrâ’ya göre Ahmed b. Hanbel’e nisbet edilen Hanbelî fikhî her ne kadar bazı âlimler tarafından kuşku ile karşılanmışsa da tahkîk ehli âlimler ve özellikle Hanbelî âlimlerin o fikhı benimsemeleri ve onaylamaları önemlidir. Başkalarının da bunu böyle bilmesi ve kabul etmesi gerekir. Bununla birlikte Ahmed b. Hanbel’den günümüze kadar nesilden nesile aktarılan böyle muazzam bir fıkıh mirası karşısında kuşku duymak doğru değildir.³⁸⁰

Hanbelî mezhebi çeşitli aşamalardan geçerek günümüze kadar ulaşmıştır. Ahmed b. Hanbel’in fikhî görüşlerinin yazılmasına karşı çıktığı herkes tarafından bilinmektedir.³⁸¹ Ahmed b. Hanbel’in vefatından hemen sonra mezhebin fikri ve tarihi malzemesini, Ahmed b. Hanbel’in öğrencilerinin da içinde bulunduğu ilk öğrenciler tarafından “Mesail” adı altında tedvin edilen eserler oluşturur. Bunlar arasında İshak b. Mansur el-Kevsec, Ebû Bekr el-Esrem, Ahmed b. Hanbel’in oğlu Salih, Abdumelik el-Meymûni, Ebû Bekr el-Merrûzi, Ebû Davud es-Sicistani, Ebû Hatim er-Râzi, İbrahim el-Harbi gibi talebeleri Hanbelî fikhının tanınip yayılmasında önemli rol oynamışlardır. Hanbelî mezhebinin kuruluş safhasındaki en önemli mimarı Ebû Bekr el-Hallâl’dır. IV. Yüzyılda yaşayan Hasan b. Ali Halef el-Berbehâri ve Ebu’l-Kasım el-Hıraki de Hanbelî mezhebinin gelişmesinde önemli katkıları olan âlimlerdir.³⁸²

Hanbeli mezhebi bundan sonraki dönemlerde bazı büyük âlimlerin katkılarıyla gelişmiş ve İslâm tarihinde dördüncü Sünni mezhep olma özelliğini kazanmıştır.³⁸³

³⁷⁹ Bkz: Ebû Zehrâ, *İbn Hanbel*, s.7-8.

³⁸⁰ Bkz: Ebû Zehrâ, a.g.e., s, 9-10.

³⁸¹ Ahmed b. Hanbel’in bütün çabası Hz. Peygamber’in hadislerini toplamak olmuştur. Kendi fikhının ve görüşlerinin yazılmasına karşı çıkmasının nedeni, insanların onun sözleriyle uğraşıp hadisleri terk etmesi korkusudur. Bkz: Ebû Zehrâ, *İbn Hanbel*, s. 8.

³⁸² Bkz: Koca, a.g.m, XVI, 554.

³⁸³ Hanbeli Mezhebi, Selefiyye ve Ehl-i Hadîs’le iç içe olamıyorsa rağmen çok yaygınlık kazanmamıştır. Bunun nedenini Halit Kebir el-Allâl dört nedene bağlamaktadır: 1. Hanbeliliğin en son mezhep olarak ortaya çıkması. Çünkü o zamana kadar genellikle insanlar kendilerine bir mezhep seçmişlerdir. 2.Hanbeliliği kollayan ve koruyan bir devletin olmayışı. Mesela Hanefi Mezhebi’ni Abbâsiler, Selçuklular ve Osmanlılar desteklerken Tarih içinde Hanbeliliği destekleyen bir devlet olmamıştır. Aynı şekilde Endülüs ve Kuzey Afrika’daki devletler Maliki Mezhebini desteklemişlerdir. Şafii Mezhebini ise Eyyubiler ve Memlûklular desteklemişlerdir. 3.Hanbeli âlimlerin siyasetten ve yönetimden uzak kalmaları. 4.Hanbeli Mezhebi’nin diğer Sünni Mezhepler tarafından dışlanması ve baskıya maruz kalması. Nizamülmülk’ün Hanbeli âlimlerine yaptığı baskılar bunun bir kanıtıdır. Bkz: el-Hallâl, Halit Kebir, *el-Hanabiletu fî Mukaddimeti İbn Haldun*, <http://www.saaaid.net/bahoth/82.htm>, erişim tarihi: 29.06.2014; Hanbeli mezhebinin gelişip yayılmasında

Vehhâbi-Suûdi hareketinin başarıya ulaşip Arap yarımadasında Suûdi Arabistan Krallığının kurulmasından sonra, Hanbelîliğe büyük önem verilmiş ve Hanbeli kitapları önemsenmeye başlamıştır. Günümüzde Hanbeli Mezhebi'nin İslâm dünyasında gelişmesinin en büyük nedeni Suûdi Arabistan Devleti'nin çabalarıdır. Bu sayede Hanbeli Mezhebi tarihte hiç olmadığı kadar tanınmış ve yayılmıştır. Birçok Hanbeli âlimine ait eserler devlet eliyle basılmış ve yine İslâm coğrafyasının her tarafına gönderilmiştir. İslâm tarihinde kütüphanelerin tozlu raflarında unutulmaya terk edilen birçok Hanbelî eser bu şekilde gün yüzüne çıkarılmış ve Müslümanların istifadesine sunulmuştur. Devletin sağladığı imkânlarla sözkonusu ülkenin üniversite ve araştırma merkezlerinde Hanbelî mezhebinin başta akaid olmak üzere hadîs, fıkıh ve diğer dallardaki görüşleri hakkında birçok ilmi araştırma, yüksek lisans ve doktora çalışmaları yapılmaktadır. Bununla birlikte üniversitelerin bilhassa akaid/tevhid bölümlerinde devletin resmi politikası haline gelen Selefî-Vehhâbi anlayışının gelişmesine ayrı bir özen gösterilmektedir. Mekke ve Medine'nin Suûdi Arabistan toprakları içerisinde yer alması da Hanbelîlik için bir şans olmuştur. Çünkü Hac ve Ümre ibadetleri için o topraklara giden herkes bir şekilde Hanbelî mezhebi ile tanışmaktadır. Bu da Hanbelîliğin dünyada tanınmasına ve yayılmasına katkıda bulunmuştur. Günümüzde Hanbelî mezhebi Suûdi Arabistan, Irak, Ürdün, Filistin Mısır, Suriye, Körfez ülkeleri ve az da olsa Hindistan ve Pakistan'da yaygındır.³⁸⁴

2.1.4. İbn Teymiyyecilik

Suûdi Arabistan Selefiliğinin fikri arka planında elbette ki İbn Teymiyye ve onun savunduğu fikirlerin tesiri büyüktür. Daha önce de belirtildiği gibi Selefiliğin Ahmed b. Hanbel'den sonraki en büyük fikir babası ve toparlayıcısı hiç şüphe yoktur ki İbn Teymiyye'dir.³⁸⁵ Burada İbn Teymiyye'nin hayatı ve uzun süren mücadelesine girilmeyecek sadece Suûdi Arabistan Selefiliğinin fikri temelleri incelenirken İbn Teymiyye'nin etkisi üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

etkili olan âlimlerin bazıları şunlardır: Ebû Bekr Abdülazîz İbn Cafer (ö.336/947), İbn Batta el-Ukberi (ö.387/998), Ebû Abdullah İbn Mende (ö.395/1006), Ebû Ya'le el-Ferra (ö.458/1131), Şerif Ebû Cafer el-Haşimi (ö.470/1143), Hacı Abdullah el-Herevî (ö.481/1089), Ebu'l-Ferec eş-Şîrazi (ö.486/1093), Ebu'l-Hattab el-Kelvezani (ö.530/1137), Ebu'l-Vefa İbn Akil (ö.513/1119), Vezir Ebu'l-Muzaffer İbn Hubeyre (ö.560/1167), meşhur abid ve Kadiriye tarikatının kurucusu Abdülkadir Geylânî (ö.561/1168), Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi (ö.597/1201), Muvaffaku'd-Din İbn Kudâme (ö.620/1223), İbn Teymiyye (ö.728/1328), İbn Kayyim el-cevziyye (ö.751/1349), İbn Receb el-Hanbelî (ö.795/1395) ve Muhammed b. Abdülvehhab (ö.1206/1791). Bkz: Ebû Zeyd, Bekr Abdullah, *Ulemâu'l-Hanâbile*, Dâru İbnu'l-Cevzi, Damma 1422, s. 11-517.

³⁸⁴ Koca, a.g.m, XVI, s.533.

³⁸⁵ Bekr, a.g.e, s. 52-54.

İbn Teymiyye, Hanbelî geleneğinin ana çizgisi olan Selefiliği tavizsiz bir şekilde savunmuş ve bu uğurda her türlü sıkıntıya göğüs gererek İslâm düşünce tarihinde derin izler bırakan bir çizginin de en önemli temsilcisi olma özelliğini kazanmıştır.³⁸⁶

İbn Teymiyye, fikirlerinde ve mücadelesinde ilhamını öncelikle Hanbelî kaynaklarından almış olmakla beraber müthiş okuma ve araştırma arzusu sayesinde diğer mezhep ve görüşlerin fikir ve kaynaklarından da yararlanarak büyük bir İslâmî birikime kavuşmuştur. İbn Teymiyye, nakli delillere başvurma metodunun zayıfladığı bir dönemde naklî delillere gereken önemin verilmesi için büyük çaba harcamıştır. Ona göre aslında nakille akıl birbirinin zıddı değil bilakis birbirinin tamamlayıcısıdır. İbn Teymiyye Kur'an'ın yanında sünnet ve hadîse de çok önem vermiş, kendi eserlerinde hadîsi başköşeye koyarak sahabe ve tabiinin de görüşlerinin önemsenmesi gerektiğini vurgulamıştır. İbn Teymiyye akıl ve nakli bir bütün halinde uzlaştırmaya, her ikisi arasında bir denge kurmaya çalışmıştır. Ona göre sahih nakille aklın açık verileri birbirine karşıt olamaz.³⁸⁷

İbn Teymiyye Selefî geleneğin en önemli temsilcisi olarak nakille aklı uzlaştırmakla kalmamış nasslar arasındaki çelişkileri gidermek için de büyük çaba harcamıştır. Onun genel teorisinde ve ıslah projesinde merkezi bir öneme sahip olan içtihad fikri ve taklid karşıtlığı da bu nakil-akıl uzlaşımı eksenine oturur. İbn Teymiyye'yi diğer alimlerden ayıran şey, onun nassları merkeze alması ve akla da nassları doğrulayan ve anlamasına yardımcı olan nesne görevi yüklemesidir.³⁸⁸

Osmanlı'nın iyice zayıfladığı bir dönemde bugünkü Suûdi Arabistan'ın Necid bölgesinde yetişen Muhammed b. Abdülvehhab akaid, fıkıh ve özellikle bid'at ve hurafelerle mücadele konusunda İbn Teymiyyenin fikirlerinden etkilenererek yeni bir hareket başlatmış, daha sonra bu hareket siyasi nitelik kazanarak Suûdi Arabistan Krallığının kurulmasında etkin rol oynamıştır.³⁸⁹

Başta Muhammed b. Abdülvehhab olmak üzere diğer Selefî Suûd âlimleri her fırsatta Ahmed b. Hanbel ve İbn Teymiyye'ye olan bağlılıklarını açıkça dile getirmişlerdir. İbn Teymiyye'nin kendileri için önder imam olduğunu söylemelerinin yanısıra ele aldıkları

³⁸⁶ Bkz: Hilmi, *Menhecu Ulemai'l-Hadîs*, s. 217-218.

³⁸⁷ Bkz: İbn Teymiyye, *Der'u Tearuzi'l-Akl ve'n-Nakl*, I, 80-88, I, 174.

³⁸⁸ Bekr, a.g.e, s. 54-56.

³⁸⁹ Bkz: Ferhat Koca, "*İbn Teymiyye*" DİA, İstanbul 1999, XX, 393-394.

konularda mutlaka İbn Teymiyye'nin görüş ve fikirlerine başvurarak ondan alıntı yapmışlardır.³⁹⁰

İbn Teymiyye'nin daha önce önemsenmeyen ve basılmayan eserleri Suûdi Arabistan devleti ve âlimlerinin çabalarıyla yurt içinde ve yurt dışında basılmış ve bedava dağıtılmaya başlanmıştır. Özellikle İbn Teymiyye'nin Mecnû'î-Fetâvâsı, isteyen herkese karşılıksız gönderilmiştir.³⁹¹ Suûd devleti ve âlimlerinin katkılarıyla, tanınmış yayınevlerine maddi destek sağlanarak İbn Teymiyye'nin kitap ve risaleleri gün yüzüne çıkartılmıştır. Bununla birlikte bazı eserleri de üniversitelerde yüksek lisans ve doktora çalışmaları şeklinde gün yüzüne çıkartılmıştır. Günümüzde Suûdi Arabistan üniversitelerinde İbn Teymiyye'nin birçok eseri ders kitabı olarak okutulmakta ve öğrencilere karşılıksız dağıtılmaktadır.

Suûdi Arabistan'da Ahmed b. Hanbel, İbn Teymiyye ve Muhammed b. Abdülvehhâb olmak üzere Selefiyye âlimlerine bağlılık adeta bir devlet politikası haline gelmiştir. Devlet yetkilileri her fırsatta bu üç âlime bağlılıklarını vurgulamaktan geri kalmamışlardır.³⁹²

Muhammed b. Abdülvehhab, siyasi hareketini adeta İbn Teymiyye bağımlılığı üzerine kurmuştur. Savunduğu görüşlerinin çoğunu İbn Teymiyye'ye dayandırmaktadır. Kitaplarında adeta kendisi değil İbn Teymiyye konuşmaktadır. Son Dönem Suûd âlimleri de aynı şekilde bütün düşüncelerini İbn Teymiyye doktrini üzerine inşa etmişlerdir.³⁹³

2.1.5. Vehhâbîlik

Adını hareketin temellerini atan Necid'li Muhammed b. Abdülvehhab'a nisbetle alan Kur'an, sünnet ve selef-i salihinin metoduna çağrı esasına dayanan Selefiyye

³⁹⁰ Muhammed b. Abdülvehhab'dan günümüze kadar bütün Suûd ulehasının eserlerine bakıldığı zaman, İbn Teymiyye'nin tesiri bariz bir şekilde görülmektedir. Hemen hemen bütün dinî meselelerde, eserlerine başvurdukları ilk kişi İbn Teymiyye'dir. İbn Teymiyye'nin kitapları kütüphanelerini başköşesindedir.

³⁹¹ İbn Teymiyye'nin *Mecnû'î-Fetâvâ'sı* ilk defa Kral Suûd'un emriyle basılmıştır.

³⁹² en-Nablusi, Muhammed Hafız eş-Şeride, *Cuhudu'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye fî Hidmeti'd-Da'veti's-Selefiyye*, (es-Selefiyyetu Menhecün Şer'iyyun ve Matlebün Vataniyyun Sempozyumu), Riyad 2012.

³⁹³ Suûdi Arabistan fetva makamı olan "*el-Lecnetu'd-Daime li İdarati'l-Buhusi'l-İlmiyye ve'l-İftâ*"nın binlerce fetvalarına baktığımızda İbn Teymiyye'nin izleri rahatlıkla görülecektir. Her konu hakkında önce âyet, hadîs ve hemen akabinde İbn Teymiyye'nin görüşü verilir. Mezhep görüşleri de serdedildikten sonra genellikle İbn Teymiyye'nin görüşü tercih edilir. Abdülazîz b. Bâz'ın fetvalarına da baktığımızda durum genellikle aynıdır.

mezhebine mensub bir harekettir.³⁹⁴ Vehhâbîyye; ortaya çıkışından günümüze kadar İslâm dünyasında çok yönlü ve geniş bir etkiye sahip dini siyasi bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Mensupları ise bu hareketi, Ehl-i Sünnet dairesinde kalan bir ıslah ve dinin aslına dönüştürülmesini hedefleyen bir ihya hareketi olarak gördüğünden Muvahhidun (Ehl-i Tevhid) veya izledikleri geleneksel dini usûle göre Ehl-i Hadîs ya da Selefiyye diye anılmayı tercih etmişlerdir.”³⁹⁵

Vehhâbî hareketinin kurucusu Muhammed b. Abdulvahhab b. Süleyman b. Ali b. Muhammed, b. Ahmed, b. Muşerref et-Temîmî (1115/1703) yılında bugünkü Suûdi Arabistan’ın sınırları içinde yer alan Necid bölgesinin Uyeyne kasabasında dünyaya geldi.³⁹⁶ On yaşına gelmeden Kur’an’i ezberleyen Muhammed b. Abdülvehhab ilk tahsilini babasından aldıktan sonra bölgenin önemli ilim adamlarından çeşitli İslâmî ilimlerde tahsil gördü. İlim tahsili için Mekke, Medine, Ahsâ ve Basra’ya gitti. Ders aldığı hocalar arasında Şeyh Abdurrahman b. Ahmed, Hasan et-Temîmî, Abdullah b. İbrahim b. Seyf, Muhammed Hayat es-Sindi, Muhammed el-Mecmûî, Abdullah b. Fîruz, Abdullah b. Abdullatif ve Muhammed b. Afâlik gibi âlimler bulunmaktadır. Muhammed b. Abdülvehhab’ın doktrini bu seyahatlardan sonra şekillenmiş, özellikle Medine’de ders aldığı hocası Muhammed Hayât es-Sindi’den (ö.1163/1760) oldukça etkilenmiştir.³⁹⁷ En çok etkilendiği Selefî şahsiyetlerin başında İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye gelmektedir.³⁹⁸ Muhammed b. Abdülvehhab (1206/1791) tarihinde Dır’iyye’de vefat etmiştir.

Muhammed b Abdülvehhâb başta akâid olmak üzere tefsir, fıkıh ve hadîs alanında eserler yazmıştır. O, hadîs ilmine ayrı bir önem vererek, dönemin meşhur hadîsçilerinden icazet almıştır. Bunların başında dönemin Medine muhaddislerinden Muhammed Hayât es-Sindî ve “*Keşfü’l-Hafa*”nın sahibi İsmail el-Aclûni (ö.1162/1749) gelmektedir. es-Sindî’nin onun üzerindeki tesiri büyük olmuştur. Muhammed b. Abdülvehhâb tashih ve tad’ifte genellikle önceki muhaddislerin hükümlerine uymakla birlikte bazen kendisi de hadîsler hakkında hüküm vermiştir. Onun hadîsteiki otoritesine işaret etmesi bakımından

³⁹⁴ Bkz: el-Mukaddem, Muhammed İsmail, *Havatirun Havle’l-Vehhâbiyye*, Dârü’t-Tevhid li’t-Turas, İskenderiye 2008, s. 37; <http://www.binbaz.org.sa/mat/10235>, erişim tarihi: 29.06.2014

³⁹⁵ Büyükkara, Mehmet Ali, “Vehhâbilik” DİA, İstanbul 2012, XXXXII, 611.

³⁹⁶ el-Useymin, Abdullah Salih, *eş-Şeyh Muhammed bin Abdulvahhab Hayatuhu ve Fikruhu*, Riyad: 1992, s. 27.

³⁹⁷ Bkz: el-Useymin, a.g.e, s. 35

³⁹⁸ Bkz: Komisyon, “*Hakikatu Da’veti’ş-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhab*”, (Mecelletu’l-Buhûsi’l-İslâmiyye), Riyad 1408, s. 21, 127, 128.

te'lif ettiği “Mecmûatu'l-Hadîs alâ Ebvâbi'l-Fıkıh” adlı eseri önemlidir.³⁹⁹ Muhammed b. Abdülvehhâb “Kitabü't-Tevhîd” adlı eserinde delil olarak kullandığı hadîslerin bazıları hakkında kendisi hüküm vermiştir.⁴⁰⁰

Muhammed b. Abdülvehhab'ın hareketi Selefiyye hareketinin devamı niteliğindedir. Zira Selefiyye ve Vehhâbiyye'nin temel prensiplerine baktığımızda her ikisinin de birçok ortak yönlerinin olduğu hemen fark edilecektir. Her ikisinde de dini anlama ve yorumlamada Selef'e ittib'a esas kabul edilmiş ve merkeze alınmıştır. Bunun yanında her iki ekolde de akıl mertebe olarak nakilden sonra gelmektedir. Bu yönleriyle Selefiyye ve Vehhâbiyye'nin birbirlerine çok yakın oldukları, hatta Vehhâbiyye'nin Selefiyye'nin devamı niteliğinde olduğu görülmektedir. Zaten Vehhâbi hareketinin mensupları da kendilerine Selefî denilmesini arzulamaktadırlar.⁴⁰¹ Muhammed b. Abdülvehhab en çok tevhit ve şirk üzerinde durmuştur. Onun doktrinine baktığımızda, tevhidî “Tevhid-i Rubûbiyet”, “Tevhid-i Ulûhiyyet” ve “Tevhîdu'l-Esmâ ve's-Sıfât” olmak üzere üçlü bir sitemle ele almış ve en çok Uluhiyyet Tevhîd'i üzerinde durmuştur. Allah'ın sıfatlarında Ehl-i Hadîs/Selefiyye görüşünü benimseyen İbn Abdülvehhab Allah'tan başka hiç kimseden dua istenemeyeceğini buna Peygamberlerin de dâhil olduğunu iddia etmektedir. Ona göre Resulullah ile sahâbenin ruhlarından ya da velilerden, şefâat beklemek şirke götüren bir davranıştır.⁴⁰² Aynı şekilde Allah'a dua ederken isteklerin kabulü için Resûl-i Ekrem-i ve diğer bazı şahsiyetleri aracı kılma manasına gelen tevessülü de sakıncalı gören İbn Abdülvehhab, bunu cahiliye müşriklerinin putları aracı kılmasına benzeterek şirk tehlikesine dikkat çekmiştir.⁴⁰³ Ona göre türbe ve mezarların başında mezar sahiplerinden dua ve şefâat dilemek de şirk kapsamındadır. Bununla birlikte

³⁹⁹ Bu eserinde o, hadîsleri fikhî konularına göre ele almıştır. 4545 hadîs ihtiva eden kitap, alanındaki diğer kitaplarla karşılaştırıldığında oldukça hacimlidir. Bir örnek verecek olursak “Kitabu'l-Cenâiz” başlığında toplam 170 hadîs bulunmasına karşın, bu başlık altında “el-Muharrer” de 61, “el-Münteka” da 170 ve “Bülüğu'l-Merâm” da 62 hadîs bulunmaktadır. Bkz: Muhammed b. Abdülvehhâb, *Mecmûu Mûellefatı's-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb*, Tahkik: Abdülaziz b. Zeyd er-Rûmi-Muhammed Baltacı-Seyyid Hicâbî, Riyad 2010, VIII-IX-X. Ciltler.

⁴⁰⁰ Bkz: el-Uteybî, Ebû Ömer Usâme, *el-İmâm Muhammed b. Abdülvehhâb İmâmün fi'l-Akîde ve'l-Fıkıh ve'l-Hadîs*, (Makale) <http://www.saaaid.net/monawein/t/9.htm>, erişim tarihi: 14.07.2014

⁴⁰¹ Bkz: et-Tariki, Abdullah b. İbrahim, *el-Medârisu's-Selefiyyeti'l-Muâsıra*, Riyad 1431, s. 30-31.

⁴⁰² Muhammed b. Abdülvehhab'ın bu sözünden onun ve diğer Vehhâbilerin şefaati inkâr ettiği anlamı çıkmamalıdır. O kendisine sorulan bir soru üzerine şefaati konusunda şunları söylemiştir: “Eğer birisi bana sen şefaati inkâr mı ediyorsun derse ben ona derim ki: Hayır ben Hz. Muhammed'in şefaatinı inkâr etmiyorum bilakis onun şefaatinı umuyorum. O şâf'i ve müşeffî'dir. Ancak bütün şefaatter sadece Allah'ın izniyledir. Bu nedenle şefaati Allah'tan başkasından dilememek gerekir.” Bkz: Muhammed b. Abdülvehhâb, *Mecmûu Mûellefatı's-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb*, I, 165-166, V, 48.

⁴⁰³ Bkz: Muhammed b. Abdülvehhab, *Kitabu't-Tevhid*, Mektebetu'l-Ulum ve'l-Hikem, Tahkik: Ebû Malik Ahmed b. Ali el-Kufayli, Mısır 2008, s. 9-17.

tevhîd inancı amellerle hayata yansımali bid'at ve hurafelerden arındırılmalı, dini konularda başvurulacak merci Kelâm ve Felsefe metotları değil Kur'an ve sünnet metodu olmalıdır.⁴⁰⁴

Osmanlı-Türk toplumunda Muhammed b. Abdülvehhâb'ın düşünceleri ve başlattığı hareket çoğunlukla tasvip görmemiş, kendisi bir isyancı, düşünceleri de Hâricî telakkisi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Onun, ulûhiyyet tevhidi anlayışı çizgisinde yaratılmışlara ibadet konumunda gördüğü aşırı saygı ve bağlılık, kabir ziyareti, mistisizmi andıran derunî hayat, dinin temel hükümlerine akıl ve bilim açısından yaklaşımda bulunup onların sistemleştirilmesi, haberi sıfatların bu çerçevede yorumlanması gibi konulara yönelttiği sert eleştiriler çok aşırı bulunmuştur. Bu tür bir din anlayışının hem samimi müslümanları itham altında bırakmak ve onları şirkle suçlamak hem de İslâm'ı bütün insanlığa hitap eden evrensel bir din olmaktan çıkarıp bir kabile dini haline getirmek gibi olumsuz sonuçlara götüreceği endişesi dile getirilmiştir.⁴⁰⁵

Vehhâbîlik hareketi diğer hareketlerden farklı olarak kolay yayılıp siyasal boyut kazanmıştır. M. Ali Büyükkara'ya göre bunun nedenleri arasında, Necid bölgesinde bedeviler arasında cehaletin, bid'at ve hurafelerin iyice yaygınlaşmış olması, bölgenin Osmanlı Devleti tarafından kontrolünde zorluklar ve aksamalar, hareketin başlangıçtan beri siyasal ve ekonomik hedeflerle birlikte tabana kolayca yayılması, iç ve dış sorunlara odaklanan Osmanlı devlet adamları ve âlimlerinin hareketin derinlik ve gücünü fark etmekte gecikmesi gibi nedenlere bağlamaktadır.⁴⁰⁶

Batı'da da Vehhâbîlik üzerine bazı çalışmalar yapılmış ve ansiklopedilerde Vehhâbîlik tanımlanmıştır. Britannica Ansiklopedisinde Vehhâbîlik, İslâmi bir temizlenme ve arınma hareketi, Vehhâbîler sadece Peygamberin öğretilerine kulak verenler şeklinde ifade edilmiştir.”⁴⁰⁷ Oryantalist Goldziher Sünni İslâm ile Vehhâbî karşılaştırması yaparak Vehhâbîleri Peygamberin ve Sahâbe'nin benimsediği İslâm'ın savunucuları ve taraftarları olarak görmektedir. Ona göre Vehhâbîlik İslâm'ı özüne döndürme hareketidir.”⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ Bkz: el-Abud, a.g.e, s. 153-195.

⁴⁰⁵ Bkz: Güler, Zekeriyya, “*Selefi Hareketin Tarihi Kökenleri ve Yöntem Problemi*”, Marife 2009, Yıl: 9, Sayı: 3, s. 60-61.

⁴⁰⁶ Bkz: Büyükkara, a.g.m, XXXXII, 612.

⁴⁰⁷ el-Mukaddem, a.g.e, s. 7.

⁴⁰⁸ Goldziher'in *Din ve Şeriat* kitabından naklen Bkz: el-Mukaddem, a.g.e, s. 7.

Batı’da yapılan bazı çalışmalarda da Vehhâbîlik eleştirilmiş ve hatta çarpıtılarak sunulmuştur. Örneğin bazı müsteşrikler tarafından hazırlanan İslâm Ansiklopedisi’nde (Dâiretu’l-Maarifi’l-İslamiyye) Vehhâbîliğe şiddetli eleştiriler yer almaktadır. Bu eleştirilerden bazılarında Vehhâbîlik bir tekfir hareketi olarak tanıtılarak, Allah’ın sıfatları meselesinde müşebbihe olarak vasedilmiş, Vehhâbîlerin kıyas ve icmayı kabul etmedikleri öne sürülmüş, Müslümanlar içinde en mutaasib fırka olarak Vehhâbîler gösterilmiş ve onların kabir ziyaretlerini yasakladıkları ve evliyanın kerametlerini kabul etmedikleri gibi vasıflar yer almıştır. Bunların yanısıra Vehhâbîler, korsanlar ve yağmacılar olarak tanıtılmıştır. Hindistan Ehl-i Hadîs hareketi de Vehhâbîlik olarak gösterilmiştir.⁴⁰⁹

Fazlurrahman gibi çağdaş yazarların bir kısmı Vehhâbîliği, modernizm öncesi ıslahat hareketi adıyla kategorize ederler. Neşet Çağatay, Vehhâbîliğin ortaya çıktığı coğrafyada yalancı peygamberlerin ve Karmatîlerin de çıktığına dikkat çekmektedir. Ahmet Vehbi Ecer ise Vehhâbîliğin Arap milliyetçiliği ve müstakil devlet fikrinin uyanmasındaki rolüne değinir.⁴¹⁰

Fığlalı’nın görüşü ise şöyledir: “Vehhâbîler kendilerine "Muvahhidûn" derler ve kendilerini İbn-i Teymiyye’nin açıkladığı şekilde "Biz itikatta Selef, amelde de Hanbelî mezhebindeniz. Esasen Ahmed b. Hanbel itikat hususunda Selef mezhebinin nassçı (eseriyye) kolunu temsîl eder. Onun ameldeki yolu da budur. Binaenaleyh biz amelde ve itikatta Hanbelîyiz, Vehhâbî diye bir şey yoktur. Muhammed b. Abdülvehhâb ilmen ve fiilen bu mezhebi yenileyen bîr Şeyhü’l-İslâm olmaktan başka bir şey değildir derler. Ancak bunların amelde ve itikatta yeni birtakım esaslar kabul ettiklerini taassupta kan dökcek derecede ifrata vardıklarını, fikir ve vicdan hürriyeti tanımadıklarını, birçok yerlerde Ahmed b. Hanbel’den de İbn Teymiyye’den de ayrıldıklarını söyleyenler vardır.”⁴¹¹

Naci Kâşif Kıcıman’a göre Vehhâbîlik, XVIII. Yüzyılda ortaya çıkmış, tarihi fonksiyonunu tamamlayıp sona ermiş bir akım değildir. Ona göre Vehhâbîlik, Osmanlı Devleti’ne 1744 yılından sonra Muhammed b. Suûd’un siyasi desteğiyle sorunlar çıkartmış, bu siyasi hareket Osmanlı’nın dini bütünlüğünü bozmakla kalmamış, yaklaşık 400 yıl Türk

⁴⁰⁹ Bkz: <http://www.alukah.net/culture/0/18825/>, erişim tarihi: 21.08.2015; el-Kasım Halit b. Abdillâh, “Da’vetu’ş-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb fi Dâireti’l-Maarifi’l-İslamiyye”, Mecelletu’l-Buhûsi’l-İslamiyye, Sayı: 61, Riyad 1421, s. 325-375

⁴¹⁰ Fığlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda itikadi İslâm Mezhepleri*, İstanbul 2001, s. 105.

⁴¹¹ Fığlalı, s. 106.

hâkimiyetinde kalmış olan Hicaz bölgesinin 1916'da tamamen ayrılması, kopması sonucunu doğurmuştur.⁴¹²

Vehhâbî hareketi İslâm dünyasında bazı âlimler tarafından eleştirilmiştir. Suûd ulemasından Süleyman b. Sahmân, Süleyman b. Abdülvehhâb⁴¹³, Hanbelî Mezhebi tarihçisi İbn Humeyd⁴¹⁴, Ahsa âlimlerinden Muhammed b. Fîruz⁴¹⁵ bunlardan bazılarıdır. Kısmen de olsa Osman b. Abdülazîz b. Mansur⁴¹⁶ ve meşhur Hanefî âlimi Muhammed Emin İbn Abidin de Vehhâbîliği elıştirenlerdendir. Ayrıca Mekke'nin Şâfiî kadısı Ahmed b. Zeynî Dahlân kaleme aldığı eserlerle XIX. Yüzyıldaki Vehhâbî karşıtlığını besleyen etkili müellif durumuna gelmiştir.⁴¹⁷ Tasavvuf çevrelerinin muhalefeti ise daha şiddetli olmuştur. İdrisiyye tarikatının kurucusu Mağribli Şeyh Ahmed b. İdris (ö.1253/1837), Iraklı Nakşi-Halidi şeyhi Davud b. Süleyman b. Circîs (ö.1299/1883)⁴¹⁸, Hindistan'dan Fazlu'r-Resûl Bedâunî aynı asırdaki Vehhâbîlik karşıtı mücadelelerin sufi kanadında en çok anılan isimlerdir. Öte yandan Müslümanları taklit ve hurafelerden kurtarmak, dinde yenileşmeyi gerçekleştirmek suretiyle geri kalmışlığı aşmak amacına yönelik ilmi, fikri ve edebi çalışmalarıyla XIX. Yüzyılın sonları ve XX. Yüzyılın başlarında temayüz eden İslâmcı veya reformcu kimlikli önemli şahsiyetler Vehhâbî hareketini savunmuşlardır. Muhammed Reşid Rıza (ö.1354/1935), Muhammed Kürd Ali (ö.1372/1953), Ahmed Emin (ö.1373/1954), Abbas Mahmut el-Akkâd (ö.1383/1964), Tâhâ Hüseyin (ö.1393/1973) ve bazı eleştirilerine rağmen Mahmut Şükri el-Âlûsî (ö.1342/1924) bu şahsiyetlerin önde

⁴¹² Bkz: Kıcıman, Naci Kâşif, *Medine Müdafası- Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı*, İstanbul 1971, s. 12.

⁴¹³ Muhammed b. Abdülvehhabın kardeşi Süleyman b. Abdülvehhab, kardeşinin başlattığı harekete başta karşı çıkmış ve “*Faslu'l-Hitab fi'r-Reddi ala Muhammed b. Abdilvehhab*” adında bir kitap yazmıştır. Kimi Suûd âlimleri Süleyman b. Abdülvehhab'ın bu görüşlerinden döndüğünü ve tövbe ettiğini söylerken, kimileri de bu görüşlerinde ısrar ettiğini iddia etmişlerdir. Bütün bu tartışmalar için Bkz: el-Abdullatif, Abdülazîz b. Muhammed b. Ali, *Deavi'l-Munaviine li Da'veti's-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhab*, Dâru Taybe, Riyad 1409, s.41-43.

⁴¹⁴ İbn Humeyd, Hanbelî âlimlerin biyografilerine tahsis ettiği “*es-Suhubu'l-Vabile ala Daraihi'l-Hanabile*” adlı kitabında Muhammed b. Abdülvehhab ve Vehhâbî âlimlerin biyografilerine hiç değinmemiş ve onları eleştirenleri de övmüştür. Bkz: el-Abdullatif, a.g.e, s.50.

⁴¹⁵ İbn Feyruz Muhammed b. Abdülvehhab'ın başlattığı harekete karşı “*er-Risaletü'l-Merdiyye fi'r-Reddi ale'l-Vehhâbiyye*” adında bir kitap yazmıştır. Bkz: el-Abdullatif, a.g.e, s. 42.

⁴¹⁶ Osman b. Mansur, Muhammed b. Abdülvehhab ve onun hareketine karşı birkaç kitap yazmıştır. Bunlar: “*Celau'l-Ğumme an Tekfiri Hazihi'l-Ümme*”, “*Tebisiretu Ulu'l-Elbab*”, “*Menhecu'l-Mearic Liahbari'l-Havaric*” Bkz: el-Abdullatif, a.g.e, s.49-50.

⁴¹⁷ Zeyni Dahlân bu amaçla “*ed-Dureru's-Sünniyye fi'r-Reddi ale'l-Vehhâbiyye*” , “*Hulasetu'l-Kelâm fi Umerai'l-Beledi'l-Haram*”, “*el-Futuhatu'l-İslâmiyye*” kitapları yazarak Vehhâbîliğe şiddetle karşı çıkmıştır. Hindistan, Pakistan, Yemen, Irak, Şam ve Suûdi Arabistan'da birçok kimse Dahlân'a reddiyeler yazmışlardır. Çünkü Dahlân bu hareket ve mensuplarını İslâm dairesinin dışına çıkarmakla ve hatta küfürle suçlamıştır. Geniş bilgi için Bkz: el-Abdullatif, s. 51-53.

⁴¹⁸ İbn Circîs “*el-Minhatu'l-Vehbiyye Fi Reddi'l-Vehhâbiyye*” adlı kitabı ve başka kitaplarında Muhammed b. Abdülvehhab'a şiddetle karşı çıkmıştır. Bkz: el-Abdullatif, a.g.e, s.54.

gelen isimleridir.⁴¹⁹ Bunlardan Muhammed Reşid Rıza Vehhâbî hareketini İslâmî tecdit ve ıslah hareketi olarak nitelemektedir.”⁴²⁰

Vehhâbîler, kendilerine Vehhâbî denilmesinden hoşlanmadıkları gibi kendilerine Selefî denilmesini isterler. Aslında kendilerine Vehhâbî denilmesinin de siyasi olduğunu düşünmektedirler.⁴²¹ Vehhâbîlere göre eğer kendilerine Vehhâbî değil de Selefî denilseydi bu kadar çok hasımları olmazdı ve davaları daha çobuk kabul görürdü.⁴²² Abdülazîz b. Bâz da Vehhâbî nisbeti ile ilgili olarak görüş beyan ederken aslında, Arapça dil kurallarına göre nisbetin bizzat şahsa yapılması gerektiğini belirterek şahsın babasına veya başka bir yakınına yapılan nisbetin yanlış olduğunu söylemektedir. Ona göre nisbet kuralına göre buradaki gerçek nisbet Vehhabî değil de Muhammedî olması gerekirdi. Çünkü hareketin kurucusu Abdülvehhâb değil Abdülvehhab’ın oğlu Muhammed’dir. İbn Baz bu durumun, hareketin muhalifleri tarafından bilinçli olarak yapıldığını ve amacının Müslüman kitleler nezdinde bu hareketi kötülemek olduğunu ifade etmektedir.⁴²³

Kral Abdülazîz bazı konuşmalarında Vehhâbîlik kavramının kendilerini aşağılamak amacıyla dillendirildiğini belirterek, gerçekte ise kendilerinin Selefî olduklarını söylemiştir. Kral Abdülaziz’e göre eğer Vehhâbîlik Kur’an, sünnet ve Selef-i Salihin’e uymaksa o zaman kendilerinin Vehhâbî olmakla gurur duyacaklarını belirtmektedir.

⁴¹⁹ Bkz: Büyükkara, a.g.m, XXXXII, 613.

⁴²⁰ Bkz: el-Hindî, Muhammed Beşir es-Sevânî, *Siyasetü'l-İnsan an Vesveseti's-Şeyh Dahlân*, Dâru't-Tevhid, Riyad 1975, s. 7.

⁴²¹ Suûdi Arabistan araştırmacı yazarlarından Muhammed Sa'd eş-Şuvey'ir Vehhâbiyye nisbetinin kimi çevrelerce kasden konulduğunu söylemektedir. Ona göre tarihte Vehhâbiyye diye bilinen fırka aslında h. ikinci asırda Kuzey Afrika'da ortaya çıkan ve İran asıllı Abdülvehhâb b. Abdurrahman b. Rüstem el-İbâdî el-Harici'nin kurduğu firkadır. Ona göre Mağrib âlimlerinin, harici olan bu fırka ile ilgili bazı olumsuz fetvalarını bazı çevreler Suûd Vehhâbileri için söylenmiş gibi aktarmışlardır. Konu ile ilgili ilginç bir anısını da anlatan yazar bu anısından sonra alıntı yaptığımız kitabını kaleme almıştır. Yazar başından geçen olayı kısaca şöyle anlatmaktadır: “Bir iş için Moritanya’da bulunuyordum. Oradan da Senegal’e geçmem gerekiyordu. Ancak uçak şirketinden kaynaklanan bir sebepten dolayı Fas’ta altı gün kalmak zorunda kaldık. Suûdi Arabistan’a bazı konferanslar için gelen bir hocanın evinde misafir olduğumuz bir anda 15-20 kişiden oluşan bir davetlinin huzurunda davetlilerden biri bana şunları söyledi: Biz Arabistan’ı ve sizleri çok seviyoruz. Suudi âlimlerinin yaptığı hizmetleri de takdir ediyoruz, ancak Müslümanları birbirine düşüren şu Vehhâbiliği artık bıraksaydınız. Ben de Vehhâbiler ile ilgili neler bildiklerini sordum. Dedi ki: Mesela Ahmet Muhammed el-Vinserîsi “el-Mi’yâr” adlı kitabında el-Lahmî’ye ‘Vehhâbilerin bir beldede inşa ettikleri camide namaz kılmanın caiz olup olmadığı’ ile ilgili bir fetva sorulmuş o da Vehhâbilerin harici olduklarını ve dinden çoktıklarını dolayısıyla onların inşa ettikleri bir camide namaz kılmak bir yana o caminin yıkılması gerektiğini söylemiştir. İşte âlimlerin, hakkında böyle fetva verdikleri bir fırka ile ilgili bizim daha ne söylememizi beklersin? Yazar olayın devamında Harici İbadi olan o Vehhâbiyye’nin Muhammed b. Abdülvehhâb ile bir ilgisinin olmadığını, onunla Muhammed b. Abdülvehhâb arasında yaklaşık 700 küsur yıl olduğunu, bununla birlikte Muhammed b. Abdülvehhâb’ın haricilere karşı olduğunu delilleriyle birlikte oradakilere aktarmıştır. Yazar bu olaydan sonra ilgili kitabı kaleme almıştır. Bkz: eş-Şuveyir, Muhammed Sa'd, *Tašhih Hatain Tarihiyyin Havle'l-Vehhâbiyye*, Dâru'l-Habîb, Riyad 1421, s. 4-9.

⁴²² Bkz: el-Mukaddem, a.g.e, s.37-39.

⁴²³ Bkz: <http://www.binbaz.org.sa/mat/10235>, erişim tarihi: 05.01.2014; el-Mukaddem, a.g.e., s. 37-38.

Nitekim hicri 1365 yılının hac mevsiminde Minâ'da yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: “Bize Vehhâbî diyorlar. Gerçekte biz dinimizi muhafaza etmeye çalışan Selefileriz. Bizim Kur'an'ı Kerim ve Hz. Peygamberin sünnetine uymaktan başka bir gayemiz yoktur. Eğer inanmıyorlarsa bizimle onlar arasında Kur'an ve sünnet şahit olsun.”⁴²⁴

Vehhâbî hareketinin kurucusu Muhammed b. Abdulvahhab ve günümüz Vehhâbîlerinin görüşleri dikkatlice incelendiğinde, Selefîlik ile aralarında bir paralellik olduğu görülecektir. Muhammed b. Abdülvehhâb ve ondan sonraki bütün Vehhâbîler, kendilerinin Selefî olduklarını, Ahmed b. Hanbel ve İbn Teymiyye'nin Selefî metodunu aynen benimsediklerini vurgulamaktadırlar. Nitekim Muhammed b. Abdulvehhab, mezhebe mensubiyet konusunda şunları söylemiştir: “Allah'a hamd olsun ki bizler bid'atçı değil selefe ittiba edenleriz. Kitap, sünnet ve selef-i salihinin izinden gidenleriz. Mezhebimiz Allah'ın ve Resulunun emri üzere Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebi, metodumuz ise Hz. Peygamberin, Sahabenin ve Selef-i Salihin'in benimsediği metottur. Biz dört büyük imam olan Ebû Hanife, Malik b. Enes, Şafi'i ve Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine saygı duyuyoruz. Onların ittifak ettiği bütün dini hükümleri aynen kabul ediyoruz. Bizim mezhebimiz Fırkâ-ı Nâciye olan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebidir. Başkaları bizim hakkımızda istediklerini söylesinler. Biz Hz. Peygamberin deyimiyle garip olma pahasına⁴²⁵ bu yol üzerindeyiz.”⁴²⁶

Muhammed b. Abdulvehhab'ın oğlu Abdullah da Mekke ehline yazdığı bir mektupta şunları söylemiştir: “Bizim itikatta mezhebimiz Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebidir. Metodumuz, temeli ilim ve hikmet olan Selef metodudur. Ameldeki mezhebimiz ise Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin imamı olan Ahmed b. Hanbel'in mezhebidir. Biz; Kur'an, sünnet ve ümmetin icmaının hilafına olmadıkça dört mezhebin görüşlerine karşı çıkmadığımız gibi mutlak içtihadı da iddia etmiyoruz. Bizden herhangi bir kimse mutlak müçtehid olduğunu iddia etmemektedir. Ancak biz bazı konularda; Kur'an, nesh, tahsis ve kendinden daha güçlü bir muarız delil bulunmadıkça sünnetten bir delil ve dört

⁴²⁴ Bkz: *Muhtaratün Mine'l-Hutabi'l-Melekiyye*'den nakille; Şahin, Adil Muhammed, *el-Mukarrerat eş-Şer'iyye Fi'l-Meahidi'l-İlmiyye ve Siletuha bi'l-Menheci's-Selefî*, es-Selefîyyetu Menhecün Şer'iyyun ve Matlebun Vataniyyun Sempozyumu, Riyad 2012, VII, 167.

⁴²⁵ Burada Hz. Peygamber'in “Bu din garip başladı yine (garip başladığı gibi) garip olarak sona erecektir. Ne mutlu gariplere.” hadisine dikkat çekilmek istenmektedir. Hadisin tahriri için Bkz: Müslim, İman, 65, (II, 175-176); Tirmizi, İman, 13, (V, 19-20); İbn Mâce, Fiten, 15, (II, 1319-1320); Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 389.

⁴²⁶ Bkz: Komisyon, *Muellefati's-Şeyh*, V, 28; el-Abud, s. 220.

mezhep imamından birisi de bu delile muvafakat etmişse, mezhebimizin hilafına da olsa onunla amel ederiz. Örneğin mirasta dede ve kardeşlerin payı meselesinde Hanbelî mezhebinin aksine dedeyi kardeşlere takdim ettik.”⁴²⁷

Modern Suûdi Arabistan’ın kurucusu Abdülazîz b. Suûd 1946 yılındaki bir konuşmasında şunları söylemektedir: “Ben Selefîyim, İncamım da Kur’an ve sünnete dayanan Selefîyye itikadıdır. Bize Vehhâbî diyorlar hâlbuki biz dinimizi muhafaza eden Selefileriz. Allah’ın kitabına ve Resulunun sünnetine uymaktayız. Bizimle muhaliflerimiz arasında hakem Allah’ın kitabı ve Resulü’nün sünnetidir.”⁴²⁸ Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz ise Vehhâbî’liğin beşinci mezhep olmadığını, bilakis Selef akidesine davet olduğunu söylemiştir.⁴²⁹

Vehhâbîlerin bazı aşırılıklarına işaret etmek suretiyle konuyu noktalamak faydalı olacaktır. Muhaliflerine karşı sert tutumları onların en belirgin özelliklerinden birisidir. Hoşgörü kültüründen uzak olan bu tutumlarından dolayı islam aleminde genellikle eleştiri oklarını üzerlerine çekmişlerdir. Bedevî Araplarca kutsanan ve neredeyse etrafında tavaf yapılan Zeyd b. Hattâb’ın kabrinin Muhammed b. Abdülvehhâb ve taraftarları tarafından yıktırılması çok tepki çekmiştir. Halbuki burada yapılması gereken kabri yıktırmak değil halkı eğitmektir. Ancak onlar çok tepki çeken yolu tercih etmişlerdir. Bazı yanlışlardan dolayı Müslüman kitleleri dışlamaları ve sert eleştirmeleri yine geniş Müslüman katmanlarının tepkisini çekmiştir. Tevessül konusunda esnek bir yaklaşım yerine sertlik yanlısı bir tutum sergilemeleri rahatsızlık sebebi olmuştur. Mekke ve Medine’de bulunan tarihi yerlerin korunmaması ve hatta bazılarının tahrip edilmesi bir başka aşırılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Peygamberimizin kabrini ziyaret konusunda Müslümanların gösterdiği hassasiyeti önemsemeyen bir tavır içinde olmaları ayrı bir ifrat örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesela Peygamberimizin kabrine yönelerek dua edenleri kınamaları ve engellemeleri bir ifrat örneğidir. Medine’de bulunan Bakî Mezarlığını günün sadece belli saatlerinde ziyarete açmaları da yine bir başka aşırılık olarak nitelendirilebilir.

⁴²⁷ el-‘Asimi, Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım en-Necdi, *ed-Dureru’s-Sünniyye fi’l-Ecvibeti’n-Necdiyye*, Riyad 1996, I, 126.

⁴²⁸ el-Kabisi, Muhittin, *el-Mushafu ve’s-Seyf*, Riyad Tsz., s.135-136.

⁴²⁹ İbn Bâz, Abdülazîz, *Mecmûu’l-Fetâvâ*, Mahammed b. Sa’d eş-Şuveyir, Riyad 1990, I, 360.

2.2. Fikri Özellikler

2.2.1. Kur'an ve Sünnet'e İttiba'

Selefiyye Usulû'd-din konularında Kitap ve Sünnet'le iktifa etmiş ve başka deliller aramamıştır. Çünkü Selef de sadece bu delillerle yetinmiştir. Nitekim din de Kur'an ve Sünnete uymayı emretmektedir. “Her kim kendisine hidâyet (doğru yol) besbelli olduktan sonra Peygamber'e karşı çıkar, müminlerin yolundan başkasına uyarsa, onu yöneldiği yolda bırakırız ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir varış yeridir.”⁴³⁰ âyeti de buna işaret etmektedir. Selefiyye, Mutezile ve onun gibi fırkların aksine dini konularda sadece nasslarla yetinmekte ve nasslarda olmayan bir şeyin dine ilave edilmesine kimsenin yetkisinin olmadığını savunmaktadır. Bu nasslar da Kur'an ve Sünnet'ten ibarettir.⁴³¹

Selefiyye'ye göre, delil bakımından Kur'an ile Sünnet arasında bir fark yoktur. Sünnet Kur'an-ı açıklar ve tefsir eder. Bazen de sünnet, Kur'an'da olmayan hükümleri de içerebilmektedir. Zira Sünnet de vahiy ürünüdür.⁴³² Hz. Peygamberin “Bana Kur'an ve onun gibisi verildi”⁴³³ sözü de buna işaret etmektedir. Sünnet aynı zamanda hüküm ve delil bakımından Kur'an'ın yanısıra asli kaynaktır. Kur'an-ı Kerim'de buna işaret eden birçok âyet vardır. Bu âyetlerin bazılarında Peygambere itaat emredilmekte ve ona itaat ile Allah'a itaat bir tutulmaktadır.⁴³⁴ Bazı âyetlerde ise tartışılan herhangi bir konuda, konunun Allah'a ve Resulüne havale edilmesi emredilmektedir.⁴³⁵ Diğer bazı âyetlerde ise Peygamberin bildirdiği hükümlere ittib'a emredilmekte ve yasakladığı şeylerden kaçınılması tavsiye edilmektedir.⁴³⁶ Bununla beraber tartışma konularında Allah'ın Resûlünü hakem kabul etmeyen birisinin mümin olamayacağı vurgulanmaktadır.⁴³⁷ Aynı şekilde Peygamberin hüküm verdiği bir konuda müslümanın tercih hakkının bulunmadığı

⁴³⁰ 4. Nisa: 115.

⁴³¹ Bkz: el-Huleyyil, Abdülazîz b. Abdullah, “*Hasâisu'l-Menheci's-Selefi*”, *es-Selefiyyetu Menhecün şer'iiyyun ve Matlebün Vataniyyun Sempozyumu*”, Riyad 2012, II, 889.

⁴³² Bekr, s. 66; Selefiyye'ye göre Sünnet'in tamamı vahiy ürünüdür. Bkz: el-Azzâmî, Halil b. İbrahim Molla Hâtır, “*es-Sünnetü'n-Nebeviyyetu Vahyun*”, (İnâyetü'l-Memleketü'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye bi's-Sünneti ve's-Sireti'n-Nebeviyye Sempozyumu), Medine 1425.

⁴³³ Ebû Davud, Sünne, 6 (V,10-12); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Tahkîk: Şuayb el Arnavût, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1999, (hadîs no:17174), XXVIII, 410-414, Şuayb el-Arnâvût hadîsin bütün rivâyetlerini serdetmiş ve hadîsin sahih olduğuna hükmetmiştir.

⁴³⁴ Bkz: Âli İmran: 3/32; Tevbe: 9/71; Nisâ: 4/13, 59, 69, 80 Enfâl: 8/1; Ahzâb:33/71; Mücadele: 58/13

⁴³⁵ Nisâ: 4/ 59.

⁴³⁶ Haşr: 59/ 7

⁴³⁷ Bkz: Nisâ: 4/65.

ve Peygamber’e muhalif davrananları elim bir azabın beklediği bildirilmektedir.⁴³⁸ Nitekim bir âyette “Peygamber size neyi verdiyse onu alınız ve neyi yasakladıysa ondan sakınınız. Allaha karşı gelmeyin, şüphesiz Allah’ın azabı çetindir.”⁴³⁹ buyurulurken, başka bir âyette ise “Allah ve Resulu bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü’min erkek ve hiçbir mü’min kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah’a ve Resulüne karşı gelirse, şüphesiz ki o apaçık bir sapıklık içindedir.”⁴⁴⁰ buyurulmaktadır. Bir başka âyette “Peygamber, mü’minlere kendi canlarından daha önce gelir.”⁴⁴¹ buyurulurken diğer bir âyette ise “Eğer ona itaat ederseniz doğru yola erersiniz.”⁴⁴² tavsiyesine yer verilmektedir.

Selefiyye, Sünneti hadîsle eşdeğer görmekte ve aralarında herhangi bir ayırım yapmamaktadır. Selefiyye’ye göre Sünnet “Hz Muhammed’in sözleri, fiilleri, takrirleri (tasvipleri), ahlâkı, şemâili, peygamberlikten önce söyledikleri ve yaptıkları”nın tümünü içine alan bir kavramdır.⁴⁴³ Bu tanım aynı zamanda hadîs âlimlerinin sünnet için geliştirdiği tanımdır.⁴⁴⁴ Günümüz Suûd hadîs âlimleri de Sünneti İbn Teymiyye’nin tanımına uygun bir şekilde tarif etmişlerdir.⁴⁴⁵ Bazı Suûd âlimleri ise Sünnet’i bid’atın zıddı olarak değerlendirmişlerdir.⁴⁴⁶

Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî konuyu farklı bir biçimde ele alarak aslında, luğat itibariyle Sünnet’in Peygamberimizin davranışları ve takrirleri (tasvibleri) için kullanıldığını hadîsin ise Peygamberimizin sözleri için kullanıldığını ancak daha sonraları sünnet ile hadîsin birbirinin murâdifî olarak kullanılarak bu kullanımın da yaygınlaştığını belirtmektedir.⁴⁴⁷ Reb’î b. Hâdî el-Medhalî ise Sünnet ve Hadîs kavramlarının murâdif

⁴³⁸ Nûr: 24/63; Bkz: Zeydân, Abdülkerim, *el-Vecîz fî Usûli’l-Fıkh*, Müessesetu Kurtuba, Riyad Tsz., s. 162-163.

⁴³⁹ Haşr: 59/7.

⁴⁴⁰ Ahzab: 33/36.

⁴⁴¹ Ahzâb: 33/6.

⁴⁴² Nûr: 24/54.

⁴⁴³ İbn Teymiyye, *Mecmûu’l-Fetâva*, XVIII, 10; eş-Şinkîti, Ahmed b. Mahmûd Abdülvehhâb, *Haberu’l-Vâhid ve Hucciyetuhuh*, İslâm Üniversitesi Yay., Medine 1422, s. 51

⁴⁴⁴ Bkz: Ebû Zehv, Muhammed, *el-Hadîs ve ’l-Muhaddisûn*, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut 1984, s. 10.

⁴⁴⁵ Bkz: İbn Useymîn, Muhammed b. Salih, *Mustalahu’l-Hadîs*, Riyad 2006, s. 9.

⁴⁴⁶ Bkz: el-Câmî, Muhammed Emân, *Menziletu’s-Sünne fî’t-Teşrîi’l-İslâmî*, Medine İslâm Üniversitesi Yay., Medine Tsz., s. 10.

⁴⁴⁷ Bkz: el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *el-Hadîsu Huccetün bi Nefsihi fî’l-Akâid ve’l-Ahkâm*, Mektebetu’l-Maârif, Riyad 2005, s. 13-14.

olduklarını ve günümüzde bu kullanımın artık yaygın bir şekilde benimsendiğini ve kullanıldığını belirtmektedir.⁴⁴⁸

Selefiyye bütün dînî konularda Sünnet'e ittib'anın farz olduğu iddiasını İmam Şafi'i'ye dayandırmaktadır. Zira Şafii, Sünnet'in açık hükmünün bulunduğu herhangi bir konuda, başkalarının sözlerine değil, Sünnet'e uymanın vacip olduğu konusunda âlimlerin icmâi olduğunu söylemiştir.⁴⁴⁹

Selefiyye'ye göre "Allah, sana Kitabı (Kur'an-ı) ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah'ın sana lütfu çok büyüktür."⁴⁵⁰ âyetindeki hikmetten kasıt Sünnet'tir. Bu nedenle Kur'an'la yetinip Sünnetin terkedilmesi doğru değildir. Çünkü Kur'anın bizzat emri ile Sünnet'in bağlayıcılığı kanıtlanmıştır.⁴⁵¹ Aynı şekilde Kur'an'ın sahih Sünnet'le çelişmesi de mümkün değildir. Bununla beraber tahsîs, takyîd ve nesh şeklinde cem' edilmeksizin sünnetin sünnetle çelişmesi de mümkün değildir.⁴⁵² Selefiyye'ye göre teşri bakımından Kur'an ile sünnet arasında herhangi bir fark yoktur.⁴⁵³

Selefiyye'ye göre hadîs ve Sünnet; içtihat, kıyas, örf, mesalih-i mürsele ve mezhep imamlarının görüşlerine tercih edilmelidir. Ehl-i Sünnet imamları da sünnetin İslâm'ın aslı kaynağı olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. İhtilaf sadece sıhhat ve zaaf yönünden hadîsin durumu, takyîd, tahsis, nesh gibi konularda meydana gelmiştir. Ancak hepsinin ittifak ettikleri konu, hiç kimsenin sözünün Peygamber'in sözüne takdim edilemeyeceğidir. Netice itibariyle bütün müçtehit imamlar "Eğer hadîs sahih ise, o benim mezhebimdir"⁴⁵⁴ ilkesini benimsemişlerdir. Selefiyyeye göre hükümlerin dayandığı şer'i deliller dört tanedir. Kitap, Sünnet, İcm'a ve Kıyas. Âlimler arasında da bunların delil olduğu

⁴⁴⁸ Bkz: el-Medhalî, Rebî b. Hâdi, *Hucciyetu Haberi'l-Âhâd fi'l-Akâid ve'l-Ahkâm*, Dâru'l-Minhâc, Kahire 2005, s. 11.

⁴⁴⁹ Bkz: Berhâmi, Yasir, *Minnetu'r-Rahme*, Mektebetu'l-İman, İskenderiye, Tsz., s. 54.

⁴⁵⁰ Nisa: 4/113.

⁴⁵¹ Bkz: Haşr: 59/7

⁴⁵² Hanefî usûl âlimlerinden Serahsî, Kitap ve Sünnet'ten oluşan şer'i naslar arasında asıl itibariyle bir çelişki ve uyumsuzluktan söz edilemeyeceğini, böyle bir durumun acziyetten kaynaklandığını, Allah (c.c.) için acziyetin söz konusu olmadığını söylemektedir. Ona göre çelişki ve uyumsuzluğun sebebi naslar değil insan faktörüdür. Çünkü insan nasların varid olma tarihini tam olarak bilmediğinden, hangi nassın nâsîh hangisinin mensuh olduğunu kestirememiş ve böyle bir durum ortaya çıkmıştır. Bkz: Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *Usûlu's-Serahsî*, Tahkik: Ebu'l-Vefâ el-Afgâni, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, II, 12.

⁴⁵³ Bkz: Bekr, a.g.e, s. 65.

⁴⁵⁴ Berhâmi, a.g.e, s. 55.

konusunda ittifak hasıl olmuştur. Ancak Mesâlih-i Mürsele ve İstihsân gibi diğer deliller konusunda ihtilâf vardır.⁴⁵⁵

Hiz. Peygamber'den günümüze kadar bütün Müslümanlar, Sünnetin vazetiği hükümlerin bağlayıcılığı ve şer'i hükümlerin Kur'an ve sünnetle belirleneceği konusunda hemfikirdirler ve bu konuda herhangi bir ihtilaf çıkmamıştır. İster Sahâbe olsun ister onlardan sonraki nesiller olsun Kur'an veya Sünnet'te varid olan bir hüküm konusunda herhangi bir ayrıma gitmemişlerdir. Her ikisi de vahiy olarak algılanmış ve bağlayıcılığı kabul edilmiştir.⁴⁵⁶

Selefiyye Kur'an ve Sünnet'e uymanın gerekliliği ve onları delil olarak kabul etmenin mecburiyeti konusunda birçok âyet ve hadîsi delil olarak kabul etmektedir.⁴⁵⁷ Buna işaret eden bir rivâyette Hiz. Peygamber bir gün, Ashâbının kader konusunda aralarında tartıştıklarını görünce, kızmış ve onlara şöyle demiştir: "Siz böyle şeyler için mi yaratıldınız? Bunlarla mı emrolundunuz? Kur'an'ın bir kısmını bir kısmına vuruyorsunuz. Hâlbuki sizden öncekiler bu şekilde helak oldular"⁴⁵⁸ bir diğer rivâyette "Sizden öncekileri helak eden şey, onların kendilerine gönderilen kitaplar konusunda ihtilâf etmeleridir."⁴⁵⁹ Hiz. Peygamber bir başka hadîsinde de şöyle buyurmaktadır: "Kur'an-ı Kerim'de tartışmaya girmek küfürdür."⁴⁶⁰ Yukarıdaki rivâyetleri tasdik babında Abdullah b. Mesud da şunları söylemiştir: "Sizden öncekiler, Allah'ın kitabını bırakıp kendi yazdıkları kitaplara yöneldikleri için helak oldular."⁴⁶¹

Selefiyye'nin tartışma konularında sadece Kur'an ve Sünnet'le yetindiğine dair bazı örnekler şöyledir. Hiz. Peygamber'in vefatından sonra Sahâbe kendi aralarında Hiz. Peygamberden sonra onun yerine kimin geçmesi gerektiği konusunu tartışmış ve en sonunda da "Halifeler ancak Kureyş'tendir"⁴⁶² hadîsi de göz önüne alınarak Hiz. Ebubekir halife tayin edilmiştir. Ahmed b. Hanbel, mihnenin kadısı İbn Ebi Duâd ile tartışmış ve bu tartışmasında Sahâbe ve Tabiin'de olduğu gibi sadece Kur'an ve Sünnetle kayıtlı kalmıştır. Halku'l-Kur'an meselesinde Abdülazîz el-Mekki (ö.240/854) Bîşr b. Ğiyas el-Merîsî ile

⁴⁵⁵ Berhami, a.g.e, s. 66.

⁴⁵⁶ Zeydân, a.g.e, s. 163.

⁴⁵⁷ Bkz: Nisâ: 4/ 59, 65; Âli İmrân: 3/32; Mâide: 4/92; Nûr: 24/54.

⁴⁵⁸ Müslim, İlim, 2, (1230)

⁴⁵⁹ Müslim, İlim, 2, (1230); el-Heysemi bu hadîsin Taberâni ve Bezzâr da geçtiğini söylemektedir. Bkz: el-Heysemi, I, 156.

⁴⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 258, Ebû Dâvud, Sünne: 5, (V, 10) ; İbn Hibbân, I, 275.

⁴⁶¹ Dârimi, Mukaddime, 42 (I, 134); Geniş bilgi için Bkz: Bekr, a.g.e, s. 73-75.

⁴⁶² Bkz: Tirmizi, Fiten, 49, (IV, 436-437).

tartışmış ve bu tartışmada el-Mekki, sadece Kur'an ve Sünnet'e bağlı kalacağını, başka deliller kabul etmeyeceğini beyan etmiştir.⁴⁶³ Ahmed b. Hanbel, Cehmiye ve Mu'attıla'ya yazdığı reddiye risalede de sadece Kur'an ve sünnetle yetinmiştir.⁴⁶⁴

el-Malâtî (ö.377/987) selefin Kur'an ve Sünnet'i her şeyin üstünde tuttuğunu, istidlalde sadece onlarla yetindiğine dair şu örneği vermektedir. Ömer b. Abdülazîz (ö.101/720) Gaylân ed-Dımaşkî'yi⁴⁶⁵ (ö.120/738) huzuruna çağırmış ve ona şöyle demiştir: “Ey Gaylân! Yazıklar olsun sana. Senin hakkında işittiklerim nelerdir? Gaylân dedi ki: “Ey Halife eğer konuşursam sözümü dinler misin? O da evet deyince Gaylân ‘İnsan Suresi’ndeki “Şüphesiz biz onu (ömür boyu) yürüyeceği yola koyduk. O bu yolu ya şükrederek ya da nankörlük ederek kat eder.”⁴⁶⁶ âyeti bize kaderin olmadığını göstermektedir.’ (Burada Gaylân “إنا هديناه السبيل” âyetindenden her şeyin Allah tarafından takdir edildiğini dolayısıyla insanın elinde hiçbir şeyin olmadığını anlamaktadır) bu söz üzerine Ömer b. Abdülazîz ona şöyle dedi: “Bu âyeti delil gösteriyorsun da Âdem’in yaratılış hikâyesini unutuyorsun. “Hani Rabbin Meleklerle, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.” demişlerdi. Allah da, “Ben sizin bilmediklerinizi bilirim” demişti. Allah, Âdem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, “Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin” dedi. Melekler, “Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin” dediler. Allah şöyle dedi: “Ey Âdem! Onlara bunların isimlerini söyle.” Âdem, meleklerle onların isimlerini bildirince Allah, “Size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?” dedi⁴⁶⁷ yine Allah (c.c.) devamla şöyle buyuruyor: “Allah, “Size göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa çıkardıklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?” dedi⁴⁶⁸ Gaylân bu

⁴⁶³Bkz: Hilmi, *Menhecu Ulemâi'l-Hadîs*, s. 110-140

⁴⁶⁴ Bkz: Bekr, a.g.e, s. 86-87

⁴⁶⁵ Gaylân ed-Dımaşkî, irade hürriyeti konusundaki fikirleriyle ilk Kaderiyye fırkasının doğuşunu hazırlayan tabiîn dönemi âlimlerindendir. Geleneksel anlayışın aksine kaderi kula nisbet ederek insanda tam anlamıyla fiil seçme ve yapma gücünün bulunduğunu söyleyerek kaderi inkâr düşüncesine ağırlık vermiş ve Mutezileye de ilham kaynağı olmuştur. Kader konusundaki görüşü ve Emevi hilafetine karşı duruşu sebebiyle idam edildiği söylenmektedir. Bkz: Tunç, Cihat, “*Gaylan ed-Dımaşkî*”, DİA, İstanbul 1996, XIII, 414-415.

⁴⁶⁶ İnsan: 76/3

⁴⁶⁷ Bakara: 2/30-32

⁴⁶⁸ Bakara: 2/33.

âyetleri dinledikten sonra ona şöyle dedi: “Vallahi ey müminlerin emiri! Ben sana sapıtmış olarak geldim sen beni hidâyete erdirdin, kör olarak geldim sen gözlerimi açtın, cahil olarak geldim beni bilgilendirdin. Allah’a yemin olsun ki bir daha bu konularda asla konuşmayacağım. Fakat Gaylân, Ömer b. Abdülazîz’in vefatından sonra sözünde durmayarak yine kader ile ilgili görüşünü sürdürmüştür.⁴⁶⁹ Bu olay bize Selef’in, tartışma konularında büyük çoğunlukla Kur’an ve sünnetle yetindiğini göstermektedir.

Suûdi Arabistan selefi âlimlerinden bazılarının Kur’an ve Sünnet’e ittiba’ hakkındaki görüşleri şöyledir: Muhammed b. Abdüllatif b. Abdurrahman Kur’an ve Sünnet’in öneminden bahsederken, Müslümanların bu iki temel kaynağa uymak zorununda olduklarını, kendilerinin de bu düstür üzerinde olduklarını, hiçbir zaman bunun dışına çıkmayacaklarını ve aksini iddia edenlerin ise, Allah’ın, Meleklerin ve bütün insanların lanetini hak ettiklerini söylemektedir.⁴⁷⁰ Ebû Muhammed Abdülhak el-Hâşimî her zaman birinci hedefinin Kur’an ve Sünneti insanlara öğretmek ve onların sünneti esas alan bir metot takip etmelerini sağlamak olduğunu söylemiştir.⁴⁷¹

Abdülaziz b. Bâz ise Kur’an ve Sünnet’e ittiba’ etmenin önemi ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Müslümanların bugün ihtiyaç duydukları en önemli şey Kur’an ve Sünneti anlamaları ve hayatlarına tatbik etmeleridir. Âlimlerin de Kur’an ve Sünnet’i müslümanlara öğretme konusundaki mes’ûliyeti büyüktür. Günümüzde müslümanların içinde bulunduğu durumdan kurtulmaları, tevhid, şirk ve bid’at ile ilgili meselelerde hakikate ulaşmaları ancak Kur’an ve Sünnet’e dönmekle mümkün olacaktır. Buna ilaveten başta Buhâri ve Müslim olmak üzere önemli hadîs kaynaklarını okumalarını ve onlardan istifade etmelerini tavsiye ediyorum.”⁴⁷²

2.2.2. İlk Dönem Selef-i Salihîn’e İttib‘a’

Selefiyye’nin fikri özelliklerinden birisi de; Kur’an-ı Kerim’i ve Sünnet’i anlamada ve bunları hayatın pratiklerine uygulamada ilk dönem Selef-i Salihin’e ittib‘a etmektir. Burada kastedilen ilk dönem Selef-i Salihin Sahâbe, Tabiin ve onlardan sonra gelen

⁴⁶⁹ Bkz: el-Malâti, Ebû Abdurrahman, *et-Tenbîh ve’r-Red alâ Ehli’l-Ehva ve’l-Bid’a*, Tahkik: Muhammed ‘Azeb, Mektebetu Medbuli, Kahire: 1413, s. 121-122; Ahmed b. Hanbel, *Kitabu’s-Sünne*, el-Matbaatu’s-Selefiyye, Mekke 1349, II, 127; Hilmi, *Menhecu Ulemai’l-Hadîs*, s. 45-46.

⁴⁷⁰ Bkz: el-‘Âsimî, a.g.e, I, 578-579.

⁴⁷¹ Bkz: el-Hâşimî, Abdülhak, *er-Resâil*, III, 127; <http://waqfeya.com/book.php?bid=6111>, erişim tarihi: 14.05.2014

⁴⁷² Bkz: İbn Bâz, Abdülaziz, *Mecmûu Fetâva*, V, 269.

Tebeu't-Tabiin'dir. Selefiyye dini anlama ve yorumlamada Selef-i Salihîn'e büyük önem vermektedir. Zaten Selefiyye'nin temel hedefi, İslâm'ı, Selef'in anlamış ve yaşamış olduğu şekilde anlamak ve uygulamaktır. Selefî harekete ismini veren başlıca faktör de budur. Selefiyye âlimleri muhalifleriyle girdikleri tartışmalarda onları hep Selef-i Salihîn'in metoduna davet etmişlerdir. İbn Teymiyye'nin şu meşhur sözü bu manada kayda değerdir. "Ben selef akidesi konusunda muhaliflerime üç sene süre tanıyorum. Eğer tartıştığımız konularda ilk üç asırdan delil getirirlerse ben kesinlikle görüşlerimden vazgeçerim ve onların görüşlerine uyarım. Bana düşen görev de ispatladığım konularda Selef-i Salihîn'den deliller getirmek ve o delillerle muhaliflerime cevap vermektir."⁴⁷³

Selefiyye'ye göre en hayırlı asırlar İslâm'ın ilk üç asrıdır. Onlar bozulmamış saf İslâm'ı temsîl etmişlerdir. Ayrıca sahâbe vahyin nüzulüne şahitlik etmiştir. Onlar Hz. Peygamber'in eğitiminden geçmişler ve emaneti gereği gibi kendilerinden sonraki nesillere aktarmışlardır. Bu anlamda Abdurrahman es-Sülemî bu dini bize Hz. Osman ve Abdullah b. Mes'ud gibilerinin aktardıklarını, onların on âyeti öğrenmeden ve onlarla amel etmeden diğerlerine geçmediklerini söylemektedir. Bu şekilde onların Kur'an'ı, ilmi ve ameli birlikte elde ettiklerini belirtmektedir."⁴⁷⁴

Şafi'i Selefî Salihin'e ittib'a bağlamında onların görüşleri bize, bizim kendi hakkımızdaki görüşlerimizden daha hayırlıdır demektedir.⁴⁷⁵ İbn Teymiyye de Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebinin metodundan söz ederken Ehl-i Sünnet'in metodu Peygamberimizin izlediği yolu izleyip onun peşinden gitmek, Muhâcir ve Ensâr'ın izlediği yoldan gitmektir."⁴⁷⁶ demiştir.

Selefiyye'ye göre Tabiîn de Sahabe'nin izinden gitmiş Kur'an ve Sünnet ilmini onlardan almıştır. Bu nedenle Tabiîn'in de yolu doğru bir yoldur. Böylece Tabiîn nesli de kendilerinden sonraki nesillere örnek olmuştur. Tabiîn'den sonra gelen Tebe-i Tabiîn de Sahâbe ve Tabiîn gibi Kur'an, Sünnet, Sahâbe ve Tabiîn'in tuttuğu yoldan giderek kendilerinden sonraki nesillere örnek olmuştur.⁴⁷⁷ İbn Teymiyye ilim, ibadet ve diğer konularda genel itibariyle ilk üç asır insanların diğer asırlardaki insanlardan daha hayırlı

⁴⁷³ İbn Teymiyye, *Mecmuatu'r-Resaili'l-Kübra*, Metebetu Muhammed Ali Subayh, Kahire: 1966, I, 417.

⁴⁷⁴ İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, XIII, 331.

⁴⁷⁵ el-Cevziyye, İbn Kayyim Muhammed b. Ebi Bekr Zeynuddin, *I'lamu'l-Muvakkiin an Rabbi'l-Âlemîn*, Dâru'l-Cil, Beyrut Tsz., II, 205.

⁴⁷⁶ İbn Teymiyye, *Mecmuatu'r-Resaili'l-Kübra*, I, 409.

⁴⁷⁷ İbn Teymiyye, *Mecmuatu'r-Resâili'l-Kübra*, I, 409-410.

ve fazîletli olduğunu iddia ederek, onların icmâi masum olduğundan onlara uymanın başkalarına uymaktan daha hayırlı olduğunu söylemektedir.”⁴⁷⁸

İbn Kayyim el-Cevziyye’ye de ilk dönem Selef-i Salihîn’e ittiba’nin gerekliliği ile ilgili olarak, herhangi bir konuda fetvâ icab ederse, Sahâbe ve diğer selef âlimlerinin fetvalarının son dönem âlimlerinin fetvalarından daha isabetli olduğunu, bu nedenle onların görüşleri doğrultusunda fetva vermenin daha uygun olacağını iddia etmektedir. Ona göre fetvâ Peygamberimiz’in asrına ne kadar yakın olursa o kadar isabetlidir. Sahâbenin fetvaları Tabiin’in fetvalarından, Tabiin’in fetvaları da Tebe-i Tabii’nin fetvalarından daha isabetlidir. Bu üstünlük sonraki asırlar için de geçerlidir.”⁴⁷⁹

Muhammed b. Abdülvehhâb’ın oğlu Abdullah benimsedikleri akaid metodundan bahsederken şunları söylemektedir: “Muhammed b. Abdulvehhab’ın ve bizim inancımız, Sahâbe, Tabiîn ve diğer Selef âlimleri hangi inancı benimsemişlerse biz de onu benimsiyoruz ve onunla Allah’a kulluk ediyoruz. Çünkü onların inancı Kur’an ve sünnet gibi sağlam delillere dayanmaktadır. Biz Kur’an ve Sünnete uyanı alır, muhalif olanları da reddederiz.”⁴⁸⁰

2.2.3. Naklin Akla Tercih Edilmesi

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre akıl, parlak, latif bir cisim olup eşyada bilginin meydana gelmesi için bir araçtır. Onun etkisi kalbe yöneliktir. Gözün, güneş veya aydınlatıcı herhangi bir cismin yardımıyla eşyayı gördüğü gibi, kalp de aklın yardımıyla eşyayı idrak eder. Nur azalır veya zayıflarsa idrak da aynı oranda azalır veya zayıflar. Eş’ari’ye göre akıl, bilgi ve ilim demek olup, akıl ve ilim arasında umum ve husus dışında herhangi bir fark yoktur. Ona göre ilim, akıldan daha umumi olup akıl, “*el-akl bi’l-meleke*” diye isimlendirilen zaruri bilgilerin bir kısmını bilmektir.⁴⁸¹ Ebû Mansur el-Mâtürîdî (ö.333/944) ise akla açık bir tarif getirmemekle birlikte akli “aynı nitelikte olanları bir araya toplayan ve ayrı nitelikte olanları ayıran” bir şey olarak tanımlamaktadır.⁴⁸²

⁴⁷⁸ İbn Teymiyye, *Mecmûu’l- Fetâvâ*, XIII,24-25.

⁴⁷⁹ el-Cevziyye, *İ’lamu’l-Muvakiîn*, IV,118.

⁴⁸⁰ Abdullah b. Muhammed b. Abdulvehhab, *Mecmuetu’r-Resail ve’l-Mesaili’n-Necdiyye*, Dâru’l-Asime, Riyad 1412, I,32.

⁴⁸¹ Bkz: Güneş, Abdülbaki, *Kur’an’da İşlevsel Akla Verilen Değer*, Van 2003, s. 182.

⁴⁸² el-Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed es-Semerkindî, *Kitabu’t-Tevhîd*, Tahkik: Bekir Topaloğlu-Muhammed Arûçi, Dâru Sadr-İrşad Yay., Beyrut 2001, s. 67.

Ahmed b. Hanbel akli insanda doğuştan mevcut bir tabiat olarak görmektedir.⁴⁸³ İbn Hazm (ö.456/1064) ise akli bir cevher değil, aksine ruhun bir kuvveti ve fiilinden ibaret olan bir araz olarak kabul eder. İbn Hazm'a göre bütün İslâm âlimleri akli "iyiyi kötünden ayırd edip iyi olanı yapma ve kötü olandan kaçınma gücü" anlamında kullanmışlardır.⁴⁸⁴

İbn Teymiyye, ister izafî olsun ister arazî olsun akli "insanın doğru ve faydalı olanı bilip davranışlarına bu doğrultuda yön vermesini sağlayan tabiat veya garize" olarak kabul eder. Ona göre akıl bir cevher değil ruhi bir güçtür. İbn Teymiyye akıllı bir insanda var olan akli gözdeki görme gücüne benzetmiştir.⁴⁸⁵

Selefiyye ile diğer ekoller arasında en fazla tartışmaların yaşandığı konuların başında akıl ve nakil ilişkisi gelmektedir. Selefiyye'ye göre genelde bilginin özelde dini bilginin temel kaynağı nass yani nakildir. Akılla nakil çeliştiğinde nakli önceleyen İbn Teymiyye'ye göre felsefeciler, akli nakilden üstün tutmaktadırlar. Ancak İbn Teymiyye diğer Selefi düşünürlerden farklı olarak akıl ile naklin uyum içinde olduğunu ve sarîh akıl ile sahih naklin çatışmadığını iddia etmektedir.⁴⁸⁶ O, akla mutlak bir otorite tanımamakta, akla nassı teyid edici ve nakle hizmet edici bir fonksiyon yüklemektedir. Buna ilaveten İbn Teymiyye, akli delillerin kendi içinde farklılık arzettiğini, çelişkiler ve şüpheler barındırdığını belirterek böyle sorunlu bir delilin, ancak naklin klavuzluğunda kullanılması gerektiğini özellikle vurgulamaktadır.⁴⁸⁷

Selefiyye'ye göre usulî'd-din konularında mutlak olarak nakil akla tercih edilmeli, dinin bütün inanç ve ibadet meseleleri nasslara dayandırılmalıdır.⁴⁸⁸ Çünkü Allah, inanılması gereken hükümleri vahiyle bildirdiği gibi onları ıspat ve takviye edecek akli istidlallere de yine nasslarda işaret etmiştir. Bu istidlallere ulaşma çabası dışında başka deliller aramaya gerek yoktur. Selefiyye, felsefecilerin ve kelâmcıların benimsediği kelâmî

⁴⁸³ Bkz: İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetava*, IX, 288.

⁴⁸⁴ İbn Hazm, Ali b. Hazm el-Endelusi, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ*, Dâru'l-Cîl, Beyrut Tsz., V, 71-75.

⁴⁸⁵ Bkz: İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, VIII, 24, 539, XI; 271, 286-288; İbn Teymiyye, er-Reddu 'ale'l-Mantikiyyîn, Lahor 1976, s. 276. Akıl mahiyeti hakkında geniş bilgi için Bkz: İbn Teymiyye, *Der'u Tearuzi'l-Akl ve'n-Nakl*, I, 89; el-Bağdadi, Hatib, *el-Fakih ve'l-Mutefekkih*, Tahkik: İsmail el-Ensârî, Dâru İhyai's-Sünneti'n-Nebeviyye, Mısır 1975; İbnu'l-Cevzi, *el-Ezkiya*, Tahkik Muhammed 'Avad, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1988, s. 23-24.

⁴⁸⁶ İbn Teymiyye, *Der'u Tearuzi'l-Akl ve'n-Nakl*, I, 4-5.

⁴⁸⁷ Bkz: İbn Teymiyye, *Der'u Tearuzi'l-Akl ve'n-Nakl*, I, 146.

⁴⁸⁸ el-Kavsi, *el-Menhecu's-Selefi*, 383-384.

metodu⁴⁸⁹ reddederek selefin metoduna dönülmesi gerektiği üzerinde durmaktadır.⁴⁹⁰ Çünkü aslolan nasstır ve akıl nassın hizmetinde olmalıdır. Böylelikle Selefîyye, selefin rivâyet ve nass metodunu, kelâmcıların akli metotlarına tercih etmiş olmaktadır.⁴⁹¹

Selefîyye, bilinenin aksine akli önemsemiş ve nassların anlaşılması için onu gerekli görmüştür. Şafî’i akıl ile ilgili olarak o, eşyayı birbirinden ayırma ve idrak etme aracıdır demiştir.⁴⁹² İbn Teymiyye eşyanın bilinmesi, amellerin kemâle ve salâha ermesi için aklın şart olduğunu, ancak bu şekilde ilimle amelin kâmil olabileceğini söyler. Ancak ona göre akıl tek başına yeterli değildir.⁴⁹³ İbn Kayyim el-Cevziyye ise akli, ilmin doğrusunu yanlışından, râcihini mercûhundan ayıran bir alet olarak görmektedir. Ona göre akıl, güzeli ve çirkini birbirinden ayıran bir ayna gibidir. Akıl dünya ve ahiret saadetinin gerçekleşmesi için bir anahtar, yol gösterici ve danışman gibidir.⁴⁹⁴

İbn Teymiyye Seleften hiç kimsenin akıl, görüş, içtihat, kıyas ve mükaşefe gibi şeylerle Kur’an-ı Kerim’e muhalefet etmediğini söyler. Aynı şekilde hiç birisi “burada akıl ile nakil çelişiyor” veya “burada akıl nakle tercih edilmelidir” gibi bir varsayımda bulunmamıştır. Selef’e göre bir âyetin muarızı ya onu açıklayan başka bir âyet veya hadîs, ya da onu nesheden başka bir âyet veya onu tefsir eden bir sünnettir. Sünnetin görevi ise Kur’anı açıklamak ve tefsir etmektir.”⁴⁹⁵

Şatibî’ye göre, Allah’ın kulları üzerindeki hükümleri, yine Allah’ın ve peygamberlerinin bildirmesiyle anlaşılabilir. Aksi takdirde insanlar bu hükümleri bilemezler. Nitekim “Biz, bir Peygamber göndermedikçe azap edici değiliz.”⁴⁹⁶ âyeti buna işaret etmektedir. Yine “Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah’a ve Resûlüne havale edin”⁴⁹⁷ âyetinin yanısıra “Hüküm ancak Allah’ındır”⁴⁹⁸ gibi âyetler de

⁴⁸⁹ Selefîyye’nin akıl nakil meselesinde kelâmcılara eleştirileri şunlardır: Kelâmcıların, akli nasların önüne geçirmesi, insanı duyarlar dünyasından uzaklaştırıp Kur’an’a aykırı bir akılcı yöntem izlemesi, felsefi ve mantıkî kıyaslara dayanarak zayıf deliller geliştirdiği halde Kur’an delillerini zannî sayması, akıl yürütmeye aşırı derecede güvenip akli metafizik alanda tamamen yetkili görmesi, çok defa özgün düşünceler üretmek yerine filozofların görüşlerini taklit etmesi vb. Bkz: İbn Teymiyye, *Mecmû’l-Fetâvâ*, I, 80.

⁴⁹⁰ Bekr, a.g.e, s, 79.

⁴⁹¹ Bekr, a.g.e, s.79.

⁴⁹² Bkz: el-Futûhi, İbn Neccâr Muhammed b. Ahmed b. Abdülaziz, *Şerhu’l-Kevkebi’l-Münîr*, Tahkîk: Muhammed ez-Zuheyli- Nezih Hammâd, Mektebetü’l-Ubeykân, Riyad 1993, s. 80.

⁴⁹³ Bkz: İbn Teymiyye, *Mecmû’l-Fetâvâ*, III, 338-339.

⁴⁹⁴ Bkz: el-Cevziyye, İbn Kayyim, *Miftahu Dari’s-Saade*, Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut Tsz., s. 120.

⁴⁹⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû’l-Fetâvâ*, XIII, 28-29.

⁴⁹⁶ İsrâ: 17/15.

⁴⁹⁷ Nisa: 4/59.

⁴⁹⁸ En’am: 6/57

buna işaret etmektedir. Aynı şekilde bazı hadisler de bu durumu teyid etmek için vârid olmuştur. Şâtibî'ye göre bazıları bu kuralın dışına çıkarak aklın da teşride söz sahibi olduğunu söylemiş ve Allah'ın dininde olmayan bid'atları uydurmuşlardır.⁴⁹⁹

Nassa rağmen kendi görüşü ve içtihadı doğrultusunda hüküm verenlerin şeytanla yarışmış sayılacağını iddia eden Selefiyye'nin önemli imamlarından İbn Ebi'l-İz el-Hânefi'ye göre Şeytan, Allah'ın emrine teslim olmadığı gibi Allah'a isyan etmiştir.⁵⁰⁰

Ebu'l-Muzaffer es-Sem'ani de "Bizimle bid'atçılar arasındaki sınır akıl meselesidir. Onlar dinlerini akıl üzerine bina edip esere ittib'a etmediler ve akla uydular. Ehl-i Sünnet'e göre ise dinde asıl olan (nassa) ittib'adır. Akıl ise nassa uyandır. Eğer din akla göre olsaydı insanlar vahiy ve peygamberlerden müstağni olurlardı. Bu durumda da emir ve yasakların bir anlamı kalmaz, dileyen dilediğini söylerdi. Eğer din sadece akıl üzerine bina edilseydi, müminlerin akılla kavrayamadıkları hiçbir şeyi kabul etmemeleri gerekirdi."⁵⁰¹ demektedir.

Takiyuddin İbn Teymiyye nassla sabit olan birçok dini prensibin akılla da idrak edilebileceğini belirterek, Kur'ani Kerim'in birçok yerinde akla işaret edildiğini ve aklın ehemmiyetine vurgu yapıldığını belirtmektedir. İbn Teymiyye'ye göre birçok âyette Allah'ın varlığı ve birliği, Allah'ın kudreti ve ilmi ile ilgili olarak, insanların akıllarına hitab eden âyetler bulunmaktadır. Aynı şekilde, Peygamberlerin Peygamberliklerini ispat eden nice âyetlerin yanı sıra, insanların akıllarına hitab eden bazı âyetlerde, ahiret ve onun halleriyle ilgili durumlara dikkat çekilmektedir. Bununla beraber Kur'andaki örneklerin hepsi de aklîdir ve aklın kabul edebileceği şeylerdir.⁵⁰²

Selefiyye Usulu'd-din konularında akla itibar etmez ve sadece nakille yetinir. Çünkü akıl, aslolan nassa tabidir.⁵⁰³ Bunun yanında, dinin temel prensiplerinde akılla hüküm vermek doğru değildir. Bu prensipten dolayı da Selef alimlerinin çoğu kelâm ilmine karşı çıkmış ve kelâmı uğraşmayı hoş görmemişlerdir.⁵⁰⁴ Aklın fonksiyonu

⁴⁹⁹ Bkz: el-Hamîs, Muhammed Abdurrahman, *Menhecu'l-Maturidiyyeti fi'l-Akide*, Silsiletu'r-Resail ve'd-Dirasat fi Menheci Ehli's-Sünne, Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, Riyad Tsz., s. 18

⁵⁰⁰ Bkz: İbn Ebi'l-İz el-Hânefi, a.g.e, s. 242.

⁵⁰¹ es-Sem'ani'den nakille Bkz: el-Hamîs, a.g.e, s. 17-18.

⁵⁰² Bkz: Fetâvâ'dan nakille, el-Hamîs, a.g.e, s. 20.

⁵⁰³ el-Kavsi, *el-Menhecu's-Selefi*, s. 383-384.

⁵⁰⁴ Bkz: Hilmi, *Kavâidu'l-Menheci's-Selefi*, 159-160.

konusunda filozof ve kelâmcılarla ters düşen Selefiyye âlimleri⁵⁰⁵ nakil ile akıl arasında bir ihtilâf ve çelişki olduğunu kabul etmedikleri gibi, Yunan filozoflarından etkilenecek nakil ile aklın çeliştiğini iddia eden kelâmcılara da karşı çıkmaktadırlar.⁵⁰⁶

Selefi âlimlerine göre akıl; ister araz olarak isimlendirilsin ister sıfat, insanlarda bulunan manevi bir olgudur. Allah onu insan için var etmiştir. Akıl; kendisine verilen güçlerle görevini îfâ etmektedir. Yaratılmış bir şey olarak aklın gücü sınırlıdır. Akıl; evrenin sırlarını, insan organlarının kavrayabildiği kadarıyla idrak etmektedir. Nitekim insan organlarının kavrama kabiliyeti de sınırlıdır. Mutlak güç ve mutlak kavrama ise Allah'ın sıfatlarından olup, yaratılmış olan aklın sıfatlarından değildir.⁵⁰⁷ Selefiyyeye göre insan aklı, hatalardan ve yanlışlardan korunmuş değildir. En ünlü filozoflar ve en ünlü kelâm âlimleri bile çokça hata yapmışlar ve insanları yanlış yönlendirebilmişlerdir. Şüphesiz her şeyi akla havale etmek ve onu yetkili kılmak görüş ayrılığına, dinde sapmaya ve tereddüde yol açabilir. Bununla beraber Allah'ın ve onun masum elçisinin sözleri, hata ve yanlış yapması muhtemel olan kimselerin sözleri ile mukayese edilmemelidir. Din; aklın kabul etmeyeceği prensipler içermez. Sahih nakil sarîh akılla çelişmez. Bunun yanında din bazen, aklın mahiyetini kavrayamayacağı şeyleri içerebilir. Ancak asla, aklın kabul etmeyeceği hükümler vaz etmez. Aslında; dinin bütün prensiplerini kabul etmemizi bize emreden de yine akıldır. Çünkü, Allah'ın dinini bize ulaştıran Hz. Muhammed'in risaletini kabul etmemiz gerektiğini bize yine aklımız söylemektedir. O halde vahyi kabul etmek aklın gereğidir. Peygamber'i tasdik makamı olan akıl, Peygamber'e uymayı emretmekte ve ona muhalefeti de yasaklamaktadır.⁵⁰⁸

Selefiyye'ye göre dini konularda nassı öne alıp, meseleleri ona havale etmek, ihtilâfı ve bölünmeyi ortadan kaldırır. Aksi halde akıl öne alıp onunla istidlal etmek ihtilâfa yol açar. Akıl, teklif merkezi ve sebebi olmasına rağmen Din; helal, haram ve kısacası ahkâm konularında akla bir fonksiyon yüklememiştir.⁵⁰⁹ Tam tersi Din bize, herhangi bir anlaşmazlık durumunda Allah ve Resulü'nü hakem tayin etmemizi emretmektedir. Bu da naklin akla tercih edilmesi anlamına gelmektedir. Bunu teyid eden bir âyette şöyle buyrulmaktadır: “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere itaat edin ve sizden

⁵⁰⁵ Bkz: el-Câmi', Muhammed Eman b. Ali, *es-Sifatu'l-İlahiyye fî'l-Kitab ve's-Sünne*, Dâru'l-İman, Tsz., s. 58-61.

⁵⁰⁶ Bkz: İbn Teymiyye, *Der'u Tearuzi'l-Akl ve'n-Nakl*, I, 147.

⁵⁰⁷ Bkz: el-Kavsi, *el-Menhecu's-selefi*, s. 232-233.

⁵⁰⁸ Bkz: el-Kavsi, a.g.e., s. 233-234.

⁵⁰⁹ Bkz: el-Kavsi, a.g.e., s. 234.

Ûlu'l-emr'e (idarecilere) de itaat edin. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah'a ve Resülü'ne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.”⁵¹⁰ Bir başka âyette Allah'tan gelen şeylere uyulması gerektiği şöyle ifade edilmektedir. “Rabbinizden size indirilene uyun. Onu bırakıp başka dostlara uymayın. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz”⁵¹¹

Bütün bunlardan Selef'in, aklı önemsemediği ve aklî delilleri kullanmadığı anlamı çıkarılmamalıdır. Dehriyye'den bir grupla tartışan İmam Ebû Hanife⁵¹² onlara, kıymetli mallarla yüklü bir gemi, okyanusun ortasında şiddetli dalgaların içinde kaptansız ve yelkensisiz bir şekilde selametle yoluna devam edebilir mi? veya bu aklen mümkün müdür? diye sorunca Onlar: Hayır, akıl bunu kabul etmez, dediler. Ebû Hanife de onlara: Subhanellah! Denizin ortasında kaptansız bir geminin şiddetli dalgalara karşı yoluna selametle devam etmesi nasıl mümkün değilse, bu muazzam kâinatın da ustasız ve sahipsiz bir şekilde kendi başına ayakta kalması mümkün değildir, dedi. Onlar da bunu kabul ve tasdik ettiler.⁵¹³

Yaratıcının varlığına delil nedir? diye soranlara Şafi'i “Dut ağacının yaprağının size göre tadı, rengi, kokusu ve tabiatı aynı değil midir? Onlar evet deyince, Şafi'i onlara: Onu ipek böceği yerse, ipek olarak geri çıkar. Bal arısı yerse bal olarak geri çıkar. Onu koyun yerse tezek olarak geri çıkar. Onu misk ceylanı yerse kesesinden misk olarak geri çıkar. Aslı aynı olmasına rağmen ondan, bütün bu değişik şeyleri yaratıp çıkaran kimdir? Muhalifler bu örnek karşısında hayret ettiler ve müslüman oldular.”⁵¹⁴

Ahmed b. Hanbel ise şöyle bir örnek vermiştir. Pürüzsüz bir kale düşünün ki bu kalenin içi altın gibi parlak, dışı ise erimiş gümüş gibi bembeyaz. Daha sonra bu kalenin duvarları yarıyor ve içinden bir canlı çıkıyor. Bunun kendiliğinden olması mükkün müdür? Onlar hayır deyince işte bunun yaratıcısı hiç şüphesiz kâinatın sahibi olan Allah'tır.⁵¹⁵ O, bu örnekle yumurtadan çıkan civcivi kasetmiştir.

⁵¹⁰ Nisa: 4/59.

⁵¹¹ Arâf: 7/3.

⁵¹² Selefîyye İmam Ebû Hanife'yi Selef'ten saymaktadır. Çünkü Selefîyye'ye göre İslâm'ın ilk üç asrı Selef asrı olarak kabul edilmektedir.

⁵¹³ Bkz: Ebû Zehrâ, Muhammed, *EbûHanife Hayatuhu ve Asruhu Arauhuh ve Fıkhuhu*, Dâru'l-Fikri'l-Arabi, Beyrut, Tsz., s. 86.

⁵¹⁴ Bekr, a.g.e, s. 103.

⁵¹⁵ Bekr, a.g.e, s. 103.

Sonuç olarak denilebilir ki prensipte nakli ön plana çıkaran, istidlalde onu aklın hâkimi ve yöneticisi olarak kabul eden Selefiyye Kur'an-ı Kerim'deki ve hadislerdeki aklı delillere önem vermiş ve ilmî tartışmalarda onlardan sıkça yararlanmışır. Ancak Selefiyye'nin karşı çıktığı, kelâmî metotta olduğu gibi aklın nakla takdim edilmesi ve naklin ikinci plana itilmesidir.⁵¹⁶

2.2.4. Kelâmî Tartışmalardan Uzak Durmak

Selefiyye Kelâm ilmine karşı çıkarken Mutezile, Cehmiyye ve diğer kelâmcılara karşı olumsuz bir tavır sergilemiştir. Selefî düşüncenin en önemli esaslarından birisi de kelâm ve kelâmcılardan uzak durmak ve kelâmcıların te'villerini reddetmektir. Selefiyye âlimleri, kelâmı uğraşmayı hoş görmedikleri gibi bu ilimle uğraşanları da kınamışlardır.⁵¹⁷

Hem kullanılan yöntem hem de deliller açısından kelâmı eleştiren Selefiyye onu, Müslümanlar arasında fikir ayrılıklarını ve taassubu körükleyip dini-ahlaki hayatı zayıflatan, Müslümanların birbirlerini tekfir etmelerine yol açan, zihinlerde şüpheler uyandıran ve dolayısıyla insanı, arzularına tabi kılıp zındıklığa sevkeden bir ilim olarak görmüşlerdir.⁵¹⁸

İbn Teymiyye'ye göre kelâm, akli nassın önüne geçirerek, insanı duyular dünyasından uzaklaştırıp Kur'an'a aykırı bir akılcı yöntem geliştirmeye sevk etmiştir. Ona göre kelâmcılar, felsefî ve mantikî kıyaslara dayanan zayıf deliller kullanarak Kur'an delillerinin zannî olduğunu söylemişlerdir. Bunun yanında akli önermeleri gereğinden fazla öne çıkararak, metafizik alanda akli tamamen yetkili kılmışlar ve çok defa özgün düşünceler üretmek yerine filozofların görüşlerini taklit etmişlerdir.⁵¹⁹

Selef âlimlerinden bazıları kelâmı eleştirmişlerdir. Ebû Hanîfe'ye kelâm ilmi ve felsefecilerin sözleri sorulduğunda o, eseri ve selef yolunu işaret ederek, sonradan çıkan şeylerden uzak durulmasını tavsiye etmiştir. O, bu tür şeylerin bid'at olduğunu ve her bid'atin dalalet olduğunu söylemiştir.⁵²⁰ Ebû Hanîfe'nin talebesi Ebû Yusûf, Bîşr el-Merisi'ye kelâmı bilmenin cehalet olduğunu, kelâmı bilmemenin ise ilim olduğunu, eğer

⁵¹⁶ Geniş bilgi için Bkz: Bekr, a.g.e, s. 108-138

⁵¹⁷ Bkz: İbn Teymiyye, *Mecmu'etu'r-Resaili'l-Kübra*, II, 22-23.

⁵¹⁸ Bkz: Taşköprüzâde, a.g.e, II, 154-157.

⁵¹⁹ Bkz: *Der'u Teâruzi'l-Akl*, I, 80.

⁵²⁰ İbn Kudâme, el-Makdisi, Ebû Muhammed Muvaffaku'd-Din, *Zemmü'l-Kelâm*, Tahkik: Bedruddîn Abdullah el-Bedr, Dâru's-Selefiyye, Kuveyt 1406, s. 13.

bir kişi kelâmda lider olmuşsa ona zındık denildiğini veya zındıklıkla suçlandığını ifade etmiştir.”⁵²¹ Malik b. Enes ise şöyle demiştir: “‘Bid’attan uzak durun. Dediler ki: Ey Eba Abdullah! Bid’at nedir? dedi ki: Bid’at ehli kimseler o kimselerdir ki; Allah’ın isim ve sıfatları, Allah’ın kelâmi, ilmi ve kudreti hakkında konuşurlar da Sahâbe ve Tabiîn gibi sükût etmezler.”⁵²²

Selefiyye’ye göre Şafî de kelâmı eleştirmiş ve kelâmı ilgili olarak “Kişinin, şirk dışında Allah’ın yasakladığı bütün günahları işlemesi, kelâm ilmiyle uğraşmasından daha hayırlıdır.”⁵²³ dedikten sonra kelâm âlimleri hakkındaki hükmünü ise şöyle izah etmektedir. ‘Kelâm Ehli’ne yönelik hükmüm, onlara sopa, nalınla vurulması, sokak sokak gezdirilmeleri ve ‘bütün bunlar, kitap ve sünneti terk edip kelâma yönelmelerinin sonucudur’ diye seslenilmesidir.”⁵²⁴ Ahmed b. Hanbel de “Kelâm sahipleri asla iflah olmaz zındıklardır”⁵²⁵ demektedir. Ebû Hanîfe, Malik b. Enes, Şafî ve Ahmed b. Hanbel’in kelâm ilmi ve kelâmcılarla ilgili eleştirilerine benzer eleştiriler Abdullah b. Mübarek⁵²⁶, Hasan-ı Basrî⁵²⁷, Zehebi⁵²⁸ ve İbn Kuteybe⁵²⁹ gibi âlimler tarafından da dile getirilmiştir.

Selefiyye, kelâm ilmiyle uğraşan bazı âlimlerin kelâm’la uğraştıklarından dolayı pişmanlık duyduklarını, bu nedenle kendilerinin de bu ilimden uzak durduklarını söylemektedir. Selefiyye’nin delil olarak kullandığı bazı kelâm’cıların görüşleri şöyledir: Kelâm ve felesefe metotlarının hepsini incelediğini ve hiçbirisinin sadra şifa olmadığını söyleyen Fahreddin er-Râzî (ö.606/1209) en doğru yolun Kur’an yolu olduğunu söylemiştir. O, kendi tecrübesini yaşayan bir kimsenin bu sonuca varacağını iddia etmektedir.”⁵³⁰ Ebu’l-Vefâ b. Akîl (ö.513/1119) bazı arkadaşlarına şöyle söylemiştir: “Ben

⁵²¹ Bekr, a.g.e, s. 85.

⁵²² Bekr, a.g.e, s. 86.

⁵²³ el-Beyhaki, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *Menakıbu’ş-Şafî’i*, Tahkîk: Seyyid Ahmed es-Sakr, Mektebetu Dâru’t-Turâs, Kahire: Tsz., I, 462; el-Bağdadi, Hatip, *Şerefu Ashabi’l-Hadîs*, s.78 ; Zehebi, Siyer, X, 29.

⁵²⁴ Bkz: el-Beyhaki, *Menakıbu’ş-Şafî’i*, I, 462; el-Bağdadi, Şerefu Ashabi’l-Hadîs, s. 78; Zehebi, Siyer, X, 29 ; es-Suyuti, Celaluddin, *Savnu’l-Mantık ve’l-Kelâm an Fenni’l-Mantık ve’l-Kelâm*, Tahkîk: Ali Sami en-Neşşar-Suat Ali Abdürrezzak, Mısır Tsz.,s. 31,65; el-Askalani, İbn Hacer, *Tevali’t-Te’sis li Meali Muhammed b. İdris*, Tahkîk: Ebu’l-Fida Abdullah el-Kâdi, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1986, s. 111; el-Herevi, Abdullah b. Muhammed, *Zemmü’l-Kelâm*, Tahkîk: Semih Duğaym, Beyrut Tsz., s. 256.

⁵²⁵ en-Nemiri, İbn Abdilber, *Camiu Beyani’l-İlim ve Fadlihi*, s. 245; es-Suyuti, *Savnu’l-Mantık*, s. 150.

⁵²⁶ Bkz: İbn Abdî’l-Ber, *Camiu Beyani’l-İlim*, s. 319.

⁵²⁷ eş-Şatibi, Ebû İshak İbrahim b. Musa, *el-İ’tisam*, Tahkîk: Ebû İshak Meşhur b. Hasan, Mektebetu’t-Tevhid, Beyrut Tsz., II, 299.

⁵²⁸ Hilmi, *Menhecu Ulemai’l-Hadîs*, s.103.

⁵²⁹ İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim ed-Dineveri, *el-İhtilaf fi’l-Lafz ve’r-Red Ale’l-Cehmiyyeti ve’l-Müşebbihe*, Takdim ve Ta’lik: Ömer b. Mahmud Ebû Ömer, Dâru’r-Raye, Riyad 1991, s. 255.

⁵³⁰ ez-Zehebi, Ebû Abdullah Şemsuddin, *Tarihu’l-İslâm*, Tahkîk: Ömer Abdüsselam Tedmuri, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabi, Beyrut 1990, XVIII, 242-243.

kesin olarak şunu söyleyebilirim ki sahâbiler cevher ve a'razî öğrenmeden vefat ettiler. Eğer onlar gibi olmak istersen ol. Ancak eğer, mütekellimin yolunun Hz. Ebubekir'in ve Hz. Ömer'in yolundan daha sağlam olduğunu söylersen çok kötü bir şey söylemiş olursun.”⁵³¹ Velid b. Ebân el-Kerâbîsî (ö.245/859) sekeratta çocuklarına şu vasiyette bulunmuştur: “Kelâmı benden daha iyi bilen birisini tanıyor musunuz? Çocukları, hayır dediler. O da: Bana güveniyor musunuz? Onlar da evet deyince onlara: Size bir vasiyet etsem kabul eder misiniz? Dediler ki: Evet. Dedi ki: Ehli hadîsin takip ettiği yolu takip edin. Çünkü ben onları hak üzerinde gördüm.”⁵³²

Ebu'l-Meâli el-Cüveynî (ö.487/1085) ise en doğru yolun selefe ittiba' etmek, bid'attan kaçınmak ve nasslara uymak olduğunu söylemiştir.⁵³³ O, Kelâm ilmi konusunda şunları söylemektedir: “İslâm ehli ve ilimlerini araştırdım. Bakmadığım ilim dalı kalmadı. Bütün bunları da hakka ulaşmak ve taklitten uzak durmak için yaptım. Şimdi ise bütün bunlardan vazgeçiyorum ve hak kelimesine dönüyorum. Ben Allah'ın merhametini umuyor ve Neysâbur'un yaşlı kadınlarının dini üzerine ölüyorum.”⁵³⁴ el-Cuveynî, kelâm ilminden pişmanlık duyuşunu ise şu sözlerle ifade etmiştir: “İbnu'l-Cuveyni'ye yazıklar olsun. Ey dostlarım kelâm ilmi ile uğraşmayın. Eğer ben, kelâmın beni bu noktaya getireceğini bilseydim kelâm ilmi ile iştigal etmezdim.”⁵³⁵

Ebu Hâmid el-Gazzâlî (ö.505/1111) ise şöyle der: “İnsanların içerisinde ifrat ehli bir grup kelâmcı, müslümanların genelini İslâm'ı, kelâmcıların metotlarına göre bilmediklerinden ve şeri delilleri onların inceledikleri gibi incelemediklerinden dolayı tekfir ettiler. Bu kimseler ilk önce, Allah'ın geniş merhametini insanlara dar ettiler ve daha sonra cennetin sadece bir grup azınlık kelâmcılar için olduğunu iddia ettiler.”⁵³⁶

Selefiyye'ye göre, itikadî konularda te'vilden kaçmak ve nassların zahirine göre hüküm vermek gerekir. Nassların zahiri ise; onları çevreleyen karineler ve ayrıntılarla birlikte ortaya çıkan ve zihne ilk yerleşen anlamlardır. Nasslarda yapılması gereken şey

⁵³¹ Bekr, a.g.e, s. 91.

⁵³² Bekr, a.g.e, s. 91.

⁵³³ el-Cuveyni, Abdülmelik b. Abdullah Ebu'l-Meâli (İmamu'l-Haremeyn), *el-Akidetu'n-Nizamiyye fi'l-Erkâni'l-İslâmiyye*, Tahkîk: Muhammed Zâhid el-Kevserî, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kahire 1992, s. 32-33.

⁵³⁴ es-Subki, Tacuddin Abdulvehhab b. Ali, Ebû Nasr, *Tabakatu's-Şafiiyye el-Kübra*, Tahkîk: Mahmut et-Tenâhi- Abdulfettah Muhammed el-Hulv, Beyrut Tsz.,V, 191.

⁵³⁵ Bkz: ez-Zehebî, *Siyer*, XVIII, 473-475.

⁵³⁶ el-Gazzâlî, Ebû Hâmid, *Mecmuetu Resâili'l-İmam el-Gazâlî (Feyselu't-Tefrika)*, Tahkîk: İbrahim Emin Muhammed, el-Mektebetu't-Tevfikiyye, Kahire Tsz., s. 269.

tahrife yol açmadan onları olduğu gibi kabul etmektir.⁵³⁷ Nitekim yüce Allah nassları Arapça indirmiş ve bize düşen de, Din'in öngördüğü istisnai gerekçeler dışında Arapça'nın (din dilinin) gereklerine göre, onu olduğu gibi kabul etmek ve anlamaktır. Sıfatlarla ilgili nasslar ile diğer nasslar arasında herhangi bir fark yoktur. Hatta sıfat içeren buyrukları zahir manada anlamak daha da elzem hale gelir. Çünkü sıfat âyetlerinin delâleti aklın idrakı içinde olmayıp tevkîfidir.⁵³⁸

Selefiyye'ye göre ümmetin Selefi ve imamları da sıfat nasslarının, herhangi bir tahrif olmadan Allah'ın şanına yaraşır bir şekilde icra edilmesi konusunda ittifak etmişlerdir. Zahir göre anlama ise yaratanın yaratılana benzetilmesi değildir. Nitekim selef âlimleri Allah'ın sağ ve diri olduğunu, hakiki manada işiten ve gören olduğunu, hakiki manada arşının üzerine kurulduğunu, Allah'ın bazen seven ve razı olan, bazen de sevmeyen ve kızan olduğunu ve Allah'ın hakiki manada yüzünün ve iki elinin olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir. Selefiyye bu sıfatların mahiyeti için aşağıdaki âyetleri delil göstermiştir: “Sen, o ölümsüz ve daima diri olana (Allah'a) tevekkül et.”⁵³⁹ “O, (Allah) her şeyden haberdardır.”⁵⁴⁰ “O, (Allah) her şeye gücü yetendir.”⁵⁴¹ “O, (Allah) işitendir ve görendir”⁵⁴², “Rahman Arş'inin üzerine kuruldu.”⁵⁴³ “Ey İman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler.”⁵⁴⁴ “Allah onlardan razı oldu, onlar da Allah'tan razı oldular.”⁵⁴⁵ “Kim bir mü'mini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedi kalacağı cehennemdir. Allah, ona gazap etmiş, lanet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.”⁵⁴⁶ “Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin yüzü bâkî kalacaktır.”⁵⁴⁷ “Allah'ın her iki eli de açıktır, dilediği gibi verir.”⁵⁴⁸

Selefiyye; Allah'ın sıfatlarını içeren bütün nassları olduğu gibi zahiri manada anlamış ve te'vile başvurmamıştır. Çünkü şer'i bir delil olmaksızın nassları zahiri

⁵³⁷ Bkz: Hilmi, *Menhecu Ulemai'l-Hadîs*, s. 36-37.

⁵³⁸ Bkz: İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, VI, 394.

⁵³⁹ Furkan: 25/58.

⁵⁴⁰ Bakara: 2/29.

⁵⁴¹ Maide: 5/120.

⁵⁴² Şura: 42/11.

⁵⁴³ Taha: 20/5.

⁵⁴⁴ Maide: 5/54.

⁵⁴⁵ Maide: 5/119.

⁵⁴⁶ Nisa: 4/93.

⁵⁴⁷ Rahmân: 55/27.

⁵⁴⁸ Maide: 5/64.

manalarından alıp başka anlamlara taşımak birçok problem içermektedir. Selefiyye nasslarda te'vil, ta'til, teşbih, tecsîm ve tahrîfî reddetmektedir.⁵⁴⁹

2.2.5. Bid'atlarla Mücadele

Selefi düşüncenin esaslarından birisi de İslâm âleminde yaygın bir şekilde var olan bid'at ve hurafelere şiddetle karşı çıkmak ve onlardan sakındırmaktır.

Arapçada icat etmek, örneği olmaksızın yapıp ortaya koymak, inşa etmek anlamlarına gelen (بَدَعَ) kökünden türeyen bid'at daha önce benzeri bulunmayıp sonradan ortaya çıkan (muhtes) şey anlamına gelir. Cevheri'ye göre bid'at önceden bir benzeri olmaksızın dinde icat edilen yeniliklerdir.⁵⁵⁰

Şâtibi'ye göre bid'at; daha önce benzeri olmayan bir icraatta bulunmak veya şer'i bir delil olmaksızın icâd edilen ameller demektir. Ancak ona göre dinî görünümlü olmayan, dinî telakki edilmeyen hususlar bid'at sayılmaz. Mesela bir kimsenin helâl olan bir şeyi kendisine yasaklaması bid'at değildir; ancak bu yasaklamayı dindarlık vesilesi sayması bid'attır. Bu nedenle bid'atın iyi ve kötü diye nitelendirilmesi veya bid'atın iyi olması söz konusu değildir.⁵⁵¹

Selefiyye'ye göre bid'at; Peygamberimizden sonra icâd edilen, geçerli hiçbir delile dayanmayan sadece te'vil ve şüphelerle oluşturulan ibadet amaçlı icâdlardır.⁵⁵² Peygamberimiz bid'atlardan sakındırmış ve Müslümanlara bid'atlardan uzak durmalarını tavsiye etmiştir. O, bir hadîste şöyle buyurmuştur: “Her kim dinimizde olmayan şeyleri icad ederse o reddedilmiştir.”⁵⁵³ Bir başka hadîste İrbâd b. Sâriye Peygamberimiz'den şöyle rivâyette bulunmuştur: “Her kim benden sonra yaşayacaksa birçok karışıklık görecektir. Benim ve benden sonraki hidâyet rehberleri (olan) Raşit Halifelerin sünnetlerine uyunuz ve onlara sıkı sıkıya sarılınız. Sonradan çıkarılan (uydurulan ve icâd

⁵⁴⁹ Bkz: İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, V, 257.

⁵⁵⁰ Bkz: Cevheri, *es-Sihah*, III, 1183.

⁵⁵¹ Bkz: Şâtibi, *el-İ'tisam*, I, 30; Yaran, Rahmi “*Bid'at*”, DİA, İstanbul 1992, VI, 129-131.

⁵⁵² Bkz: el-Kavsi, *el-Menhecû's-Selefi*, s. 421-425.

⁵⁵³ Bkz. Buhârî, Sulh, 5 (V,301); Muslim, Akziye, 17 (XII,16); Ebû Davud, Sünne, 6 (V,13); İbn Mâce, Mukaddime (I,6); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 270.

edilen) şeylerden sakınınız. Çünkü (dinde) yeni çıkarılan her şey bid'attır ve her bid'at sapıklıktır.”⁵⁵⁴

Selefiyye'ye göre İslâm dini, fazlalığı ve noksanlığı kabul etmeyecek şekilde tamamlanmıştır. Nitekim Kur'an'ı Kerim'de dinin tamamlandığı açıkça belirtilmiştir. “Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim.”⁵⁵⁵ âyeti buna işaret etmektedir. Yukarıda verdiğimiz İrbâd b. Sariye'nin hadîsinin bir başka rivâyetinde de şöyle buyurulmaktadır: “Sizi, geceleri gündüz gibi olan pürüzsüz ve dosdoğru bir İslâm ile baş başa bırakıyorum. (Bundan sonra) Helâk olanların dışında hiç kimse dinde sapıklığa düşmez. Her kim benden sonra yaşayacaksa birçok karışıklıklar görecektir. Benim ve benden sonraki hidâyet rehberleri (olan) Râşit Halifelerin sünnetlerine uyunuz ve onlara sıkı sıkıya sarılınız. Sonradan çıkarılan (uydurulan ve îcâd edilen) şeylerden sakınınız. Çünkü (dinde) yeni çıkarılan her şey bid'attır ve her bid'at sapıklıktır.”⁵⁵⁶

Selefiyye'ye göre Hz. Peygamber (S.A.S.) bütün dini konularda teferruatına varıncaya kadar ümmetini aydınlatmıştır. Müslümanları cennete yaklaştıracak ne varsa onlara emretmiş, cehennemden uzaklaştıracak ne varsa da onları nehyetmiştir. Dünyevi konularda onlara külli kaideler öğretmiştir. Hal böyle olunca da bid'atçı, şeriatın tamamlanmadığını iddia ederek kendi yanından bazı şeyleri vacip ve müstehab görerek dine ilavelerde bulunmaktadır. Aksi takdirde bid'atçı dinin tamamlanmış olduğuna inanmış olsaydı bid'atları hoş görmezdi. İmam Malik'e göre her kim dinde bid'atlar îcâd eder ve onları hoş görürse, Hz. Muhammed'in dine ihanet ettiğini iddia etmiş olmaktadır. Çünkü Yüce Allah “Bugün size dininizi tamamladım.”⁵⁵⁷ buyurmaktadır.

Selefiyye dinde bid'atın birçok kötü sonuçlarının olduğuna inanmaktadır. Bid'atçı dine muhalefet eden ve inatla davranandır. Hâlbuki din; kulun izlemesi gereken bütün yolları ona göstermiştir. Bid'atçı daha başka şeyler bildiğini iddia ederek kendisini Şar'î'den daha yüksek bir konumda görmektedir.⁵⁵⁸ Selefiyye'ye göre bid'at arzuların peşinden gitmektir. Eğer insan; şeriata uymazsa, önünde kendi arzu ve heveslerinin

⁵⁵⁴ Ebû Davud, Sünne, 6 (V,13-14); Tirmizi, İlim, 16 (V,43-44); İbn Mace, Mukaddime, 6 (I,15-16); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 166-167, İbn Hibban, Mukaddime, (I,178-179).

⁵⁵⁵ Maide: 5/3.

⁵⁵⁶ Bkz: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 126; İbn Mâce, Mukaddime, 6, (I. 66).

⁵⁵⁷ eş-Şatibi, *el-İ'tisam*, I, 49; İbn Hazm, Ali b. Ahmed el-Endelusi, *el-İhkâm fî Usuli'l-Ahkâm*, Dâru'l-Âfâku'l-Cedîde, Beyrut 1983, VI, 791.

⁵⁵⁸ Bekr, a.g.e, s. 354.

peşinde gitmekten başka bir yol kalmayacaktır. Arzuların peşinden gitmek de apaçık bir sapıklıktır. Nitekim bir âyette buna vurgu yapılarak şöyle buyurulmaktadır: “Nefsin arzusuna uyma, yoksa seni Allah’ın yolundan saptırır. Allah’ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır.”⁵⁵⁹ Bir başka âyette de “Kim, Allah’tan bir yol gösterme olmasızın kendi nefsinin arzusuna uyandan daha sapıktır. Şüphesiz Allah, zâlimler toplumunu doğruya iletmez.”⁵⁶⁰ buyurulmuştur. Halbuki bid’atçı, Allah’tan bir yol gösterme olmaksızın kendi arzularının peşinde gidendir. Allah’ın yolu şeriattır ve şeriatın da kapsamı belirlenmiştir. Bid’atçı, insanların en sapkını olduğu halde kendini şeriata uyan bir kimse olarak görmektedir.⁵⁶¹

Selefiyye’ye göre bid’at, gûnahtan daha tehlikelidir. Çünkü bid’at sapkınlık, sapkınlık ise hidâyetin tersidir. Sapan kişi, dini birbirine karıştıran ve kendisini doğru yola erdirecek bi rehberden uzak kalmış kimsedir. Gûnah ise hatadır ve hata eden kimseye dinde sapkınlık içindedir denmez.⁵⁶² İbn Kayyim el-Cevziyye’nin şu tesbiti önemlidir: “Gûnah işleyeninin zararı kendisinedir, bid’atçının zararı ise bütün müslümanlardır. Bid’atçının fitnesi dinin aslınadır, gûnah işleyeninin fitnesi ise şehvetindendir. Bid’atçı, Allah’ın doğru yolundan insanları saptırandır, gûnah işleyen ise böyle değildir. Bid’atçı, Peygamber’e zıt giden ve muhalefet edendir, gûnahkâr ise böyle değildir. Bid’atçı, insanların üzerinden Ahiret yolunu kesendir, gûnah işleyen ise bu yolda yavaş ilerleyendir.”⁵⁶³ Selefiyye’ye göre bu nedenlerden dolayı şeytan, gûnahtan çok bid’attan hoşlanmaktadır. Çünkü gûnahkâr tövbe edebilir ancak bid’atçı nadiren tövbe eder ve yaptığı şeyin dinin gereklerinden olduğunu düşünür. Allah hidâyet vermedikçe de kendisine tevbe nasip olmaz. Bununla birlikte bid’atçıların hepsi aynı zamanda gûnahkârdırlar fakat bütün gûnahkârlar bid’atçı değildir.⁵⁶⁴

Seleften bazı kimselerin bid’at hakkındaki görüşleri ise şöyledir. Hişam b. Urve şöyle der. “Dinde icâd ettikleri şeyler hakkında, insanlara soru sormayın çünkü onların cevapları hazırdır. Ama onlara sünneti sorun, çünkü onlar sünneti bilmezler.”⁵⁶⁵ Huzeyfe b.

⁵⁵⁹ Sa’d: 38/26.

⁵⁶⁰ Kasas: 28/50.

⁵⁶¹ Bekr, a.g.e, s. 355.

⁵⁶² Bekr, a.g.e, s. 355.

⁵⁶³ Bkz: el-Cevziyye, İbn Kayyim Ebû Abdullah Muhammed b. Ebi Bekr, *ed-Dâu ve’d-Devâu (el-Cevabu’l-Ka’fi)*, Tahkîk: Muhammed Ecmel el-İdlahi, Dâru Alemlü’l-Fevâid, Cidde, Tsz, s. 31-32.

⁵⁶⁴ Bkz: Bekr, a.g.e, 356.

⁵⁶⁵ Bekr, a.g.e, s. 358.

Yeman “Sahâbenin yapmadığı hiçbir ibadeti yapmayın”⁵⁶⁶ demiştir. İbn Abbas, Allah’ın en sevmediği şeyin bid’at olduğunu⁵⁶⁷, Süfyan-ı Sevri ise Şeytan’ın gûnahtan çok bid’atı sevdiğini, gûnahtan tevbe etmenin mümkün olduğunu fakat bid’attan tevbenin mümkün olmadığını⁵⁶⁸ söylemektedir.⁵⁶⁹

Darimi’nin Sünenindeki bir rivâyette Abdullah b. Mes’ud; mescitte bir grubun halkalar şeklinde toplandıklarını, ellerinde küçük taşlarla Allah’ı zikrettiklerini, halkaların ortasında bulunan bazı kişilerin belli sayıda tesbih ve zikirleri onlara telkin ettiklerini haber alır almaz oraya gider ve ne yaptıklarını sorar. Onlar da: Ey Eba Abdillâh! Biz küçük taşlarla Allah’ı tesbîh, tehlîl ve zikrediyoruz, dediler. İbn Mes’ud onlara şöyle dedi: Siz asıl günahlarınızı sayınız, çünkü sizi temin ederim ki iyiliklerinizden hiçbir şey kaybolmaz. Yazıklar olsun size ey Muhammed Ümmeti. Aranızda birçok Sahabe var. Peygamberimizin elbiseleri daha kurumadı ve tabakları daha kırılmadı. Allah’a yemin ederim ki, ya siz Muhammed ümmetinin yolundan daha iyi bir yol üzeresiniz veya fitne kapılarını aralamak üzeresiniz. Onlar: Vallahi bizim niyetimiz hayırdan başka bir şey değildi deyince onlara şöyle dedi: Nice hayır yapmayı dileyenler vardır ki ona ulaşamazlar. Peygamber (S.A.S.) bize dedi ki: Nice Kur’an okuyucuları vardır ki okudukları boğazlarından aşağı inmez. Kimbilir belki de onların çoğu aranızdadır. Râvî diyor ki: Bu kimselerin çoğu Nehrevan’da Haricilerin safında sahâbeye karşı savaşan kimselerdi.”⁵⁷⁰

Suûd âlimlerinin bid’at hakkındaki görüşleri önceki selef âlimlerinden farklı değildir. Muhammed b. Abdülvehhab’dan başlayarak günümüze gelinceye kadar bütün Suûd âlimleri bid’atlarla mücadele konusunda gerek te’lif ve gerekse teblîğ faaliyetleri kapsamında birçok çalışma içine girmişlerdir.

Muhammed b. Abdülvehhâb’ın doktrininde Kur’an ve Sünnet’te yer almayan ve sonradan ortaya çıkan dini inanç ve amelleri ifade eden bid’atlar konusu çok önemli bir yere sahiptir. Hatta denilebilir ki o, davasının temelini tevhid, selef ittibâ’, şirk ve

⁵⁶⁶ Bekr, a.g.e, s, 358.

⁵⁶⁷ Bekr, a.g.e, s, 358.

⁵⁶⁸ Selefîyye’ye göre bütün günahlardan tevbe edilebileceği gibi bid’attan da tevbe etmek mümkündür. Bid’attan tevbe edilemeyeceği görüşü Süfyan-ı Sevri ve onun gibi düşünen bir grup azınlık âlimin görüşüdür. Bkz: İbn Teymiyye, *Mecmûu’l-Fetâva*, XI, 685-685, XVIII, 187; İbn Useymîn, Muhammed b. Salih, *Şerhu Riyazi’s-Salihîn*, Mektebetu Medâri’l-Vatan li’n-Neşr, Riyad 1426, I, 93-94.

⁵⁶⁹ Bkz: el-Beyhaki, *Şuabu’l-İman*, XVI, 482; İbnü’l-C’ad, Ali el-Cevheri, *el-Musned*, Tahkik: Abdülmehtdi b. Abdülkadir, Mektebetu’l-Felâh, Kuveyt 1985, s. 748 (Hadis No: 1885).

⁵⁷⁰ Dârimi, *Sünen*, Mukaddime, 23, I, 79-80.

bid'atlarla mücadele üzerine kurmuştur.⁵⁷¹ Bütün kitaplarında bid'at konusunu işlediği bilinmektedir. Ona göre bid'at her halukârda mücadele edilmesi gereken bir sapmadır.⁵⁷² Kelâm ve felsefe metotlarıyla dini konuların ele alınmasını bid'at kapsamı içinde değerlendiren İbn Abdülvehhâb, şirke kapı aralayan türbe inşasının yanı sıra mescitlere kubbe ve yüksek minâreler yapmak, içlerini süslemek, Hz. Peygamber'in doğumunu ve diğer kandil gecelerini kutlamak, mevlit okutmak ve namazlardan sonra cemaatle salâvat getirerek tesbihat yapmak gibi davranışları da bid'attan saymıştır. O, birçok bid'at içerdiği için “*Delâilu'l-Hayrât*” ve “*Ravzu'r-Reyyâhîn*” adlı dua kitaplarının okunmasını taraftarlarına yasaklamıştır.⁵⁷³ Muhammed b. Abdülvehhâb'â göre dinde kök salmış bid'atların ortadan kaldırılması için önce tebliğ, vâz, nasihat, ikaz, münâzara ve münâkaşa yöntemleri uygulanmalıdır. Buna rağmen insanlar yine de bid'atlardan vazgeçmezlerse bu sefer imam (devlet başkanı) güç kullanarak izale (ortadan kaldırma) cihetine gitmelidir.⁵⁷⁴

Muhammed b. Abdülvehhâb, bid'at kavramını çok geniş bir anlamda değerlendirdiği, ibadetle ilgisi olmayan bazı giyim kuşam, yeme içme vb. adetlerini de bid'at kapsamında değerlendirdiği için eleştirilmiştir. Ancak bu eleştirilerin haksız ve maksatlı olduğunu belirten Abdüllatif b. Abdurrahman Alu's-Şeyh kendilerinin ibadet maksatlı bid'atlara karşı çıktıklarını, dünyevi adet ve geleneklere ise karışmadıklarını belirterek yeme içme, giyim kuşam ve diğer âdetlerin ibadetlerle bir alakasının olmadığını, dolayısıyla bu tür adetlerin bid'at olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir. O, ne Muhammed b. Abdülvehhâb'ın ne de bu hareketin diğer imamlarının insanların giyim, kuşam ve diğer pratikleriyle ilgilenmediklerini, asıl amaçlarının dindeki ibâdet amaçlı bid'atlar olduğunu özellikle vurgulamaktadır.⁵⁷⁵

2.2.6. Siyasi Otoriteye İtâat

Selefiyye'ye göre ister meşru bir şekilde seçilmiş olsun isterse zorla Müslümanların başına geçerek kendisini kabul ettirmiş olan halife veya devlet başkanına itâat etmek

⁵⁷¹ Bkz: et-Türkî, Abdullah b. Abdülmuhsin, *Teemmülâtün fî Da'veti's-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb, Vuzâretü's-Şuûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf*, Riyad 1419, s. 13.

⁵⁷² Bkz: İbn Sahmân, Süleyman, *el-Hediyyetu's-Sünniyye ve't-Tuhfeti'l-Vehhâbiyyeti'n-Necdiyye*, Menar yay., Mısır 1344, s. 48-43.

⁵⁷³ Bkz: İbn Gannâm, Hüseyin, *Tarihu Necid*, Tahkik: Nâsiruddîn el-Esed, Matbaatu'l-Medeni, Kahire 1961, s. 360.

⁵⁷⁴ Bkz: İbn Sahmân, a.g.e, s. 48-52.

⁵⁷⁵ Bkz: es-Selmân, a.g.e, s. 48-49.

gerekir.⁵⁷⁶ Çünkü Müslümanların genel maslahatı bunu gerektirmektedir.⁵⁷⁷ Aksi takdirde devlet başkanına karşı çıkmak veya ona karşı savaş açmak müslümanların birliğini bozacak ve gereksiz yere müslüman kanının dökülmesine yol açacaktır.⁵⁷⁸

Selefiyye'nin siyasi otoriteye itaat hakkındaki görüşünü şu şekilde özetlemek mümkündür. Emiru'l-Mü'minine itaat etmek gerekir. İster iyi olsun ister kötü, ister meşru bir şekilde seçilmiş olsun ister zorla işbaşına gelmiş olsun ona itâat etmek gerektiği gibi karşı çıkmamak gerekir. Devlet başkanlarıyla birlikte düşmanla savaşmak, ganimetlerin paylaşımı konusunda onların paylaşımına razı olmak, hukuk ve ceza gibi konularda onlara yardımcı olmak, Zekât ve sadakaları onların görevlendirdiği kimselerin eliyle devlet hazinesine ulaştırmak gerekir. Halife zâlim de olsa verilen zekât ve sadakalar yerine ulaşmış sayılır. Onların veya onların tayin ettiği görevliler arkasında Cuma namazı kılmak gerekir. Her kim (içine şüphe düşüp) öğle namazını iade etse, bid'at işlemiş ve sünnete muhalefet etmiş olur ki Cuma namazının sevabından da bir şey elde edemez. Halife zâlim de olsa durum aynıdır. Halife ne şekilde işbaşına gelmiş olursa olsun ona karşı gelen, ona savaş açan ve isyan eden kimse müslümanların birliğini bozmuş ve Sünnet dairesi dışına çıkmış olur. Eğer bu halde ölmüş olursa da cahiliye üzerine ölmüş olur. Bütün bu nedenlerden dolayı Halifeye savaş açmak ve ona karşı gelmek caiz değildir. Bunu yapanlar da bid'atçı ve sünnet dairesi dışına çıkmış olurlar.⁵⁷⁹ Nitekim Ahmed b. Hanbel de "Allah sana yol gösterip bir çıkış yolu gösterinceye kadar kılıcınla halifeye karşı çıkma."⁵⁸⁰ demiştir.

Ebu Osman es-Sâbûnî (ö.449/1057) Selefiyye'nin bu konudaki görüşünü şu cümlelerle özetlemektedir: "Ashâb-ı Hadîs'e göre Müslüman olan devlet başkanı ister adil olsun ister zâlim olsun Cuma, Bayram ve diğer namazlar onun arkasında veya tayin ettiği kimsenin arkasında kılınmalıdır. Kötü ve zâlim bile olsalar düşmana karşı onlarla beraber cihad etmek, onların ıslah olmaları ve adaletten ayrılmamaları için dua etmek gerekir.

⁵⁷⁶ Bkz: ez-Züneydî, a.g.e, s. 57.

⁵⁷⁷ İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, XIII, 7; İbn Bâz, *Mecmûu'l-Fetâvâ ve'l-Makalât*, VII, 115.

⁵⁷⁸ Bkz: es-Sâbûnî, *Akidetu's-Selef ve Ashâbu'l-Hadîs*, s. 294.

⁵⁷⁹ Bkz: İbnu'l-Cevzi, *Menakibu'l-İmam Ahmed b.Hanbel*, Tahkik: Abdullah Abdülmuhsin et-Türki, Kahire 1979, s. 227;el-Lalekai, Ebu'l-Kasım Hibetullah, *Şerhu Usuli itikadi ehli's-Sünne ve'l-Cemaa*, Tahkik: Ahmed b. Sa'd Hamdan, Dâru Taybe, Riyad Tsz., I, 160-161.

⁵⁸⁰ İbnu'l-Cevzi, *Menâkibu'l-İmam Ahmed*, s. 223.

Adaletten ayrılırsalar da kılıçla onlara karşı gelip savaşmak doğru değildir.”⁵⁸¹ İbn Ebi'l-İzz el-Hanefî (ö.792/1390) de aynı istikamette görüş beyan etmiştir. ⁵⁸²

Selefiyye'nin Ahmed b. Hanbel'den sonra tartışmasız en önemli ismi İbn Teymiyye, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebine göre halifeler zâlim olsalar da onlara karşı gelmenin ve isyan etmenin doğru olmadığını söylemiştir. Ona göre bu görüşü teyid eden birçok hadîs bulunmaktadır. İbn Teymiyye'ye göre Allah'ın ve Peygamberinin emri üzere Ulu'l-Emr'e itaat ve onlara iyilikle nasihat edip dua etmek müslümanların görevidir. Halifeler ister iyi olsunlar ister kötü olsunlar Bayram, Cuma ve diğer namazlar halifenin ardında veya onun tayin ettiği kimselerin arkasında kılınmalıdır. Onların ıslahı ve düzelmeleri için dua etmek, onlara karşı gelenleri uyarmak ve yanlış yolda olduklarını söylemek de aynı şekilde Müslümanların bir görevidir. Ancak Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat itikadına göre Allah'a isyan ve günah olan şeylerde halifeye itaat edilmemelidir. Onlara itaat sadece İslâmî kurallar çerçevesinde olmalıdır. Adil bir halife de olsa Allah'a karşı geldiği durumlarda ona itaat etmek doğru değildir. Bununla beraber onların zulûmlerine katlanıp sabretmek onlara karşı gelip onlarla savaşmaktan daha evlâdır.⁵⁸³

Selefiyye'nin siyasi otoriteye itaat konusunda delil olarak kullandığı en önemli hadîs Avf b. Mâlik'in hadîsidir. O Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: “Sizin en iyi halifeleriniz, sizin onları sevdiğiniz ve onların da sizi sevdiği, sizin onlara dua ettiğiniz ve onların da size dua ettiği yöneticilerinizdir. Sizin en kötü yöneticileriniz ise sizin onlardan nefret ettiğiniz ve onların da sizden nefret ettiği, sizin onlara lanet ettiğiniz ve onların da size lanet ettiği yöneticilerinizdir. Denildi ki: Ya Resulallah! Onlara kılıçlarımızla karşı koymayalım mı? Dedi ki: Namazı ikame ettikleri müddetçe onlara karışmayın. Sadece hoşunuza gitmeyen davranışlarını gördüğünüz zaman siz o davranışları yapmayın ve razı olmayın ancak, bir halife olarak onlara bağlılığınızı muhafaza ediniz.”⁵⁸⁴

Halife veya devlet yöneticilerine itaat konusunda Sahâbe de Peygamberimizin tavsiyeleri doğrultusunda hareket etmiştir. Nitekim Sahâbeden Abdullah b. Mes'ud (ö.32/654) ve başkaları, sabah namazının farzını dört rekât kıldığı için Hz. Osman'ın (ö.35/656) had cezası uyguladığı ve içki içtiği bilinen Velid b. Ukbe b. Ebi Mu'it'in

⁵⁸¹ es-Sabuni, Ebû Osman İsmail b. Abdurrahman, *Akîdetu's-Selef ve Ashâbu'l-Hadîs*, Tahkik: Nâsir b. Abdurrahman el-Cudeyyi', Dâru'l-Asime, Riyad 1998, s. 129-132.

⁵⁸² İbn Ebi'l-İzz, a.g.e, s. 333.

⁵⁸³ Bkz: İbn Teymiyye, *Minhacu's-Sünneti'n-Nebeviyye*, II, 87.

⁵⁸⁴ Müslim, İmare: 17, (900-901).

(ö.61/681) arkasında namaz kılmışlardır. Aynı şekilde Abdullah b. Ömer (ö.73/693) ve bazı sahabeler Haccac'ın (ö.95/714) arkasında namaz kılmışlardır. Yine sahâbeden bazı kimseler ilhâd ile itham edilen İbn Ebi Ubeyd'in (ö.67/686) arkasında namaz kılmışlardır.⁵⁸⁵

İbnn Teymiyye Selefiyye mezhebinin bu konudaki görüşünü belirttikten sonra, konu ile ilgili olarak, diğer fırkaların görüşleri sadedinde şunları söylemektedir: “Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin ilkelerinden birisi de müslüman cemaatı içinde yer almak, halifelere savaş açmamak ve fitne zamanında savaştan kaçınmaktır. Mutezile gibi Ehl-i Sünnet dışı fırkalar ise halifeler ve idarecilere karşı savaş açmayı mezheplerinin ilke ve prensiplerinden saymaktadırlar. Mutezile, onlara savaş açmayı Emr-i bil Maruf ve Nehy-i ani'l-Münker ilkesinden saymaktadırlar.”⁵⁸⁶

Muhammed b. Abdulvehhab ise siyasi otoriteye itaatı akaid konuları arasında işlemekte ve siyasi otoriteye itaatı gerekli görmektedir. Ona göre ister iyi olsun ister kötü olsun Müslümanların başına geçen ve otoriteyi elinde bulunduran halifeye itaat vacip olduğu gibi İslâm'a aykırı davranmadıkları müddetçe onlara isyan etmek de doğru değildir. O, ister Müslümanların rızasıyla ister zorla Müslümanların başına geçmiş siyasi otoriteye itaatı, İslâm'a açıkça aykırı davranmadıkları sürece İslâm'ın emri olarak görmektedir. Ona göre, onların arkasında namaz kılınmalı ve onlarla beraber cihada çıkılmalıdır. Onlara karşı gelmek ve isyan çıkarmak haramdır.”⁵⁸⁷

Abdülazîz b. Bâz da aynen Muhammed b. Abdulvehhab gibi siyasi otoriteye itaatı akaid konuları arasında işlemekte ve şunları söylemektedir: “Nisa suresi 59. Âyetten anlaşıldığı gibi Ulu'l-Emr'e (siyasi otorite ve âlimler) itaat İslâm'ın emirlerinden bir emirdir. İslâm'ın öngördüğü iyi ve güzel işlerde Ulu'l-Emr'e itaat İslâm'a göre farzdır. Peygamberimizin hadisleri ve uygulamaları da buna işaret etmektedir. İslâm'a muhalif olan şeylerde ise onlara itaat edilmez. Ancak onlara açıkça karşı da çıkılmaz. Çünkü siyasi otoritenin yaptığı yanlış davranışlar ve hatalardan dolayı onlara verilen biat geri alınamaz ve onlara isyan bayrağı açılmaz. Çünkü isyan girişimleri Müslümanların birliğini

⁵⁸⁵ Bkz: İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, III, 281, el-Askalani; İbn Hacer Şihabu'd-Din Ahmed b. Ali b. Muhammed, *el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe*, Dâru Nahda, Mısır Tsz., III, 518; el-Askalani, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Matbaatu Dâru'l-Mearif, Beyrut 1325, XI, 142; İbn Kesir, Ebu'l-Fida İmaduddin İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-Maarif, Beyrut 1401,VIII.214; eş-Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylû'l-Evtar*, Dâru'l-Celil, Beyrut 1973, III, 200.

⁵⁸⁶Bkz: İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslâm*, s. 64.

⁵⁸⁷ Komisyon, *Muellefati's-Şeyh*, Beşinci Bölüm, s.11; *el-Âsimi*, a.g.e, I, 30; el-Abud, a.g.e, s. 276.

bozmakta ve onların içinde bulunduğu istikrar ve güvene zarar vermektedir. Emniyet ve güvenliğin olmadığı yerde de kargaşa ve karışıklık olacağından fert ve toplum bazında bütün haklar gasp edilecek ve istikrar olmayacaktır. Dolayısıyla İslâm'a göre, şer olan bir şey daha büyük bir şerle telafi edilemez. Müslümanlar yeterli güce ulaşıncaya kadar zâlim sultana karşı çıkmamalıdır ve isyan etmemelidirler.⁵⁸⁸ Nitekim bu konu ile ilgili Peygamberimiz şöyle buyurmaktadır: “Devlet başkanınıza ve yöneticilerinize itaat ediniz. Başınıza, kafası kuru üzümüne benzeyen zenci bir köle dahi geçse ona itaat ediniz ve ona isyan etmeyiniz.”⁵⁸⁹ Yine Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: “Her kim yöneticilerin günah işlediğini görürse onların yaptığı işleri benimsemesin, ancak onlara karşı da çıkmasın.”⁵⁹⁰ Bir başka hadîste ise “Sizler bir siyasi otoritenin emri altında huzur ve güven içinde yaşarken birisi sizin bu birliğinizi bozmak isterse onun boynunu vurunuz.”⁵⁹¹ İbn Bâz Ulu'l-Emr kapsamına âlimleri de almaktadır.

Muhammed Nasiruddin el-Elbânî Ubâde b. Sâmit'in “Biz Peygambere her şart altında yardım edeceğimize biat ettik. Ferahlıkta, zorlukta, darlıkta ve bollukta ona yardım edeceğimize ve açık bir küfür görmediğimiz takdirde yöneticilere karşı çıkmayacağımıza, her zaman haktan yana olacağımıza ve bu konuda hiç kimseden çekinmeyeceğimize dair biat ettik.”⁵⁹² hadîsinin tahririnde haricilere değinerek şunları söylemektedir: “Bu hadîs Hz. Ali'ye karşı çıkan haricilere açık bir reddiyedir. Çünkü onlar da biliyorlardı ki Hz. Ali açık bir küfre düşmemiştir. Buna rağmen onlar Hz. Ali ve diğer sahâbeye savaş açtılar ve kanlarını helal saydılar. Hz. Ali de mecbur kalarak onların büyük çoğunluğunu bertaraf etti. Hariciler bu yaptıklarıyla, kendilerinden sonra gelenler için kötü bir gelenek bırakarak yöneticilere isyanın bayraktarlığını yaptılar. Bugün de görünen o ki tarih tekerrür etti ve çağdaş hariciler türedi. İslâm'dan pek fazla nasibini almamış bazı gençler, yöneticiler Allah'ın indirdikleriyle çok az hükmediyorlar diye, ilim ehline danışmadan isyan bayrağını çektiler, Mısır, Cezayir ve Suriye gibi bölgelerde birçok masum insanın kanını döktüler.

⁵⁸⁸ İbn Bâz'a göre devlet başkanı açık küfre düşerse veya küfrü gerektiren bir davranışta bulunursa o zaman ona karşı çıkılmalı ve onunla savaşılmalıdır. Ancak bu durumda da müslümanların ona karşı gelebilecek kadar yeteli güce sahip olmaları gerekir. Ayrıca bu karşı çıkma Müslümanlara bir fayda sağlar ve daha âdil bir yönetim tesis etme imkânına sahip olma durumunda geçerlidir. Aksi halde ona karşı çıkıp isyan etmek doğru değildir. Bkz: İbn Bâz, Abdülaziz b. Abdullah, *Hukûku Vulati'l-Emr*, Riâsetu İdâreti'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ, Riyad 2002, s. 23-24.

⁵⁸⁹ Buhârî, Ahkâm: 4, (IV. 329).

⁵⁹⁰ Nesai, Ebû Abdurrahman Şuayb, *Sünenü'n-Nesâi (el-Mücteba)*, Mısır 1964, Tahriru'd-Dem: 6, (VII, 108).

⁵⁹¹ Bkz: <http://www.binbaz.org.sa/mat/8647>, erişim tarihi: 08.03.2014.

⁵⁹² Buhârî, Ahkâm, 43, (XIII, 192); İbn Mâce, Cihad, 41, (II, 957); Nesâi, Bey'at, 41, (VII, 124); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 441, V, 314, 316, 319

Bunlar daha önce de Kabe’de büyük bir fitneye sebep olmuşlardı. Bunlar bu yaptıklarıyla ister selef ister halef bütün Müslümanların hilafına hareket ettiler. Bugün Müslümanların topraklarını işgal eden işgalci kâfirlerle savaşmak, müslüman ülke yöneticileriyle savaşmaktan daha elzemdir...”⁵⁹³ el-Elbânî’nin bu konudaki görüşü cihadi selefilerce eleştirilmiştir.

Muhammed b. Useymîn (ö.1421/2001) de siyasi otoriteye itaat konusunda Muhammed b. Abdulvehhab gibi düşünmekte, Müslümanların birliğinin sağlanması ve istikrarsızlığın giderilmesi için Ulu’l-Emr denilen siyasi otoriteye itaatı vacip görmektedir. İslâm’a aykırı bir davranış olmadığı sürece siyasi otoriteye karşı gelmek caiz değildir. İbn Useymin, Ulu’l-Emr kapsamına âlimleri de dâhil ederek onlara itaatı gerekli görmektedir. Ona göre yöneticiler bir yanlış yaptıklarında âlimler ve kanaat önderleri onları uyarmalı ve nasihat etmelidirler. Ona göre toplumda istikrarsızlık ve kargaşanın çıkmaması için siyasi otoriteye itaat etmek müslümanların bir görevidir.⁵⁹⁴

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşıldığına göre Selefiyye siyasi otoriteye itaatı akaid meseleleri içinde ele almaktadır. Muhammed b. Abdülvehhâb ve diğer Suûd âlimleri de meseleye aynı perspektifle değerlendirmişlerdir. Selefiyye’ye göre Ulu’l-Emr’e itaat etmek gerekir. Ulu’l-Emr ister müslümanların rızasıyla işbaşına gelmiş olsun ister zorla burada hüküm değişmez. Fakat Selefiyye’ye göre siyasi otoriteye itaat mutlak değildir. Eğer devlet başkanı veya siyasi otorite açık bir şekilde küfre düşerse veya küfrü gerektirecek bir davranışta bulunursa bu durumda ona karşı çıkılmalıdır. Ancak Müslümanlar yeteri kadar bir güce sahip değillerse bu durumda dua edip sabretmeleri Müslümanların maslahatı açısından daha evlâdır.⁵⁹⁵

Selefiyye/Vehhâbiyye’nin siyasi otorite ilgili bu görüşlerine rağmen neden Osmanlı’ya karşı çıktıkları konusu ilmi çevreler tarafından hep tartışılan bir konu olmuştur. Biz burada daha çok Selefiyye’nin kendi kitaplarından alıntı yaparak konuya açıklık getirmek istiyoruz. Çünkü başkalarının onlar hakkındaki görüşleri zaten bilinmektedir.⁵⁹⁶

⁵⁹³ el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’s-Sahihâ*, VIII, 1241-1244

⁵⁹⁴ Bkz: http://www.ibnothaimeen.com/all/khotab/article_206.shtml, erişim tarihi: 08.03.2014 İbn Useymin, *Şerhu Riyadi’s-Salihîn*, III, 80.

⁵⁹⁵ Bkz: Abdülaziz b. Bâz, *Mecmûu’l-Fetâvâ ve’l-Makâlât*, VII, 115.

⁵⁹⁶ Vehhâbiyye ile ilgili Türkiye’de yapılan çalışmaların hemen hemen hepsinde Vehhâbilerin Osmanlıya karşı çıktığı teması işlenmiştir. Biz de tarafsız bir şekilde olayın iç yüzünün ortaya konulması bakımından onların da bu konudaki görüşlerine yer verdik.

Muhammed b. Abdülvehhâb'dan başlayarak günümüze kadar Suûd âlimlerinin hemen hemen hepsi Vehhâbî'lerin Osmanlı hilafet devletine karşı çıkmadıklarını iddia etmektedirler. Onlara göre Osmanlı'nın Necid bölgesinde herhangi bir hakimiyeti söz konusu olmadığından böyle bir şeyin olması zaten mümkün değildir.⁵⁹⁷ Bu âlimlerden Abdülaziz Abdüllatif Âlu's-Şeyh konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "Selefi davasının hasımlarından bazıları Muhammed b. Abdülvehhâb'ın Osmanlıya karşı çıktığını ve bu nedenle İslâm Ümmetinin birliğinin bozulduğunu iddia etmişlerdir. Bunlardan birisi olan Abdülkadîm Zallûm "Keyfe Hüdimeti'l-Hilâfe" adlı kitabında şunları söylemektedir: "Hilafet devletinin yıkılmasına neden olan Vehhâbîler Muhammed b. Suûd ve oğlu Abdülaziz'in liderliğinde Osmanlı Devleti içinde, kendilerine para ve silah yardımı yapan İngilizlerin de desteğiyle bir güç elde ederek ayaklandılar ve mezhepsel nedenleri de öne sürerek hilafet topraklarını istila ettiler. Böylece İngilizlerin de tahrikiyle Emiri'l-Mü'minin'in askerlerine silah çektiler."⁵⁹⁸ Abdülaziz Âlu's-Şeyh devamla şunları söylemektedir: "Bu iddiaya cevap vermeden önce Muhammed b. Abdülvehhâb'ın el-Kasîm ehline gönderdiği mektuptan bir alıntı yapmak istiyorum. O, mektubunun bir yerinde şunu söylemektedir: "İster iyi olsun ister kötü, dinin yasakladığı bir şeyi emretmedikleri sürece Müslüman yöneticilere itaat etmek gerekir. İster Müslümanların rızasıyla isterse zorla işbaşına geldikten sonra insanların rıza gösterdiği birine itaat etmek gerekir. Ona karşı çıkmak dinen haramdır. Habeşistan'lı bir köle de olsa işbaşına geçtikten sonra ona itaat etmek gerekir."⁵⁹⁹ Ulu'l-Emr'e itaat konusunda bu görüşlere sahip olan birisi nasıl olur da Hilafet Devletine karşı gelir. Hakikatte, Selefîyye hareketinin ortaya çıktığı bölge olan Necid bölgesinde herhangi bir Osmanlı nüfuzu söz konusu değildi. Burayı idare eden bir Osmanlı valisi de mevcut değildi. Bu bölgenin her yöresinde bir emir bulunuyor ve bu emirler her zaman birbirleriyle savaşıyorlardı. Bu nedenle de bu bölgede Suûd devleti kurulmadan önce bir istikrar ve emniyetten söz etmek mümkün değildir. Binâen aleyh Osmanlıya karşı çıkmak ve ayaklanmak söz konusu değildir."⁶⁰⁰

Sâlih el-Abûd ise Muhammed b. Abdülvehhâb'ın hareketinden önce Necid bölgesinde herhangi bir Osmanlı nüfuzunun olmadığını, bölgeye gönderilmiş bir Osmanlı

⁵⁹⁷ Osmanlı'nın 1914'te Necid'e vilâyet statüsü verip Abdülaziz b. Abdurrahman'ı vali tayin etmesi sanki bu tezi doğrular niteliktedir. Bkz: Büyükkara, "*Vehhâbîlik*", DİA, İstanbul 2012, XXXXII, 611.

⁵⁹⁸ Zallûm, Abdülkadîm, *Keyfe Hüdimeti'l-Hilâfe*, Mısır 1990, s. 10.

⁵⁹⁹ Muhammed b. Abdülvehhâb, *Mecmûu Müellefati's-Şeyh*, V, 11; I, 394.

⁶⁰⁰ Âlu's-Şeyh, Abdülaziz Abdüllatif, *Deâvi'l-Münaviîne li Da'veti's-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb*, Dâru Taybe, 1989, s. 233-234.

valisinin bulunmadığını söylemektedir. el-Abûd bu iddiasını da Yemin Ali Efendi'nin "Kavanînu Ali Osman Mezâmîn Defter Dîvânî" adlı eserine dayandırmaktadır. Ona göre bu divanda 11. Hicri asrın başlarında Osmanlı İmparatorluğu 32 eyaletten oluşmaktadır ki bunların 14'ü Arap eyaletlerinden oluşmaktadır. Bu Arap eyaletleri içinde Ahsâ hariç –ki oda Necid'den sayılmamaktadır- Necid diye bir eyalet bulunmamaktadır.⁶⁰¹

Abdullah el-Useymin de el-Abûd ile aynı görüşü paylaşarak Muhammed b. Abdülvehhâb'dan önce Necid bölgesinin doğrudan bir Osmanlı nüfuzu altında olmadığını, bölgede olayları bastıracak, emniyeti sağlayacak ne Osmanlı, ne de Benî Cebr, Beni Hâlid ve Mekke'deki Eşraf'lardan oluşan bir hâkimiyetin bulunmadığını bu nedenle bölgenin sürekli çetin savaşlar ve kargaşa içinde bulunduğunu söylemektedir.⁶⁰²

Abdülazîz b. Bâz da yukarıdaki görüşlere benzer bir görüş benimseyerek şunları söylemektedir: "Muhammed b. Abdülvehhâb Osmanlı hilafet devletine karşı çıkmamıştır. Çünkü o bölgede Türkler'in herhangi bir nüfuzu bulunmamaktaydı. Necid bölgesinde hemen hemen her köyde bir emir bulunuyor ve bu emirler de birbirleriyle sürekli savaş halinde bulunuyorlardı. Muhammed b. Abdülvehhâb Osmanlı Devletine karşı çıkmamıştır. Onun karşı çıktığı şey bu savaşlar ve karışıklıklardır."⁶⁰³

Uceyl en-Neşmî ise şunları söylemektedir: "Muhammed b. Abdülvehhâb'ın hayatında ve hareketi boyunca 4 Osmanlı padişahı tahta geçtikleri halde hiçbirisi bu harekete karşı herhangi bir eylemde bulunmamıştır. Bununla birlikte Muhammed b. Abdülvehhâb'ın Osmanlı Devleti nezdindeki profili hiç de iyi bir profil değildi. Çünkü bölgeye yakın olan Bağdat ve Hicaz valileri Payitahta gönderdikleri takrirlerde bu hareketi hep düşman bir hareket olarak takdim etmişlerdir. Aynı şekilde zaman zaman bölgeyi ziyaret eden şahıslar da Muhammed b. Abdülvehhâb ve hareketini düşman bir hareket olarak tanıtmışlardır. Hal böyle iken Osmanlı'nın kendi idaresi altındaki bir bölgeyi uzun yıllar ihmal etmesi ve herhangi bir müdahalede bulunmaması nasıl izah edilebilir."⁶⁰⁴ el-Istanbulî'ye göre kimi çevrelerce, 1811 yılında ortaya çıkan bir hareketin 1922 yılında

⁶⁰¹ Bkz: el-Abûd, a.g.e., s. 23-24; Necid bölgesinde herhangi bir Osmanlı nüfuzunun olmadığını söyleyenlerden birisi de Münîr el-Aclânî'dir. Bkz: el-Aclânî, Münîr, *Tarihu'l-Biladi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye*, Metâbiu Dâri's-Şibl, Riyad 1993, II, 3-4.

⁶⁰² Bkz: el-Useymin, Abdullah, *Muhammed b. Abdülvehhâb Hayâtuhu ve Fikruhu*, Dâru'l-Ulûm, Riyad 1971, s. 11.

⁶⁰³ Bkz: Âlu's-Şeyh, a.g.e., s. 237.

⁶⁰⁴ el-Istanbulî, Mahmud Mehdi, *eş-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb fî Mir'âti Ulemâi's-Şark ve'l-Garb*, Riyad 1980, s. 240.

sona eren Osmanlı Devleti'nin yıkılma sebebi sayılması izah edilmesi zor bir durumdur. Bununla birlikte İngilizlerin Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı Vehhâbîler'e karşı elde ettiği başarılarından dolayı elçi gönderip kutlamaları da İngilizlerin hiç de bu harekete olumlu bakmadıklarının bir kanıtıdır.⁶⁰⁵

Yukarıdaki durumu destekler mahiyetteki bir tesbit de M. Ali Büyükkara'ya aittir. O, Necid bölgesinin tarihi arkaplanından söz ederken şunları söylemektedir: “Necid bölgesi, sosyal durumu ve coğrafi konumu nedeniyle büyük Müslüman devletlerin tarihinde önemli ve etkili bir yere sahip olamamıştır. Sırasıyla Emeviler, Abbasiler, Memlûklular ve Osmanlı bu bölgeyi sanki bedevi kabilelere terk etmiş gibidirler. Bu devletlerin tarihi haritalarında Necid ülkesi, çoğu kere sınırlara dahil edilmeyen beyaz bir zeminde gösterilir. Beyaz zemin, devletlerin bu ülkeye ilgisiz kaldıklarını göstermesi yanında, bu ülkenin dokunulmazlığına da aslında çağrışımda bulunmaktadır. Necd'in İslâm Tarihi sayfalarına tekrar dönüşü, Vehhâbîliğin bu topraklarda ortaya çıkmasıyla başlamıştır.”⁶⁰⁶ Kitabının bir diğer yerinde Büyükkara Vehhâbîlerin hakimiyet alanlarından söz ederken şunları söylemektedir: “...bu dönemde Vehhâbîler, kendi ana yurtları Necid'den çıkmışlar, Osmanlı hakimiyeti altındaki Hicaz, Ahsâ, hatta Suriye ve Irak içlerine kadar hakimiyetlerini genişletmişlerdir.”⁶⁰⁷

⁶⁰⁵ Bkz: el-Istanbûli, a.g.e, s. 64.

⁶⁰⁶ Büyükkara, a.g.e., s. 21.

⁶⁰⁷ Büyükkara, a.g.e., s. 33.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SUÛDÎ ARABİSTAN SELEFİLİĞİ VE HADİS

3.1. Hadîs'in Huccet Değeri

Suûdî Arabistan Selefiyyesine göre hadîs; Kur'an-ı Kerim'den sonra İslâm'ın ikinci temel kaynağıdır.⁶⁰⁸ Hadîs de Kur'an gibi hüccettir.⁶⁰⁹ Muhammed b. Abdülvehhâb'a göre hadîs hücciyette Kur'an gibidir. Hadîs Kur'an'ı açıklar ve ona ters düşmez.⁶¹⁰

Suûd âlimleri hadîsin hücciyeti için aşağıdaki âyet ve hadîsleri delil olarak kullanmaktadırlar. Bu âyetlerin birisinde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Ey iman edenler Allah'a ve Resulüne itaat ediniz. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve âhiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah'a ve Resulüne havale ediniz.”⁶¹¹ Bu âyet hadîsin hücciyetine işaret eden önemli bir delildir. Bir diğer âyette “Allah sana kitabı (Kur'anı) ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir.”⁶¹² buyurulmaktadır. Şafiî'ye göre âyetteki hikmet kavramı Resulullah'ın sünnetine işaret etmektedir.⁶¹³ Hadîsin hücciyetine delâlet eden bir hadîste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Bilmiş olunuz ki bana Kur'an ve onun gibisi verildi. Öyle bir zaman gelecektir ki karnı tok olduğu halde koltuğuna uzanmış birisi şöyle diyecektir: İşte bu Allah'ın kitabıdır. O neyi helal etmişse onu helâl ediniz neyi de haram etmişse onu haram ediniz. Bilmiş olunuz ki Allah'ın Resulünün de haram ettiği, Allah'ın haram ettiği gibidir.”⁶¹⁴

⁶⁰⁸ Bkz: el-Elbânî, *el-Hadîsu Hüccetün bi Nefsihi*, s. 35.

⁶⁰⁹ Bkz: ed-Dımaşkî, Abdülkâdir b. Sedrân, *el-Medhal ilâ Mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1981, s. 200-201.

⁶¹⁰ Bkz: el-Abûd, a.g.e, s. 167.

⁶¹¹ Nisâ 4/59.

⁶¹² Nisâ: 4/113.

⁶¹³ Şafiî'i, Muhammed b. İdris, *er-Risale*, Tahkik: Ahmed Muhammed Şakir, Dâru't-Turas, Kahire 1979, s. 78.

⁶¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 130-131; Ebû Davud, *es-Sünne*: 6, (V. 11) ; el-Hakim *el-Müstedrek*'te bu hadîsi tashîh etmiştir. Bkz: el-Hakim, *el-Mustedrek*, I, 191-192. el-Elbânî de *Mişkâtü'l-Mesabîh*'in Tahkikinde bu hadîsi tashih etmiştir. Bkz: et-Tebrîzî, *Mişkatu'l-Mesâbih*, I, 57-58

Suûdî Selefîyyesine göre sünnetin (hadîsin) hucciyeti konusunda âlimler arasında ittifak hasıl olmuştur. Müslümanlar da bütün asırlarda hadîsle amel etmişler, onu güvenilir senetlerle sonraki asırlara taşımışlardır.⁶¹⁵

Suûd Selefîyyesinin önemli simalarından Abdurrahman el-Muallimî ve Abdülazîz b. Bâz gibi âlimler hadîsin Kur'an gibi hüccet olduğunu ve bu konuda icmanın hasıl olduğunu belirttikten sonra hadîsin hücciyetini inkâr edenin de kafir olduğunu söylemişlerdir.⁶¹⁶ İbn Bâz hadîsin hucciyetine dair yukarıda verilen âyet ve hadîslerin yanısıra İmrân b. Husayn'a nisbet edilen "Bir gün İmrân b. Husayn arkadaşlarıyla beraber otururken bir adam ona: Ey İmrân bize hadîsten değil Kur'an'dan haber ver diye seslenince o, adamı yanına çağırarak şöyle dedi: Ey adam! Sen Kur'an'a baktığında öğle ve ikinci namazlarını dört, akşam namazının da üç rekat olarak kılınacağını görüyor musun? Kur'an'a baktığında tavâfin yedi ve s'ayın da yedi olduğunu görüyor musun? İmrân sonra topluluğa dönerek: Ey kavmim! Bizden (hadîs) alınız. Vallahi siz bunu yapmazsanız sapıklığa düşersiniz."⁶¹⁷ rivâyetini de delil olarak kullanmaktadır.⁶¹⁸

Suûdî Arabistan Selefîyyesine göre Kur'an'ı Kerim'de, hakkında hüküm olmayan bir konuda sahih hadîs varid olmuştur veya o konuda Peygamberimiz'den bir sünnet nakledilmiş ise bu başlı başına bir teşri'dir. Bu durumdaki bir sünnete veya hadîse muhalefet eden kim olursa olsun ona itibar edilmemelidir. Abdülaziz b. Bâz bu nedenle, Hz. Ömer ve oğlu Abdullah'ın sakallarından bir tutamdan fazlasını kesmelerine itibar etmemiş ve Peygamberin sünneti olduğu üzere sakalı tıraş etmenin veya kısaltmanın doğru olamayacağını iddia etmiştir.⁶¹⁹

Suûdî Arabistan Selefîyyesine göre hadîsi inkâr eden veya İslâm'ın sadece Kur'an'dan ibaret olduğunu, hadîsin ise sonradan ortaya çıktığını bu nedenle de hadîse uymanın gerekli olmadığını söyleyen bir kimse dinden çıkar.⁶²⁰

⁶¹⁵ el-Kavsî, *el-Menhecu's-Selefi*, s. 291.

⁶¹⁶ Bkz: el-Muallimî, Abdurrahman Yahya, *el-Envaru'l-Kâşife lima fi Kitâbi Advân ala's-Sünne mine'z-Zelel ve't-Tadlil ve'l-Mucazeze*, Mektebetu Alemu'l-Kutub, Beyrut Tsz., s. 83; Abdülaziz b. Bâz ise bu konu ile ilgili olarak bir risâle kaleme almıştır. Bkz: İbn Bâz, Abdülaziz, *Hukûku Vûlati'l-Emr, Riâsetu İdâreti'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ*, Riyad 2002

⁶¹⁷ Bkz: el-Bağdadi, Hatip, *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*, Tahkik: Ahmed Ömer Haşim, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1986, 30-31.

⁶¹⁸ Bkz: İbn Bâz, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, XXV, 45-49.

⁶¹⁹ Bkz: Kandehlevî, Muhammed Zekeriyâ, *Vücûbu İ'fai'l-Lihye*, Tahkik: Abdülaziz b. Bâz, Riyad Tsz., s. 19.

⁶²⁰ Bkz: İbn Bâz, *Vücûbu'l-Amel bi's-Sünne ve Küfru men Enkereha*, s. 13-14.

Suûdi Arabistan'ın önemli hadîs âlimlerinden Abdurrahman el-Muallimî (ö.1386/1966) “*el-Envâru'l-Kâşife*” adlı eserini, hadîs ve sünnete dair şüpheli fikirler ortaya atan, genel olarak sahâbe, özellikle de Ebû Hureyre hakkındaki ithamları nedeniyle ismi hadîs inkârıyla ön plana çıkan Mısırlı Mahmut Ebû Reyze'nin “*Advâun Ale's-Sünneti'n-Nebeviyye*”⁶²¹ adlı kitabına reddiye olarak kaleme almıştır. Bu kitabında el-Muallimî hadîsin dindeki yeri ve hücciyeti, sahâbe, hadîs rivâyeti, hadîslerin tedvîni, hadîs ilimleri, hadîsin kısımları, tanınmış hadîs musannıfları, hadîs uydurma faaliyetleri, haber-i vâhid ve hadîste israiliyat gibi konulara geniş yer vermiştir. Ayrıca Sahâbe'den en çok hadîs rivâyet eden Ebû Hureyre'ye geniş yer ayırarak ona yapılan ithamlara cevap vermiştir. Suûdi Arabistan hadîs çevrelerince bu kitaba büyük önem verilmektedir.⁶²²

Son dönem Suûd muhaddislerinden Reb'î b. Hâdî el-Medhalî “*Hücciyetu Haberi'l-Âhâd fi'l-Akâid ve'l-Ahkâm*” isimli eserinde hadîsin (sünnetin) hüccet değerini uzun uzun ele almış, hadîsi inkâr edenlerin şüphelerine değinerek, onları madde madde incelemiş ve cevaplar vermiştir. el-Medhalî'ye göre hadîsi kabul etmeyen ve hadîsin dinde hüccet olmadığını söyleyen kimse, âlimlerin icmaıyla dinden çıkar.⁶²³

Günümüz Suûd Selefi âlimlerinden bazıları, hadîsin hücciyeti ve hadîsle ilgili bazı meseleler konusunda geleneksel görüşün aksine farklı bir görüş benimseyen Mısır'lı meşhur âlim Muhammed el-Gazâlî'yi (ö.1416/1996) “*es-Sünnetü'n-Nebeviyye beyne Ehli'l-Fıkh ve Ehli'l-Hadîs*”⁶²⁴ adlı kitabındaki çeşitli iddialarından dolayı eleştirmişlerdir. Bu eleştiriler daha çok Muhammed el-Gazâlî'nin akılla çeliştiği iddiasıyla Buhârî ve Müslim başta olmak üzere birçok hadîs kaynağındaki sahih hadîsleri reddetmesi,⁶²⁵ selef âlimleri de dahil olmak üzere birçok âlim hakkında ağır sözler sarfetmesi ve onları cahillikle suçlaması,⁶²⁶ ilmî münakaşalarda hasımlarına karşı zayıf hadîsleri delil olarak

⁶²¹ Bkz: Ebû Reyze, Mahmud, *Advâun ala's-Sünneti'l-Muhammediyye*, Dâru'l-Maârif, Kahire Tsz.

⁶²² Bkz: el-Muallimî, Yahya b. Abdurrahman el-Yemânî, *el-Envâru'l-Kâşife lima fi Kitabi 'Advâun ala's-Sünne' mine'z-Zelel ve't-Tadlil ve'l-Mucâzeze*, Mektebetu Alemu'l-Kutub, Beyrut Tsz.

⁶²³ Bkz: el-Medhalî, *Hücciyetu Haberi'l-Âhâd*, s. 88.

⁶²⁴ Bkz: el-Gazzâlî, Muhammed, “*es-Sünnetü'n-Nebeviyye beyne Ehli'l-Fıkh ve Ehli'l-Hadîs*”, Dâru's-Şurûk, Mısır Tsz.

⁶²⁵ Örneğin el-Gazzâlî, Buhari, Müslim ve diğer hadîs kaynaklarında geçen bazı hadîsleri kabul etmeyerek reddetmiştir. Örneğin; Hz. Musa ile ölüm meleşesi arasındaki diyalog ve Hz. Musa'nın ölüm meleşesinin gözünü patlatması, ailesinin ağlamasıyla ölünün kabirde azap göreceğine dair hadîs, kadının evdeki namazının camideki namazından daha hayırlı olduğuna dair hadîs, kâfire karşılık müslümanın öldürülemeyeceğine dair hadîs vb. Geniş bilgi için Bkz: el-Medhalî, Rebî b. Hadî, *Keşfu Mevkifi'l-Gazzâlî Mine's-Sünneti ve Ehliha*, Mecâlisu'l-Hudâ li'l-İntâc ve't-Tevz'i, Cezayır 2002, s. 32-158.

⁶²⁶ Örneğin el-Gazâlî, Buhari ve Müslim'de geçen Habbâb b. Eret'in “Müslüman toprağa gömdüğü şeyler hariç (bununla bina yapımını kasetmektedir) infâk ettiği her şeyde ecir kazanır” sözü ile ilgili olarak “bu,

kullanması,⁶²⁷ aklına fazla güvenip bazı konularda onu hakem tayin etmesi ve büyük âlimler de dahil olmak üzere başkalarının aklıyla alay etmesi⁶²⁸ vb. konularda yoğunlaşmıştır.⁶²⁹

Suûdi Arabistan'da hadîsin hüccet değeri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1.“*el-Envâru'l-Kâşife lima fi "Advâun ala's-Sünne" Mine'z-zelel ve't-tadlîl ve'l-Mucazeffe*” Abdurrahman el-Muallimî.⁶³⁰

2.“*el-Hadîsu Huccetün bi Nefsihi fi'l-Akâid ve'l-Ahkâm*” Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî.⁶³¹

3.“*Vücûbu'l-Ahzi bi Hadîsi'l-Âhâd fi'l-Akîde ve'r-Reddu alâ Şubehi'l-Muhaliifn*” Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî.⁶³²

4.“*Menziletu's-Sünne fi'l-İslâm*” Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî.⁶³³

hastalığın etkisiyle söylenmiş uğursuz bir iz (belirtidir). Bina yapmanın rezalet olduğunu söylemek caiz olmadığı gibi bazen farzdır.” el-Huveynî, kıymetli bir sahâbi hakkında böyle sözler sarfeden el-Gazzâlî'nin büyük âlimler hakkında da buna benzer sözler sarfettiğini söylemektedir. Hz. Mûsa'nın meleğin gözünü patlatmasıyla ilgili olarak da el-Mâzerî'nin hadîsle ilgili yorumunu verdikten sonra bu yorumlar için boş, sıradan ve değersiz gibi nitelendirmelerde bulunması buna bir örnektir. Bkz: el-Huveynî, Ebû İshâk, *Semtu'l-Leâlî fi'r-Reddi alâ's-Şeyh Muhammed el-Gazzâlî*, Mektebetü't-Tev'iye el-İslâmiyye, el-Cîze 1989, s. 8-22.

⁶²⁷ Örneğin el-Gazzâlî'nin, nikâb (peçe) den bahsederken kullandığı “Ümmü Hallâd adında bir kadın Peygamberimiz'e gelerek bir savaşta öldürülen çocuğuyla ilgili soru sorduğunda sahâbe, peçeli olduğu halde oğlu hakkında soru etmesine yadırgayınca kadın “oğlumu kaybettim ama hayâmı kaybetmedim” diye cevap vermiştir.” el-Huveynî bu hadîsin zayıf münker bir hadîs olduğunu ve el-Gazzâlî'nin kitaplarında çokça zayıf hadîs kullandığını söylemiştir. el-Huveynî, el-Gazzâlî'nin aklın ehemmiyetinden bahsederken kullandığı hadîslerin hepsinin zayıf veya uydurma olduğunu söylemiştir. el-Gazzâlî'nin kullandığı zayıf hadîsler için Bkz: el-Huveynî, a.g.e, s. 37-43.

⁶²⁸ Bkz: el-Huveynî, a.g.e, s. 8-9.

⁶²⁹ Suûdi Arabistan âlimlerince Muhammed el-Gazzâlî'ye bir çok reddiye kitap yazılmıştır. Bunların bazıları şunlardır: 1. el-Avde, Selmân b. Fehd, *Hivârun Hâdiun maa Muhammed el-Gazzâlî*, er-Riâsetu'l-Âmme li İdârâti'l-Buhûsi'l-İlmiyye, Riyad 1409; 2. Alu's-Şeyh, Sâlih b. Abdülaziz, *el-Mi'yaru li İl'm'l-Gazâlî*, Bkz: <http://İslâmancient.com/ressources/docs/541.pdf>, erişim tarihi: 31.03.2015; 3. el-Medhalî, Rebî' b. Hâdî, *Keşfu Mevkifi'l-Gazzâlî Mine's-Sünneti ve Ehliha*, Mecâlisu'l-Hudâ li'l-İntâc ve't-Tevz'i, Cezayır 2002; 4. Abdurrahim, Eşref b. Abdülmaksûd, *Cinâyetü's-Şeyh Muhammed el-Gazzâlî ala'l-Hadîsi ve Ehlihi*, Mektebetü'l-İmâm Buhârî, Riyad Tsz.; Suûd âlimleri dışındaki reddiyeler için Bkz: 1. el-Kışk, Muhammed Celâl, *eş-Şeyh Muhammed el-Gazzâlî Beyne'n-Nakdi'l-Âtib ve'l-Medhi's-Şâmit*, Mektebetü't-Turâsi'l-İslâmî, Kahire 1990; 2. el-Huveynî, Ebû İshâk, *Semtu'l-Leâlî fi'r-Reddi alâ's-Şeyh Muhammed el-Gazzâlî*, Mektebetü't-Tev'iye el-İslâmiyye, el-Cîze 1989; 3. el-Cezâiri, Ebû Bekr, *Risaletu Ebi Bekir el-Cezâiri fi'r-Reddi alâ Muhammed el-Gazzâlî*, Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Riyad 1995; 4. Muhammed Seyyid Ahmet eş-Şehhâte, *Mevkîfu'd-Dâiyeti'l-Kebîr mine's-Sünneti'n-Nebeviyye*, Dâru's-Selâm, Kahire 2009.

⁶³⁰ Kitabın birçok baskısı mevcuttur.

⁶³¹ Kitap Riyad'da Mektebetü'l-Maârif tarafından yayımlanmıştır.

⁶³² Kitabın PDF formatı waqfeya sitesinden alınmıştır. Ancak üzerinde tarih ve yayınevi yazılmamıştır. Bkz: <http://waqfeya.com/book.php?bid=474>, erişim tarihi: 21.01.2015

5. “*Ahbâru’l-âhâd fi’l-Hadîsi’n-Nebevî Hucciyetuha Mefâduha ve’l-Amelu bi Mûcibiha*” Abdullah b. Abdurrahman el-Cibrîn.⁶³⁴

6. “*Hucciyetü’s-Sünne ve Mustalahâtu’l-Muhaddisîn*” Abdül’âl Muhammed el-Cibrî..⁶³⁵

7. “*Zâhiretu Refzi’s-Sünne ve Ademu’l-İhticaci Bihi*” Salih Ahmed Rıza.⁶³⁶

8. “*Haberu’l-Vâhid ve Hucciyetuha*” Ahmed b. Mahmûd Abdülvehhâb eş-Şînkîî.⁶³⁷

9. “*Vücûbu’l-Amel bi Sünneti Resûlillahi ve Küfrü Men Enkereha*” Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz.⁶³⁸

10. “*Menziletu’s-Sünne fi’t-Teşrîi’l-İslâmî*” Muhammed Emân el-Câmi.⁶³⁹

11. “*Hucciyetu Haberi’l-Âhâd fi’l-Akâidi ve’l-Ahkâm*” Rebî’ b. Hâdî el-Medhalî.⁶⁴⁰

12. “*Mekânetu’s-Sünne fi’t-Teşrîi’l-İslâmî ve Dahdi Mezaimi’l-Münkirîne ve’l-Mulhidîn*” Muhammed Lokman es-Selefî.⁶⁴¹

Hadîsin inkârıyla ilgili olarak Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî Hz. Muhammed’den rivâyet edilen “Bu ümmetin fertleri kabirlerinde imtihan edileceklerdir...”⁶⁴² hadîsinin tahrîcini yaparken şunları söylemektedir: “Malesef günümüzde en küçük bir şüpheyle sahih hadîsleri reddedenlerin sayısında görülmemiş bir artış gözlenlenmektedir. Öyle ki bazıları Peygamberimizin hadîslerini, masum olmayan herhangi bir insanın sözleri gibi algılayıp istediklerini kabul etmekte istemediklerini de reddetmektedirler. Bunların içinde ilim ehli bazı âlimler de bulunmaktadır. Bunlardan bazıları da İslâm dünyasında önemli mevkilerde bulunan âlimlerdir. İnnâ lillâh ve innâ

⁶³³ Kitap Dâru’s-Selefiyye tarafından 1984 yılında Kuveyt’te yayımlanmıştır.

⁶³⁴ Kitap Diyad 1987 yılında Dâru Taybe tarafından yayımlanmıştır.

⁶³⁵ Kitap Kahire’de 1986 yılında Mektebetu Vehbe tarafından yayımlanmıştır.

⁶³⁶ Riyad Muhammed b. Suûd Yayınları tarafından 1986 da yayımlanmıştır.

⁶³⁷ Kitap 1422 yılında Medine İslâm Üniversitesi tarafından yayımlanmıştır.

⁶³⁸ Kitap Riyad 2000 yılında yayımlanmıştır.

⁶³⁹ Kitap Medine İslâm Üniversitesi Yayınları arasındadır.

⁶⁴⁰ Kitap Kahire Dâru’l-Minhâc tarafından 2005 yılında yayımlanmıştır.

⁶⁴¹ Kitap Dâru’d-Dâî tarafından 1999 yılında Riyad’da yayımlanmıştır.

⁶⁴² Bkz: Müslim, Sıfatu’l-Kıyame ve’l-Cenne: 68 (1312); Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 238-246.

ileyhi râciûn. Allah bizi bu konuda ne aşırı gidenlerden ne de hadîsleri inkâr edenlerden eylesin.”⁶⁴³

3.1.1. Hadîs ve Vahiy

İslâm âlimleri, “Allah’ın dilediği emir, hüküm ve bilgileri peygamberine bildirmesi”⁶⁴⁴ anlamına gelen vahyin mahiyeti, türleri ve neleri kapsayıp neleri kapsamadığı konularında farklı görüşler ortaya atmışlardır. Diğer taraftan kaynaklarda yer alan tartışmalı konulardan birisi de Kur’an dışındaki vahiy meselesidir. İslâm âlimlerinin hemen hemen hepsi, Hz. Muhammed’e Kur’an dışında da vahiy geldiğini kabul etmekle birlikte bu vahyin mahiyeti hakkında farklı iddialar ortaya atmışlardır. İmam Mâturîdî, Resulullah’a tebliğ edilen vahyi üç gruba ayırır. 1. Kur’an vahyi. Resul-i Ekrem’e gelen vahiyden öncelikle bu vahiy anlaşılır. 2. Beyan vahyi. Hz. Peygambere Cebrail vasıtasıyla veya Allah’ın dilediği başka bir şekilde tebliğ edilip Kur’an’daki helal ve haramları açıklayan vahiydir. 3. İlham ve İfhâm vahyi. Bu vahiy çeşidi, İnsanlar hakkında Allah’ın bildirdiği şekilde hüküm vermenin gerekliliğinden söz eden “Allah’ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab’ı hak ile indirdik; hainlerden yana olma”⁶⁴⁵ âyetinin işaret ettiği vahiydir. İlham ve İfhâm vahyi, Resullullah’ın dini konularda yaptığı açıklamalara ilişkin olarak Allah’tan gelen ve doğruyu hissettiren ilhamlardan meydana gelir.⁶⁴⁶

Hadîs-vahiy ilişkisi, hadîslerin tamamının mı yoksa bir kısmının mı vahiy olduğu gibi başlıklar etrafında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşler incelendiğinde bunların üç grupta toplandığı anlaşılmaktadır. Birincisi: Hadîslerin vahiyle bir ilişkisinin olmadığı görüşü. İkincisi: Hadîslerin tamamen vahiy mahsûlü olduğu görüşü. Üçüncüsü: Hadîslerin bir kısmının vahye dayandığı, diğer kısmının ise Resulullah’ın (S.A.S.) beşeri inisiyatif, içtihat ve kararlarına dayandığı görüşü.⁶⁴⁷

⁶⁴³ el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdîsi’s-Sahîha*, I, 296-297.

⁶⁴⁴ Bkz: İbn Manzûr, a.g.e, XV, 379; el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî*, I, 9

⁶⁴⁵ Nisa: 4/105.

⁶⁴⁶ Bkz: Yavuz, Yusuf Şevki, “*Vahiy*”, DİA, İstanbul 2012, XXXXII, 440.

⁶⁴⁷ Bkz: Genç, Mustafa, “*Sünnet-Vahiy İlişkisi*” Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Yayımlanmamış Doktora tezi), Konya 2005, s. 60

Selefiyye, Kur'an-ı Kerim'deki bazı âyetleri öne sürerek hadîslerin tamamının vahiy ürünü olduğunu iddia etmiştir.⁶⁴⁸ Bu âyetlerin başında Necm suresinin iki âyeti en çok kullanılan delil mahiyetindedir. Bu âyetlerde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “O Peygamber, kendi heva ve arzularına göre konuşmaz. O, ona vahyedilen vahiden başka bir şey değildir.”⁶⁴⁹ Selefiyye, âyetteki o sözcüğünden hadîsin kastedildiğini iddia etmiştir.⁶⁵⁰ Ancak tefsir kaynaklarına baktığımızda farklı görüşlerin ortaya atıldığı görülmektedir.⁶⁵¹

Sözü edilen âyetlerin yanı sıra, Hz. Peygamberden nakledilen bir kısım rivâyetlerde de hadîslerin vahye dayandığını gösteren ifadeler vardır. Bu hadîslerin bazıları şunlardır: “Allah bana sizin alçak gönüllü olmanızı, birbirinize karşı azgınlık yapmamanızı ve kimsenin kimseye karşı kibirlenmemesini vahyetti.”⁶⁵² Bir diğer hadîste “Bana Kur'an ve onunla beraber bir de benzeri verildi.”⁶⁵³ Diğer bir hadîste “Allah'ın Resulünün haram kıldığı Allah'ın haram kıldığı gibidir.”⁶⁵⁴ vb. hadîsler.⁶⁵⁵

⁶⁴⁸ Bkz: el-‘Azzâmî, Halil b. İbrahim Molla Hâtır, “*es-Sünnetü'n-Nebeviyye Vahyun*”, “*Cuhudu'l-Memleketi'l-Arabiyye es-Suûdiyye fi Hidmeti's-Sünne ve's-Sireti'n-Nebeviyye Sempozyumu*”, Medine 2004, s. 18-22; el-Hudayrî, Muhammed b. Abdülaziz b. Ahmed, *el-İcmâ' fi't-Tefsîr*, Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, Riyad 1416, s. 396-398; el-Avnî, Şerif Hatim Arif, *es-Sünnetü'n-Nebeviyye Vahyun min Rabbi'l-Âlemine fi Umûri'd-Dîn ve'd-Dünya*, Dâru's-Sumeyyi', Riyad 1428.

⁶⁴⁹ Necm: 53/3-4; Ancak Müfessirlerin çoğunluğuna göre bu âyetlerde kastedilen sünnet değil Kur'an'dır. Bkz: Zemahşeri, Cârullah Ebû'l-Kâsım Mahmut b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Akâvil fi Vücûhi't-Te'vîl*, Tahkik: Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Ahmed Muavviz, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1999, IV, 28; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusûf, *el-Bahru'l-Muhît*, Tahkik: Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Ahmed Muavviz, Dâru'l-Kütubu'l-İlmiyye, Beyrut 1993, VI, 215; er-Râzî, Fahrüddin Muhammed, Mefatihü'l-Gayb, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981, XXVII, 282; el-Kâsimî, Muhammed Cemaluddin, *Mehâsinu't-Te'vîl*, Tahkik: Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütubu'l-Arabiyye, Mısır 1957, XV, 47. Bazı Müfessirler ise bu vahyin hem Kur'an'ı hem de sünneti kapsadığını iddia etmişlerdir. Bkz: Ebû Hayyân, a.g.e, VIII, 155; el-Âlûsî, Şihâbu'd-Dîr Mahmut, *Rûhu'l-Maâni fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut Tsz., XXVII, 46; İbn Âşur, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, Tunus 1984, XXVII, 94.

⁶⁵⁰ Bkz: İbn Bâz, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, XXV, 60.

⁶⁵¹ Bkz: el-Beğavi, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesud, *Tefsîru'l-Beğavi*, Riyad 1993, VII, 400; el-Maverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Tefsîru'l-Maverdi*, Beyrut 1992, V, 390-391; es-Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed, *Tefsîru's-Semerkandî (Bahru'l-Ulum)*, Tahkik: Ali Muhammed Muavviz-Adil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut 1993, III, 288; İbn Atiyye el-Endelusi, *el-Muharreru'l-Veciz*, Mısır 1991, XV, 256; İbnu'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec, *Zadü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsîr*, Beyrut 1987, VIII, 63; er-Razi, Fahrüddin Ebû Bekr Muhammed b. Yahya, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrut 1994, XVI, 282-285; İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut 1990, IV, 248-249.

⁶⁵² Müslim, Cenne, 16 (1312); Ebû Davud, Edeb, 40 (VI, 203); İbn Mâce, Zühd, 37 (II, 1399). Hz. Peygamberin bu ifadesinin, gerçekten Kur'an dışı bir vahye mi dayandığı yoksa onun bunu, Kur'andaki kibir, böbürlenme ve azgınlık ile ilgili birçok âyetten çıkardığı bir hüküm olması itibarıyla Kur'an'a mı dayandığı tam olarak anlaşılamamıştır.

⁶⁵³ Ebû Davud, es-Sünne, 39 (V, 10-12); el-Hakim, *el-Müstedrek*, I, 109; Beyhaki, *es-Sünenu'l-Kübra*, IX, 330.

⁶⁵⁴ İbn Mâce, Mukaddime, 2 (I, 6).

⁶⁵⁵ Geniş bilgi için Bkz: el-Azzâmî, a.g.e, s. 24-45.

Suûd Selefi âlimlerinden Abdülazîz b. Bâz “Bana Kur’an ve onun benzeri verildi.” hadîsinin, Hz. Muhammed’e Kur’an dışında bir vahyin verildiği anlamında olduğunu söylemektedir. Ona göre Allah sünneti de, Kur’an’ı açıklaması için Hz. Muhammed’e vahyetmiştir. Bu vahyin manası Allah’a, sözleri ise Hz. Muhammed’e aittir. İbn Bâz’a göre Kutsi hadîsler de Peygamber’e bildirilen ikinci kısım vahiy kapsamındadır.⁶⁵⁶

Suûdi Arabistan selefi âlimlerinden Ebû Lubabe et-Tâhir Hüseyin, birçok delilden yola çıkarak Sünnetin (hadîsin) vahiy olduğunu iddia etmiştir. Onun, iddiasını ıspatlamak için öne sürdüğü delillerin bazıları şunlardır:

1. Kiyâme Suresi’nde geçen “ لا تحرك به لسانك لتعجل به. ان علينا جمعه وقرآنه. فاذا قرآنه فاتبع قرآنه. ثم ” “(Ey Muhammed!) Onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir. O halde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy. Sonra onu açıklamak da bize aittir.”⁶⁵⁷ âyetleriyle ilgili olarak İbn Abbas “ ثم ” “(Ey Muhammed biz onu senin lisanınla veya senin dilinle açıklayacağız.” demiştir.⁶⁵⁸

2. Nîsâ Sûresi’nde geçen “ وانزلنا اليك الذكر لتبين للناس ما نزل اليهم ولعلهم يتفكرون ” “İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamak ve onların da (üzerinde) düşünceleri için sana bu Kur’an’ı indirdik.”⁶⁵⁹ ‘zikir’ kelimesinden kasıt İbn Hazm ve bazı âlimlere göre sünnettir.⁶⁶⁰

3. Mikdâd b. Ma’dikerib’in Peygamberimizden rivâyet ettiği “Bana Kur’an ve onunla beraber onun gibisi verildi.”⁶⁶¹ hadîsinde geçen “onun gibisi” inden kasıt Vahyi gayri metlûv olan sünnettir. Misliyet ise nev’iyet ve hükümde aynı olmayı gerektirmektedir. Bu da demektir ki sünnet Kur’an’la birlikte vahiydir. Hüküm bakımından ise hem Kur’an hem de hadîsle hükmetmek vaciptir.⁶⁶²

⁶⁵⁶ Bkz: İbn Bâz, *Mecmûu’l-Fetâvâ ve’l-Makâlât*, XXV, 59-61.

⁶⁵⁷ Kiyâme: 75/16-19.

⁶⁵⁸ Bkz: Buhâri, Tefsir: 75; Ebû Lübâbe, Tahir Hüseyin, *es-Sünnetü’n-Nebeviyye Vahyun* (el-Înâye bi’s-Sünneti ve’s-Sîreti’n-Nebeviyye Sempozyumu) Medine 2004, s. 18.

⁶⁵⁹ Nahl: 16/44.

⁶⁶⁰ Bkz: Ebû Lübâbe, *es-Sünnetü’n-Nebeviyye Vahyun*, s. 20-21.

⁶⁶¹ Hadîs için Bkz: s. 130.

⁶⁶² Bkz: Ebû Lübâbe, a.g.e, s. 22.

4. Hassân b. Atiyye'den rivâyet edilen “Cebrâil Kur'an'ı Kerim'i Peygamberimiz'e indirdiği gibi sünneti de indirmiştir.”⁶⁶³ Ancak bu iddia hemen hemen bütün âlimler tarafından abartılı bir iddia olarak nitelendirilmiştir.⁶⁶⁴

Suûdi Arabistan selefiyyesine göre yukarıdaki deliller göstermektedir ki Peygamberimizin hadîsleri vahiy ürünüdür.⁶⁶⁵

Bu tartışmada klasik âlimlerden Yahya b. Ebi Kesir'in görüşü ise zirve niteliğindedir. Ona göre “ Kur'an, sünnet üzerine hüküm koyucu değildir ama sünnet Kur'an üzerinde hüküm koyucudur “السنة قاضية علي الكتاب” Yahya'nın bu sözü Ahmed b. Hanbel'e hatırlatıldığında o, bunu söylemek cesaret ister, fakat şu bir gerçektir ki sünnet kitabı açıklar demiştir.”⁶⁶⁶

Selefiyye'nin en önemli imamlarından İbn Teymiyye'ye göre ise Sünnet veya hadîs Kur'an gibi vahiy kaynaklıdır ancak “*vahy-i gayri methuv*” olarak nitelendirilir. İbn Teymiyye sünnet ve hadîse oldukça geniş bir perspektifle bakmaktadır. Ona göre mademki ikisinin kaynağı birdir o halde sünnetin ve hadîsin Kur'an gibi bir değeri vardır. Bu görüşünü teyid mahiyetinde “Meâricu'l-Vusûl” adlı eserinde “Kur'anın delalet ettiği şey Hz. Peygamber'den alınmıştır. Kitap da sünnet de ondan alınmıştır”⁶⁶⁷ demektedir. Ona göre hadîs sünnetten ayrı değildir. Çünkü o, ilahi vahyin içeriğini ortaya koyar. O halde sünnet Kur'an-ı anlamanın anahtarıdır. Hanbelî mezhebine göre de sünnet Kur'an kadar önemlidir. Ehl-i Sünnet âlimleri Hz. Muhammedin Cebrail'den, onun da Allah'tan aldığı vahiylerin varlığı konusunda müttefiktirler. Hatta onlar Hz. Muhammedin sözünü de ittifakla kabul etmektedirler. Bunu nereden ve nasıl aldın diye sormazlar. Çünkü onlara göre o masumdur ve kendi heva ve hevesine göre konuşmaz. Onun konuştuğu vahiyden başka bir şey değildir. Zaten Ehl-i Sünnet olarak isimlendirilmeleri de Resulullah'ın sünnetine ittiba etmelerinden dolayıdır.”⁶⁶⁸

⁶⁶³ Bkz: Ebû Davud es-Sicistani, *el-Merâsîl*, Tahkîk: Şuayb el-Arnâvûtut, Beyrut 1988, s. 361; ed-Dârimi, *el-Mukaddime*, 49 (I,117), İbn Abdilberr, *el-Câmi'*, II,1193.

⁶⁶⁴ Bkz: Genç, Mustafa, a.g.m, s.106-160.

⁶⁶⁵ Geniş bilgi için Bkz: el-Azzâmi, a.g. e, s. 18-32

⁶⁶⁶ Dârimi, *el-Mukaddime* 49 (I,117); İbn Abdilberr, *el-Cam'i*, II,1194; Hatib el-Bağdadî, *el-Kifaye*, s.30, İbn Kuteybe, *Te'vil*, s. 313; Bu konuda geniş bilgi için Bkz: Genç, a.g.m, s. 106-160.

⁶⁶⁷ İbn Teymiyye, Takiyuddin, *Mearicu'l-Vusul*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut Tsz., s. 20.

⁶⁶⁸ İbn Teymiyye, *Minhacu's-Sünneti'n-Nebeviyye*, IV, 122; İbn Teymiyye, *el-Kâidetü'l-Merakişiyye*, Tahkîk: Nâsır b. S'ad er-Reşid-Rıza b. N'asân M'utî, Mekke 1401, s. 25-28. Sünnet-Vahiy ilişkisi konusunda geniş bilgi için Bkz: Şafi'i, Muhammed b. İdris, *er-Risale*, s. 93 vd.; Özafşar, M. Emin, *Hadîsi*

Suûdi Arabistan Selefiyye'sinin önemli muhaddislerinden Abdülazîz b. Bâz da sünnetin Kuran gibi vahiy olduğunu, vahyin kemâle ermesi için Peygamber'e Allah tarafından indirildiğini belirtmiştir. İbn Bâz'a göre iki çeşit vahiy vardır. Birincisi Kur'an, ikincisi ise sünnet. Ona göre sünnetin vahiy kaynaklı olduğunu bildiren birçok âyet ve hadîs vardır. Yukarıda verilen ve Selefiyyenin de sünnetin vahiy olduğuna dair delil olarak kullandığı âyet ve hadîsleri İbn Bâz da aynen kullanmaktadır.⁶⁶⁹

Muhammed Nasiruddin el-Elbânî önceki Selefiyye âlimleri gibi Sünnet'in Kur'an gibi vahiy olduğunu, Kur'an'ı anlamamanın yolunun Sünnet'ten geçtiğini ve sünnet vahyinin Kur'an vahyini açıkladığını söylemektedir.⁶⁷⁰ el-Elbânî, Ku'an'ı Kerim'deki "İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamaları ve onların da (üzerinde) düşünceleri için sana bu zikri (Kur'an'ı) indirdik."⁶⁷¹ Âyetindeki "zikir"den kasdın hem Kur'an hem de hadîs olduğunu belirtmektedir.⁶⁷² Son dönem Suûd hadîs âlimlerinden Rebi' b. Hadi el-Medhalî, diğer selefleri gibi hadîsin Kur'an gibi vahiy olduğunu, Hicr Suresi'nde geçen (انا نحن نزلنا الذكر) (وإنا له لحافظون) "zikir" kelimesinin hem Kur'an'ı hem de hadîsi kapsadığını söylemektedir.⁶⁷³ Salih Fevzân el-Fevzân da aynı şekilde sünnetin Kur'an gibi vahiy olduğunu, her iki vahyi bir arada değerlendirmeden İslâmî hükümleri anlamamanın mümkün olmadığını bu nedenle de sünnetin hem akâid hem de fikhî konularda hüccet olduğunu belirtmektedir.⁶⁷⁴

Suûdi Arabistan fetva makamı "el-Lecnetü'd-Dâime li'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ" kendisine yöneltilen bir soru üzerine hadîs ve vahiy konusunda şu fetvayı vermiştir: "Sünnet; Allah tarafından Peygamberine gönderilen bir vahiy olup sözler Peygamberimiz'e aittir. Nitekim Peygamberimiz de "Bana Kur'an ve onunla beraber onun gibisi verildi" buyurmuştur."⁶⁷⁵

Yeniden Düşünmek, Ankara Okulu Yay., Ankara 1998, s. 270 vd., Ünal, İsmail Hakkı, *Seçmecî ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz. Peygamberi Anlamak*, İslâmî Araştırmalar, Ankara 1997, c. X, s.1-3.

⁶⁶⁹ Bkz: İbn Bâz, *Mecmûu Fetâvâ ve'l-Makâlât*, XXV, 245 ; <http://www.binbaz.org.sa/mat/3322>, erişim tarihi: 16.04.2014

⁶⁷⁰ Bkz: el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Menziletu's-Sünneti fi'l-İslâm*, Dâru's-Selefiyye, Kuveyt 1984, 3-23.

⁶⁷¹ Nahl: 16/44

⁶⁷² Bkz: el-Elbânî, *Menziletu's-Sünneti fi'l-İslâm*, s. 7.

⁶⁷³ Bkz: <http://www.rabee.net/ar/articles.php?cat=8&id=286>, erişim tarihi: 16.04.2014

⁶⁷⁴ Bkz: <http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=329826>, erişim tarihi: 16.04.2014

⁶⁷⁵ Bkz: <http://www.alifta.net>, Fetva No: 10842, erişim tarihi: 16.04.2004

3.1.2. Hadîsle (Âhâd Haberle) Amel:

Âhâd haber veya Haber-i Vâhid lugatte “bir” anlamındaki Arapça vahidin haber kelimesine muzaf kılınması (haberu’l-vâhid) veya sıfat tamlaması şeklinde kullanılması (haberun vâhidun) ortaya çıkmış olup “bir kişinin diğer bir kişiden naklettiği haber” demektir.⁶⁷⁶ Vahid kelimesinin çoğulu olan ahâdla beraber bulunduğu anda ise (*haberu’l-âhâd, ahabâru’l-âhâd*) “bir veya birden fazla kişinin rivâyet ettiği haber” anlamına gelir. Istılahta ise, mütevâtir olmayan haberlere verilmiş bir isim olarak kullanılmaktadır. Haber-i Vahid tabiri, ilk asırlar içinde yalnız bir kişinin rivayet haberler hakkında kullanılmıştır. Ancak daha sonraki devirlerde ve özellikle usûl kitaplarının tedvîn edildiği asırlarda haber-i vâhid anlayışında önemli sayılabilecek bir değişiklik olmuş ve bu tabir, yalnız bir kişinin bir kişiden rivayet ettiği haber hakkında değil, iki kişinin iki kişiden, üç kişinin ve hatta üçün üstünde kişilerin üç veya daha fazla kişilerden rivayet ettikleri haberler hakkında kullanılmıştır. Ancak şu şartla ki, üçün üstündeki kişilerin, her tabakada mutevatirin şartı olan kalabalıktan daha az olması lazımdır.⁶⁷⁷

Selefiyye’nin, mütevâtir hadîsin şartlarını taşımayan hadîsler olarak nitelediği⁶⁷⁸ Haber-i Vâhid’e bakışı diğer mezheplerden oldukça farklılık arz etmektedir. Selefiyye’ye göre ümmet tarafından sahih kabul edilen âhâd haberler ma’nen mütevâtir hükmündedirler.⁶⁷⁹ Bu nedenle ister akaid konuları olsun ister diğer konularda olsun haber-i vâhid sahih olduktan sonra onunla mutlak olarak amel edilmelidir.⁶⁸⁰ Ahmed b. Hanbel sahâbe, tâbiîn ve etbâ-ı tabiîn tarafından nakledilen âhâd haberlerin, ister akaid olsun, ister ahkâma dair olsun kesin delil kabul edilmesi gerektiğini söylemiş, bu tür haberleri kabul etmeyen Cehmiyye ve Mutezile’yi eleştirmiştir.⁶⁸¹ Hatip el-Bağdadi, selef âlimlerinin gerek akaid gerekse ahkam konularında olsun haber-i vahidle amel edilmesi gerektiğine dair ittifak ettiklerini belirtirken, bu konuda herhangi bir ihtilâfın da kendilerine ulaşmadığını belirtmektedir.⁶⁸² İbn Abdi’l-Berr’e göre, Hariciler ve bir kısım bid’at ehli kimseler hariç bütün âlimler, bir başka haberle neshedilmemek şartıyla, adalet ve zabt

⁶⁷⁶ Bkz: Şafîî, *er-Risale*, s. 383-384.

⁶⁷⁷ Koçyiğit, Talat, *Hadîs İstılahları*, AÜİF Yay., Ankara 1985, s. 22

⁶⁷⁸ Bkz: İbn Useymin, *Mustalahu’l-Hadîs*, s. 6-8.

⁶⁷⁹ Bkz: İbn Teymiyye, *Mecmûu’l-Fetâva*, XIII, 35, XXXX, 18-41.

⁶⁸⁰ Bkz: İbn Teymiyye, Takiyuddin, *Ref’ul-Melâm an Eimmeti’l-A’lâm*, er-Riasetu’l-‘Amme li İdârâti’l-Buhûs, Riyad 1413, s.46-47.

⁶⁸¹ Bkz: Ebû Zehrâ, *İbn Hanbel*, s. 237.

⁶⁸² el-Bağdadi, Hatip, *el-Kifaye*, s.72.

şartlarına haiz bir ravinin rivâyet ettiği haberle amel edilmesi gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir. Öyle ki bu durum sahâbeden günümüze kadar böyle telakki edilmiştir.⁶⁸³

Selefiyyeye göre bid'at ehli kelâmcılar bu konuda farklı bir görüş benimsediler ve Haber-i Vahidle amel konusunda itikad ve diğer konuları birbirinden ayırarak Selef'e muhalefet ettiler. Halbuki Sahâbe ve Tabiîn bu konuda herhangi bir ayırım yapmamışlardır. Onlar; haber sahih olunca ve rivâyetlerinde herhangi bir ihtilâf da söz konusu olmayınca o haberle amel ederlerdi. O haberin itikad veya bir başka konuda varid olması bu hükmü değiştirmez. Anca halef âlimlerinden bir kısım mütekellimûn, âhâd haberlerinin zanni olduğunu ve itikadi konularda zanni haberlerle amel edilemeyeceği görüşünü benimsediler ve böylelikle birçok hadîsi reddettiler.⁶⁸⁴

İbn Kayyim el-Cevziyye'ye göre Sahâbe, Tâbiîn Tebe-i Tabiîn ve bütün âlimler, akâid ahkâm ayırımı yapmadan Haber-i Vahid'le amel etmişlerdir.⁶⁸⁵ İbn Naccar el-Futûhi ise bu konuda âlimlerin icmâi olduğunu söylerken bunu Hatip el-Bağdadi'ye dayandırmaktadır.⁶⁸⁶

Selefiyyenin son dönem âlimlerinden Muhammed Emin eş-Şinkîti "*Muzekkiretu Usuli'l-Fıkıh*"⁶⁸⁷ adlı kitabının Haber-i Vahid'e ayırdığı bölümünde Âhâd haberlerin akaid ve ahkâm ayırımı yapılmaksızın dinin bütün konularında huccet olduğunu ve onunla amel edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ona göre, kelâmcıların akaid konularında haber-i vahidle amel edilemeyeceği, çünkü bu haberlerin zannî olduğu görüşü ise doğru değildir. Aksi halde birçok sahih hadîsin reddi gerekir ki bu da selef âlimlerinin reddettiği bir durumdur."⁶⁸⁸

Selefiyye, Haber-i Vahid'le amel meselesinde Hz. Peygamberden bize ulaşan bazı uygulamalar ve sahâbenin tavrının da kendi görüşlerini desteklediğini söylemektedir.

⁶⁸³ İbn Abdilberr, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed en-Nemiri, *et-Temhid Lima fi'l-Muvatta Mine'l-Meâni ve'l-Âsâr*, Tahkik: Mustafa b. Ahmed el-Alevi- Muhammed Abdulkebir el-Bekri 1967, I, 2; İbn Abdilberr, *Camîu Beyani'l-İlim ve Fadlihi*, Tahkik: Ebu'l-Eşbâl ez-Zuheyri, Dâru İbni'l-Cevzi, Dammam 1994, II, 42.

⁶⁸⁴ Bkz: el-Cevziyye, İbn Kayyim, *Muhtasaru's-Savaiki'l-Mürsele ale'l-Cehmiyye ve'l-Muattila*, Tahkik: Hasan b. Abdurrahman ez-Zuhayli, Mektebetu Advai's-Selef, Riyad 2004, II,418-422; İbn Abdi'l-Ber, *Camîu Beyani'l-İlim ve Fadlihi*, II,117-118.

⁶⁸⁵ el-Cevziyye, *Muhtasaru's-Sevaik*, II, 412.

⁶⁸⁶ Bkz: el-Futûhi, a.g.e, II, 352; es-Seffârîni, a.g.e, I,19.

⁶⁸⁷ eş-Şinkîti'nin bu kitabı Suûdi Arabistan ilmi çevreleri tarafından kabûl görmekte ve birçok üniversitelerde ders kitabı olarak okutulmaktadır.

⁶⁸⁸ eş-Şenkiti, Muhammed el-Emin, *Müzekkiretu Usuli'l-Fıkıh ala Ravzati'n-Nazar*, Tahkik: Bekr Ebû Zeyd, Dâru Âlemi'l-Fevâid, Mekke 1426, s.104-105.

Peygamberimiz tek bir kişi olduğu halde müminler onu tasdik ettiler ve getirdiklerine iman ettiler.⁶⁸⁹ Hz. Peygamber de çeşitli olaylarda, yalnız oldukları halde ashâbını tasdik etmiştir. Sahâbiler de birbirlerini tasdik etmişler ve nadir durumlar hariç şahit istememişlerdir. Tabiîn ve Tebe-i Tabiîn de aynı metodu takib etmiştir. Hatta bu konuda Sahâbe ve Tabiîn arasında bir icmadan bile söz edilebilir.⁶⁹⁰ Peygamberimizin bazı bölgelere, devlet adamlarına elçiler ve davetçiler göndermesi de bu durumu pekiştirmektedir. Zira bunlar gittikleri yerlerde Peygamberimizi ve İslâm'ı temsil etmişlerdir. Bu da göstermektedir ki eğer haber-i vahid hüccet ve delil olmasaydı Peygamberimizin bunları ikişerli veya üçerli gruplar halinde göndermesi gerekirdi.⁶⁹¹ Aynı şekilde Kûba ehli kendilerine gelen bir kişinin verdiği haber üzerine kiblelerini değiştirmişler ve haberi getirenin tek bir kişi olup olmadığına bakmamışlardır.⁶⁹²

Suûdi Arabistan'ın önemli hadîs alimlerinden Abdülazîz b. Bâz Haber-i vâhid ile ilgili olarak; senedi kesintisiz bir şekilde Peygamberimize ulaşan, şaz ve illetli olmayan hadîslerle amel etmenin vacip olduğunu söylemektedir. Ona göre böyle bir hadîsin Mütevâtir, Meşhur, Müstefiz veya belli miktarda bir ravi sayısı ile rivâyetine bakılmaksızın onunla amel etmek gerekir. Bu nedenle senedi sahih olduktan sonra tek ravi tarafından rivâyet edilse bile bu hadîsle amel edilmelidir. Çünkü hadîsin kesin ve kat'i bilgi, nazari bilgi veya zanni bilgi içermesi veya akaid veya diğer konuları içermesine bakılmaksızın, o haber sahih olduktan sonra onunla amel edilmesi gerektiğine dair âlimlerin icmâi vardır."⁶⁹³ İbn Bâz bu görüşünde yukarıda verilen İbn Abdilber ve Hatip el-Bağdadi'nin tesbitlerine de atıf yapmaktadır.⁶⁹⁴

el-Elbânî'nin tesbiti ise şöyledir. "Her müslümana düşen görev, sahih bir hadîs karşısında hadîsin akaid, ahkâm veya başka konuları içermesine bakmadan o hadîsi kabul etmektir. Aynı şekilde herhangi sahih bir hadîs ister kat'i ilim ifade etsin ister nazarî veya zannî ilim ifade etsin, o hadîs sahih hadîs şartlarını taşıdıktan sonra onu kabul etmek ve onunla amel etmek zorunludur. Bir müslüman ancak bu şekilde "Ey iman edenler! Size

⁶⁸⁹ Bkz: eş-Şafi'i, *er-Risale*, 436-437.

⁶⁹⁰ Bkz: İbn Kayyim, *es-Sevâik*, II,361-362.

⁶⁹¹ eş-Şafi'i, *er-Risale*, s. 410-419, İbn Kudame, Muvaffakuddin Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Hanbeli, *Ravzatü'n-Nâzir ve Cünnetü'l-Münâzir*, Mektebetü'l-Maarif, Riyad 1984, I, 277-278.

⁶⁹² Bkz: Buhârî, Tefsir, 17,(VIII,174); Müslim, Mesâcid: 2, (238).

⁶⁹³ İbn Bâz, *Mecmûu Fetâvâ*, IX, 190-191.

⁶⁹⁴ İbn Bâz, *Mecmûu Fetava*, IX,191, XXV, s. 63; Alu M'adi, Abdullah b. İbrahim b. Abdurahman, *el-Cuhûdu'l-Hadîsiyye li Semaheti's-Şeyh Abdülazîz b. Bâz*, Riyad 1426, s. 68.

hayat verecek şeye sizi çağırdığı zaman, Allah'ın ve Resülünün çağırısına uyun..."⁶⁹⁵
âyetine imtisal etmiş olacaktır."⁶⁹⁶

el-Elbânî, İslâm düşünce tarihinde bazı fırkaların akaid konularında ahâd haberlerle amel edilemeyeceğini ve bu haberlerin hüccet olmadığını savunduklarını belirttikten sonra sözlerini şöyle sürdürmektedir: "Asırlardan beri bazı İslâm âlimlerince "Haber-i vahid her ne kadar ahkâm konularında delil olsa da itikadî konularda delil değildir." gibi yanlış bir görüş ortaya atılmıştır. Bazı usul âlimleri ile günümüzdeki bazı düşünür ve yazarlar da bu görüşü dillendirmekte ve müsellemler bir hüküm olarak algılamaktadırlar. Bazıları da öyle aşırı gitmişlerdir ki akaide dair bir konunun hiçbir zaman ahâd haberle tesbit edilemeyeceğini savunmuşlardır. Bilinmelidir ki her kim bunu savunursa o fasık ve günahkardır. Nitekim İbn Kayyim el-Cevziyye "*es-Sevaiku'l-Mürsele*" ve İbn Hazm "*el-İhkâm fî Usuli'l-Ahkâm*"da onlara cevap vermişlerdir."⁶⁹⁷ el-Elbânî bu görüşün Selef âlimlerince ele alınmayan bid'at bir görüş olduğunu, Kur'an'ın açık beyanlarına ters düştüğünü, binlerce sahîh hadîsin reddini gerektirdiğini, Sahâbe ve Tabîi'nin uygulamalarına aykırı olduğunu söyleyerek bu iddiaların her birine cevap vermektedir."⁶⁹⁸

Haber-i vahid'in hücciyeti hakkında bir kitap yazan Suûd muhaddislerinden Rebi' b. Hâdi el-Medhalî kitabında uzun uzun sünnetin konumundan, Sahâbe ve Tabîi'nin sünnete verdiği önem, eskiden beri hadîsi inkâr eden fırka ve şahısların öne sürdükleri iddialardan, hadîse karşı olumsuz tavırları nedeniyle Hindistan'lı Ahmed Han, Cemaleddin Afgâni ve Muhammed Abduh gibi âlimlerin iddialarına cevap vermektedir. Daha sonra hadîslerin delaletinin kat'i mi zannî mi olduğu, hadîslerde nesh, hadîslerin yazılması ve tedvini, haber-i vahidin ümmet tarafından telakki edilmesi meselesi gibi konuları ele almıştır. el-Medhalî bu kitabında klasik selefiyyenin de görüşü olan, sahîh olmak koşulu ile âhâd haberlerin dinde hüccet olduğunu, ümmetin de bunu bu şekilde telakki ettiğini, ister akâid ister ahkâm konularında olsun bu hadîslerle amel edilmesi gerektiğini belirtmiştir. O, zaten hadîslerinin kahir ekseriyesinin ahâd olduğunu, mütevâtir haberlerin sayısının çok az olduğu özellikle belirtir."⁶⁹⁹

⁶⁹⁵ Enfal: 8/24.

⁶⁹⁶ el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *el-Hadîsu Huccetün bi Nefsihi*, Mektebetü'l-Maârif, Riyad 1425, s.70.

⁶⁹⁷ Bkz: Şadi b. Muhammed Ali Nu'man, *Hucciyetu'l-Haberi'l-Vahid fî'l-Akide*, Merkezu'n-Nu'man li'l-Buhus ve'd-Dirasati'l-İslâmiyye, Yemen Tsz., s.11.

⁶⁹⁸ Bkz: el-Elbânî, *el-Hadîsu Huccetün bi Nefsihi*, s. 24-30.

⁶⁹⁹ Bkz: el-Medhalî, *Hucciyetu'l-Haberi'l-Vahid*, s. 11-85.

Konumuzla ilgisi bakımından Mustafa Ertürk'ün şu tesbiti dikkate değerdir: “Güvenilir bir yolla rivâyet edilen haber-i vâhidin ilm-i yakîn ifade ettiği, dolayısıyla dinde delil olduğu ve onunla amel edilmesi gerektiği konusunda İslâm âlimlerinin çoğu ve özellikle hadîşçiler ittifak etmişlerdir. Hadîs külliyyatının hemen tamamını meydana getiren haber-i vâhidlerin dini konularda, bilhassa itikadî meselelerde delil olamayacağını söylemek tarihî gerçeklere aykırı düşmektedir. Zira Hz. Peygamber'in sünneti İslâm ümmeti tarafından dinin ikinci kaynağı olarak kabul edildiğinden, ona ait her söz ve davranış titizlikle kaydedilmiştir. İslâm âlimleri ve özellikle muhaddisler, Resûl-i Ekrem hakkındaki en küçük ayrıntıları bile tesbit ve muhafaza etmeye çalışmışlardır. Hz. Peygamber döneminde kısmen başlayan hıfz ve kitâbet safhalarından sonra tedvin ve tasnif devirlerinde büyük bir hadîs koleksiyonu meydana getirilmiş, bu derleme ve tasnif sürecinde hadîslerin sened ve metinleri inceden inceye tetkik edilerek sahih ve zayıf hadîsleri birbirinden ayırmak için büyük gayret gösterilmiştir.”⁷⁰⁰

Değerlendirme: Sonuç olarak denilebilir ki Suûdi Arabistan Selefiyyesi haber-i vahidle amel konusunda klasik Ehl-i hadîs/Selefiyye görüşünü aynen benimsemiştir. Buna göre, muttasıl bir isnâdla Hz. Peygamber'e ulaşan ve sahih kabul edilen hadîsleri kabul etmek ve onunla amel etmek dinin aslındandır. Selefiyye sahih hadîsle amel konusunda mütevatir âhâd ayırımı da yapmamamktadır. (Zaten Selefiyye'nin mütevâtir hadîslerle ilgili kayda değer bir çalışması da bulunmamaktadır). Önemli olan bir hadîsin kaç kişi tarafından rivâyet edildiği meselesi değil, sahih olup olmadığı meselesidir. Araştırmalarımıza göre Suud selefiyyesi Mutevatir konusuna ayrı bir önem vermemiş, genel olarak hadîslerin sahih rivâyetlerle günümüze kadar ulaşması önemsenmiştir. Bu nedenle, Selefi çevrelerce âhâd hadîsle ilgili olarak birçok te'lif çalışma yapıldığı halde Mütevâtir konusunda kayda değer bir çalışmanın yapılmadığı müşahade edilmektedir. Özet olarak söylemek gerekirse Suûd Selefiyyesine göre sahih olan haber-i vahid kesin bilgi ifade eder. Akâid ve ahkâm konularında bu hadîslerle amel edilir.

3.2. Hadîsin Sübûtu

İslamın ilk yıllarında Hz. Peygamber, kendi sözlerinin ilahi kitapla karışması ihtimalini veya hadisleri yazmakla uğraşırken Kur'an'ın ihmal edilebileceğini göz önünde

⁷⁰⁰ Ertürk, Mustafa, “*Haber-i Vâhid*”, DİA, İstanbul 1996, XIV, 351.

bulundurarak hadislerin sadece şifahi olarak rivayet edilmesine izin vermiştir.⁷⁰¹ Daha sonraki yıllarda ise Ayetlerin çoğunun nazli olması, bunların yazımında gerekli titizliğin gösterilmesi, Kur'an haftzlarının çoğalması, Müslümanların ekseriyeti tarafından Kur'an üslubunun kavranması ve artık kendi sözlerinin Kur'an'la karışması ihtimalinin veya hadisle meşgul olup Kur'an'ı ihmal etme endişesinin kalmaması üzerine hadisleri yazmak isteyenlere izin vermiştir. Resul-i Ekrem'den bu konuda izin alan sahabiler duyup öğrendikleri hadisleri hem ezberlediler hem de yazdılar.⁷⁰² “Sahife” adıyla anılan bu belgeleri kaleme alan sahâbe arasında, 1000 civarında hadis ihtiva eden eş Sahîfetü's-Sadîka'nın sahibi Abdullah b. Amr b. As başta olmak üzere Sa'd b. Ubâde, Muaz b. Cebel, Ali b. Ebi Tâlib, Amr b. Hazm el-Ensârî, Semure b. Cundeb, Abdullah b. Abbas. CAbir b. Abdullah, Abdullah b. Ebil Evfa ve Enes b. MAlîk bulunmaktadır. Bu ilk yazılı kaynaklardan biri olup Ebu Hüreyre tarafından talebesi Hemmâm b. Münebbih'e yazdırılan ve içinde 138 hadis bulunan Sahîfetu *Hemmâm b. Münebbih* ilk defa Muhammed Hamidullah tarafından yayımlanmıştır. Ebu Mûsa el-Eş'ariden oğlunun, ondan da torununun rivayet ettiği Müsnedü Büreyd adıyla tanınan kırk hadislik cüz de burada zikredilmelidir. el-Camiu's-Sahihinde Hz. Peygamber devrinde hadislerin yazılmasıyla ilgili olarak "Kitabetü'l-ilm" adıyla bir bab açan Buhari'nin, aksi görüşe dair bilgi nakletmemesine bakarak Asr-ı saadet'te hadislerin yazıldığı kanaatini taşıdığı söylenebilir. Hadis rivayetiyle meşgul olan tabiiler sahâbilerden çok daha fazladır. Bunlar arasında bir hadis için günlerce yolculuk yapanlar bile bulunmaktadır. Hadislerin tedvîni çabuklaştıran sebeplerin başında. Hz. Osman'ın şehid edilmesi olayından hemen sonra Havaric ve Galiyye gibi siyasi fırkalar VII. yüzyılın sonlarından itibaren Kaderiyye ve Mürcie, bir müddet sonra da Cehmiyye ve Müşebbihe gibi itikadî mezheplerin ortaya çıkması gelir.⁷⁰³

Suûdi Arabistan hadîs âlimlerinin, hadîs sened ve metin tenkit örneklerine geçmeden önce, kendisi de Suûd muhaddislerinden olan Abdurrahman el-Muallimî'nin, hadîslerde sened ve metin tenkidi ile ilgili bizce önemli bir tesbitini burada vermek istiyoruz. el-Muallimî şunları söylemiştir: “İnsanlardan bazıları zayıf ve uydurma hadîsleri kabul ederek onlarla ihticac etmektedirler. Bazıları da Selef adına uydurulan yalan haberleri doğru kabul etmektedirler. Bunlar, sanki yeterliymiş gibi bu rivâyetleri herhangi bir hadîs kitabından alarak sahihlik ve zayıflık derecelerine bakmadan onları olduğu gibi

⁷⁰¹ Müslim, Zühd, 72

⁷⁰² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XI, 403

⁷⁰³ Bkz: Kandemir, Yaşar, “*Hadîs*”, DİA, İstanbul 1997, XV, 30-32

kullanılmaktadırlar. Bunlar; ya hadîs ilminde yeterince söz sahibi olmadıklarından veya kullandıkları bu hadîsler kendi görüşlerini desteklediğinden dolayı böyle bir tasarrufta bulunmaktadırlar. Bazıları da erken dönem muhaddislerin zayıf veya uydurma olduğunu söyledikleri ancak müteahhir muhaddislerden es-Sübî, İbn Hacer el-Askalânî, İbnü'l-Hümâm ve es-Suyutî gibi âlimlerin tashih ettiği bu hadîsleri kullanmaktadırlar. Bilinmelidir ki müteahhir muhaddislerin hadîs tashihinde ve tad'ifinde sıkı davranmadıkları, bunu yaparken de bazı usulleri gözettikleri ancak bu usullerin başka bazı usullerle çeliştiğini fark edememişler veya göz ardı etmişlerdir. İbnü's-Salâh bu nedenle tashih ve tad'if kapısının kapandığını, geriye seleften nakil dışında bir şeyin kalmadığını söylemiştir. Biz her ne kadar onun bu hükmünü kabul etmesek de, söyledikleri bizim iddiamızı desteklemektedir. Bütün bu nedenlerle son dönem muhaddislerinin tashih ve tahsin ile ilgili hükümlerine ihtiyatla yaklaşılmalıdır.”⁷⁰⁴

3.2.1. Sened Tenkidi:

İsnad; bir hadîsi veya bir sözü ilk söyleyene nisbet etmek için senedinde yer alan ravilerin adlarını zikretmek veya bir hadîs veya haberi ilk söyleyenine kadar yükseltmek demektir. Bir başka ifade ile haberi birbirinden rivâyet eden râvîlerin isimlerinin zikredilmesine isnâd denilir. Hadîşçiler “sened” ve “isnâd” kelimelerini müteradif olarak kullanmışlardır. Dayanılan şey manasına gelen “sened”, şahıslar için kullanıldığında “güvenilir kişi” yi ifade eder. Hadîslerin önündeki râvî isimleri zincirine de muhaddisler, hadîsin sahîh ve zayıflığı konusunda onu esas aldıkları için, “sened” denilmiştir.⁷⁰⁵

Tenkid kelimesinin lugat anlamı günümüz Türkçe'sinde; eleştirme, iyiyi kötünden ayırma, bir eser, kişi veya olay hakkında hüküm yürütme, iyi ve kötü taraflarını ortaya koyma, daha çok kötü taraflarını belirtme ve eleştiri şeklinde anlamlandırılmaktadır.⁷⁰⁶ İstilahte ise tenkid kelimesi “hadîslerin, güvenilirliklerini tespit etmek için, sened ve metni incelemeye tabi tutmak” anlamına gelmektedir.⁷⁰⁷

Sahâbe, Hz. Peygamber'den duyduklarını ve gördüklerini, birbirine kâle/fekâle Rasûlullâh kezâ (Resulullah şöyle dedi, böyle yaptı) diyerek nakletmiştir. Onlar, inen

⁷⁰⁴ el-Muallimî, Abdurrahman Yahya, *el-İbâde*, Tahkîk: eş-Şebrâvî, İbnü Ebi'l-Meâtî el-Mısırî, Dâru'l-Âsime, Riyad 1431, s. 277-278.

⁷⁰⁵ el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Misbâhu'l-Münîr*, Mektebetu Lübnan, Beyrut 1987, s. 110, es-Suyutî, *Tedribu'r-Ravi fi Şerhi Takribi'n-Nevâvî*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1996, I. 22.

⁷⁰⁶ Bkz: Coşkun, Selçuk, *Hadîse Bütüncül Bakış*, MÜİF Yay., İstanbul 2011, s. 115.

⁷⁰⁷ Coşkun, a.g.e., s. 117.

Kur‘ân âyetlerini ve Hz. Peygamber'in açıklamalarını öğrenmeye büyük önem veriyorlardı. Hattâ bunun için komşusu ile nöbetleşerek Rasûlüllah'ın yanında bulunmaya çalışanlar bile vardı. Hz. Ömer (ö.23/644) ve ensârdan bir komşusu bir gün biri, ertesi gün diğeri Peygamber'in yanında kalarak öğrendiği şeyleri akşam ötekine naklediyordu.⁷⁰⁸ Ebû İshak es-Sebî‘î, Berâ’ b. ‘Azib’den şöyle rivâyette bulunmaktadır: “Hepimiz bütün hadîsleri bizzat Peygamberden işitmiş değiliz. Çünkü hepimizin işi gücü olurdu. Ayrıca insanlar o günlerde yalan nedir bilmezlerdi ve hadîsi duyanlar duymayanlara aktarırlardı.”⁷⁰⁹ Humeyd et-Tavîl’in (ö.143/722) rivâyet ettiğine göre Enes b. Malik (ö.93/712) bir gün bir hadîs rivâyet ederken adamın biri: Bunu bizzat Peygamberimizden mi işittin? deyince, Enes b. Malik çok kızar ve şöyle der: “Duyduğumuz bütün hadîsleri bizzat Peygamberden işitmiş değiliz. Bazılarımız duyduğu hadîsleri diğerlerine aktarırdı, biz birbirimizden şüphelenmezdik.”⁷¹⁰

Peygamberimizin sağlığında Sahabe, birbirine güvendiği için, bizzat Peygamber'den duymadıkları hadîsleri de ondan nakletmişlerdir. Nitekim el-Berâ b. ‘Azib ve Enes b. Mâlik iş-güç sahibi olmaları sebebiyle her zaman Peygamberimizin yanında bulunamadıklarını bu nedenle de rivâyet ettikleri hadîslerin hepsini bizzat Resulullah'tan işitmediklerini söylemişlerdir. Çünkü o zaman kimsenin yalan nedir bilmediğini, Peygamber'in yanında bulunanların bulunmayanlara hadîsleri naklettiklerine dikkat çekmişlerdir.⁷¹¹

Peygamberimizin vefatından sonra da hadîsleri bizzat Peygamberden veya birbirlerinden nakletmeye devam eden sahabe içinde, dört halife başta olmak üzere ihtiyatlı hareket eden ve insanları hadîs rivâyet etmede dikkatli olmaya sevkedenler olmuştur. Bilhassa Hz. Ömer'in ve Hz. Ali'nin, hadîs rivâyetinde çok ihtiyatlı davrandıkları bilinmektedir. Ayrıca, hata yapma ve Peygamber'in söylemediğini peygambere isnâd etme

⁷⁰⁸ Bkz: Buhârî, İlim, 27, (I, 324); Beyhaki, Sünen, X, 100; İbn Abdilber, *Câmiu Beyânî'l-İlim*, I, 112.

⁷⁰⁹ er-Râmehurmuzy, s. 235, el-Hakim, el-Müstedrek, I,127, el-Hatib el-Bağdadi, *el-Kifaye*, II, 437.

⁷¹⁰ İbn S‘ad, Muhammed b. Man‘î ez-Zühri, *et-Tabakat‘ul-Kübra*, Tahkîk: Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hâneçî, Mısır 2001, VII, 21; et-Taberânî Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mucemü'l-Kebîr*, Tahkîk: Hamdi Abdülmecid es-Selefi, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire Tsz., I, 246 ; İbn ‘Adiy, Ebû Ahmed Abdullah el-Cürcani, *el-Kamil fi Duafai‘r-Rical*, Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut Tsz., s. 248; İbn Abdî'l-Ber, *Camiu Beyani'l-İlim*, I, 117-118.

⁷¹¹ er-Ramehurmuzy, Hasan b. Abdurrahman el-Muhaddisu'l-Fasıl Beyne'r-Ravi ve'l-Vâi, Tahkîk: Muhammed Accac el-Hatip, Darü'l-Fikir, Beyrut, 1971, s. 235, el-Hakim, *el-Müstedrek*, I,95, Hatib el-Bağdadi, *el-Kifaye*, s. 548, el-Heysemi, *Mecmau'z-Zevaid*, I,154.

korkusundan dolayı bazı sahâbiler fazla hadîs rivâyet etmemişlerdir. Mesela Hz. Ömer bu gerekçeden dolayı, Resulullahtan az hadîs rivâyet etmeyi tavsiye etmiştir.⁷¹²

Hz. Osman'ın şehit edilmesine kadar (ö.35/655) hadîslerin rivâyeti, düzenli bir şekilde isnâd sorulmadan devam etmiştir. Bu olaydan sonra müslümanların birliği bozulmuş ve siyasi fırkalar zuhur etmeye başlamıştır. Siyasi davaları için hadîs uyduranların artmasıyla birlikte, hadîs rivâyet edenlere hadîslerini kimden rivâyet ettikleri sorulmaya başlanmış, gelişi güzel herkesten hadîs rivâyet edilmemesi konusunda insanlar uyarılmıştır. Büşeyr b. Ka'b el-Adevi Abdullah b. Abbas'a gelerek kâle Resulullah diyerek hadîs nakletmeye başlayınca İbn Abbas oralı olmamıştır. Bunu farkedten Büşeyr sebebini sorunca İbn Abbas şöyle demiştir: "Önceden bizler, birisi kale Resulullah dedi mi bütün dikkatimizi ona verip onu dinlerdik. İnsanlar hırçın deveye de uysal deveye de binmeye başlayınca (yani ortalık karışıp herkes her şeyi rivâyet etmeye başlayınca) insanlardan sadece bildiğimiz hadîsleri kabul etmeye başladık."⁷¹³

Hadîs rivâyetinde isnâd araştırmasının başlangıcını kesin olarak tespit etmek zordur. Ancak el-A'zami'ye göre isnâd, hadîs kitaplarında kullanıldıktan sonra dinin bir rûknü kabul edilerek önem kazanmıştır.⁷¹⁴ İslâm âlimleri isnadın vazgeçilmezliği konusunda görüş birliğine varmışlardır. Bu konuda Muhammed b. Sîrîn'in "Önceden isnadı sormazlardı, fitne kopunca rivâyeti aldığınız kimseleri söyleyin demeye başladılar. İsimleri açıklanan kişilere bakılır; sünnet ehlinde ise hadîsleri kabul edilir, bid'at ehlinde ise kabul edilmezdi"⁷¹⁵ açıklamasından hareketle, fitnenin zamanının tayini üzerinde durulmuştur. Fitne kelimesi, zaman içinde, "dînî ve siyâsî sebeplerle sosyal kargaşa, anarşi, iç savaş"⁷¹⁶ gibi anlamları da içerisinde barındırmıştır. Buhârî'nin kaydettiği bir rivâyetle, Saîd b. Müseyyeb ilk üç fitneyi Hz. Osman'ın şehid edilmesi, Abdullah b. Zübeyr dönemindeki Hârre vak'ası ve bir ölçüde Hârici isyanları.⁷¹⁷

⁷¹² İbn Hibban, *el-Mecruhin*, Tahkîk: Hamdi Abdülmecid es-Selefi, Dâru's-Sumeyyi', Riyad: 200, I.37-38; ed-Darimi, *Mukaddime*, s.28, Ahmed b. Hanbel, *Kitabu'l-İlel ve Marifeti'r-Rical*, Tahkîk: Vasiyullah b. Muhammed Abbas, Dâru'l-Hani, Riyad 2001, II, 150.

⁷¹³ Müslim, *Mukaddime*: 23,(I,80-81).

⁷¹⁴ el-Azami, Mustafa, *ilk Devir Hadîs Edebiyatı*, (Terc: Hulusi Yavuz), İstanbul s1993, s. 191.

⁷¹⁵ Müslim, *Mukaddime*: 23, (I.84-85); er-Ramahurmuzi, *el-Muhaddisu'l-Fasıl*, s. 209, İbn Hibban, *el-Mecrûhin*, I.127.

⁷¹⁶ Çağırıcı, Mustafa, "*Fitne*" DİA, İstanbul 1999, XIII, 157.

⁷¹⁷ Bkz: Buhârî, Meğazi,12, (VII, 313-314); Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, Tahkîk: Vasiyullah b. Muhammed Abbâs, Dâru'l-Hâni, Riyad 2001, II, 116.

Sahâbe döneminde, daha sonraki devirlerde geliştiği şekliyle bir isnâd uygulamasından söz etmek mümkün değildir. Çünkü Sahâbiler Hz. Peygamberden duyduklarını ve gördüklerini arkadaşlarına ve kendilerinden sonraki nesillere aynen aktardıkları için güvenilir kabul edilmişler ve hadîs rivâyeti açısından tenkit dışı tutulmuşlardır. Buna rağmen Hz. Ömer'in hadîs nakleden bazı sahabelere onu kimden duyduklarını sorması ve o hadîsi başka işitenin olup olmadığını araştırması, Hz. Ali'nin (ö.40/661) hadîs nakledenlere yemin ettirmesi gibi uygulamaların isnâd anlayışının çekirdeğini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bütün bunlara ilave olarak Hz. Osman'ın şehit edilmesi ile başlayan kargaşa döneminden sonra, özellikle hicri ilk asrın ortalarından itibaren sahâbilerden çoğunun vefat etmesi, tabiûn neslinin çoğunluğu oluşturması, Hz. Peygamberden herhangi bir haber nakleden kimseye, bu haberi kimden duyduğunu sormayı gerekli kılmıştır. Böylece Urve b. Zübeyr (ö.92/713), Hasan-ı Basri (ö.110/728), Muhammed b. Sîrîn (ö.110/728) ve Amir eş-Şa'bî (ö.100/718) gibi büyük tabiin döneminde isnada verilen önem daha da artmıştır. eş-Şa'bi'nin yaşadığı Kûfe'de uydurma haberlerin gittikçe artması, onun isnâd araştırmasına daha çok önem vermesini gerektirmiştir. Bu nedenle Kûfe'de ilk isnâd araştırması yapan kişi eş-Şabidir.⁷¹⁸

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Sahabenin başlattığı hadîs rivâyetinde dikkatli olma zihniyeti, tabiun döneminde daha fazla önem kazanarak sıkı bir isnâd araştırması şekline dönüşmüş ve yaygınlaşmıştır. Yapılan fetihler neticesinde değişik milletlerin İslâm toplumuyla iç içe girmesi ve uydurma faaliyetlerinin artması, bu gelişmeyi daha da hızlandırmış, sonunda isnada verilen önem gittikçe artarak, isnâd hadîsin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Daha sonra bu sistem tefsir, siyer, fıkıh ve akaid gibi diğer alanlarda da kullanılmaya başlanmıştır.⁷¹⁹ Ancak hadîs rivâyetinde hassasiyetle uygulanan bu sistemin yukarıda zikredilen diğer ilim dallarında da aynen kullanıldığını söylemek mümkün değildir.

Suûdi Arabistan Selefiyyesi Ehl-i Hadîs gibi nakilci bir anlayışa sahiptir. Nakilci anlayışta Kur'an ve hadîsler büyük önem arz etmektedir. Hadîsleri bizlere ulaştıran sened zinciri ve bu zincirin güvenilirliği Selefiyye'nin önem atfettiği bir konudur.

⁷¹⁸ Bkz: er-Râmehermuzi, a.ge, s. 208; İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, I. 55,

⁷¹⁹ Bkz: Ebû Ğudde, Abdulfettah, *el-İsnad Mine'd-Dîn*, Beyrut 1992, s. 35-38. İsnadin başlangıcı ve önemi hakkında geniş bilgi için Bkz: S'ad, Kasım Ali, *Neş'etu'l-İsnad*, (Meccelletu'l-Camiatu'l-İslâmiyye), Yıl: 42, Sayı: 148, Medine 1430, s. 127-178

Suûdi Arabistan Selefiyyesi hadîs âlimleri sened tenkidinde genellikle Ehl-i Hadîs'in sened tenkit kriterlerini olduğu gibi kabul etmiş ve uygulamışlardır. Bu âlimler kitaplarında sık sık sened tenkidine başvurmuşlardır. Bu muhaddislerden birisi de Abdurrahman Yahyâ el-Muallimî'dir (ö.1386/1966). Asrının Zehebî'si ve İbn Hacer'i olarak nitelendirilen⁷²⁰ el-Muallimî hadîs ilimlerinde ve özellikle de hadîs tenkidinde isminden çok söz edilen bir muhaddis olmuştur. Onun cerh ve ta'dil alanındaki otoritesine işaret eden el-Elbânî şunları söylemektedir: "İbn Hibbân'ın sika ravilerin dereceleriyle ilgili el-Muallimî'nin yaptığı eleştiriyi okuyunca onun cerh ve ta'dilde ne kadar âlim olduğunu anladım. O, bu konulara son derece vakıf ve donanımlı bir âlimdir. Başkalarında görmediğim titizliği ve dikkatı onda gördüm. O, gerçekten de bir cerh ve ta'dil otoritesidir."⁷²¹

Hadîs âlimi el-Muallimî, zamanın büyük muhaddislerinden dersler almış ve onlarla hadîs münakaşalarında bulunmuştur. Hindistan'ın Haydarabâd şehrinde otuz yıldan fazla bir süre kalarak "Dâiretü'l-Maârif el-Osmaniyye" de hadîs kitaplarını tashih etmekle görevlendirilmiştir. Görünen o ki el-Muallimî hadîs ilmi ve özellikle cerh ve ta'dildeki birikimini burada elde etmiştir. Daha sonra Mekke'ye döndüğünde Mekke Kütüphanesi kendisine teslim edilmiştir. Burada da hadîs ilimleriyle olan irtibatını kesmemiş aksine daha da güçlendirmiştir. Mekke'de bulunduğu sırada Haydarabâd'daki âlimler ona hadîs kitaplarını gönderiyor o da bu kitapları tashih ve tahkik ederek onlara gönderdikten sonra onlar da bu kitapları yayımlıyorlardı. el-Muallimî'nin en önemli iki eseri olan "*et-Tenkîl*" ve "*el-Envâru'l-Kâşife*" isimli eserleri dikkatlice incelendiğinde görülecektir ki o çok sık sened tenkidi yapmış, raviler hakkında cerh ve ta'dillerde bulunmuştur. Bununla birlikte el-Muallimî'nin tahkîk ettiği kitaplar arasında rical kitapları önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin; Buhârî'nin "*et-Târîhu'l-Kebîr*", İbn Ebi Hâtim'in "*el-Cerh ve't-Ta'dil*", İbn Mâkûlâ'nın "*el-İkmâl*", es-Sem'ânî'nin "*el-Ensâb*", Zehebî'nin "*Tezkiretü'l-Huffâz*" ve İbn Ebi Hâtim'in "*Beyanu Hatai'l-Buhârî*" bunlardan bazılarıdır.⁷²²

⁷²⁰ Bkz: Ebû Zeyd, Bekr b. Abdullah, *et-Te'sîl li Usuli't-Tahrîc*, Dâru'l-Âsime, Riyad 1413, I, 26-27

⁷²¹ Bkz: el-Muallimî, Abdurrahman b. Yahya, *et-Tenkîl bima fi Te'nîbi'l-Kevseri mine'l-Ebâtîl*, Tahkîk: Muhammed Nâsiru'd-Dîn el-Elbânî, Dâru'l-Maarif, Riyad 1386, I, 438

⁷²² Bkz: Derbâle, Ebû Selâme İslâm b. Mahmud b. Muhammed, *Bülûğu'l-Emânî min Kelâmi'l-Muallimî'l-Yemânî -Fevâidün ve Kavâidün fi'l-Cerh ve't-Ta'dil ve Ulûmi'l-Hadîs-*, Riyad 1997, s. 27-29

el-Muallimi'nin cerh ve ta'dil metodunu inceleyen Ebû Selâme İslâm b. Mahmud Derbâle onun cerh ve ta'dil ilminde son asırların en büyük âlimlerinden biri olduğunu söylemiştir.⁷²³ Derbâle, onun ricâl konularındaki bazı görüşlerini şöyle özetlemiştir:

1. Bir hadîste yalan söylediği tesbit edilen ravinin adaleti düşer ve rivâyetleri kabul edilmez. Buna ilaveten normal hayatında yalanla itham edilen bir ravinin rivâyet ettiği hadîsler de reddedilir. Ancak tevbe ettiği anlaşılırsa rivâyetleri kabul edilir.⁷²⁴

2. Bid'at sahibi bir kimsenin rivâyeti ile ilgili olarak el-Muallimî, eğer bu bid'at onun dinden çıkmasına neden olursa, rivâyetlerinin reddedilmesi gerektiğini söyler. Eğer bid'ata devam eder ve bütün uyarılara rağmen bid'attan vazgeçmez, içki ve faiz gibi büyük günahlara devam ederse bu durumda da rivâyeti kabul edilmez. Aynı şekilde bid'at ehli olup da âlimlerin tekfir etmediği, fasık olarak nitelendirmedikleri fakat ta'dil de etmedikleri ravilerin rivâyetleri de kabul edilmez. Bununla beraber kendi bid'atına insanları davet eden bir kimsenin rivâyeti de kabul edilmez. Bunun dışında kalan bid'atçıların rivâyetleri diğer ravilerin rivâyetleri gibi değerlendirmeye tabi tutulur.⁷²⁵

3. Sebebi açıklanmayan cerh meselesinde; eğer bu cerh, cerh ve ta'dil âlimlerinden birisinden varid olmuşsa kabul edilir. Aynı şekilde sebebi açıklanmış olan cerh, ta'dile takdim edilir. Bir ravi hakkında hem cerh hem ta'dil varid olmuşsa bu durumda eğer cerhin sebebi açıklanmamışsa, ta'dil cerhe takdim edilir. Ancak eğer cerhin sebebi açıklanmışsa, cerh ta'dile takdim edilir. Bunlara ilaveten, adil ve sika olduğu tesbit edilen bir raviyle ilgili olarak üstü kapalı cerh kabul edilmez. Cerhin sebebi açıklanmadıkça bu ravi adil ve sika olarak kalmaya devam eder.⁷²⁶

⁷²³ Bkz: Derbâle, a.g.e., s. 16-17

⁷²⁴ Bkz: el-Muallimi, *et-Tenkîl*, I, 218-228; Derbâle, s. 34. İbnu's-Salâh'a göre normal hayatında yalanla itham edilip de sonradan tevbe edenin rivâyeti kabul edilir. Fakat bilerek ve kasden, bir hadîste Peygamberimize yalan yere hadîs isnat eden birisi tevbe edip tevbesinde samimi olsa bile hiçbir rivâyeti kabul edilmez. İbnu's-Salâh'a göre bu görüş aynı zamanda Ahmed b. Hanbel ve Ebû Bekr el-Humeydî'nin de görüşüdür. Ebu'l-Muzaffer es-Sem'ânî bir tek hadîste yalan söylediği tesbit edilen ravinin bütün rivâyetlerinin terk edilmesi gerektiğini söyler. Ebû Bekr es-Seyrafi ve Nevevî de bu durumdaki ravilerin bütün rivâyetlerinin reddedilmesi gerektiğini seylemişlerdir. Geniş Bilgi için Bkz: İbnu's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûri, *Mukaddimetü Ulûmî'l-Hadîs*, Tahkîk: Nureddin İtr, Beyrut, Tsz., s. 116; en-Nevevî, *Şerhu Sahih-i Müslim*, I, 69-70; el-A'zamî, Muhammed Diyâurrahman, *Dirasâtü'n fi'l-Cerh ve't-Ta'dil, Mektebetü'l-Gureba el-Eseriyye*, Medine 1995, s. 118-119.

⁷²⁵ Bkz: Derbâle, a.g.e., s. 46. el-Muallimî bid'atçının rivâyeti meselesine *et-Tenkîl* isimli kitabında ayrı bir önem vermiştir. Bkz: el-Muallimi, *et-Tenkîl*, I, 42-45.

⁷²⁶ Bkz: Derbâle, a.g.e., s. 68-85.

4. Bir ravinin rivâyet ettiği garîb hadîsler iki durumda raviye zarar verir: Birincisi; rivâyet ettiği bu garip rivâyet, sika ravilerin rivâyetlerine ters düşerse bu durumda münker olarak addedilir ve bu rivâyetten dolayı ravi cerh edilir. İkincisi; hadîs talebiyle meşhur olmadığı halde garîb rivâyetlerinin çokluğuyla tanınan bir ravi, bu garip rivâyetlerinden dolayı cerh edilir.⁷²⁷

5. Bir ravinin problemlili görünen bir rivâyetine bakıp o raviyi cerh edenin hükmü esas alınmamalı, bilakis o ravi hakkındaki cerh ve ta'dil âlimlerinin genelinin ortak kanaatı esas alınmalıdır. Aynı şekilde bir ravinin rivâyetlerinin geneli isabetli ise bu ravi güvenilir olarak nitelendirilir.⁷²⁸

6. Muhaddisler bir hadîs metninde problem tespit ettiklerinde hadîsin senedine bakıp problemin nedenini araştırmaya başlamışlardır. Eğer senette görünür bir problem tesbit etmemişlerse bu durumda hadîsi tedlis gibi görünmeyen gizli bir illetle kusurlu saymışlardır. el-Muallimî'ye göre İmam Buhârî bu nedenden dolayı Amr b. Ebî Amr'ın İkrime'den rivâyet ettiği bir hadîsi⁷²⁹ illetli bularak kitabına almamıştır. Çünkü Amr b. Ebi Amr bu hadîsi İkrime'den işitmemiş ve tedlis yapmıştır.⁷³⁰

7. Cerh ve ta'dil âlimleri raviler hakkında “Bu ravi ma'luldur” diye bir ıstılah kullanmamışlardır. el-Muallimî, Kevserî'nin Muhammed b. Abdülvehhâb Ebû Ahmed el-Ferrâ ile ilgili “Ma'lul” (معلول) hükmüne itiraz ederek böyle bir kavramın daha önce cerh ve ta'dil âlimleri tarafından, ravilerle ilgili olarak kullanılmadığını söylemektedir.⁷³¹

8. Bir ravi kendi memleketlileri tarafından şiddetli cerhle cerh edilmişse bu durumda onu tanımayan başka bölgelerden âlimlerin onu ta'dil etmeleri onun cerh durumunu ortadan kaldırmadığı gibi cerhini daha da arttırır. Çünkü bu demektir ki bu ravi, kendisini iyi tanımayan kimselerin yanında hadîsleri birbirine karıştırıp, problemsiz

⁷²⁷ Bkz: Derbâle, a.g.e, s. 95.

⁷²⁸ Bkz: Derbâle, a.g.e, s. 96.

⁷²⁹ İlgili hadîs Amr b. Ebi Amr'ın, İkrime'den onun da İbn Abbas'tan onun da Peygamberimiz (S.A.S.)'den rivâyet ettiği “Lut kavminin amelini yapanı ve yapılanı öldürünüz” hadîsidir. Bir başka hadîste aynı senetle “Bir hayvanla zina yapanı görürseniz, onu ve hayvanı öldürünüz” buyurulmuştur. Bu hadîsi Tirmizi: Hudûd: 23-24 (IV, 46-47); Ebû Dâvud: Hudud: 29 (IV, 607-608); İbn Mâce, Hudud: 12 (II, 856); Müsned, I, 217, 269, 300, 317. Buhari Amr b. Ebi Amr'ın Sadûk olduğunu ancak İkrime'den rivâyetlerinde problemler olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel de Amr'ın İkrime'den rivâyetlerinin hepsinin muztarib olduğunu söylemektedir. Bkz: el-Hanbeli, İbn Receb, *Şerhu İleli't-Tirmizi*, Tahkîk: Hemmâm Abdurrahman Sa'id, Mektebetu'l-Menâr, Ürdün 1987, II, 797-798.

⁷³⁰ Bkz: eş-Şevkânî, *el-Fevâidu'l-Mecmûa*, s. 11.

⁷³¹ Bkz: el-Muallimî, *et-Tenkîl*, I, 31.

hadîslerini ön plana çıkararak diğer illetli hadîslerini bunların içine derç ederek iyi halli olduğunu gösterme çabasının içine girmiştir. Bu cerh ve ta'dil âlimleri de, iyi halli bir ravi olduğunu zannederek onu övmüşlerdir. Öte yandan kendi memleketlileri olan cerh ve ta'dil âlimleri onu iyi tanıdıkları için cerh etmişlerdir. Örneğin Muğîre b. Saklâb el-Cezerî adındaki raviyi el-Cezireliler zayıf saymışlardır. Ancak Ebû Hatim er-Râzi ve Ebû Zur'a er-Razi onu bir yolculuk sırasında tanımışlar ve iyi halli bir olduğunu söylemişlerdir.⁷³²

8. Bazı durumlarda fiili ta'dil kavli ta'dilden daha güçlüdür. el-Muallimi'ye göre Abdullah b. Mübarek'in hizmetlisi olan Muhammed b. A'yun adındaki ravi'den Ahmed b. Hanbel'in rivâyette bulunması ve Abdullah b. Mübarek'in de ilim ehline onu tavsiye etmesi fiili ta'dil sayılır. Başkalarının ayrıca onu çeşitli lafızlarla ta'dil etmesine gerek yoktur.⁷³³

9. Sika bir ravinin meçhul birisinden münker hadîsler rivâyet etmesi ona bir zarar vermez. Burada mesuliyet sika raviye ait değil o meçhul raviye aittir.⁷³⁴

10. Ahmed b. Hanbel, Buhâri, Ebû Zur'a er-Râzi ve Ebû Dâvud kendilerine göre sika olmayan kimselerden rivâyette bulunmamışlardır. Rivâyette bulundukları kimseler de sika ravilerdir. Hadîs rivâyetinde, Ebû Dâvud İbn S'ad'dan daha güvenilir bir âlimdir. İbn Hibbân ve Hatip el-Bağdâdî hadîs iliminin inceliklerinde Beyhakî'den daha âlimdirler.⁷³⁵

11. el-Muallimî, imam Ebû Hanîfe'nin az hadîs rivâyet etmesi veya kendisinden az hadîs rivâyet edilmesinden bahsederken şunları söylemektedir: “Ebu Hanîfe bir müddet, hadîs ilminde söz sahibi olan Hammâd b. Ebi Süleyman'dan hadîs dersleri almış, sonra başka âlimlerden de farklı ilimler tahsil etmiştir. Kendisinden az hadîs rivâyet edilmesi onun hadîste söz sahibi olmadığı anlamına gelmemelidir. Çünkü o, hadîs rivâyetine kendisini vermemiştir. Daha önce de söylediğimiz gibi âlimler bütün hadîsleri toplama gibi bir çabanın içine girmemişlerdir. Ebû Hanîfe Kur'an ilimlerine vakıf ve ahkâm konularında, fetva verebilmek için yeterli derecede hadîslere sahipti. Herhangi bir konu kendisine arz edildiğinde önce Kur'an'a bakar orada bulamazsa Sünnet'e bakar, kendisine ulaşan bir hadîs bulamadığında hadîste söz sahibi âlimlere sorar, orada da bulamazsa kendi içtihadına göre hüküm verirdi. Nitekim kendi ilim halkasında Mus'ir b. Kidâm ve Hibbân

⁷³² Bkz: el-Muallimî, *et-Tenkîl*, II, 13; Derbâle, a.g.e, s. 103-104.

⁷³³ Derbâle, a.g.e., s. 102-103.

⁷³⁴ Bkz: Derbâle, a.g.e., s. 105.

⁷³⁵ Bkz: Derbâle, a.g.e., s. 153-156.

b. Ebi Cebele gibi büyük muhaddisler vardı. Öte yandan, Ebû Hanife'nin muhalefet ettiği hadîslerin sayısının azlığı da onun hadîslere olan bağlılığının bir göstergesidir. Muhalefet ettiği hadîslerde de diğer âlimlerde olduğu gibi makul mazeretleri vardı. Ayrıca o, da diğer âlimler gibi masumiyet iddasında bulunmamıştır. Her müçtehid gibi onun da yanlış olduğu içtihadî meseleler olmuştur. Bazı meselelerde de onun talebeleri ona muhalefet etmişlerdir. Muhalefet ettiği hadîslerde de kendi görüşlerinin sahih, hadîslerin yanlış olduğu ve bu hadîslerle amel edilmemesi gerektiğini de söylememiştir. O da diğer âlimler gibi her zaman hadîslerle amel edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu nedenle o, namazda kahkaha ile gülen birisinin abdestinin bozulacağını zayıf bir hadîse dayanarak söylemiştir. Ebû Hanife'nin talebeleri de onun zayıf hadîsi kıyasa tercih ettiğini söylemişlerdir.”⁷³⁶

12. el-Muallimî'ye göre Müslim Sahih'inde, konu bablarında ilk önce en sahih rivâyetleri vermekte sonra da diğer rivâyetleri peş peşe sıralamaktadır. Yani Sahih'i Müslim'de konu bablarındaki hadîsler en sahihinden başlamak üzere sıralanmıştır.⁷³⁷

13. el-Muallimî aynı zamanda bir cerh ve ta'dil âlimi olarak raviler hakkında verdiği hükümlerle de bilinen bir âlimdir. Örneğin “et-Tenkîl” isimli kitabında ve Şevkânî'nin “el-Fevâidu'l-Mecmûa”sının tahkikinde 841 ravi ile ilgili olarak cerh veya ta'dil lafızları kullanmıştır.⁷³⁸

14. el-Muallimî'nin sened tenkidi ve ravileri ilgilendiren konulardaki otoritesini göstermesi bakımından onun şu tesbiti bizce önemlidir: İmam Buhârî'nin hadîslerini tahrir ettiği İkrime Mevla İbn Abbâs ile ilgili olarak imam Müslim'in neden hadîslerini kitabına almadığına yönelik bir soruya o şu cevabı vermiştir: “Anlaşılan o ki İmam Buhârî onun bütün rivâyetlerini incelemiş, ince bir süzgeçten geçirmiş ve sonra karar verip onunla ihticâc etmiştir. Ancak imam Müslim böyle ağır bir yükün altına girmekten imtina etmiş ve kolay yolu seçerek hadîslerini kitabına almamıştır.”⁷³⁹

15. el-Muallimî İbn Hibbân'ın, sika ravilerin dereceleriyle ilgili olarak şöyle bir sıralamaya gitmiştir: Birincisi; İbn Hibbân'ın bizzat çeşitli kavramlarla tevsik eteği (sika dediği) raviler. Mesela; “Kâne Mutkinen” (كان متقنا) (sağlam bir raviydi), “Müstakîmu'l-

⁷³⁶ Bkz: el-Muallimî, *el-Envâru'l-Kâşife*, s. 51; Derbâle, a.g.e, s. 152-153.

⁷³⁷ Bkz: el-Muallimî, *a.g.e.*, s. 29.

⁷³⁸ Bkz: es-Subayhî, Ebû Enes İbrahim b. Said, *en-Nüketü'l-Ciyâdi'l-Müntahabe min Kelâmi Şeyhi'n-Nükkâd Abdurrahman el-Muallimî*, Mektebetu Advâi's-Selef, Riyad Tsz. S. 151-705.

⁷³⁹ Bkz: el-Muallimî, *a.g.e.*, s. 261.

Hadîs” (مستقيم الحديث) (hadîsleri sağlamdır) vb. ibarelerle ta’dil ettiği raviler. İkincisi; kendilerini iyi tanıdığı hocaları. Üçüncüsü; çok hadîs rivâyet eden raviler ki bunların hadîsleri çok olduğundan bunlar İbn Hibbân’ın iyi tanıdığı râvilerdir. Dördüncüsü; İbn Hibbân’ın sözlerinden, o raviyi iyi tanıdığı anlaşılan raviler. Beşincisi; bunların dışında kalanlar. el-Muallimî’ye göre, İbn Hibban’ın bunlardan birinci gruptakileri tevsik etmesi (yani sikadır) demesi diğer muhaddislerin onlar hakkındaki tevsikinden geri kalmamakta hatta onun hükmü bunların bazılarından daha isabetli görünmektedir. İkinci gruptakiler birinci gruptaki ravilere yakın ravilerdir. Üçüncü gruptakiler makbul ravilerdir. Dördüncü gruptakiler cerh ve ta’dil âlimlerince “salih” yani (kabul edilebilir) sayılan ravilerdir. Beşinci gruptakiler ise hata etme ihtimalı olan ve emin olunmayan kimselerdir.”⁷⁴⁰

16. el-Muallimî’ye göre, İmam Buhârî’nin “*et-Târihu’l-Kebîr*” adlı kitabına bir rivâyeti alması o rivâyetin güçlü olduğu anlamına gelmez. Tam tersi o rivâyetin zayıf olduğu anlamına gelir. Çünkü Buhârî bu kitabına bir rivâyet almışsa bilinmelidir ki o rivâyetin sahibi de güçlü bir ravi değil bilakis problemlili bir ravidir.⁷⁴¹ Yine el-Muallimî’ye göre cerh ve ta’dilde müteşeddî olan Ebû Hâtim bir raviye “Sadukun” (صديق) dediği zaman bu, başkalarının “sika” (ثقة) dediği raviyle aynı mertebededir.⁷⁴² Buhârî’nin “fihî nazar” (فيه نظر) dediği ise cerhin en alt mertebelerindendir.⁷⁴³

Suûd selefiyyesi içinde en çok sened tenkidi yapan muhaddis olan Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, daha önce benzeri görülmemiş bir şekilde hadîsleri sened tenkidine tabi tutmuş ve hadîsler hakkında hüküm vermiştir. Tirmizi, Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce’nin *Sünen*’lerini “sahih” ve “zayıf” diye ikiye bölerek incelemesi bunun en büyük kanıtıdır.⁷⁴⁴ Aynı şekilde “*Silsiletü’l-Ehadîsi’s-Sahîha*” ve “*Silsiletü’l-Ehadîsi’d-Daîfa*” isimli çalışmalarında çokça sened tenkidi yapmaktadır. “*Sahihu Mevaridi’z-Zem’an ila*

⁷⁴⁰ Bkz: el-Muallimî, *et-Tenkîl*, I, 437

⁷⁴¹ Bkz: eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Fevaidu’l-Mecmua fi’l-Ehâdîsi’l-Mevzûa*, Tahkîk: Abdurrahman el-Yemânî, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1995, s. 168

⁷⁴² Bkz: el-Muallimî, *et-Tenkîl*, I, 350

⁷⁴³ Bkz: el-Muallimî, *et-Tenkîl*, I, 278

⁷⁴⁴ el-Elbânî’nin *Sünen*leri sahih ve zayıf diye ikiye bölüp bu şekilde tasnif etmesi bazı Suûd muhaddislerince eleştirilmiştir. Son dönem Suûd muhaddislerinden Hammâd el-Ensârî’nin oğlu Abdülevvel’in belirttiğine göre o babasına el-Elbânî’nin bu tasarrufunu sormuş o da böyle bir şeyin uygun olmadığını, kitapları bu şekilde ikiye bölmenin kimsenin hakkı olmadığını çünkü sahiplerinin bu kitapları bu şekilde te’lif etmediklerini söyleyerek el-Elbânî’nin bu davranışını hatalı bulduğunu söylemiştir. el-Ensârî devamla şunları söylemiştir: “Asırlardır bu kitaplar bu şekilde bilinmiş ve kabul edilmiştir. Bizden sonra gelecek olanlar böyle bir tasarrufla karşılaştıklarında bu kitapların el-Elbânî’ye ait olduğunu zannedeceklerdir. Bundan dolayı da ben bu tasarrufu doğru bulmuyorum.” Bkz: el-Ensârî, Abdülevvel, *el-Mecmu’ fi Tercümeti’l-Allame el-Muhaddis eş-Şeyh Hammâd el-Ensârî*, Medine 2002, II, 624

Zevaidi İbn Hibbân” “*Daifu’l-Edebi’l-Müfred*”, “*Daifu’t-Terğib ve’t-Terhîb*”, “*Daifu’l-Camii’s-Sağîr ve Ziyadetuhu*” ve “*Daifu Mevaridi’z-Zam’an*” ve “*İrvâu’l-Ğalîl fî Tahrîci ehâdisi Menâri’s-Sebil*” gibi kitaplar da el-Elbânî’nin ne kadar çok sened tenkidi yaptığını göstermektedir. Çağdaş muhaddisler arasında en çok sened tenkidi yapan muhaddis tartışmasız el-Elbânî’dir.⁷⁴⁵

Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî’nin yaptığı sened tenkitlerinden bazıları şunlardır:

1. el-Elbânî “Dua mü’minin silahıdır”⁷⁴⁶ hadîsi ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Bu hadîs uydurma bir hadîstir. Çünkü bu hadîsi el-Hâkim ve İbn ‘Adiyy; Hasan b. Hammâd ed-Dabbî’den o da Muhammed b. Hasan b. Zübeyr el-Hemedânî’den o da Cafer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin’den o da babasından o da dedesinden o da Hz. Ali’den rivâyet etmiştir. Hâkim en-Neysâbüri bu hadîsin sened zincirindeki “et-Tel” diye bilinen Muhammed b. Hasan’ın Kûfelilerden rivâyetinde “sadûk” olduğunu söyleyerek hadîsin sahih olduğunu söylemiş Zehebî de muvafakat etmiştir. Gerçekte, Hâkim’in söylediği ve Zehebi’nin de onayladığı bu hüküm bariz bir hatadır. Çünkü Zehebi’nin de Mizan’da belirttiği gibi Hz. Ali ile torunu Ali b. Hüseyin arasında inkit’a (kopukluk) vardır. Bununla beraber buradaki Muhammed b. Hasan, “et-Tel” lakabıyla bilinen kişi değil, Muhammed b. Hasan b. Ebi Yezîd’dir ki o da meşhur yalancılardan birisidir. Sonuç olarak diyebiliriz ki bu hadîs Peygamberimizin sözü değil Fudayl b. ‘İyâz’ın sözüdür.”⁷⁴⁷

⁷⁴⁵ Nâsiruddîn el-Elbânî’nin hadîs tenkitçiliği hakkında bazı âlimler görüş beyan etmişlerdir. Bunlardan Muhammed b. Sâlih b. Useymîn onun hadîs tenkitçiliğini şöyle değerlendirmiştir: “Onun tahkikleri takdire şayandır. Hadîsteki otoritesi de herkesin malumudur. Ancak hadîs tashihleri ile ilgili olarak bazen sahih veya hasen derecesine yükselemeyecek bazı hadîsleri tashih ettiği için mütesahillerden sayılmıştır. Bazen de tashih ettiği çeşitli hadîsler daha güçlü hadîslere muhalefetten dolayı şaz ve münker olarak isimlendirilmiştir. Bkz: eş-Şeybânî, Muhammed İbrahim, Hayâtü’l-Elbânî, Mektebetü’s-Seddâvi, Kahire 1987, s. 543. Sa’d el-Hummeyyid ise kendisine el-Elbânî’nin hadîs tenkitçiliği sorulduğunda, onun hadîsler hakkında verdiği hükümlerin genelinde isabet ettiğini, özellikle hadîs tad’ifinde son derece başarılı olduğunu, fakat tahsin konusunda aynı titizliği gösterdiğini söylemenin zor olduğunu söyleyerek, rivâyet çokluğu nedeniyle hasen derecesine yükselttiği bazı hadîslerin de bu hükmü hak etmediğini söylemiştir <http://fatwa.İslâmweb.net/fatwa/index.php?page=showfatwa&Option=FatwaId&Id=232957>, erişim tarihi: 15.03.2014

⁷⁴⁶ İbn ‘Adiyy, *el-Kâmil*, II, 296; el-Hakim, *el-Müstedrek*, I, 492; el-Kudâî, Muhammed b. Selâme Ebû Abdullah, *Müsnedu’s-Şihâb*, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut 1985, I, 116.

⁷⁴⁷ el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehadîsi’d-Da’ifa ve’l-Mevzû’a ve Eseruha es-Seyyi’ fî l-Ümme*, el-Mektebü’l-İslâmî, Beyrut 1985, I, 214-215.

2. el-Elbânî'nin yaptığı bir diğer sened tenkid örneği ise şöyledir: “Müminin ferasetinden çekinin, çünkü o Allah'ın nuruyla bakar.”⁷⁴⁸ el-Elbânî, Ebû Said el-Hudri, Ebû Umâme el-Bâhilî, Ebû Hureyre, Abdullah b. Ömer ve Sevbân olmak üzere toplam 5 (beş) sahabeden rivâyet edilen bu hadîsin bütün rivâyetlerini aşağıdaki gibi bir değerlendirmeye tabi tutmuştur:

Ebû Sa'id'in el-Hudri'nin rivâyeti: Amr b. Kays Atiyye'den o da Ebû Said'den rivâyet etmiştir. Bu rivâyeti Ebû Nuaym *el-Hilye*'sinde, es-Sülemi *Tabakatu's-Sufiyye*'de, Hatip *Tarihi Bağdat*'ta, İbnu'l-Cevzi *Sıfatu's-Safve*'de, Buhârî *Tarihu'l-Kebir*'de, Tirmizi *el-Cami*'de, İbn Cerir *Tefsir*'inde, Ukayli *Duafa*'da, Ebu's-Şeyh *el-Emsâl*'de ve İbn Asâkir *Tarihu Dimaşk*'ta rivâyet etmişlerdir. Tirmizi bu hadîs hakkında “garib ve sadece bu yolla bilinir” demiştir. Bana göre bu hadîs Atiyye el-Avfi'den dolayı zayıftır. Çünkü ‘Atiyye hem zayıf hem de müdellistir.’⁷⁴⁹

Ebû Uname'nin rivâyeti. Ebû Salih Abdullah b. Salih Muaviye b. Salih'ten o da Raşid b. Sa'd'den o da Ebû Umâme'den rivâyet etmektedir. Bu rivâyeti Taberânî, ondan da Ebû Nuaym *Hilye*'de, İbn Adiyy *el-Kamil*'de, Hatip el-Bağdadi *et-Tarih*'te, İbn Abdilber *el-Cami*'de rivâyet etmişlerdir. İbn Adiy'nin tesbitine göre bu hadîsi Râşid b. Sa'd'dan Muaviye dışında kimse rivâyet etmemiştir. Muaviye'den de Ebû Salih rivâyet etmektedir. Ebû Salih de bana göre hadîste mustakimdir ancak bazen hadîslerinin sened ve metinlerinde bilmeyerek hatalar yapmaktadır. Zehebi de Ebû Salih'i *ed-Du'afa* adlı kitabına alarak onun önceden doğru birisi olduğunu fakat daha sonra bozulduğunu belirtmiştir. el-Elbânî, İbn Ma'in'in onun hakkında iyi şeyler söylediğini, Nesai'nin ise sika değildir dediğini söyler. İbn Hacer *Takrib*'de, onun sadûk fakat çok hata yaptığını, kitabından rivâyet ettiğinde güçlü olduğunu fakat sık sık hata yaptığını belirtmiştir. el-Elbânî'ye göre Heysemi'nin bu hadîs hakkında “hasen” ve Suyutin'in “hasen hadîs şartlarını taşıyor” hükümleri de isabetli değildir. Çünkü nasıl olur da Ebû Salih çok sık hata yapan birisi olduğu halde ve başkalarının onun kitabına, onun olmayan hadîsler eklediği

⁷⁴⁸ Tirmizi, Tefsir: 15, (V. 200); Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-Esfahani, *Hilyetu'l-Evliya ve Tabakatu'l-Esfiya*, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1996, X,281-282; Hatip el-Bağdadi, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Tarihu Bağdad*, Tahkik: Beşşar Avvad Maruf, Dâru'l-Ğarb el-İslâmi, Beyrut, 2001, VII, 242, İbnu'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec Cemâluddin, *Sıfatu's-Safve*, Tahkik: Mahmut Fahuri, Dâru'l-Marife, Beyrut,Tsz, II.126; el-Buhârî, et-Tarihu'l-Kebir, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, Tsz., IV, 354.

⁷⁴⁹ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehadisi'd-Da'ifa*, IV, 299.

onun da bunun farkına varmadan o hadisleri rivâyet ettiği bilinmesine rağmen, hadisleri hasen kategorisinde değerlendirilebilir?⁷⁵⁰

Ebû Hureyre'nin rivâyetini ise Ebû Mu'az es-Sâîğ Hasan'dan o da Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir. Bu hadîsi Ebu's-şeyh, "*Mecliseyn Mine'l-Emâlî*" adlı kitabında İbn Beşrân "*el-Emâlî*" ve İbnu'l-Cevzi "*el-Mevzuat*" adlı kitaplarında rivâyet etmişlerdir. İbnu'l-Cevzi'ye göre bu hadîs metruk olan Selman b. Erkam'dan dolayı zayıftır.⁷⁵¹

İbn Ömer'in rivâyetini ise Furat b. Sâib, Meymun b. Mihran'dan o da İbn Ömer'den rivâyet etmektedir. Bu hadîsi İbn Cerîr *Tefsir*'inde ve Ebû Nuaym *Hilye*'sinde rivâyet etmektedirler. Ebû Nuaym bu hadîsin Meymun'un garib hadislerinden biri olduğunu ve sadece bu yolla bilindiğini söyler. el-Elbânî'ye göre bu rivâyet çok zayıftır. Çünkü Zehebi'nin "*ed-Duafâ ve'l-Metrukin*"de zikrettiği, Buhârî'nin ise "*münkeru'l-hadîs, hadîsi terk edilmiştir*" dediği Furat adlı ravi metruk bir ravidir.⁷⁵²

Sevbân'ın rivâyet zinciri ise şöyledir: Süleyman b. Seleme Müemmil b. Said b. Yûsuf'tan o da Ebu'l-Mualla Esed b. Vada'a et-Taî'den o da Vehb b. Münebbih'ten o da Tâvus'tan o da Sevbân'dan rivâyet etmiştir. Bu hadîsi de İbn Cerir et-Taberî "*et-Tefsir*"de, Ebu's-Şeyh "*el-Emsal*"de ve Ebû Nuaym "*el-Hilye*"de rivâyet etmektedirler. Ebû Nuaym bu hadîsin Vehb'in garib hadislerinden biri olduğunu Sadece Müemmil'in Esed'den rivâyet ettiğini söyler. el-Elbânî bu hadîsin zayıf olma sebebini şöyle açıklamıştır: Birincisi, Esed b. Vedâ'â hakkında Zehebi "*Küfûrbaz Nâsibî'lerdendir*" demiştir. İbn Maîn ise "O, Ezher el-Harrâzî ve onlar gibi olan bir gurup Hz. Ali'ye küfrediyorlardı" der. Ancak Nesâî'ye göre ise bu ravi sikadır. İkincisi, Müemmil ve Süleyman b. Seleme hakkında Ebû Hatim "*Münkeru'l-hadîs*" demiştir. Üçüncüsü ise, Süleyman b. Seleme ise metruk birisidir. İbnu'l-Cüneyd onun hakkında "yalancının tekidir onun hadîsini yazmam" demiştir. Sonuç olarak, Sehâvî'nin de "*el-Mekasidu'l-Hasene*"de belirttiği gibi bu hadîs zayıf bir hadîstir. Ne hasendir ne de uydurmadır.⁷⁵³

Hadîs senedlerindeki illetler konusunda el-Elbânî şunları söylemektedir: "Genellikle hadislerde var olan illetler hadîse zarar verirler. Ama bazı illetler vardır ki

⁷⁵⁰ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehadîsi'd-Da'ifa*, IV, 299-300.

⁷⁵¹ el-Elbânî, a.g.e., IV, s.230.

⁷⁵² el-elbânî, a.g.e., IV, s.300-301.

⁷⁵³ el-elbânî, a.g.e., IV, 301-302.

bunlar hadîse zarar vermezler. Mesela muztarip hadîste eğer rivâyetlerinin bir kısmını diğerlerine tercih etme durumu ortaya çıkarsa bu durumda muztarip zayıf olmaktan çıkar sahih veya hasen olur. Çünkü hadîsteki her ıztırâb za'fiyet sebebi değildir. Bu nedenle her illetin hadîse zarar verdiğini söylemek doğru değildir.”⁷⁵⁴

el-Elbânî, İbn Hazm'ın hadîs tashihinde izlediği metodu eleştirirken şunları söylemektedir: “İbn Hazm mezhebi gereği, hadîsin senedine bir göz atıp görünür bir illet bulamazsa o hadîsi tashih eder. Ancak tetkîk ehli âlimler bununla yetinmeyip o hadîsin bütün varyantlarını inceledikten ve gizli bir illetin olmadığına kanaat getirdikten sonra o hadîsi tashih ederler. Çünkü bir hadîsin sahih olup olmadığı ancak bu şekilde ortaya çıkarılabilir.”⁷⁵⁵

el-Elbânî, bir hadîsin takviyesi ve hasen derecesine yükselebilmesi için o hadîsin farklı rivâyetleri, mutabaat ve şevahitlerinin hepsindeki za'fin şiddetli olmaması gerektiğini şart koşmuştur. Bazılarının iddia ettiği gibi el-Elbânî rastgele her zayıf hadîsi, farklı varyantları olduğu gerekçesi ile tahsin etmemiştir (hasen hükmü vermemiştir). Ona göre bu farklı rivâyetlerinin hepsinde terkedilmiş ve yalanla itham edilmiş ravi bulunmamalıdır.⁷⁵⁶ Onun, rivâyetlerinin çokluğundan dolayı hasen hükmünü verdiği bir hadîs şöyledir:

Peygamberimizin “(Çocuğunu öldüren katil) baba çocuğundan dolayı öldürülmez”⁷⁵⁷ hadîsiyle ilgili olarak el-Elbânî şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: Bu hadîs üç sahâbiden rivâyet edilmiştir. Bunlar Ömer b. Hattâb, Surâka b. Mâlik ve Abdullah b. Abbas'tır. el-Elbânî, bu sahâbilerden Hz. Ömer'den gelen rivâyetleri değerlendirmeye tabi tutmuş ve hüküm vermiştir. Ona göre Hz. Ömer'in rivâyeti beş farklı senedle ulaşmıştır. Bu senedler şunlardır:

1. Amr b. Şuayb babasından o da dedesinden şöyle rivâyet etmiştir: Bir adam kasden oğlunu öldürünce davası Hz. Ömer'e intikal etti. Hz. Ömer onu yüz deve diyet ödemeye ve öldürdüğü çocuğunun mirasından mahrum olmaya mahkûm etti ve şöyle dedi:

⁷⁵⁴Bkz: http://alalbany.net/search_wp/fatawa_tape.php?tape=007&B1=%D8%A7%D8%AE%D8%AA%D8%B1, erişim tarihi: 16.07.2014.

⁷⁵⁵ el-Ayzeri, Abdurrahman b. Muhammed b. Sâlih, *Cuhûdu's-Şeyh el-Elbânî fi'l-Hadîs Dirâyeten ve Rivâyeten*, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad 1425, s. 175.

⁷⁵⁶ el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Temâmu'l-Minne fi't-Ta'lik alâ Fıkhı's-Sünne, Dâru'r-Râye, Beyrut Tsz, s. 31-32.*

⁷⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 22; Dârekutni, Ali b. Ömer. es-Sünen, Âlemu'l-Kutub, Beyrut 1986, III, 140; Beyhaki, Sünen, VIII, 38.

“Eğer Peygamberimizin ‘baba çocuğundan (onu öldürdüğündün) dolayı öldürülmez’ dediğini duymasaydım sana kısas uygulardım.” el-Elbânî’ye göre bu rivâyeti Ahmad b. Hanbel⁷⁵⁸, Tirmizi⁷⁵⁹, İbn Mâce⁷⁶⁰ ve Dârekutni⁷⁶¹ Haccâc b. Artâ’ vasıtasıyla Amr b. Şuayb’dan rivâyet etmişlerdir. Haccâc müdellis bir ravi olup burada da ‘an’ana yapmıştır. Fakat iki sika ravi ona mutab’i olmuştur. Birincisi; Muhammed b. Aclân’dır ki bu rivâyeti Dârekutni⁷⁶² ve Beyhaki⁷⁶³ kitaplarında tahrir etmişlerdir. Bu rivâyet hasen bir rivâyet olup Beyhaki ve İbn Hacer el-Askalani’nin olurlarını almıştır. Haccâc’ın rivâyeti ve aşağıdaki rivâyetler de buna eklenince elbetteki hadîs takviye kazanmaktadır. İkincisi; Abdullah b. Lehî’a’dır ki, bu hadîsi de Ahmed b. Hanbel⁷⁶⁴ rivâyet etmiştir. Ahmed Muhammed Şâkir bu hadîs için ‘isnadı sahihtir’ demiştir. Zaten Ahmed Şâkir’in İbn Lehî’anın hadîslerini tashih ettiği bilinmektedir. Biz de teferrüd olmaması durumunda onun bu hükmüne muvafakat ediyoruz. Çünkü bize göre İbn Lehîa sika bir ravidir ancak hafızasında biraz problem vardır. Eğer mutabaatı varsa problem giderilmiş olmaktadır.⁷⁶⁵

2. Mücahid’in rivâyeti olan “Bir adam oğlunu kılıçla öldürdü. Olay Hz. Ömer’e intikal edince o şöyle dedi: Eğer Peygamberimizin “oğlu için baba öldürülmez” dediğini duymasaydım sana kısas uygulardım demiştir.” bu hadîsi de Ahmed b. Hanbel⁷⁶⁶ rivâyet etmiştir. Bütün ravileri sikadır ancak Mücahid Hz. Ömer’den sema’ etmemiştir.⁷⁶⁷

3. Said b. Müseyyeb Hz. Ömer’den rivâyet etmiştir. Bu rivâyeti de Ebû Bekr İbnu’l-Cassâs “*Ahkamu’l-Kur’an*” da tahrir etmiştir. Bütün ravileri sikadır ancak Abdullah b. Süfyan el-Mervezi’nin tercemesine vakıf olamadım. Bununla birlikte Said b. Müseyyeb’in Hz. Ömer’den semâında da bir problem vardır.⁷⁶⁸

4. Ömer b. İsa el-Kureşî İbn Cureyc’den onun da kendi senedi ile Hz. Ömer’den rivâyet ettiği ve birinci rivâyette geçen lafzın aynısı olan hadîs. Bu rivâyeti Taberânî, İbn

⁷⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 49.

⁷⁵⁹ Tirmizi, Diyât: 9, (IV, 12).

⁷⁶⁰ İbn Mâce, Diyât: 22, (II, 888).

⁷⁶¹ Dârekutni, *Sünen*, III, 140.

⁷⁶² Bkz: Dârekutni, *Sünen*, III, 140-141.

⁷⁶³ Bkz: Beyhaki, VIII, 38.

⁷⁶⁴ Müsned, I, 16, 22.

⁷⁶⁵ Bkz: el-Elbânî, *İrvâu’l-Ğalîl*, VII, 268, (hadîs no: 2214).

⁷⁶⁶ Müsned, I, 16.

⁷⁶⁷ el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddin, *İrvâu’l-Ğalîl fî Tahrîci Ehâdisi Menâri’s-Sebil*, İşraf: Zühreyy eş-Şavîş, el-Mektebu’l-İslâmî, Beyrut 1979, VII, 269.

⁷⁶⁸ el-Elbânî, *İrvâu’l-Ğalîl*, VII, 269.

‘Adiyy⁷⁶⁹, el-Ukaylî, Hâkim en-Neysâbûrî⁷⁷⁰ kitaplarında rivâyet etmişlerdir. Hâkim bu rivâyet için “isnadı sahihtir” demiştir. Ancak Zehebi Ömer b. İsa için “münkeru’l-hadîs” demiştir.⁷⁷¹

5. el-Hakem b. Uteybe onun da Urface denen bir raviden onun da Hz. Ömer’den rivâyet ettiği hadîs. Bu hadîsi Beyhaki⁷⁷² rivâyet etmiştir. Urface, muhtemelen b. Abdullah es-Sakefi adında bir râvî olup İbn Hibbân onu “*es-Sikât*” isimli kitabına almıştır. el-İclî ise onun Sika ve Kûfe’li bir tabii olduğunu söylemiştir. Geri kalan ravileri sika ravilerdir. Ancak Ebû Muhammed Abdurrahman b. Yahya el-Kâdi’nin henüz hal tercemesine ulaşmış değilim. İşte bu beş farklı rivâyetler birbirini takviye etmekte ve hadîsin Hz. Ömer’e ulaşan bir aslının olduğunu bize göstermektedir.⁷⁷³

el-Elbânî, Sehâvî’nin farklı rivâyetlerini değerlendirerek hasen hükmü verdiği “Her kim Aşûre günü kendisine ve çocuklarına bolluk yaşatırsa Allah da ona yıl boyunca bolluk yaşatır.”⁷⁷⁴ hadîsinde ise Sehâvî’ye itiraz ederek bu hadîsin bütün rivâyetlerindeki za’fın şiddetli olduğunu, dolayısıyla bu hadîsin hasen derecesine tekviye edilemeyeceğini söylemiştir. el-Elbânî’ye göre bu hadîs iki farklı rivâyetle bize kadar ulaşmıştır. Birincisi; Muhammed b. Yûnus Abdullah b. İbrahim el-Ğifârî’den, o da Abdullah b. Ebi Bekr’den, o da Muhammed İbnu’l-Münkedir’den onun da Cabir b. Abdillâh’tan onun da Peygamberimiz’den rivâyeti şeklinde varid olmuştur. Bu hadîsi el-Beyhakî rivâyet etmiştir. Ancak bu hadîs Muhammed b. Yûnus’tan dolayı mevzudur. Çünkü İbn Adiyy onu yalancılıkla suçlamıştır. İbn Hibbân ise onun uydurduğu hadîslerin bini aştığını söylemiştir. Abdullah b. İbrahim el-Ğifârî ise hadîs uydurmakla itham edilmiştir. İkincisi; Ebu’z-Zubeyr’in Câbir’den rivâyet ettiği ve lafızları aynı olan hadîstir. Hadîsin en güçlü rivâyeti bu olduğu halde problemleri daha da büyüktür. İbn Hacer el-Askalânî’ye göre buradaki problem muhtemelen Fadl İbnu’l-Hubâb’dan kaynaklanmaktadır. Öyle görülüyor ki kitapları yandıktan sonra bu hadîsi aktarmıştır. el-Elbânî’ye göre bir problem de Ebu’z-

⁷⁶⁹ İbn Adiy, *el-Kâmil*, I, 249.

⁷⁷⁰ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 216.

⁷⁷¹ el-Elbânî, *İrvâu’l-Ğalîl*, VII, 269.

⁷⁷² Beyhaki, *es-Sünenü’l-Kübra*, VIII, 39.

⁷⁷³ Bkz: el-Elbânî, *İrvâu’l-Ğalîl*, VII, 269.

⁷⁷⁴ el-Beyhaki, *Şuabu’l-İmân*, III, 365.

Zübeyr'in tedlisidir. Çünkü bu ravi tedlis ile meşhurdur. Ona göre, bütün rivâyetlerinde metruklar ve meçhuller bulunan böyle bir hadîs takviye edilemez.⁷⁷⁵

Son dönem Suûd muhaddislerinden Abdülazîz b. Bâz da sık sık sened tenkidine başvuran âlimlerden birisidir. Abdülazîz b. Bâz'ın yaptığı bazı sened tenkid örnekleri şunlardır:

Abdullah b. Abbas'ın Peygamberimizden rivâyet ettiği “Miras dağıtımında evlatlarınız arasında bir ayırım yapmayınız. Eğer ben bir ayırım yapmış olsaydım kadınları tercih ederdim.”⁷⁷⁶ hadîsi ile ilgili olarak İbn Bâz şunları söylemektedir: “Abdullah b. Abbas'ın bu hadîsi ile ilgili olarak İbn Hacer el-Askalani hasen hükmünü vermektedir.⁷⁷⁷ Ancak ben Beyhaki'nin kitabına baktım ve durumun hiç de İbn Hacer'in dediği gibi olmadığını ve hadîsin zayıf olduğu sonucuna vardım. Çünkü senette geçen Saîd b. Yûsuf *Tehzib* ve *Takrib*'de belirtildiğine göre zayıf bir ravidir. Ahmed b. Hanbel, İbn Maîn ve Nesai'nin zayıf addettiği birisinin hadîsi hasen olmamalıdır. İbn 'Adiyy “onun en münker hadîsi İbn Abbas hadîsidir” der. Ayrıca bu hadîste bir illet daha vardır ki oda Yahya b. Ebi Kesir bu hadîsi İkrime'den ‘an‘ana ile rivâyet etmiştir. Yahya ise tedlis ile bilinen bir ravidir. Bu nedenle bu hadîste iki illet vardır. Birincisi Sa'id'in zayıf bir ravi olması, ikincisi Yahya'nın müdellis olmasıdır.”⁷⁷⁸

İbn Bâz'ın yaptığı bir diğer sened tenkidi ise şöyledir: Tabiinden Damure b. Habîb şöyle söylemektedir: Sahabe; cenâze defnedilip kabrin üzeri toprakla örtüldükten ve insanlar döndükten sonra birisinin kabrin başında durup “ey falan üç kere Lailahe illellah de. Ey falan de ki benim Rabbim Allah, dinim İslâm ve Peygamberim ise Muhammed'dir denilmesini hoş görürlerdi.”⁷⁷⁹ İbn Bâz hadîs hakkında şunları söylemektedir: “Bu hadîsin senedindeki Muhammed b. İbrahim İbnu'l-A'lâ el-Himsî ile ilgili olarak Dârekutni yalancıdır demiştir. Ebû Nuaym ve İbn Hibban onu hadîs uydurmakla itham etmişlerdir. Ayrıca bu hadîsin senedinde, Mecmau'z-Zevaid sahibi el-Heysemî'nin, haklarında

⁷⁷⁵ Bkz: el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddin, *Temamu'l-Minne fi't-Ta'lik alâ Fikhi's-Sünne*, Dâru'r-Râye, Beyrut Tsz., s. 410-411.

⁷⁷⁶ Bkz: Taberânî, *el-Mucemu'l-Kebir*, III, 142; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VI,177; Elbânî, *Silsiletu'l-Ehadisi's-Sahîha*, I, 514, el-Elbânî hadîsin tahrîcini yaptıktan sonra hadîsin zayıf olduğunu söylemektedir.

⁷⁷⁷ el-Askalani, *Fethul-Bârî*, V, 268.

⁷⁷⁸ Bkz: Alu M'adi, Abdullah b. İbrahim, *Cuhudu Semaheti's-Şeyh Abdülazîz b. Bâz el-Hadîsiyye*, Matabaatu'l-Cem'iyyeti'l-İlmiyye es-Suûdiyye, Riyad 2012, s. 464.

⁷⁷⁹ Bkz: İbn Bâz, *Şerhu Buluği'l-Meram*, s.151; Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdisi'd-Daifa*, I, 64-65. Elbânî hadîsin farklı rivâyetlerini değerlendirdikten sonra hadîsin kendisiyle amel edilemeyecek derecede zayıf olduğunu söylemektedir.

malumat bulamadığım dediği raviler vardır. Ben de henüz bu raviler hakkında bir bilgiye ulaşamadım. Bunlara ilaveten hadisin senedinde İsmail b. Ayyaş vardır ki o da hicazlılardan rivâyetinde zayıf sayılmıştır. Bu nedenle bu hadis kendisiyle amel edilemeyecek derecede çok zayıftır ve hatta uydurmadır. Ya, Muhammed b. İbrahim uydurmuştur veya bir başkası.”⁷⁸⁰

İbn Bâz’ın bir diğer sened tenkidi de şöyledir: Muğîre b. Ş‘ube’den rivâyetle Peygamber (S.A.S.) her farz namazın sonunda şunları söylerdi: “ لا اله الا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير، اللهم لا مانع لما اعطيت ولا معطي لما منعت ولا ينفع ذا الجدمك الجد ”⁷⁸¹. İbn Hacer el-Askalani yukarıdaki rivâyete ek olarak Abd b. Humeyd’in Müsnedinde Ma’mer’den o da Abdülmelik b. Umeyr kanalıyla “ولاراد لما قضيت” rivâyetini de eklemiştir.⁷⁸² İbn Bâz bu rivâyetin ceyyid (iyi) bir isnâd olduğunu belirttikten sonra şunları söylemektedir: “*Fethul-Bârî*’de geçtiğine göre Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve İbn Huzeyme kelime-i tevhidin üç kere tekrar edildiği bir fazlalığı da kitaplarına almışlardır. İbn Hanbel ve İbn Huzeyme’nin kitaplarına baktığımda durumun aynen öyle olduğunu, bu fazlalığın senedinin de sahih olduğunu anladım. Nesâî’nin rivâyetini ise 1404 yılına kadar bulamadım. Ancak sonraları Nesâî’de bu rivâyeti buldum. İbn Hacerin’in ‘bu sahih bir hadîstir’ hükmüne aynen katılıyorum.”⁷⁸³ Bundan da anlaşılıyor ki İbn Bâz, sika ravilerin rivâyetlerine muhalif olmadıktan sonra başka sika bir ravinin ziyadesini (fazlalığını) kabul etmektedir.

Suûd Selefi âlimlerinden muhaddis İsmail el-Ensâri sened tenkidi yapan âlimlerinden birisidir. Onun bazı sened tenkid örnekleri şunlardır: Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî’nin zayıf olarak nitelediği es-Sâib b. Yezid’in “Ömer b. Hattâb zamanında insanlar Ramazan’da teravihi yirmi rek’at olarak kılıyorlardı.”⁷⁸⁴ hadîsi ile ilgili olarak el-Elbânî’yi eleştiren el-Ensâri, şunları söylemektedir: “Bu hadîsi Beyhaki Ebû Abdullah Hseyin b. Muhammed ed-Dîneveri’den o da Ahmed b. Muhammed b. İshak es-Sünnî’den o da Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz el-Begâvi’den o da Ali İbnu’l-Câd’dan o da İbn Ebi Zueyb’den o da Yezid b. Husayfa’dan o da es-Sâib b. Yezîd vasıtasıyla rivâyet

⁷⁸⁰ İbn Bâz, Abdülazîz, *Hukûku Vûlati’l-Emr*, Rîâsetu İdâreti’l-Buhûsi’l-İlmiyye ve’l-İftâ, Riyad 2002, s. 363.

⁷⁸¹ Bkz: Buhârî, *es- Sahih* (Fethu’l-Bari ile beraber), Ezan: 155, (II.325) ve Müslim, el-Mesacid ve Mevadiu’s-Salat: 26, s. 267.

⁷⁸² Bkz: el-Askalanî, İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, II, 323.

⁷⁸³ İbn Bâz, *Haşiyetu İbn Bâz alâ Buluği’l-Meram*, Daru’l-İmtiyâz, Riyad 1425, I, 239-240.

⁷⁸⁴ Beyhaki, *Sünen*, II, 496.

etmiştir. Hadîsi Nevevî, Zeyleî, Sübki, el-İrâkî, el-Aynî, Suyutî ve Ali el-Kârî gibi muhaddisler tashih etmişlerdir. Ancak bütün bu âlimlerin tashihine rağmen el-Elbânî yazdığı bir risalede Mübarekfürî'yi taklit ederek bu hadîsin zayıf olduğunu, teravihte sahih olan rivâyetlerin 11 rek'atı içeren rivâyetler olduğunu söylemiştir. el-Elbânî'ye göre bu hadîs beş nedenden dolayı zayıftır. Birincisi; İmam Malik'in Muvatta'sında yine es-Sâib b. Yezid'den rivâyet ettiği "Hz. Ömer, Ubey b. Ka'b ve Temîm ed-Dâri'ye teravihi 11 rek'at olarak kıldirmalarını emretti." hadîsi el-Elbânî'ye göre yukarıdaki verilen Yezîd b. Husayfa'nın hadîsinden daha sağlamdır. Çünkü Ahmed b. Hanbel Yezîd için "münkeru'l-hadîs" demiştir. Zehebi de onu "Mîzan" adlı kitabında zikretmiştir. Ayrıca Yezîd bu hadîste ıztırâbta bulunarak bazen 21 rek'at demiş bazen de 11 rek'at demiştir. İkincisi; Cabir b. Abdullah'ın rivâyetine göre Ubey b. Ka'b Resulullah'a gelerek Ya Resulellah! Dün akşam evimdeki bazı kadınlar biz senin arkanda namaz kılmayı Kur'an okumaya tercih ederiz dediler ve ben onlara sekiz rek'at teravih ve üç rek'at da vitir kıldırıldım. Peygamberimiz de karşı çıkmadı." el-Elbânî'ye göre bu sükût ikrar demektir. Üçüncüsü; el-Cûrî Malik'in şu sözünü rivâyet etmiştir. "Ömer b. Hattâb'ın insanlara telkin ettiği ve onların yapmalarını istediği teravihte 11 rek'at bana daha doğru gibi geliyor. Bu, Peygamberimizin kıldığı teravih namazıdır. Dediler ki: 11 rek'at vitirle beraber mi? Dedi ki: Evet. Ancak 13 rek'at da doğruya yakındır. Bilmiyorum insanlar bu kadar çok rukuyu (rek'atı) nereden çıkardılar." el-Elbânî'ye göre burada Malik 20 rek'at teravihe karşı çıkmıştır. Dördüncüsü; Şafii'nin öğrencisi el-Müzeni Şafii'nin şu sözünü nakletmiştir: "Medine'de teravihi 39 rek'at olarak kıldıklarına şahit oldum. Bana göre 20 daha uygundur. Çünkü Ömer b. Hattâb'den böyle rivâyet edilmiştir. Mekke'de de 20 ile beraber üç de vitir kılmaktadırlar." Tirmizi de Sünen'inde şöyle söylemiştir: "İlim ehlinin çoğu Ömer, Ali ve birçok sahâbeden rivâyet edildiği üzere 20 rek'at teravihi uygun bulmuştur. Süfyan, İbnu'l-Mübarek ve Şafii de bu görüştedir. Şafii, Mekke'de insanların teravihi 20 rek'at olarak kıldıklarını belirtmiştir." el-Elbânî'ye göre Şafii'nin ve Tirmizi'nin "rivâyet edilmiştir" sözleri temrîz sigası olduğu için zayıf bir görüştür. Çünkü Nevevî'ye göre "ruviye" kavramı Şafii, Tirmizi ve diğer tahkik ehli âlimlere göre temriz sigasıdır ve zayıflığa işarettir. Beşincisi; Hz. Aişe'den rivâyet edilen "Resulullah ne Ramazan'da ne de başka zamanlarda 11 rek'attan fazla kılmazdı." Hadîsi de el-Elbânî'ye göre yukarıdaki delilleri takviye etmektedir.⁷⁸⁵

⁷⁸⁵ Bkz: el-Ensâri, *İsmail, Tashihi Hadîsi Salati't-Terâvîh İşrûne Rek'aten*, Mektebetü'l-İmam Şafii, Riyad

İsmail el-Ensâri yukarıda verilen el-Elbânî'nin görüşlerini tek tek inceleyerek şu cevabı vermiştir: “Yezîd b. Husayfa'ya gelince o, meşhur bir tabî'dir. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Nesâî, Ebû Hâtim ve İbn Hibbân gibi muhaddisler onu ta'dil etmişlerdir. Malik onunla ihticac etmiştir. el-Mizzi ve İbn Hacer'in kitaplarında onu ta'dil eden birçok âlimden nakiller vardır. Ahmed b. Hanbel'in onun hakkında “münkeru'l-hadîs” demesi ise İbn Hacer el-Askalani'nin de dediği gibi bir ravinin, akranları içinde bazen garip hadîsler rivâyet etmesi sebebiyle olup onun zayıf bir ravi olduğu anlamına gelmez. Bununla birlikte Yezîd, bütün âlimlerin ihticac ettiği bir ravidir. Zehebi'nin onu ‘Mizan’ında zikretmesi ise onu cerh ettiği anlamında değil de onunla ilgili bazı iddialara cevap vermesi sebebiyledir. Çünkü Zehebi “Mîzân” adlı kitabında aslında zayıf ravilerin tercemelerine yer vermiş, ancak bazen de haksız bir şekilde cerh edilen ravileri de kitabına alarak onları savunmayı amaçlamıştır. Bunun yanında Buhari ve Müslim'in Yezid'le ihticac etmeleri de onun güvenilir bir ravi olduğuna işaret etmektedir. Yezid'in teravih için bazen 21 bazen de 23 şeklindeki rivâyeti ise ıztırâb değil vitir namazının bazen üç bazen de bir kılınmasından kaynaklanmaktadır. Bana göre el-Elbânî'nin savunduğu rivâyetteki ihtilâf, eleştirdiği rivâyetteki ihtilâftan daha fazladır. Çünkü el-Elbânî'nin rivâyetini savunduğu Muhammed b. Yusuf, *Muvatta'*daki bir rivâyette teravihi 11 şeklinde, Muhammed b. Nasr el-Mervezi'nin “*Kıyâmu Ramazan*” adlı kitabındaki bir rivâyette 13 ve Abdürrezzak'ın *Musannef*'indeki bir rivâyette ise 21 şeklinde aktarmaktadır. Ubeyy b. Ka'bın durumuna gelince, burada şari' (Peygamber) herhangi bir sınırlandırmada bulunmamış sadece takrirden bulunmuştur. Çünkü aynı Ubeyy b. Ka'b daha sonra maslahattan dolayı 21 hatta 23 rek'at kıldırması ve hiç kimse de buna itiraz etmemiştir. Bununla birlikte, Ubeyy hadîsinin rivâyetlerinin kendisinde toplandığı İsa b. Cariye zayıf bir ravidir. Yezid b. Husayfa'nın rivâyetinin böyle zayıf bir ravinin rivâyetine binaen terk edilmesi doğru değildir. el-Cûrî'nin Malik'ten rivâyetine gelince bu rivâyetin munkati' olduğu aşîkârdır. Çünkü el-Cûrî Malik ile karşılaşmamış ve ondan rivâyette bulunmamıştır. Ayrıca Mâlik'in “insanların bu kadar çok rek'atı nereden çıkardıklarını bilmiyorum” ifadesini kullanması uzak bir ihtimaldir. Çünkü Malik *el-Muvatta'*da Yezîd b. Roman'dan “İnsanlar Hz. Ömer zamanında teravihi 23 rek'at halinde kılıyorlardı.” Hadîsini rivâyet etmiştir. Şafii ve Tirmizi'nin “ruviye (rivâyet edildi) ve yuzkeru (zikrediliyor) gibi lafızları temriz manasında kullandıkları ve bu rivâyetleri güçlü görmedikleri iddiası ise burada geçerli değildir. Çünkü rivâyetin bizzat devamında Şafii “20 rek'at bana daha güzel geliyor” sözü

ile Tirmizi'nin "âlimlerin çoğunun görüşü bu yöndedir" tesbiti de bunu güçlendirmektedir. Aslında Nevevi'nin "tahkik ehli âlimlerin ruviye ve yuzkeru gibi lafızları temriz manasında kullandıkları ve zayıf buldukları" tesbiti de doğru değildir. Çünkü Buhârî kitabında bu gibi lafızları bazen ihticac makamında kullanmıştır. İbnu's-Salah'a göre de bu gibi kavramlar bazen sahihlik bazen de zayıflık için kullanılmaktadır.⁷⁸⁶

Suûd Arabistan muhaddislerinden Hammâd el-Ensârî cerh ve ta'dil konularından birisi olan tedlîs konusu ile ilgili olarak bir eser yazarak bu konudaki görüşlerini ortaya koymuştur. Kitabında, önce tedlîsin ne anlama geldiğini daha sonra tedlîsin çeşitleri ve müdellislerin tabakalarına değinen el-Ensârî onları beş tabakaya ayırmıştır. Daha sonra tedlis yaptıkları iddia edilen ravileri inceleyerek onların hangi tabakadan olduklarını belirtmiştir. Kitapta toplam 161 müdellis ravi ve onların tedlîs dereceleri ele alınmıştır.⁷⁸⁷

Suûdi Arabistan hadîs âlimlerinden Rebî' b. Hâdî el-Medhali de cerh ve ta'dil ilmi ve hadîslerin sened tenkidi konularında eserler yazmış ve hadîsler hakkında hüküm vermiştir. el-Medhali, "*Beyne'l-İmameyn Müslim ve'd-Dârekutni*" isimli kitabı ile İbn Hacer el-Askalânî'nin "*en-Nüket*" isimli kitabının tahkikinde hadîslerin senedi üzerinde mülâhazalarda bulunmuş ve rivâyetler hakkında tercihte bulunmuştur. Bazen de bir hadîs özelinde bütün rivâyetleri bir araya toplayarak değerlendirme yapmış sonra da hadîs hakkında hüküm vermiştir.

el-Medhali; "Ümmetimin içinde ümmetime en merhametli olan Ebû Bekrdir. Allah'ın dininde en titiz olan Ömer'dir. En hayâlîsî Osman'dır. Helal ve haramı en iyi bilen Muaz b. Cebel'dir. Kur'an'ı Kerim'i en güzel okuyan Ubeyy'dir. Ferâizi en iyi bilen Zeyd b. Sabit'tir. Her ümmetin bir emini vardır. Bu ümmetin emini de Ebû Ubeyde b. Cerrah'tır."⁷⁸⁸ hadîsi ile ilgili olarak yazdığı bir risalede bu hadîsin bütün varyantlarını bir araya toplayarak hadîs hakkında bir hüküm vermeye çalışmıştır. el-Medhali'nin değerlendirmesi özetle şöyledir: "Bu hadîsle ilgili olarak hadîsçiler çeşitli görüşler ortaya atmışlardır. Bazıları, hadîsin muttasıl senedlerle Peygamberimiz'e ulaşan sahih bir hadîs olduğunu söylerken bazıları da Sahihayn'da bulunan ve hadîsin son kısmında geçen "Her

⁷⁸⁶ Bkz: el-Ensârî, a.g.e, s. 11-28.

⁷⁸⁷ Bkz: el-Ensârî, Hammâd b. Muhammed, *İthâfu Zevi'r-Rüsûh bi men Rumiye bi't-Tedlîs mine'-ş-Şuyûh*, Kuveyt 1985.

⁷⁸⁸ Tirmizi, Menâkıb, 33, (V, 623-624); İbn Mâce, Mukaddime, 11 (I, 55); Ahmed b. Hanbel, III, 184, 281; Müstedrek, III, 419, 507, 532; Hadîsin Ebû Ubeyde ile ilgili bölümü için Bkz: Buhari, Fezâilu's-Sahâbe, 21, (VII, 92-93).

ümmetin bir emini vardır. Bu ümmetin emini de Ebû Ubeyde b. Cerrah'tır" lafzı hariç geri kalan kısmının mürsel olduğunu söylemişlerdir. Hadîsin mürsel olduğunu söyleyenler arasında Hatip el-Bağdâdî, Dârekutnî, İbn Abdilhâdî, el-Beyhakî, İbn Abdilberr, İbn Teymiyye ve Ebû Nuaym el-İsfahânî gibi muhaddisler bulunmaktadır. Hadîsin muttasıl ve dolayısıyla sahih olduğunu söyleyenler ise Tirmizi, Nesâî, İbn Hibbân, Tahâvî, Ziyau'd-Dîn el-Makdîsî, el-Hâkim en-Neysâbüri, el-Beyhakî, Ebû Bekr İbnu'l-Arabî, en-Nevevî, ez-Zehabî, İbn Kesîr, İbnü'l-Mulakkin ve el-Elbânî.⁷⁸⁹

el-Medhalî bu hadîsin rivâyetlerini değerlendirirken, hadîsi Peygamberimizden Hz. Enes, ondan da Ebu Kulâbe, ondan da Halit el-Hazzâ'nın rivâyet ettiğini, Halit'ten de Abdülvehhâb b. Abdülmecîd es-Sakafî,⁷⁹⁰ Vüheyb b. Halit b. Aclân el-Bâhilî el-Basrî⁷⁹¹ ve Süfyan-i Sevrî⁷⁹² gibi raviler muttasıl bir senedle rivâyet etmişlerdir. el-Medhalî bu ravilerin hepsinin sika ve güvenilir raviler olduklarını dolayısıyla bunların hadîsi merfu-mevsul bir şekilde Peygamberimizden rivâyet etmelerinin de son derece normal olduğunu belirtmektedir. Hadîsin mürsel olduğunu iddia eden muhaddislerin görüşleri ve delillerinden bahseden el-Medhalî, Hatip el-Bağdâdî'nin hadîsin bütün rivâyetlerini sıraladıktan sonra, hadîsin mürsel olduğu görüşünün daha güçlü olduğunu, dolayısıyla Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrâh ile ilgili olan kısmının dışında kalan bölümlerinin mürsel olduğunu söylemiştir. el-Medhalî çalışmasının sonunda hadîsin müsned muttasıl olduğu sonucuna vardığını söylemiş ve kendisi gibi düşünenlerin isimlerini vererek çalışmasını noktalamıştır.⁷⁹³ İbn Hacer el-Askalânî hadîs hakkında yaptığı değerlendirmede hadîsin Buhârî'de olan kısmının mevsul muttasıl geri kalan kısmının ise mürsel olduğu söylemiştir.⁷⁹⁴

el-Medhalî, Hamza el-Malabârî'nin⁷⁹⁵ Sahih-i Müslim üzerine yazdığı bir esere "*er-Reddû'l-Müfhim alâ men Î'teda alâ Sahih-i Müslim*" adında bir kitap yazarak onun Sahih-i

⁷⁸⁹ Bkz: <http://www.rabee.net/ar/books.php?cat=3&id=75>, erişim tarihi: 16.02.2014

⁷⁹⁰ Bkz: Tirmizi, Menâkıb, 33.

⁷⁹¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 281.

⁷⁹² Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 184.

⁷⁹³ Geniş bilgi için Bkz: <http://www.rabee.net/ar/books.php?cat=3&id=75>, erişim tarihi: 16.02.2014

⁷⁹⁴ Bkz: el-Askalânî, *Fethü'l-Bâri*, VII, 93.

⁷⁹⁵ Hamza el-Malabârî 1952 yılında Hindistan'ın Malabâr bölgesinde doğdu. Mekke Ümmü'l-Kura Üniversitesi'nde el-Heysemi'nin "Gâyetü'l-Maksad fî Zevâidü'l-Müsned" kitabının bir kısmının tahkikiyle doktorasını tamamladıktan sonra bir müddet aynı üniversitede ders verdi. Daha sonra Cezayir'de bazı üniversitelerde öğretim üyeliği yaptı. Halen Dubai üniversitesinde öğretim üyeliği görevini sürdürmektedir. Yayımlanmış eserleri arasında "*el-Müvazenetu beyne'l-Mutekaddimin ve'l-Müteahhirin fî Tashihi'l-Hadîs ve Ta'lilihi*", "*Tashihi'l-Hadîs İnde İbni's-Salâh*", "*Keyfe Nedrusu İlme't-Tahrîc*" vb. kitaplar bulunmaktadır. "*el-Müvazene*" isimli kitabı yayımlandıktan sonra Suûdi Arabistan hadîs çevrelerince bu kitaba bazı

Müslim ile ilgili bazı iddialarına cevap vermiştir. el-Malabâri kitabında, Müslim'in takip ettiği metot ve bab başlıklarında zikrettiği hadislerin sıralanışından söz ederken, Müslim'in bablardaki ilk hadislerinin sahih olduğunu ancak diğer hadislerinin ise illetli ama birbirlerini takviye ettiklerini iddia etmiştir. el-Medhali daha önce böyle bir iddianın hadisçiler tarafından dile getirilmediğini söyleyerek onu eleştirmiştir. Bununla birlikte Malabâri; sadûk (صدق) ravinin hadisleri ile hasen li gayrihi (حسن لغيره) hükmündeki hadislerin zayıf olduğu, hadislerin; şevahid ve mutabaatlarla takviye olamayacakları gibi görüşlerinden dolayı da onu eleştirmiştir. el-Medhali'ye göre el-Malabâri, Müslim'in metodunu anlamadığı gibi onu savunayım derken daha büyük hatalara düşmüş, muhaddisleri mütekaddim ve müteahhir diye ikiye ayırmış, müteahhir muhaddislerin hadis tashih etmelerini ve tercih yapmalarını hoş karşılamamıştır. Bütün bu görüşlerinden dolayı el-Medhali, el-Malabâri'yi eleştirmiştir.⁷⁹⁶ Suûdi Arabistan'lı bir diğer hadis âlimi Ahmed b. Salih ez-Zehrâni de, el-Malabâri'ye bir reddiye yazarak iddialarına cevap vermiştir.⁷⁹⁷

el-Medhalî “*Beyne'l-İmameyn Müslim ve'd-Dârekutni*” isimli eserinde Dêrakutni'nin (ö.385/995) imam Müslim'in yaklaşık 95 hadîsi üzerindeki mülâhazalarını ele almış ve bu tartışmada her iki imamdan hangisinin haklı olduğunu delilleriyle tesbit etmeye çalışmıştır. el-Medhali bu hadisleri sened ve metin bakımından tek tek incelemiş ve hadislerle ilgili tercihlerde bulunmuştur. Bu tespitlerinden bazıları şunlardır:

1. “Kişinin duyduğu her şeyi başkalarına söylemesi, ona yalan olarak yeter.”⁷⁹⁸ hadîsi ile ilgili olarak Dârekutni, imam Müslimin bu hadîsi Ebû Bekr b. Ali b. Hafs'ın Şu'be'den onun da Hubayb'dan onun da Hz. Peygamber'den rivâyeti şeklinde kitabına aldığını, ancak hadîsin mürsel olduğunu çünkü Muaz b. Muaz el-Anberî, Ğunder ve Abdurrahman b. Mehdi'nin bu hadîsin mürsel olduğunu söylediklerini nakletmektedir. Dârekutni bu hadîsin Sahih-i Müslim'de Müslim'in Ubeydullah b. Muaz b. el-'Anberi, onun da babasından onun da Muhammed b. Müsenna kanalıyla, Yine Müslim'in Abdurrahman b. Mehdi, onun ve Muhammed b. Müsenna'nın Şube kanalıyla, onun da Hubayb b. Abdurrahman, onun da Hafs b Asım ve onun da Hz. Peygamber'den rivâyeti

reddiyeler yazılmıştır. Bunlar arasında el-Medhali'nin yukarıda zikredilen kitabının yanı sıra Ahmed b. Salih ez-Zehrâni'nin “*Nakdu Mucazeferati Hamza el-Malabari*” gibi kitaplar başı çekmektedir. Bkz: <http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=331578>, erişim tarihi: 16.02.2014

⁷⁹⁶ <http://www.rabee.net/ar/books.php?cat=3&id=70>, erişim tarihi: 16.02.2014

⁷⁹⁷ Bkz: ez-Zehrâni, Ahmed b. Salih, *Nakdu Mucazeferati Hamza el Malabari*, Dâru'l-İmam Malik, Abu Dabi 2004.

⁷⁹⁸ Müslim, Mukaddime, 2, (I,72-); Ebû Dâvud, Edeb, 88, (V, 264); İbn Hibban, I, 213.

şeklinde geçtiğini söylemektedir. Bununla birlikte hadîsin Müslim’deki bir başka rivâyeti de Ebû Bekr b. Ebi Şeybe’nin Ali b. Hafs kanalıyla onun da Şube onun da Hubayb b. Abdurrahman onun da Hafs b. Asım onun da Ebû Hureyre onun da Hz. Peygamber’den rivâyeti şeklindedir. Dârekutni bütün bu rivâyetlere bakıldığında hadîsin mürsel olduğunun anlaşıldığını söylemektedir. el-Medhali ise hadîsle ilgili yaptığı araştırma neticesinde şu sonuca varmıştır: “Her ne kadar imam Nevevi bu hadîsin muttasıl olduğunu iddia etmişse de⁷⁹⁹ bana göre hadîs mürseldir. Zaten Dârekutni ve Ebû Dâvud hadîsin mürsel olduğunu söylemişlerdir. Çünü hadîsi mürsel olarak rivâyet eden Abdurrahman b. Mehdi, Gunder, Muaz b. Muaz el-Anberi, Hafs b. Ömer, Süleyman b. Harb ve Âdem b. Ebi İyâs sika olan ravilerdir. Hadîsi mevsûl bir şekilde rivâyet eden Ali b. Hafs adındaki ravi ise hadîste hâfız olmayıp sadûk bir ravidir. Bundan dolayı hadîsin muttasıl senedi şaz sayılmaktadır. Çünkü sadûk bir ravinin kendisinden daha güçlü ravilere muhalefeti şaz sayılmaktadır. Bu nedenle bu hadîs mürsel bir hadîstir. Zaten İmam Müslim de bu hadîsi ihticac makamında kitabının konu başlıklarından hemen sonraki hadîslerde değil de mukaddimesinde zikretmiştir. Dolayısıyla Müslim burada kusurlu olarak görülmemelidir.”⁸⁰⁰

2. Dârekutni’nin Müslim’e itirazda bulunduğu hadîslerden birisi de “Ey Eba Zer! sen zayıf bir insansın. Ben kendim için ne istiyorsam sana da aynı şeyi istiyorum. İki kişiye bile emir olma. Yetim malının sorumluluğunu alma.”⁸⁰¹ Dârekutni’ye göre Müslim bu hadîsi Ebû Hayseme ve İshak vasıtasıyla el-Mukrî’den, o da Said b. Ebi Eyyûb, o da Ubeydullah b. Ebi Ca’fer’den, o da Ebû Sâlim el-Ceyşânî’den, o da babasından ve o da Ebû Zerr vasıtasıyla Peygamberimiz’den rivâyet etmiştir. Ancak Dârekutni’ye göre İbn Lehîa burada Said’e muhalefet ederek hadîsi Ubeydullah b. Ebi Cafer’den onun da Müslim b. Ebi Meryem es-Sadeî onun da Ebû Sâlim el-Ceyşânî onun da babasından onun da Ebû Zer’den rivâyeti şeklinde kitabına almıştır. Dârekutni, Müslim’in bu hadîsi Sahih’ine aldığını, ancak bu hadîste Said b. Eyyûb ve Abdullah b. Lehîa ihtilâf ederek farklı ravilerden rivâyette bulunduklarından dolayı hadîsin hükmü hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. Nevevî ise, Dârekutni’nin bu hadîste sadece raviler

⁷⁹⁹ Nevevi Sahih-i Müslim şerhinde hadîsle ilgili yaptığı değerlendirmede hadîsin hem mürsel hem muttasıl senetlerle rivâyet edildiğini ancak hadîsi mürsel bir şekilde rivâyet eden ravilerin çokluğu ve hepsinin de sika olması hasebiyle bunun, sika ravilerin ziyadeleri kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini, dolayısıyla hadîsin sahih muttasıl olduğunu söylemiştir. Bkz: Sahih-i Müslim (Nevevi Şerhi ile beraber), Mukaddime, 2, I, 47.

⁸⁰⁰ Bkz: el-Medhali, Rebî’ b. Hâdi, “*Beyne’l-İmameyn: Müslim ve’l-Dârekutni*”, Mektebetu’r-Rüşd, Riyad Tsz., s. 30-33.

⁸⁰¹ Müslim, İmâre, 3, (XII, 209-210); Ebû Dâvud, Vesâyâ, 4, (III, 289-290); Nesâî, Vesâyâ, 10, (V, 215); el-Müstedrek, IV, 87.

arasındaki ihtilâfa değindiğini, hadîsle ilgili herhangi bir hüküm vermediğini söyleyerek, aslında hadîsin sened ve metin bakımından sahih olduğunu ancak Said b. ebi Eyyüb'ün İbn Lehîa'dan daha sağlam olduğunu belirtmiştir.⁸⁰² el-Medhali ise yaptığı değerlendirmede Said'in İbn Lehîa'dan daha sağlam olduğu konusunda Nevevi'ye katıldığını ancak 'sened ve metin bakımından sahih olduğu' konusunda Nevevi'yle aynı görüşte olmadığını, çünkü Sâlim b. Ebi Sâlim'in İbn Hacer el-Askalânî'nin deyiimiyle "makbul" bir ravi olduğunu söylemiştir. Makbul bir ravi'nin ise mutabi'i (destekleyicisi) olmadan hadîsinde problem olduğunu İbn Hacer'e dayandıran el-Medhali'ye göre Darekut'ni itirazında haklıdır. el-Medhali devamla şöyle söylemektedir: "Bu hadîs için bir mutabi' aradım ama bulamadım. Sâlim b. Ebi Sâlim'in hal tercemesi için Buhârî ve İbn Ebi Hâtîm'in kitaplarına baktığım halde bu ravi için herhangi bir cerh ve ta'dile rastlamadım. Diğer taraftan Ahmed Muhammed Şakir, Râşid b. Sa'd el-Himsî'den bahsederken Buhârî'nin bu raviyi *Tarih* adlı kitabında zikrettiğini ve cerh etmediğini ve bunun tevsik anlamına geldiğini belirtmektedir. Eğer Ahmed Şakir'in bu dediği doğruysa yani Buhârî'nin *Tarih* adlı kitabında haklarında herhangi bir cerhte bulunmadığı ravileri sika saydığı kabul edilirse bu durumda Nevevi'nin bu hadîsi tashih etmesinde herhangi problem olmayacaktır. Nitekim İbn Hibbân ve Zehebi de Sâlim'i ta'dil etmişlerdir. Müslim'in ondan rivâyeti de bu durumda ona güç katmakta ve ta'dil anlamına gelmektedir."⁸⁰³

3. Müslimde geçen "Huzeyfe İbnu'l-Yemân ile Resulullah arasında geçen bir diyalogda Huzeyfe Resulullah'a ya Resulellah! Biz şer içindeydik, Allah bize hayır verdi. Bundan sonra hep hayır içinde mi olacağız yoksa bu hayırdan sonra şer olacak mı? Peygamberimiz: Evet deyince ben yine: Ondan sonra şer olacak mı, diye sordum. Yine evet deyince ben tekrar: Bundan sonra şer olacak mı, diye sordum. Peygamberimiz: Evet şer olacak deyince ben: Nasıl ya Resulellah, diye sordum. O da: Benden sonra bazı imamlar (yöneticiler) gelecek ki benim hidâyet yolumdan gitmeyecekler ve benim sünnetimi takib etmeyeceklerdir. İçlerinde öyleleri vardır ki onlar insan kılığında şeytanlardır. Ben de: O zamana kavuşursam ne yapayım ya Resulellah? diye sorunca bana: Emire itaat et, malın zorla alınıp sırtın kamçılansa bile emire itaat et."⁸⁰⁴ hadîsiyle ilgili olarak Darekutnî bu hadîsin mürsel olduğunu söylemiştir. Çünkü Müslim bu hadîsi Muhammed b. Sehl b. Asker et-Temîmi ve Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimi, her ikisi

⁸⁰² Nevevi, *Şerhu Sahih-i Müslim*, XII, 209-210.

⁸⁰³ Bkz: el-Medhali, *Beyne'l-İmameyn*, s. 320-322.

⁸⁰⁴ Müslim, *İmâre*, 11, (XII, 236-238).

de Yahya b. Hassân, o da Muaviye b. Selam o da Zeyd b. Selam o da babasından o da Huzeyfe'den rivâyet etmiştir. Mürsel olmasının sebebi de Ebû Selâm'ın Huzeyfe ile karşılaşmamış olmasıdır. Nevevi de Müslim şerhinde Dârekutni'nin bu itirazında haklı olduğunu, ancak bu durumun bu hadîse bir zararının olmadığını, çünkü hadîsin başka yollarla muttasıl olarak rivâyet edildiğini belirtmektedir. Aslında Müslim Sahih'inde de bu hadîsin muttasıl bir senedini de vermektedir.⁸⁰⁵ Ancak Müslim burada bu senedi babların asıllarda değil de mutabaat kısmında vermektedir. el-Medhali ise Dârekutnî ve Nevevî'nin görüşlerini verdikten sonra hadîs hakkındaki kanaatını şöyle izah etmektedir: “Özet olarak söylemek gerekirse Dârekutni burada itirazında haklıdır. Çünkü Ebû Selâm Huzeyfe ile görüşmemiştir. Ancak bana göre Müslim'in bu hadîsi bu şekilde kitabına almasının iki sebebi vardır. Birincisi; Müslim belki burada her iki ravinin aynı asırda yaşamış olmalarından ötürü karşılaşmış olabileceklerini, dolayısıyla hadîsi ondan işitmiş olma ihtimalini düşünerek kitabına almıştır. Çünkü Müslim'e göre raviler arasında likâ (karşılaşmak) şart değil muâsarat (aynı asırda yaşamış olmak) yeterlidir. Nitekim Huzeyfe ve Ebû Selâm aynı asırda yaşamışlardır. İkincisi; belki de Müslim her iki ravinin karşılaşmadıklarını bildiği halde bu hadîsi bab başlığının asıl hadîslerinden değil de mutabaat hadîslerinden biri olarak düşündüğü için kitabına almıştır. Hadîsin metnine gelince, metnin sahih olmasında herhangi bir şüphe yoktur. Çünkü bu hadîs başka senedlerle Huzeyfe'den merf'u muttasıl bir şekilde rivâyet edilmiştir.”⁸⁰⁶

Biz de el-Medhali'nin kitabına konu olan ve Dârekutni'nin Müslim'i eleştirdiği 95 hadîsi tek tek incelediğimizde, el-Medhali'nin 49 hadîste Dârekutni'yi haklı bulduğunu, 41 hadîste ise Dârekutni'nin itirazlarını yersiz bularak Müslim'i haklı bulduğunu, geriye kalan 5 hadîste ise araştırmaları sonucunda herhangi bir neticeye varmadığını tesbit ettik. el-Medhali hadîsleri incelerken hadîslerin mutabaat ve şevahidlerinin yanı sıra hadîslerde geçen raviler hakkında da bilgiler vermekte ve çoğu zaman tercih yapmaktadır.⁸⁰⁷

⁸⁰⁵ Bu hadîse dair bir makalesinde Müsfir b. Ğurmullah ed-Dümeynî el-Medhali ile aynı görüşte olmadığını söylemiştir. Ona göre hadîsteki “malın zorla alınıp sırtın kamçılansa bile emire itaat et” lafzını içeren rivâyet mürseldir. Bu mürsel rivâyet Müslim'de geçen ve muttasıl olan bir önceki hadîsle de takviye olmamaktadır. Çünkü bu ziyade bir önceki hadîste yoktur. ed-Dümeynî, bu rivâyeti takviye amaçlı yaptığı bir araştırma neticesinde Ahemd b. Hanbel, Tirmizi, Ebû Dâvud ve İbn Mâce'nin rivâyet ettikleri ve lafızları aynı olan bir hadîse rastladığını ancak bu hadîsin de illetli olduğunu ve bu nedenle de Müslim'deki hadîsi takviye edemeyeceğini belirtmektedir. ed-Dümeynî'ye göre Dârekutni burada Müslim'e itirazında haklıdır. Bkz: ed-Dümeynî, “*Hadîsu Müslim an Huzeyfe fî Darbi'z-Zahr ve Ahzi'l-Mâp*” Riyad 1432, <http://www.aldominy.com/news-action-show-id-6.htm>, 17.02.2014

⁸⁰⁶ el-Medhali, *Beyne'l-İmameyn*, 322-324.

⁸⁰⁷ Bkz: el-Medhali, *Beyne'l-İmameyn*.

Değerlendirme: Suûd hadîs âlimlerinin sened tenkîd kriterleri incelendiğinde şu sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir: Suûd hadîs âlimleri ehl-i hadis geleneğine mensubiyetlerinden dolayı, genellikle muhaddislerin sened tenkit kriterlerine bağlı kalmışlardır. Kendilerine has bir metodun var olduğunu söylemek oldukça güçtür. Cerh ve ta'dil alimlerinin hadîs ravileri ve senedler hakkındaki hükümlerine çoğunlukla katıldıkları görülmektedir. Ancak el-Muallimî ve el-Elbânî gibi hadisçilerin, senet tenkidinde öncekilerden farklı hükümler verdiklerini de söylemek gerekir. el-Muallimî, geleneğe yakın bir isim olmasına rağmen raviler ve senetler hakkında farklı tebpitlerde bulunmuş, bu nedenle de asrın Zehebi'si olarak nitelendirilmiştir. Örneğin Buhârî'nin *et-Tarîhu'l-Kebîr* isimli eserinde rivayet ettiği hadislerin zayıf hadisler olduğu tespiti dikkate şayandır. el-Elbânî'nin ise geleneğe bağlı bir hadîsçi olduğunu söylemek oldukça güçtür. Son zamanlarda onun kadar sened tenkîdi yapan bir başka hadîs âlimi yoktur. O, kendine has metoduyla rical tetkikinde ve hadisler hakkında verdiği hükümlerle çok tartışılmıştır. Suûd âlimleri bile zaman zaman onun hükümlerini tartışmışlardır. Mesela; meşhur sünenleri sahih ve zayıf diye ikiye ayırarak incelemeye tabi tutması, daha önce benzeri görülmemiş bir tasarruf ve bir okadar da ilginçtir. Ancak şu bir gerçektir ki, günümüzde onun senetler hakkında verdiği hükümler genellikle kabul görmektedir. İbn Bâz ise sened tenkidinde geleneğe bağlı bir muhâdis olarak görülmektedir. Önceki muhaddislerden farklı olarak rical ve senetler hakkında verdiği hükümler oldukça azdır. el-Medhalî ise İbn Bâz gibi gelenekçi olmasına rağmen zaman zaman farklı hükümler verdiği tespit edilmiştir. İsmail el-Ensârî ise tamamen gelenekçi bir hadîsçi olarak bilinmektedir.

3.2.2. Metin Tenkidi

Metin tenkidi, metnin sübutunu tesbitte uygulanan yöntem demektir.⁸⁰⁸ Bir başka deyişle bir hadîs metninin sahih olup olmadığını araştırmak için başvurulacak kriterlerin tamamını kapsayan incelemeye metin tenkidi denir.⁸⁰⁹

Yukarıdaki tanımlara ilaveten, metin tenkidi olarak tanımlanan işlemin, iki farklı kavramla ifade edilebileceği de belirtilmiştir. Buna göre, hadîsin tek tek rivâyetlerinin veya aynı konudaki farklı hadîs rivâyetlerine dayanılarak yeniden inşa edilen ortak metinlerin gerçekten Hz. Peygamber'e ait olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan tetkikler

⁸⁰⁸ Coşkun, a.g.e, s. 181.

⁸⁰⁹ Bkz: ed-Dumeynî, Müsfir Ğurmullah, *Mekayisu Nakdi Mutuni's-Sünne*, Riyad 1984, s. 49-55; el-A'zami, Muhammed Mustafa, *Menhecü'n-Nakd İnde'l-Muhaddisin*, Riyad 1982, s. 1-21.

“metin tenkidi”, bir hadîsin çeşitli rivâyetlerine dayanılarak mümkün olan en sağlıklı metnin ortaya konmasına da “metin tetkiki” denilmektedir.⁸¹⁰

Hadîslerde metin tenkidi Hz. Peygamber ve sahâbe zamanından beri bilinmekte ve uygulanmaktaydı. Sahâbenin bazı rivâyetleri Kur’an’a, bazılarını sahih hadîslere ve sabit sünnete aykırı bularak zayıf veya mevzu diye değerlendirdiği hadîs kaynaklarında bilinen bir durumdur. Sahabelerle açılan bu çığır hiç ara vermeden devam etmiş, hadîsleri Kur’an’a, sünneti sünnete, hadîsi kıyasa veya sahabe uygulamalarına, tarihi olaylara ve akla arz etmek suretiyle metnin korunmasına çalışılmıştır.⁸¹¹

Metin tenkidi ile ilgili olarak bazı çevrelerin, muhaddislerin mesailerinin çoğunu sened tenkidine ayırdıkları ve metin tenkidıyla uğraşmadıkları yönündeki eleştirileriyle ilgili olarak Abdurrahman el-Muallimi’nin şu tesbiti bizce önemlidir. “Mahmut Ebû Reyve ve onun gibi düşünen bazı çevreler, muhaddislerin sened tenkidıyla uğraştıklarını metin tenkidıyla ilgilenmediklerini veya çok az ilgilendiklerini iddia etmişlerdir. Hâlbuki rical ve ilal kitapları incelendiğinde görülecektir ki muhaddislerin zaman zaman hadîsler hakkında “Münker bir hadîs, batıl bir hadîs, şibh-i mevzu’ veya mevzu” hükmünü verdiklerini bilinen bir gerçektir. Çoğu zaman da ravilerle ilgili olarak “münker hadîsler rivâyet etmektedir, sâhibu menâkîr (münker hadîs sahibi) gibi hükümler verilmiştir. Bu lafızlar iyice incelendiği zaman bunların, senetten çok hadîs metinlerini ilgilendirdiği görülecektir. Hadîs âlimleri ravilerin sika olup olmadıklarını anlamak için hadîslerini de inceledikleri için, münker rivâyetlere sahip ravileri de cerh ederek, ne kadar münker rivâyet varsa mutlaka onun senedinde cerh edilen bir ravinin olduğu tesbit edilmiştir. Böylece muhaddisler metninde problem gördükleri her hadîsin mutlaka senedine bakma gereği duymuşlardır. Bu teftiş esnasında senette gördükleri illetleri de zikretmekten geri kalmamışlardır. Çoğu zaman da senetteki problemi ortaya koydukları için metindeki problemi isimlendirme gereği duymamışlardır. Örneğin İbnu’l-Cevzî’nin “el-Mevzuat” adlı kitabına bakıldığı zaman görülecektir ki o önce hadîsin metniyle ilgilenmektedir. Yani önce problemlili gördüğü metni ele almış daha sonra senetteki probleme değinerek hadîs hakkında bir hüküm vermiştir. İlal kitapları için de aynı durum söz konusudur. İlal kitaplarında örnek olarak ele alınan hadîslerin çoğunun metinleri problemlidir veya

⁸¹⁰ Coşkun, a.g.e, s.182 ; Bkz: Kırbaçoğlu, M. Hayri, *Alternatif Hadîs Metodolojisi*, Kitabiyat Yay., Ankara, 2002, s. 170-171.

⁸¹¹ Bkz: Yıldırım, Enbiya, *Hadîste Metin Tenkidi*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Bursa, 1996, s. 58-60.

münkerdir. Ancak muhaddisler metindeki problemleri zikretmekten çok senetteki problemleri öne çıkarmışlardır.”⁸¹²

el-Muallimî'nin yukarıdaki sözlerinden anlaşıldığı kadarıyla muhaddisler bilinenin aksine önce hadîsin senedine değil metnine yönelmişler, metinde gördükleri problemten dolayı da ilk önce senedi araştırmaya başlamışlardır. Hal böyleyken başkaları onların metin tenkidıyla ilgilenmediklerini zannetmiştir. Bizce önemli bir tesbit olarak görülen el-Muallimî'nin bu değerlendirmesi kendisinden önceki âlimler tarafından pek dile getirilmemiştir.

Son dönem Suûd hadîşçilerinden Müsfir b. Garamallah ed-Dümeynî, hadîslerde metin tenkidinin uygulanmadığına dair eleştirilere cevap teşkil edebilecek mahiyette kapsamlı bir kitap te'lif ederek hadîs literatürüne önemli bir katkıda bulunmuştur. ed-Dümeynî'ye göre hadîslerde metin tenkid kriterlerini sistematik bir şekilde ilk uygulayanların başında İbnu'l-Cevzî ve İbn Kayyim el-Cevziyye gelmektedir.⁸¹³ Sahâbe'den başlamak üzere Tabîîn, Etbâ-ı Tâbiîn ve diğer asırlardaki âlimler bir hadîsin sahih olup olmadığını anlamak için senedine baktıkları gibi metinlerine de bakarak değerlendirmelerde bulunmuşlar ve sonra da hadîsler hakkında hüküm vermişlerdir.⁸¹⁴

Suûdi Arabistan'ın önemli muhaddislerinden Abdülaziz b. Bâz'ın (ö.1420/1999) zaman zaman metin tenkidine başvurduğu ve bazen de önceki âlimlerden farklı bir metot benimsediği anlaşılmaktadır. Abdülazîz b. Bâz'ın 24 cildi bulan fetvalarına ve diğer eserlerine bakıldığı zaman onun hiç de azınsammayacak oranda metin tenkidine başvurduğu anlaşılmaktadır. Abdülazîz b. Bâz'ın bütün eserlerindeki metin tenkid örnekleri aslında başlı başına bir doktora konusudur. Burada sadece birkaç örnek verilecektir.

Küsûf namazı ile ilgili Abdülaziz b. Bâz diğer Suûd âlimlerinden farklı bir görüş ortaya koymuştur. Ona göre bu namazın kılınışına dair hepsi de sahih olan rivâyetlerin çokluğu⁸¹⁵ sebebiyle ortaya şöyle bir sonuç çıkmaktadır. Peygamberimiz, bu namazı hayatında sadece bir kere ve iki rekât halinde kılmıştır. Peygamberimiz bu namazın her

⁸¹² el-Muallimî, *el-Envâru'l-Kâşife*, s. 263.

⁸¹³ ed-Dümeynî, *Mekâyis*, s. 5-6.

⁸¹⁴ ed-Dümeynî, a.g.e., 7-8.

⁸¹⁵ Kusûf namazı hakkında mezheplerin farklı uygulamaları vardır. Peygamberimizin bu namazı kaç sefer kıldığı, namazı kıldırış şekli ve bu namazın hükmü gibi konular için Bkz: Yaşaroğlu, Kâmil, “*Küsûf*”, DİA, Ankara 2002, XXV, 576-577.

rekâtında iki kıraat, iki rükû ve iki secde yapmış ve duaları da oldukça uzun tutmuştur. İbn Bâz, bunun dışında kalan rivâyetlerin -ki bu rivâyetlerin bazılarında bu namazın dört rekât olarak kılındığı vb. farklı uygulamalar mevcuttur- sika ravilerin şâz rivâyetleri veya evhamları olduğunu ve bu rivâyetleri mahfuz olan diğer rivâyetlere ters düştüğü için, amel edilemez olarak değerlendirmiştir.⁸¹⁶

Abdülazîz b. Bâz bazı âlimlerin tashih ettiği tesbih namazı hakkındaki hadîsleri de şâz ve münker olarak nitelendirmektedir. Ona göre tesbih namazı ile ilgili rivâyetlerin bolluğu ve ravilerinin sika olması da bu namazın meşru olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü Peygamberimizin nafîle namazlar ile ilgili uygulamaları herkesin malumu olması gerekmektedir. Oysa burada rivâyetlerin, içinden çıkılmaz bir şekilde farklılık arz etmesi nedeniyle tam tersi bir durum söz konusudur. Ona göre bu nedenlerden dolayı bu namaz ile ilgili hadîs metinleri şâz veya münker olup, onlarla amel edilmez.⁸¹⁷

Abdülazîz b. Bâz'ın, metnini şâz ve münker olarak nitelediği bir diğer hadîs de, İbn Ebi Zî'b'ın Salih Mevlâ et-Tev'eme'den, onun da Ebû Hureyre'den rivâyet ettiği "Mescitte cenâze namazı kılana herhangi bir şey (sevap) yoktur"⁸¹⁸ hadîsidir. İbn Bâz bu hadîsi, Hz. Aîşe'nin Beyzâ'nın iki oğlunun cenaze namazının mescitte kılındığına dair hadîsi⁸¹⁹ ile Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in cenaze namazlarının mescitte kılındığına dair rivâyetlere ters olduğu için şâz ve muhalif bir rivâyet olarak nitelendirmekte ve reddetmektedir. İbn Bâz burada hadîsin sened tenkidini yapmayı da ihmal etmemektedir. Ona göre bu hadîs sened bakımından sorunsuzdur. Çünkü her ne kadar ravilerinden birisi olan Salih ihtilat etmişse de İbn Ebi Zî'b'in ondan rivâyeti ihtilattan öncedir ve dolayısıyla bu sahih bir senettir. Ancak ona göre buradaki asıl problem hadîsin senedinde değil metnindedir.⁸²⁰

Suûdi Arabistan hadîs âlimlerinden İsmail el-Ensâri, Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî'nin kaleme aldığı "*Âdâbu'z-zîfâf*" adlı eserinde, kadınlara altın takıları haram görmesi ve bu yönde delil olarak kullandığı hadîslere binaen ona "*İbâhetu't-Tahallî'l-Muhallak bi'z-Zeheb li'n-Nisa ve'r-Reddu ala'l-Elbânî*" isminde bir reddiye yazarak delil olarak kullandığı hadîsleri daha çok metin yönünden tenkide tabi tutmuş ve onlara cevap vermiştir. el-Ensari hadîsleri tenkid ederken özetle şunları söylemiştir: "Peygamberimizden

⁸¹⁶ Bkz: İbn Bâz, *Mecmûu Fetava ve'l-Makâlat*, XIII, 73.

⁸¹⁷ Bkz: İbn Bâz, a.g.e., XI, 426

⁸¹⁸ Ebû Dâvud, Cenâiz, 54, (III, 531); İbn Mâce, Cenâiz, 29, (I, 486); Beyhakî, IV, 51.

⁸¹⁹ İbn Mâce, Sünen, Cenâiz, 29, (I, 486); Ebû Dâvud, Sünen, Cenâiz, 54, (III, 530).

⁸²⁰ Bkz: İbn Bâz, *Haşiyetu İbn Bâz 'alâ Buluği'l-Merâm*, I, 352-353.

rivâyet edilen ve kadınlara altın takıların yasaklandığına dair hadîslere bakıldığında bazı âlimler neshi tercih etmiş ve yasaklayıcı hadîslerin, izin veren hadîslerle neshedildiğini iddia etmişlerdir. Bazı âlimler de altın takı takan kadınlara azap va'd eden hadîslerinin bütün kadınları değil, sadece zekâtını vermeyen kadınları kapsadığını söylemişlerdir. Bazı âlimler ise peygamberimizin, takılarıyla gösteriş yapıp onları yabancı erkeklere gösteren kadınları kastedtiğini söyleyerek, yasağın sadece bu kadınları kapsadığını iddia etmişlerdir.”⁸²¹ el-Ensâri daha sonra detaylı bir şekilde el-Elbânî'nin iddialarına cevap vermiş, hadîsleri sened ve metin bakımından tenkid etmiştir.⁸²²

Son dönem Suûd muhaddislerinden hadîslerin sened ve metinlerini tenkide tabi tutan âlimlerinden birisi de Hammâd el-Ensâri'dir. el-Ensâri; bazı hadîslerin sened ve metinlerini tenkit ettiği müstakil risaleler de yazmıştır. el-Ensâri'nin metin tenkidinde bulunduğu bazı hadîsler şunlardır: “Âdem, Rahman'ın suretinde yaratıldı.”⁸²³ hadîsinin metin tenkidinde el-Ensâri şunları söylemektedir: “İmam Malik ve İbn Huzeyme'nin bu hadîsi inkâr etmelerinin sebebi, hadîsin sahih bir rivâyetle kendilerine ulaşmamış olmasındandır. Belki de bu imamlar, sakıncalı sonuçlarından (Sedd-i Zerâi') korktukları için böyle bir yola başvurmuşlardır. Ancak yaptığımız araştırma neticesinde bu hadîsin, çeşitli hadîs kaynaklarında geçen sahih bir hadîs olduğu tesbit edilmiştir. Kaldı ki bu hadîs İbn Kuteybe'nin de belirttiği gibi metin bakımından, Allah'a izafe edilen yüz, iki el, parmaklar ve ayak sıfatlarının geçtiği hadîslerden daha ilginç değildir. Aradaki tek fark yüz ve iki el gibi sıfatların Kur'an'ı Kerim'de zikredilmesi diğer bazı sıfatların ise sünnette zikredilmesidir. Biz Kur'an ve sünnette varolan sıfatların hepsine inanıyoruz ve Allah'ın sıfatları için bir sınırlandırmayı da doğru bulmuyoruz.”⁸²⁴ Suûdi âlimlerden Hamûd et-Tuveyciri “Akidetu Ehli'l-Îman fî Halki Âdem alâ Sûreti'r-Rahmân” isimli bir kitap yazarak hadîsle ilgili olarak âlimlerin görüşlerine yer vermiş ve kendi tercihini hadîsin sahih olduğu yönünde bildirmiştir.⁸²⁵

⁸²¹ el-Ensâri, İsmail, *İbâhetu't-Tahallî el-Muhallek bi'z-Zeheb li'n-Nisa ve'r-Reddu ala'l-Elbânî*, Mektebetü'l-İmam Şafii, Riyad 1988, 61-63.

⁸²² Bkz: el-Ensâri, *İbâhetu't-Tahallî*, s. 60-130.

⁸²³ Bkz: el-Âcürri, Ebû Bekr Muhammed, *Kitabu's-Şeria*, Tahkik: Abdullah b. Ömer ed-Dümeycî, Dâru'l-Vatan, Riyad 1997, s. 1147-1153; Taberânî, *el-Mücemu'l-Kebîr*, III, 206; Dârekutni, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer, *Kitabu's-Sıfat*, Tahkik: Ali Nasır el-Fakihî, Medine 1983, s. 64-65.

⁸²⁴ el-Ensâri, Hammad b. Muhammed, “*Resâilün fi'l-Akide*”, Mektebetü'l-Furkân, Riyad Tsz., s. 169-170.

⁸²⁵ Bkz: et-Tuveyciri, Hamûd, *Akidetu Ehli'l-Îman fî Halki Âdem alâ Sûreti'r-Rahmân*, Dâru'l-Liva, Riyad 1989.

Sonuç itibariye Suûdi muhaddislerinin bir bütün olarak, hadîslerin sened ve metin tenkitlerinde aynı düşüncede olduklarını, hadîsler hakkında aynı hükümleri verdiklerini söylemek oldukça zordur. Bilakis senedleri veya metinleri tartışmalı olan hadîsler hakkında farklı görüşler ve farklı hükümler verdikleri görülmektedir. Örneğin; yukarıda hadîsle ilgili olarak Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî, diğer Suûd hadîs âlimlerinden farklı olarak hadîsin zayıf olduğuna hükmetmiştir. el-Elbânî'ye göre bu hadîs farklı ravilerden Cerir b. Abdülhamid A'meş'ten o da Habib b. Ebi Sâbit'ten o da Atâ b. Ebi Rebah'tan o da Abdullah b. Ömer'den onun da Peygamber'den rivâyet ettiği bu hadîsin ravileri sika olmalarına rağmen hadîs dört illetten dolayı zayıftır: Birincisi; Süfyan-ı Sevrî A'meş'e muhalefet ederek hadîsi Abdullah b. Ömer olmadan mürsel bir şekilde rivâyet etmiştir. İkincisi; A'meş müdellis olmasına rağmen Habib b. Ebi Sabit'ten bu hadîsi işittiğine dair bir ifade kullanmamıştır. Üçüncüsü; Habib b. Ebi Sabit de müdellis olduğu halde bu hadîsi Atâ'dan işittiğine dair bir tasrîh veya işaret bulunmamaktadır. Dördüncüsü; Cerîr b. Abdilhamid sika ve güvenilir bir ravi olduğu halde (Zehebi'nin Beyhaki'den naklettiğine göre) hafızasının zayıflaması nedeniyle bu hadîsin de dâhil olduğu otuz kusur hadîste hata etmiştir. Diğer taraftan Taberânî ve İbn Hacer el-Askalânî'nin hadîsin ravileri için söyledikleri “ravileri sika” (رواته ثقات) “sahih hadîs ravileridir” (رجاله رجال الصحيح) gibi ifadeler de bu hadîsin sahih hadîs olduğu anlamına gelmemektedir. Bir hadîsin ricalinin, sahih hadîs ricallerinden olması hadîsin sıhhat şartlarından biridir ancak hadîsin sahih olması için kâfi değildir. Hadîs araştırmalarındaki tespitime göre eğer âlimler bir hadîs için “ricalu isnâdihi sikâtun” (رجال اسناده ثقات) demişlerse, bir illetten dolayı bunun sahih bir sened olmadığı anlamına gelmektedir.⁸²⁶

Genel itibariyle zayıf hadîsle amel ve özelde de fezâilu'l-a'mal konusunda zayıf hadîsle amel meselesi Suûdi hadîs âlimleri arasında ihtilâflı bir konudur. Suûd muhaddislerinin çoğu mutlak olarak fezâilu'l-a'mal ve diğer konularda zayıf hadîsle amel edilemeyeceğini söylemişlerdir. el-Muallimî⁸²⁷, Nâsiruddin el-Elbânî, Muhammed b. Salih el-Useymin, Hammâd el-Ensâri ve Abdülmuhsin el-Abbâd gibi muhaddisler bu görüşü

⁸²⁶ Bkz: el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Da'ifa ve'l-Mevzûa*, III, 317-319.

⁸²⁷ Bkz: Derbâle, a.g.e, s. 80. Derbâle'nin tesbit ettiğine göre el-Muallimî “el-Hükümü bi'l-Hadîsi'd-Daîf” adında bir kitap yazmış ancak bu kitabı mahtut olup henüz yayımlanmamıştır. el-Muallimî hakkında bir çalışma yapan Mansur b. Abdülaziz es-Simâri bu kitaba muttali olduğunu ve çalışmasında bu kitaptan alıntı yaptığını belirtmektedir. es-Simâri'ye göre de el-Muallimî amellerin fazîleti konusunda zayıf hadîsle amel edilemeyeceği görüşünü benimsemiştir. Bkz: Derbâle, a.g.e, s. 80

savunmuşlardır.⁸²⁸ Abdülazîz b. Bâz, Salih el-Luhaydân, Salih b. Fevzân el-Fevzân ve Abdülaziz Alu's-Şeyh gibi âlimler ise uydurma olmaması, amel edenin bu hadîsin sahih olduğuna inanmaması ve zayıf olduğunu bilmesi şartlarıyla fezâilu'l-a'mâlde zayıf hadîsle amel edilebileceğini söylemişlerdir.⁸²⁹

Değerlendirme: Yukarıda da belirtildiği gibi Suûd hadisçileri sadece sened tenkidi yapmamışlar, hadîsleri metinleri üzerinden de değerlendirmeye tabi tutarak incelemişlerdir. Muhaddislerin sened tenkidinden önce metin tenkidi yaptığı tespiti, Suûdlu bir hadîs alimi olan el-Muallimî'ye aittir. el-Muallimî ve el-Elbânî bu konuda ön plana çıkan hadisçilerdir. İbn Bâz da kitaplarında metin tenkid kriterlerine başvuran alimler arasındadır. İsmâil el-Ensâri ve el-Medhalî de hadîsleri metin yönünden değerlendirmeye tabi tutmuşlardır. Ancak Suûd muhaddislerinin diğer muhaddislerden farklı olarak ortaya koydukları metin tenkit kriterlerinden söz etmek pek mümkün değildir. Bununla birlikte el-Elbânî'yi bunun dışında tutmak gerekmektedir. O, Suûd alimleri içerisinde metin tenkit kriterlerini en çok kullanan hadisçidir. Suûd alimleri, hadisleri Kur'an'a, sünnete ve akla arz ederek uygun bir hüküm vermeye çalışmışlardır. Bu kriterlere ters düşen nice hadisleri reddettikleri, onların eserlerinden anlaşılmaktadır.

3.2.2.1. Hadîs ve Kur'an

Hadîslerde metin tenkid kriterlerinden birisi de hadîs metninin Kur'an'a arz edilmesidir. Hadîs metinlerinin Kur'an'a arz edilmesi sahabe zamanından beri uygulanagelen bir yöntem olmuştur. Bû yöntemle Kur'an'a arz edilen hadîs eğer Kur'an'a ters ise reddedilmiş ve bazen de senedine bile bakılma gereği duyulmamıştır.⁸³⁰

Selçuk Coşkun'a göre hadîslerin Kur'an'a arzı meselesi âlimler tarafından iki şekilde algılanmıştır. Birincisi hadîslerin Kur'an ölçüsüne vurulması ve onda aslı bulunmayanların reddedilmesi ki ehl-i sünnet âlimlerinin hiçbiri böyle bir arz metodunu kabul etmemiştir. İkincisi ise hadîslerin Kur'an'daki sarîh âyetlere arz edilmesi ve Kur'an'a ters düşenlerin reddedilmesi. Coşkun'a göre İslâm âlimlerinin kast ettikleri mana budur ve bu tür uygulamanın temel felsefesini, Hz. Peygamberin Kur'an'a aykırı söz

⁸²⁸ Bkz: el-Elbânî, Muhammed Nâsiru'd-Din, *Temamü'l-Minne fi't-Ta'lik alâ Fıkhı's-Sünne*, Dâru'r-Râye, Riyad Tsz., s. 38.

⁸²⁹ <http://www.alifta.net/Fatawa/fatawaDetails.aspx?View=Page&PageID=6825&PageNo=1&BookID=2>, erişim tarihi: 22.02.2014

⁸³⁰ Bkz: ed-Dumeyni, a.g.e, s. 61

söylemeyeceği ve davranışta bulunmayacağı oluşturmuştur. Coşkun bu anlayışın Sahâbe döneminde fiilen uygulandığını ve hicri II. Asırdan itibaren bir metot olarak gündeme getirildiğini belirterek bu anlayışın en baştaki referansının Kur'an olduğunu belirtmektedir. Buna dayanarak Ebû Hanife gibi bazı mezhep imamları bu metodu hadîslerin sübutunu tespit için bir kriter olarak değerlendirmişlerdir.⁸³¹

Selefiyye âlimlerinden İbn Kayyim el-Cevziyye zayıf hadîsin bilinme yollarından birisinin de Kur'an'a muhalefet olduğunu belirtmiştir.⁸³² İbnu'l-Cevzi de birçok hadîs metninin Kur'an'a muhalefetinden dolayı sahih olamayacağını söylemiştir.⁸³³

Suûdi Arabistan hadîs âlimleri tahmin edilen aksine eserlerinde sık sık metin tenkid kriterlerini kullanmışlar ve bu kriterlerden birisinin de hadîsin Kur'an'a muhalif olmaması kriteri olduğunu belirtmişlerdir. Abdurrahman el-Muallimî, muhakkik âlimlerin senedi sahih olduğu halde metninde problem gördükleri hadîsler için mutlaka bir illet (hadîsin sıhhatine zarar verebilecek gizli kusur) aradıklarını söyler. Eğer görünürde bir illet bulunmamışsa, görünmeyen gizli bir illetle o hadîsin reddedilmesi gerektiğine hükmetmişlerdir.⁸³⁴

Hadîslerde metin tenkidini en çok kullanan muhaddislerden birisi olan Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî, hadîslerin hangi kriterlerle zayıf sayılacaklarından söz ederken, âlimlerin sadece hadîsin senedine bakmadıklarını bununla beraber hadîsin metnine de baktıklarını, o hadîsin metninde Kur'an'a, İslâm'ın genel geçer hükümlerine ve kaidelerine uyumsuzluk veya bir aykırılık tesbit etmişlerse o hadîsi uydurma olarak nitelendirdiklerini söyler.⁸³⁵

el-Elbânî, hadîsleri metin yönünden tenkîde tabi tutarken kullandığı kriterlerin en tepesinde hadîsin Kur'an'a muhalif olma kriterini zikretmiştir. Elbânî'ye göre eğer hadîsin metninde Kur'an'a⁸³⁶ bir aykırılık söz konusu ise veya Kur'an'a ters ise o hadîs, senedi ne

⁸³¹ Bkz: Coşkun, a.g.e, s. 211-212.

⁸³² el-Cevziyye, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebi Bekr İbn Kayyim, *el-Menaru'l-Münif fi's-Sahih ve'd-Daif*, Tahkik: Yahya es-Sümalî, Dâru Alemlü'l-Fevâid, Cidde 1428, s.80.

⁸³³ Bkz: Kerim, Enver Ali, *Mekâyisü İbni'l-Cevzi fi Nakdi Mutuni's-sünne, Dâru'l-Medeni li't-Tibae ve'n-Neşr*, Cidde 1984, s. 45-52.

⁸³⁴ Bkz: el-'Ayzerî, a.g.e., s. 315-317; el-Muallimî'nin metin tenkid örnekleri için Bkz: eş-Şevkânî, *el-Fevaidu'l-Mecmua fi'l-Ehadisi'l-Mevzûa*, Tahkik: Abdurrahman el-Muallimî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1987.

⁸³⁵ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehadisi'd-Daifa*, II,86.

⁸³⁶ el-Elbânî, hadîslerin Kur'an'a arzı ile ilgili hadîsin uydurma olduğunu, bu hadîsi zındıkların bile bile uydurduklarını söylemektedir. Bkz: el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehadisi'd-Daifa*, III, 590-952.

olursa olsun uydurmadır. Ancak el-Elbânî Kur'an'da hükmü olmayan her hadîsi zayıf veya uydurma olarak nitelendirmez. Çünkü Kuran'an'da olmayan bazı hükümler hadîslerle belirlenmiştir. Burada kıstas hadîsin Kur'an'a aykırı olmasıdır. el-Elbânî bu nedenle “Zinadan doğan çocuklar kıyamet günü domuz ve maymun şeklinde haşrolunurlar.”⁸³⁷ hadîsinin isnadındaki bazı problemlere değindikten sonra, hadîsin İslâm'ın önemli bir ilkesi olan “Hiçbir günahkâr bir başkasının günahını üstlenmez.”⁸³⁸ Prensibine aykırı olduğundan dolayı uydurma olduğunu söyler. Ona göre zinadan doğan çocuğun günahı nedir ki mahşer günü domuz veya maymun şeklinde haşrolunsun.”⁸³⁹ el-Elbânî; İbnu's-Salah, Suyûti, Zerkeşi ve el-Heysemi gibi muhaddislerin tashih ettikleri bazı hadîsleri, metinlerinde problemler olduğu için zayıf veya uydurma olarak niteleyerek onları eleştirmiştir.⁸⁴⁰

Bu eleştirilerinden bazıları şunlardır: Suyuti'nin tashih ettiği “Ben Arabım, Kur'an Arapçadır, cennet ehlinin dili Arapçadır.”⁸⁴¹ hadîsi ile ilgili el-Elbânî bu hadîsin mevzu olduğunu çünkü Kur'an'daki “Allah katında en üstün olanınız en takvalı olanınızdır.”⁸⁴² âyeti ile “Arabın aceme üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva ileldir.”⁸⁴³ hadîsinin yanısıra “Öyle insanlar çıkacaktır ki bunlar, cehhenem odunu olan ölmüş atalarıyla övüneceklerdir. Halbuki bu atalarının Allah katında dışkı yuvarlayan böcek kadar bir değeri yoktur. Allah sizden cahileyyeden kalma kibir, gurur ve babalarla övünmeyi gidermiştir. İnsanlar ya muttaki müminlerdir, ya da haddi aşmış kâfirlerdir. Bütün insanlar Âdem'dendir, Adem ise topraktır.”⁸⁴⁴ hadîslerine ters düştüğünü, dolayısıyla bu

⁸³⁷ el-Ukayli, Ebû Cafer Muhammed b. Amr, *Kitabu'd-Duafâ*, Tahkîk: Hamdi Abdülmecid es-Selefi, Dâru's-Sumeyyi', Riyad 2000, s. 139; İbnu'l-Cevzi, Abdurrahman b. Ali, *el-Mevzûat*, Tahkîk: Nureddin Boyacılar, Matbaatu Advai's-selef, Riyad 1997, III.109.

⁸³⁸ Fatır: 35/18

⁸³⁹ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daifa*, II, 268,

⁸⁴⁰ Konu ile ilgili bazı örnekler için Bkz: el-Ayzeri, a.g.e., s. 326-332.

⁸⁴¹ Bkz: el-Hâkim, Müstedrek, IV, 87. Zehebi Nesâi'den nakille bu hadîsin senesinde Abdülaziz b. İmrân olduğunu ve onun da metruk bir ravi olduğunu söyler. Bkz: ez-Zehebi, Muhammed b. Ahmed b. Osamn, *Mîzânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, Tahkîk: Ali Muhammed el-Becâvi, Dâru'l-Fikr, Beyrut Tsz., II, 632.

⁸⁴² Hucurât: 49/13.

⁸⁴³ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 411.

⁸⁴⁴ Tirmizi, Menâkıb: 75, (V, 690); EbûDâvud, Edeb: 120, (V, 339-340); Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 321, 524; el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübra*, X, 232; et-Tahâvi, *Müşkilü'l-Âsâr*, IV, 364. el-Elbânî bu hadîsin tahririnde şunları söylemiştir: “Bu hadîsle ilgili olarak Tirmizi: Hasen sahihtir demiştir. İbn Teymiyye İktida'da bu hadîsi tashih etmiştir. İbn Mende bu hadîsin Hişam'ın meşhur sahih hadîslerinden biri olduğunu söylemiştir. Bana göre bu hadîs Müslim'in şartına uyan hasen bir hadîstir. Müslim'in bu hadîsi sahihine almamasının sebebi Hişam'ın hafıza bakımından biraz problemliliğidir.” Bkz: el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddin, *Gâyetü'l-Merâm fî Tahrîci Ehâdisi'l-Helal ve'l-Haram*, el-Mektebu'l-İslâmi, Beyrut 1980, s. 190.

hadîsin sahih olarak kabul edilemeyeceğini ve Suyuti'nin bu konuda yanlış olduğunu söylemektedir.⁸⁴⁵

el-Elbânî, Zerkeşi'nin tashih ettiği "Her kim bir kadına aşık olur da bu aşkını gizler ve iffetli davranırsa şehit olarak ölür."⁸⁴⁶ hadîsle ilgili olarak bu hadîsin, Zerkeşinin iddia ettiği gibi sahih olmadığını, bilakis metninin uydurma senedinin de zayıf olduğunu söylemektedir. el-Elbânî hadîs ile ilgili geniş bir değerlendirmede bulunmuştur.⁸⁴⁷

Suûdi Arabistan'ın sık sık metin tenkit kriterlerine başvuran muhaddislerinden Abdülazîz b. Bâz, bu kriterlerin başında hadîsin Kur'an'a aykırı olmaması gerektiğini belirterek hadîsin senedi ne kadar sahih olursa olsun metninde Kur'an'a muhalefet veya aykırılık bulunuyorsa o hadîsin mutlaka reddedilmesi gerektiğini özellikle belirtmektedir. Ona göre bir hadîsin senedinin sahih olmasının, her zaman o hadîsin metninin de sahih olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü sahih hadîsin Kur'an'la çelişmesi mümkün değildir. İbn Bâz'a göre eğer Kur'anla çelişen bir hadîs varsa o hadîs sahih değildir.⁸⁴⁸

Muhammed b. Useymîn de hadîs eleştirilerinde metin tenkidine başvuran son dönem Suûd âlimlerinden birisidir. Hadîslerin Kur'an'a arzı konusunda İbn Useymîn şunları söylemektedir: "Kur'an'a muhalif olan hadîslerin hepsi batıldır. Çünkü hadîs rivâyet edenlerin hepsi hata yapma ihtimalleri olan insanlardır. Kur'an'ın ise hata yapma ihtimalı yoktur. Kim rivâyet ederse etsin bir hadîs Kur'an'a muhalif ise o hadîs sahih değildir. Zira raviler, direk olarak peygamberden o hadîsleri rivâyet etmedikleri için raviler zincirinde de her zaman hata olasılığı vardır."⁸⁴⁹

İbn Useymîn'in Kur'an'a aykırıdır diye reddettiği hadîslerin bazıları şunlardır: "İneğin sütü ilaç, yağı şifa ve eti ise hastalıktır."⁸⁵⁰ hadîsi konusunda İbn Useymîn şunları

⁸⁴⁵ Bkz: el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daifa*, I, 299-301.

⁸⁴⁶ el-Bağdâdi, Hatip, *Tarihu Bagdâd*, V, 156; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 349. ez-Zerkeşi bu hadîse sahih demiştir. Bkz: ez-Zerkeşi, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Leâli'l-Mensûre fi'l-Ehâdisi'l-Müştehire (et-Tezkire fi'l-Ehâdisi'l-Müştehire)*, Tahkik: Mustafa Abdülkadi Ata, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1986, s. 179-180.

⁸⁴⁷ Bkz: el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daifa*, I, 587-594.

⁸⁴⁸ Bkz: İbn Bâz, *Mecmûu Fetâvâ ve'l-Mekalati*, I, 295.

⁸⁴⁹ İbn Useymîn, Muhammed b. Salih, *Şerhu Riyazi's-Salihin*, Muessesetu Medari'l-Vatan, Riyad 1427, IV, 535.

⁸⁵⁰ Bkz: Ahmad b. Hanbel, *Müsned*, IV, 315; Taberânî; el-Mucemu'l-Kebir, XXV,42; el-Hakim, el-Müstedrek, IV, 404. İbnü'd-Dîb'a *Temyizu't-Tayyib Mine'l-Habîs* adlı kitabında el-Hakimî'nin bu hadîsi tashih etmesini eleştirmiş ve Peygamberimizin Kurban bayramında ailesi için sığır kurban ettiğini

söylemektedir: “Bu hadîs, sahih olma olasılığı bulunmayan batıl bir hadîstir. Çünkü Allah (c.c.) Kur’an’da inek etini helal kılmıştır.”⁸⁵¹ Bu nedenle Allah’ın helal ettiği bir şeyin hastalık olması düşünülemez.”⁸⁵² Çünkü Allah zararlı olan bir şeyi kullarına helal kılmaz. Ona göre bazı kimseler, sadece hadîsin isnadına bakarak hadîsi tashih veya tahsin etmişler, hadîsin anlamını ise ihmal etmişlerdir. ⁸⁵³ Halbuki âlimler hadîsin sıhhat şartlarını sayarken hadîsin, illetli ve şaz olmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Öyleyse İslâm’ın genel prensiplerine aykırı olup olmadığının anlaşılması için hadîsin isnadının yanında metnine de bakılmalıdır.”⁸⁵⁴

İbn Useymîn “Ey Câbir! Allah ilk olarak senin Peygamberinin nurunu yarattı”⁸⁵⁵ hadîsini metin yönünden eleştirirken, bu hadîsin Kur’an’a muhalif uydurma bir hadîs olduğunu, çünkü Kur’anda ilk yaratılan beşerin Hz. Âdem olduğunu belirtmiştir.”⁸⁵⁶

İbn Useymîn, Ebû Hureyre’nin “Peygamber elimden tuttu ve bana şöyle dedi: Ey Eba Hureyre! Allah cumartesi günü yeri, pazar günü dağları yarattı. Ağaçları pazartesi günü, salı günü ise kötülüğü yarattı. Çarşamba günü nûru ve aydınlığı, Perşembe günü de yeryüzündeki canlıları yarattı. Allah en sonunda Cuma günü ikindi ile akşam arası Âdem’i yarattı.”⁸⁵⁷ Hadîsi ile ilgili olarak bu hadîsin Müslim’de geçmesine rağmen, Kur’an’a açıkça muhalefetinden dolayı âlimler tarafından eleştirildiğini söyler. Nitekim Kur’an’ın birçok âyetinde yaratmanın altı günde gerçekleştirildiği bildirilmektedir. Ona göre bu nedenden dolayı bu hadîs sahih değildir. Buna ilaveten, Peygamberin de Kur’an’a açıkça muhalif ve zıt bir söz söylemesi de mümkün değildir. Âlimler imam Müslim’e bu hadîsten dolayı karşı çıkmışlar ve onu eleştirmişlerdir. İbn Useymîn Müslim’in bir beşer olduğunu,

belirtmiştir. Bkz: İbnu’d-Dîb’a, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Tekyîzu’t-Tayyib mine’l-Habîs fîma Yedûru ala Elsineti’n-Nâsi mine’l-Hadîs*, Dâru’l-Kitabi’l-Arabi, Beyrut 1985, s. 100.

, *Temyîzu’t-Tayyib Mine’l-Habîs*, s. 109; el-Heysemî, *Mecma’u’z-Zevâid*, V, 90.

⁸⁵¹ Bkz: En’am: 6/144.

⁸⁵² el-Kannâs, Muhammed b. Abdullah, *el-Me’ayîri’n-Nakdiyye li Mutuni’s-Sünne ‘Inde’s-Şeyh İbn Useymîn*, (Şeyh Muhammed b. Useymîn Sempozyumu) el-Kasîm Üniv. Yay., Bureyde Tsz., s. 737; <http://shamela.ws/browse.php/book-7687#page-1888>, erişim tarihi: 24.02.2014

⁸⁵³ Burada sanki İbn Useymîn Nâsiruddîn el-Elbânîye gönderme yapmaktadır. Çünkü el-Elbânî bu hadîsi tashih etmiştir. Bkz: el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehadîsi’s-Sahîha*, IV. s. 46.

⁸⁵⁴ Bkz: el-Kannâs, s. 738.

⁸⁵⁵ Bkz: el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü’l-Hafa*, Mektebetü’l-Kudus 1350, I,311-312. Aclunî hadîsin tahririnde, hadîsin Abdurrezzak’ın Musannefinde geçtiğini belirtmektedir. Ancak hadîs el-Musannef’te bulunamamıştır.

⁸⁵⁶ Bkz: el-Kannâs, a.g.e, s.739.

⁸⁵⁷ Hadîs için Bkz: *Sahîh-i Müslim*: Sıfatu’l-Kıyame, 1, (1284).

her beşer gibi onun da yanılabilirliğini söyleyerek zayıf olduğu aşikâr olan bu hadîs hakkında daha fazla yorum yapmayacağını ifade etmiştir.⁸⁵⁸

3.2.2.2. Hadîs ve Akıl

Muhaddislerin ve diğer âlimlerin kullandığı metin tenkidi kriterlerinden birisi de hadîs metninin, aklın kabul etmediği bir şeyi içermesi veya aklın sınırlarını zorlayan bir şekilde varid olması durumunda o metnin sahih olamayacağı ilkesidir.⁸⁵⁹ Genelde Selefiyye ve özelde de Suûdi Arabistan Selefiyyesi metin tenkidinde aklı kullanmış ve aklın kabul etmediği hadîsleri reddetmiştir.

İbn Teymiyye akl-ı selime muhalif bütün hadîslerin ya zayıf veya uydurma olduğunu, Kitap ve Sünnet'te akla muhalif hiçbir şeyin olamayacağını söyler. Ona göre nesih olmaksızın, emir ve nehiylerle ilgili varid olan ancak, Müslümanların hepsinin terk ettiği hiçbir hadîs yoktur.⁸⁶⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye de akl-ı selime açıkça muhalif olan hadîslerin sahih olamayacağını söylemektedir.⁸⁶¹

Son dönem Suûd Muhaddislerinden Abdurrahman el-Muallimi hadîs değerlendirmelerinde aklın önemli bir kriter olduğunu ve Muhaddislerin hadîsler hakkında hüküm verirken akıl faktörünü sık sık kullandıklarını belirtmektedir. el-Muallimî hadîşçilerin aklı, hadîsi dinlerken, rivâyet ederken, raviler hakkında hüküm verirken ve hadîsler hakkında hüküm verirken olmak üzere toplam dört yerde kullandıklarını söylemektedir.⁸⁶² el-Muallimî, hadîşçilerin hadîs değerlendirmelerinde birçok kriteri birlikte kullandıklarını, bu kriterleri büyük bir titizlikle akıl süzgecinden geçirdiklerini belirttikten sonra bazı örnekler vererek hadîşçilerin hadîs değerlendirmelerinde ne kadar titiz olduklarına dikkat çekmektedir.⁸⁶³

Abdülazîz b. Bâz metin tenkidinde akıl faktörünü sık kullanan son dönem Suûd muhaddislerinden biridir. Abdülazîz b. Bâz'a göre akla muhalif olan ve aklın kabul edemeyeceği rivâyetleri Peygamberimizin söylemesi mümkün değildir. Kur'an ve sünnette akla ve herkesçe bilinen gerçeklere muhalif şeylerin olması mümkün olmadığı gibi eğer

⁸⁵⁸ İbn Useymin, *Şerhu Riyazi's-Salihin*, IV, 535.

⁸⁵⁹ Bkz: Kandemir, M. Yaşar, *Mevzu Hadîsler*, MÜİF Yay., İstanbul 2014, s. 188.

⁸⁶⁰ İbn Teymiyye, *Der'u Tearuzi'l-Akl*, I, 124-126.

⁸⁶¹ el-Cevziyye, İbn Kayyim, *el-Menâru'l-Münif fi's-Sahih ve'd-Daif*, Tahkik: Yahya es-Sümalî, Dâru Alemlî'l-Fevâid, Cidde 1428 s. 51.

⁸⁶² Bkz: el-Muallimî, Abdurrahman, *el-Envaru'l-Kâşife*, s. 5.

⁸⁶³ Bkz: el-Muallimi, *el-Envaru'l-Kâşife*, s. 5-6.

sünnette böyle bir şey varid olmuşsa bilinmelidir ki o hadîs sahih ve sabit bir hadîs değildir.⁸⁶⁴ İbn Bâz bununla ilgili olarak bazı örnekler de vermiştir. “Cabir’in rivâyetine göre Peygamberimiz’e bir hırsız getirilince peygamberimiz ‘boynunu vurun demiştir’. Ya Resulellah o hırsızlık yapmıştır dediklerinde Peygamberimiz ‘elinin kesilmesini emretmiştir’. Daha sonra aynı hırsız Peygamberimize tekrar tekrar getirilince Peygamberimiz beşinci seferde onun boynunu vurun demiştir.”⁸⁶⁵ İbn Bâz bu hadîsin metninin münker senedinin de problemlili olduğu için çok zayıf olduğunu söylemiştir. Ona göre İslâm şeriatında aslolan insan canının masumiyetidir.”⁸⁶⁶

İbn Bâz’ın akla muhaliftir diye zayıf saydığı bir diğer hadîs de Hz. Ömer’in Peygamberimizden rivâyet ettiği “Her kim çarşıya girerken لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد يحيي ويميت بيده الخير وهو على كل شيء قدير derse Allah ona bin hâsenât yazar, ondan bin günahı siler ve onu bin derece yükseltir.”⁸⁶⁷ İbn Bâza göre küçücük bir amele böyle muazzam bir mükâfatın verilmesi, aklın sınırlarını zorlayan ve makul olmayan bir durumdur.⁸⁶⁸ Ona göre bu nedenden dolayı hadîsin metni münkerdir.⁸⁶⁹ İbn Bâz’a göre İslâm dünyasında bir ara meşhur olan Şeyh Ahmet vasiyetnamesi⁸⁷⁰ aynı gerekçelerle, yani metni münker olduğu için sahih değildir ve uydurmadır. Çünkü bu vasiyetnamede de aklın kabul edemeyeceği az bir amele çok büyük sevap ve küçük bir günaha da çok büyük bir azap vadi gibi akla aykırı birçok unsur mevcuttur.⁸⁷¹

Muhammed b. Useymin hadîste metin tenkid kriterlerini sayarken hadîsin aklın sınırlarını zorlayan ve aklın kabul etmediği bir şekilde varid olmasını, o hadîsin zayıf olduğuna dair önemli bir kriter olarak kabul etmiştir. İbn Useymin’e göre bu durumda

⁸⁶⁴ İbn Bâz, *Mecmûu Fetâvâ ve 'l-Makalat*, I,266.

⁸⁶⁵ Bkz: Ebû Davud, *Hudud*, 20, (IV,565-566); Nesai, *Kat'u's-Sârik*, 15, (VIII, 83).

⁸⁶⁶ İbn Bâz, *Haşiyetu Buluğî'l-Meram*, II, 689. Bu hadîs Kur'an'a açıkça muhalif olduğu gibi akla da aykırıdır. İbn Bâz’ın bu hadîsi akla muhalif bulmasının sebebi, Kur'an'da açık hükmü bulunan böyle bir suçun Peygamberimiz tarafından bilinmemesi veya veya gözardı edilmesidir. Ona göre Peygamber hakkında böyle bir şey düşünülemez.

⁸⁶⁷ Tirmizi, *Da'avat*, 36, (V,457) ; İbn Mace, *Ticarât*, 40, (II,752).

⁸⁶⁸ Muhaddisler, mevzu hadîsin bilinme yollarından birisinin de küçücük bir amele çok fazla bir sevabın vad edilmesi veya küçük bir günaha çok büyük bir azabın vad edilmesi olduğunu söylemişlerdir. Bkz: es-Suyuti, *Tedribu'r-Râvi*, I, 276; Kandemir, a.g.e, s. 183

⁸⁶⁹ Bkz: İbn Bâz, *Mecmûu Fetâvâ ve 'l-Makâlât*, XXVI, 272.

⁸⁷⁰ Neredeyse bir asra yakın bir süredir Müslümanlar arasında dolaşan ve Peygamberimiz’in camisi olan Mescid-i Nebevinin anahtarlarının taşıyıcısı olduğu öne sürülen Şeyh Ahmet adındaki bir şahsa atfedilen bir vasiyetnamedir. Hayrettin Karaman bu vasiyetname ile ilgili olarak; bu vasiyetnamenin uzun zamandan beri zaman zaman birilerinin sürümü ile piyasaya sürüldüğünü, içinde bazı gerçekleri barındırmasına rağmen bu vasiyetnamenin asılsız ve uydurma olduğunu belirtmektedir. Bkz: <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0267.htm>, erişim tarihi: 09.05.2014

⁸⁷¹ Bkz: İbn Bâz, *Mecmûu Fetâvâ ve 'l-Makâlât*, XXVI, 273

hadîsin senedinin sahih olup olmadığına bakılmaksızın o hadîsin, zayıf veya uydurma olduğuna hükmedilmelidir.⁸⁷² Nitekim İbn Useymin, bu kriterden dolayı aşağıdaki hadîsleri reddetmiştir.

1. Ebû Davud'un rivâyet ettiği bir hadîste bir gün Hz. Ebubekir'in kızı Esma, üzerinde şeffaf bir elbise olduğu halde Peygamberimizin huzuruna çıkınca Peygamberimiz ondan yüz çevirerek şöyle der: Ey Esma! Kadın bülüğa erince el ve yüz hariç vücudunun hiçbir tarafının görülmesi caiz olmaz.⁸⁷³ İbn Useymin bu hadîsin hem sened hem de metin yönünden sahih bir hadîs olmadığını çünkü Esma'nın bu şekilde Hz. Peygamberin huzuruna çıkmasının düşünülemeyeceğini, bu durumun aklen mümkün olmadığını söylemektedir.⁸⁷⁴

2. Abdullah b. Muğaffel'in rivâyet ettiğine göre bir adam Peygamberimizin huzuruna gelerek: Ya Resulellah Vallahi ben seni çok seviyorum deyince Peygamberimiz ona sen ne dediğinin farkında mısın? diye cevap vermiş. Adam aynı şeyi üç sefer tekrar edince Peygamberimiz de üç kere ona 'sen ne dediğinin farkında mısın' diye cevap vererek şöyle devam etmiştir: O halde fakirlik için hazırlığını yap çünkü, sel nasıl hızla akıntıya devam ediyorsa, beni sevene de fakirlik hızla yaklaşır."⁸⁷⁵ İbn Useymin bu hadîsin doğru bir hadîs olmadığını, çünkü aklen fakirlik ile Peygamber sevgisi arasında doğrudan bir bağın olamayacağını söyler. O, Peygamber sevgisinin ancak ona ittib'a ile mümkün

⁸⁷² İbn Useymin, *Şerhu Riyazi's-Salihin*, II. 270

⁸⁷³ Bkz: Ebû Davud, Libas, 34, (IV, 357-358). Hadîs ile ilgili geniş bilgi için Bkz: Tanık b. Avadallah b. Muhammed Ebû Muaz, *en-Nakdu'l-Benna li Hadîsi Esma*, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire 1422

⁸⁷⁴ İbn Useymin, Muhammed b. Sâlih, *Şerhu Kitabı'l-Hac min Sahihi'l-Buhârî*, Riyad 2011, I, 94. Suûd âlimlerine göre kadınlarda yüz ve elin görülmesi caiz değildir. Bu yüzden Suûdi Arabistan'da kadınlarda peçe neredeyse mecburidir. Selefi çevrelerde kadınlar mutlaka peçe takarlar. Ancak Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî diğer Suûd âlimlerinden farklı olarak peçenin zorunlu olmadığını kadınlarda yüz ve elin görünmesinde bir sakınca olmadığı görüşünü benimsemiştir. el-Elbânî'ye göre kadınların yüzlerini ve ellerini kapatmalarının vacip değil sünnet olduğunu iddia etmiştir. el-Elbânî bu amaçla "*Hicâbu'l-Mer'eti'l-Müslime*" ve "*er-Reddu'l-Mufhim alâ men Elzeme'l-Mer'ete en Testure Vecheha...*" adında iki kitap yazarak bu konudaki görüşünü belirtmiştir. Bu kitap yayınlandıktan sonra Suûd âlimlerinden bazıları bu kitaba reddiyeler yazmışlardır. Bu kitaplardan bazıları şunlardır: Abdulaziz Halef Abdullah'ın "*Nazâratün fi Kitabı Hicâbi'l-Mer'eti'l-Müslime*", Lütfullah Hoca'nın "*ed-Delâletu'l-Muhakkime li Âyâtî'l-Hicâb alâ Vucubi Ğitâi vechi'l-Mer'eti*", Furayh b. Salih el-Behlâl'in "*el-İstiâb fima kîle fi'l-Hicâb*", Abdulkadir Habibullah'ın "*Risâletu'l-Hicâb fi'l-Kitab ve's-Sünne*" vb. Bu konuda geniş bilgi için Bkz: el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *er-Reddu'l-Mufhim alâ men Hâlefe'l Ulemâe ve Elzeme'l-Mer'ete en Testure Vecheha ve Keffeyha*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrut 1421; <http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=278018>, erişim tarihi: 06.04.2015

⁸⁷⁵ Tirmizi, Zühd: 36, (IV. 498) ; İbn Hibban, (VII. 185); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III. 422, Beyhaki, Sünen, IV, 119.

olabileceğini, nice zengin insanların Peygamberi sevdiğini ve nice fakir insanların da Peygamberi sevmediğini belirtmektedir.”⁸⁷⁶

3. İbn Useymin “Bir kavmin dilini öğrenen onların tuzaklarından kendini korumuş olur”⁸⁷⁷ hadîsi hakkında da şunları söyler: “Bu hadîs yalan ve uydurma bir hadîstir. Anlamı da doğru değildir. Çünkü herhangi bir kavmin dilini öğrenen herkes onların şerrinden ve tuzaklarından kendini koruyamamıştır. Biz Arap olduğumuz halde Arapların tuzaklarından kendimizi korumuş değiliz.”⁸⁷⁸

3.2.2.3. Hadîs ve Te’vil

(ل) kökünden türeyen te’vil Arapça sözlüklerde iki manada kullanılmaktadır: Birincisi; döndürmek, sözü varacağı manaya yormak ve bir şeyi amaçlanan noktaya ulaştırmak.⁸⁷⁹ İkincisi ise tefsir etmek, açıklamak ve düşünmek demektir. İkinci görüşü benimseyen Taberi te’vil’in “tefsir ve sözü varacağı manaya ulaştırmak” anlamına geldiğini söylemektedir.⁸⁸⁰ Terim olarak te’vil; nasslarda geçen bir lafzı bir delile dayanarak aslî mânasından alıp taşıdığı muhtemel mânalardan birine nakletmek demektir.⁸⁸¹

Selefiyyeye göre te’vilin kabul edilebilir iki ıstılahı manası vardır: Bunlardan birincisi: Allah’ın Kur’an-i Kerim’de murad ettiği şey olan kavramların hakiki ve gerçek anlamları (yani eşyanın gerçek mahiyeti). Selefiyyeye göre bu da ancak Allah’ın bilgisindedir. Gayb olan bu bilginin herhangi bir kimse tarafından bilinmesi mümkün değildir.⁸⁸² İkincisi ise tefsir ve beyan yani açıklama. Selefiyye bu anlamı da kabul edilebilir bulmuştur. Çünkü Hz. Peygamber kendisine indirilen âyetlerin anlamını ve açıklamasını sahâbeye aktarmıştır. Sahâbe ve tabiîn de bu şekilde nassların manasını anlamışlar ve kendilerinden sonraki nesillere aktarmışlardır. Tefsirciler ve diğer âlimler de

⁸⁷⁶ İbn Useymin, *Şerhu Riyadi’s-Salihin*, II,272.

⁸⁷⁷ Herhangi bir hadîs kaynağında bu hadîse rastlanmamıştır. Bkz: el-Kannas, a.g.e, s. 58.

⁸⁷⁸ İbn Useymin, *el-Likau’s-Şehri es-Salis*, s.28 http://www.ibnothaimeen.com/publish/cat_index_227.shtml, erişim tarihi: 14.06.2014

⁸⁷⁹ Bkz: el-İsfahani, Rağıb, *el-Müfredat fî Ğaribi’l-Kuran*, Tahkik: Muhammed Seyyid Keyhani, Dâru’l-Marife, Beyrut,Tsz., s. 31; İbn Faris, *Mucemu Mekayisi’l-Luğa*, I,162.

⁸⁸⁰ Taberi, *Camiu’l-Beyan an Tefsiri Ayi’l-Kur’an*, Dâru’l-Marife, Beyrut 1987, III, 123.

⁸⁸¹ el-İsfahani, s.31; İbnu’l-Esir, Mecduddin, Ebu’s-Seadat, *en-Nihaye fî Ğaribi’l-Hadîs*, Tahkik: Tahir ez-Zâvi, Mahmut et-Tenâhi, Dâru İhyai’t-Turasi’l-Arabi, Beyrut Tsz., I, 80-81; el-Baci, *el-Hudud fî’l-Usul*, Tahkik: Nezih Hammâd, Muessetü’z-Zu’ba, Beyrut,1973, s.48; el-Curcani, *et-Tarifât*, Dâru’l-Kitab el-Mısri, Kahire 1991, s.65-66

⁸⁸² el-Kavsi, *el-Menhecü’s-Selefi*, s. 148

bu metodu bu şekilde takip etmişlerdir. Selefiyye'ye göre Kur'an âyetlerini açıklamayıp manayı Allah'a havale etmek doğru değildir. Çünkü Allah insanlara Kur'an âyetlerini düşünmelerini ve anlamalarını emretmiştir.⁸⁸³

Selefiyye; kelâm, tasavvuf, fıkıh ve usul âlimlerinin te'vile yakıştırdıkları anlam olan "bir delile dayanarak sözü zahir/racih manasından alıp mercuh/taşıdığı başka bir manaya çekmek"⁸⁸⁴ şeklindeki tanımı kabul etmemektedir. Çünkü bu, Allah'ın ve Resulunun kelâmını tahrif etmek demektir.⁸⁸⁵

Selefiyye'nin hadîslerde te'vile karşı çıkarken delil olarak kullandığı bazı selef sözleri şunlardır: el-Evzâî, Zührî ve Mekhûl'un şöyle dediklerini rivâyet etmiştir: "Şu hadîsleri olduğu gibi kabul ediniz, te'vil yapmayınız."⁸⁸⁶ Ebû Hanife'nin te'vîl konusundaki görüşü şöyledir: "Allah'ın Kur'an'da zikrettiği el, yüz ve nefis sıfatları Allah'ın sıfatları olup keyfiyetleri sorulmamalıdır. Allah'ın eli Allah'ın kudretidir veya nimetidir denmemelidir. Aksi takdirde Allah'ın bir sıfatı iptal edilmiş olur. Bu da Mutezile ve Kaderiyye'nin görüşüdür. O halde Allah'ın eli, keyfiyeti bilinmeksizin Allah'ın bir sıfatıdır. Allah'ın gazabı ve rızası da Allah'ın birer sıfatları olup keyfiyetleri sorgulanmamalıdır."⁸⁸⁷ Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî nüzul vb. sıfat hadîsleri ile ilgili olarak şunları söylemiştir: "Bu hadîsleri bize sika raviler aktarmışlardır. Biz de onlara inanıyoruz ve o rivâyetleri olduğu gibi kabul ediyoruz."⁸⁸⁸

Selefiyye'nin önemli imamlarından İbn Huzeyme, bu konuda sahâbe ve tabînin icmâı olduğunu belirterek şunları söylemiştir: "Allah'ın sıfatları konusundaki haberler Allah'ın kitabına uygun olarak anlaşılmalıdır. Sahâbeden günümüze kadar bütün âlimler bunu bu şekilde anlamışlar ve kabul etmişlerdir. Onlara göre Allah'ın sıfatları te'vîl,

⁸⁸³ el-Kavsi, , *el-Menhecû's-Selefi*, s. 148

⁸⁸⁴ Apaydın H.Yunus, "Te'vil", DİA, İstanbul 2012, XXXXI, 28-31

⁸⁸⁵ İbn Teymiyye, *er-Risaletu's-Safediyye*, Tahkik: Muhammed Reşad Sâlim, Şeriketu Metabi'i Hanife, Riyad 1976, I, 291

⁸⁸⁶ ed-Dârekutnî, *Kitabu's-Sıfat*, Tahkik: Abdullah b. Muhammed el-Ğuneymân, Medine Tsz., s. 58-62; İbn Kudâme, *Muvaffaku'd-Dîn*, *Zemmü't-Te'vil*, Dâru'l-Fettâh, eş-Şarika 1994, s. 19; el-Beyhakî, *el-Esma' ve's-Sıfat*, s. 409. İbn Hacer'e göre senedi sahihtir. Bkz: Fethu'l-Bâri, XIII, 407

⁸⁸⁷ el-Kâri, Ali b. Sultan b. Muhammed, *Minehu'r-Ravzu'l-Ezher fi Şerhi'l-Fıkhi'l-Ekber*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1998, s. 119-123.

⁸⁸⁸ ez-Zehebî, Şemsuddin, *Muhtasaru'l-Aluvv*, Tahkik: Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî, el-Mektebu'l-İslâmi, Beyrut 1981, s.158-159.

teşbîh, temsîl, tekyîf ve inkâr olmaksızın olduğu gibi kabul edilmelidir.”⁸⁸⁹ İbn Kudâme de benzer ifadelerle bu görüşü desteklemektedir.⁸⁹⁰

İbn Teymiyye, Kur’an’daki bütün sıfat âyetlerinin te’vil edilemeyeceğine dair bütün sahâbenin ittifak halinde olduklarını söyler. O, sahâbeden nakledilen yüzden fazla eser, tefsir ve rivâyetlere baktığını, ancak şimdiye kadar onların âyet ve hadîslerde geçen sıfat nasslarını te’vil ettiklerine dair herhangi bir şeye rastlamadığını söylemektedir. Bu da, mutekelimînin aksine onların, sıfat âyet ve hadîslerini hiçbir te’vile tabi tutmadan aynen kabul ettiklerini göstermektedir.⁸⁹¹

Zehebi, Selef âlimlerinin bütün nassları tefsir ettiklerini ancak, dinin en önemli konularından olan sıfatlarla ilgili âyet ve hadîsleri olduğu gibi kabul ettiklerini ve onları te’vil etmediklerini belirtmiştir. Zehebi’ye göre eğer bu nassların te’vili mümkün ve gerekli olsaydı onlar bunu yaparlardı. Ona göre bu nasslara iman edilmeli ve olduğu gibi kabul edilmelidir. Aslında bunların hakiki anlamlarını ancak Allah bilmektedir. Bununla birlikte Allah’ın zatı ve sıfatları Allah’ın şanına layıktır ve insanların sıfatlarından farklıdır. Peygamberimiz de kendisine indirilen âyetleri herhangi bir te’vil yapmadan tebliğ etmiştir. Bu durumda bize düşen şey nasslara karşı tam bir teslimiyet ve imandır.⁸⁹²

Suûdi Arabistan Selefîyesinin imamı sayılan Muhammed b. Abdulvehhab; Allah’ın sıfatları ile ilgili âyet ve hadîslerin te’vili konusunda şunları söylemektedir: “...Selef ve selefe uyan halef âlimlerinin eserlerine baktığımızda onlar, Allah’ın sıfatları ile ilgili nassların te’vil edilmeyip olduğu gibi kabul edilmesi gerektiği konusunda hemfikirdirler. Bununla birlikte hem bu konuda ve hem de kelâmcıların sıfatları te’vil etme metodunun bid’at ve dalalet olduğu konusunda âlimler icma’ etmişlerdir.”⁸⁹³

Suûd âlimlerinden Abdurrahman el-Muallimî “*Risaletün fî Hakîkati’t-Te’vil*” isimli bir kitap yazarak nasslarda te’vil konusunu işlemiştir. Kitapta daha çok sıfat nasslarına değinilmiş, diğer konulardaki hadîslerin te’viline pek yer verilmemiştir. el-Muallimi, Mutezile ve Cehmiyye gibi, nassları te’vil eden grupların, üç nedenden dolayı bu hatayı işlediklerini söylemektedir. Ona göre bu nedenler şunlardır: Birincisi; Kitap ve sünneti çok

⁸⁸⁹ İbn Kudame, *Zemmu’t-Te’vil*, Tahkik: Bedr el-Bedr, Dâru’s-Selefiyye, Kuveyt, 1986, s.18.

⁸⁹⁰ İbn Kudame, *Lem’etu’l-İtikad*, Matbaatu’t-Takaddum el-İlmiyye, Mısır, Tsz., s. 5.

⁸⁹¹ İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, VI.394.

⁸⁹² ez-Zehebi, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A’lami’n-Nubela*, Tahkik: Şuayb el-Arnâvût-Muhammed Naim el-Urkûsi, Muessesetu’r-Risale, Beyrut 1984, X, 560.

⁸⁹³ Komisyon, *Muellefatu’s-Şeyh, Beşinci kısım*, er-Resailu’s-Şahsiyye, 37, 262-265.

iyi bilmemeleri. İkincisi; filozofları Peygamberlerden üstün görmeleri. Üçüncüsü; insanın doğasında var olan, aklıyla her şeyi bilmeyi dileme ve çözme isteği.⁸⁹⁴

Abdülazîz b. Bâz'a göre Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat âlimlerinin benimsediği doğru görüşe göre sıfatlarla ilgili âyet ve hadislerde te'vil söz konusu değildir. O devamla şunları söylemektedir: “Sıfatlarda te'vil hatasına düşenler Cehmiyye, Mutezile ve bazı sıfatlarda Eş'arilerder. Ehl-i Sünnet âlimleri sıfatları te'vil, teşbih, ta'til ve tecsîm etmeden olduğu gibi kabul etmişlerdir. İstiva, el, ayak, parmaklar, gülmek, razı olmak ve kızmak sıfatları Allah'ın şanına yaraşır bir şekilde olduğu gibi kabul edilmelidir. Bazıları, gülmek sıfatını razı olmak anlamında, bazıları da sevmek ve rahmet sıfatlarını sevap vermek anlamında te'vil etmişlerdir. Ancak Ehl-i Sünnet Mezhebi bunları reddetmiş ve bu sıfatları olduğu gibi kabul etmiştir. Allah-u Teâlâ insanların sevgisine benzemeyen bir sevgiyle gerçek anlamda kullarından bazılarını sevmektedir. Sıfatlarda tevfiiz (yani manasını sadece Allah'a havale etmek) ise caiz değildir. Çünkü bu sıfatların anlamları âlimlerce malumdur. İmam Malik “İstiva malum, keyfiyeti mechuldur” demiştir. Rebîa b. Abdurrahman'dan da bu anlamda rivâyetler varid olmuştur. Bu nedenle sıfatların anlamları Ehl-i Sünnet âlimlerince malumdur. Dolayısıyla gülmek razı olmak demek değildir. Razı olmak kızmak değildir. Kızmak da sevmek değildir. Görmek işitmek değildir. Allah'a ait olan bütün bu sıfatların anlamları bilinmektedir. Ancak bu sıfatlar insanların sıfatlarına benzemezler. Kur'an-i Kerimde “Allah'a (şanına uymayan) benzetmeler yapmaya kalkmayın.”⁸⁹⁵ buyurulmaktadır. Bir başka âyette “Onun benzeri hiçbir şey yoktur.”⁸⁹⁶ buyurulmuştur. Bu açık nasslardan sonra her kim te'vil yaparsa Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebine muhalefet etmiş olur.”⁸⁹⁷

Abdülazîz b. Bâz, Buhari'nin “Allah'ın yüzü baki kalacaktır”⁸⁹⁸ âyetindeki “yüz”ü “mülk” olarak tevil etmesi konusunda ise, bunun yanlış bir te'vil olduğunu söylemiştir.⁸⁹⁹

Abdülazîz b. Bâz, sıfat hadislerinde olduğu gibi diğer hadislerde de te'vile pek sıcak bakmamaktadır. Örneğin; “Yakınlarının ağlamasından dolayı ölü kabirde azap

⁸⁹⁴ Bkz: el-Muallimi, Abdurrahman, *Risaletün fî Hakikati't-Te'vil*, Tahkik: Cerir b. Ebi Mâlik el-Cezâiri, Dâru Atlasi'l-Hadra, Riyad 2005, s. 73

⁸⁹⁵ Nahl: 16/74.

⁸⁹⁶ Şûrâ: 42/11.

⁸⁹⁷ Bkz: <http://www.binbaz.org.sa/mat/8568>, erişim tarihi: 06.05.2014

⁸⁹⁸ Rahmân: 55/27

⁸⁹⁹ Bkz: er-Rûki, Abdullah b. Manî', *Mesâilu'l-İmam İbn Bâz*, Dâru't-Tedmuriyye, Riyad 2012, s., 139

görür”⁹⁰⁰ hadîsindeki ağlama ile ilgili olarak Buhâri “ağıt yakmak” şeklinde te’vil etmiştir.⁹⁰¹ İbn Bâz ise te’vil yapmayarak hadîsi başka bir rivâyette geçtiği⁹⁰² şekliyle normal ağlama değil de ağıt yakmak şeklinde cem’ etmiştir.⁹⁰³

İbn Bâz, bazı âlimlerin te’vil ettiği, (İslâm’da) uğursuzluğun ve bulaşıcılığın olmadığına dair hadîs⁹⁰⁴ ile ilgili olarak herhangi bir te’vilde bulunmamış, “Cüzzamlıdan, aslandan kaçtığın gibi kaç”⁹⁰⁵ hadîsi ile ilgili olarak da her iki hadîs arasında bir çelişkinin olmadığını, asıl itibariyle bulaşıcılığın olmadığını ancak Allah’ın izni dâhilinde bazen bir hastalığın bir insandan başka birine geçtiğini söylemektedir. Ona göre Peygamberimiz burada, cahiliyye döneminde varolan ve hastalığın kendi tabiatında olduğuna inanılan bulaşıcılığı reddetmektedir. Yoksa, Allah’ın izniyle bazı hastalıkların bulaşıcılığa sebep olabileceğini Peygamberimiz de kabul etmektedir.⁹⁰⁶

Suûd âlimleri genel itibariyle hadîs te’viline karşıdırlar. Örneğin “Her kim ikindi namazını terk ederse amelleri boşa gitmiştir”⁹⁰⁷ hadîsi Abdülaziz b. Bâz ve İbn Useymîn’e göre bilinen zahiri manasında olup ikindi namazını terk eden kimse dinden çıkmış olmaktadır. Böylece her ikisi de hadîsi te’vil etmemiş ve olduğu gibi kabul etmişlerdir.⁹⁰⁸ İbn Hacer el-Askalâni’ye göre Hanbeli âlimler hadîsi zahiri manasında ele alırken, cumhûru ulema hadîsi te’vil etmişlerdir. Te’vil yapanların bazıları ikindi namazının terk sebebini, bazıları amellerin boşa gitmesini te’vil etmişler bazıları da ameli te’vil etmişlerdir.⁹⁰⁹ Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî ise bu hadîsle ilgili olarak herhangi bir tercihte bulunmamış sadece bu konuda çok farklı görüşlerin ortaya atıldığını, kendisinin ise burada bir tercihte bulunmayacağını belirtmiştir.⁹¹⁰

Sıfat hadîsleri dışındaki hadîslerde ise Selefiyye yine de te’vile pek sıcak bakmamıştır. Muhammed b. Abdulvehhâb “Üç şeyde uğursuzluk vardır” hadîsi konusunda

⁹⁰⁰ Buhâri, Cenâiz: 32, (III, 150); Müslim, Cenâiz: 1, (VI, 224)

⁹⁰¹ Buhâri, Cenâiz: 32, (III, 150).

⁹⁰² Buhâri’de geçen bir başka rivâyette hadîs “من نبح عليه يعذب بما نبح عليه” şeklinde varid olmuştur. Bkz: Buhâri, Cenâiz: 33, (III, 160); Müslim, Cenâiz: I, (VI, 228-229)

⁹⁰³ <http://www.binbaz.org.sa/mat/2798>, erişim tarihi: 05.04.2015

⁹⁰⁴ Buhari, Tıp: 23, (X, 212-215); Müslim, Selam: 17, (XV, 213-222)

⁹⁰⁵ Buhâri, Tıp: 19, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 443

⁹⁰⁶ Bkz: <http://www.binbaz.org.sa/mat/4216>, 05.04.2014

⁹⁰⁷ Buhâri, Mevâkîtu’s-Salât: 14, (II, 30); Nesâî, Salat: 15, (II, 191).

⁹⁰⁸ Bkz: <http://ibnbaz.org/mat/14293>, erişimtarihi: 06.05.2014;

http://www.ibnothaimeen.com/all/noor/cat_index_18.shtml, erişim tarihi: 06.05.2014

⁹⁰⁹ Bkz: İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri*, (Buhâri ile beraber), II, 31-32.

⁹¹⁰ Bkz: el-Elbânî, *Sahihu’t-Terğib*; <http://albanyimam.com/play.php?catsmktba=13657>, 06.07.2014

bir görüş beyan etmediği gibi te'vile de başvurmamıştır. Kendisine bu konuda sorulan bir soruya “Peygamberimizin bu sözüyle ne demek istediğini ben de anlayamadım” diyerek cevap vermiştir.⁹¹¹

Burada İbn Useymîn'in şu tespiti bizce önemlidir. “Bilinmelidir ki Ehl-i Sünnete göre te'vilin tümü mezmûm değildir. Mezmum olan te'vil delille desteklenmeyen te'vildir. Nassla birlikte veya nasstan ayrı şekilde varid olan bir delille desteklenen te'vil de tefsir olarak isimlendirilir. Bir delili zahiri manasından alıp te'vil etmek mutlak olarak mezmûm değildir. “Ey kulum ben acıktığım halde sen bana yedirmedin, hastalandığım halde beni ziyarete gelmedin.”⁹¹² kudsi hadîsi muttasıl bir delille te'vil edilen bir nassa örnek teşkil etmektedir. Bu hadîsin zahirinden Allah'ın acıktığı ve hastalandığı anlaşılmaktadır. Ancak hadîsin devamına baktığımızda böyle bir şeyin sözkonusu olmadığını çünkü hadîsin devamında “Allah dedi ki: “Bilmedin mi ki benim falan kulum aç kalmıştı sen onu yedirmedin, falan kulum hastalanmıştı sen onu ziyaret etmedin.” Sözlere hadîsten ne anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır.”⁹¹³ Aynı şekilde “Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir.”⁹¹⁴ âyetiyle ilgili olarak, filhakika biat sırasında Allah'ın eli onların ellerinin üstünde değildi. Allah tarafında görevlendirilen Peygamber'in eli onların ellerinin üzerinde idi.” Ama eğer birisi “istevâ” (استوي) yerine “istevlâ” (استولي) derse bunun delili olmadığı için hem yanlış yapmış olur hem de tahrif yapmış olur.⁹¹⁵ İbn Useymîn'in verdiği diğer bir örnek de Enes b. Malik'in “Peygamberimiz tuvalete girdiğinde ‘Allahumme inni eûzu bike mine'l-hubsi ve'l-habâisi’ (اللهم اني اعوذ بك من الخبث والخبائث) (Allahım habis ve habis şeylerden sana sığınıyorum)”⁹¹⁶ şeklinde rivayat ettiği hadîstir. Burada da İbn Useymîn Enes'in “tuvalete girdiğinde” sözünü “tuvalete girmek istediğinde” şeklinde te'vil etmiştir. Çünkü ona göre tuvalette Allah'ı anmak Allah'n şânına uygun düşmez.⁹¹⁷

⁹¹¹ Komisyon, *Muellağâtı's-Şeyh*, Üçüncü Bölüm, Fetvalar, s. 38.

⁹¹² Müslim, *Birr*: 13, (1196); İbn Hibban, III, 224.

⁹¹³ İbn Useymîn, Muhammed b. Salih, *Şerhu'l-Akideti't-Vasitiyye*, Dâru İbni'l-Cevzi, Dammâm 1421, s. 87-92.

⁹¹⁴ Fetih: 48/10.

⁹¹⁵ Bkz: İbn Useymîn, *Şerhu'l-Akideti't-Vasitiyye*, I, 88.

⁹¹⁶ Buhari, *Daavât*, 15, (XI, 129-130); Müslim, *Hayz*: 32, (177).

⁹¹⁷ Bkz: İbn Useymîn, *Şerhu'l-Akideti't-Vasitiyye*, I, 89.

3.3. Selefiyye'nin Hadîs İlmine Katkıları

3.3.1. Hadîs Öğretim Kurumları

3.3.1.1. Dâru'l-Hadîsler

Suûdi Arabistan Selefiyyesinin hadîs öğretim kurumları arasında Dâru'l-Hadîsler önemli bir yer tutmaktadır.

Önceleri Dâru's-Sünne diye adlandırılan ve Nişâbur'da kurulan bu hadîs öğretim kurumları daha sonra Dâru'l-Hadîs adı altında hadîs öğretim faaliyetlerine devam ederek yaygınlaşmışlardır. Tarihte ilk Dâru'l-Hadîs müessesesi Dımaşk'ta Atabeg Nureddin Mahmut Zengi'ye (ö.569/1174) nispetle Dâru'l-Hadîsi'n-Nuriyye ismiyle açılmıştır.⁹¹⁸

Suûdi Arabistan'da Mekke şehrinde iki Medine'de de bir olmak üzere toplam üç Dâru'l-Hadîs bulunmaktadır. Bunlardan Dâru'l-Hadîs el-Mekkiyye ve Dâru'l-Hadîs el-Medeniyye Medine'deki İslâm Üniversitesine bağlı olarak hadîs öğretim faaliyetlerine devam etmektedirler. Üçüncü Dâru'l-Hadîs olan Dâru'l-Hadîs el-Hayriyye ise bunlardan bağımsız olarak herhangi bir kuruluşa bağlı olmaksızın daha çok bir vakıf görünümünde faaliyetlerine devam etmektedir.

3.3.1.1.1. Mekke'deki Dâru'l-Hadîs el-Hayriyye

Dâru'l-Hadîs el-Hayriyye bir grup Mekke'li âlimin tavsiyesi üzerine 1932 yılında Kral Abdülazîz'in emriyle kurulmuştur. Aynı yıl eğitim ve öğretime başlamıştır. Dâru'l-Hadîsin kurulmasına öncülük eden o zamanın bazı önemli ilim adamları şunlardır: Abdüzzahir Ebu's-Semh, Abdullah b. Hasan Alu's-Şeyh, Abdullah ed-Dehlevi, Abdulvehhab Abdulcebbar ed-Dehlevi, Muhammed b. Seyad, Muhammed b. Hüseyin Nasıf, Süleyman b. Abdurrahman es-San'î, Muhammed Radiy ve Abdurrahman Mazhar.⁹¹⁹ Mekke'deki Dâru'l-Hadîs'in açılmasında kral Abdülazîz, Muhammed Reşid Rıza'nın da görüşlerine başvurmuş o da bu fikri olumlu bularak destek vermiştir.⁹²⁰

⁹¹⁸ Bkz: Nebi Bozkurt ve Ali Yardım “*Dâru'l-Hadîs*”, DİA, İstanbul 1993, VIII, 527-533.

⁹¹⁹ Bkz: Komisyon, *Dâru'l-Hadîs el-Hayriyye Fikreten ve Mesireten ve Ehdâfen*, Dâru'l-Hadîs yay., Mekke 1428, s. 20-21; <http://dar-alhadith.com/index.php?action=pages&id=11>, erişim tarihi: 11.04.2014

⁹²⁰ Bkz: eş-Şuvey'ir, Muhammed b. Sa'd , “*ed-Devletu's-Suûdiyye ve'l-Menhecu's-Selefi*”, (*es-Selefiyyetu Menhecün şer'îyyun ve Matlebün Vataniyyun Sempozyumu*), Riyad 2012, V. 169

Dâru'l-Hadîs el-Hayriyye vizyonunu Nebevi Sünneti ihya, hadîs sahasında uzmanlaşmış ilim talebeleri yetiştirmek, kitap, sünnet ve selef akidesini yaymak şeklinde belirlemiştir.⁹²¹

Mekke'deki Dâru'l-Hadîs el-Hayriyye dört kademe halinde eğitim ve öğretim vermektedir:

1. İlkokul: İbtidaiyye veya Dâru'l-Faizin diye de adlandırılmaktadır. Burada öğrenim süresi altı yıl olup öğrencilere Sadece Kar'an ezberletilmektedir. Altı yaş ve üstü öğrenciler buraya devam etmektedirler.⁹²²

2. Ortaokul: Öğrenciler burada üç yıl öğrenim gördükten sonra ortaokul diplomasına sahip olarak mezun olmaktadır.

3. Lise: Burada üç yıl eğitim öğretim gördükten sonra öğrenciler lise diplomasına sahip olarak mezun olmaktadır.

4. Üniversite: Öğrenciler dört yılın ardından üniversite diplomasına sahip olarak mezun olmaktadır.⁹²³

Dâru'l-Hadîs el-Hayriyye'de ağırlıklı olarak hadîs dersleri okutulmakla birlikte diğer İslâmi dersler ile bazı genel kültür dersleri de okutulmaktadır. Kur'an, Tecvid, Tefsir, Mustalahu'l-Hadîs, Cerh ve Tadil, İlelu'l-Hadîs, Tevhid ve Akaid, Fıkıh, Fıkıh Usûlu, Ferâiz, Arap Dili ve Edebiyatı, Siyer, Mezhepler Tarihi, Matematik ve Coğrafya gibi dersler okutulmaktadır.⁹²⁴

Dâru'l-Hadîs el-Hayriyye'de halen 40'a yakın İslâm ülkesinden yaklaşık 2500 öğrenci ders görmektedir. Açıldığı günden şimdiye kadar binlerce öğrenci buradan mezun olmuştur.⁹²⁵ Dâru'l-Hadîs el-Hayriyye'nin çok zengin bir kütüphanesi bulunmaktadır. Burada ayrıca bazı ilim adamlarının bağışlanmış kütüphaneleri de bulunmaktadır.⁹²⁶ Bu hadîs okulunun mezunları arasında İslâm dünyasının tanınmış ilim adamları bulunmaktadır.

⁹²¹ Dâru'l-Hadîs, s. 18-19.

⁹²² Bkz: *Komisyon, Dâru'l-Hadîs el-Hayriyye*, s. 34.

⁹²³ Bkz: <http://dar-alhadith.com/index.php?action=pages&id=13>, 11.04.2014.

⁹²⁴ Bkz: *Dâru'l-Hadîs el-Hayriyye*, s. 35-36.

⁹²⁵ Bkz: *Dâru'l-Hadîs el-Hayriyye*, s.39.

⁹²⁶ Geniş bilgi için Bkz: *Dâru'l-Hadîs el-Hayriyye*, s.38-45;
<http://dar-alhadith.com/index.php?action=pages&id=23>, 11.04.2014.

Süleyman b. Hamed es-Sekkât, Muhammed Abdullah es-Somalî ve Abdussemed Şerefuddîn gibi.⁹²⁷

Dâru'l-Hadîs'te yaklaşık 50 müderris/hoca çeşitli kademelerde dersler vermektedir. Günümüzün büyük muhaddislerinden biri olan Muhammed Ali Âdem el-Etyobi Dâru'l-Hadîs'teki meşhur hocalardan birisidir. Kendisi gündüz Dâru'l-Hadîs'teki derslerinin yanı sıra akşamları da Mescid-i Haram'da hadîs halkasında ders vermektedir. Birçok telif eseri bulunan el-Etyôbî neredeyse bütün zamanını öğrencilere ve te'lif çalışmalarına ayırmaktadır. Özellikle Kutub-i Sittenin şerhlerine kendini adanmıştır. Eserleri arasında, “*Kurratu'l-Ayn fî Telhîsi Terâcimi Ricali's-Sahihayn*”, “*Şerhu Suneni'n-Nesai*”⁹²⁸, “*Şerhu Suneni İbn Mace*”, “*el-Bahru'l-Muhît es-Seccâc Şerhu Sahih-i Muslim b. Haccac*”⁹²⁹, “*Şerhu'l-Kevkebu's-Sati*” “*Nazmu Cem'u'l-Cevami*” vb. kitaplar bulunmaktadır. Tirmizi'nin şerhine ise halen devam etmektedir.⁹³⁰

3.3.1.1.2. Dâru'l-Hadîs el-Mekkiyye

Dâru'l-Hadîs el-Mekkiyye ilk olarak Mekke'de Abduzzahir Ebu's-Semh başta olmak üzere diğer bazı âlimlerin girişimiyle hicri 1333 yılında inşa edilmiştir. İlk girişimciler burayı bir hadîs eğitim ve öğretim kurumu olması için inşa etmişlerdir.⁹³¹ Uzun yıllar bu şekilde varlığını sürdüren Dâru'l-hadîs 1971 yılında krallık tâlimatıyla Medine İslâm Üniversitesine bağlanmıştır.⁹³²

Dâru'l-Hadîs el-Mekkiyye ortaokul ve lise olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Önceleri burası sadece ortaokul olarak eğitim vermekte iken 1992 yılında bünyesinde lise de açılmış bulunmaktadır. Buradan alınan diploma resmiyette diğer ortaokul ve liselerde alınan diplomalara denk sayılmaktadır. Açıldığı günden bu yana bir hadîs öğretim kurumu olarak faaliyet gösteren Dâru'l-Hadîs el-Mekkiyye farklı ülkelerden de öğrenci kabul etmektedir. Burada ağırlıklı olarak hadîs ilimleri, Kur'an, Tefsir, Fıkıh, Akaid, Siyer ve diğer dini dersler okutulmaktadır. Hadîs ilimlerinde Mustalahu'l-hadîs, Ahkâm hadîs

⁹²⁷ Bkz: <http://dar-alhadith.com/index.php?action=pages&id=22>, 11.04.2014

⁹²⁸ Kitap Dâru İbn Cevzi yayın evi tarafından 1432 yılında 40 cilt halinde yayımlanmıştır.

⁹²⁹ Kitap Dâru İbn Cevzi yayınları tarafından 27 cilt halinde 1433 yılında basılmıştır.

⁹³⁰ *Dâru'l-Hadîs el-Hayriyye*, s.52

⁹³¹ Bkz: el-Cüheni, 'İyd b. Huceyyic, “*et-Ta'lim el-Mutavassıt fî'l-Camietî'l-İslâmiyye*”, Medine İslâm Üniversitesi Dergisi, sayı: 132, s. 464-467

⁹³² Bkz: Komisyon, *el-Kitabu'l-Vesaiki*, s. 361-363; <http://www.iu.edu.sa/colleges/Makk/Pages/home.aspx>, 11.04.2014

metinleri, Cerh ve Ta'dil dersleri okutulmaktadır. Her dönemde de öğrenciler belli sayıda hadîsi ezberlemek zorundadırlar.⁹³³

3.3.1.1.3. Dâru'l-Hadîs el-Medeniyye

Medine'deki Dâru'l-Hadîs el-Medeniyye (ö.1350/1932) yılında Kral Abdülaziz'in tâlimatları doğrultusunda Ahmad b. Muhammed ed-Dehlevi'nin (ö.1375/1957) öncülüğünde Medine'de inşa edilmiştir.⁹³⁴ İlk kuruluşu bir hayır kurumu ve medrese niteliğinde olup sadece Kur'an ve Sünnet ilimlerinde ilim talebeleri yetiştirmeye yönelikti. İlk zamanlarda ilk, orta ve lise olmak üzere üç bölümden oluşan Dâru'l-Hadîs, daha sonraları hadîs şubesi de eklenerek zenginleştirildi.⁹³⁵ Ahmet ed-Dehlevi vefat ettikten sonra Dâru'l-Hadîs'in idaresi Abdurrahman b. Yûsuf el-Afriki'ye (ö.1377/1959) geçti. Abdurrahman el-Afrîkî Dâru'l-Hadîsin kurumsal bir hüviyet kazanması için büyük çabalar göstermiş ve kabul edilen bir tüzük çerçevesinde krallıktan özel bir bütçe oluşturulmuştur. Abdurrahman el-Afriki'den sonra Dâr'ın idaresi Ömer Fellate'ye (ö.1419/1998) geçti. Ömer Fellâte de Dâru'l-Hadîsin gelişmesi için büyük çabalar göstermiştir. 1960 yılında ise krallık tâlimatıyla Dâru'l-Hadîs el-Medeniyye Medine'deki İslâm Üniversitesi bünyesine alınarak İslâm Üniversitesine bağlı bir kurum haline getirildi. Son yapılan değişikliklerle Suûdi Arabistan'daki ortaokullar seviyesine getirilen Dâru'l-Hadîs el-Medeniyye'de Mekke'deki Dâru'l-Hadîs'in ders müfredatı aynen uygulanmaya başlamıştır.⁹³⁶

3.3.1.2. Hadîs Fakültesi ve Hadîs Bölümleri

Suûdi Arabistan hadîs öğretim kurumları arasında hadîs fakültesinin yanı sıra İslâmî fakültelerin hadîs bölümleri ve hadîs kısımları ayrı bir öneme sahiptir. Medine'de bulunan İslâm Üniversitesi ve özellikle de Hadîs Fakültesi Selefi öğretim kurumları içinde önemini her zaman korumuştur. Özellikle Medine'deki Hadîs Fakültesi uzun bir müddet Suûdi Arabistan Selefilığının önemli kurumlarından birisi olma özelliğini korumuştur.

Medine'de bulunan Hadîs Fakültesi İslâm ülkeleri içinde ilk ve tek hadîs fakültesi olma özelliğini taşımaktadır. 1976 yılında krallık genelgesi ile İslâm Üniversitesi

⁹³³ Bkz: <http://www.iu.edu.sa/colleges/Makk/Pages/home.aspx>, 11.04.2014

⁹³⁴ Bkz: el-Cüheni, a.g.m, s. 455-461.

⁹³⁵ Bkz: el-Cüheni, a.g.m, s. 457.

⁹³⁶ Bkz: Komisyon, *el-Kitabu'l-Vesaiiki*, s. 363.

bünyesinde açılan hadîs fakültesi aynı yıl eğitim öğretime başlamıştır.⁹³⁷ Fakültenin resmi internet sitesinde fakültenin vizyonu şöyle ifade edilmektedir: “Sünnet ve hadîs ilimlerinde nitelikli bir eğitim öğretim sunmak, dünyanın her tarafından ilim talebelerini yönlendirip destekleyerek hadîs ve hadîs ilimleri sahasında ilim adamı yetiştirmek ve sünnete hizmet etmek.”⁹³⁸

Fakültenin hedefi ise sitede şöyle yer almaktadır: “Nebevi sünnetle ilgilenip ona hizmet etmek ve onu muhafaza etmek, sünnete yönelen eleştirilere cevap vermek, hadîs sahasında ilim talebeleri yetiştirip onları gerekli ilimlerle donatarak nebevi sünneti ihya etmek ve ona hizmet etmek.”⁹³⁹

Hadîs fakültesi bünyesinde iki bölüm bulunmaktadır: Birincisi; hadîs ilimleri bölümü (ulumu’l-hadîs) İkincisi; fıkhu’s-Sünne ve kaynakları bölümü. Uluumu’l-hadîs bölümünde genellikle rivâyet ilimleri olan mustalahu’l-hadîs, cerh ve ta’dil, hadîs ravileri, hadîste uydurma faaliyetleri ve hadîs uyduranlar, tahrir ve bunlara benzer dersler okutulmaktadır. Bu bölümde öğrenim süresi dört yıldır. Fıkhu’s-Sünne bölümünde ise hadîs (sünnet) kaynakları, sünnetin tedvini (yazılması) ve sünnetin konumu gibi dersler okutulmaktadır. Bu bölümde de öğrenim süresi dört yıldır.⁹⁴⁰

İslâm Üniversitesi hadîs fakültesi kurulduğundan bugüne kadar geçen süre içinde çeşitli İslâm ülkelerinden birçok değerli İslâm âlimi ve muhaddislerini bünyesinde barındırmış ve aynı zamanda birçok muhaddis yetiştirmiştir. Bunlar aynı zamanda çağdaş Selefi şahsiyetler olarak da ön plana çıkmışlardır. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz, Muhammed Nâsiru’d-din el-Elbânî, Nureddin İtr, Muhammed b. Abdullah el-Azami, Ömer Fellâte, Abmulmuhsin el-Abbâd, Hammâd el-Ensârî, Muhammed b. Ali el-Câmi ve Rebi’ b. Hadi el-Medhalî bunlardan sadece bazılarıdır.⁹⁴¹

Hadîs fakültesinde her sene öğrenciler 250 hadîs ezberlemek zorundadırlar. Hadîs ezberinin yanı sıra her sene iki buçuk cüz Kur’an-i Kerim ezberi de zorunludur.⁹⁴² Hadîs fakültesi kurulduğu günden bu yana yüzlerce doktora ve yüksek lisans öğrencisi mezun

⁹³⁷ Bkz: el- Ubeyd, İbrahim b. Ali, “*Cuhudu’l-Camiati’l-İslâmiyye fî Hidmeti’s-Sünneti’n-Nebeviyye*”, Cuhudu’l-Memleketi’l-Arabiyye (es-Suûdiyye fî Hidmeti’s-Sünne ve’s-Sire en-Nebeviyye Sempozyumu), Medine 2004, s.13.

⁹³⁸ <http://www.iu.edu.sa/colleges/Hadith/About/Pages/default.aspx>, erişim tarihi: 25.04.2014

⁹³⁹ <http://www.iu.edu.sa/colleges/Hadith/About/Pages/default.aspx>, erişim tarihi: 25.04.2015

⁹⁴⁰ Bkz: el-Ubeyd, a.g.m, s. 19-20.

⁹⁴¹ Bkz: Komisyon, *el-Kitabu’l-Vesaiiki*, s. 233.

⁹⁴² Bkz: <http://İslâmport.com/d/3/amm/1/256/3386.html>, erişim tarihi: 25.04.2014

etmiştir. Mezun olan bu öğrenciler sayısız hadîs tahkîk ve te'lif çalışmalarını gerçekleştirerek hadîs ve sünnet literatürüne önemli katkılarda bulunmuşlardır.⁹⁴³

Medine İslâm Üniversitesi, Selefi kurumlar içerisinde belki de ilk sırada yer almasına rağmen Selefi ideolojisinin empoze edildiği bir yer görünümünde değildir. Burada ağırlıklı olarak klasik hadîs ilimlerinin yanı sıra tefsir ve fıkıh gibi diğer İslâmî ilimler okutulmaktadır. İslâm dünyasından hadîs alanında önemli çalışmaları bulunan birçok âlim bu fakültede dersler vermiştir. Bunların bir kısmı Selefi olmakla birlikte bir kısmı da Selefi değildir. Selefi olanlar arasında Abdulaziz b. Bâz, Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, Hammâd el-Ensâri ve Rebi' b. Hâdi el-Medhali gibi âlimlerin yanında Selefi olmayanlar içinde Nureddin Itr ve Muhammed Mustafa el-A'zami gibiler de bulunmaktadır.

Medine'deki hadîs fakültesinin yanı sıra Suûdi Arabistan'ın hemen hemen her üniversitesinde de hadîs bölümleri yer almaktadır. Riyad, Cidde, Mekke, Medine, el-Bâha, Hâil ve diğer şehirlerdeki şeriat fakültelerinde hadîs bölümleri bulunmaktadır. Medine Hadîs Fakültesi bünyesinde yapılan hadîs çalışmaları bir sonraki başlıkta ele alınacaktır.⁹⁴⁴

3.3.1.2.1. Medine İslâm Üniversitesi

Medine İslâm Üniversitesi 1961 yılında Kral Suud b. Abdülaziz'in emriyle kurulmuştur. Medine'de bir İslâm Üniversitesi kurulması fikrinin ilk defa Ebu'l-Â'la el-Mevdûdi tarafından ortaya atıldığı söylenmektedir. Belki de bu nedenledir ki üniversitenin ilk mütevelli heyetinde o da bulunmaktadır. Kendisi aynı zamanda Merkezi Mekke'de bulunan Rabîta'nın da mütevelli heyetinde yer almıştır. Medine İslâm Üniversitesi'nin en büyük özelliği dünyanın hemen hemen her ülkesinden ilim talebelerine kapılarını açması ve öğrenim görmeleri için her türlü imkânı seferber etmesidir. Buradan mezun olan öğrenciler ülkelerinde İslâm'a hizmet adına birçok faaliyette bulunmuşlardır. Örneğin bu üniversiteden mezun olan öğrencilerin bazıları Avrupa başkentlerindeki önemli camilerin imamlığını ve sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Türkiyeden de binlerle ifade edilen öğrenci buradan mezun olarak Türkiye'ye dönmüş ve çeşitli sahalarda faaliyetlerine devam etmektedirler. Üniversitenin İslâmî neşriyat sahasında önemli sayılabilecek hizmetleri

⁹⁴³ <http://www.iu.edu.sa/colleg es/Hadith/Pages/default.aspx>, erişim tarihi: 25.04.2014

⁹⁴⁴ <http://www.mohe.gov.sa/ar/docs/Doc1/saudi-universities-arabic.pdf>, erişim tarihi: 25.04.2014, Suûdi Arabistan Yüksek Öğretim Kurumu yayınladığı bu broşürde Suûdi Arabistan'daki bütün Üniversiteler ve Üniversitelerin bölümleri hakkında bilgi vermektedir.

olmuştur. Bu kitaplar içinde tevhid ve hadîs kitapları ağırlıktadır.⁹⁴⁵ Medine İslâm Üniversitesinin hadîs neşriyatı konusunda önemli gayretleri olmuştur.⁹⁴⁶ Bu neşriyattan bazıları şunlardır.

1. “*Ma Uhtulife fi Ref’ihi ve Vakfihi mine ’l-Ehadîs*”.⁹⁴⁷
2. “*Cuhudu ’l-Ulema ve ’l-Vulat fi ’l-Hifzi ala ’s-Sünneti fi ’l-Asri ’s-Selçuki*”.⁹⁴⁸
3. “*el-Ehadîsi ’l-Vâride fi Fedaili ’s-Sahâbe*”.⁹⁴⁹
4. “*el-Ehadîsi ’l-Kudsiyye*”.⁹⁵⁰
5. “*el-İmamü ’l-Humeydi ve Cuhuduhu fi İlmi ’l-Hadîs*”.⁹⁵¹
6. “*Mesailu ’l-İmam Ahmed b. Hanbel ve Ishak b. Râhûye*”.⁹⁵²
7. “*İbn Kayyim el-Cevziyye ve Cuhuduhu fi Hidmeti ’s-Sünneti ’n-Nebeviyye*”.⁹⁵³
8. “*Sualatu ’t-Tirmizi li ’l-Buhârî*”.⁹⁵⁴
9. “*Haberu ’l-Vâhid ve Hucciyetuhu*”.⁹⁵⁵
10. “*en-Nüket âlâ Kitabi İbn Salah*”.⁹⁵⁶
11. “*el-Künâ ve ’l-Esma li ’l-İmam Müslim*”.⁹⁵⁷
12. “*Suâlâtu ’l-Acurri li Ebî Dâvud*”.⁹⁵⁸

⁹⁴⁵ Bkz: Komisyon, *el-Kitabu ’l-Vesaikiyyu ani ’l-Camietî ’l-İslâmiyye bi ’l-Medineti ’l-Münevvere*, Medine İslâm Üniversitesi yay., Medine 1419, s. 26-28

⁹⁴⁶ Bkz: es-Saîd, s. 25-27

⁹⁴⁷ Kitap Ömer Rufûd es-Süfyânî tarafından kaleme alınmış ve 1421 yılında üniversite tarafından basılmıştır.

⁹⁴⁸ Bu kitap Halid b. Muhammed es-Saîdî tarafından kaleme alınmış ve 2006 yılında İslâm Üniversitesi tarafından yayımlanmıştır.

⁹⁴⁹ Suûd b. İ’id es-Saîdî’ye ait olan kitap 1427 yılında 12 cilt halinde Üniversite tarafından yayımlanmıştır.

⁹⁵⁰ Ömer Ali Abdullah’a ait bu kitap Üniversite tarafından 1425 yılında yayımlanmıştır.

⁹⁵¹ Kitap Yahya b. Abdullah el-Esedi tarafından kaleme alınan kitap 2008 yılında Riyad’da yayımlanmıştır.

⁹⁵² Ishak b. Mansur el-Kevsec’in rivâyet ettiği kitap üniversite hocalarından oluşan bir komisyon tarafından tahkik edilmiş ve 2004 yılında yayımlanmıştır.

⁹⁵³ Cemal Muhammed es-Seyyid’e ait kitap 2004 yılında Üniversite tarafından yayımlanmıştır.

⁹⁵⁴ Yusuf Muhammed ed-Dahîl’e ait kitap 2003 yılında Üniversite tarafından yayımlanmıştır.

⁹⁵⁵ Ahmed Muhammed eş-Şinkiti’ye ait kitap Üniversite tarafından 1422 yılında yayımlanmıştır.

⁹⁵⁶ İbn Hacer el-Askalanînin telif ettiği bu kitabı Rebi’ b. Hadi el-Medhali doktora çalışması için tahkik etmiştir. Kitap Üniversite tarafından 1984 yılında yayımlanmıştır.

⁹⁵⁷ Kitap Abdurrahim el-Kaşkeri tarafından tahkik edilmiş 1984 yılında Üniversite tarafından yayımlanmıştır.

3.3.1.2.2. Mekke'deki Ümmü'l-Kura Üniversitesi

Mekke'deki Ümmü'l-Kura Üniversitesi'nin temelleri 1939 yıllara dayanmaktadır. Çünkü bu yılda Mekke'deki ilk yüksek tahsil yeri olan Şeriat Fakültesi açıldı. Bu fakülte aynı zamanda Suudi Arabistan'da modern tarzda açılan ilk fakültedir. Bu fakültenin hemen ardından 1953 yılında Mekke'de Eğitim Fakültesi açıldı. Daha sonra bu iki fakülte birleştirilerek Şeriat ve Eğitim Fakültesine dönüştürüldü. Bu aşamadan sonra her iki fakülte Cidde'deki Kral Abdülaziz Üniversitesine bağlandı. 1981 yılında ise Mekke'de birkaç yeni fakültenin de açılmasıyla Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi açılmış oldu. Bugün Mekke'de 21, Mekke'ye yakın diğer şehirlerde 12 olmak üzere toplam 34 fakülte ve 60 binden fazla öğrencisiyle Suûdi Arabistan'ın en büyük üniversitelerinden birisidir.⁹⁵⁹ Ümmü'l-Kura Üniversitesinin bazı hadîs neşriyatı şunlardır:

1. “*Zeylu't-Takyîd li Marifeti Ruvati's-Sünen ve'l-Mesanîd*”.⁹⁶⁰
2. “*min Kelâmi Ebi Zekeriyya Yahya Ibnu b. Maîn fi'r-Rical*”.⁹⁶¹
3. “*Menâlu't-Talib fi Şerhi Tivali'l-Ğeraib*”.⁹⁶²
4. “*el-Kevkebu'n-Neyyirat fi Marifeti men İhtalet Mine'r-Ruvati's-Sikat*”.⁹⁶³
5. “*Ğaribu'l-Hadîs li'l-Hattâbi*”.⁹⁶⁴
6. “*Fedailu's-Sahâbe*”.⁹⁶⁵
7. “*Garibu'l-Hadîs*”.⁹⁶⁶

⁹⁵⁸ Kitap Muhammed Kasım Ali el-Ömeri tarafından tahkik edilmiş ve 1997 yılında Mekke Dâru'l-İstikame yayınları tarafından yayımlanmıştır. Üniversite'nin hadîs ilimlerine katkısı hakkında geniş bilgi için Bkz: <http://www.iu.edu.sa/deanships/ScientificResearch/Pages/Publications.aspx>, erişim tarihi: 27.05.2014

⁹⁵⁹ Bkz: <https://uqu.edu.sa/page/ar/11#>, erişim tarihi: 06.04.2015

⁹⁶⁰ Muhammed el-Fasinin bu eserini Muhammed Salih el-Murad tahkik etmiştir. Kitap 1400 yılında basılmıştır.

⁹⁶¹ Yezid b. Heysem ed-Dakkak'ın telif ettiği bu eseri Ahmed Muhammed Nur Seyf tahkik etmiştir. Kitap üniversite tarafından 1400 yılında yayımlanmıştır.

⁹⁶² İbn Esir'in telif ettiği bu eser Mahmut et-Tenâhi tarafından tahkik edilerek 1400 yılında basılmıştır.

⁹⁶³ Muhammed Ibnu'l-Keyyal'ın te'lif ettiği kitap Abdulkayyum Abdu Rabbi'n-Nebi tahkiki ile 1400 yılında üniversite tarafından basılmıştır.

⁹⁶⁴ Abdulkерim el-Azbâvî tarafından Tahkik edilen kitap ilk sefer Ümmü'l-Kura Üniversitesi tarafından 1402 yılında basılmıştır.

⁹⁶⁵ Ahmed b. Hanbel'e ait olan kitap Vasiyullah Abbas tarafından Tahkik edilmiş ve 1403 yılında basılmıştır.

8. “*el-Mecmûu ’l-Muğis fî Şerhi Ğaribi ’l-Kur’an ve ’l-Hadîs*”.⁹⁶⁷
9. “*Zeylu Mizani ’l-İ’tidal*”.⁹⁶⁸
10. “*Meşyehetu ’l-İmam Ebi Bekr b. Hüseyin el-Merağî*”.⁹⁶⁹
11. “*el-İmamü ’l-Buhârî Fakihu ’l-Muhaddisîn ve Muhaddisu ’l-Fukaha*”.⁹⁷⁰
12. “*el-İmam Muhammed b. Yahya ez-Zühli Muhaddisen*”.⁹⁷¹
13. “*et-Telkîn inde ’l-Muhaddisin*”.⁹⁷²

3.3.1.2.3. Riyad Muhammed b. Suûd Üniversitesi

Suûdi Arabistan’ın en eski ve en köklü üniversitelerinden biri olan İmam Muhammed b. Suûd Üniversitesi’nin ilk temelleri 1954 yılında Riyad’daki Şer’i İlimler Fakültesi ile atıldı. 1974 yılında ise birçok fakülteyi bünyesinde barındıran bir üniversiteye dönüştürüldü. Bugün 19 fakülte ve çeşitli araştırma merkezlerinin yanı sıra 130 bin öğrencisiyle Suûdi Arabistan’ın en büyük üniversitelerinden birisidir.⁹⁷³ Üniversite diğer İslâmî ilimlerde olduğu gibi hadîs sahasında da çalışmalar yapmış ve bazı hadîs kitapları basmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır.

1. “*el-İmamü ’l-Hattâbi ve Âsâruhu ’l-Hadîsiyye ve Menhecuhu fiha*”.⁹⁷⁴
2. “*Menhecu ’l-İmam Ebi ’l-Kasım el-Beğavi fî İ’lali ’l-Ehâdîs*”.⁹⁷⁵
3. “*el-Vesailu ’t-Ta’limiyye fî ’s-Sünneti ’n-Nebeviyye*”.⁹⁷⁶

⁹⁶⁶ İbrahim el-Harbi’ye ait olan bu eseri Süleyman İbrahim el-Âyid tahkik edilmiştir. Kitap üniversite tarafından 1405 yılında basılmıştır.

⁹⁶⁷ Muhammed b. Ebi Bekir’e ait olan bu kitap Abdülkerim el-Azbavi tarafından tahkik edilmiştir. Kitap 1406 yılında basılmıştır.

⁹⁶⁸ Abdurrahim b. Hüseyin el-İraki’ye ait olan bu eser Abdulkayyum Abdu Rabbi’r-Resul tarafından tahkik edilmiştir. Kitap 1406 yılında basılmıştır.

⁹⁶⁹ Cemalu’d-Din el-Merakişi’nin telif ettiği bu eseri Muhammed Salih el-Murad’ın tahkiki ile 1422 yılında basılmıştır.

⁹⁷⁰ Nizar b. Abdülkerim el-Hamdani’nin bu telifi 1412 yılında basılmıştır.

⁹⁷¹ Süleyman b. Said el-Ayseri’ye ait olan bu kitap 1420 yılında basılmıştır.

⁹⁷² Kitap Muhammed b. Abdullah el-Hayyani’nin te’lif eserlerindendir. Geniş bilgi için Bkz: https://uqu.edu.sa/tiny_mce/plugins/filemanager/files/30/pub2.pdf; erişim tarihi: 27.05.2014

⁹⁷³ Bkz: <https://www.imamu.edu.sa/UnitsAndBranches/Pages/colleges.aspx>, erişim tarihi: 07.04.2015

⁹⁷⁴ Kitap Ahmed b. Abdullah el-Bateli tarafından te’lif edilmiştir.

⁹⁷⁵ Kitap Tarık b. Avde Abdullah el-Avde tarafından te’lif edilmiştir.

⁹⁷⁶ Kitap Said b. Nezal el-Anziye’ye aittir.

3.3.1.3. Hadîs Halkaları

Suûdi Arabistan Selefilğinde hadîs halkalarının çok önemli bir yeri vardır. Uzun zamandan beri Suûdi Arabistan'ın önemli ilim merkezlerinde hadîs halkaları ve hadîs dersleri düzenlenmektedir. Bu hadîs halkalarını ve derslerini de Suûdi Arabistan'ın meşhur muhaddisleri vermektedir. Suûdi Arabistan'da yaygın olarak varolan bu hadîs halkaları elbette ki Suûdî Selefilği için çok önemlidir. Ülkenin her tarafına yayılmış bulunan bu halkalara hem ilim talebelerinin hem de halkın teveccühü bir hayli fazladır. 1980'lerde yaygınlaşmaya başlayan bu halkalarda Suûdi Arabistan'ın en önemli muhaddisleri dersler vererek Selefilğin yayılmasına ve kökleşmesinde katkıda bulunmuşlardır. Abdülazîz b. Bâz, Hammâd el-Ensârî ve Ali Âdem el-Etyôbi bu halkalarda ders veren en önemli hadîs âlimleri olmuştur. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî'nin hadîs halkası ile tanınmamasının nedeni kendisine göre önemli gördüğü bazı hadîs çalışmalarına zaman ayırmasıdır. Ömrünün son anlarında bile “*Silsiletu'l-Ehâdisi's-Sahihâ*” ve “*Silsiletu'l-Ehâdisi'd-Daîfa*” ile ilgilendiği ve onları tamamlamaya çalıştığı bilinmektedir. Arabistan'da en meşhur hadîs halkaları şunlardır:

3.3.1.3.1. Abdülazîz b. Bâz'ın Hadîs Halkası:

Tezimizin son bölümünde hakkında geniş bilgi sunduğumuz Abdülazîz b. Bâz, Suûdi Arabistan'ın en büyük büyük muhaddislerindendir. Medine İslâm Üniversitesi ve Mescid-i Nebevî'de uzun yıllar hadîs dersleri vermiştir. Binlerce hadîsi ezberinden okuduğu ve Sahih-i Buhârî'yi ezberlediği söylenir. Medine'de yaşadığı yıllarda Mescid-i Nebevîde düzenlediği hadîs halkalarına ilim talebeleri büyük ilgi göstermişlerdir. Abdülazîz b. Bâz Riyad'a taşınınca bu sefer orada, vefat edinceye kadar da bu hadîs halkalarına devam etmiştir. Bu halkalarda Sahihayn başta olmak üzere Kütüb-i Sitte ve Ahmed b. Hanbel'in Müsnedi gibi kitaplara öncelik vermiştir. Bunların yanı sıra özellikle Buhârî şerhi İbn Hacer el-Askalânî'nin *Fethu'l-Bârî* adlı kitabına da önem vermiş ve halkasına dâhil edilmiştir. *Fethu'l-Bârî*'nin tümünü kendisi hayattayken hadîs halkalarında ders vermiş ve ona haşiyeler yazdırmıştır.⁹⁷⁷

⁹⁷⁷Bkz: <http://www.binbaz.org.sa/books/list&page=1>, erişim tarihi: 03.07.2014

3.3.1.3.2. Hammâd el-Ensârî'nin Hadîs Halkası:

Hammâd b. Muhammed el-Ensârî el-Hazrecî es-Sâdî, 1925 yılında Afrika'nın Mali Bölgesinde dünyaya geldi. Genç yaşlarda ülkesini terk ederek Hicaz bölgesine ilim tahsili için göç etmiştir. Suûdi Arabistan'ın meşhur âlimlerinden dersler alarak özellikle hadîs ve fıkıh alanında hatırı sayılır bir konuma ulaşmıştır. Uzun yıllar Mescid'i Nebevi'de ve medreseye dönüştürdüğü evinde hadîs dersleri vermiştir.⁹⁷⁸ Medine İslâm Üniversitesi'nde de emekliliğine kadar hadîs hocası olarak görev yapmıştır.⁹⁷⁹ Mescid'i Nebevi'deki hadîs halkası önemli hadîs halkalarından birisiydi. Bu halkasında özellikle Kütüb-i Sitteyi okutmaya özen göstermiştir. Ayrıca kendi evinde de hadîs halkaları düzenleyerek yüzlerce ilim talabesine dersler vermiştir.⁹⁸⁰ Kendi evinde verdiği ders halkası 30 yıldan fazla sürmüştür. Geniş kütüphanesinden Medine ve Medine'nin dışından gelenler de çokça faydalanmışlardır. Medine'de (1418/1998) yılında vefat edinceye kadar bu hadîs halkası devam etmiştir.⁹⁸¹

Hammâd el-Ensârî'nin önemli sayılabilecek hadîs telif ve tahkîk çalışmaları vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: “*Fethu'l-Vehhâb fî men İştihare mine'l-Muhaddisine bi'l-Elkâb*”, “*Bulğatu'l-Kasî ve'd-Dani fî Teracümi Şuyûhi't-Taberânî*”, “*İthafu Zevi'r-Rusûh fî men İştihare bi't-Tedlis Mine's-Şuyûh*”, “*Ta'liku'l-Envât fî men Urife bi'l-İhtilât*”, “*Sebilu'r-Rüşd fî Tahrîci Ehadisi İbn Rüşd*”, “*Butlanu'l-Haberi'l-Mutadammin Arza's-Sünneti ale'l-Kur'an*” vb. eserler.⁹⁸²

3.3.1.3.3. Muhammed b. Ali Âdem el-Etyobî

Muhammed b. Ali Âdem b. Musa el-Etyobî (1365/1945) yılında Etiyopya'da doğdu. İlk tahsilini yörenin en meşhur âlimlerinden biri olan babasının yanında okudu. Babasının gözetiminde Kur'an-ı Kerim'i ezberledikten sonra diğer âlimlerden farklı ilimler öğrenmeye başladı. İlim tahsil ettiği hocaları arasında babası Ali Âdem el-Etyobi, Muhammed Sa'd b. Ali ed-Derri, Abdulbasıt b. Muhammed b. Hasan el-Etyobî,

⁹⁷⁸ Bkz: es-Said, Abdülaziz, “*Devru Ulemai'l-Memleke fî Hidmeti's-Sünne ve's-Sireti'n-Nebeviyye*”, (Cuhudu'l-Memleketi'l-Arabiyye es-Suûdiyye fî Hidmeti's-Sünne ve's-Sire en-Nebeviyye Sempozyumu), Medine 2004, s. 17-18.

⁹⁷⁹ Bkz: el-Ensârî, Abdülevvel, *el-Mecmu' fî Tercümeti'l-Allame el-Muhaddisi's-Şeyh Hammâd el-Ensârî*, Medine 2002, I, 64-65

⁹⁸⁰ Bkz: el-Ensârî, el-Mecmu', s. 243-251.

⁹⁸¹ Bkz: <http://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=20560>, erişim tarihi: 06.07.2014

⁹⁸² Bkz: es-Sâid, a.g.m, s. 18

Muhammed Zeyn b. Muhammed el-Etyobî ed-Dânî, Muhammed b. Râfi' b. Basrî gibi Etiyopya'nın meşhur âlimleri bulunmaktadır.⁹⁸³

Muhammed Ali Âdem el-Etyobî çok velûd bir müellif olup birçok kitap yazmıştır. Özellikle de hadîs kitaplarının şerhleriyle, günümüzde adından söz ettiren muhaddisler arasındadır. En meşhur kitapları şunlardır:

1. *Zehîretu'l-Ukba fî Şerhi'l-Mücteba*. Kitap 42 cilt halinde iki sefer basılmıştır. Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî bu şerhin Nesai'nin şerhleri arasındaki en iyi şerh olduğunu belirtmiştir. Yemenli meşhur Selefi âlimi Mukbil b. Hadi el-Vadii ise bu kitabı ilim talebelerine tavsiye ederek günümüzdeki muhaddislerin çok azının böyle bir şerh yazabileceğini vurgulamıştır.⁹⁸⁴

2. *Kurratu Ayni'l-Muhtâc fî Şerhi Mukaddimeti Muslim b. Haccâc*: Kitap iki cilt halinde basılmıştır.⁹⁸⁵

3. *el-Bahru'l-Muhîti's-Seccac fî Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccac*: Kitap 27 cilt halinde basılmıştır.⁹⁸⁶

4. *Meşariku'l-Envâri'l-Vehhâc fî Şerhi Sünen-i İbn Mâce*: Şimdiye kadar 4 cildi yayımlanan kitabın yazımı devam etmektedir.

5. *Kurratu'l-Ayn fî Talhîsi Terâcimi's-Sahihayn*: Tek cilt olan kitap iki sefer basılmıştır.

6. *İs'afu Zevi'l-Vater fî Şerhi Nazmu'd-Durar, Şerhu Elfiyeti's-Suyûti*: İki cilt olan kitap üç baskı yapmıştır.

7. *Nazmu'l-Cevheru'n-Nefîs fî Nazmi Esmâi ve Merâtibi'l-Mavsûfine bi't-Tedlîs*.⁹⁸⁷

⁹⁸³Bkz: <http://www.alsonah.org/>, 06.07.2014; <http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=127860>, erişim tarihi: 06.07.2014

⁹⁸⁴ Kitap hakkında geniş bilgi için bkz: <http://www.waqfeya.com/book.php?bid=774>, erişim tarihi: 06.04.2014
⁹⁸⁵ Bkz: el-Etyobi, Muhammed b. Ali Adem, *Kurratu Ayni'l-Muhtac Fi Şerhi Mukaddimeti Sahihi'l-İmam Müslim b. Haccac*, Dâru İbnu'l-Cevzi, Demmam 1424

⁹⁸⁶ Kitap hakkında geniş bilgi için bkz: <http://www.waqfeya.com/book.php?bid=8851>, erişim tarihi: 23.04.2014

⁹⁸⁷ <http://www.ajurri.com/vb/showthread.php?t=23688>, erişim tarihi: 23.04.2014
<http://shamela.ws/index.php/author/445>; <http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=78277>, erişim tarihi: 23.04.2014

Muhammed b. Ali Âdem el-Etyobi'nin birçok eseri daha vardır ancak burada sadece önemli bazı eserleri zikredilmiştir. Muhammed b. Ali el-Etyobi halen yaşamakta olup Mekke'deki Dâru'l-Hadîs el-Hayriyye'deki derslerinin yanı sıra Mekke'deki Mescid-i Haram (Kabe) de hadîs halkası adı altında dersler vermektedir.⁹⁸⁸

3.3.1.3.4. Sa'd b. Abuddullah el-Humeyyid

Sa'd b. Abdullah b. Abdülazîz b. Süleyman el-Humeyyid (1374/1955) yılında Taif'te doğdu. Riyad'da bulunan İmam Muhammed b. Suûd Üniversitesi Usulu'd-Din Fakültesinden mezun oldu. Aynı üniversitede master eğitimini tamamladıktan sonra Said b. Mansur'un müsnedi üzerine yaptığı bir çalışma ile doktorasını tamamladı. Bir müddet Muhammed b. Suûd Üniversitesinde öğretim üyesi olarak çalıştı. Ders aldığı hocalar arasında Abdullah b. Abdurrahman el-Cibrîn, Abdülazîz İbn Bâz, Muhammed b. Useymîn, Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî ve Abdurrahman el-Berrâk gibi Suûdi Arabistan'ın meşhur âlimleri bulunmaktadır. Sa'd el-Humeyyid birçok telif ve tahkîk çalışmasına imza atmıştır.⁹⁸⁹ Eserlerinden bazıları şunlardır:

1. *“Tahkîku Sünen-i Saîd b. Mansûr”*⁹⁹⁰
2. *“Tahkîku Müsned-i Abdullah b. Ebi Eyfâ.”*⁹⁹¹
3. *“Tahkîku Kitabi'l-İmam fî Marifeti Ehadîsi'l-Ahkâm.”*⁹⁹²
4. *“Ğuraru'l-Fevaidi'l-Mecmua fima Vekae fî Sahihi Müslim Mine'l-Ehadîsi'l-Maktua.”*⁹⁹³
5. *“Hukmu Savmi Yevmi's-Sebt.”*⁹⁹⁴

Bu eserlerinin yanı sıra birçok kitabın yayımlanmasında da emeği geçmiştir. Örneğin; *“İbn Ebi Hatim'in el-İlel”*⁹⁹¹, *“Sualatu's-Sülemi li'd-Dârekutnî”*, Taberani'nin *“Mucemu'l-Kebir”*⁹⁹³inin bazı ciltleri ve İbnu'l-Cevzi'nin *“Afetu Ehli'l-Hadîs”* gibi kitaplar.

⁹⁸⁹ Bkz: <http://www.alukah.net/web/homayed/cv/>, erişim tarihi: 08.07.2014

⁹⁹⁰ Kitap Riyad'a 1414 ve 1417'de Dâru's-Sumeyyi' yayınları tarafından yayımlanmıştır.

⁹⁹¹ Kitap Riyad'da Mektebetü'r-Rüşd tarafından 1408 yılında basılmıştır.

⁹⁹² İbn Dakik el-İ'd'e ait olan bu kitap 1420 yılında Riyad Dâru'l-Muhakkik tarafından yayımlanmıştır.

⁹⁹³ Reşid Attar'a ait olan bu eser 1421 yılında Mektebetü'l-Maarif tarafından yayımlanmıştır.

⁹⁹⁴ el-Humeyyid'e ait olan bu risale eser Riyad 1426 da Dâru's-Sumeyyi' tarafından yayımlanmıştır.

Sa'd el-Humeyyid halen Riyad'da yaşamakta olup alukah⁹⁹⁵ adlı internet sitesinin danışmanlığının yanı sıra birçok hadîs halkaları düzenleyerek hadîs ilmine katkı sunmaktadır. Sa'd el-Humeyyid'in haftalık olarak ders verdiği hadîs halkaları mevcuttur. Bu halkalar şunlardır: Pazartesi günleri Rubaî'nin "*Fethu'l-Ğaffar*" adlı kitabının yanı sıra İbn ebi Hatim'in "*el-İlel*" adlı kitabı. Salı günleri akşam namazından sonra aynı kitaplardan ders vermektedir. Perşembe günleri sabah namazını müteakip "*Tehzibu't-Tehzib*" ve "*Şerhu Elfiyeti'l-Iraki*" isimli kitaplardan ders vermektedir. Perşembe günleri yatsı namazından sonra İbn Receb el-Hanbelî'nin "*el-İlel*"inin şerhinden ders vermektedir. Cuma günleri yine sabah namazına müteakip "*Tehzibu't-Tehzib*" derslerinin yanı sıra yine aynı gün ikindi namazını müteakip "*Şerhu Elfiyeti'l-Iraki*" dersleri vermektedir. Öyle anlaşıyor ki Sa'd el-Humeyyid hemen hemen zamanının tümünü hadîs halkalarına ayırmaktadır. Bütün derslerini de evinin bir katında bulunan geniş kütüphanesinde vermektedir. Haftalık derslerine üniversite öğrencilerinin yanısıra halktan da geniş katılım olmaktadır.⁹⁹⁶

3.3.1.3.2. Kabe'deki (Mescîd-i Haram) Hadîs Halkaları:

Suûdi Arabistan hadîs âlimleri neredeyse devletin kuruluşundan başlayarak günümüze kadar Mescid-i Haram'da çeşitli hadîs ilimlerinde hadîs halkaları adı altında dersler vermişlerdir. Bu halkalar günümüzde de devam etmektedir. Kabe'de daha önce hadîs halkası düzenleyen âlimleri arasında Süleyman b. Hamdân, Abdülhak el-Haşimi, Hasan el-Meşşat, Muhammed Abdürrezzak Hamza, Ömer b. Hamdan el-Mahrîsi gibi âlimler bulunmaktadır.⁹⁹⁷

Günümüzde ise Kâbe'deki hadîs halkalarından bazıları şunlardır:

1. Cumartesi günleri sabah namazından sonra Muhammed Hayr Hicazi'nin verdiği *Sünen-i Tirmizi* hadîs halkası.
2. Cumartesi günleri akşam namazından sonra Hamza b. Hüseyin el-Fa'a'nın verdiği *Sünen-i Ebi Davud* hadîs halkası.

⁹⁹⁵ Bkz: <http://www.alukah.net/web>, erişim tarihi: 08.07.2014

⁹⁹⁶ Bkz: <http://www.ahlalhdeth.com/vb/showthread.php?t=86243>, erişim tarihi: 08.07.2014

⁹⁹⁷ Bkz: es-Saîd, a.g.m, s. 22.

3. Cumartesi günleri akşam namazından sonra Vasiyullah b. Muhammed Abbas'ın verdiği *Sünen-i Ebi Dâvud* hadîs halkası.

4. Pazar günleri sabah namazından sonra Muhammed Hayr el-Hicâzin'in verdiği *Sünen-i Tirmizi* hadîs halkası.

5. Pazar günleri akşam namazından sonra Abdullah b. Süleyman Amr el-Amr'ın verdiği *el-Erbeûne'n-Neveviyye* hadîs halkası.

6. Pazartesi günleri sabah namazından sonra yine Muhammed Hayr el-Hicâzi'nin verdiği *Sünen-i Tirmizi* hadîs halkası.

7. Pazartesi akşam namazından sonra yine Abdullah b. Süleyman Amr el-Amr'ın verdiği *el-Erbeûne'n-Neveviyye* hadîs halkası.

8. Pazartesi günleri akşam namazından sonra Yahya b. Osman b. Hüseyin el-Muderris'in verdiği *Sahih-i Müslim* dersleri hadîs halkası.

9. Salı günü sabah namazından sonra Muhammed Hayr el-Hicâzi'nin verdiği *Sünen-i Tirmizi* hadîs halkası.

10. Salı günleri akşam namazından sonra Hamza b. Hüseyin'in verdiği *Sünen-i Ebi Dâvud* hadîs halkası.

11. Çarşamba günleri Muhammed Hayr el-Hicâzi'nin verdiği *Sünen-i Tirmizi* hadîs halkası.

12. Çarşamba günü Vasiyullah b. Muhammed Abbas'ın verdiği *Sünen-i Ebi Dâvud* hadîs halkası.

13. Çarşamba günleri Yahya b. Osman b. Hüseyin el-Muderris'in verdiği *Sahih-i Buhârî* hadîs halkası.

14. Perşembe günleri akşam namazından sonra Vasiyullah b. Muhammed Abbas'ın verdiği Sünen-i Ebi Dâvud hadîs halkası.⁹⁹⁸

3.3.1.3.3. Mescîd-i Nebevi'deki Hadîs Halkaları

Mescid-i Nebevi'de yarım asra yakın bir zamandan beri hadîs halkaları düzenlenmektedir. Bu hadîs halkalarında hadîs âlimleri birçok hadîs kitabını ders olarak okutmuşlardır.⁹⁹⁹ Daha önce Muhammed b. İbrahim b. Sa'dullah el-Hatenî, Ömer b. İbrahim Berrî, Abdülaziz b. Bâz, Hammâd el-Ensârî, Ammar b. Abdullah b. Tahir el-Gumârî, Muhammed b. Ali el-Harkan, Muhammed el-Muhtar eş-Şînkîti gibi âlimler hadîs halkalarında ders vermişlerdir.¹⁰⁰⁰ Günümüzde ise hala devam eden hadîs halkaları şunlardır:

1. Abdulmuhsin b. Hamed el-Abbâd el-Bedr: Cuma günleri hariç diğer günlerde akşam namazından sonra Sahih-i Buhârî dersleri vermektedir. 30 yıldan fazla devam eden ve halen de devam etmekte olan bu hadîs halkası Suûdi Arabistan'ın en uzun süren hadîs halkalarından birisidir. Mescid-i Nebevî'nin içinde yer alan bu hadîs halkasına Medine'de bulunan İslâm Üniversitesi öğrencileri büyük rağbet göstermektedirler. Ayrıca halktan da bu halkaya büyük katılım olmaktadır. Bu hadîs halkasına devam edenlerin sayısı bazen binlerle ifade edilmektedir. el-Abbâd ilerlemiş yaşına rağmen tekerlekli sandalyeyle kürsüsünün yanına kadar getirilmekte ve ders bitiminde yine tekerlekli sandalye ile evine bırakılmasına rağmen hadîs halkasına ara vermemiştir. 30 yıldan fazla bir süreden beri devam etmekte olan bu hadîs halkasında Kütüb-i Sitte okutulmakta ve özellikle Buhârî ve Müslim'e ağırlık verilmektedir. Halen Sahih-i Müslim dersleri devam etmektedir.

2. Salih b. Sa'ad es-Suhaymi: Cumartesi, pazar ve pazartesi günleri akşam namazını müteakip *Sahih-i Buhârî* dersleri vermektedir.

3. Abdurrezzak b. Abdulmuhsin Abbâd el-Bedr: Cuma günleri hariç haftanın geri kalan diğer günlerinde ikindi namazından sonra ez-Zebîdî'nin *Muhtasaru Sahihi'l-Buhârî* kitabından ders vermektedir.

⁹⁹⁸ <http://www.gph.gov.sa/index.cfm>, erişimtarihi: 08.07.2014

<http://www.alharamain.gov.sa//index.cfm?do=cms.LectSchedByDay&cityid=8&dayid=1&CFID=41075547&CFTOKEN=14216286>, erişim tarihi: 08.07.2014

⁹⁹⁹ Bkz: el-Cüheni, a.g.e., s. 160-183.

¹⁰⁰⁰ Bkz: es-Saîd, a.g.m, s. 22-23.

4. İbrahim b. İbrahim et-Türkî: Haftanın her günü sabah namazından sonra İbn Useymin'in *Riyazu's-Salihin* şerhinden ders vermektedir.

5. Muhammed Abdullah el-A'zami: Pazartesi, Çarşamba ve Perşembe günleri yatsı namazından sonra hadîs usulu dersi ile *Sahîh-i Buhârî* derslerini birlikte vermektedir.

6. Ömer b. Hasan Fellâte. Cumartesi günleri akşam namazından sonra Buhârî'nin *el-Edebü'l-Müfred* kitabı ile pazar, pazartesi, salı ve çarşamba günleri yine akşam namazlarından sonra Nevevi'nin Müslim şerhini ders vermektedir.

7. Salih b. Abdullah el-'Usaymî: İmam Malik'in *el-Muvatta* adlı kitabından ders vermektedir.

8. Muhemmed b. Nâsir es-Suheybani. Cuma günleri akşam namazından sonra *Ruyazu's-Salihin* dersleri vermektedir.¹⁰⁰¹

3.3.1.3.4. Mekke ve Medine Dışındaki Hadîs Halkaları

Suûdi Arabistan'da Mekke ve Medine, hadîs halkalarında başı çekmesine rağmen, ülkenin diğer bölgelerinde de hadîs halkaları mevcuttur. Bu hadîs halkaları başta Riyad olmak üzere diğer şehirlerde de varlığını devam ettirmiştir. Bu durumdaki hadîs halkalarından bazıları şunlardır: Riyad'da Muhammed b. İbrahim Camisi'nde, Abdülazîz b. Bâz ve diğer hadîs âlimleri hadîs dersleri vermişlerdir. Abdülazîz b. Bâz bu hadîs halkalarında daha çok Kütüb-i Sitte'den dersler vermiştir. Abdülazîz b. Bâz Riyad'da bulunan Türki b. Abdullah Camisi'nde de düzenli hadîs dersleri vermiştir. Şu an ki Suûdi Arabistan Başmüftüsünün de bu camide düzenli hadîs halkası mevcuttur. Gözleri görmeyen Başmüftü Abdülazîz b. Abdullah Alu's-Şeyh belli günlerde mescide getirilmekte, öğrencileri ona okudukları hadîs kitaplarında kendisi de hadîsleri şerh etmekte ve sorulan sorulara cevap vermektedir. Riyad'ın meşhur âlimlerinden Abdullah b. Cibrîn'in de Riyad'ın büyük camilerinden er-Râcihi camisinde düzenli hadîs dersleri mevcuttur. Suûdi Arabistan'ın Abdülazîz b. Bâz'dan sonraki en önemli âlimi Muhammed b. Salih el-Useymin'in de Bureyde'nin Uneyze kasabasında düzenli hadîs dersleri mevcuttu. Ahsâ bölgesinde ise Abdülazîz b. Bişr de düzenli hadîs halkaları düzenleyen âlimlerden birisiydi. Günümüzde ise Suûdi Arabistan'ın hemen hemen bütün bölgelerinde

¹⁰⁰¹Bkz:<http://www.alharamain.gov.sa//index.cfm?do=cms.catarticle&categoryid=202>, erişim tarihi: 09.07.2014; http://eservices.wmn.gov.sa/serv_l/L_S002.aspx, erişim tarihi: 09.07.2014

genellikle camilerde olmak üzere, üniversitelerde ve hocaların kendi evlerinde bu hadîs halkaları devam etmektedir.¹⁰⁰²

Suûdi Arabistan'da daha önce var olan, günümüzde de varlığını sürdüren ve hadîs öğretiminde önemli bir yere sahip olan bu hadîs halkalarında daha çok hadîs metinleri olmak üzere, hadîs usulu ve hadîs şerhleri dersleri okutulmaktadır. Bu hadîs halkalarında okutulan en önemli hadîs kitapları şunlardır: *Sahîh-i Buhârî*, *Sahîh-i Müslim*, İmam Malik'in *el-Muvatta'si*, *Sünen-i Tirmizi*, *Sünen-i Ebi Davud*, *Sünen-i Nesâî*, *Sünen-i İbn Mâce*, *Riyâzu's-Sâlihîn*, *Fethu'l-Bâri bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, İbn Hacer el-Askalani'nin *Bulûğu'l-Meram'ı*, el-Beykûnî'nin *Usul* kitabı, Suyuti'nin *Tedribu'r-Râvi'si*, es-San'ani'nin *Sübulu's-Selâm'ı*, Nevevi'nin *el-Ezkâr'ı*, et-Tebrîzî'nin *Mişkâtü'l-Mesâbih'i*, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *Zâdü'l-Meâd'ı*, el-Hâkim'in *el-Müstedrek* adlı kitabı, Kadı İyaz'ın *eş-Şifâ* adlı kitabı, Heysemi'nin *Mecmau'z-Zevâid'i*, Tirmizi'nin *eş-Şemâil'i*, Darimi'nin *es-Sünen'i* İbn Hacer el-Askalani'nin *Nühbetü'l-Fiker'i*, Beğavi'nin *Şerhu's-Sünne* adlı kitabı, *Tiyâlisî'nin Müsnedi*, İbn Kesir'in *İhtisâru Ulûmi'l-Hadîs'i*, Şevkanî'nin *Neylu'l-Evtâr'ı* vb.¹⁰⁰³

3.3.2. Neşir (Yayın) Faaliyetleri

Suûdi Arabistan'da son yıllarda özellikle hadîs konusunda önemli neşir faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Özellikle son elli yılda devasa sayılabilecek çalışmalarla, daha önce yayımlanmayan veya İslâm âleminde çok az yayımlanan kitaplar gün yüzüne çıkartılarak ilim insanlarının istifadesine sunulmuştur. Bu neşir faaliyetlerin bir kısmı devlet eliyle, bir kısmı üniversiteler, bir kısmı bazı şirketler veya sermaye sahiplerinin katkılarıyla veya yayınevleri vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Basılan bu kitaplar çoğu zaman devletin bazı kurumları tarafından yurt içinde veya yurt dışında karşılıksız dağıtılmıştır. Örneğin; Rabitatü'l-Alemu'l-İslâmi, İrşad, Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı, Dâru'l-İfta veya üniversiteler vasıtasıyla yurtdışına yüzbinlerce nüsha kitap gönderilmiş ve bunlar dünya müslümanlarına karşılıksız dağıtılmıştır. Bu kitaplar içinde Selefiyye-Vehhâbiyye akidesine ilişkin kitaplar, Hanbelî fıkıh kitapları, Muhammed b. Abdülvehhab'ın kitapları, Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin kitapları, Abdülazîz b. Bâz'ın kitapları, İbn Useymin'in

¹⁰⁰² Geniş bilgi için Bkz: es-Saîd, a.g.m, s. 21-24.

¹⁰⁰³ Bkz: es-Saîd, a.g.m, s.21-24; el-Cühenî, Suûd b. Bünyan es-Seydelani, *ed-Devru't-Terbevi li'l-Mescidi'n-Nebeviyyi's-Şerif*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ümmü'l-Kura Üniversitesi Mekke 1419, s. 124-126.

kitapları, Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî'nin kitapları ve diğer Selefiyye âlimlerinin kitapları ön sırada yer almaktadır.

Suûdi Arabistan üniversitelerinde birçok hadîs kitabı üniversiteler tarafından gün yüzüne çıkarılmıştır. Özellikle Medine İslâm Üniversitesi'nde son 35-40 yılda birçok hadîs kitabı üniversite tarafından basılarak karşılıksız dağıtılmıştır. Medine'de bulunan Merkez Hidmeti's-Sünne ve's-Sireti'n-Nebeviyye isimli araştırma merkezi de bu anlamda bazı hadîs kitapları yayımlamıştır.

Suûdi Arabistan'da devlet, neşir faaliyetlerine büyük önem vermekte ve birçok kuruluş bu neşir faaliyetlerine destek vermektedir. Özellikle “*er-Riâsetu'l-Âmme li'l-Buhusi'l-İlmiyye ve'l-İftâ*” ile “*Rabitatu'l-Alemi'l-İslâmi*” bu kuruluşlar arasında dikkat çekmektedir.¹⁰⁰⁴

3.3.2.1. Merkez Hidmeti's-Sünne ve's-Sîreti'n-Nebeviyye

Bu merkez Medine İslâm Üniversitesi bünyesinde 1987 yılında Kral Fahd b. Abdülazîz'in onayıyla kurulmuştur.¹⁰⁰⁵ Merkezin amacı hadîs ve siyer alanında yazılmış kitap ve belgeleri bünyesinde toplayıp bunlardan mahtut (el yazma) olanları tahkik ederek gün yüzüne çıkarmak ve basılmış olanları da gerekirse tekrar gözden geçirerek daha güvenilir baskılarını ortaya çıkarmaktır. Merkezin temel hedefi hadîs ve siyer alanında iki büyük ansiklopedi çıkarmaktır.¹⁰⁰⁶ Diğer bir hedef de şimdiye kadar tahkikli bir şekilde basılmamış olan hadîs ve siyer kitaplarını da gün yüzüne çıkarmaktır.¹⁰⁰⁷ Ayrıca merkezin hedefleri arasında tercüme faaliyetlerinin yanı sıra, Arapça dışında yazılmış hadîs kitaplarını Arapçaya çevirmek, hadîs-sünnet ve siyer alanında ortaya atılan iddialara cevap vermek ve İslâm âlemindeki diğer İslâmi merkezlerle işbirliği yapmak da bulunmaktadır. Merkez ayrıca hadîsleri bilgisayar ortamında toplayıp araştırmacıların hizmetine sunmayı da ana hedeflerinden saymaktadır.¹⁰⁰⁸

¹⁰⁰⁴ Bkz: en-Nablusi, Muhammed Hafız eş-Şeride, *Cuhudu'l-Memleketu'l-Arabiyye es-Suûdiyye fî Hidmeti'd-Da've es-Selefiyye, (es-Selefiyyetu Menhecün Şer'iyyun ve Matlebün Vataniyyun Sempozyumu)*, Riyad 2012, V. 2371.

¹⁰⁰⁵ Bkz: <http://www.iu.edu.sa/administrations/Service/Pages/home.aspx>, erişim tarihi: 10.07.2014

¹⁰⁰⁶ Bu ansiklopedinin ne şekilde olacağı ve hangi sistemle oluşturulacağı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

¹⁰⁰⁷ Bkz: <http://www.iu.edu.sa/administrations/Service/Departments/Pages/Depts-08.aspx>, erişim tarihi: 10.07.2014

¹⁰⁰⁸ Bkz: <http://www.iu.edu.sa/administrations/Service/Pages/home.aspx>, erişim tarihi: 10.07.2014

Merkezin bünyesinde bulunan bölümler ise şunlardır: Birincisi; tahkîk bölümü ki bu bölümün hedefi tahkîki yapılmayan hadîs ve siyer kitaplarını tekrar gözden geçirip yayımlamaktır. İkincisi; rical bölümü. Bu bölümün amacı hadîs ravilerinin tümünü içine alan ve bu raviler hakkında değerlendirmeler ihtiva eden ansiklopedik bir eser ortaya koymaktır. Üçüncüsü; metin bölümü. Bu bölümün amacı da hadîs metinlerinin tümünü içeren ansiklopedik bir kaynak oluşturmaktır. Metin bölümü ayrıca kendi içinde sahih hadîsler, zayıf hadîsler ve mevzu hadîsler olmak üzere üç ayrı bölümden oluşmaktadır.¹⁰⁰⁹

Merkezin bir diğer amacı da meşhur olmuş “Kütubu Tis’a”¹⁰¹⁰ (dokuz hadîs kitabı)’nın bütün mevcut nüshalarını bir araya getirip, baskılarındaki hata ve yanlışları tesbit edip güvenilir bir nüsha oluşturmaktır. Mesela; bu amaçla *Sahih-i Buhârî*’nin 50 değişik nüshaları toplanmış ve bunlar üzerinde çalışma yapılmıştır. *Sahih-i Müslim*’in ise 40 tan fazla nüshası bu amaçla toplanmıştır. Diğer hadîs kitapları için de aynı durum söz konusudur. Merkezin amacı, Medinede bulunan ve Mushaf-ı Şerif basımı için kurulan “*Mucemmu’l-Melik Fehd li Tibâeti’l-Mushafî’s-Şerîf*” isimli yayınevi işbirliği ile arzu ettiği kitapları yayımlamaktır.¹⁰¹¹

Merkezin şimdiye kadar çıkardığı yayınlardan bazıları şunlardır:

1. “*İthâfü’l-Mehere bi’l-Fevâidi’l-Mühtekire fi Etrafi’l-Aşere*”: İbn Hacer el-Askalani’nin bu kitabı Etraf kitapları arasında önemli bir yere sahip olup 11 meşhur hadîs kitabının hadîslerini içermektedir. Bu hadîs kitapları İmam Malik’in *el-Muvattâ*, İmam Şafi’i’nin *el-Müsned*, Ahmed b. Hanbel’in *el-Müsned*, *Sünen-i Dârimi*, İbnu’l-Carud’un *el-Müntekâ*, İbn Huzeyme’nin *Muhtasarü’l-Muhtasar*, Ebû Avâne’nin *el-Müstahrec*, Tahavi’nin *Şerhu Meâni’l-Âsâr*, *Sahîhu İbn Hibbân*, *Süneni Dârekutnî* ve el-Hâkim’in *el-Müstedrek* isimli kitaplardır. Kitap 19 cilt halinde yayımlanmıştır.¹⁰¹²

2. “*Buğyetu’l-Hâris an Zevâidi Müsnedi’l-Hâris*”: Nureddin el-Heysemi’ye ait olan bu kitap Hüseyin el-Bâkirî’nin tahkîki ile Medine İslâm Üniversitesi tarafından 1992 yılında basılmıştır.

¹⁰⁰⁹ Bkz: <http://www.iu.edu.sa/administrations/Service/Pages/home.aspx>, erişim tarihi: 11.07.2014

¹⁰¹⁰ Bu tabirle meşhur olmuş dokuz hadîs kitabı kasd edilmektedir. Bunlar: *Sahih-i Buhari*, *Sahih-i Müslim*, *Sünen-i Tirmizi*, *Sünen-i Ebi Davud*, *Sünen-i Nesâi*, *Sünen-i İbn Mace*, *Ahmed b.Hanbel’in Müsnedi*, *İmam Malik’in el-Muvatta’sı* ve *Sünen-i Dârimi*.

¹⁰¹¹ Bkz: <http://www.iu.edu.sa/administrations/Service/Pages/home.aspx>, erişim tarihi: 11.07.2014

¹⁰¹² Kitap 1994/1415 yılında Riyad’da Suûdi Arabistan Evkaf, İrşad, Dava ve Şuuni İslâmiyye Bakanlığı tarafından Zühayr b. Nâsir ve ekibinin tahkîkiyle 19 cilt halinde yayımlanmıştır.

3. “*el-Ehadîsi’l-Varide fî Fedaili’l-Medine*”: Salih b. Hamid b. Saîd er-Rifai’nin doktora çalışması olan kitap merkezin müstakil çalışmaları arasındadır.¹⁰¹³

4. “*es-Sîretü’n-Nebeviyye ve’l-Müsteşrikûn*”: Muhammed Mehr Ali’nin telifi olan bu eser hem Arapça hem de İngilizce olmak üzere iki cilt halinde yayımlanmıştır.

Merkez bugünlerde sessizliğe bürünerek, büyük hedeflerini gerçekleştirmekten uzak bir görünüm arz etmektedir. Muhtemelen bunun iki nedeni vardır; Birincisi; merkez hedeflerini çok büyük tuttu ve bu hedeflerini gerçekleştirmek için yetkili mercilerden gereken desteği alamadı. İkincisi ise Medine İslâm Üniversitesi’nin bugünlerde dini bir üniversite hüviyetinden uzaklaşıp genel bir üniversiteye dönüşmeye başlamasıdır. Bunun en belirgin kanıtı tıp ve mühendislik gibi fakültelerin İslâm Üniversitesi bünyesinde açılmış olmasıdır. Bu nedenle de devlet imkânları artık daha çok bu bölümlere ayrıldığı için bu merkeze yeterince kaynak aktarılamamaktadır.¹⁰¹⁴

3.3.2.2. Krallık Mensuplarının Hadîs Neşir Faaliyetleri

Suûdi Arabistan’da, Kral Abdülazîz b. Suûd’dan başlayarak günümüze kadar devam eden krallık ailesi mensupları hadîs neşriyatı konusunda önemli sayılabilecek katkılarda bulunmuşlardır.

Kral Abdülazîz b. Suûd’un emriyle “*Mecmûetu’l-Hadîsi’n-Necdiyye*” adında bir kitap hazırlanmıştır. Kitap Peygamberimizin hadîslerini kapsayan dokuz farklı kitabın bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu kitaplar şunlardır: “*el-Erbeune’n-Neveviyye*”, “*Abdulğani el-Makdisi’nin el-Umde’si*”, “*Muhammed b. Abdülvehhab’ın Usûlu’l-İman’i*”, “*Muhammed b. Abdülvehhab’ın ahlak hadîslerini içeren bir Risalesi*”, “*Muhammed b. Abdülvehhabın Nasîhatu’l-Müslimin bi Ehadîsi Hatemi’l-Mürselin* isimli risalesi”, “*Muhammed b. Abdülvehhabın el-Kebâir* isimli risalesi”, “*Ahmed b. Hanbel’in es-Salât* isimli risalesi”, “*İbn Kayyim el-Cevziyye’nin es-Salat* isimli risalesi”, “*İbn Kayyim el-*

¹⁰¹³ Kitap 1992 yılında Medine Emiri Abdülmecid’in maddi desteğiyle Medine İslâm Üniversitesi tarafından yayımlanmıştır.

¹⁰¹⁴ Görünen o ki Suûdi Arabistan devleti, el-Kâide’nin dünya çapında ses getiren eylemleri ile Riyad ve diğer bazı şehirlerinde gerçekleştirdiği eylemlerden sonra selefilığa destek konusunda biraz ihtiyatlı davranmaktadır. Medine İslâm Üniversitesi bünyesinde tıp ve diğer teknik fakültelerin açılması ve buralara Selefi olmayan öğrencilerin kabulü bazı Selefi çevreler tarafından hoş karşılanmamıştır. Kimi Selefi çevreler, yeni açılan fakültelerin öğrencilerinin sigara içmelerini ve sakallarını kesmelerini eleştirmişlerdir. Nitekim bazı Selefi çevreler bu son durumu, İslâm Üniversitesinin Selefi görünümünün değiştirilmesi için devlet tarafından atılmış bir adım olarak değerlendirmektedirler. Medine’de görüştüğümüz bazı Selefi hocalar bu yöndeki düşüncelerini bize aktarmada bir sakınca görmemişlerdir.

Cevziyye'nin el-Vâbilu's-Sayyib fi'l-Kelâmi't-Tayyib isimli kitabı.” İlk defa Hindistan’da yayımlanan kitabın baskıları tükenince Kral Abdülazîz b. Suûd, Muhammed Reşid Rıza ile irtibata geçerek kitabın tekrar yayımlanmasını ister. O da bunu kabul ederek kitabı tekrar yayımlar.¹⁰¹⁵

Kral Fahd b. Abdülazîz’in tâlimatı ve katkılarıyla yukarıda değindiğimiz “*Merkezu Hidmeti's-Sünne ve's-Sîreti'n-Nebeviyye*” isimli araştırma merkezi kurulmuştur. Bunun yanı sıra Kral Fahd’ın tâlimatı ve masrafları kendi bütçesinden karşılanmak üzere Ahmed b. Hanbel’in *el-Müsned* adlı meşhur hadîs kitabı bazı âlimlere tahkîk ettirilerek ilim talebelerinin hizmetine sunulmuştur.¹⁰¹⁶

Yine Kral Fahd’ın katkılarıyla Taberi’nin “*Tehzîbu'l-Âsâr ve Tafsilu'l-Meâni's-Sabit an Resulillahi Mine'l-Ahbâr*” isimli kitabı Nâsir b. Sa’ad er-Reşid’in tahkîki ile yayınlanmıştır.¹⁰¹⁷ Bu kitapların yanısıra daha önce Kral Abdülazîz’in emriyle ilk defa basılan “*Mecmuatu'l-Hadîs*” bir diğer ismiyle “*Mecmûatu'l-Hadîsi'n-Necdiyye*” kitabı tekrar gözden geçirilerek basılmış ve binlerce nüshası karşılıksız dağıtılmıştır.¹⁰¹⁸

3.3.2.3. Mülteka Ehli'l-Hadîs

Mülteka Ehli'l-Hadîs, bilgi alışverişi için kurulan bir internet sitesidir. Birçok âlim ve ilim talebesini içinde barındıran ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat metodunu benimseyen dünyanın en önemli İslâmi sitelerinden birisidir. Özellikle hadîs alanındaki araştırmaları ve çalışmalarıyla dikkat çekmektedir.

Dünya çapında Müslümanlar arasında en çok takib edilen ve istifade edilen internet sitelerinin başında gelmektedir. Merkezi Mekke’de bulunan bu site kurulduğu günden bu yana araştırmacıların büyük ilgisini çekmiştir. “eş-Şamile” isimli hadîs arama motoru ve kütüphanesi bu internet sitesinin gerçekleştirdiği bir projedir.¹⁰¹⁹

Mülteka ehli'l-Hadîs’in hedefleri arasında şunlar vardır:

¹⁰¹⁵ Bkz: “*Mecmûetu'l-Hadîsi'n-Necdiyye*”, Tahkîk ve Ta’lik: Muhammed Reşid Rıza, Mısır 1342, kitap daha sonra 1375 yılında Mısır el-Matbaatu’s-Selefiyye tarafından tekrar basılmıştır.

¹⁰¹⁶ Kitap Müessesetü’r-Risale tarafından 50 cilt halinde ilk cildi 1995 yılında yayınlanmıştır. Kitap 2001 yılında tamamlanmıştır.

¹⁰¹⁷ Kitap Mekke’de Safa yayınları tarafından 1404 yılında basılmıştır.

¹⁰¹⁸ Kitabın II. Baskısı Riyad 1419 yılında Suûdi Arabistanın kuruluşunun yüzüncü yılı dolayısıyla yapılmıştır.

¹⁰¹⁹ Bkz: <http://www.ahlalhdeth.com/vb/>, erişim tarihi: 21.11.2014

1. Site aracılığıyla internet ortamında bazı tanınmış âlimlerden randevü alınarak takipçilerin ve ilim talebelerinin sorularını onlara yönlendirmek ve alınan cevapları sitede yayımlamak.

2. İslâmi ilimlerle ilgili binlerce kitabın pdf'sini veya word formatını sitede yayımlamak ve araştırmacıların istifadesine sunmak.

3. Sitede bir mahtutat (el yazmalar) bölümü açıp yüzlerce ve hatta binlerce el yazma eseri takipçilerin istifadesine sunmak. Nitekim üyeler ve diğer takipçiler kendi imkânlarıyla aldıkları el yazmaları siteye yükleyerek ilim adamlarının istifadesine sunmaktadırlar.

4. Bazı hadîs âlimleriyle görüşüp meşhur bazı hadîs kitaplarının okutulması için programlar düzenlemek. Birçok kişi sitede gördüğü ilanlardan istifade ederek belli bir hadîs kitabını o hocadan okuyup ders alma fırsatı bulabilmektedir.

5. Dünyada ve İslâm âleminde bilinen ve bilinmeyen birçok değerli âlimi ve araştırmacıları ilim talebelerine tanıtmak. Bunun sonucunda tanınmayan birçok âlim ve araştırmacıyı tanıma fırsatı doğmuştur.

6. Özellikle hadîslerle ilgili olarak hadîslerin kaynakları ve hükümleri hakkında bilgileri takipçilerle paylaşmak. Gerçekten de herhangi bir hadîs araştırılmak istendiğinde o hadîs hakkında mutlaka malumatlar bulunabilmektedir.

7. Herhangi İslâmi bir konuda fetva sorulduğunda, takipçileri yönlendirmek ve onlara yardımcı olmak. Hangi konuda olursa olsun mutlaka o konu ile ilgili bilgi paylaşımı yapılmaktadır.¹⁰²⁰

Gerçekten de birçok araştırmacı ve ilim talebesi bu siteden çokça faydalanmaktadır. Özellikle hadîs programı eş-Şamile ve barındırdığı pdf'ler araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlamaktadır.¹⁰²¹

¹⁰²⁰ <http://shamela.ws/index.php/author/1101>, erişim tarihi: 21.11.2014

¹⁰²¹ Bu çalışmada bu internet sitesinden çokça faydalanılmıştır. Birçok kitabın pdf'sini bu şekilde elde edilmiştir. Burada bulunmayanlar da sitenin yönlendirmesiyle başka sitelerde bulunabilmektedir.

3.3.3. Suûd Âlimlerinin Hadîs Çalışmaları ve Meşhur Selefî Âlimler

Selefiyye âlimlerinin büyük çoğunluğunun muhaddislerden olması, hadîsin Selefiyye için ne anlam ifade ettiğinin bir göstergesidir. Selefiyye ile muarızları arasındaki en büyük ihtilâf da hadîse yaklaşım ve hadîsi algılamada ortaya çıkmıştır.

Suûdi Arabistan Selefilığının hadîs anlayışı incelenirken göz önünde bulundurulması gereken bir husus vardır ki o da Muhammed b. Abdülvehhâb faktörüdür. Süleyman b. Muhammed el-Carullah'a göre genelde Suûdi Arabistan'da ve özelde de Necid bölgesinde Muhammed b. Abdülvehhâb'dan önce hadîse ve hadîs ilimlerine pek fazla bir ehemmiyet verilmiyordu. Bunun en büyük kanıtı da hadîs ve sünnet alanında hemen hemen hiçbir te'lif çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Medreselerde hadîs dersleri verilmiyor ve hadîsle amel çok düşük seviyede seyrediyordu. Ancak Muhammed b. Abdülvehhâb ile birlikte bu durum tamamen değişti ve sünnet önemsenmeye başladı. İnsanlar hadîsle amel etmeye başladılar ve hadîs Kur'an'dan sonra ikinci sıradaki konumundan dolayı önemsenmeye başladı.¹⁰²²

Anlaşıldığı kadarıyla kendisi de bazı hadîs çalışmalarına imza atan Muhammed b. Abdülvehhâb'dan sonra özellikle Necid bölgesinde hadîs çalışmalarında gözle görülür bir ilerleme kaydedilmiştir. Bu çalışmalardan hadîs usulu ile ilgili olanlar şunlardır: “*Mecmûu'l-Hadîs alâ Ebvâbi'l-Fikih*”¹⁰²³, “*Ehâdisun fi'l-Fiten ve'l-Havâdis*”¹⁰²⁴, “*Cevâhiru'l-Usûl fi Istilah-ı İlmi'r-Resul*”¹⁰²⁵, “*Delîlu Erbâbi'l-Felâh li Tahkiki Fenni'l-Istilah*”¹⁰²⁶, “*el-Lu'luu'l-Meknûn fi Ahvâli'l-Esânîd ve'l-Mütûn*”¹⁰²⁷, “*Yâni'u's-Semer fi*

¹⁰²² Bkz: el-Carullah, Süleyman b. Muhammed, *es-Sünnetu fi Hayati's-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb Tekvînen ve Eseren*”, İslâm Üniversitesi Dergisi, Medine 1428, Yıl: 40, sayı: 138, s. 294. Necid bölgesi Muhammed b. Abdülvehhâb'dan önce başta hadîs olmak üzere diğer İslâmî ilimlerden nasibini en az alan bölgelerden biri olmuştur. Bunun en büyük nedeni bölgenin Mekke ve Medine başta olmak üzere diğer ilim merkezlerine uzak olmasıdır. Tarih kaynaklarına bakıldığında da bu bölgenin ilim adamları ve medreseler bakımından da çok fakir olduğu görülecektir. Sünnete ittiba' konusunda da bu bölge diğer bölgelerin çok çok gerisinde kalmıştır. Hurafe ve bid'atların yaygın olması da, bu bölgede halk üzerinde etkili olan âlimlerin çok az olduğunu göstermektedir. Bkz: el-Abûd, a.g.e, s. 58-64

¹⁰²³ Muhammed b. Abdülvehhâb tarafından kaleme alınan bu kitap 4 cilt halinde yayınlanmıştır.. Kitapta 4600 civarında hadîs fikhî konulara göre ele alınmıştır. Geniş bilgi için Bkz: Komisyon, *Mecmûu Muellefati's-Şeyh*, Hadîs kısmı. I, 2; el-Carullah, a.g.m, s. 290.

¹⁰²⁴ Bu eser de bir önceki eser gibi Muhammed b. Abdülvehhâb'a aittir. 200 hadîs ve selef rivâyetlerinden oluşan kitap bir cilt halinde *Mecmûu Muellefati's-Şeyh* bünyesinde basılmıştır. Bkz: Komisyon, *Mecmûu Muellefati's-Şeyh*, Hadîs bölümü, s. 9.

¹⁰²⁵ Mekke'deki Dâru'l-Hadîs'in kucusu olan Abdüssettâr ed-Dehlevî tarafından kaleme alınan kitap hadîs usulu konularını içermektedir. Bkz: es-Saîd, a.g.m, s. 33.

¹⁰²⁶ Hafız el-Hakemiye ait olan bu kitap hadîs usulu ile ilgilidir. Bkz: eş-Şa'fî el-Muâfâ, Ahmed b. Muhammed, *Fürcatu'n-Nazar fi Teracimi Ricalin min Mantikati Cizân*, Cizân 1996, s. 200; <http://www.hakmy.com/upload/dalil-arbab-alfalah2.pdf>, erişim tarihi: 04.11.2014

Istilahih Ehli'l-Eser"¹⁰²⁸, "*Mustalahul-Hadîs*"¹⁰²⁹, "*Dirasatün fî'l-Hadîsi'n-Nebevî ve Tarîhu Tedvînih*"¹⁰³⁰, "*el-İrşâd fî'l-Kat'i bi Kabûli Hadîsi'l-Âhâd*"¹⁰³¹, "*Ahbâru'l-Ahâd fî'l-Hadîs*"¹⁰³², "*Menziletü's-Sünne mine't-Teşrîi'l-İslâmî*"¹⁰³³, "*Âdâbu Tâlibi'l-Hadîs*"¹⁰³⁴. Suûd âlimlerinin hadîs şerhleri ile ilgili bazı çalışmaları ise şunlardır: "*Meşâriku'l-Envâr fî Şerhi'l-Muvatta ve's-Sahihayn*"¹⁰³⁵, İbn Useymî'nin "*Şerhu Kitabi't-Tevhîd Min Sahihi'l-Buhârî*", "*Şerhu Musnedi'l-İmam Ahmed*"¹⁰³⁶, "*Ta'liku's-Şeyh İbn Bâz alâ Fethi'l-Bârî*"¹⁰³⁷, "*Şerhu Sünen-i Ebi Dâvud*"¹⁰³⁸, "*Şerhu Süneni'n-Nesâî*"¹⁰³⁹, "*Tavzîhu'l-Ahkâm min Bulûği'l-Merâm*"¹⁰⁴⁰, "*el-İlmâm bi Şerhi Umdeti'l-Ahkâm*"¹⁰⁴¹, "*Şerhu'l-Müntekâ li Mecdi'd-Dîn İbn Teymiyye*"¹⁰⁴², "*Şerhu Riyâzi's-Salihîn*.""¹⁰⁴³

Değişik hadîs konularında yapılan bazı çalışmalar ise şöyledir: "*Tehzibu't-Terğib ve't-Terhib*"¹⁰⁴⁴, "*et-Ta'sîl li Usûli't-Tahrîc ve Kavâidi'l-Cerh Ve't-Ta'dîl*"¹⁰⁴⁵, "*Tarîku'r-Rüşd ila Tahrîci Ehâdîsi Bidâyeti İbn Rüşd*"¹⁰⁴⁶, "*Teysîru'l-Fettâhi'l-Vedûd fî Tahrîci Ehadîsi'l-Müntekâ li İbni'l-Carûd*"¹⁰⁴⁷, "*el-İstibsâr fî Nakdi'l-Ahbâr*", "*İlmu'r-Ricâl ve*

¹⁰²⁷ Bu kitap da el-Hafiz el-Hakemi'ye ait olup hadîs ululu konularını manzum bir şekildi 340 beyit halinde ele almıştır. Bkz: <http://www.hakmy.com/upload/loaloa-almaknon2.pdf>, erişim tarihi: 04.11.2014

¹⁰²⁸ Hammâd el-Ensârî'ye ait olan bu kitap hadîs usulu ile ilgilidir. Bkz: <http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=20560>, erişim tarihi: 04.11.2014

¹⁰²⁹ Muhammed b. Salih el-Useymîn'e ait olan bu kitap hadîs usulu ile ilgilidir. Bkz: http://www.ibnothaimeen.com/all/index/mostalah_alhadith.pdf, erişim trihi: 04.11.2014

¹⁰³⁰ Muhammed Mustafa el-A'zamî'ye ait olan bu kitap genel olarak hadîs ilimleri ile ilgilidir. Bkz: el-A'zamî, Muhammed Mustafa, *Dirasatün Fî'l-Hadîsi'n-Nebevî*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut Tsz.

¹⁰³¹ Şeyh İsmail el-Ensârî'ye ait olan bu eser matbudur. Bkz: <http://www.alukah.net/culture/0/23412/>, erişim tarihi: 04.11.2014

¹⁰³² Abdullah b. Abdurrahman b. Cibrîn'e ait olan bu eser ile ilgili Bkz: <http://www.ibn-jebreen.com/books/2.html>, erişim tarihi: 04.11.2014

¹⁰³³ Muhammed Eman el-Camî'ya ait olan Kitap hk. Bkz: Muhittin Atiyye- Selahuddin Hafni- Muhammed Ramazan Yûsuf, *Delilu Muellefati'l-Hadîsi's-Şerif el-Matbua ve'l-Hadîse*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1995, I, 396.

¹⁰³⁴ Bekr Ebû Zeyd'e ait kitap için Bkz: *Delilu Muellefati'l-Hadîs*, I, 237.

¹⁰³⁵ Abdülhak el-Hâşimî'ye ait olan bu kitap mahtut olup henüz basılmamıştır.

¹⁰³⁶ Her üç kitap da Abdülhak b Abdülvahit Ebû Muhammed el-Hâşimî'ye aittir. Bkz: *Delilu Muellefati'l-Hadîs*, I, 263.

¹⁰³⁷ Abdülaziz b. Bâz'a ait bu eser için Bkz: *Delilu Muellefati'l-Hadîs*, I, 274.

¹⁰³⁸ Muhammed Yasin el-Fadani'ye ait olan bu eser için Bkz: es-Saîd, a.g.m, s. 35.

¹⁰³⁹ Muhammed el-Muhtar b. Emin eş-Şenkîti'ye ait bu eser için Bkz: es-Saîd, a.g.m, s. 35.

¹⁰⁴⁰ Abdullah b. Abdurrahman el-Bessam'a ait olan bu eser için Bkz: *Delilu Muellefati'l-Hadîs*, I, 406.

¹⁰⁴¹ İsmail el-Ensârî'ye ait olan bu eser için Bkz: *Delilu Muellefati'l-Hadîs*, I, 402.

¹⁰⁴² Abdülaziz b. Abdullah es-Subeyl'e ait olan bu eser için Bkz: es-Saîd, a.g.m, s. 36.

¹⁰⁴³ Muhammed b. Salih b. Useymîn'in telif ettiği bu eser için Bkz: <http://www.ibnothaimeen.com/all/eBook-o.shtml>, erişim tarihi: 05.11.2014

¹⁰⁴⁴ el-Munzirî'ye ait olan bu kitabı Muhammed Yahya b. Eman el-Ketbî Muhtasar şeklinde yeniden ele almıştır. Kitap hakkında bilgi için Bkz: es-Saîd, a.g.m, s. 37

¹⁰⁴⁵ Bekr b. Abdullah Ebû Zeyd'e ait olan bu eser Dâru'l-Asime tarafından Riyad 1413 te yayınlanmıştır.

¹⁰⁴⁶ Abdülatif b. İbrahim Âlu Abdülatif tarafından kaleme alınan bu kitap Medine İslâm Üniversitesi tarafından yayınlanmıştır.

¹⁰⁴⁷ Abdullah Hâşim el-Yemani el-Medenî'nin bu eseri için Bkz: *Delilu Muellefati'l-Hadîs*, II, 568

Ehemmiyetuh”¹⁰⁴⁸, “*el-Muvâzene Beyne’l- Müsne deyn: Müsnedu Ahmed b. Hanbel ve Müsnedu Bakiyy b. Mahled*”¹⁰⁴⁹, “*Menhecü’n-Nakd İnde’l-Muhaddisîn*”¹⁰⁵⁰ ve “*Merâhilu Tedvîni’s-Sünne*.”¹⁰⁵¹

Suûdi Arabistan âlimlerinin hadîs ve hadîs ilimleri sahasındaki çalışmaları bunlarla sınırlı değildir. Burada sadece önemli bazı hadîs çalışmalarına değinilmiştir.¹⁰⁵²

Suûdi Arabistan’da yetişen ve hadîs sahasında önemli sayılabilecek te’lif ve tahkîk çalışmaları gerçekleştiren çok sayıda muhaddis bulunmaktadır. Bunların en önemlileri şunlardır.¹⁰⁵³

3.3.3.1. Abdurrahman el-Muallimî

Abdurrahman b. Yahya b. Ali b. Muhammed b. Ebi Bekr el-Muallimî el-Utemi el-Yemânî Ebû Abdillâh. el-Muallimî lakabı, bir dedesine nisbetle kendisine verilmiştir. el-Muallimî (1312/1894) yılında Yemen’in Uteme bölgesinde dünyaya gelmiştir. Dindar bir aileye mensub olan el-Muallimî Kur’an öğrenimini ailesinin yanında ve kabilesinden birisinin desteğiyle tamamlamıştır.¹⁰⁵⁴

el-Muallimî daha sonra Yemen’in Taiz bölgesinde bulunan el-Huceriyye kasabasına giderek orada Tecvid, Matematik ve Türkçeyi öğrendikten sonra Sarf ve Nahiv ilimlerini tahsil etmiştir. Şeyh Ahmed b. Muhammed el-Muallimî’den Fıkıh tahsil etmiş daha sonra da Ferâiz ilmini okumuştur.¹⁰⁵⁵

Yemen’de Şia’nın etkisi artınca el-Muallimî Yemen’i terk ederek Suûdi Arabistan’ın Asîr bölgesine intikal etmiş ve orada karar kılmıştır. Bir müddet Asîr başkadılığı görevinde bulunduktan sonra başkadılık görevini bırakıp Aden’e gitmeye karar verdi. Aden’de yaklaşık bir yıl kaldıktan sonra Zencebara hareket etmiş oradan da

¹⁰⁴⁸ Abdurrahman el-Muallimî’ye ait bu eserler için Bkz: es-Saîd, a.g.m, s. 40.

¹⁰⁴⁹ Abdülhak el-Haşimiye ait olan bu eser için Bkz: es-Saîd, a.g.m, s. 41.

¹⁰⁵⁰ Muhammed Mustafa el-A’zami’ye ait bu eser Riyad 1990 da Mektebetü’l-Kevser tarafından yayınlanmıştır.

¹⁰⁵¹ Ahmed b. Abdülaziz el-Mübarek’e ait olan bu eser için Bkz: es-Saîd, a.g.m, s. 41.

¹⁰⁵² Daha fazla bilgi için Bkz: *Delilu Müellefati’l-Hadîs* I-II; es-Saîd, a.g.m, s. 30-47.

¹⁰⁵³ Suûdi Arabistan’a yaptığımız ziyaret sırasında Suûdi Arabistan’ın günümüz muhaddislerinden sayılan şeyh Sa’d b. Abdullah b. Abdülazîz el-Humeyyid ile bir görüşme gerçekleştirdik. Bu görüşmemizde kendisiyle Suûdi Arabistan’ın meşhur Selefi muhaddisleri hakkında bir müzakere yapma fırsatı bulduk. Onun tavsiyeleri doğrultusunda meşhur Selefi muhaddisleri aşağıdaki gibi sıralamayı uygun gördük.

¹⁰⁵⁴ Bkz: el-Muallimî, Abdurrahman, *el-’İbâde*, Tahkîk: eş-Şebrâvi, b. Ebi’l-Meâtî el-Misri, Dâru’l-‘Asime, Riyad 1432, s.81.

¹⁰⁵⁵ Bkz: el-Muallimî, *el-’İbâde*, s. 82.

Hindistan’a giderek Haydarabad “*Dâiretu’Meârif’l-Osmaniyye*”de hadîs ve diğer ilimlerde araştırmacı ve musahhih olarak görev almıştır. O, bu süre zarfında birçok değerli eser tahkîk etme fırsatı bulmuştur. Otuz yıl boyunca bu görevde kalmıştır.¹⁰⁵⁶

el-Muallimî burada çok uzun bir müddet kaldıktan sonra 1951 yılında Mekke-i Mukerreme’ye giderek orada Kâbe kütüphanesinin sorumluluğuna getirilmiştir. Mekke’de kaldığı süre içerisinde bir yandan kütüphaneyi ziyaret edenlere yardım ediyor diğer taraftan önemli kitapları tahkîk ederek bunları Hindistan “*Dâiretu’Meârif’l-Osmaniyye*”ye göndererek yayınlıyordu. (1386/1966) yılında vefat edene kadar bu görevde kalmış ve Mekke’yi terk etmemiştir.¹⁰⁵⁷

Hocaları: Babası Yahya b. Ali el-Muallimî, kardeşi Muhammed b. Yahya b. Ali el-Muallimî, Ahmed b. Muhammed b. Süleyman el-Muallimî, es-Seyyid Muhammed b. Ali el-İdris, Şeyh Abdulkadir Muhammed es-Sıddiki el-Kadiri, Sâlim b. Abdurrahman Bâsehi. Bunlardan başka hocalardan da ilim tahsil etmiş ve onlardan faydalanmıştır.¹⁰⁵⁸

Talebeleri: Abdulcemîl b. Abdulhak Ebû Turab ez-Zâhiri, Muhammed b. Ali b. Hüseyin er-Revâfi, Müşrif b. Abdulkerim el-Mihrâbi, Abdulkerim el-Harrâşi, Abdurrahman b. Hasan Şucauddin, Ahmed b. Muhammed el-Muallimî, Muhammed, Ahmed b. Muhammed b. Abdülkerim el-Muallimî, Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed b. Abdulkerim el-Muallimî, Abdullah b. Abdurrahman b. Abdurrahim el-Muallimî, Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdulkerim el-Muallimî, Muhammed b. Osman el-Leknevi.¹⁰⁵⁹

Eserleri:

Abdurrahman el-Muallimî bereketli geçen bir ömrün ardından çok sayıda eser bırakarak bu dünyadan göçmüştür. Eserlerinin bir kısmı tahkîk bir kısmı ise te’lîftir. En önemli eserleri şunlardır:

¹⁰⁵⁶ el-Muallimî, *el-İbâde*, s.88.

¹⁰⁵⁷ el-Esedî, Ahmed b. Ğanım, *el-İmam Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî Hayatuhu ve Asaruhi*, Mektebetu’r-Rıdvân, Mısır 2006, s. 35.

¹⁰⁵⁸ el-Esedî, a.g.e, s.20-23.

¹⁰⁵⁹ el-Esedî, a.g.e, s.23-26.

1. “*et-Tenkîl bima fî Te’nîbi’l-Kevserî mine’l- Ebâtîl*”: el-Muallimî bu kitabını el-Kevserî’nin Hatip el-Bağdadi’ye reddiye olarak yazdığı *et-Te’nîb*¹⁰⁶⁰ adlı kitabına reddiye olarak yazmıştır. Kitap ilk defa 1386’da Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî’nin katkılarıyla basılmıştır.¹⁰⁶¹

2. “*el-Envâru’l-Kâşife lima fî Kitâbi ‘Advaun ala’s-Sünne mine’z-Zelel ve’t-Tadlîl ve’l-Mucâzefe*”. Mahmut Ebû Reyze’ye reddiye olarak yazılan kitap defalarca basılmıştır.¹⁰⁶²

3. “*el- ‘İbâde*”¹⁰⁶³ Kitap daha çok ibadet ve akaid konularını kapsamaktadır.

4. “*Ahkâmu’l-Kezîb*.”¹⁰⁶⁴

5. “*Hakîkatu’t-Te’vîl*.”¹⁰⁶⁵

6. “*el-İhticâc bi Haberi’l-Vâhid*.”¹⁰⁶⁶

7. “*Ahkâmü’l-Hadîsi’d-Daîf*.”¹⁰⁶⁷

8. “*el-İstîbsâr fî Nakdi’l-Ahbâr*.”¹⁰⁶⁸

9. “*en-Nakdu’l-Berîyy*.”

10. “*Tashîhu’l-Kütübi’l-Kadîme*.”

¹⁰⁶⁰ Kevserinin eseri olan “*Te’nîbi’l-Hatib alâ ma Sâkehu fî Tercemeti Ebi Hanîfe mine’l-Ekâzib*” isimli kitap 1998 yılında Kahire’de el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-Turas yayınları tarafından basılmıştır. Kitabın başka baskıları da vardır.

¹⁰⁶¹ Bkz: el-Muallimî, *et-Tenkîl bima fî Te’nîbi’l-Kevserî mine’l-Ebâtîl*, Dâru’l-Maarif, Riyad 1386. Kitabın başka baskıları da mevcuttur.

¹⁰⁶² Bkz: el-Muallimî, *el-Envâru’l-Kâşife lima fî Kitâbi ‘Advaun ala’s-Sünne mine’z-Zelel ve’t-Tadlîl ve’l-Mucâzefe*, Alemu’l-Kitab, Riyad 1403

¹⁰⁶³ el-Muallimî, Abdurrahman, *el-İbâde*, Tahkîk: eş-Şebravi b. Ebi’l-Meati el-Misri, Dâru’l-Asime, Riyad 1432.

¹⁰⁶⁴ Bkz: el-Muallimî, *et-Tenkîl*, II. 261, II, 328.

¹⁰⁶⁵ Bkz: el-Muallimî, *el-Envâru’l-Kâşife*, s. 88.

¹⁰⁶⁶ Bkz: el-Muallimî, a.g.e., s. 34

¹⁰⁶⁷ Bkz: el-Esedi, a.g.e., s. 62

¹⁰⁶⁸ Kitap 1417 yılında Riyad’da Dâru Atlas li’n-Neşr ve’t-Tevzi’ tarafından Seyyidi Muhmut eş-Şinkîti’nin tahkikiyle yayımlanmıştır. Yaklaşık 60 sayfadan oluşan kitapta el-Muallimî cerh ve ta’dil ilmiyle ilgili olarak ravide bulunması gereken şartlar olan müslüman olmak, akıl, bülûğ ve adalet gibi şartların yanı sıra Sahâbe, Tabiîn, büyük ve küçük günah işleyen ravilerin durumu, bid’at ve bid’atçı ravilerin durumu, cerh ve ta’dil âlimlerinde bulunması gereken şartlar vb. konuları ele almıştır. Bkz: el-Muallimî, Abdurrahman, *el-İstîbsâr fî Nakdi’l-Ahbâr*, Tahkîk: Seyyidi Mahmut eş-Şinkiti, Dâru’l-Atlas li’n-Neşr ve’t-Tevzi’, Riyad 1417.

el-Muallimî'nin te'lif kitaplarının yanı sıra tahkîk ve ta'lik olarak yaptığı eserler de mevcuttur. Bunlardan en önemlileri şunlardır:

“*el-Fevâidu'l-Mecmu'a fî'l-Ehadîsi'l-Mevzû'a*”, Şevkaniye ait olan bu eser el-Muallimî tarafından tahkîk edilerek basılmıştır¹⁰⁶⁹, “*et-Târîhu'l-Kebîr*”, Buhârîye ait olan bu eseri el-Muallimî tahkîk ve ta'lik yapmıştır, “*el-Cerh ve't-Ta'dîl ve Takdîmuhu*”, “*Târîhu Cürçân*”, “*el-İkmâl fî Refî'l-İrtiyâb anî'l-Mü'telif ve'l-Muhtelif*”, “*el-Ensâb li's-Sem'ânî*”, “*Tezkiretu'l-Huffâz li'z-Zehebi*”, “*el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîh ve'd-Daîf*”, “*el-Cevâbu'l-Bâhir fî Zuvvâri'l-Mekâbir*”, “*Musnedu EbîAvâne*”, “*es-Sünenü'l-Kübrâ li'l-Beyhaki*”, “*el-Kifaye fî ilmi'r-Rivaye*”, “*ed-Dureru'l-Kâmine fî A'yani'l-Mieti's-Sâmine ve Umdetü'l-Fıkh li İbn Kudâme*.”¹⁰⁷⁰

el-Muallimî hakkında bazı Suûd âlimlerinin görüşleri şöyledir: Hamud et-Tuveyciri, el-Muallimî'yi vefatından sonra tanıdıklarını, özellikle de *et-Tenkîl* kitabının yayımlanmasından sonra onun fazîletini ve ilmini tanıma fırsatı bulduklarını söylemektedir.”¹⁰⁷¹ Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî onunla ilgili şunları söylemiştir: “Bizler, onun eserlerine çok fazla muttali olmadığımız için onu iyi tanıyamadık. Daha sonraları eserleri ortaya çıkınca ve özellikle de Kevseriye yazdığı *et-Tenkîl* adlı eserine vakıf olunca onun derin ilim sahibi olduğunu fark ettik. O rical ilminde derin ilim sahibidir. Tabakat ilmindeki geniş bilgisi, Buhârî'nin *et-Tarih* ve Sem'ani'nin *el-Ensab* adlı kitaplarına yaptığı eleştirilerden anlaşılmaktadır. Sadece hadîs değil fıkıh ilminde de iyi yetişmiş bir alim olarak dikkat çekmektedir.”¹⁰⁷²

Abdülazîz b. Bâz, Abdurrahman el-Muallimî'nin muasırı olarak ondan övgüyle söz etmiş, bazı ilmi konularda ona mektup yazarak görüşlerine başvurmuş ve onu her zaman hayırla yâd etmiştir.¹⁰⁷³ Ahmed Muhammed Şakir ise el-Muallimî'yi zamanın allâmesi olarak niteleyerek ondan övgüyle söz etmektedir.¹⁰⁷⁴ Zirikli de Abdurrahman el-Muallimî'yi meşhur âlim, fakîh ve Şeyhü'l-İslâm olarak takdim etmiştir.”¹⁰⁷⁵ Muhibbuddin el-Hatip de Zirikli'ye benzer ifadelerle onun, muhakkik bir âlim ve ilim çevrelerinde

¹⁰⁶⁹ Kitap el-Mektebü'l-İslâmî tarafından 1987 yılında Beyrutta basılmıştır.

¹⁰⁷⁰ Bkz: es-Said, a.g.m, s. 16-17.

¹⁰⁷¹ Bkz: <http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=188118>, erişim tarihi 25.11.2014

¹⁰⁷² BKZ: <http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=188118>, erişim tarihi: 25.11.2014

¹⁰⁷³ Bkz: Muhammed b. Musa el-Musa-Muhammed b. İbrahim el-Humeyd, *er-Resailu'l-Mutebâdele beyne's-Şeyh b. Bâz ve'l-Ulema*, Dâru İbn Huzeyme, Riyad 1428, s. 189-199.

¹⁰⁷⁴ Bkz: Taberî, *et-Tefsir*, Tahkik: Mahmut Şakir-Ahmed Muhammed Şakir, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire Tsz., I, 33.

¹⁰⁷⁵ Bkz: Zirikli, Hayrettin, *el-Âlâm*, Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, Beyrut 1405, III, 281.

saygın bir yere sahip olduğunu ve çok sayıda eserinin olduğunu belirtmiştir.”¹⁰⁷⁶ Bekr Ebû Zeyd ise Abdurrahman el-Muallimî’nin asrın Zehebi’si ve muhakkik âlimlerden birisi olduğunu söylemiştir.”¹⁰⁷⁷

3.3.3.2. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî

Muhammed Nâsiruddin İbnu’l-Hac Nûh b. Necati b. Âdem Ebû Abdurrahman el-Elbânî. 1914 yılında Arnavutluk’un eski başkenti olan İşkodra şehrinde dünyaya geldi.¹⁰⁷⁸ Babası Nuh Necati (ö.1372/1953) İstanbul’daki dini eğitim muesseselerinde eğitim gördükten sonra din hizmetlerinde bulunmak üzere memleketine dönmüş, çevresindeki insanların yoğun takdirini kazanmış, sevilen bir âlim konumuna gelmiştir. Devrin Arnavutluk Cumhurbaşkanı Ahmed Zogu’nun 1924’ten itibaren kontrolü tamamen ele geçirip Müslümanları sindirmeye yönelik baskı politikası uygulamaya başlaması dolayısıyla, pek çok Arnavut Müslüman gibi Muhammed Nâsiruddîn’in babası da ülkesini terk edip, ailesiyle birlikte Şam’a göçtü. Bu sırada on yaşına henüz girmiş bulunan ve temel dini bilgilerini ailesinden öğrenen el-Elbânî ilk eğitimini Şam’daki Medresetu Cem’iyyeti’l-is’afi’l-Hayriyye’de tamamladı. Bunun yanı sıra sıkı bir Hanefî âlimi olan babasından Kur’an öğrenip, sarf, nahiv, belagat gibi alet ilimlerini tahsil etti. Ayrıca babasının yakın dostu ve Şam’ın önde gelen âlimlerinden Muhammed Sa’id el-Burhânî’den fıkıh ve nahiv okudu. Bu arada Arapçayı öğrendi.¹⁰⁷⁹

el-Elbânî, Muhammed Behcet el-Baytar’ın derslerine katıldı. Bir ara ticaretle meşgul olmaya başlamışsa da, zamanla babasının mesleği olan saat tamirciliğini öğrendi ve bu sayede, ancak geçimini sağlayacak kadar çalışıp, geriye kalan zamanını da ilme verdi.¹⁰⁸⁰

Yirmili yaşlarının başında Reşid Rıza’nın neşretmekte olduğu *Mecelletu’l-Menâr*’da okuduğu bazı yazılar el-Elbânî’yi Selefi anlayışı benimsemeye ve hadîs ilmi ile

¹⁰⁷⁶ Bkz: el-Esedi, a.g.m, s. 45.

¹⁰⁷⁷ Bkz: Ebû Zeyd, Bekr, *et-Ta’sil li Usûli’t-Tahric ve Kavâidi’l-Cerhi ve’t-Ta’dil*, Dâru’l-Âsime, Riyad 1413, s. 27; el-Muallimî hakkında geniş bilgi için Bkz: es-Semâri, Mansur b. Abdülazîz, *eş-Şeyh Abdurrahman el-Muallimî ve Cuhuduhu fi’s-Sünneti ve Ricaliha*, Dâru İbn Affân, el-Huber (Suûdi Arabistan) 1418

¹⁰⁷⁸ eş-Şeybânî, Muhammed b. İbrahim, *Hayatu’l-Elbânî ve Asaruhu ve Senâu’l-Ulemai Aleyhi*, Mektebetu’s-Seddâvi, Kahire 1987, s. 44; Ameti, Bejadin, Arnavut Hadîs Bilginleri, (Yayımlanmamış Y. Lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya 1999, s. 16.

¹⁰⁷⁹ eş-Şeybânî, a.g.e, s. 45-46

¹⁰⁸⁰ eş-Şeybânî, a.g.e., 48, 80-81

meşgul olmaya sevk etti. Vaktinin büyük kısmını Dâru'l-Kutubi'z-Zahiriyye'de geçirerek oradaki nadir hadîs yazmalarını incelemeye başladı. Kitaplara olan yakın ilgisinden dolayı kütüphane idaresi kendisine özel bir oda tahsis etti. Hatta raflardan kitap indirmek üzere çıktığı merdivende bazen altı saat kadar kaldığı anlatılır. Gazzalî'nin “*İhyâu Ulûmi'd-Dîn*” adlı kitabını neşre hazırlamakla başladığı ilmi çalışmalarına Zeynuddin el-İrakî'nin “*el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr fi'l-Esfâr*” adlı eserini yayına hazırlayarak devam etti. Geleneksel rivâyet metodu olan icazeti gerekli görmemekle birlikte, Muhammed Râğıb et-Tabbâh'tan hadîs rivâyet icâzeti aldı. Dâru'l-Kutubi'z- Zahiriyye'de bulunan hadîs yazmalarının fihristlerini hazırladı.¹⁰⁸¹ İlim ehlinin varlığından haberdar olmadığı yazmaları keşfetti. Bunun yanında, bazı özel kütüphanelerdeki yazma eserleri de ortaya çıkardı.¹⁰⁸²

Nâsiruddîn el-Elbânî'nin özellikle hadîs konusunda etkilendiği kişilerin başında İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye gelmektedir. Dolayısıyla hadîsler hakkında verdiği hükümlerde bu düşünce çizgisinin izleri hâkimdir. Bununla birlikte sahip olduğu ilmi otoritenin gereği olarak, yeri geldiğinde bu âlimleri eleştirmekten geri kalmamıştır. Mezheplere körü körüne bağlılığın terk edilip Kitap ve Sünnet'e vurgu yapılması, geleneksel düşüncenin dikkate alınmaması, bid'at ve hurafelerin şiddetle eleştirisi, söz konusu yaklaşımın ayırt edici özellikleridir. Bu görüşleri benimsemesinden dolayı el-Elbânî'yi başta babası olmak üzere ilim ehli pek çok kimse tenkit etti. Şam'da çalışmalarını sürdürdüğü sırada, Suriye'de bulunan diğer bölgelere kısa süreli yolculuklarla başlayan ilmi seyahatleri sayesinde, savunduğu fikirleri başkalarıyla paylaşma imkânı da buldu. Ancak bu sırada halkın, resmi makamların ve tarikatların şiddetli muhalefetleriyle karşılaştı. Kendisine ilmi ve fikri pek çok reddiye yazıldı. Bu yüzden zaman zaman hapse girdi, sınır dışı edildi. Bu arada yapılan eleştirilere çeşitli eserler kaleme alarak cevaplar verdiği gibi, kendisi de pek çok kişiye reddiye yazdı. Şam'da sürdürdüğü ilmi çalışmaları yanında, haftada iki defa toplanan öğrencilerine ders verdi. el-Elbânî bu derslerde İbn Hacer'in “*Nuhbetu'l-Fiker*”, İbnu'l- Kayyim'in “*Zâdu'l-Meâd*”, Sıddik Hasan Han'ın “*er-Ravzatu'n-Nediyye*”, Ahmed Muhammed Şakir'in “*el-Bâisu'l-Hasîs Şerhu İhtisari Ulûmi'l-Hadîs*”, Buhârî'nin “*el- Edebu'l-Müfred*”, Nevevî'nin “*Riyâzu's-Salihîn*”, Munziri'nin “*et-Terğîb ve't-Terhîb*”, İbn Dakîkul'id'in “*el-İlmâm fi*

¹⁰⁸¹ Bkz: *Fihrisu'l-Mahtutati'z-Zahiriyye fi İlmi'l-Hadîs*, Dimaşk 1970.

¹⁰⁸² Bkz: <http://www.alalbany.net/5374>, erişim tarihi: 25.11.2014

Ehâdîsi'l-Ahkâm” adlı eserlerini okuttu. Bu derslere farklı kesimlerden pek çok kimse devam etti. Bir müddet Medine İslâm Üniversitesi’nde ders vererek eğitim ve öğretim faaliyetlerine katıldı.¹⁰⁸³ Bilahare Şam’a döndü ve kendisini bütünüyle ilme verdi. Özellikle Arap dünyasından, kendisinin tetkik ve tenkit yöntemini benimseyip rivâyetlere uygulayan Muhammed Züheyr eş-Şaviş, Muhammed İbrahim Şakra, Ömer Suleyman el-Eşkar, Abdurrahman Abdülhalik, Mahmud Mehdi el-İstanbûli, Hayreddin Vanli, Hamdi Abdulmecid es-Selefi’nin de aralarında bulunduğu çok sayıda kimse vardı. Ayrıca Muhammed Meczub et-Tartûsi, Abdulkâdir el-Arnâvût, Şuayb el-Arnâvût, Abdurrahman el-Bânî ve İsmâ el-Attâr gibi kimseler de ondan ve yönteminden istifade etti. Ortaya koyduğu çalışmalar ile Arap dünyasında hâkim olan Selefî anlayışın tevhid-akaid esaslı vurgusuna, hadîsin de güçlü bir şekilde dâhil edilmesini ağırladı.¹⁰⁸⁴

Suriye, Suûdi Arabistan, Mısır ve Hindistan’da önemli heyetlere ve çalışma gruplarına dâhil edildi, muhim eserlerin neşrine katkı sağladı. İlmi incelemeler yapmak gayesiyle körfez ülkeleri, Kahire, İskenderiye, Kudus, Beyrut ve Mağrib’de bulundu. İspanya, İngiltere ve Hollanda gibi çeşitli Avrupa ülkelerine de seyahatlerde bulundu, gittiği yerlerde konferanslar verdi. Gırnata’daki konferansı “*el-Hadîs Huccetun bi-Nefsih fi’l-Akâid ve’l-Ahkâm*”, İngiltere’deki ise “*Menziletu’s-Sünne fi’l-İslâm*” adlarıyla daha sonra neşredildi. 1999 yılında Uluslararası Kral Faysal ödülü İslâmi Araştırmalar alanında¹⁰⁸⁵, tahrir ve tahkik çalışmaları ve hadîs ilmine sağladığı katkılar sebebiyle el-Elbânî’ye verildi.¹⁰⁸⁶

1980 yılından itibaren Ürdün’ün başkenti Amman’a yerleşerek ilim, davet ve eğitim çalışmalarını burada sürdürmeye başladı; kısa süreli seyahatleri dışında ömrünün kalan kısmını Amman’da geçirdi. Vefatına yakın dönemlerde kalem tutacak gücü kalmamış, “*Silsiletu’l-Ehâdîsi’d-Daîfa*” isimli telifini çocukları ve torunları yardımıyla sürdürebilmiştir. Vefatından 48 saat öncesinde bile içine düştüğü bir şüpheyi gidermek

¹⁰⁸³ eş-Şeybânî, *a.g.e.*, s.58-62.

¹⁰⁸⁴ eş-Şeybânî, *a.g.e.*, s.58.

¹⁰⁸⁵ Uluslararası Kral Faysal ödülleri her sene İslâma hizmet, İslâmi araştırmalar, Arap dili ve edebiyatı, tıp ve fen bilimleri dallarında dağıtılmaktadır. Bu ödüller 1979 yılında kurulan “Müessesetü’l-Melik Faysal el-Hayriyye” tarafından verilmektedir. Ödüller her sene beş dalda verilmekte ve dünyadaki bütün bilim insanlarına açıktır. Ödülün miktarı 200 gram saf altından oluşan bir madalya ve 200 bin dolardan oluşmaktadır. Şimdiye kadar Türkiye’den bu ödüle layık görülenler üç kişidir. Bunlar İslâma hizmet alanında 2010 yılında şimdiki Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, İslâmi araştırmalar alanında 1979 yılında Fuad Sezgin ve 2011 yılında Halil İnalcık. Ödüller 1979 yılından itibaren verilmeye başlanmıştır. Bkz: <http://www.kff.com/ar/King-Faisal-International-Prize>, erişim tarihi: 03.04.2015

¹⁰⁸⁶ eş-Şeybânî, *a.g.e.*, s.74-75.

gayesiyle oğlu Abdüllatif'ten, *Sahihu Süneni Ebî Dâvud* adlı eserini getirmesini istemesi ilme olan bitmez tükenmez arzusunun önemli bir göstergesidir. Üzerinde çalıştığı son eser “*Tehzibu Sahihi'l-Camii's-Sagîr ve'l-İstidrak Aleyh*”ti. Kütüphanesi vasiyeti gereği, içinde bulunan bütün matbu, fotokopi, yazma, kendisinin ve başkalarının istinsah ettiği eserler ve henüz tamamlanmamış çalışmalarıyla birlikte Medine'deki İslâm Üniversitesi kütüphanesine bağışlandı.¹⁰⁸⁷

el-Elbânî'nin ilimle meşguliyeti bilimsel bir kaygıdan ziyade insanların gündelik hayatına yön verme endişesini taşıyordu. Klasik kaynaklardaki hadisleri sahih ve zayıf diye ayırmakla, sahihlere uyulmasını, zayıflardan da kaçınılmasını sağlamayı hedefliyordu. Bu sebeple bütün çalışmalarını sünnetin İslâm'daki yerini muhkem hale getirmeye yönelik olarak yaptığını söylemek yanlış olmaz. Şu halde el-Elbânî'nin yöntemini ve gayesini, İslâm'ı her türlü bid'atten arındırmayı hedefleyen ‘tasfiye/arındırma’ ve nesilleri sahih esaslar üzerine eğitmeyi hedefleyen ‘terbiye/eğitim’ şeklinde iki kelime ile özetlemek mümkündür. Tevhid konusuna da büyük önem veren el-Elbânî bu alanda da te'lif, şerh, ihtisar ve ta'lik türünde kıymetli çalışmalar yapmıştır.¹⁰⁸⁸

Eserleri:

Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî yaşadığı süre içerisinde çok sayıda te'lif ve tahkîk esere imza atarak İslâm tarihinde velüd âlimler arasındaki yerini almıştır. Kitaplarının sayısının 215 civarında olduğu söylenmektedir.¹⁰⁸⁹ Öyle anlaşıyor ki el-Elbânî'nin Dâru'l-Kutubi'z-Zahiriyye'de uzun yıllar çalışması onu bu kadar te'lif ve tahkîk çalışmalara imza atmaya sevketmiştir. el-Elbânî'nin en meşhur te'lif ve tahkîk eserleri şunlardır:

1. “*Âdâbu'z-Zifâfî's-Sünneti'l-Mutahhara*”¹⁰⁹⁰

2. “*Ahkâmu'l-Cenâiz ve Bideuha*”¹⁰⁹¹

¹⁰⁸⁷ Bkz: <http://www.alalbany.net/5376>, erişim tarihi: 22.11.2014

¹⁰⁸⁸ Bkz: <http://www.alalbany.net/5376>, erişim tarihi: 22.11.2014

¹⁰⁸⁹ Bkz: el-Halebî, Muhammed Ali, *Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî Muhaddisu'l-Asr ve Nâsiru's-Sünne*, Dimaşk 2001, s. 57-113; Ömer Ebû Bekr, *el-İmamü'l-Müceddid el-Allametü'l-Muhaddis Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî*, Ammân Tsz., s. 69-82.

¹⁰⁹⁰ Kitabın birçok baskıları vardır. Beyrut 1968 ve 1409 bunlardan bazılarıdır. Kitap Ali Aslan'ın tercemesiyle “*Hadîsi Şerîflere göre Evlenme Adabı*” ismiyle Türkçeye çevrilmiş ve İstanbul'da basılmıştır.

¹⁰⁹¹ Kitap Dimaşk 1969'da yayımlanmıştır.

3. “*İrvâu’l-Ğalil fî Tahrici Ehâdîsi Menari’s-Sebîl*”¹⁰⁹²
4. “*Silsiletü’l-Ehâdîsi’s-Sahîha ve Şey’ün min Fıkhiha ve Fevâidiha*”¹⁰⁹³
5. “*Silsiletü’l-Ehadîsi’d-Daîfa ve’l-Mevzûa ve Eseruhe’s-Seyyi’ fî’l-Ümme*”¹⁰⁹⁴
6. “*Muhtasaru Sahîhi’l-Buhârî*”¹⁰⁹⁵
7. “*Sahihu’l-Camii’s-Sağîr ve Ziyâdetuhu*”¹⁰⁹⁶
8. “*Zaîfu’l-Câmii’s-Sağîr ve Ziyâdetuhu*”¹⁰⁹⁷
9. “*el-Hadîsu Hüccetün bi Nefsihi fî’l-Akâid ve’l-Ahkâm*”¹⁰⁹⁸
10. “*Vücübü’l-Ahz bi Ehâdîsi’l-Âhâd fî’l-Akâid*”¹⁰⁹⁹
11. “*Sıfatı Salâti’n-Nebi*”¹¹⁰⁰
12. “*Hükmü Târîki’s-Salât*”¹¹⁰¹
13. “*Sahîhu Süneni Ebî Dâvud*”¹¹⁰²
14. “*Zayıfu Sünen-i Ebî Dâvud*”¹¹⁰³
15. “*Sahihu Süneni’t-Tirmizî*”¹¹⁰⁴
16. “*Zaîfu Süneni’t-Tirmizî*”¹¹⁰⁵
17. “*Sahihu Süneni’n-Nesâî*”¹¹⁰⁶

¹⁰⁹² Kitap Beyrut 1979’da 9 cilt halinde yayımlanmıştır.

¹⁰⁹³ Kitap 11 cilt halinde Beyrut ve Riyad 1995 tarihinde yayımlanmıştır.

¹⁰⁹⁴ Kitap ilk baskısı Riyad 1996 ve ikinci baskısı Riyad 2001 tarihinde 4 cilt halinde yayımlanmıştır.

¹⁰⁹⁵ Beyrut 1797 tarihinde 4 cilt halinde yayımlanmıştır.

¹⁰⁹⁶ Kitap Riyad 1986 ve Beyrut 1990’da 4 cilt halinde yayımlanmıştır.

¹⁰⁹⁷ Kitap Beyrut 1979’da yayımlanmıştır.

¹⁰⁹⁸ Bu eser İstanbul 1992 yılında Mehmet Kubat tarafından ‘Hadîs Üzerine Selefi bir Yaklaşım’ ismiyle türkçeye çevrilmiştir.

¹⁰⁹⁹ Kitap Amman 2002’de yayımlanmıştır.

¹¹⁰⁰ Beyrut 1971 ve başka baskıları da mevcuttur.

¹¹⁰¹ Kitap Riyad 1412’de yayımlanmıştır.

¹¹⁰² Riyad 1989’da 3 cilt halinde yayımlanmıştır.

¹¹⁰³ Beyrut 1991’da yayımlanmıştır.

¹¹⁰⁴ Beyrut 1988’da 3 cilt halinde yayımlanmıştır.

¹¹⁰⁵ Kitap Beyrut 1991’de yayımlanmıştır.

18. “*Zayifu Süneni ’n-Nesâ*”¹¹⁰⁷

19. “*Sahihu Sünen-i İbn Mâce*”¹¹⁰⁸

20. “*Zayifu Sünen-i İbn Mâce*”¹¹⁰⁹

el-Elbânî’nin bunlardan başka birçok eseri daha vardır. Burada sadece önemli eserleri zikredilmiştir.

el-Elbânî son yüzyılın en önemli muhaddislerinden birisidir. Ömrünün neredeyse tümünü hadîs araştırmaları ve hadîs tetkikleriyle geçirmiştir. Darü’l-Kütübü’z-Zahiriyye’de uzun bir müddet çalışması ona hadîs kitaplarının büyük çoğunluğunu mütalâa etme fırsatı vermiştir. Bu mütalaları sırasında notlar alması ve mülahazalarını kaydetmesi ona daha sonra te’lif ettiği eserlerde büyük kolaylıklar sağlamıştır. Hadîs tenkidinde daha önce benzeri görülmemiş bir metot geliştirmesi, hadîslerin tümünü yeniden ele alıp sahih, hasen, zayıf ve mevzu diye tasnif etmeye başlaması, onun hadîs ilminde ne kadar otorite olduğunun bir göstergesidir. Hadîs literatünde geride bıraktığı eserleri onun hadîşçiliğinin bir kanıtıdır.

el-Elbânî’nin hadîs ilmindeki otoritesine işaret etmesi bakımından önemli görülen birkaç mülahaza ise şöyledir. el-Elbânî, tashih ve tad’if ile ilgili metodundan söz ederken şunları söylemektedir: “Bazı kimseler hadîs tashihinde ve tad’ifinde benden önceki muhaddislerden Suyuti ve Münâvi ile benim muasırım olan diğer muhaddislere niçin muhalefet ettiğimi soruyorlar. Ben de onlara birkaç noktanın altını çizerek şöyle cevap vermek istiyorum: Birincisi; hata ve unutma benden önceki büyük muhaddisler için de geçerlidir. Bu konuda öncekiler ve sonrakiler arasında bir fark yoktur. Bazen öncekilerin unuttuğunu sonrakiler idrak edebilir. “Öncekiler sonrakilere çok şey bıraktılar” sözü bu amaçla söylenmiştir. O halde hüccet, kim olursa olsun delil ve ıspatı olanındır. İkincisi; hadîs ilminde yeterince yetkin olan birisi bu asırlarda çok farklı kitaplardan hadîslerin farklı varyantlarına (şevahid ve mutabaat) vakıf olabilir ki bu da onun hadîs hakkında bir hüküm vermesinde ona yardımcı olmaktadır. Bazen de görünürde sahih olan bazı hadîslerle ilgili yaptığımız araştırmalarda o hadîse ait inkita’, irsâl ve tedlîs gibi gizli

¹¹⁰⁶ Beyrut 1988 tarihinde 3 cilt halinde yayımlanmıştır.

¹¹⁰⁷ Beyrut 1990 yayımlanmıştır.

¹¹⁰⁸ Kitap Beyrut 1986 yayımlanmıştır.

¹¹⁰⁹ Kitap Beyrut 1988’de yayımlanmıştır.

bir illete şahit olduğumuz için zayıf olduğuna kanaat getirebilmekteyiz. Çünkü yarım yüzyıldan fazla ömrümüzü bu uğurda geçirdik. Kitaplarım da bunun şahididir. Eğer hadîs ile ilgili bu kadar çok araştırma yapmamış olsaydık bu illetlere vakıf olamazdık. Öte yandan bana muhalefet eden muasır muhaliflerimin muhalefetini çok da önemli bulmuyorum. Çünkü onlar herhangi bir hadîs kitabından aldıkları bir hadîsi sadece nakledip bir de hadîs hakkında muhaddislerin o hadîsle ilgili hükmünü aynen tekrarlamaktan başka bir şey yapmamaktadırlar. Ayrıca onlar hadîs ilminde yetkin olmadıkları için “ricaluhu ricalü’s-sikat”veya “ricaluhu ricalu’s-sahih” kullanımlarının hadîsin sahih olduğu anlamına gelmediğini de bilmemektedirler.”¹¹¹⁰

el-Elbânî; el-Hâkim en-Neysâbûrî’nin Buhârî ve Müslim’in şartlarına uygundur diye tashih ettiği hadîslerle ilgili olarak, daha önce kimsenin işaret etmediği bir detayla ilgili olarak da şunları söylemektedir: “ el-Hâkim’in hocalarından başlamak üzere Buhârî ve Müslim’in hocalarına varıncaya kadar ki senedin de sahih olması gerekir. Çoğu zaman bu şartın yerine gelmediğine şahit olmaktadır. Bununla beraber, hadîs ilminde yeterince bilgi sahibi olmayan birisi bu ayrıntıyı bilmediğinden el-Hâkim’in hocası veya Buhârî ve Müslim’in hocalarına varıncaya kadar senetteki herhangi bir ravinin cerh ve ta’dil durumunu araştırmadan hadîsi tashih veya tahsin edebilir. Eğer gerekli araştırmayı yapsaydı senetteki bir ravinin zayıf olduğunu fark edecek ve el-Hâkim’in “Buhârî ve Müslimin şartlarına göre sahihtir”, “Buhârî’nin şartına göre sahihtir” veya “Müslim’in şartına göre sahihtir” gibi sözlerine aldanmayacaktı.”¹¹¹¹

Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî’nin hadîs tenkidinde otoriter olduğunu göstermesi bakımından onun “Silsiletü’l-Ehâdisi’s-Sahîha” isimli kitabında senedle hadîs rivâyet eden veya kitaplarında hadîsleri senedleriyle birlikte kullanan kitaplardan çok fazla alıntı yapılması, onun tenkitçiliğinin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Onun tashih ve tad’ifteki metodu hakkında bir kitap yazan Muhammed el-Arîs’e göre o, bu kitabında hadîsleri senedle rivâyet eden toplam 462 kitaba bakarak hadîsler hakkında hüküm vermiştir.¹¹¹²

¹¹¹⁰ Bkz: el-Arîs, Muhammed, *Menhecü’ş-Şeyh el-Elbânî fi’t-Tashih ve’t-Tad’if*, Dâru’l-Yûsûf, Beyrut Tsz. 90-91.

¹¹¹¹ el-Arîs, a.g.e, s. 93

¹¹¹² Bkz: el-Arîs, a.g.e, s. 96-118.

Abdülaziz b. Bâz, Muhammed Nasiruddin el-Elbânî'nin hadîs tashihi ve tad'ifi ile ilgili olarak onun, zamanımızın büyük muhaddislerinden birisi olduğunu, ömrünün büyük bir kısmını hadîsle geçirdiğini, bu konuda da yetkili âlimlerden biri olduğunu söylemiştir. Buna rağmen el-Elbânî'nin hadîs tenkidlerinde bazen yanlışlığı da olmuştur. Çünkü o da önceki âlimler gibi, masum değildir ve her âlim gibi o da hata yapmış olabilir. Bununla birlikte kendisinin de, onun yaptığı tenkitlerden çokça faydalandığını özellikle belirtmiştir.¹¹¹³

el-Elbânî (1420/1999) yılında Ürdün'ün başkenti Amman'da vefat etmiştir. Vasiyeti gereği cenazesi sade bir törenle ve tehir edilmeden evine en yakın mezarlıkta defnedilmiştir.¹¹¹⁴

3.3.3.3. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz

Abdülazîz b. Abdullah b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah Âlu Bâz 1910 yılında Suûdi Arabistan'ın Riyad şehrinde dünyaya geldi. Henüz çocukken babasını kaybetti. Dünyaya geldiğinde gözlerinde herhangi bir rahatsızlık olmamasına rağmen 16 yaşlarında gözlerinde bir rahatsızlık hissetmeye başladı ve yavaş yavaş görme yeteneği zayıflayarak 19 yaşında da gözlerini tamamen kaybetti. Küçük yaşlarda ilim okumaya başladı ve Kur'an-i Kerim'i ezberledi. Riyad'ın o zamanki meşhur âlimlerinden şer'i ilimler tahsil etti. Hocaları arasında Muhammed b. Abdullatif b. Abdurrahman b. Hasan b. Muhammed b. Abdulvehhab, Salih b. Abdülazîz b. Abdurrahman b. Hasan b. Muhammed b. Abdulvehhab, Sa'd b. Hamed b. Atîk, Hamed b. Faris, Sa'd b. Vakkâs el-Buhârî ve Muhammed b. İbrahim b. Abdullatif Alu's-Şeyh. İbn Bâz Muhammed b. İbrahim Alu's-Şeyh'e on yıldan fazla bir süre öğrencilik yaparak hemen hemen bütün şer'i ilimleri ondan tahsil etmiştir.¹¹¹⁵

Abdülazîz b. Bâz çağdaş Suûdi Arabistan'ın en ünlü âlimlerinden birisidir. Suûdi Arabistan'ın meşhur âlimlerinin çoğu onun talebesidir. Günümüzde de talebeleri, Suûdi Arabistan'ın dini ve ilmi hayatına yön vermektedirler. Muhammed b. Sâlih b. Useymîn, Sâlih el-Fevzân, Abdullah el-Luheydân, Rebi' b. Hadi el-Medhali, Hammâd el-Ensârî,

¹¹¹³ Bkz: <http://majles.alukah.net/t101519/>, erişim tarihi: 25.11.2014

¹¹¹⁴ Bkz: Hatiboğlu, İbrahim, “Nâsiruddin el-Elbânî” DİA, İstanbul 2006, XXXII, 404.

¹¹¹⁵ el-Bedr, Abdulmuhsin b. Hamed el-Abbâd, *eş-Şeyh Abdülazîz b. Bâz Numûzecun mine'r-Raîlî'l-Evvel*, Dâru İbni'l-Kayyim, Dammâm 2000, s. 3-4.

Abdurrahman el-Berrâk, Abdulmuhsin el-Abbâd ve daha niceleri onun talebeleri arasında yer almaktadır.¹¹¹⁶

Abdülazîz b. Bâz'ın yaptığı ilk resmi görev kadılıktır. 1938 yılında bu göreve getirilen İbn Bâz 1952 yılına kadar bu görevde kalmıştır. Bu görevi esnasında ilim halkalarında talebelere ders vermiş, cami imamlığının yanısıra hatiplik de yapmıştır. Bulunduğu yerin insanların problemleriyle çok yakından ilgilenmiştir. 1952 yılında kadılık görevini bırakarak Riyad'daki el-Ma'hedü'l-İlmi'de ders vermeye başlamış, bir müddet sonra da Riyad Şeriat Fakültesi'ne hoca olarak tayin edilmiş ve 1962 yılına kadar burada kalmıştır.¹¹¹⁷

1962 yılında Medine-i Münevvere'ye intikal ederek üniversitenin rektör yardımcılığı görevine getirilmiştir. Üniversitedeki görevinin yanı sıra Mescid-i Nebevi'de akşam ile yatsı namazları arasında şer'i dersler verdi. Mescid-i Nebevi'deki derslerini ilim talebelerinin yanı sıra birçok âlim de takip etmiştir. Muhammed b. İbrahim (ö.1390/1961) vefat ettikten sonra üniversitenin rektörlüğüne İbn Bâz getirildi.¹¹¹⁸

1980 yılında Krallık Genelgesi ve bakan sıfatı ile “*İdâretu'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-ifta ve'd-Da've ve'l-İrşad*”ın (Suûdi Arabistan Fetva Makamı) başına getirildi. Bu esnada Merkezi Mekke'de bulunan Rabîta'nın çeşitli yan kuruluşlarında yöneticilik yaptı.¹¹¹⁹

1994 yılında yine Krallık Genelgesi ile Suûdi Arabistan'ın Başmüftülüğüne getirilerek aynı zamanda “*Hey'etu Kibâri'l-Ulemâ*”nın başkanlığını da yürüttü. Bu görevlerinin yanı sıra Rabîtan'ın da başkanlığına getirildi. İbn Bâz bütün bu görevlerinin yanı sıra Mekke'de bulunan Dâru'l-Hadîs el-Hayriyye'nin de başkanlığını yürüttü. Dâru'l-Hadîs onun çabalarıyla ayakta kalabilmiştir. Bu kurum, günümüzde de hayır sahiplerinin desteklediği büyük bir vakıf olarak varlığını sürdürmekte ve yüzlerce ilim talebesi yetiştirmektedir.¹¹²⁰

Abdülazîz b. Bâz yukarıda saydığımız bütün bu görevlerinin yanı sıra, birçok hayır işlerine öncülük etmiş ve bütün kazancını Allah yolunda harcamıştır. Kazandığının çoğunu ilim talebelerine harcardı ve borç olarak verdiği paraları daha sonra bağışladı. Birçok

¹¹¹⁶ el-Bedr, a.g.e, s. 5.

¹¹¹⁷ el-Hamed, Muhammed b. İbrahim, *Cevanibun min Sîreti'l-İmam Abdülazîz İbn Bâz*, Riyad Tsz...,s. 41.

¹¹¹⁸ el-Hamed, a.g.e, s. 41-42.

¹¹¹⁹ el-Hamed, a.g.e, s. 42.

¹¹²⁰ el-Hamed, s. 45-46.

sempozyum ve konferansın da başkanlığını yürütmüş, ço sayıda kitap ve makale yazmıştır.¹¹²¹ Suûdi Arabistan resmi devlet kanalında sayısız dini programlarda dini soruları cevaplandırmıştır.¹¹²²

Abdülazîz İbn Bâz (1420/1999) yılında Taif'te vefat etmiş ve Kâbe'de bir milyondan fazla kişinin katıldığı cenaze namazının ardından Mekke'de defnedilmiştir.¹¹²³

Eserleri

Abdülazîz b. Bâz gözleri görmemesine rağmen, ardından birçok eser bırakmıştır. Bütün eserlerini öğrencilerine yazdırmış veya öğrencileri kayıtlı olan bu verileri kitaplaştırmışlardır. Bunların birçoğu basıldığı halde bazıları da basılmamıştır. İbn Bâz'ın en önemli eserleri şunlardır.

1. “*el-Fevâidu 'l-Celiyye fî 'l-Mebâhisi 'l-Faraziyye.*”¹¹²⁴
2. “*Tevdîhu 'l-Menâsik.*”¹¹²⁵
3. “*ed-Da'vetu ilellah ve Ahlâku'd-Duât.*”
4. “*eş-Şeyh Muhammed b. Abdulvehhab Da'vetuhu ve Siretuhu.*”
5. “*el-Cihadu fî Sebilillah.*”
6. “*Vücubu lüzumu's-Sünne ve 'l-Hazru mine 'l-Bid'a.*”
7. “*Mecmûu Fetâvâ ve 'l-Makâlât.*”¹¹²⁶
8. “*Kitâbu't-Talâk.*”
9. “*Fetâvâ Nûrun Ale'd-Derb.*”

¹¹²¹ el-Hamed, s. 47-48.

¹¹²² Bu Programların en meşhuru “Nûrun Ale'd-Derb” programıdır. Hala yayın hayatına devam eden bu programda Abdülazîz b. Bâz uzun yıllar dini sorulara cevap vermiştir. Bu programda genellikle ülke içinde bulunan en büyük âlimler ağırlanmakta ve dini sorular cevaplandırılmaktadır. Bu program bir dönem en çok izlenen programlar arasında yer almıştır. Bkz: <http://www.binbaz.org.sa/noor>, erişim tarihi: 25.11.2014

¹¹²³ el-Hamed, a.g.e, s. 575.

¹¹²⁴ Bkz: el-Bedr, a.g.e, s. 11.

¹¹²⁵ Bkz: el-Bedr, a.g, s. 11.

¹¹²⁶ Bkz: <http://www.binbaz.org.sa/books/list&page=1>, erişim tarihi: 25.11.2014

10. “*Kitabu’t-Tahkîk ve’l-Îzâh li Kesîrin min Menâsiki’l-Hacci ve’l-Umreti ve’z-Ziyâre alâ Dav’i’l-Kitab ve’s-Sünne.*”

11. “*Et-Tuhfetu’l-Kerime fî Beyâni Kesirin mine’l-Ehadîsi’s-Sahîha ve’l-Hisan.*”

12. “*Ta’likâtun alâ Kitabi Buluğu’l-Merâm.*”

13. “*Nakdu’l-Kavmiyyeti’l-Arabiyye alâ Davi’l-İslâm ve’l-Vaki.*”

14. “*et-Tahzîru mine’l-Bid’a.*”¹¹²⁷

3.3.3.4. İsmail el-Ensârî

İsmail b. Muhammed b. Mâhî b. Abdurrahman Ebû Muhammed el-Ensârî el-Hazrecî 1922 yılında Mali’de doğdu. Küçük yaşlarda Kur’an-i Kerim’i ezberledikten sonra İslâmî ilimleri tahsil etmeye başladı. Hadîs, belâğat, sarf, nahiv, fıkıh, tefsir ve diğer İslâmî ilimleri kendi bölgesindeki âlimlerden tahsil ederek özellikle hadîs ve fıkıh ilimlerinde yetkin bir âlim haline geldi.¹¹²⁸

İsmail el-Ensârî kendi bölgesindeki âlimlerden hadîs ilimlerinin yanı sıra diğer ilimleri de tahsil ettikten sonra Suûdi Arabistan’a hicret ederek Mekke-i Mükەرreme’ye yerleşti. Bir müddet Mekke’deki medreselerde ders verdiken sonra Harem-i şerif’te ders verme icazeti aldı ve hadîs dersleri vermeye başladı. Daha sonra Riyad’a giderek İslâmî İlimler Enstitüsünde ders vermeye başladı. 1963 yılında ise zamanın Suûdi Arabistan müftüsü olan Muhammed b. İbrahim tarafından Dâru’l-İfta’ya çağrılarak Dâru’l-iftanın daimi üyelerinden birisi haline geldi. Vefat edinceye kadar bu görevde kalarak irşad ve davet çalışmalarına devam etmiştir.¹¹²⁹

Hocaları: Muhammed b. Abdurrahman el-Ensârî, Muhammed b. Tâni el-Ensârî, Muhammed b. Emin el-Ensârî, Muhammed b. Hârun el-Ensârî, İsa b. Muhammed b. Hârun el-Ensârî, Hamud b. Abdullah b. Hamed et-Tuveyciri, Abdullah b. Muhammed İbnu’s-Sıddîk el-Ğumârî el-Hasenî el-mağribî et-Tancî, Abdülazîz el-Ğumârî, Ahmed b.

¹¹²⁷ Bkz: <http://www.binbaz.org.sa/books/list&page=1>, erişim tarihi: 25.11.2014

¹¹²⁸ Bkz: Âlu Bessâm, Abdullah b. Abdurrahman b. Salih, *Ulemau Necid Hilale Semâniyeti Kurûn*, Dâru’l Âsime, Riyad 1419, I, 570- 575; <http://www.ahlalhdeth.com/vb/showthread.php?t=143873>, erişim tarihi: 25.11.2014; <http://shamela.ws/index.php/author/207>, erişim tarihi: 25.11.2014

¹¹²⁹ Bkz: Âlu Bessâm, a.g.e, I, 576-577; el-Bedr, a.g.e, s. 11

Muhammed b. Muhammed b. Yahya el-Haseni el-Yemâni, Fadlullah b. Ahmed b. Ali el-Ceylânî el-Hindi, Habiburrahman el-A'zami.¹¹³⁰

Talebeleri: Abdullah b. Abdurrahman b. Cibrîn, Abdurrahman b. Abdullah el-Fureyyân, Abdülazîz b. Abdullah Alu's-Şeyh, Rebî b. Hadi Umeyr el-Medhali, Abdullah b. Hamûd b. Abdullah et-Tuveyciri, Salih b. Abdülazîz b. Muhammed Alu's-Şeyh, Muhammed b. Ömer b. Abdurahman b. Akil ez-Zâhiri, Abdülmecid b. İbrahim el-Vehîbi, Muhammed b. Hadi el-Medhali, Abdülazîz b. Muhammed es-Sedhân.¹¹³¹

İsmail el-Ensârî ve onun ilmi şahsiyeti hakkında bazı ilim adamlarının görüşleri şöyledir: Salih b. Muhammed el-Luheydân onun hakkında şunları söyler: “Ender âlimlerden biridir. İlim ve ahlak bakımından üstün bir şahsiyet sahibidir. Özellikle hadîs ve rical konusunda engin bir birikime sahipti.”¹¹³² Abdülazîz b. Bâz da onun hakkında şunları söyler: “İsmail el-Ensârî çok değerli ilim adamlarından biridir. Çok kıymetli araştırmalara imza atmıştır. Dâru'l-İftâ'da kendisiyle birlikte çalışırken ondan daha değerli ve gayretli birine rastlamadım. Abdullah el- Cibrîn ise şunları söyler: “Derin ilim sahibi üstün yeteneklere sahip bir âlim olarak birçok ilim dalında değerli eserler vermiştir”.¹¹³³ İbrahim b. Muhammed b. İbrahim ise şunları söylemiştir: “Dâru'l-iftada bulunduğu sırada çok değerli çalışmalara imza atmış ve kıymetli araştırmalar yapmıştır. Birçok yazma eserin tahkîkini yapmış ve kitaplar hakkında inceleme çalışmalarına imza atmıştır.”¹¹³⁴

Eserleri:

1. “*el-İlmâm bi Şerhi Umdeti'l-Ahkâm*”¹¹³⁵
2. “*Tenbîhu'l-Lâhi alâ Tahrîmi'l-Melâhi*”¹¹³⁶
3. “*et-Tuhfetu'r-Rabbâniyye fi Şerhi'l-Erbeîne'n-Neveviyye*”¹¹³⁷
4. “*Tashîhu Hadîsi Salati't-Terâvih işrîne Rek'aten*”¹¹³⁸

¹¹³⁰ Bkz: Alu Bessam, a.g.e, I. 571.

¹¹³¹ Bkz. Alu Bessam, a.g.e, I, 572.

¹¹³² Bkz. <http://www.alukah.net/culture/0/23412/>, erişim tarihi: 26.11.2014

¹¹³³ Bkz: <http://shamela.ws/index.php/author/207>, erişim tarihi: 26.11.2014

¹¹³⁴ <http://www.alukah.net/culture/0/23412/>, erişim tarihi: 26.11.2014

¹¹³⁵ Kitap 1962 yılında Dımaşk'ta Dâru'l-Fikir yayınları tarafından basılmıştır.

¹¹³⁶ Kitap 1990 yılında Riyad'da Dâru Muaz yayınları tarafından basılmıştır.

¹¹³⁷ Kitap Riyad 1995 yılında Mektebetü'l-İmam Şafi'i yayınları tarafından yayımlanmıştır.

5. “*el-Kavlu ’l-Fasl fi Hükmi ’l-İhtifâl bi Mevlidi Hayri ’r-Rûsul*”¹¹³⁹

6. “*el-İrşad fi ’l-Kat’i bi Kabûli ’l-Âhâd*”¹¹⁴⁰

7. “*Tahkîku ’l-Fakîh ve ’l-Mütefakkîh li ’l-Hatib el-Bağdâdî*”¹¹⁴¹

8. “*Tahrîmu ’l-Melâhi*”¹¹⁴²

İsmail el-Ensâri, te’lif eserlerden çok tahkîk ve ta’likleriyle tanınmıştır. En önemli tahkîkleri ve bazı eserlere yaptığı müzâkere ve ta’likler şunlardır: *Tahkîku Şerhi ’l-Akideti ’l-Vasitiyye*, *Tuhfetu ’n-Nâsik bi Ahkâmi ’l-Menâsik*, Muhammed b. Abdulvehhab’ın te’lif ettiği bu eseri tahkîk ederek bazı değerlendirmelerde bulunmuştur, *el-Fakîh ve ’l-Mütefekkîh*, Hatip el-Bağdadi’nin kaleme aldığı bu kitaba İsmail el-Ensârî bazı mülahazalarla katkıda bulunmuştur, Muhammed b. Abdulvehhab’ın *Kitâbu ’l-Kebâiri*, Ahmed b. Hanbel’in *Kitabü ’l-Kebâiri* ve *Kitabü’s-Sünnesi*, Abdurrahman b. Hasan b. Muhammed b. Abdülvehhab’ın *Fethu ’l-Mecid Şerhu Kitabî’t-Tevhid* isimli kitaplara kıymetli ta’likler yazmıştır.¹¹⁴³

3.3.3.5. Abdülmuhsin b. Hamed b. Abdülmuhsin Abbâd el-Bedr

Abdülmuhsin b. Hamed b. Abdülmuhsin b. Abdullah Abbâd el-Bedr 1934 yılında Riyad yakınlarındaki Zülfa kasabasında doğdu. II. dedesinin lakabı “el-Abbâd” olduğu için kendisine de el-Abbâd lakabı verilmiştir. İlköğrenimini doğduğu şehirde tamamlayan el-Abbâd Kur’an-ı bulunduğu şehirdeki hocalardan ders alarak öğrendi. Kur’an dersi alırken henüz yeni açılan ilkokula kayıt yaparak öğrenim hayatına başladı. İlkokul ile beraber ferâiz ve nahiv dersleri almaya başladı.¹¹⁴⁴

İlkokulu bitirdikten sonra Riyad’a giderek el-Ma’hedü’l-İlmi’ye kayıt yaparak orada okumaya başladı. Hac yapmak amacıyla 1951 yılında Mekke’ye giderek hac görevini yerine getirdi. Bu tarih onun ilk uzak seyahatıdır. Daha sonra Riyad Şeriat Fakültesine kayıt yaparak, 1960 da buradan mezun oldu. Üniversiteden mezun olduktan

¹¹³⁸ 1998 yılında Riyad’da Mektebetü’l-İmam Şafi’i yayınları tarafından yayımlanmıştır.

¹¹³⁹ Kitap Riyad 1995 tarihinde Vakıflar ve İrşad Bakanlığı yayınlarınca yayımlanmıştır.

¹¹⁴⁰ Bkz: Âlu Bessâm, a.g.e, I, 574.

¹¹⁴¹ Bkz: Âlu Bessâm, a.g.e, I, 574.

¹¹⁴² Bkz: Âlu Bessâm, a.g.e, I, 574.

¹¹⁴³ Bkz: <http://www.alukah.net/culture/0/23412/>, erişim tarihi: 26.11.2014.

¹¹⁴⁴ el-Bedr, Abdülmuhsin Abbâd, *Kutub ve Resailu’s-Şeyh Abdülmuhsin b. Hamed el-Abbâd el-Bedr*, Dâru’t-Tevhîd li’n-Neşr, Riyad 1428, I, 6-12.

sonra Bureyde şehrine giderek orada ders vermeye başladı. Üniversitedeki başarılarından dolayı Riyad’a çağrılarak Riyad’daki el-Ma’hedü’l-İlmi’de ders vermeye başladı. Burada bir müddet kaldıktan sonra Medine-i Münevvere’de İslâm Üniversitesi açılınca o zaman ki Suûdi Arabistan Başmüftüsü Muhammed b. İbrahim’in teşvikiyle henüz yeni açılan Şeriat Fakültesinde hoca olarak ders vermeye başladı. Muhammed b. İbrahim daha sonra Medine İslâm Üniversitesine Rektör olarak atandı. Bu arada Mısırda el-Ezher Üniversitesinde master öğrenimini tamamladı.¹¹⁴⁵

Şeyh Abbâd 1974 yılında Kral Faysal’ın isteğiyle Medine İslâm Üniversitesinin rektör yardımcılığına getirildi. O zaman ki Suûdi Arabistan Başmüftüsü şeyh Abdülazîz b. Bâz’ın rektörlük için önerdiği 3 isimden birisidir. Bu görevde 6 yıl kadar bir süre kaldı. Şeyh Abdülazîz b. Bâz Riyad’da “*er-Riâsetü’l-Amme li’l-Buhusi’l-İlmiyye ve’d-Da’ve ve’l-İrşad*”ın başına getirilip Suûdi Arabistan Başmüftüsü olunca yaklaşık dört yıl üniversitenin rektörlüğünü yaptı. Rektör olduğu dönemde dünyanın dört bir tarafından Medine İslâm Üniversitesine beş binden fazla değerli el yazması eser üniversite kütüphanesine kazandırıldı. Şeyh Abbâd ilimle daha çok meşgul olmak ve Mescidi-i Nebevi’deki derslerine daha çok zaman ayırmak amacıyla idari görevlerinden ayrıldı ve kendini daha çok derslerine verdi.¹¹⁴⁶

Şeyh Abbâd 1962 yılından 2006 yılına kadar Medine İslâm Üniversitesinde toplam 46 yıldan fazla bir süre dersler vererek kırılması zor bir rekora imza atmıştır. 2006 yılında ise emekliye ayrıldıktan sonra Mescid-i Nebevi’deki derslerine devam etmiştir.¹¹⁴⁷

Şeyh Abbâd 1986 yılından itibaren Mescid-i Nebevi’de hadîs dersleri vermeye başladı ve halen de bu dersleri devam etmektedir. 30 yılı aşkın bir zaman zarfında Mescid-i Nebevide bir yandan Sahih-i Buhârî, Sahih-i Müslim, Camiu’t-Tirmizi, Sünen-i Ebi Dâvud ve Sünen-i Nesai dersleri verirken diğer taraftan binlerce talebe yetiştirmiştir.¹¹⁴⁸

¹¹⁴⁵ Bkz: el-Bedr, a.g.e, I, 10-14.

¹¹⁴⁶ Bkz: <http://s.sunnahway.net/abbad>; <http://www.al-abbaad.com/index.php/books/book-titles>, erişim tarihi: 27.11.2014.

¹¹⁴⁷ Bkz: <http://s.sunnahway.net/abbad>, erişim tarihi: 10.04.2014; Bkz: el-Bedr, a.g.e, I, 6-14.

¹¹⁴⁸ Suûdi Arabistan’a yaptığımız ziyaret esnasında Sahih-i Buhârî şerhini sürdüren şeyh Abbâd, Mescid-i Nebevi’deki en geniş katılımlı ilim halkasının da sahibi konumundaydı. Akşam ile yatsı namazları arasındaki hadîs halkasına ilim talebeleri ve halktan yüzlerce kişi takip etmektedir. İlerlemiş yaşına rağmen mescitteki kürsüsüne tekerlekli sandelye ile getirilmekte ve talebelerinin ısrarlarını kırmayarak hadîs halkasını sürdürmektedir.

Hocaları: Abdülmuhsin Abbâd tahsil hayatı boyunca birçok âlimden ilim tahsil etmiştir. Bu hocalarından bazıları şunlardır: Abdullah b. Ahmed el-Meni', Zeyd b. Ahmed el-Münîfi, Abdullah b. Abdurrahman el-Ğays, Falih b. Muhammed er-Rûmi, Şeyh Muhammed b. İbrahim, Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz, “*Advau'l-Beyan*” tefsirinin sahibi Muhammed el-Emin eş-Şinkiti, Şeyh Abdurrahman el-Afrîkî ve Abdürrezzak el-Afifi.¹¹⁴⁹

Talebeleri: Abdülmuhsin el-Abbâd'ın meşhur bazı öğrencileri şunlardır: İhsan İlahi Zahir, Ali Nâsir Fakihi, Salih es-Suhaymi, Abdurrahman el-Ferivai, Hafız Senâullah el-Medeni, Asım b. Abdullah el-Karyûti, Salih er-Rifâi, Abdurrahman er-Rüşeydan ve İbrahim er-Rahili.¹¹⁵⁰

Eserleri:

1. “*İşrûne Hadîsen min Sahîhi'l-Buhârî*”¹¹⁵¹
2. “*İşrune Hadîsen min Sahih-i Müslim*”¹¹⁵²
3. “*Min Ahlâki'r-Resûli'l-Kerîm*”¹¹⁵³
4. “*Akîdetu Ehli's-Sünne ve'-Cemaa fi's-Sahâbeti'l-Kirâm*”¹¹⁵⁴
5. “*Fadlu Ehli'l-Beyt fi Uluvvi Mekânetihim inde Ehli's-Sünne ve'l-Cemâa*”¹¹⁵⁵
6. “*Akîdetu Ehli's-Sünne ve'l-Eser fi'l-Mehdiyyi'l-Muntazar*”¹¹⁵⁶
7. “*Min Kunûzi'l-Kur'ani'l-Azim*”¹¹⁵⁷
8. “*Şerhu Hadîsi Cibrîl fi Ta'limi'd-Din*”¹¹⁵⁸
9. “*Fethu'l-Kaviyyi'l-Metîn fi Şerhi'l-Erbeîn ve Tetimmeti'l-Hamsîn li'n-Nevevi ve İbn Receb el-Hanbelî*”¹¹⁵⁹

¹¹⁴⁹ Bkz: el-Bedr, I, 6-14.

¹¹⁵⁰ Bkz: <http://s.sunnahway.net/abbad>; <http://www.al-abbad.com/index.php/books/book-titles>, erişim tarihi: 27.11.2014

¹¹⁵¹ el-Bedr, a.g.e, II, 7-280.

¹¹⁵² Bkz: el-Bedr, a.g.e, II, 291-573.

¹¹⁵³ Bkz: el-Bedr, a.g.e, VI, 7-56.

¹¹⁵⁴ Bkz: el-Bedr, a.g.e, IV, 191-204.

¹¹⁵⁵ Bkz: el-Bedr, a.g.e, VI, 81-132.

¹¹⁵⁶ Bkz: el-Bedr, a.g.e, IV, 267-330.

¹¹⁵⁷ Bkz: el-Bedr, a.g.e, I, 144-338.

¹¹⁵⁸ Bkz: el-Bedr, a.g.e, III, 7-80.

10. “*İctinau’s-Semer fî Mustalahi Ehli’l-Eser*”¹¹⁶⁰

11. “*Dirâsetu Hadîs “Nadderellahu İmrien Semie Makâleti... Rivâyeten ve Dirâyeten*”¹¹⁶¹

12. “*er-Reddu alâ men Kezzebe bi’l-Ehadîsi’s-Sahîha el-Vârîde fî’l-Mehdî*”¹¹⁶²

13. “*ed-Difa’ ani’s-Sahabiyyi Ebi Bekre ve Merviyyatihi.*”¹¹⁶³

14. “*el-İntisar li’s-Sahâbeti’l-Ahyâr.*”¹¹⁶⁴

15. “*Âyâtun Müteşabihatü’l-Elfaz fî’l-Kur’ani’il-Kerim ve Keyfe’t-Temyîzu Beyneha*”¹¹⁶⁵

3.3.3.6. Rebi b. Hadi el-Medhalî

Rebi’ b. Hâdi Muhammed Umeyr el-Medhali Suûdi Arabistan’ın güneyinde bulunan Câzân bölgesinin meşhur kabilelerinden Beni Şibl kabilesinin el-Medâhile kolundandır.¹¹⁶⁶

Samita şehrinin el-Ceradiye köyünde dünyaya geldi. 1943 yılında dünyaya gelen el-Medhali doğumunun bir buçuk yıl sonra babasını kaybetti ve yetim büyüdü. İlk terbiyesini annesinden almıştır. Dini bir terbiyeyle büyümesinde annesinin ve amcasının katkıları büyüktür.¹¹⁶⁷

Henüz sekiz yaşına gelmeden köyünde bulunan ilim halkalarına katıldı, ilk önce okumayı ve hat sanatını öğrendi. Kur’an-i Kerim’i ve tecvid ilmini Muhammed b. Muhammed Cabir el-Medhali’nin yanında okuduktan sonra doğduğu şehirde bulunan es-Selefiyye Medresesi’ne katılarak orada ilim tahsiline devam etti. İlk hadîs öğrenimini de burada, yörenin meşhur âlimlerinden el-Karâvi’nin meşhur talebelerinden Nâsır Halufe Tayyâş Mübâreki’den aldı. Hocasından İbn Hacer’in “*Bulûğu’l-Merâm*” ve “*Nüzhatu’n-*

¹¹⁵⁹ Bkz: el-Bedr, a.g.e, III, 81-222.

¹¹⁶⁰ Bkz: el-Bedr, a.g.e, III, 245-296.

¹¹⁶¹ Bkz: el-Bedr, a.g.e, III, 297-492.

¹¹⁶² Bkz: el-Bedr, a.g.e, VII, 519-648.

¹¹⁶³ Bkz: el-Bedr, a.g.e, VII, 395-428.

¹¹⁶⁴ <http://s.sunnahway.net/abbad>, erişim tarihi: 27.11.2014; <http://www.al-abbad.com/index.php/books/book-titles>, erişim tarihi: 27.11.2014; el-Bedr, VII, 177-394.

¹¹⁶⁵ Bkz: el-Bedr, I, 13-144.

¹¹⁶⁶ Bkz: <http://www.rabee.net/ar/sharticles.php?cat=10&id=55>, erişim tarihi: 27.11.2014

¹¹⁶⁷ Bkz: <http://www.rabee.net/ar/sharticles.php?cat=10&id=55>, erişim tarihi: 27.11.2014

Nazar” adlı eserlerini okuyan el-Medhali’nin hadîs ilmine yönelmesinde, hocasının ve onun bu iki eseri okumasının katkısı büyüktür.¹¹⁶⁸

el-Medhali, es-Samita’da bulunan Selefiyye Medresesindeki tahsil hayatından sonra, aynı yerde bulunan “*el-Ma’hedu’l-İlmiyye*”ye iltihak ederek ilmi hayatına burada devam etti. Burada o zamanın en büyük Suûd âlimlerinden birisi olan el-Hafiz el-Hakemi’nin yanı sıra Muhammed Eman b. Ali el-Câmi’den de dersler aldı. Buradan mezun olduktan sonra Riyad’a giderek Şeriat Fakültesine kayıt yaptırdı. Burada birkaç ay okuduktan sonra, Medine’de henüz yeni açılan İslâm Üniversitesi Şeriat Fakültesi’ne kayıt yaptı ve 1976 yılında buradan mezun oldu. Medine’de ders aldığı bazı hocalar arasında Abdülazîz b. Addullah b. Bâz, Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî, Muhammed Emin eş-Şinkîti, Abdulmuhsun el-Abbâd ve Abdulğaffâr Hasan el-Hindî gibi âlimler bulunmaktadır.¹¹⁶⁹

Şeriat Fakültesini bitirdikten sonra bir müddet İslâm Üniversitesi bünyesinde bulunan “*el-Ma’hed*”¹¹⁷⁰ de müderrislik yaptı. 1979 yılında Mekke’de bir şubesi bulunan Melik Abdülazîz Üniversitesinde “*Beyne’l-İmâmeyn Müslim-ve’d-Dârekutni*”¹¹⁷¹ adlı teziyle yüksek lisansını tamamladı. Aynı üniversite’de doktora başladı ve 1982 yılında İbn Hacer el-Askalanî’nin “*en-Nüket alâ Kitabi İbni’s-Salah*”¹¹⁷² isimli kitabının tahkîkiyle doktorasını tamamladı. Daha sonra İslâm Üniversitesi Hadîs Fakültesinde ders vermeye başladı. Halen hayatta olan el-Medhali ilerlemiş yaşına rağmen yoğun bir şekilde ilmî çalışmalarına devam etmektedir.

¹¹⁶⁸ Bkz: <http://www.rabee.net/ar/sharticles.php?cat=10&id=55>, erişim tarihi: 27.11.2014.

¹¹⁶⁹ Bkz: <http://www.rabee.net/ar/sharticles.php?cat=10&id=55>, erişim tarihi: 28.11.2014.

¹¹⁷⁰ Suûdi Arabistan’da el-ma’hed, ortaokul ve lise öğreniminin yapıldığı yer anlamında kullanılmaktadır.

¹¹⁷¹ Bu çalışma ilk sefer Hindistan’ın Benaris kentinde el-Camiatu’s-Selefiyye’de 1402 de basılmıştır. Kitabın ikinci baskısı ise Riyad’da bulunan Mektebetu’r-Rüşd tarafından 1420 yılında basılmıştır. Bkz. ez-Zafiri, Halit b.Dahvi, *Sebtu Muellefati’s-Şeyh Rebi’ b. Hadi el-Medhali*, Riyad 1429, s. 4

¹¹⁷² Kitap iki cilt halinde ilk sefer Medine’deki İslâm Üniversitesi tarafından 1404/1984 yılında basılmıştır. Bkz. ez-Zafiri, a.g.e, s.4-5. Kitap basıldığında çok beğenilmiş ve hadîs kitapları arasındaki yerini almıştır. Hadîs araştırmacılarının müstağni kalamayacağı bir eserdir. Kitabın özü, İbn Hacer el-Askalanî’nin İbn Salah’ın kitabına yaptığı nüktelerden oluşmaktadır. Kitap 129 nükteden oluşmaktadır. Bu nüktelerin bazıları İbn Salah’ı savunma, bazıları şerh, bazıları açıklama ve bazıları da İbn Salah’a itirazlardan oluşmaktadır. Bkz: el-Askalanî, İbn Hacer, *en-Nüket Ala Kitabi İbni’s-Salah*, Tahkîk: Rebi’ b. Hadi el-Medhali, Medine 1404, s. 55.

Eserleri:

1. “*Beynel-İmâmeyn Müslim ve Dârekutni*”¹¹⁷³
2. “*en-Nüket alâ Kitâbi İbn Salâh*”¹¹⁷⁴
3. “*Menhecu Ehli’s-Sünne fî Nakdi’r-Ricâl ve’l-Kütubi ve’t-Tavâif*”¹¹⁷⁵
4. “*Taksîmu’l-Hadîs ila Sahîh ve Hasan ve Daîf beyne Vâkii’l-Muhaddisîn ve Muğâletati’l-Mutaassibin*”¹¹⁷⁶
5. “*Ehlü’l-Hadîs Humu’t-Tâifetu’l-Mansûra*”¹¹⁷⁷
6. “*Advâun İslâmiyyetün alâ Akîdeti Seyyid Kutup*”¹¹⁷⁸
7. “*el-Mehecetü’l-Beyza’ fî Himâyeti’s-Sünneti’l-Ğarrâ*”¹¹⁷⁹
8. “*Vasatiyyetu’l-İslâm*”¹¹⁸⁰
9. “*Keşfu Zeyfi’t-Tasavvuf*”¹¹⁸¹
10. “*es-Surûriyyetu Hariciyyetu’l-Asr*”¹¹⁸²
11. “*Tahkîku Kitabi’t-Teveessul ve’l-Vesîle li İbni Teymiye*”¹¹⁸³
12. “*Şerhu Usuli’s-Sünne li Ahmed b. Hanbel*”¹¹⁸⁴
13. “*Hücciyetu Haberi’l-Âhâd fî’l-Akâid ve’l-Kelâm*”¹¹⁸⁵

¹¹⁷³ Bkz: ez-Zafiri, a.g.e, s. 37.

¹¹⁷⁴ Kitap Hakkında bilgi için bkz: ez-Zafiri, a.g.e, s. 37.

¹¹⁷⁵ Bkz: <http://www.rabee.net/ar/books.php?cat=3&id=48>, 28.11.2014.

¹¹⁷⁶ Kitap Muhaddis Ebû Ğudde ve Muhammed Avvame’ye reddiye olarak yazılmıştır. Kitap 1421 yılında Matbaatu Dari’s-Selam tarafından basılmıştır.

¹¹⁷⁷ Kitap 1413 yılında Dâru’l-Menâr tarafından basılmıştır.

¹¹⁷⁸ Bkz: ez-Zafiri, a.g.e, s. 9.

¹¹⁷⁹ Bkz: <http://www.rabee.net/ar/books.php?cat=3&id=45>, erişim tarihi: 28.11.2014

¹¹⁸⁰ 1426 yılında Dâru’l-İslâm yay. tarafından basılmıştır.

¹¹⁸¹ Bkz: ez-Zafiri, a.g.e, s. 37.

¹¹⁸² Bkz: ez-Zafiri, a.g.e, s. 38.

¹¹⁸³ Bkz: <http://www.rabee.net/ar/authorbooks.php?cat=4&id=33>, erişim tarihi: 28.11.2014.

¹¹⁸⁴ Bkz: <http://www.rabee.net/ar/books.php?cat=5&id=85>; erişim tarihi: 28.11.2014.

¹¹⁸⁵ Bkz: <http://www.rabee.net/ar/books.php?cat=3&id=68>; erişim tarihi: 28.11.2014.

Rebi' b. Hadi el-Medhali'nin eserleri hakkında bir kitap yazan ez-Zafiri, onun 265 kitap, birçok makale ve reddiyesinden bahseder. Bunların bir kısmı matbu ve büyük çoğunluğu ise basılmamıştır. Kitaplarının büyük çoğunluğu çağdaş araştırmacı ve âlimlere reddiyelerden oluşmaktadır. Kendisi daha çok hadîs, cerh ve ta'dil ile bid'atlarla mücadele konularında eserler vermiştir. Abdülazîz bin Baz, Muhammed ibn Useymin ve Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî'den çok etkilenmiştir. Bugün Suûdi Arabistanlı birçok âlim ve araştırmacı tarafından sevilen ve eserleri okunan bir âlim olarak bilinmektedir. Yaşayan çağdaş Suûdi Selefilerinin ünlüleri arasında yer almaktadır.¹¹⁸⁶

¹¹⁸⁶ Bkz: <http://www.rabee.net/ar/sharticles.php?cat=10&id=56>; erişim tarihi: 28.11.2014

SONUÇ

Çağdaş Selefiyye ve Hadîs (Suûdi Arabistan Örneği) adıyla yapılan bu çalışma ile Selefiyye'nin ortaya çıkışı, geçirdiği devreler ve hadîs anlayışını tespit etmek amaçlanmıştır. Böylece daha sonra yapılacak olan sınırlı, özel ve derin araştırmalara bir basamak olması düşünülmüştür.

Çağdaş Selefiyye'yi yekpâre bir şekilde düşünmek ve ele almak oldukça güçtür. Bununla birlikte Suûdi Arabistan Selefiligi diğer bölgelerdeki Selefi hareketlerden farklı olarak 1990'lara kadar biraz daha geleneğe bağlı ve kendi içinde bir bütünlük arz etmekteydi. Denilebilir ki Muhammed b Abdülvehhâb'dan bu tarihe kadar Selefilik tek bir parça halinde ulaşmış, kendi içinde bölünmeler ortaya çıkmamıştır. Ancak 1. Körfez Savaşı'yla birlikte Saddam'a karşı yabancı askerlerin Arabistan topraklarında konuşlandırılması Suûd selefiyyesinde çatlaklara yol açmış ve bölünmeler meydana gelmiştir. Daha önce adı hiç duyulmayan Cihadi Selefilik bu tarihten sonra ortaya çıkmıştır.

İslâm'ı anlama, algılama ve uygulamada Kur'ân ve Sünneti esas alan, Sahâbe, Tabiîn, Etbâ-ı Tabiîn ve selef âlimlerinin metotlarını önemseyen, onların izinden giden ve tartışma konularında selefîn metodunu benimseyen, nass karşısında aklı öteleyen, kişisel rey ve aklı çıkarımlara mecbur kalınmadıkça başvurmeyen bir ekol olan Selefiyye'yi anlamak elbetteki önemlidir. İslâm düşünce tarihinde kendisini tarihsel bir zorunluluk olarak dayatmaya başlayan ve kapsamlı bir kültürel yapıya dönüştürme gayreti içine girmiş olan bu ekol ortaya çıktığı süreç içerisinde düşünsel ve entelektüel ortama etki etmiş ve bu etki günümüze kadar da devam etmiştir. Öyle görülüyor ki bu etki İslâm dünyasında daha uzun yıllar görülmeye devam edecektir.

Selefiyye'nin ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmemektedir. Ahmed b. Hanbel Selefiyye ekolü için önemli bir şahsiyet olmakla birlikte ondan önceki dönemlerde Selefiyye'nin izlerine rastlamak ve Selefi düşüncenin nüvelerine ulaşmak mümkündür. İlk dönem Selefiyye'si denilen bu dönemde ekol henüz teşekkül aşamasında olduğu için, sistematik bir şekilde ortaya çıkan bir yapı söz konusu değildir. Daha çok şahıslar bazında kendisini hissettirmiştir. Özellikle Şafii'nin Ehlu's-Sünneti ve'l-Cemâ'a doktrini ve sünnet konusundaki çabaları altı çizilmesi gereken bir durumdur.

Birçok mezhepler tarihçisine göre Selefiyye'nin ilk ve en etkileyici imamı sayılan Ahmed b. Hanbel, Sünnete bağlılığının yanı sıra Mihne karşısındaki tutumuyla bu konumu hak etmiş bir âlimdir. Ahmed b. Hanbel, Mutezile'ye şiddetle karşı çıkarak Selefiyye'nin bir ekol haline gelmesinde büyük katkıları olmuştur. Bu konumundan dolayı da bütün Selefi akımlar onu kendilerine imam olarak görmekte ve büyük önem atfetmektedirler. Bunun en bariz örneği olarak Ebu'l-Hasan el-Eş'ari, Ahmed b. Hanbel'i kendisine imam olarak kabul etmiş ve ona büyük saygı duymuştur.

Selefiyye'nin sistematik bir ekol haline gelmesinde İbn Teymiyye'nin büyük bir rolü vardır. Selefi düşüncenin en seçkin temsilcisi veya formüle edicisi olarak kabul edilen İbn Teymiyye, neredeyse bütün kitaplarında Selefiyye'nin temellerini ve prensiplerini oluşturmaya çalışmıştır. Bu yönüyle İbn Teymiyye'nin Selefiyye'ye katkısı Ahmed b. Hanbel'den fazla olmuştur.

Genel olarak Selefiyye ekolü için İbn Teymiyye ne kadar önemliyse, Suûdi Arabistan Selefiyye'si için de Muhammed b. Abdülvehhab o kadar önemlidir. O, Suûdi Arabistan Selefiyyesi nezdinde imam ve önder olarak kabul edilmektedir. Muhammed b. Abdülvehhab'ın görüşleri onlar için hüccet mesâbesindedir. Muhammed b. Abdülvehhab, asırlar sonra unutulmaya yüz tutan Selefiyye metodunu yeniden canlandırmış ve bunun neticesinde de Selefiyye, Müslümanların ilgi odağı haline gelmiştir. Bu yönüyle o, bütün çağdaş Selefi'lere ilham kaynağı olmuştur. Kendisinden sonra ortaya çıkan bütün Selefi hareketler bir şekilde ondan etkilenmişlerdir. Bu yönüyle Suûdi Arabistan'ın, Selefiligi dünyaya ihraç eden ülke konumunda olduğu bile söylenebilir.

Selefiyye'nin bir mezhep olup olmadığı tartışılmıştır. Ancak bize göre Selefiyye, bir mezhep olmaktan öte bir metod, yöntem, yaklaşım tarzı ve anlayış biçimidir. Selefilik üzerine çalışanlar ve Suûd âlimlerinin birçoğu da bu görüşü benimsemişlerdir. Abdülaziz b. Bâz ve Muhammed b. Sâlih el-Useymîn bunlardan bazılarıdır. Ancak Sâlih el-Fevzân gibi çağdaş bazı Suûd âlimleri Selefiyye'nin bir mezhep olduğunu iddia etmişlerdir.

Genel olarak Selefiyye ekolü ve özelde de Suûdi Arabistan Selefiyyesi Hadîs ve Sünnet'e büyük önem atfetmektedir. İlk dönem Selefiyyesinden başlamak üzere günümüze kadar bütün Selefi hareketlerde Hadîs, Kur'an'dan sonra İslâm Dininin ikinci temel kaynağı olarak kabul edilmektedir. Selefiyye'nin ilk temsilcileri olan Ehl-i Hadîs'in, Peygamberimizin sözlerini ve uygulamalarını derlemek ve onları kitaplarda toplamak ile

ilgili gayretleri herkesin malumudur. Hadîsin yanı sıra sahâbe ve tabiîn'in sözleri ve uygulamaları da Selefiyye için büyük önem arz etmektedir.

Suûdi Arabistan Selefiyyesinin hadîs anlayışını şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Hadîs Kur'an'dan sonra Dinin ikinci temel kaynağıdır. Hadîs; sened ve metin bakımından sahih ise hucciyeti kesindir. Bu durumda bu hadîsle amel etmek vaciptir. Hucciyet bakımından sahih hadîs ile Kur'an arasında herhangi bir fark yoktur.

2. Hadîs Kur'an gibi vahiy kaynaklıdır ve “*vahy-i gayri metlûv*” olarak nitelendirilmektedir. Teşri' bakımından Kur'an'la hadîs arasında herhangi bir fark yoktur. Hadîs de Kur'an gibi vahiy kaynaklıdır. Selefiyye'ye göre Kur'an'da ve Peygamberimizin bazı hadîslerinde hadîsin vahiy kaynaklı olduğuna işaret eden kuvvetli deliller bulunmaktadır.

3. Selefiyye'ye göre, hadîsin Mütevâtir veya Âhâd olması çok önemli değildir. Önemli olan hadîsin sahih bir senedle vârid olması, Kur'an'a muhalif olmaması, şaz ve illetten uzak olması ve kendisinden daha kuvvetli rivâyetlere muhalif olmamasıdır. Suûd muhaddislerinin Mütevâtir hadîs konusunda herhangi bir eser te'lif etmemeleri de bunun kanıtıdır. Selefiyye'ye göre Ahâd hadîs eğer sıhhat şartlarına hâiz olmuşsa onunla amel etmek gerekir. Sahih olmak şartı ile Mütevâtir haber ile Ahâd haber arasında amel etmenin gerekliliği bakımından herhangi bir fark yoktur. Ahâd haberin itikâdi veya ahkâm konularında varid olması da Selefiyye'ye göre önemli değildir. Ahâd haber ile ahkâm konularında amel ne kadar gerekliyse itikadi konularda da Ahâd haber ile amel etmek aynı derecede gereklidir.

4. Sened tenkîdi bakımından Selefiyye diğer fırkaların bir hayli önündedir. Kitaplarına bakıldığında sık sık sened tenkidi yaptıkları anlaşılan Suûdi Arabistan âlimleri hadîs değerlendirmelerinde sened tenkîdine öncelik vermişlerdir. Suûdi Arabistan Selefiyyesi hadîsin metninden önce sened araştırmalarına öncelik vermiştir. Abdurrahman el-Muallimî, Abdülaziz b. Bâz, Muhammed Nasiruddîn el-Elbânî ve Rebî' b. Hâdî el-Medhalî en çok sened tenkidi yapan âlimler olarak bilinmektedirler.

5. Suûdi Arabistan Selefiyyesinin eleştirildiği konuların başında metin tenkidi gelmektedir. Genel olarak Selefiyye'nin metin tenkidine çok sıcak bakmadığı kanaati

yaygın olsa da bu araştırmada da görüldüğü üzere Suûdi Arabistan Selefiyyesi sened tenkîdi kadar olmasa da metin tenkîdine başvurmüş ve hadîslerde metin tenkîd kriterlerini kullanmıştır. Metin tenkîdine tamamen karşı oldukları veya hiç metin tenkîdi yapmadıkları haksız bir iddia gibi görünmektedir. Abdurrahman el-Muallimî'ye göre muhaddisler, önce hadîslerin metinlerine bakmışlardır. Metinde bir problemle karşılaştıktan sonra senede yönelmişlerdir. Senedi sahih olduğu halde metnindeki bir problem veya problemlerden dolayı Selefiyyenin reddettiği hadîslerin sayısı hiç de az değildir. Bu konuda öne çıkan Suûd âlimleri arasında Abdurrahman el-Muallimî, el-Elbânî, Abdülaziz b. Bâz ve İbn Useymîn gibi âlimler bulunmaktadır.

6. Suûd muhaddislerinin tamamının aynı görüşte olduklarını ve birbirlerine muhalefet etmediklerini düşünmek doğru değildir. Bu muhaddislerinin hepsi hadîste ve fıkıhta içtihatlıktan yana olduklarından, aralarında farklı görüşlerin ve içtihatların ortaya çıktığı bilinmektedir. el-Elbânî'nin fıkıh ve hadîsle ilgili bazı konularda diğer Suûd âlimlerine itirazları ve reddiyeleri meşhurdur. Bununla birlikte bazı siyasi konularda da farklı görüşleri olmuştur. Aslında burada bir tek el-Elbânî'nin değil, diğer bazı Suûd âlimlerinin de kendi aralarında farklı meselelerde birbirlerine muhalefet ettikleri görülmektedir. Mesela 1. Körfez Savaşı'nda Suûd âlimlerinin çoğu yabancı askerlerin ülkeye girişlerinin cevâzına fetva verirken el-Elbânî, Selmân el-Avde ve Safer el-Havâlî gibi âlimler bu fetvaya karşı çıkmışlardır. Kadınların peçe takmaları konusunda Suûd geleneksel görüşün aksine el-Elbânî kadınların dinen ellerini ve yüzlerini kapatmak zorunda olmadıklarını söyleyerek diğer âlimlerin tepkisini çekmiş, kendisine bazı reddiyelerin yazılmasına sebep olmuştur. Aynı şekilde el-Elbânî, kadınların altın takı takmalarının caiz olmadığını söyleyerek diğer Suûd âlimlerinin tepkisini çekmiştir. Nitekim bu konuda da kendisine bazı reddiyeler yazılmıştır. Hadîs ile ilgili farklı konularda Suûd âlimlerinin birbirlerine yazdıkları reddiyelerin sayısı bir hayli fazladır.

Devlet eliyle yayımlanan hadîs kitapları ve bu kitapların dünyanın dört bir tarafında karşılıksız dağıtılması, İslâm ülkeleri içinde ilk Hadîs Fakültesinin Medine İslâm Üniversitesi bünyesinde açılması, hemen hemen her üniversite bünyesinde hadîs bölümlerinin açılması, bazı üniversitelerde zorunlu olarak hadîslerin ezberletilmesi, Mekke ve Medine'de bulunan Dâru'l-Hadîsler ve buralara ayrılan özel bütçeler, yine Mekke ve Medine başta olmak üzere, Suûdi Arabistan'ın her tarafında var olan ve her geçen gün sayıları artan Hadîs Halkaları ve Suûdi Arabistan'da tahkîk edilerek yayımlanan hadîs

mecmuaları, onların hadîs alanındaki katkıları arasında zikredilebilir. Bugün de Suûdi Arabistan'da yaşayan birçok hadîsçi bulunmaktadır. Sened sahibi ve öğrencilerine kendi senedleriyle hadîs rivâyet eden hadîsçilerin sayısı da az değildir. Bunula birlikte Selefî metodun, Vehhâbizme dönüşmesinin muhtemel tehlikesi ve hadîse zararı da gözardı edilmemelidir.

Sonuç olarak, Çağdaş Selefiyyenin çıkış yeri olan Suudi Arabistan Selefilîği ve Hadîs konusunun işlendiği bu çalışmada, ilk dönemden başlayarak günümüze kadar Selefiyye'nin geçirdiği evreler gözden geçirilmiş, özellikle Suûdi Arabistan Selefilîğinin fikrî temellerinin arka planında var olan nedenler üzerinde durulmuştur. Aynı şekilde Suûdi Arabistan Selefilîğinin fikrî özelliklerine de yer verilmiştir. Bir yandan rivâyet ve dirâyet bakımından hadîs araştırmalarına büyük önem atfeden Suûd Selefiyyesi, diğer taraftan hadîs öğretim kurumları ve hadîs neşriyatına ağırlık vermiştir. Önemli hadîs kitapları, neşredilerek bir devlet politikası şeklinde dünya Müslümanlarının istifadesine sunulmuştur. Suûdi Arabistan hadîs âlimlerinin son yarım asırdaki çalışmaları, özellikle sened ve metin tenkît çalışmaları dikkat çekicidir.

KAYNAKLAR

- Abdullah b. Muhammed b. Abdulvehhâb, *Mecmûatu'r-Resâil ve'l-Mesâili'n-Necdiyye*, Dâru'l-Âsime, Riyad 1412.
- Abdurrahman, Muhammed İbrahim, “*Medresetu'l-Menâri't-Tefsîriyye*” (Nedvetün Devliyyetün Havle Medreseti'l-Menâr ve Devruhâ fi'l-Islahi'l-İslâmiyyi'l-Hadîs), Kahire 2002.
- el-Abûd, Salih b. Abdullah, *Akidetü's-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb es-Selefiyye ve Eseruha fi'l-Âlemi'l-İslâmi*, İslâm Üniversitesi Yay. Medine 1408.
- el-Abdüllatif, Abdülaziz b. Muhammed b. Ali, *Deâvi'l-Münâviîne li Da'veti's-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb Arzun ve Nakdun*, Dâru Taybe, Riyad 1409.
- Abdulazîm, Sa'îd, *Menhecu Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye et-Tecdîdî's-Selefi ve Da'vetuhu'l-İslahiyye*, Dâru'l-Îman, İskenderiyye Tsz.
- el-Aclânî, Münîr, *Tarîhu'l-Biladi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye*, Metâbiu Dâri's-Şibl, Riyad 1993.
- el-Aclûni, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ*, Mektebetü'l-Kudus Beyrut 1350.
- el-Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed, *Kitabu's-Şerîa*, Tahkîk: Abdullah b. Ömer ed-Dümeycî, Dâru'l-Vatan, Riyad 1997.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Tahkîk: Şuayb el Arnavût, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1999.
- *el-Müsned*, Tahkîk: Ahmed Muhammed Şakir - Hamza Ahmed ez-Zeyn, Dâru'l-Hâdî, Kahire 1995.
- *el-Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- *Kitâbu's-Sünne*, el-Matbaatu's-Selefiyye, Mekke 1349.
- *Kitâbu'l-İlel ve Marifetu'r-Ricâl*, Tahkîk: Vasiyullah b. Muhammed Abbas, Dâru'l-Hani, Riyad 2001.

el-Akl, Nâsır b. Abdülkerim, *Mebâhisün fî Akîdeti Ehli's-Sünneti ve'l-Cemaâ*, Dâru'l-Vatan, Riyad 1412.

el-Akîl, Abdullah b. Süleyman, *min Â'lami'd-Daveti ve'l-Hareketi'l-İslâmiyyeti'l-Muasara*, Daru'l-Beşîr, Kahire 1429.

el-Arîs, Muhammed, *Menhecü's-Şeyh el-Elbânî fî't-Tashîh ve't-Tad'if*, Dâru'l-Yûsuf, Beyrut Tsz.

Âlu Bessâm, Abdullah b. Abdurrahman b. Salih, *Ulemau Necd Hilâle Semaniyeti Kurûn*, Dâru'l Âsime, Riyad 1419.

Âlu Ma'dî, Abdullah b. İbrahim, *el-Cuhûdu'l-Hadîsiyye li Semaheti's-Şeyh Abdülazîz b. Bâz*, Matbaatu'l-Cem'iyyeti'l-İlmiyyeti's-Suûdiyye, Riyad 2012.

Âlu Nu'man, Şâdi b. Muhammed, *Hucciyetu'l-Haberi'l-Vâhid fî'l-Akîde*, Haz: Merkezu'n-Nu'mân li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, Yemen Tsz.

Ameti, Bejadin, *Arnavûtvut Hadîs Bilginleri*, (Basılmamış Y. Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya 1999.

Apak, Âdem, “İslâm Tarihi Boyunca Selef ve Selefîlik Kavramlarının Anlam Serüveni”, (*Tarihte ve Günümüzde Selefîlik Sempozyumu 8-10 Kasım 2013*), Ensâr Neşriyat, İstanbul 2014.

el-Âsimî en-Necdî, Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, *ed-Dureru's-Sünniyye fî'l-Ecvibeti'n-Necdiyye*, Riyad 1996.

el-Askalânî, İbn Hacer Şihabü'd-Din Ahmed b. Ali b. Muhammed, *Tevâlî't-Te'sîs li Meâli Muhammed b. İdrîs*, Tahkîk: Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdi, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.

— *en-Nüket alâ Kitâbi İbni's-Salâh*, Tahkîk: Rebi' b. Hâdî el-Medhali, Medine 1404.

— *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Dâru Nahda, Mısır Tsz.

— *ed-Dureru'l-Kâmine fî A'yâni'l-Mietî's-Sâmine*, Beyrut 2012.

___ *Fethu'l-Bâri bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Marife, Beyrut Tsz.

Aydınlı, Abdullah, *Hadîs Istılahları Sözlüğü*, İFAV, İstanbul 2009.

el-Ayzerî, Abdurrahman b. Muhammed b. Sâlih, *Cuhûdu's-Şeyh el-Elbânî fi'l-Hadîs Dirâyeten ve Rivâyeten*, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad 1425.

el-A'zamî, Muhammed Mustafa, *İlk Devir Hadîs Edebiyatı*, (Terc: Hulusi Yavuz), İstanbul 1993.

___ *Menhecü'n-Nakd İnde'l-Muhaddisîn*, Riyad 1982.

Aydınlı, Abdullah, “*Ehl-i Hadîs*”, DİA, İstanbul 1994.

el-'Azzâmî, Halil b. İbrahim Molla Hâtır, “*es-Sünnetü'n-Nebeviyye Vahyun*”, (Cuhûdu'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye fî Hidmeti's-Sünneti ve's-Sireti'n-Nebeviyye Sempozyumu), Medine 2004.

el-Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef, *el-Hudûd fi'l-Usûl*, Tahkîk: Nezih Hammâd, Muessetü'z-Zu'ba, Beyrut 1973.

el-Bağdâdî, Hatip Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *er-Rihle fi Talebi'l-Hadîs*, Tahkîk: Nuruddin İtr, Dimaşk 1975.

___ *Şerefu Ashâbi'l-Hadîs*, Mısır Tsz.

___ *Tarîhu Bağdâd*, Tahkîk: Beşşar Avvâd Marûf, Dâru'l-Ğarb el-İslâmi, Beyrut 2001.

___ *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*, Tahkîk: Ahmed Ömer Hâşim, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1986.

___ *el-Fakîh ve'l-Mutefakkih*, Tahkîk: İsmail el-Ensârî, Dâru İhyai's-Sünneti'n-Nebeviyye, Mısır 1975.

Baktır, Mustafa, “*el-Emîr es-San'ânî*”, DİA, İstanbul 1995.

el-Bedr, Abdülmuhsin Abbâd, *Kutubu ve Resailu's-Şeyh Abdülmuhsin b. Hamed el-Abbâd el-Bedr*, Dâru't-Tevhid li'n-Neşr, Riyad 1428.

____eş-Şeyh Abdülazîz b. Bâz Numûzecun Mine'r-Railî'l-Evvel, Dâru İbni'l-Kayyim, Dammâm 2000.

el-Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd, *Tefsîru'l-Beğavi*, Riyad 1993.

Bekr, A'la, *Melâmihu Reisiyye li'l-Menheci's-Selefi*, Mektebetu Feyyaz, Mısır 2011.

Berhâmî, Yasir, *Minnetu'r-Rahme fi Nasihati'l-İhvan*, Mektebetu'l-İman, İskenderiye Tsz.

el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *Menâkibu's-Şâfi*, Tahkîk: Seyyid Ahmed es-Sakr, Mektebetu Dâru't-Turâs, Kahire Tsz.

____ *Şuabu'l-İmân*, Tahkîk: Muhtar Ahmed en-Nedvî-Abdü'l-Âli Abdülhamit, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad 2003.

Bilge, Mustafa L. "*Allâl el-Fâsî*", DİA, İstanbul 1989.

el-Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah, *el-Câmiu's-Sahîh* (Fethu'l-Bâri ile birlikte), Dâru'l-Marife, Beyrut Tsz.

____ *et-Târîhu'l-Kebîr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut Tsz.

Burc, M. Abdurrahman, *Muhibbuddin el-Hatîb ve Devruhu fi'l-Hareketi'l-Arabiyye*, Kahire 1990.

el-Bureykân, İbrahim b. Muhammed b. Abdullah, *Ta'rifu'l-Halef bi Menheci's-Selef*, Dâru İbni'l-Cevzi, Riyad 1997.

el-Bûtî, Muhammed Said Ramazan, *es-Selefiyyetu Merheletün Zemeniyyetün Mübareketün la Mezhebün İslamiyyun*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1998.

Buzpınar, Şit Tûfan, "*Kevâkibi*" DİA, Ankara 2002.

Büyükkara, Menmet Ali, "*11 Eylül'le Derinleşen Ayrılık: Suûdi Selefiyye ve Cihadi Selefiyye*", Dini Araştırmalar, Ankara 2004.

____ *İhvandan Cuheyman'a Suûdi Arabistan ve Vehhâbîlik*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2010.

el-Câmî, Muhammed Emân b. Ali, *es-Sifâtu'l-İlahiyye fi'l-Kitab ve's-Sünne*, Dâru'l-Îman, Riyad Tsz.

___ *Menziletu's-Sünne fi't-Teşrîi'l-İslâmî*, İslâm Üniversitesi Yayınları, Medine Tsz.

Cârullah, Süleyman b. Muhammed, “*es-Sünnetu fi Hayati's-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb Tekvînen ve Eseren*”, İslâm Üniversitesi Dergisi, Sayı: 138, Medine 1428.

Cârullah, Zühdi, *el-Mutezile*, el-Muessetu'l-Arabiyya li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Kahire 1366.

el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcü'l-Luğa ve Sihâhü'l-Arabiyye*, Beyrut 1984.

el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim, *Muhtasaru's-Savâiki'l-Mürsele ale'l-Cehmiyye ve'l-Muattıla*, Tahkîk: Hasan b. Abdurrahman ez-Zuhayli, Mektebetu Advai's-Selef, Riyad 2004.

___ *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîhi ve'd-Da'îf*, Tahkîk: Yahya es-Sümali, Dâru Alemlî'l-Fevâid, Cidde 1428.

___ *İ'lâmu'l-Muvakkîin an Rabbi'l-Âlemîn*, Tahkîk: Tâhâ Abdurraûf Sa'd, Beyrut 1973.

___ *ed-Dâu ve'd-Devâu (el-Cevâbu'l-Kâfi li men Seele ani'd-Devâi's-Şâfi)*, Tahkîk: Muhammed Ecmel el-İdlahi, Dâru Alemlî'l-Fevâid, Cidde Tsz.

___ *Miftâhu Dâri's-Saâde*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut Tsz.

el-Cezerî, İbnu'l-Esir Mecduddîn Ebu's-Saâdât, *en-Nihâye fi Ğarîbi'l-Hadîs*, Dâru İbn Cevzi, Riyad 1421.

el-Cibrîn, Nebîl b. Abdurrahman, “*Hakîkatu's-Selefiyye*” (*es-Selefiyyetu Menhecün Şer'iyyun ve Matlebün Vataniyyun Sempozyum*)u, Riyad 2012.

Coşkun, Selçuk, *Hadîse Bütüncül Bakış*, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2011.

el-Cürcânî, Ebû Bekr b. Abdulkâhir b. Abduurahman, *et-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kitabi'l-Mısırî, Kahire 1991.

el-Cühenî, 'İyd b. Huceyyic, “*et-Ta'lîmu'l-Mutavassıt fî'l-Câmiati'l-İslâmiyye*”, Medine İslâm Üniversitesi Dergisi, S: 132, Medine.

el-Cühenî, Suûd b. Bünyan es-Seydelânî, *ed-Devru't-Terbevi li'l-Mescidi'n-Nebeviyyi's-Şerîf*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ümmü'l-Kura Üniversitesi Mekke 1419.

el-Cüveynî, Abdülmelik b. Abdullah Ebu'l-Meâli İmâmu'l-Haremeyn, *el-Akidetu'n-Nizâmiyye fî'l-Erkânî'l-İslâmiyye*, Tahkîk: Muhammed Zâhid el-Kevserî, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kahire 1992.

Çelebi, İlyas, “*Sıfat*”, DİA, İstanbul 2009.

— “*Usûl-i Hamse*”, DİA, İstanbul 2012.

Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer, *Kitâbu's-Sıfât*, Tahkîk: Ali Nasır el-Fakîhî, Medine 1983.

— *es-Sünen*, Âlemu'l-Kutub, Beyrut 1986.

ed-Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkindî, *es-Sünen*, Tahkîk: Fevvâz Ahmed Zemerli ve Halit es-Seb', Dâru'r-Reyyân li't-Turas, Kahire 1987.

DİB, *Dâiş'in Temel Felsefesi ve Dînî Referansları Raporu*, DİB Yay., Ankara 2015.

ed-Dumeynî, Müsfir b. Ğurmullah, *Mekâyisu Nakdi Mutûni's-Sünne*, Riyad 1984.

— *Hadîsu Müslim an Huzeyfe fî Darbi'z-Zahr ve Ahzi'l-Mâl*, Riyad 1432.

Ebû Dâvud, Süleyman b. Aş'es es-Sicistânî, *es-Sünen*, (Hattabi'nin şerhi Meâlimu's-Sünen ile birlikte), Dâru'l-Hadîs, Beyrut 1974.

— *el-Merâsîl*, Tahkîk: Şuayb el-Arnâvût, Beyrut 1988.

Ebû Ğudde, Abdulfettâh, *el-İsnâd Mine'd-Dîn*, Beyrut 1992.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsûf, *el-Bahru'l-Muhît*, Tahkîk: Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Ahmed Muavviz, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.

- Ebû Lübâbe, Tahir Hüseyin, *es-Sünnetü'n-Nebeviyye Vahyun* (el-Înâye bi's-Sünneti ve's-Sîreti'n-Nebeviyye Sempozyumu) Medine 2004.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-Esfahâni, *Hilyetu'l-Evliya ve Tabakâtu'l-Esfiya*, Dâru'l-Fikir, Beyrut 1996.
- Ebû Reyye, Mahmut, *Advâun 'ala's-Sünneti'l-Muhammediyye*, Dâru'l-Maârif, Kahire Tsz.
- Ebû Zeyd, Bekr b. Abdullah, *Hükümü'l-İntimâ ile'l-Fırak vel-Ahzâb vel-Cemaâti'l-İslâmiye*, Dâru İbn Cevzî, Riyad 1413.
- ___ *et-Ta'sîl li Usûli't-Tahrîc ve Kavâidu'l-Cerhi ve't-Ta'dîl*, Dâru'l-Âsime, Riyad 1413.
- Ebû Zehrâ, Muhammed, *el-Îmâm Mâlik*, Dâru'l-Fikr, Beyrut Tsz.
- ___ *İbn Hanbel Hayâtuhu ve Asruhu Arâuhu ve Fıkhuhu*, Dâru'l-Fikri'l-Arabi Yay. Mısır Tsz.
- ___ Ebû Hanîfe Hayâtuhu ve Asruhu Ârâuhu ve Fıkhuhu, Dâru'l-Fikri'l-Arabi, Beyrut Tsz.
- ___ *Tarihu'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye*, Kahire, Daru'l-Fikr, Beyrut 2009.
- Ebû Zehv, Muhammed, *el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1984.
- el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Silsiletu'l-Ehâdîsi's-Sahîha*, Mektebetu'l-Maârif, Riyad Tsz.
- ___ *el-Hadîsu Huccetün bi Nefsihî*, Mektebetü'l-Maârif, Riyad 1425.
- ___ *Fihrisu'l-Mahtûtâtî'z-Zâhiriyye fî İlmi'l-Hadîs*, Dımaşk 1970.
- ___ *Silsiletü'l-Ehâdîsi'd-Da'îfa ve'l-Mevzû'a ve Eseruhe's-Seyyi'i fî'l-Ümme*, el-Mektebü'l-İslâmi, Beyrut 1985.
- ___ *Menziletu's-Sünneti fî'l-İslâm*, Dâru's-Selefiyye, Kuveyt 1984.
- ___ *Ğâyetu'l-Merâm fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Helâl ve'l-Harâm*, el-Mektebu'l-İslâmi, Beyrut 1980.
- ___ *Temâmu'l-Minne fî't-Ta'lik alâ Fikhi's-Sünne*, Dâru'r-Râye, Beyrut Tsz.

— *İrvâu'l-Ğalîl fî Tahrîci Ehâdîsi Menâri's-Sebîl*, İşraf: Züheyr eş-Şavîş, el-Mektebu'l-İslâmi, Beyrut 1979.

— *er-Reddu'l-Mufhim alâ men Hâlefe'l Ulemâ ve Elzeme'l-Mer'ete en Testure Vecheha ve Keffeyha*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrut 1421.

el-Ensârî, İsmâîl, *İbâhetu't-Tahallî el-Muhallek bi'z-Zeheb li'n-Nisâ ve'r-Reddu ala'l-Elbâni*, Mektebetü'l-İmami'ş-Şafii, Riyad 1988.

— *Tashîhu Hadîsi Salâti't-Terâvîh İşrûne Rek'aten*, Mektebetü'l-İmam Şafii, Riyad 1988.

Emin, Ahmed, *Zuemâu'l-İslâh fî'l-Asri'l-Hadîs*, Mektebetü'l-Kelimat, Mısır Tsz.

el-Esbehâni, İsmail b. Muhammed b. Fadl, *el-Hucce fî Beyâni'l-Mehacce ve Şerhu Akîdeti Ehli's-Sünne*, Dâru'r-Raye, Riyad 1999.

el-Ensârî, Abdülevvel, *el-Mecmû' fî Tercümeti'l-Allâme Hammâd el-Ensârî*, Medine 2002.

el-Esedî, Ahmed b. Ğanım, *el-İmâm Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî Hayâtuhu ve Âsâruhu*, Mektebetu'r-Rıdvan, Mısır 2006.

el-Eş'ari, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâîl, *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Tahkîk: Muhammed Muhiddîn Abdulhamid, Kahire 1990.

— *el-İbâne an Usuli'd-Diyâne*, Dâru İbn Zeydûn, Beyrut Tsz.

el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luġa*, Tahkîk: Ahmed Abdulhalim el-Berdûni, Mısır Tsz.

el-Fakî, Muhammed Hâmid, *Eseru'd-Da'veti'l-Vehhâbiyye fî'l-Islâhi'd-Dînî ve'l-İmrânî fî Cezîreti'l-Arab*, Kahire 1354.

Ferid, Ahmed, *min A'lâmi's-Selef*, Dâru'l-Îman, İskenderiye Tsz.

Feyruzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, el-Müessetü'l-Aribiyye, Beyrut Tsz.

el-Feyyûmi, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Misbâhu'l-Münîr*, Mektebetu Lübnan, Beyrut 2011.

Fıġlalı, Ethem Ruhi, *Çaġımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*, İstanbul 2001.

el-Futûhî, İbn Naccâr Muhammed b. Ahmed b. Abdülazîz, *Şerhu'l-Kevkebi'l-Münîr*, Tahkîk: Muhammed ez-Zuhaylî- Nezih Hammâd, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1993.

el-Gazzâlî, Ebû Hâmid, *Mecmûetu Resâili'l-İmami'l-Gazzâlî*, Tahkîk: İbrahim Emîn Muhammed, el-Mektebetu't-Tevfikîyye, Kahire Tsz.

el-Gazâlî, Muhammed, *Dustûru'l-Vahdeti's-Sekafîyye beyne'l-Müslimîn*, Dâru'l-Ensâr, Kahire 1981.

Genç, Mustafa, “*Sünnet-Vahiy İlişkisi*”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Selçuk Üniversitesi, Konya 2005.

Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadîsin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara 1997.

Güneş, Abdülbaki, *Kur'an'da İşlevsel Akla Verilen Değer*, Van 2003.

Ğallâb, Abdülkerîm, *Melâmihi an Şahsiyyeti Allâl el-Fâsî*, Matbaatu'r-Risâle, Rabat 1974

Hattâb, Mahmut Şît, *el-İmam Muhammed b. Abdulvehhâb fî Medîneti'l-Mevsil*, Muhammad b. Suûd Üniversitesi Yay. Riyad 1994.

— *Kâdetu Fethi'l-Mağribi'l-Arabî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1984.

el-Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah en-Neysâbüri, *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*, Darü'l-Haremeyn, Kahire 1997.

el-Halebî, Muhammed Ali, Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî Muhaddisu'l-Asr ve Nâsiru's-Sünne, Dımaşk 2001.

el-Hamed, Muhammed b. İbrahim, *Cevânibu Min Sîreti'l-İmam Abdülazîz İbn Bâz*, Riyad Tsz.

- Halilurrahman, Abdülvehhâb, *ed-Da'vetu's-Selefiyye fi Şibhi'l-Kârreti'l-Hindiyye ve Eseruha fi Mukâvemeti'l-İnhirâfâtî'd-Dîniyye*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ümmü'l-Kura Üniversitesi, Mekke 1407.
- el-Hamîs, Muhammed Abdurrahman, *Menhecu'l-Mâturidiyye fi'l-Akîde*, Silsiletu'r-Resâil ve'd-Dirâsât fi Menheci Ehli's-Sünne, Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, Riyad Tsz.
- el-Hanbelî, İbn Receb, *Şerhu İleli't-Tirmizî*, Tahkîk: Hemmâm Abdurrahman Sa'id, Mektebetu'l-Menâr, Ürdün 1987.
- Hatiboğlu, İbrahim, “*Nâsiruddîn el-Elbânî*” DİA, İstanbul 2006.
- el-Herevî, Abdullah b. Muhammed, *Zemmü'l-Kelâm*, Tahkîk: Semih Duğaym, Beyrut Tsz.
- el-Heysemî, Nûreddin b. Ali b. Ebi Bekr, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1982.
- Hilmi, Mustafa, *Kavâidu'l-Menheci's-Selefî fi'l-Fikri'l-İslâmî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.
- *Nizâmu'l-Hilâfe fi'l-Fikri'l-İslâmî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- *Menhecu Ulemâi'l-Hadîs ve's-Sünne fi Usûli'd-Dîn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.
- el-Hindî, Muhammed Beşir es-Sehsevânî, *Siyânetü'l-İnsan an Vesveseti's-Şeyh Dahlân*, Dâru't-Tevhîd, Riyad 1428.
- el-Hudayrî, Muhammed b. Abdülaziz b. Ahmed, *el-İcmâ' fi't-Tefsîr*, Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, Riyad 1416.
- el-Huleyyîl, Abdülazîz b. Abdullah, “*Hasâisu'l-Menheci's-Selefî*”, (*es-Selefiyyetu Menhecün şer'iyyun ve Matlebün Vataniyyun Sempozyumu*), Riyad 2012.
- el-Istanbûlî, Mahmûd Mehdi, *eş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhâb fi Mir'âti Ulemâi's-Şark ve'l-Garb*, Riyad 1980.

Işık, Kemal, *Matûrîdî'nin Kelâm Sisteminde İmân Allah ve Peygamberlik Anlayışı*, Fütüvvet Yay. Ankara 1980.

İbn Abdilberr, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed en-Nemîri, *et-Temhîd lima fi'l-Muvattâ mine'l-Meâni ve'l-Âsâr*, Tahkîk: Mustafa b. Ahmed el-Alevi- Muhammed Abdülkebir el-Bekrî, Mağrib 1967.

— *Câmiu Beyânî'l-İlim ve Fadlihi*, Tahkîk: Ebu'l-Eşbâl ez-Züheyri, Dâru İbni'l-Cevzi, Dammam 1994.

İbn Abdilhâdi, Muhammed b. Ahmed Ebû Abdullah ed-Dımaşkî es-Salihî, *el-Ukûdu'd-Dürriyye fi Menâkıbı Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*, Tahkîk: Talat b. Fuat el-Hulvânî, Matbaatu'l-Fârûk el-Hadîse, Kahire 2002.

İbn 'Adiyy, Ebû Ahmed Abdullah el-Cürcânî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, (el-Mukaddime), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut Tsz.

İbn Bâz, Abdülaziz, *Mecmûu'l-Fetâva*, Haz: Mahammed b. Saîd eş-Şuvey'ir, Riyad 1990

— *Hukûku Vulati'l-Emr*, Riâsetu İdâreti'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ, Riyad 2002.

— *Haşiyetu Semâheti's-Şeyh İbn Bâz alâ Bulûği'l-Merâm*, Dâru'l-İmtiyâz, Riyad 1425.

İbn Ebi Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. İbrahim, *el-Musannef*, Tahkîk: Muhammed Abdullah Cum'a-Muhammed b. İbrahim el-Luheydân, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2004.

İbn Ebi Ya'la, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Muhammed, *el-İtikâd*, Tahkîk: Muhammed b. Abdurrahman el-Hamîs, Dâru'l-Atlasî'l-Hadrâ, Riyad 2002.

İbn Ebi'l-İzz, Sadruddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Alauddîn ed-Dımaşkî, *Şerhu'l-Akideti't-Tahaviyye*, Tahkîk: Şuayb el-Arnâvût, Muessetu'r-Risale, Beyrut 1990.

İbn Ğannâm, Hüseyin b. Ebi Bekr en-Necdî el-Âhsâî, *Târîhu Necid*, Tahkîk: Nâsiruddîn el-Esed, Matbaatu'l-Medenî, Kahire 1961.

İbn Hazm, Ali b. Hazm el-Endelusî, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ*, Dâru'l-Cîl, Beyrut Tsz.

___ *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut 1983.

İbn Hibban, *Sahîhu İbn Hibbân bi Tertîbi İbn Bulbân*, Tahkîk: Şuayb el-Arnâvût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993.

___ *el-Mecrûhîn*, Tahkîk: Hamdî Abdülmecîd es-Selefî, Dâru's-Sumeyyi', Riyad 2000.

İbn Kesir, 'Îmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Muessesetu Kurtuba, Beyrut Tsz.

İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Hanbelî, *Ravzatü'n-Nâzir ve Cünnetu'l-Munâzir*, Mektebetu'l-Maârif, Riyad 1984.

___ *Lem'etu'l-İtikâd*, Matbaatu't-Takaddum el-İlmiyye, Mısır Tsz.

İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim ed-Dineverî, *el-İhtilâf fî'l-Lafz ve'r-Red Ale'l-Cehmiyye ve'l-Müşebbihe*, Takdim ve ta'lik: Ömer b. Mahmud Ebû Ömer, Dâru'r-Râye, Riyad 1991.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrem b. Ali, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sadr, Beyrut Tsz.

İbn Mâce, Ebû Abdullah, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, Tahkîk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Beyrut Tsz.

İbnu'l-C'ad, Ali el-Cevherî, *el-Musned*, Tahkîk: Abdülmehdi b. Abdülkadir, Mektebetu'l-Felâh, Kuveyt 1985.

İbnu'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec Cemâluddin Abdurrahman, *Menâkibu'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, Tahkîk: Sa'd Kerim Fakl, İskenderiye Tsz.

___ *Sıfatu's-Safve*, Tahkîk: Mahmut Fahûri, Dâru'l-Marife, Beyrut Tsz.

___ *el-Ezkiya*, Tahkîk: Muhammed 'Avad, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1988.

İbnu'd-Dîb'a, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Temyîzu't-Tayyib mine'l-Habîs fima Yedûru alâ Elsineti'n-Nâs mine'l-Hadîs*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1985.

İbnu'l-Esir, Mecduddin Ali b. Ebi'l-Kerem, Ebu's-Saâdât, *en-Nihâye fî Ğaribi'l-Hadîs*, Tahkîk: Tahir ez-Zâvi-Mahmut et-Tenâhi, Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut Tsz.

___ *el-Lubâb fî Tehzîbi 'l-Ensâb*, Dâru Sadr, Beyrut Tsz.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffaku'd-Din el-Makdisî, *Zemmü 'l-Kelâm*, Tahkîk: Bedruddîn Abdullah el-Bedr, Dâru's-Selefiyye, Kuveyt 1406.

İbn Kesir, İmâduddîn Ebü'l-fidâ İsmail b. Ömer el-Basrî, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, Tahkîk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hacr, Riyad 1998.

İbn Receb, Abdurrahman b. Ahmed el-Hanbeli, *ez-Zeyl alâ Tabakâti 'l-Hanâbile*, Tahkîk: Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn, Mektebetu'l-Ubeykân, Riyad 1425.

İbn Sa'd, Muhammed b. Mânî' ez-Zührî, *et-Tabakâtu 'l-Kübra*, Tahkîk: Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hâneci, Mısır 2001.

İbn Sahrân, Süleyman, *el-Hediyyetu's-Sünniyye ve 't-Tuhfeti 'l-Vehhâbiyyeti 'n-Necdiyye*, Menar Yay. Mısır 1344.

İbn Teymiyye, Takiyuddin Ahmed b. Abdülhalim b. Abdüsselam b. Abdullah, *Mecmûu 'l-Fetâvâ*, er-Riyâsetü'l-'Amme li Şuûni'l-Haremeyn Yay. Riyad 1404.

___ *er-Risâletü 'd-Tedmuriyye*, İmam Muhammed b. Suûd Üniversitesi Yay. Riyad 1396.

___ *Akîdetu Ehli's-Sünne ve 'l-Firkati 'n-Nâciye*, Tahkîk: Abdurrezzak Afîfi, Matbaatu Ensari's-Sünne el-Muhammediyye, Mısır 1358.

___ *Der'u Teâruzi 'l-Akl ve 'n-Nakl*, Tahkîk: Muhammed Reşad Sâlim, İmam Muhammed b. Suûd Üniversitesi Yay., Riyad 1991.

___ *Nakdu 'l-Mantık*, Tahkîk: Muhammed Hamid el-Faki- Abdullah Mahmut Ömer, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1999.

___ *el-Fetâvâ el-Hameviyyeti 'l-Kübra*, Tahkîk: Hamed b. Abdulmuhsin et-Tuveyciri, Dâru's-Sumeyy'i, Riyad 2004.

___ *Mecmûetu 'r-Resâili 'l-Kübra*, Mektebetu Muhammed Ali Subayh, Kahire 1966.

___ *er-Risâletu's-Safediyye*, Tahkîk: Muhammed Reşad Sâlim, Şeriketu Metabi'i Hanîfe, Riyad 1976.

- ___ *Ref'ul-Melâm an Eimmeti'l- 'Alâm*, er-Riasetu'l-'Amme li İdarati'l-Buhûs, Riyad 1413.
- ___ *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye fî Nakdi Kelâmi's-Şia el-Kaderiyye*, Tahkîk: Muhammed Reşad Sâlim, İmam Muhammed b. Suûd üniversitesi Yay., Riyad 1986.
- ___ *el-Kâidetü'l-Merakişiyye*, Tahkîk: Nasır b. S'ad er-Reşid-Rıza b. N'asân M'utî, Mekke 1401.
- ___ *Meâricu'l-Vusûl ilâ enne Usûleddin ve Furûehu kad Beyyenehe'r-Resûl*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut Tsz.
- ___ *el-Hisbe fî'l-İslâm*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut Tsz.
- ___ *es-Sârimu'l-Meslûl alâ Şatimi'r-Resûl*, Tahkîk: Muhammed b. Abdullah b. Ömer el-Hulvani- Muhammed Kebir Ahmed eş-Şevderî, Dâru'r-Ramadî li'n-Neşr, Dammam 1997.
- ___ *er-Reddu 'ale'l-Mantikiyyîn*, Lahor 1976.
- İbnu'l-C'ad, Ali el-Cevheri, *el-Musned*, Tahkîk: Abdülmehdi b. Abdülkader, Kuveyt 1985.
- İbnul Esîr, Mecdüddin Ebu's-Saâdât el-Mubarek b. Muhammed el-Cezeri, *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs*, Tahkîk: Mahmut Muhammed et-Tenâhi- Tahir Ahmet ez-Zâvî, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut Tsz.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Salih, *Takrîbu't-Tedmuriyye*, Mektebetu's-Sünne, Kahire 1992.
- ___ *Şerhu Riyazi's-Salihîn*, Muessesetu Medâri'l-Vatan, Riyad 1427.
- ___ *Mecmûu Fetâva ve Resâilu Muhammed b. Sâlih el-Useymîn*, Tankîk: Fahd b. Nâsır b. İbrâhim es-Süleymân, Riyad 1413.
- ___ *Şerhu'l-Akîdeti't-Vâsitiyye*, Dâru İbni'l-Cevzî, Dammâm 1421.
- ___ *Şerhu Kitâbi'l-Hac min Sâhihi'l-Buhârî*, Riyad 2011.
- ___ *Resâilün fî'l-Akîde*, Dâru Taybe, Riyad 1409.

____ *Muhammed b. Abdülvehhâb Hayâtuhu ve Fikruhu*, Dâru'l-Ulûm, Riyad 1971.

el-İsfahanî, Râğıb Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal, *el-Müfredat fî Ğaribi'l-Kuran*, Tahkîk: Muhammed Seyyid Keylanî, Dâru'l-Marife, Beyrut Tsz.

İsmail Hakkı, İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, Ankara 1981.

İşcan, Mehmet Zeki, *Selefîlik- İslâmi Köktencililiğin Tarihi Temelleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.

‘İyd, Abbâs, *ed-D’avetu’s-Selefiyye ve Mevkifuhâ Mine’l-Harekati’l-Uhrâ*, Dâru’l-İman, İskenderiyye 2002.

el-Kâbisî, Muhiddîn, *el-Mushaf ve’s-Seyf Mecmûetun Min Kelimâtin ve Ehadîsi’l-Melik Abdülazîz*, Dâru’s-Sahve es-Suûdiyye li’n-Neşr, Riyad 1997.

Kâdı Ebû Y‘alâ, Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed b. Halef el-Bağdâdî, *el-M’utemed fî Usûli’d-Dîn*, Tahkîk: Ved‘i Zeydan Haddâd, Dâru’l-Maşrik, Beyrut Tsz.

Kandemir, M. Yaşar, *Mevzu Hadîsler*, MÜİF Yay., İstanbul 2014.

____ “*Hadîs*”, DİA, İstanbul 1997.

el-Kannâs, Muhammed b. Abdullah, *el-Me‘âyîri’n-Nakdiyye li Mutûni’s-Sünne ‘İnde’s-Şeyh İbn Useymîn*, (Şeyh Muhammed b. Useymîn Sempozyumu) el-Kasım Üniv. Yay., Bureyde Tsz.

el-Kâri, Ali b. Sultân b. Muhammed, *Minehu’r-Ravzu’l-Ezher fî Şerhi’l-Fıkhı’l-Ekber*, Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut 1998.

el-Kasimî, Muhammed Cemâluddîn, *Kavâidu’t-Tahdîs fî Funûni Mustalahi’l-Hadîs*, Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut, 1979.

el-Kâsimî, Zâfir, *Ebi Cemalu’d-Din el-Kasîmi*, Dımaşk 1380.

el-Kavsî, Müferrih b. Süleyman, *el-Mevkifu’l-Muâsır mine’l-Menheci’s-Selefi fî’l-Bilâdi’l-Arabiyye*, Darü’l-Fazîle, Riyad 2002.

____ *el-Menhecü’s-Selefi*, Dâru’l-Fazîle, Riyad 2002.

- el-Kazvîni, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd b. Mâce, *es-Sünen*, Tahkîk Muhammed Fuâd Abdûlbaki, Beyrut, Tsz.
- Kerim, Enver Ali, *Mekâyîsu İbni'l-Cevzî fî Nakdi Mutûni's-Sünne*, Dâru'l-Medeni li't-Tibâe ve'n-Neşr, Cidde 1984.
- Kıcımın, Naci Kâşif, *Medine Müdafası- Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı*, İstanbul 1971.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri, “*Ashâbu'l-Hadîse Göre Allah'ın Sıfatları Problemi*”, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1983.
- *Alternatif Hadîs Metodolojisi*, Kitabiyat yay., Ankara 2002.
- Koca, Ferhat, “*İbn Teymiyye*”, DİA, İstanbul: 1999, XX.
- Koçkuzu, Ali Osman, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikât ve Teşrî Yönlerinden Değeri*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2014.
- Koçyiğit, Talat, *Hadîs Istılahları*, AÜİF Yay., Ankara 1985.
- Komisyon, (Muhittin Atiyye- Salahuddin Hafni- Muhammed Ramazan Yûsuf), *Delilu Muellefati'l-Hadîsi 'ş-Şerif el-Matbua ve 'l-Hadîse*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1995.
- Komisyon, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, el-Mektebetu'l-İslâmî, İstanbul Tsz.
- Komisyon, *Muhtaratun Mine'l-Hutebi'l-Melekiyye*, Daretü'l-Melik Abdülazîz, Riyad 1998.
- Komisyon, *el-Kitabu'l-Vesaikiyyu ani'l-Camietil-İslâmiyye bi'l-Medinetil-Münevvere*, Medine İslâm Üniversitesi yay., Medine 1419.
- Komisyon, *Dâru'l-Hadîsi'l-Hayriyye Fikreten ve Mesireten ve Ehdâfen*, Dâru'l-Hadîs Yay., Mekke 1428.
- Komisyon, “*Hakikatu Da'veti 'ş-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhab*”, Mecelletu'l-Buhusi'l-İslâmiyye, Riyad1408.
- el-Kudâi, Muhammed b. Silame Ebû Abdullah, *Müsnedü 'ş-Şihâb*, Muessesetu'r-Risale, Beyrut 1985.

- Kutlu, Sönmez, *İslâm Kültüründe İlk Gelenekçiler*, Kitabiyat yay., Ankara 2000.
- el-Lâlekâî, Hibetullah b. Hasan b. Mansur Ebu'l-Kasım, *Şerhu Usuli İtikadi Ehli's-Sünne ve'l-Cemaa*, Dâru Taybe, Riyad, 1995.
- el-Makdisî, Muhammed b. Abdullah b. Ebi Bekr el-Benna el-Beşâri Şemsuddin Ebû Abdillâh, *Ahsenu't-Tekâsim fî Maarifeti'l-Akâlîm*, Beyrut Tsz.
- Makdisi, George, “Şafîî'nin Hukuki Teoloji Anlayışı: Usul-i Fıkhın Kökenleri ve Önemi”, *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şafîî'nin Rolü içinde*, KitabiyatYay., Ankara 2003.
- el-Malâtî, Ebû Abdurrahman, et-Tenbîh ve'r-Red ala Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bid'a, Tahkîk: Muhammed Azeb, Mektebetu Medbuli, Kahire 1403.
- el-Medhalî, Reb'i b. Hadî, *Ehlü'l-Hadîs Humu't-Tâîfetu'l-Mansûra*, Riyad1993.
- el-Misrî, Muhammed Abdülhadi, *Meâlimu'l-İntilaketü'l-Kübra*, Dâru'l-İlam ed-Düveli, Kahire 1992.
- el-Muallimî, Abdurrahman Yahya, el-*İbâde*, Tahkîk: eş-Şebravi b. Ebi'l-Meati el-Mısri, Dâru'l-Asime, Riyad 1432.
- el-*Envâru'l-Kâşife lima fî Kitâbi Advaun ala's-Sünne mine'z-Zelel ve't-Tadlîl ve'l-Mucâzeze*, Mektebetu Alemu'l-Kutub, Beyrut Tsz.
- el-*İstîbsâr fî Nakdi'l-Ahbâr*, Tahkîk: Seyyidi Mahmut eş-Şinkiti, Dâru'l-Atlas li'n-Neşr ve't-Tevzi', Riyad 1417.
- Muhammed b. Abdülvehhab, *Kitâbu't-Tevhid*, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Tahkîk: Ebû Malik Ahmed b. Ali el-Kufayli, Mısır 2008.
- *Mecmûu Mûellefati's-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhâb*, Tahkîk: Abdülaziz b. Zeyd er-Rûmi-Muhammed Baltacı-Seyyid Hicabi, Riyad 2010.
- Muhittin Atiyye- Selahuddin Hafni- Muhammed Ramazan Yûsuf, *Delilu Muellefati'l-Hadîsi's-Şerîf el-Matbua ve'l-Hadîse*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1995.

el-Mukaddim, Muhammed İsmail, *Havâtirun Havle'l-Vehhâbiyyeti*, Dâru't-Tevhid Litturas, İskenderiye 2008.

el-Mûsâ, Muhammed b. Musa b. Muhammed b. İbrahim el-Humeyyid, *er-Resâilu'l-Mutebâdele beyne 'ş-Şeyh b. Bâz ve'l-Ulema*, Dâru İbn Huzeyme, Riyad 1428.

Mutabbakânî, Mâzin Salâh, "İbn Bâdîs Abdülhamit", DİA, İstanbul 1999.

Müslim, b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Camiu's-Sahih*, Dâru Taybe, Riyad 2006.

___ el-Câmiu's-Sahîh, Mısır Tsz.

en-Nablusî, Muhammed Hafız eş-Şerîde, *Cuhudu'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye fi Hidmeti'd-Da'veti's-Selefiyye*, "es-Selefiyyetu Menhecün Şer'iyyun ve Matlebün Vataniyyun Sempozyumu", Riyad 2012.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Şuayb, *Sünenu'n-Nesâî (el-Mücteba)*, Mısır 1964.

Nevevî, Muhyiddin, Ebû Zekerîya Yahya b. Şeref, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, Mısır, Tsz.

en-Neysâbûrî, el-Hâkim Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *Marîfetu Ulûmi'l-Hadîs*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1977.

Nizamî, K.A., "*Hindistan*", DİA, İstanbul 1998, XVIII.

Osman Muhammed Fethî, *es-Selefiyyetu fi'l-Müctemeâtî'l-Muasira*, Dâru'l-Kalem, Kuveyt 1981.

Ömer Ebû Bekr, *el-İmamü'l-Müceddidi'l-Allameti'l-Muhaddis Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî*, Ammân Tsz.

el-Ömerî, Ekrem Ziya, *Buhusün fi Tarîhi's-Sünneti'l-Müşerrefe*, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine 1415.

Özafşar, Mehmet Emin, *İdeolojik Hadîsçiliğin Tarini Arka Planı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1999.

___ *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, Ankara Okulu yay., Ankara 1998.

Özer, Salih, “*Selefî Düşüncede Nakil/Rivâyet Algısı: İbn Teymiyye Örneği*”, İslâmiyat, C.10, S.1, İstanbul 2007.

Özervarlı, M.Sait, “*Selefiyye*” DİA, İstanbul 2009.

Reşîd Rıza, Muhammed, *Tarihu'l-Üstaz*, Kahire 1344.

— *el-Vehhâbiyyune ve'l-Hicâz*, Matbaatu'l-Menâr, Mısır 1344.

er-Râzî, Fahrüddin Ebû Bekr Muhammed b. Yahya, *et-Tefsiru'l-Kebir*, Beyrut 1994.

er-Râmehurmuzî, Hasan b. Abdurrahman, *el-Muhaddisu'l-Fasıl Beyne'r-Ravi ve'l-Vâî*, Tahkîk: Muhammed Accac el-Hatip, Darü'l-Fikir, Beyrut 1971.

er-Rûkî, Abdullah b. Manî' el-Uteybî, *Mesâilu'l-İmâm İbn Bâz*, Dâru't-Tedmuriyye, Riyad 2012.

es-Sâbûnî, Ebû Osman İsmail b. Abdurrahman, *Akîdetu's-Selef ve Ashâbi'l-Hadîs*, Tahkîk: Nâsır b. Abdurrahman el-Cudeyyi', Dâru'l-Asime, Riyad 1998.

Sa'd, Kasım Ali, *Neş'etu'l-İsnâd*, Meccelletu'l-Câmiati'l-İslâmiyye, Yıl:42, sayı:148, Medine1430.

es-Safedî, Halil b. Ahmed b. Aybek, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, Tahkîk: Ahmed Arnavût- Türkî Mustafa, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2000.

es-Safedî, Ebu's-Safâ Salahaddin Halil, *A'yanu'l-Asr ve A'vamu'n-Nasr*, Tahkîk: Ali Ebû Zeyd, Dimaşk 1998.

es-Saîd, Abdülazîz, “*Devru Ulemai'l-Memleke fî Hidmeti's-Sünne ve's-Sire en-nebeviyye*”, (*Cuhudu'l-Memleketi'l-Arabiyye es-Suûdiyye fî Hidmeti's-Sünne ve's-Sire en-Nebeviyye Sempozyumu*), Medine 2004.

es-San'anâ, Abdurrezzak b. Hemmâm Ebû Bekr, *el-Musannef*, Tahkîk: Habiburrahman el-Azami, el-Mektebu'l-İslâmi, Beyrut 1983.

es-Seffârîni, Muhammed Ahmed el-Eseri el-Hanbeli, *Levâmiu'l-Envâri'l-Behiyye ve Sevâtiu'l-Esrâri'l-Eseriyye*, Muessetu'l-Hafikin, Dimaşk 1982.

es-Selmân, Muhammed b. Abdullah Süleyman, *Da'vetu's-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb ve Eseruha fî'l-Alemi'l-İslâmi*, Riyad 1408.

Selim, Ömer Abdülmün'im, *el-Menhecu's-Selefi inde'l-Elbânî*, Riyad Tsz.

es-Sem'ânî, Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur Ebû Said et-Temimi, *el-Ensab*, Tahkîk: Muhammed Avvâme, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire 1396/1976.

es-Semâri, Mansur b. Abdülazîz, *eş-Şeyh Abdurrahman el-Muallimi ve Cuhuduhu fî's-Sünneti ve Ricaliha*, Dâru İbn Affân, el-Huber 1418.

es-Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed, *Tefsîru's-Semerkandi (Bahru'l-Ulum)*, Tahkîk: Ali Muhammed Muavviz-Adil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut 1993.

Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *Usûlu's-Serahsî*, Tahkîk: Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.

Seyyid, Eymen Fuat, "*Mehdîler Hareketi*" DİA, Ankara 2013.

es-Sîlî, Seyyid Abdülazîz, *el-Akîdetusselefiyye beyne'l- İmam Ahmed İbn Hanbel vel İmam İbn Teymiyye*, Dâru'l-Menâr, Kahire Tsz.

es-Subkî, Tâcuddîn Abdülvehhâb b. Ali, Ebû Nasr, *Tabakatu's-Şafiyyeti'l-Kübrâ*, Tahkîk: Mahmut et-Tenâhi- Abdulfettâh Muhammed el-Hulv, Beyrut Tsz.

es-Suyûtî, Celaluddin, *Savnu'l-Mantık ve'l-Kelâm an Fenni'l-Mantık ve'l-Kelâm*, Tahkîk: Ali Sâmi en-Neşşâr-Suat ali Abdürrezzak, Mısır Tsz.

____ *Tedribu'r-Râvi fî Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1996

____ *Miftahu'l-Cenne fî'l-İhticac bi's-Sünne*, Medine 1409.

Şafi'î, Muhammed b. İdrîs, *er-Risâle*, Tahkîk: Ahmed Muhammed Şakir, Dâru't-Turas, Kahire 1979.

eş-Şâ' fî el-Muâfâ, Ahmed b. Muhammed, *Furcatu'n-Nazar fî Terâcümi Ricalin min Mantikati Cîzân*, Cîzân 1996.

eş-Şâtibî, Ebû İshak İbrahim b. Musa, *el-İ'tisâm*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1986.

eş-Şînkîti, Muhammed b. Muhtar, *Mehâdü'l-Fikri's-Selefi*, Riyad 1422.

eş-Şercî, Abdulğani Kasım Ğalib, *eş-Şevkânî Hayatuhu ve Fikruhu*, Muessesetu'r-Risale, Beyrut Tsz.

eş-Şeybânî, Muhammed b. İbrahim, *Hayatu'l-Elbânî ve Âsâruhu ve Senâu'l-Ulemai Aleyhi*, Mektebetu's-Seddavi, Kahire 1987.

e-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşadu'l-Fuhûl İla Tahkîki'l-Hak min İlmi'l-Usûl*, Tahkîk: Sami b. Arabi el-Eseri, Dâru'l-Fazîle, Riyad 2000.

eş-Şînkîti, Muhammed el-Emin, *Müzekkiretu Usuli'l-Fıkh alâ Ravzati'n-Nâzar*, Tahkîk: Bekr Ebû Zeyd, Dâru Alemlî'l-Fevâid, Mekke 1426.

eş-Şînkîti, Ahmed Muhammed, “*Mustalahu's-Selefiyyeti Hakikatuhu ve Sılatuhu bi'l-İslâmi's-Sahîh*”, (es-Selefiyyetu Menhecün Şer'iyyun ve Matlebün Vataniyyun Sempozyumu), Riyad 2012.

eş-Şureykî, İbrahim, *Advâun ala'l-Halîci'l-Arabî*, Metâbiu Şeriketi'l-Medine, Cidde 1968.

eş-Şuvey'ir, Muhammed b. Sa'd, “*ed-Devletu's-Suûdiyye ve'l-Menhecû's-Selefi*”, (es-Selefiyyetu Menhecün Şer'iyyun ve Matlebun Vataniyyun sempozyumu), Riyad 2012.

— *Tashîhu Hatain Tarihiyyin Havle'l-Vehhâbiyye*, Dâru'l-Habîb, Riyad 1421.

et-Taberânî Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Tahkîk: Hamdi Abdülmecid es-Selefi, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire Tsz.

et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, *et-Tefsir*, Tahkîk: Mahmut Şakir-Ahmed Muhammed Şakir, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire Tsz.

et-Tâlibî, Ammar, *İbn Badîs Hayâtuhu ve Âsâruhu*, Beyrut 1403.

et-Tarîkî, Abdullah b. İbrahim, *el-Medârisu's-Selefiyyeti'l-Muasira*, Mektebetu Alukah, Riyad 1431.

- Taş Köprüzade, Ahmed b. Mustafa, *Miftahu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevzuâtî'l-Ulûm*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1985.
- Tehânevî, Muhammed b. Ali, *Keşşâfu Istilahati'l-Fünûn*, Matbaatu İkdâm, Beyrut 1317.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa Ebû İsa, *el-Câmiu's-Sahîh*, Tahkîk: Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- et-Türkî, Abdullah b. Abdülmuhsin, *Teemmülâtün fî Da'veti's-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb*, Vuzâretü's-Suûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf, Riyad 1419.
- el-Ubeyd, İbrahim b. Ali, “*Cuhûdu'l-Câmiati'l-İslâmiyye fî Hidmeti's-Sünneti'n-Nebeviyye*”, (Cuhûdu'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye fî Hidmeti's-Sünne ve's-Sireti'n-Nebeviyye Sempozyumu), Medine 2004.
- el-Ukaylî, Ebû Cafer Muhammed b. Amr, *Kitâbu'd-Duafâ*, Tahkîk: Hamdi Abdülmecid es-Selefî, Dâru's-Sumeyyi', Riyad 2000.
- el-Ukberî, Ebû Abdillâh Ubeydullah b. Muhammed b. Batta, *el-İbâne an Şerîati'l-Fırkati'n-Nâciye ve Mucanebeti'l-Fıraki'l-Mezmûme*, Tahkîk: Muhammed Abdullah Adem el-Etyôbî, Dâru'r-Râye, Riyad 1415.
- Ünal, İsmail Hakkı, “*Seçmeci ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz. Peygamberi Anlamak*”, İslâmi Araştırmalar, Ankara 1997.
- *İmam Ebû Hanefe'nin Hadîs Anlayışı ve Haneî Mezhebinin Hadîs Metodu*, DİB, Ankara 1994.
- Vecdî, Muhammed Ferîd, *Dâiretu Maârifî'l-Karnî'l-İşrin*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1971.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “*Ehl-i Sünnet*”, DİA, İstanbul 1994.
- Yıldırım, Enbiya, *Hadîste Metin Tenkidi*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Bursa 1996.
- ez-Zafîrî, Halit b. Dahvî, *Sebtu Muellefati's-Şeyh Rebi' b. Hâdi el-Medhali*, Riyad 1429.
- Zallûm, Abdülkadîm, *Keyfe Hüdîmeti'l-Hilâfe*, Mısır 1990.

ez-Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lâmi'n-Nubela*, Tahkîk: Şuayb el-Arnâvûtî-Muhammed Naim el-Urkûsi, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1984.

___ *Târîhu'l-İslâm*, Tahkîk: Ömer Abdüsselam Tedmuri, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut 1990.

___ *Tezkiretü'l-Huffâz*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut Tsz.

___ *Muhtasaru'l-Aluvv*, Tahkîk: Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî, el-Mektebu'l-İslâmi, Beyrut 1981.

___ *Mîzânu'l-İ'tidâl*, Tahkîk: Ali Muhammed el-Becâvi, Dâru'l-Fikr, Beyrut Tsz.

ez-Zemahşerî, Cârullah Ebü'l-Kâsım Mahmut b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Tahkîk: Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Ahmed Muavviz, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1998.

ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Leâli'l-Mensûre fî'l-Ehâdisi'l-Müştehire (et-Tezkire fî'l-Ehâdisi'l-Müştehire)*, Tahkîk: Mustafa Abdülkadîr Ata, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1986.

Zeydân, Abdülkerim, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh*, Muessesetu Kurtuba, Riyad Tsz.

Zırıklı, Hayrettin, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, Beyrut 2002.

___ *Şibhi'l-Cezîreti'l-Arabiyye fî Ahdi'l-Melik Abdilazîz*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1977.

ez-Züneydî, Abdurrahman b. Zeyd, *es-Selefîyyetu ve Kadaya'l-Asr*, Dâru İşbiliya, Riyad 1998.

İNTERNET KAYNAKLARI (WEB SAYFALARI)

<http://www.aljazeera.net/programs/religionandlife/2009/8/13>

<http://www.alalbany.net/4070>

<http://www.alifta.net/Fatawa/Scientists.aspx?language=ar>

<http://www.dr-emara.com>

<http://www.binbaz.org.sa/mat/20688>

<http://www.guraba.com.tr/vitrin/anasayfa.html>

<http://mufidyuksel.com/modernlesme-surecinde-20-yuzyil-Islamciliginin-serencami.html>

<http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=330959>

[http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=10124,](http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=10124)

<http://marebpress.net/articles.php?lng=arabic&id=18500>

<http://marebpress.net/articles.php?lng=arabic&id=18500>

[http://ar.wikipedia.org/wiki/حزب_البعث_العربي_الاشتراكي_\(العراق\)](http://ar.wikipedia.org/wiki/حزب_البعث_العربي_الاشتراكي_(العراق))

<http://studies.aljazeera.net/reports/2013/05/2013520105748485639.htm>

<http://Islamtoday.net/nwafeth/artshow-99-144595.htm>

<http://studies.aljazeera.net/reports/2012/07/201272210582895119.htm>

<http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=57148>

<http://www.ahramdigital.org.eg/articles.aspx?Serial=400920&eid=5940>

<http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/119d2e8f-080d-47e1-ad8b-82098360c304>

<http://www.timeturk.com/tr/makale/nevzat-cicek/isid.html>

http://www.bbc.co.uk/arabic/middleeast/2014/12/141211_jihadi_groups_timeline

<http://www.haberturk.com/dunya/haber/626434-usame-bin-ladin-oldu>

<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/terorizm-ve-terorizmle-mucadele/2015/01/21/7988/kuresel-terorun-geldigi-asamayi-nasil-okumaliyiz>

<http://www.shorouknews.com/news/view.aspx?cdate=13092014&id=a7fdf369-9610-44b0-9511-afa28b6f56e5>

<http://www.el-balad.com/280116>

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=160218>

<http://www.binbaz.org.sa/mat/8647>

<http://www.alifta.net/Fatawa/fatawaDetails.aspx?language=ar&BookID=3&View=Page&PageNo=1&PageID=14694>

http://www.ibnothaimeen.com/all/khotab/article_632.shtml

<http://setav.org.tr/irak-ve-sam-İslâm-devleti-isid/yorum/16000>

<https://akhbardawlatalİslâm.wordpress.com>

<http://www.assakina.com/center/parties/45091.html>

<http://www.haberler.com/3-oglu-birden-isid-e-katildi-7096999-haberi/>

<https://akhbardawlatalİslâm.wordpress.com>

<http://www.timeturk.com/tr/2015/03/20/ogretim-uyesinin-uc-oglu-isid-e-kacti.html#.VQx9ouF8vOI>

http://www.devlet.com.tr/makaleler/y61-ISID_TEROR_ORGUTU_MU_DEVLET_MODELI_MI.htm

<http://akademikperspektif.com/2014/10/09/isid-belasi-nereden-cikti/>

<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/terorizm-ve-terorizmle-mucadele/2014/09/26/7772/isid-gercekten-nedir>

<http://www.binbaz.org.sa/mat/1933>

<http://www.alifta.net/Fatawa>

<http://arabic.cnn.com/middleeast/2014/07/06/isis-qaradawi-statement>

<http://www.qaradawi.net/new/all-articles>

<http://www.haber7.com/amerika/haber/1318129-38-İslâm-âliminden-dunyaya-isid-fetvasi>

<http://www.saaaid.net/feraq/mthahb/7.htm>

<http://www.saaaid.net/bahoth/82>

<http://www.binbaz.org.sa/mat/10235>

<http://www.saaaid.net/monawein/t/9.htm>

<http://www.alukah.net/culture/0/18825/>

<http://www.binbaz.org.sa/mat/10235>

<http://waqfeya.com/book.php?bid=6111>

<http://www.binbaz.org.sa/mat/8647>

http://www.ibnothaimeen.com/all/khotab/article_206.shtml

<http://waqfeya.com/book.php?bid=474>

<http://www.rabee.net/ar/articles.php?cat=8&id=286>

<http://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=329826>

<http://www.alifta.net,10842>

<http://fatwa.İslâmweb.net/fatwa/index.php?page=showfatwa&Option=FatwaId&Id=23295>
7

http://alalbany.net/search_wp/fatawa_tape.php?tape=007&B1=%D8%A7%D8%AE%D8%AA%D8%B1

<http://www.rabee.net/ar/books.php?cat=3&id=75>

<http://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=331578>

<http://www.rabee.net/ar/books.php?cat=3&id=70>

<http://www.aldominy.com/news-action-show-id-6.htm>

<http://www.alifta.net/Fatawa/fatawaDetails.aspx?View=Page&PageID=6825&PageNo=1&BookID=2>

<http://shamela.ws/browse.php/book-7687#page-1888>

<http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0267.htm>

<http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=278018>

http://www.ibnothaimeen.com/publish/cat_index_227.shtml

<http://www.binbaz.org.sa/mat/8568>

<http://ibnbaz.org/mat/14293>

http://www.ibnothaimeen.com/all/noor/cat_index_18.shtml

<http://albanyimam.com/play.php?catsmktba=13657>

<http://dar-alhadith.com/index.php?action=pages&id=13>

<http://dar-alhadith.com/index.php?action=pages&id=23>

[http://dar-alhadith.com/index.php?action=pages&id=22,](http://dar-alhadith.com/index.php?action=pages&id=22)

<http://www.iu.edu.sa/colleges/Makk/Pages/home.aspx>

<http://www.iu.edu.sa/colleges/Makk/Pages/home.aspx>

<http://www.iu.edu.sa/colleges/Hadith/About/Pages/default.aspx>

<http://www.iu.edu.sa/colleges/Hadith/About/Pages/default.aspx>

<http://Islâmport.com/d/3/amm/1/256/3386.html>

[http://www.iu.edu.sa/colleges/Hadith/Pages/default.aspx,](http://www.iu.edu.sa/colleges/Hadith/Pages/default.aspx)

<http://www.mohe.gov.sa/ar/docs/Doc1/saudi-universities-arabic.pdf>

<http://www.iu.edu.sa/deanships/ScientificResearch/Pages/Publications.aspx>

<https://uqu.edu.sa/page/ar/11>

https://uqu.edu.sa/files2/tiny_mce/plugins/filemanager/files/30/pub2.pdf

<http://www.binbaz.org.sa/books/list&page=1>

<http://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=20560>

<http://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=127860>

<http://www.alsonah.org/>

<http://www.waqfeya.com/book.php?bid=8851>

<http://www.ajurry.com/vb/showthread.php?t=23688>

<http://shamela.ws/index.php/author/445>

www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=78277

<http://www.alukah.net/web/homayed/cv/>

<http://www.alukah.net/web>

<http://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=86243>

<http://www.gph.gov.sa/index.cfm>

<http://www.alharamain.gov.sa//index.cfm?do=cms.LectSchedByDay&cityid=8&dayid=1&CFID=41075547&CFTOKEN=14216286>

<http://www.alharamain.gov.sa//index.cfm?do=cms.catarticle&categoryid=202>

http://eservices.wmn.gov.sa/serv_I/L_S002.aspx

<http://www.iu.edu.sa/administrations/Service/Pages/home.aspx>

<http://www.iu.edu.sa/administrations/Service/Departments/Pages/Depts-08.aspx>

<http://www.ahlalhdeeth.com/vb/>

<http://shamela.ws/index.php/author/1101>

<http://www.hakmy.com/upload/dalil-arbab-alfalah2.pdf>

<http://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=20560>

http://www.ibnothaimeen.com/all/index/mostalah_alhadith.pdf

<http://www.alukah.net/culture/0/23412/>

<http://www.ibn-jebreen.com/books/2.html>

<http://www.ibnothaimeen.com/all/eBook-o.shtml>

<http://www.ahlalhodeeth.com/vb/showthread.php?t=188118>

<http://www.alalbany.net/5374>

<http://www.kff.com/ar/King-Faisal-International-Prize>

<http://www.alalbany.net/5376>

<http://majles.alukah.net/t101519/>

<http://www.binbaz.org.sa/noor>

<http://www.binbaz.org.sa/books/list&page=1>

<http://www.ahlalhodeeth.com/vb/showthread.php?t=143873>

<http://shamela.ws/index.php/author/207>

<http://www.alukah.net/culture/0/23412/>

<http://s.sunnahway.net/abbad>; <http://www.al-abbaad.com/index.php/books/book-titles>

<http://www.rabee.net/ar/authorbooks.php?cat=4&id=33>

<http://www.rabee.net/ar/books.php?cat=3&id=45>

<http://www.rabee.net/ar/books.php?cat=3&id=48>

<http://www.rabee.net/ar/sharticles.php?cat=10&id=55>

<http://www.rabee.net/ar/sharticles.php?cat=10&id=56>

<http://www.rabee.net/ar/books.php?cat=3&id=68>

<http://www.rabee.net/ar/books.php?cat=5&id=85>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Mazhar Tunç
Doğum yeri ve Tarihi	Erciş– 1968
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Suûdi Arabistan Medine İslam Üniversitesi Hadis Fakültesi, 1991
Yüksek Lisans Öğrenimi	Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
Bilimsel Faaliyetleri	1-İbnu’s-Salah’ın Hayatı, Eserleri ve Hadîşçiliği 2- İstanbul’un Tarihi ve Turistik Yerleri, Türkçeden Arapçaya Çeviri, Mert Yayınları, 2005 3-Tarihten Günümüze Topkapı Sarayı, Türçeden Arapçaya Çeviri, Mert Yayınları, 2005
İş Deneyimi	
Stajlar	--
Projeler	Çağdaş Selefiyye ve Hadis, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Çalıştığı Kurumlar	1-Van Erciş İmam Hatip. 2-Y.Y.Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Memur. 2-Van İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı farklı okullar. 3-Halen Van Merkez Mehmet Akaf Ersoy Anadolu Lisesi’nde görev yapmaktadır.
İletişim	
E-Posta Adresi	mazhartunc65@hotmail.com
Tarih	2015